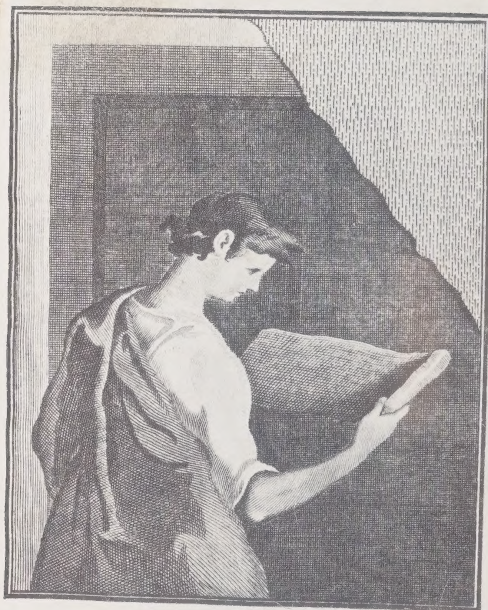

KUNSTREIS

DOOR

FRANKRIJK, ZWITSERLAND, ITALIE EN ENGELAND.

KUNSTREIS

DOOR

Frankrijk, Zwitserland, Italie en Engeland.

van

HENDRIK WILLEM CRAMER, ANTZ.,

Lid der Koninklyke Akademie van Beeldende Kunsten.

ONDERNOMEN DEN 23 NOVEMBER 1831.

Uitgegeven door

A. CRAMER.

EERSTE DEEL.

DE LEEUW VAN THORWALDSON.

te Amsterdam, bij

ANTON CRAMER & C°.

MDCCCXXXII.

NAAMLIJST

DER

INTEEKENAREN.

HARE MAJESTEIT

DE KONINGIN

DER

NEDERLANDEN.

J. M. Baron TUIJLL VAN SEROOSKERKEN VAN VLEUTEN, Staatsraad, Gouverneur der Provincie Noord-Holland.

COPES VAN HASSELT, Griffier der Staten van Holland.

RAAD VAN BESTUUR DER KONINKLIJKE AKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

Hoofdbestuurder en President:

De Staatsraad Mr. F. VAN DE POLL.

Vice-President:

De Staatsraad Mr. A. G. VAN MEURS.

Leden:

L. HAMERSTER AMESHOFF.

Mr. J. DE VRIES.

C. APOSTOOL.

J. DE VOS, WZ.

A. J. SAPORTAS.

C. DU BOIS.

Jhr. P. H. GOLL VAN FRANCKENSTEIN.

B. C HUIJDECOPER.

J. MENDES DE LEON.

P. J. GABRIËL.

A. B. B. TAUREL.

ADAMI. (J.)
ADAMI, (J.) voor het Leesgezelschap: Leeslust kweekt Wetenschappen, te Amsterdam.
ALBERDINGK. (J. F.)
ALBRECHT. (C. F.)
ALEWIJN. (Jhr. Mr. D.)
ANCHER. (J.)
BÄNCKEN. (F. L. BRUNO)
BARNEVELD, (Mr. T. C. VAN) te Utrecht.
BEELDSNIJDER. (G.)
BEL. (P.)
BENNET. (Mej. J. M.)
BERG. (N. A.)
BETH. (H. E.)
BLANCKENHAGEN. (H. P.)
BLANCKE. (G.) Twee Exemplaren.
BLANCKE. GZ. (G.)
BORSKI. (D.)
BOSCH. (F. H. J.)
BREGGEN, CZ. (Prof. F. VAN DER)
BROEKMAN. (J. W.)
BRUINE. (Mr. A. H. DE)
BRUIJN. (J. C.)
BRUIJN. (J. VAN OOSTERWIJK.)
BRUIJNEN. (Mr. L. W.)
BRUNI. (J. H.)
CHEVALIER. (R. LE)
CRAMER. (Mev. de Wed. H. W.)
CROESE. (E.)
DAIWAILLE (J. A.)
DORSER, (J. VAN) voor het Leesgezelschap: Leeslust te Dordrecht.

EELKEMA, (E. J.) te Leeuwarden.
ELIAS. (Jhr. Mr. G. FAAS)
EYMER. (A. J.)
ELZER. (J. F.)
FLINES. (S. J. DE)
FRANCK. (G. J.)
FRIJLINK. (H.)
FRIJMERSUM (C.)
GREEF. (J. DE)
HALL, (Mr. M. C. VAN) Staatsraad.
HARPEN. (A. KROOK VAN)
HARTSEN, (P.)
HASSELT. (J. W. VAN)
HEYLIDY, CZ, (Mr. H.) te Paramaribo, kolonie Suriname.
HEUS. Jr. (W. H. DE)
HINSBEECK. (J. A.)
HOEVEN, (Prof. A. DES AMORIE VAN DER) voor het Lees-museum te Amsterdam.
HOOP. (J. DE)
HORSTMAN. (A.)
JOLLES. (J. A.)
KEMPER. (J. R.)
KERKHOVEN. (T. J.)
KESTEREN. (J. C. VAN)
KISTEMAKER. (M.)
KLIJN. (H. H.)
KLONTRUP, Jr. (J. B.)
KOOPMAN. (H. J.)
KRUSEMAN, (C.) te 's Hage.
LANKHORST. (L. H.)
LANOY, ABZ., (J. DE) twee Exemplaren.
Leesgezelschap: Verscheidenheid en Overeenstemming, te Amsterdam.

LENNEP, Jr. (Mr. J. VAN)
LENNEP, PZ. (J. A. VAN)
LYHER. (F. J. C.)
LOTZ. (M.)
MENNE. (H.)
MERCKER. (J. D.)
MEULEN. (J. TER)
MONDE, (N. VAN DER) te Utrecht.
MORITZ. (L.)
NIEROP. (Mev. de Wed. VAN)
OLZATI. (J.)
OOSTER. (M. C.)
OOSTERMAN. (R.)
OPHOVEN. (H. VAN)
OUDERMEULEN. (F. VAN DER)
PAGEZ. (J. B.)
PALEOLOGO. (S.)
PFEIFFER, Jr. (F. J.)
PIETERSEN. (C.)
PLUYM. (W.)
PORTIELJE, (G.) twee Exemplaren.
RAALTE. (A. S. VAN)
RAHDER. (S.)
RAHDER. (J. W.)
RENTE LINSEN. (J. C.)
REUVER, Jr. (G. H.)
RIET. (T. J. VAN)
RIVIÈRE. (BRUTEL DE LA) Secretaris van H. M. de Koningin der Nederlanden.
RIJFSNIJDER. (H.)
ROCHUSSEN. (J. J.)
ROELOFS. (B.)
ROOS. (C. F.)

ROOTHAAN. (A. B.)
SALM. (A.)
SCHEERDER. (H.)
SERRURIER. (L. J. J.)
SIX VAN HILLEGOM, Jr. (Mr. H.)
SPREEKENS. (B. VAN)
STADNITSKI, (A.) te Leiden.
STEENSTRAND. (J. J. A.)
STORDEUR. (J. PLUM)
SWARTH. (H. J.)
THIERENS. (J. J.)
TIRION, Jz. (J.)
TJASINK. (Wed. H.)
TWISK, CZ. (J.)
VALK. (F. W. H. DE)
VOLLENHOVEN, (J. VAN BEECK) Geheim Commercieraad en Consul van Z. M. de Koning van Pruissen.
VOORTHUIJSEN. (J. VAN EIJK VAN)
WAGENAAR. (M. F.)
WATERING. (A.)
WEEZELENBURG. (G. H. SPIEKERMAN VAN)
WESTENDORP. (H. C.)
WILLINK. (H. VAN LEUVENIGH)
WINKELMAN. (H.)
WITHUYS. (C. G.)
WURFBAIN. (J. C.)
ZUYDERHOFF. (T.)

INHOUD (*).

Inleiding van den Uitgever.

DAGBOEK VAN DEN REIZIGER.

(*) *Ten aanzien der veelvuldige verscheidenheden, in dit deel voorkomende, zouden dezelve, alfabetischgewijze gerangschikt wordende, wel twee vellen druks aanvullen. Het kwam ons derhalve het best voor, slechts de genomene reisroute te vermelden, benevens in de steden waargenomene bijzonderheden.*

Kunstreis

DOOR

FRANKRIJK, ZWITSERLAND, ITALIE EN ENGELAND.

INLEIDING.

Dit werk behoeft eene inleiding; het is eene vereischte, wil men den lezer niet dadelijk op de *diligence* verplaatsen met den reiziger, die deze oefeningsreis ondernam, ten nutte zijner verdere loopbaan als kunstschilder, na de verkrijging van den *grooten prijs* aan de *Koninklijke Akademie* van beeldende kunsten alhier, waaraan een *vierjarig* pensioen verknocht is, tot het doen eener uitlandsche reis; die moeizame loopbaan, waaraan zoo vele teleurstellingen verknocht zijn, onderworpen aan het oordeel van zoo vele beoordeelaars, waarvan een deel als door toeval met de kunst in aanra-

 king

king zijn gekomen. En dan die altoos voortdurende kamp onder de kunstenaars zelve. Hoe dikwerf heeft de reeds verdienstelijke kunstenaar, den kunstnijd ter prooi, ontmoedigd door sluwe kuiperijen, zijn' *atelier* gesloten en door kommer vergrijsd, naar een ander hulpmiddel om te kunnen bestaan, moeten omzien. Niet allen bezitten op deze ingetredene loopbaan denzelfden moed; het is eene geheel afzonderlijke roeping, en zeldzaam ziet men iemand, op eenen reeds gevorderden leeftijd gekomen, het penseel eerst opvattende, de verlangde onderscheidende vorderingen maken. Van de wieg aan, om zoo te zeggen, moet het schilders instinkt daar zijn, en het daarstellen van een' neus, oor of mond, moet het kind bereidvaardiger afgaan dan eene *additie* van zaliger *Abraham van Lintz*.

Dit was dan ook het geval met onzen reiziger, mijn' zoon, wiens aanteekeningen ik, gedurende deze zijne *Kunstreis*, steeds vervuld met zijne dierbaarste wenschen aangaande de toekomst, het welslagen in zijne grootsche onderneming (*), het lezend publiek aanbied.

Als

(*) De gebezigde woorden *grootsche onderneming*, zullen velen misschien wat overdreven toeschijnen, maar men moet het tijdstip van het ondernemen der reis daarbij nadenken, als de moeizame togt voor eenen Hollander door *België* destijds; de onrust, welke nagenoeg alle landen beroerde, en wel de toen bestaande onlusten te *Parijs*, de *cholera* in het perspectief, enz.

Als kind zich onafgebroken met de teekenstift onledig houdende, onder leiding van de heeren DUBOIS, DAIWAILLE, en later aan de *Koninklijke Akademie* te *Antwerpen* verbonden, vatte hij het penseel daarbij op, onder het opzigt van den beroemden professor VAN BREE, die zijn geheele leven der kunst en zijnen leerlingen wijdde; den man, die voor zonneopgang zijn palet rangschikte, en woekerende met den tijd, weinige oogenblikken te zijner verpoozing van den dag afzonderde, dien hij grootendeels in zijnen *atelier* of aan de akademie doorbragt met nuttige lessen te geven. Bemind en geacht zijnde, wedijverden zijne leerlingen, als het ware, hem steeds nabij te zijn en vergaten dan ook nooit het uur der gegeven wordende lessen. De leermeester had ook zijne lievelingen; men bevroedt het; welk mensch heeft die niet. Mijn zoon behoorde tot dezelve; het was een vader en vriend, dien hij raadpleegde. Met toenemend kunstgevoel slaagde hij dan ook zoo verre in het vervaardigen zijner alhier ten toon gestelde *eersteling*, dat hij waagde dit schilderijtje (voorstellende ADRIAAN BROUWER *in de gevangenis*) onzer geëerbiedigde Koningin, als beschermster der kunst, aan te bieden.

Eene vereerende missive, dato 28 December 1826, vermeldde weinige dagen later reeds, dat het H. M. behaagd had, dit schilderstukje goedgunstig aan te nemen, met vermelding van 's Konings besluit, dat den jeugdigen schilder ter verdere voortzetting zij-

 ner

aan hem eene *gratificatie* werd toegestaan. Deze vererende en verblijdende aanmoediging was een nieuwe prikkel tot eerzucht. Een brief van gelukwensching uit 's meesters hand, en zijne raadgevingen voor het vervolg, welke hij zich ten nutte maakte, waren niet minder aangenaam. Aangezien zijne voortdurende vorderingen behaagde het dan ook *Z. M.*, onderscheidene achtereenvolgende jaren, deze *gratificatie* te hernieuwen.

Niet minder onderscheidend was het later, dat de *Kommissie*, van gouvernementswege aangesteld, ten gewone aankoop van schilderstukken die *geëxposeerd* werden, ter aanmoediging van jonge schilders, ook zijner gedacht.

Zich aan de *genre historique* hechtende, alsnu bepaaldelijk zijne keuze, stelde hij niettemin meermalen kleine landelijke tafereeltjes op doek en paneel daar, waaronder bevalligen genoeg, om bijval te verwerven, vooral door den daarin heerschende zich eigen gemaakten toon, vrij van dat bonte koloriet, dat in de laatste dagen eene overerfelijke kwaal schijnt geworden te zijn.

In het ongelukkige tijdstip, waarin ons vaderland verkeerde in 1831, de bange onzekerheid omtrent de *Belgische* aangelegenheden, toen alles te velde trok, en niemand de kunst gedacht, lag zij zonder aanmoediging als gesluijerd in de groeve des doods.

Een

Een roemvol feit echter, wekte haar op het onverwachts. De genie onzer kunstschilders herleefde, en VAN SPEIJKS heldendood werd een algemeen onderwerp ter behandeling. Mijn zoon was de *laatste* niet, die de edele daad schetste, terwijl Nederlandsche barden hunne lier opvatteden en de onsterfelijkheid van den jeugdigen held bezongen. Kortom, te zijner huldiging schenen de kunsten als herboren, daar de *Nationale* geestdrift kracht aan wapenen schonk. *Neerlands* ongeschonden vlag, door den jongen held zoo hoog gedragen, was de banier, waaronder allen verlangden te strijden, hunne dierbaarste betrekkingen vaarwel zeggende.

Te midden dezer krijgsaanstalten verwaarloosde de monarch de kunsten niet, wier zetel van oudsher zich in het dierbare vaderland zoo roemvol vestigde; hij dacht aan de handhaving des roems van de *Hollandsche school*, alom zoo *geëerbiedigd*, en stond toe, dat de prijskamp aan de *Akademie* der *beeldende kunsten* plaats vond. Het gold dit jaar de schilderkunst en wel het historische vak (*). Vier mededingers lieten zich inschrijven, waaronder zich dan ook onze zoon bevond.

Het was een punt van te veel gewigt voor het ver-

(*) De laatste prijskamp had alhier plaats gevonden in 1829, ten behoeve der graveerkunst, wordende deze prijs door den heer DE MARE behaald, welke dan ook zijne kunstreis ondernam.

vervolg, hem het medekampen al of niet aan te raden; hij helde uit eigene beweging er toe over, meermalen zeggende: „ *het zal mij altoos tot nut* „ *verſtrekken.* Eén kan den prijs dan toch maar „ hebben en mijne poging ter verkrijging van den- „ zelven ſtaat gelijk met die van de andere mede- „ kampers."

Zoo ging hij dan ook met moed gewapend en door kunstgevoel geleid ter beſtemde ure naar de *Akademie*, waar de raad de *prijskampers* met het onderwerp, dat behandeld zoude moeten worden, bekend zoude maken, dien avond nog de ſchets ter verzegeling moetende leveren. Het opgegeven onderwerp was: De *profeet* ELIAS geeft aan de weduwe van *Zarphat* haren opgewekten zoon terug. (1 Kon. 17 vs 23 en 24.)

Na het onderwerp rijpelijk doordacht te hebben, wat de hoofdvereischten in deze opgave waren, vatte hij ter daarſtelling zijner ſchets eerst zeer laat op den middag het penſeel op; maar overgaf die niettemin op het bepaalde uur den concierge, welke de medekampers, elk in een afzonderlijk vertrek, dien dag achter ſlot hield.

Tot onzent teruggekeerd, was hij na zulk eene inſpanning zoo afgemat, dat geen onzer het eerst waagde hem af te vragen, of hij over zijne ſchets tevreden was.

Wat

Wat het ouderlijke hart soms leed ten aanzien der onafgebrokene werkzaamheden in het heetst van het zomersaizoen, en dat gezeten tegenover eene meerendeels gloeijende kagchel, ten behoeve der modellen, als zijnde verbonden de schilderij op een bepaald tijdstip in gereedheid te hebben, bevroedt hij ligtelijk, dien de gezondheid zijner kinderen na aan het harte ligt. En dan die gewaarwordingen omtrent den kamp zelven, het al of niet slagen, die *prikkeling* der *eerzucht*, welke alle menschen bezielt, de *hoop* het werk van zijn kind bekroond te zien....

Bemoedigingen? nu ja, die ontleenden wij weinig, want velen beschouwden de pogingen van onzen zoon als verloren arbeid, bewerende dat de andere kampers hem in bekwaamheid te boven streefden. Hij liet zich echter door al die praatjes niet ontmoedigen en arbeidde met die bedaarde gemoedsgesteldheid, welke men op dien leeftijd niet altoos bezit. Zonder zich veel over den prijskamp uit te laten, besteedde hij zijn geheel denkvermogen aan de schilderij. En was ik zwak genoeg deze en gene praatjes aan te hooren; dat zegt die, dat vermeent deze, dan rookte hij, zonder aan deze onbeduidende voorloopige geruchten het oor te leenen, rustig zijn pijpje, zich voorzeker met zijn *weeuwtje* en *profeet* onledig houdende. Soms echter uitte hij deze woorden: „ *mijn werk zal mij*,

 „ *al*

„ al verdien ik den prijs ook niet, voor het minst „ niet ten ſchande verſtrekken.”

Deze bemoedigende woorden, gepaard met de gedachte: ingeval hij den prijs wint, moeten wij ons kind misſen, waren oorzaak, dat wij dan ook meermalen wenschten, dat het tijdſtip der beſlisſing reeds voorbij mogt zijn; want onwillekeurig kwamen wij, in onzen ſtillen huishoudelijken kring altoos op dien prijskamp terug. Veertien dagen voor den beſlisſenden dag der uitſpraak, de ſchilderij afgewerkt zijnde en den *atelier* aan de Akademie vaarwel gezegd hebbende, verzochten wij hem, zich eenige afleiding te verſchaffen, daar zijne gezondheid zulks vorderde. Tot onzent terug gekeerd, werd er minder dan vroeger van den prijskamp geſproken, en de groote dag daar zijnde, was elk in den *huisſelijken kring werkzaam*, even alsof dien dag de van Koningswege benoemde *Kommisſie* geene uitſpraak zoude doen. Zoo bevond ik mij dan ook op dien morgen beroepshalve in een geheel ander deel der ſtad, verre van huis verwijderd, denkende: nu, ik zal het wel hooren, wie den prijs heeft. De gedachte, dat onze zoon dien zoude kunnen verkrijgen, geheel verbannen hebbende. Ook hij zat in dit uur ongekleed rustig op zijne kamer een boek te doorbladeren. Wat er dit uur in zijne ziel omging, kan ik niet bepalen; maar het is zeker, dat hij eerst ſprakeloos daar ſtond, toen hem, op het onverhoeds van zijne kamer geroepen zijnde, het vriend-

vriendſchappelijk berigt werd medegedeeld, dat hij *verwinnaar* was, en de prijs hem met *volſtrekte meerderheid* van ſtemmen was toegekend. Vreugdetranen ontſprongen elks oog tot onzent. Nimmer zal ik kunnen uitdrukken wat ik gevoelde, toen ik, te huis komende, deze blijde mare vernam. Wanneer men *vele rampſpoedige dagen* geteld heeft, dan ſchokt een onverwachte geluksdag den mensch zoodanig, dat hij veelal eerst de *waarheid* betwijfelt. Zoo herhaalde ik dan meermalen de vraag: *is het wel waar?*

Eene vereerende uitnoodiging ter maaltijd van den Burgemeester ter eere des verwinnaars volgde oogenblikkelijk. En zoo ontving hij dan ook nog dien dag de gelukwenſching van den *raad van het beſtuur* der *Akademie* en der zich daar bevindende leden der *Kommisſie*. Aan gelukwenſchingen ontbrak het niet, daar vrienden en bekenden in onze vreugde deelden. Nijd en afgunst, onafſcheidbare plagen ter ondermijning van 's menſchen geluk, wroetten wel is waar in het duister, en zich zelve wederſprekende beoordeelaren waren er genoeg, ter gelegenheid van de tentoonſtelling der ſchilderij. Maar waren wij anders wachtende? zoude men in deze ten behoeve van den jeugdigen verwinnaar eene uitzondering gemaakt hebben, dit ware te veel gevergd. Den begaafdſten, den in de kunst vergrijsden geeſelt de roede der *kritiek* nog onafgebroken. Zich

met gelatenheid dus aan deze te onderwerpen, wanneer men voor het publiek arbeidt, is eene vereischte; en kan men het van zich verkrijgen, dan ſtore men zich niet aan het oordeel van hen, welke met den grooten hoop mede ſchreeuwen, of wel zich willen onderſcheiden, door hun oordeel luid mede te deelen. De deskundige beoordeelaar, die de kunst lief heeft, doet zulks niet; maar brengt hoogstbeſcheiden die fouten onder het oog des kunſtenaars, welke hij later kan trachten te verbeteren. Maar laat ons den lezer, die reeds op reis wenscht te gaan, met onze bedenkingen, omtrent de manier van beoordeelen, niet in ſlaap wiegen. Ik deed het als ſchrijver zeldzaam, heeft men mij wel eens hoogst vereerend toegevoegd: ik wil dan ook mijn *luttele* naam, dat ik ſoms *luim* bezat en door verſcheidenheden den leeslust wist gaande te houden, niet langer ten deze in de waagſchaal ſtellen. Zoo ſchetſen wij dan ook niet den dag der algemeene prijsuitdeeling, en de bekrooning van onzen zoon, offchoon een *familie tafereel* der ſchetſing waardig, hetgeen ik mij later nogtans voor eene pennevrucht voorbehoud.

Het was den morgen van den 24ſten *October*, dat deze prijsuitdeeling plaats vond in eene der zalen van de *Akademie*, met ſmaak hiertoe ingerigt, terwijl de redevoering door den heer hoofdbeſtuurder en voorzitter van den raad van beſtuur Mr. F. VAN DE POLL, Burgemeester der Stad, gehou-

houden werd. Den wedſtrijd betreffende, drukte zijn Ed. Achtb. zich in de volgende bewoordingen uit.

Daar het in 1829 de laatſte maal was geweest, dat de prijs, welke ſlechts om de twee jaren kan verworven worden, alhier te *Amſterdam* in de graveerkunst, door den verdienſtelijken en zich bij voortduring goed beoefenende DE MARE was weggedragen, beſloot de Raad, in hare Vergadering van 2 Febr. 1831, *'s Konings Beſtuur* over deze belangrijke aangelegenheid te naderen, en den wedſtrijd, welke in dit jaar in de *Klasſe* der *Historie* moest plaats hebben, aan hetzelve voor te ſtellen. De Raad deed dit niet zonder eenige huivering, de moeijelijke finantiëele omſtandigheden des Rijks in aanmerking nemende, maar meende aan den anderen kant op 's Konings zoo dikwerf bewezene belangſtelling in den bloei der kunſten te mogen hopen, en deze hoop heeft den Raad niet bedrogen. Z. M. heeft, midden onder de gewigtige ſtaatszorgen dat belang niet uit het oog verloren, en zijne Koninklijke goedkeuring aan des Raads voorſtel hechtende, is dan ook die wedſtrijd geopend.

Tot mededingers van dezen ſtrijd, waartoe, volgens beſlisſing van den Heer Staatsraad *ad interim* belast met het Departement van *Binnenlandſche zaken*, alleen *Noord-Nederlanders* konden worden toegelaten, deden zich op de Heeren:

NI-

NICOLAAS PIENEMAN,

PIETER VAN SCHENDEL,

HENDRIK WILLEM CRAMER, ANTONSZ. en

HENDRIK JAN HEERENBROOD,

welke laatste echter, uit hoofde van voortdurende ongesteldheid, zich uit den wedstrijd heeft moeten verwijderen.

Het historiëele onderwerp, hetgeen de *Raad* van *Bestuur* aan deze ijverige strijders heeft ter bewerking opgegeven, scheen, om deszelfs bijzondere daarin voorkomende gemoedsaandoeningen, den Raad als zeer geschikt, om, vooral den meerderen of minderen aanleg in het behandelen van eene historiëele zamenstelling te kunnen beoordeelen. Men vindt het in onze Gewijde Geschriften, en wel in het *Boek* der *Koningen*, eerste gedeelte in het 17de hoofdstuk, der laatste verzen van dat hoofdstuk, en wel bijzonder vs. 23 en 24.

De propheet ELIAS bij eene Weduwe te huis zijnde, werd het kind van deze vrouw krank; zijne krankheid wies zeer sterk totdat geen adem in hem overgebleven was. De bedroefde Moeder schijnt den dood des geliefden kinds aan ELIAS toe te schrijven; immers hem te verwijten, dat hij dit heeft kunnen voorkomen: *wat heb ik met u te doen, gij man Gods? zijt gij hier gekomen om mijnen zoon te dooden.*

ELI-

Elias verontſchuldigt zich niet, doch vraagt van haren ſchoot het lijk des lang geleden hebbende Jongelings, neemt het met zich in de Opperzale; roept aldaar de hulp van dien *God* in, die nooit beſchaamd maakt, ook geen volk, als het op Hem vertrouwt; en *God*, hem verhoorende, geeft aan den Jongeling den vervlogen adem weder. En nu gaat elias in het 23 en 24 vers, van de Opperzale in het Huis, geeft het Kind aan de tegen hem ingenomene Moeder met dat gevoel van zelfvoldoening terug, welke eenen onſchuldigen beklaagde nooit verlaat, met het woord: *Uw zoon leeft*, en de diep getroffene, maar te gelijk dankbare en zich zelve van verkeerde behandeling beſchuldigende Moeder roept bij het ontvangen hares lievelings in dankbaar berouw uit: *Nu weet ik dat gij een man Gods zijt, en dat het woord des Heeren in uwen mond waarheid is.*

De wedſtrijd is door de drie zoo even genoemde Jongelingen met ijver, met loffelijke volharding, en met voorbeeldige goede gezindheid volgehouden, en zij hebben het door hun vervaardigd werk eindelijk op den daartoe beſtemden tijd ter beoordeeling overgegeven aan de, door den Heer waarnemend Minister van Binnenlandſche Zaken, ſpecialijk benoemde Kommisſie.

Volgens het door die Kommisſie aan den Raad van Beſtuur gezonden en door denzelven aan den Heer

Gou-

Gouverneur dezer Provincie opgezonden Proces-Verbaal, van beoordeeling, heeft de Heer HENDRIK WILLEM CRAMER ANTONSZ., bij volstrekte meerderheid van stemmen, de prijs weggedragen, terwijl van de beide andere stukken in dat zelfde Proces-Verbaal Loffelijke melding is gemaakt.

Het is, ten gevolge van deze beslissing, dat de Raad van Bestuur U. H. W. CRAMER thans oproept, om U niet alleen het tot die bekrooning betrekkelijke Getuigschrift, maar ook het bewijs van Lidmaatschap dezer Akademie uit te reiken.

Ik wensch U, Mijn Heer, in naam des Raads met deze zoo bijzondere eervolle onderscheiding van harte geluk. — Het is de taak des Raads niet, in bijzonderheden omtrent de beoordeeling der Kommissie te treden, maar het is aan den Raad gebleken, dat ook uwe Mededingers eene allezins Loffelijke melding verdiend hebben. — Dit moet uwe bekrooning in uwe eigene oogen dubbel belangrijk maken. Als Lid der Kommissie kan ik U zeggen, dat er misschien nimmer moeijelijker beoordeeling heeft plaats gehad, dan deze, dewijl alle drie de stukken uitmuntende verdiensten in onderscheidene betrekking hadden.

Gij hebt den prijs verworven, en ik hoop, dat gij U denzelven meer en meer zult waardig maken. — Gij hebt de schoonste vooruitzigten voor u open,

open, maak van dezelve gebruik om u in de door u beoefende kunst meer en meer te bekwamen. Geloof niet, Jongeling, dat gij om deze bekrooning reeds ver genoeg gevorderd zijt. Nog veel ontbreekt. — Raadpleeg daarom met ervarene en kundige mannen in het vak over dat ontbrekende. Zij zullen U, als zij het ten minste wel met U meenen, hetzelve aanwijzen. Hoor naar hen. Wacht U voor eigendunk en eigenwaan, die zoo ligt tot slordigheid in het beoefenen der Kunsten aanleiding geven. Ik zeg U dit niet, Jongeling, omdat ik daarvan de minste zaden bij U bespeurd heb. Het tegendeel is waar. Maar ik geef het U als eene welmeenende waarschuwing tegen eene klip, waarop menig Jongeling in het vak der Kunsten stoot. Uwe bestemming is thans uw Vaderland te verlaten en U elders te oefenen. Gods zegen vergezelle U op uwe reis. — Zie en leer en beoefen het goede, hetgeen gij bij andere Natiën zult ontdekken en zend ons van tijd tot tijd bewijzen, dat gij hierin gelukkig slaagt. — Vergeet ook in de Kunst niet dat gij Hollander zijt, en tot de Hollandsche School behoort. Blijf Nederlander ook in de behandeling der kunst. Laat geen vreemde denkbeelden U daarvan afbrengen. Zijt vooral Nederlander in uw gedrag en wandel, dat is, zijt braaf en eerlijk. — Kom te bestemder tijd in ons midden terug verrijkt met kundigheden, met smaak, maar vooral met goede en onbedorven zeden.

En

En hiermede nam deze plegtigheid een einde, waartoe de heer Gouverneur en verdere autoriteiten waren uitgenoodigd geworden. Daarna herſtelde zich de rust in onzen huishoudelijken kring die vrij oproerig geweest was, en waarbij ik de ſchrijftafel, mijne onafſcheidbare vriendin, wel eens een uurtje ontſtal.

Maar nu gold het weldra de reisaanſtalten, en menig traan werd in ſtilte geſmoord. De politieke horizont was ſteeds duister, een ſtipje van de cholera vertoonde zich toen reeds aan dezelve in perſpectief en bange zorgen beknelden het ouderlijk hart. Hem te moeten misſen, die ſteeds in onzen huishoudelijken kring werkzaam was, denzelven vervrolijkte, want zeldzaam bragt hij zijne luim buiten onze deur; kortom, hij wijdde ons den tijd, dien hij ter zijner verpoozing beſtemde. Geloof niet, lezer! dat ik zulks vermeld om mijnen zoon in waarde te doen ſtijgen; maar om u te doen gevoelen, hoezeer zijn gemis eene leegte bij ons moest daarſtellen, die wij dan ook nog dagelijks krachtig gevoelen.

Het ſcheidensuur met rasſche ſchreden naderende, wilden wij zulks nog verwijderen; maar ten laatſte werd wederkeerig het vast beſluit genomen zulks niet te doen, het ware eene wederkeerige marteling; het moest dan toch eenmaal plaats vinden. Het bepaalde uur, dat van den morgen van den

23 November, door zoo vele ſmartelijke gemoedsaandoeningen voorafgegaan, was het een dier oogenblikken, dat het hart alleen ſpreekt, en eene ſprakelooze omarming alles bevat, wat men elkander nog te zeggen heeft.

In dier voege omhelsden wij elkander ten laatſte bij het intreden der diligence. Deze rolde weg, terwijl de horen van den conducteur zijne gewone toonen van zich gaf.... en deze.... ja, deze klinken mij, deze regelen ſchrijvende, nog in de ooren.

Ziedaar dan onzen reiziger vertrokken. God lof! zal de ongeduldige lezer zeggen, die van geene Inleiding houdt en liever reeds in *Parijs* met hem rondwaart; nu, eene wijl geduld, wij moeten toch de route volgen, die de reiziger genomen heeft, te meer, daar hij ons zijn wedervaren getrouwelijk heeft medegedeeld; maar alvorens nog één woord. Het betreft den ſchrijver, die meer dan ooit uwe toegevendheid inroept. Het is zeer moeizaam uit brieven en aanteekeningen, journaalsgewijze, een voldoend geheel zamen te ſtellen.

Het genoegen dat ik ſmaak, mij met mijnen zoon al ſchrijvende te onderhouden, is dus alleen in ſtaat mijn werk te verligten, dat wel denkelijk aan de kritiek ruimſchoots ſtof zal geven. Nu, het woordje kritiek klinkt mij niet vreemd meer in de ooren; die zich ſoms met de kritiek afgeeft,

moet denzelve wederkeerig kunnen verduren. Het *principe* van voorwaarts! geen gras op zijne loopbaan te laten groeijen, was te allen tijde het mijne. Zoo gaat in navolging onze zoon met Gods hulp, hoop ik, ook voorwaarts in dit oogenblik, en oogst daarna de vrucht zijner arbeidzaamheid.

A. CRAMER.

Aken,

Aken, 26 November 1831.

Waarde Ouders!

„ *Ik schrijf u dezen te* Aken, *gezond en wel. Met een beklemd hart, verliet ik weemoedig het ouderlijk huis* (*). *Men scheidt zoo*

(*) „ Een brief! ach, die zal van meerdere brieven „ gevolgd worden," hoor ik dezen en genen reeds zeggen, die, dit boekdeel openslaande, na de inleiding niet eens ingezien te hebben, de bovenstaande regels doorloopt. „ Neen, ik lees niet gaarne Reisbeschrij- „ vingen, door brieven medegedeeld; ik moet als het „ ware nevens den reiziger op de *diligence* zitten, of „ op het dek van het schip staan."

Zacht, mijn goede lezer! daar zullen slechts *fragmenten* uit brieven in dit werk voorkomen, en dat zoo spaarzaam mogelijk; want ik, oude praktikus! weet, hoe de veellezers de brieven verwenschen, en bij de inzage het boek reeds ter zijde werpen. Zoo is het mij ook eens voorgekomen, dat iemand, welke ik een boek, uit welgeschrevene brieven zamengesteld, ter lekture aanbood, mij toevoegde: „ hoe! wilt gij mij brieven in „ de handen stoppen; die kan ik zelf schrijven. Ik heb „ er maar twee van mijn leven in druk gelezen, en de- „ ze waren van WERTHER en CHARLOTTE. Maar wie „ schrijft er ook als CHARLOTTE."

Welk een jammer dat de menschen dan toch eenmaal algemeen weinig gestemd zijn, (dezen zot eens daarge-

ongaarne van zijne dierbaarste betrekkingen. Genoeg! ik wil bij onze affpraak blijven en in mijne brieven niet die gevoelens van mijn hart uiten, welke gij mij toekent, en door u alleen gewaardeerd kunnen worden, enz.... Nu, het verhaal mijner reis, enz.

laten) tot het lezen van brieven. Zij bevatten veelal de onvervalschte gevoelens van den reiziger. Hij krijgt al de voorwerpen voor oogen, die anders de verbeelding scheppen moet. Maar het algemeen moeten wij blijven behagen; dus bovenstaande brief is en blijft afgebroken. Ik zal nog wel meerdere opofferingen van dit werk moeten doen.

DE UITGEVER.

DAGBOEK VAN DEN REIZIGER.

Het gezelſchap, dat ik in de *diligence* aantrof, leverde geene ſtof ter ſchetſing. Ook was ik weinig geſteind om deel in het geſprek te nemen; nog minder belang boezemde mij het bekende onbeduidende landſchap tot aan *Naarden* in, daar hetzelve gedurende dit jaargetijde ſteeds overſtroomd is. Hooger dreven bereikt hebbende, aan het Geldersch kwartier grenzende, ſcheen ik vrijer te ademen; en zoo liep ik dan ook, waartoe ik eenen goeden adem behoefde, op eenen draf door *Nijmegen*, waar ik om zeven ure aankwam. Ik ſnelde van den officier der wacht naar den plaatsmajoor ter viſering van mijnen pas, en van daar weder naar het *bureau* van policie, (dat een fooitje kostte? geraden), om nog met den ſnelwagen, die op zijn vertrek ſtond, mijne reis dien avond naar *Kleef* te kunnen voortzetten. Als de laatst aangekomene, kwam ik op den bijwagen te zitten, waar ik van mijne reisgenooten vernam, dat van *Kleef* naar *Aken* de *diligence* niet geregeld doorreed, en men genoodzaakt was in

Nuys eenen dag te toeven. Ziedaar een fraai voor-uitzigt, dacht ik. *Nuys* is geen *Amſterdam*, *Parijs* of *Rome*, en dan in dit ongunſtig ſaizoen aldaar eenen dag geblokkeerd te moeten zitten! zoo maakte ik dan met mijne gezamenlijk daar aangekomene reisgenooten partij, om met extra-post naar *Aken* door te rijden. Intusſchen hielden wij ſtil te *Kranenburg*; dáár, waar de Pruisſiſche douanen zich nestelen, en elken reiziger toevoegen: „ *haben* „ *Sie etwas zu declarieren?*"

Daar ik zulks met „neen" beantwoordde, liet men mij ongemoeid.

Ter middernacht te *Kleef* aangekomen zijnde, namen wij dadelijk onze plaatſen voor den ſnelwagen naar *Nuys*. Ik kreeg No. 9, en een oogenblik kunnende vertoeven, gedacht ik mijn No. 1. en zette mij in het logement tegenover het *bureau*. Ik zat, vermeen ik, in den *Roomſchen Keizer*. Ziet! daar komt men mij eensklaps verwittigen, dat mijne bagaadje met den ſnelwagen niet mede genomen kan worden en dezelve per vrachtwagen *geexpedieerd* moest worden, die driemaal 's weeks rijdt. Tegen wil en dank verlaat ik mijn ſoupé en bied een goed drinkgeld aan. Te vergeefs; ik bid, ik ſmeek.... Ja, goeden nacht! niets kon helpen. De *postdirection*-meester, die reeds lang gewenscht had in zijn bed te liggen, de reizigers en hunne bagaadje verwenſchende, die zoo laat aan-

aankwamen, gaf mij nog daarenboven ſlecht beſcheid.

Ik eischte mijn plaatsgeld terug; dit mogt ook niet terug gegeven worden, en zoo vond ik mij wel verpligt adresſen te ſchrijven voor het achterblijvende goed. En *somma sommarum* de tijd verloopen zijnde, ſoupeerde ik bijkans niet, waaraan de wijn verknocht was. Dat ik dien koninklijken postdirecteur verwenschte, verſtaat zich, te meer, daar ik, in plaats van eene geſlotene *diligence* nog plaats moest nemen op eene kiereboe, *soit diſant* ſnorwagentje; dus, op een weinig *koninklijk* rijtuig. Jammer! dat een en ander mij in eene onaangename ſtemming omtrent *Kleef* bragt, een zoo geroemd plekje voor de wandeling en algezigten. Het ſtadje *Goch* doorrijdende, kwam mij zulks niet onaangenaam voor, offchoon er in den nacht niet veel op te merken viel. Te *Gelderen* gekomen, werd ik bij de verwisſeling der rijtuigen zoo eng geplaatst, dat ik eenen dikken man moest laten komen, om mij gemakkelijker en voegzaam te doen zitten. Het was de postmeester, die 350 ponden weegt, welk gewigt 's jaarlijks nog toeneemt; deze deed mij regt wedervaren, liet den *conducteur*, die in de kabriolet zat, afſtijgen, en mij zijne plaats innemen, waar ik dan ook goed gezeten was, mij weinig aan den *conducteur* ſtorende, die op den bijwagen plaats moest nemen. Deze heeren verdienen waarlijk geld genoeg; zij kunnen daarvoor wel eens ongemakke-

lijk zitten. In het gezelſchap van twee hupſche Duitſchers onzen weg vervolgende, en door eenen hunner den postillon, op een der paarden gezeten, *zwager* hoorende noemen, vroeg ik hem, wat dit woord in zich had?

„ Hm!" zeide hij lagchende, dat is zoo het ge-„ bruik; want daar deze veelal van huis zijn, „ *troosten* de vrienden zijne vrouw."

De ſlechte weg was oorzaak „ dat wij *Gelderen* langzaam uit het oog verloren, *Hucht* naderende. De wegen waren uiterst ſlecht. Een mijner reiscompagnons zeide, daar de weg zich om de muren van een antiek klooster kronkelde: „ deze kronke-„ ling heeft de geestelijkheid vroeger zoodanig inge-„ rigt, want elk verlangde dat de weg langs hun „ klooster of parochie zoude loopen, en dat lever-„ de altoos voordeel op." Ook hier begonnen de postillons eene ſpoor aan den laars-hiel te dragen, waarvan het liedje oorſpronkelijk is:

In dieſer weltberumte Stand, enz.

Langs eenen weg door veelvuldige kruiſen omgeven, waaraan misvormde Christusbeelden gehecht waren, bereikten wij de *ſtation*, waar ik de kabriolet weder ontruimen en plaats in *l'intérieur* nemen moest.

Om

Om 2½ ure op den middag te *Nuys* (*) aankomende, en een der reisgenooten, welke daar met ons voorgenomen hadden, extra-post te nemen zich ongefteld bevindende, moest ik daar blijven toeven. Behalve dat werd ons ook 20 thalers tot *Aken* gevorderd, en zoo befloten wij maar gebruik te maken van eene opene, vierkante rood gefchilderde kar, beftemd om den pakwagen, welke dien dag van daar vertrok, te begeleiden. Deze had eene kabriolet, welke reeds door twee huzaren was ingenomen, terwijl eene dame uit *Gulik* en een jood de patienten waren, die de eerfte bank van deze beulskar bezetteden; ja, te regt eene lijderskar, want onze ledematen werden door de hevige fchokken des rampzalig geplaveiden ftraatwegs als uiteen gefchroefd. Den zandweg bereikt hebbende, ging het beter; maar het fpoor, dat meerendeels onder water lag, veroorzaakte, dat wij, ftapvoets door deze rijstenbrij-bergen worftelende, een meer dan gewoon geduld moesten bezigen. Om 4 ure uit *Nuys* vertrokken zijnde, was de eerfte pleisterplaats niet weinig welkom, alwaar een verwarmende kop koffij genuttigd werd, en door het veranderen van rijtuig, wij verder niet meer onder den blooten hemel

(*) Dit ftadje in Rijn-*Pruisfen*, tegenover *Dusfeldorp* gelegen, telt nagenoeg 6000 inwoners, en is, volgens aloude overleveringen naar gedachten door DRUSUS gebouwd. In 1813 zijn de *geällieerden* aldaar den Rijn overgetrokken.

mel in dit gure ſaizoen den weg behoefden te vervolgen. Men plaatſte ons in een klein kalesje, dat, offchoon geene glasruiten bezittende, toch een kap dekte, waarmede de fel blazende wind zijn ſpel dreef.

---

25. *November.*

Om één ure in den nacht kwamen wij te *Gulik* (*) aan en vertrokken van daar in de kabriolet van den pakwagen gezeten, na alvorens nog op eene vroegere *ſtation* in eene andere kales overgepakt te zijn. Ziet! daar verloor ik eene mijner, ſlechts in *Amſterdam* verkrijgbare wanten, juist geen kostbaar deel van mijn *équipement*, maar een verwarmend iets. Koude handen vleiden den ſchilder weinig. *Enfin!* na onafgebroken 45 uren gereden te hebben, en dat in verſchillende voertuigen hoogst onaangenaam gezeten, bereikte ik kwartier vóór 5 ure 's morgens *Aken* (†), mij zelven toevoegende: niemand wensch ik

(*) Dit door een bolwerk wel verſterkt ſtadje, telt 350 huizen, en heeft in dit oogenblik een garnizoen van 2000 man.

(†) De bevolking dezer *Keizerſtad* wordt gemeenlijk op 33,000 zielen berekend, welke meerendeels de R. C. Godsdienst zijn toegedaan. Zij bezit voorts eenige goede fabrijken, en gedurende het badſaizoen — een genoegzaam getal badgasten, ten behoeve van vertier en ge-

ik toe in dit ſaizoen deze reis langs dezen weg te moeten doen, en wel in zulke ellendige rijtuigen, te meer, daar het landſchap niets afwisſelends oplevert.

Een jong Duitſcher, in wiens gezelſchap ik een deel des wegs afgelegd had, ried mij aan in het *Hof van Holland* mijnen intrek te gaan nemen. Ik deed zulks, offchoon ik mijnen koffer aan de *Dragon d'or geädresſeerd* had. Hij ging verder naar *Luik*, terwijl ik mijne bagaadje te *Kleef* achtergelaten, moest blijven inwachten. Niet weinig vermoeid zijnde, lag ik mij te bed in het tijdſtip, dat *Akens* inwoners hetzelve verlieten, en ik ſliep weinige uren. Mijn reisgewaad weder aangetrokken, en het ontbijt een paar woorden toegeſproken hebbende, nam ik eenen jongen ten gids naar het paspoorten-*bureau*, dat zich onder het aloude raadhuis bevindt. Mijn pas afgeſchreven zijnde, om mijnen weg naar *Parijs* te kunnen vervolgen, trad ik het raadhuis ter bezigtiging binnen. De kroonzaal, offchoon in tweeën verdeeld geworden zijnde, wekt belangſtelling; een deel derzelve bevat den trap, de leeskamer en bibliotheek.

De bouworde en verder kunſtig bewerkte ornamen-

gewin. Zoo ontwaart men dan ook jaarlijks aanmerkelijke verbeteringen, en nieuwe aanlagen; maar eene aloude ſtad, de geboorteplaats van KAREL DEN GROOTEN, geheel te herſcheppen, zal niet gemakkelijk vallen.

menten, in het ruimſte deel zigtbaar, vereeren de hand des kunſtenaars, die dezelve daarſtelde; maar later minder bevoegde handen aangewend zijnde, hebben deze de ſchoone vormen veel ſchade toegebragt, ik waag het te zeggen, bedorven. Aan het hooger einde der zaal, die vroeger tot kapel diende, ſtaat thans een troon en op de rood fluweelen afhangende *draperie* is de beeldtenis van den tegenwoordigen Koning van *Pruisſen* geplaatst, dat juist geen *chef d'oeuvre* van E. GEBAUER is. De nevens dezen troon ſtaande twee in den ſtijl ſtout behandelde beelden, meer dan levensgrootte, op voetſtuk, waren voor eenige maanden geleden in zes dagen tijds vervaardigd geworden, door IMHOFF van *Keulen*. De *corniche*, welke op beider hoofd rust, is door den *machinist* van het tooneel vervaardigd. Ter regterzijde van dezen troon bevindt zich eene kleine deur, die naar het vroegere bidvertrekje van KAREL DEN GROOTEN geleidt, dat ſlechts voor één' perſoon is ingerigt, en door welker beſchilderde glazen het licht dringt. Hetzelve is allermerkwaardigst, om deszelfs ſchoone altaar naar de Gottiſche bouworde gebeeldhouwd, waarop eenige boeken liggen; kortom, het geheel levert iets ſchilderachtigs op, dat mijn oog met welgevallen een oogenblik boeide. Onder de portretten, de zaal weder binnengaande, welke mijne aandacht tot zich trokken, bevond zich dat van den Amſterdamſchen Burgemeester VAN HASSELAER, die in de plaats van den gezant, den graaf *van Bentheim*, het congres

in 1748 bijwoonde. De kroonzaal heeft haar uitzigt op de markt, in welker midden het ſtandbeeld van KAREL DEN GROOTEN, 1800 ponden wegende, ſtaat. Langs beide zijden ontwaart men eene pomp, waarop de adelaar geplaatst is. Een deel van *Aken* aldaar overziende, hecht het oog zich insgelijks aan den *Louisberg*. De leeskamer bevat eene ſchilderij van RUBENS, het laatſte oordeel voorſtellende; maar vuil en beſchadigd zijnde, laat zulks geen' indruk achter. Ook is het er verre af van tot zijn beste werk te behooren. Voorts vindt men er eenige landſchappen, die door eenen in dit vertrek ontſtanen brand allezins beſchadigd zijn geworden. Voorts ontwaart men er nog de beeldtenisſen van LEOPOLD I en zijne gade, tegenover een half rond ſtuk van RUBENS; en een goed ſchilderſtuk van VAN DYCK, van een nog levendig koloriet, den Keizer op zijn' troon gezeten en door de burgerij van *Aken* omgeven, voorſtellende. De bibliotheek geſloten zijnde, vergenoegde ik mij met de overige vertrekken voor verſchillende inrigtingen te doorloopen, waaronder een de *cholera-morbus*-aanſtalten ten *entrepôt* verſtrekte. Langs een' ſteenen wenteltrap, ruimſchoots van ſpinnewebben voorzien, dien vroeger KAREL DE GROOTE beſteeg, naderde ik het vertrek van den burgemeester, die mij in perſoon toeſtond de in het vertrek geplaatſte beeldtenis des Konings te bezigtigen; dezelve is van middelmatige uitvoering.

Voorts zag ik nog in een der aangrenzende vertrek-

trekken de marmeren buste van Prinſes ELIZABETH ; een zich onderſcheidend krullebolletje. Een der torens van het raadhuis, dat ik nu voor gezien hield, is nog van de *Romeinen* oorſpronkelijk, en wordt den *Granus* toren genoemd.

Nu begaf ik mij naar het bronhuis, over den ſchouwburg gelegen, dat eene goede bouworde kenmerkt. Een rond, van pilaren omgeven, bevat twee trappen, welke naar de bron geleiden, terwijl door een aangebragt mechaniek twee houten bakjes, waarin de glazen van de brongasten geplaatst worden, af en aan, naar beneden en naar boven gaan. Als deze met den voor velen heilzamen dronk aangevuld zijn geworden, zoo ververscht men zich zonder den brontrap af en weder op behoeven te ſtijgen. Eene galerij, aan welker beide uiteinden zich een koffijhuis bevindt, verſtrekt de bezoekers van dit verblijf ter verpoozing. Een dezer koffijhuizen, aangezien het ſaizoen, ſlechts toegankelijk zijnde, vlijde ik er mij eene wijl neder. Eene pikante brunet ſtoffeerde het buffet, in welker nabijheid de dagbladen alom verſpreid lagen. Het vreemdelingsblad inziende, vond ik er mijnen naam reeds in vermeld, offchoon dien morgen eerst aangekomen zijnde. Dat noem ik eene *expeditive* opgave.

Een eenige gast zat nevens den waard aan tafel, toen ik, in mijn *hôtel* teruggekeerd zijnde, mij daar mede aanzette. De gast, zoo als ik vernam, was

was een der voornaamsten van de bank, die in *Aken*, en wel in den badtijd met ijver gehouden wordt, soms de bron ter gewin, welke menigeen uitlokt; of die, welke zoo vele onheilen na zich sleept.

'sAvonds bezocht ik den schouwburg, een goed, maar al te kolossaal gebouw. Voor 10 grosschen was ik in de *parterre* gezeten, en zag de HERMAN en DOROTHEA van GOETHE verminkt opvoeren. Den gevoelvollen schrijver, die niet vergeet het landschap te schetsen, waarin zijne personen voorkomen, had het gejammerd ten aanzien van het zoo slecht aangebragte *decorative*, dat geene zijner *intentiën* bevatte. Het ondergaan der zon, het opkomende onweder, het vlieten en nederstorten eener beek, het daarover slaan eener weinig hechte brug, het ouderlijk huis van HERMAN, aan gene zijde des heuvels, alle deze tafereelen en voorwerpen, zoo krachtig door den dichter geschetst, werden verwaarloosd, en zoo stelde het geheel hoegenaamd geene *illusie* daar. Kortom, de *théâtrale* toestel was ellendig, de voorwerpen waren hard en zwart tegen de lucht uitgesneden, geheel zonder zamenstelling.

De voorhang liet ook niet weinig te wenschen over. Het nastukje, *die Vertraute* getiteld, misviel mij niet, daar het spel van de daarin voorkomenden vele zaken goed maakte. Alzoo de zaal

le-

ledig was en zich flechts weinige engelen uit de handwerksklasfe *au Paradis* (*) bevonden, kon mijn oog den geheelen omvang als doorzoeken. Alvorens de klok half tien floeg, hadden de plaats gevonden hebbende vertooningen een einde genomen. De zaal, om nu op deze terug te komen, heeft vier rangen. De bovenfte wordt door 22 kolommen gefteund; de zich daar onder bevindende, heeft eenen voorwaartfchen fprong, nog beduidender dan die, welke den vreemdelingsrang van het Brusfelsch tooneel evenaart. Deze laatfte wordt door 18 kolommen gefteund, verftrekkende om de onderfte verdieping af te deelen. Een *parquet* berooft *de parterre* een deel der zitplaatfen, zoo als zulks nu veel ingevoerd is geworden. Eene eenvoudige kroon verlicht de ronde zaal, wier fchildering in eenen grijsachtigen toon door befchaduwde ornamenten voldoenend is. Het zich onderfcheidende kapfel der weinige dames, die de balkon en loge dien avond bezet hadden, en welke ik dan ook in oogenfchouw nam, beftond in witte kanten doekjes met platte *bordure* om het hoofd, en fmal omgeknoopt; hetzelve was niet geheel ongevallig. Ik wenschte haar bij het nederrollen des voorhangs eenen goeden nacht, keerde naar het *hôtel* terug, dronk een paar gla-

(*) Men deed wel, in *Amfterdam* minder aanfchouwers naar het zoogenaamde Paradijs van 30 centen op te zenden, want die engelen maken er foms meer leven dan de duivels in de hel, als hoogst gedrongen zittende.

glazen *Rudesheimer*; maar niemand wenschte mij wel te rusten, zoo hartelijk als ik gewoon was, dit te huis te hooren.

---

26 *November.*

Heden morgen begaf ik mij naar de *Franciscanerkerk*, welker uitwendig deel niets beduidends bevat; het inwendige deel iets meerder. De geheele lengte is aan beide zijden met biechtſtoelen bekleed, waarboven ſchilderijen van weinig waarde geplaatst zijn. Drie ſchilderſtukken uit de ſchool van RUBENS ſieren echter het altaar, maar waren op eenen te verren afſtand geplaatst, om dezelve naar waarde te kunnen ſchatten; zij bevinden zich boven elkander; het kleinſte bezit eenen geheel ronden vorm. De twee bezijde altaren tooiden ook ſchilderſtukken; een derzelve ſtelde den Heiligen *Franciscus* voor, dat ſtil maar niet ongevallig van koloriet is. Voorts onderſcheidt zich in dit kerkgewelf tusſchen de biechtſtoelen ter linkerzijde des altaars eene marmeren groep, de grafligging voorſtellende, eene groepeering van vijf beelden als: CHRISTUS, MARIA, MAGDALENA en twee treurende engelen, nagenoeg in den trant der ſchilderij van VAN DYCK te *Antwerpen* bewerkt.

Vandaar begaf ik mij naar den *Dom* of hoofdkerk. Men noemt deze hier ſchooner dan die van *Antwer-*

pen; ik voor mij zeg, dat het in geen vergelijk gebragt kan worden. Ook hebben de zoogenaamde hedendaagſche verbeteringen daaraan veel bedorven, terwijl het geheel nog daarenboven ſlecht onderhouden wordt. Derzelver Gottiſche bouworde, waarmede men in 796 eenen aanvang maakte, is uitwendig zeer zuiver van regel, maar de kerkdeuren zijn aan de gewone huisdeuren gelijk, den grooten ingang uitgezonderd. Het ſchip der kerk is rond en bevat eene galerij, die volgens de bouworde van dien tijd lager is dan het middelpunt of ligchaam zelf. In het *centrum* ligt een grafſteen, van koperen rand omgeven, waaronder KAREL DE GROOTE's ſtoffelijk deel begraven ligt, in 814 geſtorven. *Carolo Magno* is de eenvoudige *inscriptie*, die op dezen ſteen gegrift is, zeide men mij, want velen dekten in dit uur denzelven in eene biddende houding. De *coupole* dezer kerk is door vele ſchilderſtukken verlevendigd; zij zagen er nog al bont uit. Voor mij uitziende, ontwaarde ik het hoogaltaar. Hoog opgetrokken ramen verbreiden het licht in het zeer hooge gewelf, waarbij zich de ſtandbeelden van verſcheidene bisſchoppen bijzonder goed voordoen; te meer, zij ſchenen mij toe, voor zoo verre men zulks op zulk eenen verren afſtand vermag te beoordeelen, naar eene goede teekening gebeeldhouwd. De kolommen, die het gewelf ſteunen, zijn van eenen ongewoon dikken omvang even als de gewelfde rondom gaande gang. Ik vond denzelven onvolprezen, door zoo vele aangebragte en be-

werkte ornamenten. Jammer! dat het geheel, en wel deze gang, offchoon weinig licht ontvangende, ontfierd wordt door bonte onbeduidende fchilderftukken. Men bemerkt in denzelven nog twee kapellen, de eene rondvormig en prijkende met vier fchoone ftandbeelden; de andere onbeduidend. Eene kleine deur uitgegaan zijnde, kwam ik in eene opene galerij, nagenoeg van voren als het Domkerkhof te *Utrecht*, en deze doorloopen zijnde, ging het met eenen gezwinden pas voorwaarts naar den *Louisberg*, den hoogften heuvel (kwaadwilligen noemen het een' berg, men hoort het) in de nabijheid van *Aken*.

Eene lange ftraat ten einde zijnde, viel mij eene pomp van eenen vierkanten piramidalen vorm in het oog. Aan elke zijde derzelve was eene vrouw levensgrootte in *bas-relief* uitgehouwen, wier handen aan de hoeken te huis kwamen. Elk van deze hield een tuitje, waaruit het water liep. De *barrière* bereikt hebbende, klom ik in eenen ftortregen, den door vroegere buijen reeds doorweekten weg omhoog, die niet weinig glibberig door de afgevallene bladeren was. De kerk eenmaal bereikt hebbende, die eene der hoogten aanvult, alsmede de toen geflotene *rotonde*, in het fraaije faizoen zeer bezocht, als bezittende ook eene danszaal, voorbijgegaan zijnde, liet ik mij door den aanhoudenden regen niet affchrikken, en landde ten laatfte bij de *piramide* aan, welke in 1804 door eenen Franfchen

ingenieur opgerigt werd, als de ſpits van dezen berg verkozen hebbende tot eene der *trigonometiſche* punten, van welke plaatſen men een voortreffelijk gezigt geniet. Door eene graauwe lucht omgeven, lag het geheele landſchap in nevel gehuld; niettemin beſtond er eene harmonie in de tinten, die mij niet ongevallig was eene wijl gade te ſlaan. De nabijzijnde voorwerpen, waaronder dorre boomen, nog ten deele gele en roode herfstbladeren bezittende, leverden verſchillende *nuances* op, welke de natuur den ſchilder niet altoos aanbiedt. Van de onder mijne voeten liggende ſtad zag ik ſlechts de ſchaduwe. De twee torens van het raadhuis alleen waren eenigermate zigtbaar, almede omhuld door regendampen. Mijnen weg vervolgende door wandelpaden, die in het zomerſaizoen voorzeker den wandelaar uitlokken, glipte ik op den onzekeren grond een vuil tempeltje voorbij, dat wel eens verdiende verſchoond te worden. Ik weet niet, wien zulks gewijd is. Al afdalende, bereikte ik weder de ſtad, plaatſte mij in het *hôtel* gekomen aan de ſchrijftafel, mijne goede aankomst alhier vermeldende, en begaf mij andermaal naar den ſchouwburg.

Zeker BOSCO, een goochelaar, zoude er kunstgreepjes doen; hierdoor was de zaal tamelijk wel bezet, offchoon er weinig vrouwen waren. Wel denkelijk, omdat hij onafgebroken met eene pistool *manoeuvreerde*, en het afſchieten van dat wapen de ſchoo-

ne

ne ſekſe gewoonlijk ſchrik baart. Deze kwakzalver, in oud ridderkostuum, nam tegen de aanſchouwers eenen zeer gemeenzamen toon aan, en wist het vertrouwen zoo verre te winnen, offchoon hij er als FAUST uitzag, dat men hem zonder het minst verdenken ring, halsketen en horlogie aanvertrouwde. Deze voorſtelling ten einde zijnde, zat ik geheel alleen tegenover den eigenaar des *hôtels*, een getrouw voorſnijder en toediener der geregten, aan den avonddisch, alvorens mij ter ruste te leggen, weinig opgeruimd zijnde, zoo lang in *Aken* te moeten vertoeven; ik achtte het verloren tijd en toch moest ik mij zulks getroosten.

---

27 *November*.

Vroegtijdig begaf ik mij nu naar het posthuis om mijnen koffer af te halen... helaas!... ach, achter dit helaas! plaats ik in mijne gedachten wel *zes* uitroepingsteekens. De wagen was wel is waar 's nachts aangekomen, maar had mijn goed niet opgeladen. Daar ſtond ik met de armen over elkander geſlagen, die gehoopt had nog dien morgen naar *Parijs* te zullen kunnen vertrekken, vernemende dat mijn goed eerst met den bagaadjewagen zoude komen, die Dingsdags nachts aankwam.

Ziedaar het begin eener reis, die weinig genoegen oplevert, dacht ik, de ſtraten van *Aken*, van

de noodigfte kleedingftukken ontbloot, weder met verveling doorloopende. Op den middag ging ik bezijden den fchouwburg de nieuwe ftraat bezigtigen, welke achter denzelven eenen aanvang neemt. In het voorbijgaan bezag ik het fraaije gebouw van den heer COQUEREL, (die te *Luik* geplunderd is geworden). De beide vleugels van dit gebouw, aan de ftraat gelegen, zijn aan elkander vereenigd, door een voortreffelijk ijzeren hekwerk, overdekt met een balkon, zoodat men over hetzelve van den eenen naar den anderen vleugel gaan kan. Tegenover hetzelve ftaat het *Regeringshuis*, een kapitaal brok, waarop onderfcheidene adelaars prijken. De nieuwe breede ftraat eenigzins klimmende, is zamengefteld uit moderne in goeden ftijl gebouwde huizen, zeer *élégant*, en niet *gechargeerd* door foms zoo zonderling aangebragt wordende ornamenten. De balkons der huizen alleen bevatten die meerendeels verguld. De heerfchende toon der huizen is geelachtig; velen zijn geheel wit gepleisterd. Daar de ingangen gelijkvloers zijn, vereenigen zich deze met de breede *trottoirs*.

Aan de *barrière* of beter gezegd, het fmaakvolle hekwerk gekomen, dat de aloude ftadspoort vervangt, zag ik weder den nieuwen aanleg eener ftraat; kortom, *Aken* belooft voor het vervolg veel. Spoedig regts omgaande en afdalende, bereikte ik nu *Borcheid* (ook *Borcette* genaamd), dat gedeeltelijk in de vallei ligt. De kerk, waarin dienst gedaan wordt,

wordt, is zeer hoog, ongeregeld, maar *pitoresk* gelegen; eene andere ligt nog hooger, maar is ſteeds geſloten. Beider bouwſtijl kenmerkt vroegere grootheid. In dit oord bevinden zich de warme bronnen; in de tiende eeuw was het eene woeste ſtreek, waar wilde zwijnen huisvestten, en van deze ontleent het dal dan ook zijnen naam *Porcetum*, *Borcheid*, *Borcette*. Hier ontwaarde ik nu eene der warme bronnen, waaruit de rook huishoogte ſteeg, en niet verre van daar, aan de andere zijde der ſtraat, het raderwerk eener afleiding van koud water. Een weinig verder gegaan zijnde, verhieven zich andermaal rookkolommen, en dit was eene afleiding van het kokende water. Mijne ſchreden verder rigtende langs den rotsachtigen ſteenen bouwval der aloude niet meer gebezigd wordende kerk, kwam ik tot over de kniën bemodderd, mij ſteeds op eenen weinig toegankelijken weg in dit ſaizoen bevindende, weder in het wijde veld, waar het voetpad niet veel beters verſprak. Ik wilde de bouwvallen van het vermaarde kasteel *Frankenheim* gaan bezigtigen; maar deze reis mislukte; ik moest terug keeren langs het reeds ingeſlagene kronkelende pad en kwam na onafgebroken voor- en achteruit gegleden te zijn, op den grooten weg terug. De nieuwe voorſtad nabij gekomen, moest ik den daar overliggenden weg inſlaan; en, offchoon ongangbaar zijnde, gaf ik nogtans den moed niet op. Hier moest ik het water volgen, en dit ſteeds aan mijne regterhand houden; ik deed zulks. Maar weldra zie

ik mij van vier waters omringd. Regts en links ſcheidden kleine voetpaden, ter naauwernood vier voeten breed, deze van een, en zoo was er gelegenheid genoeg mij regts of links, tegen wil en dank misſchien, te baden; ik vervolgde mijnen weg langs het breedſte deel. Ziet! daar ſtuitte ik, maar over eene daarliggende plank bereikte ik het aan gene zijde van het water liggende pad, en zoo kwam ik van het eene op het andere ongevoeligerwijze. Een regt *labijrint*, en niemand was daar om mij te regt te helpen. Plotſeling verlevendigde zich echter het landſchap, maar niet te mijner veraangenaming; mijn regenmantel van binnen met rood bekleed deed haar *effect*. Eenige zich daar nestelende zwanen hieven verſchrikt eenen angstvollen zang aan, en duchtig met hare vederen beginnende te werken, verdubbelde ik mijnen tred. De avond viel, en niet zeer voldaan over dit uitſtapje naar *Borcette*, keerde ik naar mijn *hôtel* terug; ik ſchreef een paar regels aan de nalatige post-*direction* te *Kleef*, en ging toen naar *die Räuber von* SCHILLER, welke men in den ſchouwburg zoude opvoeren. Deze was te *Aken* te regt mijn avondzetel. Ofſchoon de vertooners dit hartstogtelijk ſtuk nog al met geestdrift opvoerden, liet de voordragt niettemin veel te wenſchen over, daar niemand rolvast was, een heerſchend gebrek naar het ſchijnt bij de tooneelſpelers van den tegenwoordigen ſtempel. De bouworde des ſchouwburgs dien avond andermaal, en met een kritiſcher oog gadeſlaande, ontwaarde ik vele gebreken, benevens

de

de weinige partij, welke men van het kolosſale onlangs opgetrokken gebouw, ten behoeve der aanſchouwers getrokken heeft, bij voorbeeld, daar zijn ſlechts vier verdiepingen, en goedſchiks had men er zes kunnen aanbrengen. Behoeft men er geen zes, aangezien de kleine bevolking van *Aken*, en meerendeels vreemdelingen, die den ſchouwburg bezoeken, welnu, waarom dan zulk een kolosſaal gebouw daargeſteld? waartoe al die zwaarlijvige kolommen, die, op eenen te korten afſtand van elkander geplaatst, den aanſchouwer het licht betimmeren. Doch genoeg, ik word te breedvoerig; maar daar ik zoo veel van dezen prachtigen ſchouwburg had hooren ſpreken, vond ik het niet onvoegzaam er mijne meening over te uiten.

---

28 *November.*

Heden begaf ik mij andermaal naar *Frankenheim*, en geraakte nu op geenen dwaalweg; maar vond dit kasteel bereids rondom in het water liggende, de gelegenheid was dus daar, om het goed te beſchouwen; maar ik vond mij in mijne geſpannen verwachting omtrent dit gebouw volkomen bedrogen; het was een kasteel zoo als ik er bij honderden ter gelegenheid van vroegere reizen bij *Luik*, *Namen*, enz. aantrof, en dan nog *pitoresker* gelegen, niettemin maakte ik er ter herinnering een ſchetsje van, en dat bibberende van koude onder den blooten hemel gezeten, en als het ware door

eenen ſcherpen oostewind, die 's nachts nog al ijs gemaakt had, geteisterd. In het minst vervallen gedeelte van het kasteel, dat ik nu ook inwendig beſchouwde, bevond zich een koffijhuis, dat zomers veel vertier heeft.

Tijd ontbrak mij, om de ſteenen brug en poort tot het binnenhof geleidende te ſchetſen; het deed mij leed, daar zulks de ſchetſing waardig was, te meer, daar het eene bijdrage tot mijn ſchetſenboek zoude geweest zijn, dat de kunſtenaar later zoo dikwerf wel geſtoffeerd te ſtade komt.

Naar *Aken* terugkeerende, ontwaarde ik de *élégante* gevormde kraan, waaruit ſteeds het warme water vloeit, te midden van een opgaand geboomte, dat in het zomerſaizoen den wandelaar eene aangename ſchaduw biedt, ik zag daar dan ook vele zitplaatſen.

In den namiddag, ſchetſte ik een aloud huis, achter de domkerk, zeven nisſen breed met beelden geſtoffeerd en daarna het antieke domskerkpoortje. Den avond mij overvallende, begaf ik mij naar *le café littéraire* en pluisde ter tijdkorting de Franſche dagbladen wat uit. De daarin vermelde rouw, door eene Parijſche dame aangenomen bij het vernietigen der oude dijnastie, deed mij grimlagchen, daar men bij het verkoopen van haren inboedel haren

ren papegaai zelfs geheel in een zwart pak gekleed, in zijne kooi gezeten vond.

Den avond bragt ik weder in den ſchouwburg door, men voerde *Oberon*, *die grosſe romantiſche Deutſchen Feën-oper* op; hij bezat nog tooverkracht genoeg naar het ſcheen om de *beau monde* van *Aken* uit te lokken; zoo was de zaal wel bezet en de uitvoering voldoende. Mlle FANNY DIEMAR, die de rol eener vertrouwde vervulde, ſcheen de lieveling des publieks te zijn. De eerſte *chanteuſe* Mad. SCHWEIZER daarentegen werd niet toegejuicht, ofſchoon wezenlijke verdienſten als zangeresſe bezittende. Later vernam ik dat deze vrouw van zich liet ſpreken, en naar het ſcheen verlangden eenige toongevers, zich de eerſten uit *Aken* noemende, eene onbeſprokene actrice. Welk eene onnoozele kleingeestigheid. *Des actrices vertueuses! allez voir Jean! d'où elles viennent!* vermag men in deze wel zeggen; nu dit tot daaraantoe. De *Akenaars* deden beter in deze het talent der zangeresſe te *apprecieeren*, en hare zeden in dit uur niet te berispen, te meer, men ziet zoo dikwerf tooneelſpeelſters van goede zeden ſlechte, en die ſlechte zeden bezitten, goede voordragen.

Het orchest was voldoende. De hoofden en handen der aanſchouwers werkten hier niet mede, zoo als dit tot onzent altoos het geval is en wel *au Français*, welke bewegingen nog in ſtaat zouden

zijn

zijn om den zanger alleen te doen voortgaan, wanneer onze papa MOULINEUF, de vergrijsde orchestmeester, die gezworen heeft met den ſtok van kommando in de hand den laatſten adem uit te blazen, onverwachts zijne werkzaamheden ſtaakte; wel te verſtaan, als het allen bevoegde hoofden en handen waren, die zich bewogen, en de maat ſloegen.

Niet onvoldaan keerde ik in het *hôtel* terug, ofſchoon ik mijn lorgnet, nog *en route* naar *Aken*, ontbeerde, het *corps-de-ballet* niet dan in masſa zag zweven, en wel op de vijfde bank, zijnde de eerſte van den bak achter het *parquet*. De *decoratiën* lieten ook minder dan bij de voorgaande voorſtellingen, die ik bijwoonde, te wenſchen over; ik zag zelfs een paar goede brokken; maar waren derzelver toon, de eerſte vereischte ter vorming van een goed geheel, door den zamenſteller beter begrepen geweest, dan zoude ik de genie van ſchilder en machinist meerder toegejuicht hebben.

---

29 *November*.

Ik ontving dien morgen het aangenaam berigt aan het postkantoor, dat mijn koffer aangekomen was. Dat gevalletje van dien ſnelwagen, welke geen bagaadje opneemt, kostte mij *f* 6 extra en het verlies van een paar dagen. De lezer wijte het mij niet, dat ik hem zoo lang met mij in *Aken* heb

heb laten toeven, en mij misſchien wel *bon gré mal gré* naar den ſchouwburg gevolgd is; maar dit is nu eenmaal zoo.

Opgeruimd van te kunnen vertrekken, maakte ik mijne aanſtalten. Hoe veel bekoorlijks *Aken* dan ook voor den badgast in het badſaizoen moge opleveren, ik wenschte mij in dit ſaizoen verre van daar. Ik had er lang genoeg, om zoo te zeggen, met mijne ziel onder den arm geloopen, zoo dacht ik ook niet aan het doen van verdere uitſtapjes van daar, ook aangezien het ongunſtige weder, als het gaan bezigtigen van de ruïne *Schönvorst*, een uur van daar gelegen, die van *Wilhelmſtein*, alsmede de op eenen afſtand van twee uren gelegene abdij van *Kloosterrath*, bij *Herzogenrath*, welke alstoen een klein ſeminarium van het kollegie van *Luik* uitmaakte.

Na dien dag het poortje van de *Domkerk* geheel afgeteekend te hebben, betaalde ik mijne rekening in het *hôtel*, ten bedrage van 9 *thalers* 13 *grosſchen*, en nam tegen 15 *thalers* en 20 *grosſchen* mijne plaats naar *Parijs*. Toen zette ik mij met eene welgeſtopte pijp aan de ſchrijftafel, en ſchreef aan een paar vrienden, nog eens ferm dampende, daar dit genoegen mij ſpoedig ten vervolge der reis in de *diligence* gezeten, ontzegd zoude worden, en verpoosde later eene wijl *au café littéraire*. Intusſchen hoorde ik meermalen, dat de

pu-

publieke meening niet voor ons Hollanders was. Men vermat zich zelfs te zeggen, dat onze inval in *België* eene ongehoorde daad was, als zijnde zulks onverwachts gefchied, maar ik moest, tegen den ftroom alleen niet kunnende opwerken, er voorzigtigheidshalve het zwijgen toe doen; deze *propos* wijtende aan het aldaar beftaande gemis onzer dagbladen, en ware kennis van zaken.

In het *hôtel* terug keerende, gaf de kastelein mij te kennen, dat hij zich in het opmaken der rekening vergist had.

Daar zulks te zijnen nadeele gefchied was, liet hij mij, zoo als men bevroedt, het ontbrekende, nog 3 francs volgens zijn zeggen, bijpasfen, alvorens ik mij ter ruste legde.

---

30 *November.*

Om negen ure in den morgen verliet ik *Aken*, en wel zonder het kabinet fchilderijen van M. BETTENHOFF, 1500 ftuks uitmakende, bezigtigd te hebben, daar ik deszelfs beftaan niet wist, en dit eerst van eenen reiziger vernam, die met mij in de *intérieur* der *diligence*, gezeten was. De vreemdeling, die te voren zich niet heeft laten onderrigten, wat er al in eene ftad, welke hij doorreist of bezoekt, te zien is, komt altoos flecht weg; want

de

de heeren logementhouders zijn niet altoos gedienſtig genoeg, om iemand te onderrigten, en ik was, niet vermeenende zoo lang in *Aken* te zullen moeten toeven, weinig bedacht geweest op eenen aanbevelingsbrief. *Enfin!* ik betreurde eene wijl dit kabinet niet gezien te hebben, waartoe ik ruimſchoots den tijd had gehad en onderhield mij nu met mijne reisgezellen, jonge Poolſche officieren van hoogen rang, die de Franſche taal magtig waren. Het ſchoone landſchap, dat wij doorreden, deed mij opgeruimder worden. Het herfstgroen, offſchoon reeds verre gevorderd, leverde dan toch nog op den weg van *Aken* naar *Luik* verrasſende ſchakeringen op. De ſchoone dag droeg daartoe veel bij, en bragt mijn hart voor de eerſte maal in verrukking, ſinds ik het ouderlijk huis verlaten had.

De Pruisſiſche douanen *gepasſeerd* zijnde, bereikten wij de Brabandſche. Wij ontbeten daar, terwijl de viſitatie geſchiedde, en dat geenszins geſtrengelijk; mijn koffer werd zelfs niet open gemaakt, even min mijn paspoort ingezien. Om 4 ure te *Luik* aankomende, en drie uren in deze ſtad, welke ik vroeger bezocht, moetende verpoozen, ging ik, tegen betaling van 3½ franc *à la Pommelette*, tegenover de *mesſagerie dineren.* Hier ontwaarde ik eerst, hoezeer *Braband* in verval geraakt was; aan bedelaars was geen gebrek. Van de Pruisſiſche grenzen af, hadden zij de *diligence* als het ware begeleid. Met ziels-medelijden be-

beſpeurde ik alom naakte kinderen, blinde grijsaards, die de vermagerde handen naar de portieren uitſtaken, en dan die vrouwen in armoede verkeerende, wier gelaatstrekken de wanhoop uitdrukten. De lijdende menschheid drong mij eenen traan in het oog.

Daar te *Luik*, zoo wel als op andere plaatſen, de Poolſche emigranten verzorgd worden, zouden zij daar overnachten, en zoo gaven wij elkander de hand met wederkeerige belofte onze kennismaking te *Parijs*, elkander weder aantreffende, te zullen hernieuwen. Zij konden in *Braband*, overal waar zij zich ophielden, twee dagen kosteloos vertoeven, en de kosten ter verdere voortzetting der reis binnenlands werden door het gouvernement des verkiezende betaald. Te *Aken* waren er destijds reeds 32 gepasſeerd.

Om 7 ure 's avonds de *diligence* inſtappende, ging het niet rad voorwaarts, aangezien het ſneeuwde, vroor, ijzelde en de wegen glad waren. Zoo werden er dan ook een kwartier uurs aan gene zijde *Luik*, berg opwaarts, behalve de drie reeds aangeſpannen paarden, nog twaalf, twee aan twee, als voorſpan gebezigd. Mijn reisgezelſchap beſtond uit Belgiſche officieren, een' Franschen kapitein, een' tamboermajoor en een' kolonel van de *garde civique*... bevriend met HOOGVORST (een man rond als een ton Brabandsch bier), dien men hulp

moest

moest bieden, om den berg op te ſtijgen; want wij hadden de *diligence* moeten uitſtappen. Aan de herberg op de hoogte gekomen zijnde, hoorde ik eenen officier van gezondheid, die te *Leuven*, onder het *amputeeren* in het hospitaal, door onze troepen bij hunnen intogt gevangen genomen was, luid den lof van ons gouvernement vermelden. Men had hem van het noodige verzorgd en geld uitgereikt. Daarentegen beklaagde hij zich omtrent het *Belgisch* ministerie, als hebbende in zes weken vijftien kantonnementen bezocht en zijne ſoldij ſlecht betaald gekregen. Zijne uniform was welgevallig; over een groen geſloten jasje hing een zwarte bandelier met koper uitgemonsterd, waaraan zijn inſtrumentenkasje hing; een degen was het wapen dat hij droeg. Niet zeer opwekkend was voorts, bij het naderen des nachts, het geſprek dat gehouden werd, de veelvuldige ſtraatrooverijen betreffende, die alom in *België* gepleegd werden, en wel, dat de *diligence* den voorgaanden nacht uitgeplunderd was geworden.

---

1 *December.*

Te *Leuven* aangekomen, was ik dit oord wel indachtig; dat oord, ter ſtraf der trouweloosheid verkozen. Hier ſtreden de onzen, dacht ik, voor *Vorst* en *Vaderland* en verwonnen. God was met ons! Ik hoorde in mijnen geest het woord *voorwaarts!* nog uiten, en zag de trouwelooze *Bel-*

gen vlugten, daar ik eenige oogenblikken later mij eene wijl op de *chausſée* bevond, langs welke LEOPOLD tot levensbehoud rende.

Om negen ure in den morgen hielden wij aan de *barrière* te *Bruſſel* halt, waar mijn paspoort werd ingezien; doch daar ik zeide dien dag nog mijne reis te zullen voortzetten, bekwam ik hetzelve terſtond terug met de volgende *apostille*: *bon pour paſſer la journée à Bruxelles.*

Aan de *meſſagerie* gekomen, waaraan geen logement verknocht is, begaf ik mij naar een *estaminet*, *rue madelaine*, alwaar ik ongemerkt in een politiek geſprek werd gewikkeld, en mij dan ook best weder uitredde, ronduit bekennende een Hollander te zijn. De geest tegen ons was nog al zoo kwaad niet, als ik mij wel had voorgeſteld; wat meer is, men klaagde voortdurend omtrent het niet betalen van achterſtallige ſoldij, en het met de kas naar elders verhuizen der kwartiermeesters van het destijds Belgisch legertje. Een veteraan, die 40 jaren gediend had, benevens zijne vrouw daargezeten, voerden het hoogſte woord. Ofſchoon het duchtig regende, en *Bruſſel* mij niet vreemd was, begaf ik mij naar de *St. Gudule.* Ook was er groote parade. LEOPOLD in perſoon te zien, was mij niet onverſchillig, en wel in het oogenblik, dat hij het vaandel *de notre dame*, met eene donatie van 30,000 francs daaraan verknocht, aan het 6de rege-

gement van linie uitreikte. Zijn blik was fomber; geen lachje zweefde op zijne lippen, offchoon het een groot feest was. De troepen, welke hem in dit uur omgaven, wel denkelijk de keurkompagniën, waren goed gekleed. De fappeurs muntten boven alles uit; maar de muzijk, welke het geheel luister bij moest zetten, liet veel te wenfchen over. De uniform der kavaleristen, die ruim baan moesten maken, was aan die der *Hongaren* gelijk. Derzelver mutfen en wijde roode broeken fchijnen tot model bij de oprigting van dit korps verftrekt te hebben. Het getal der aanfchouwers was niet groot. Nog een bezoek in het *mufeum* willende afleggen, wachtte ik den aankomende artillerietrein niet af.

Het fchilderftuk van WAPPERS, dat daar hing, de zelfopoffering van den Leidfchen Burgemeester VAN DER WERFF, boeide mijn oog, als den kunftenaar en de hedendaagfche fchool vereerende. Voorts was alles daarbinnen nog het oude, wat ik daar vroeger aantrof: een goede GERARD DOU, een fchoone OMMEGANCK, eenige van RUBENS, en goede moderne bekroonde ftukken, als van GASSIES, PICOT enz.

Eenen blik ten behoeve van het park, dat men tot onzent verhaalde zoo veel geleden te hebben, kon ik mijner nieuwsgierigheid niet ontzeggen, en ik vond het hekwerk en de fchoone groepen beelden aan den ingang nog niet herfteld. De driekleurige vlag wapperde op het Koninklijk huis, even

 als

als die, welke aan de vrijheidsboomen gehecht waren, die nog op de pleinen ftonden.

De winkels waren met pleisterbeelden en fuikerpoppetjes, den nieuwen Koning LEOPOLD voorftellende, opgevuld. Voorts vond ik de ftraten nog al levendiger dan ik zulks wel verwacht had; ik fchreef dit echter toe aan de festiviteiten van dien dag, daar ik in het algemeen over *Brusfels* verval hoorde klagen.

Het uur der *table d'hôte* daar zijnde, liet ik mij er vinden. Twee economifche heeren en een *Normandiër* waren de met mij aanzittende gasten. Een voor mij aangenaam gefprek werd toevalligerwijze aangeknoopt; het betrof mijne reis naar *Italië.*

Na den eten verpoosde ik mij in een *café*, tot dat het uur van mijn vertrek naar *Parijs* daar was. Om half acht ure mijn koffer opgeladen zijnde, voor welken ik van *Aken* naar *Parijs* 20 francs extra moest betalen, plaatfte ik mij in de *intérieur*, hoogst tevreden van ten laatfte zonder verder oponthoud naar *Parijs* te kunnen doorrijden; met leedwezen echter, de zoogenaamde *place des martyrs* van het tegenwoordige *Brusfel* niet in oogenfchouw genomen te hebben, alsnu eerst vernemende, dat dezelve bezienswaardig was. Twee mij onbekende Brusfelaars, en een meisje te *Luik* woonachtig, maakten het reisgezelfchap uit. Daar het nacht

was

was en ik wenschte wat te kunnen ſlapen, bemoeide ik mij weinig met hen, die naar het (misſchien) vrije hartje van het Luikſche meisje dongen; kortom, ik ſliep in.

---

2 December.

Een ſlecht kop koffij, tegen betaling van 1 franc te *Mons*, waar wij in den vroegen morgen om 4 ure aankwamen, was niet zeer verkwikkend. *Valenciennes* nabij gekomen zijnde, vingen de douanen hunne *visitatie* aan, en werden de paspoorten *geviſeerd*. Te midden der *viſiteurs*, die het den reiziger vrij lastig maken, bevindt zich eene verkleede vrouw, welke als ſpeurhond *ageert*, bevoelt en betast, ja zelfs kust (*).

Te *Valenciennes*, na het middagmaal genomen te hebben, en waar ik mijn paspoort tegen een binnenlandsch moest afgeven, tegen betaling van 2 franc. 50 ct., wilde men mij geen *louis d'or* wisſelen. Deze goudſtukken mede te nemen, raad ik dus een ieder af; ſoms beſchouwt men die niet als gangbare munt. Een onzer reisgenooten werd door eenen kapitein der kurasſiers vervangen, daar een ander, die zich eerst voor eenen Hollander had uitgegeven, nu zeide, een *Brabander* te zijn; een en ander was oorzaak dat ik omzigtigheidshalve wei–

(*) Berigt voor reizigers.

weinig ſprak. De vestingwerken van *Valenciennes* ſchenen mij toe in eenen zeer ſlechten ſtaat te zijn; niet minder die van *Kamerijk*, welker grachten verdroogd waren. In den avond was het een goed *diné* (het tweede van dien dag), waartoe ik moest aanzitten, dat ons te *Peronne* te beurt viel. De heer hospes was voorſnijder, en dreef den vermoeiden reiziger daarbij door allerlei vertelſeltjes en *cancans de la ville*, die hij met eene koddige ſaus opdischte, den ſlaap uit de oogen.

Onze reis vervolgende, ſliep onze Luikſche reisgezellinne, die gedurende de geheele reis de Hollanders met vuur verdedigd had, ik weet niet, hoe het kwam, misſchien wel omdat het Neêrlandsch bloed mij door de aderen vloeide, — zacht aan mijne borst in. Ik liet het meisje ongeſtoord rusten, totdat de kiemende morgen daar was.

---

3 *December.*

De weg was als bezaaid met militairen, die van garnizoensplaats verwisſelden, en om half twaalf ure bereikten wij de aangevangene, maar nu weder geſtaakte verdedigingswerken van *Parijs*, na gedurende den laatſten togt niets merkwaardigs en wel aangaande het landſchap, hetwelk de *chausſée* doorſnijdt, aangetroffen te hebben. De reiskosten be-

droe-

droegen door den omweg, welken ik heb moeten maken en toeven te *Aken*, nagenoeg *f* 100 (*).

(*) De *diligence* van *Amſterdam* naar *Nijmegen* *f* 7.50, van *Nijmegen* naar *Kleef* *f* 1.90, tot *Nuijs* 3 Thalers en 11 Grosſchen, van *Nuijs* naar *Aken* 1⅔ Thaler, voor den koffer met den pakwagen, 3 Th. 10 Gr, van *Aken* naar *Parijs* 56 Francs en 20 Francs voor den koffer; voorts conducteurs-gelden, Paspoort-viſeeren, een vijftal dagen verblijf te *Aken*, door oponthoud van den bagaadje-wagen enz.

PARIJS.

Geheel anders had ik mij den weg, naar den zetel der ſchoone kunſten geleidende, verbeeld; en mij voor het minst een ſchoon *point de vue* voor oogen geſteld. Ik vond mij bedrogen, en was reeds een eind wegs de voorſtad ingereden, alvorens ik zulks beſpeurde.

Langs eindelooze vuile ſtraten, bemodderde huizen, tot onder het dak met letters beſchilderd, die vermeldden wat daarbinnen te koop was, en den naam van de établisſementen der winkeliers en kooplieden, die een inſteekkamertje zelfs met den naam van magazijn beſtempelen, bereikte ik de ſtraat *Notre dame des Victoires*, waar mijn koffer weder eene *viſitatie* ondergaan en ik den *conducteur*, volgens tarief, vier *francs* pasſen moest, terwijl ik die van *Brusſel* naar *Valenciennes* ſlechts twee *francs* verſchuldigd was. *Eén commisſionnair*, daar ik vroeger *twee* behoefde, om mijnen lood-

zwa-

zwaren koffer te vervoeren, droeg dien van daar op zijnen ſchouder naar *la Place de la Bourſe au grand hôtel de Tours*, (*) alwaar ik voor 1½ franc daags op den vierden *étage* No. 57 betrok. Na mij een weinig verkleed te hebben, begaf ik mij naar den *atelier* van den Heer VAN IJZENDIJCK, *rue chausſée d'Antin*, die vroeger, zoo als ik, den *grooten prijs* aan de Akademie te *Antwerpen* behaalde. Ik dacht er mijnen vriend MARINUS, een bekwaam landſchapſchilder, kortelings uit *Italië* terug gekeerd, aan te treffen, hetgeen in dit uur het geval niet was. Na eene wijl in den *atelier* van den Heer VAN IJZENDIJCK verpoosd te hebben, en denzelven verlatende, was mijn *guide*, die mij aan de deur zou-

(*) Het is opmerkelijk, welk een last deze *commisſionnairs* op hunne ſchouders laden, en waartoe een Amſterdamſche kruijer eenen kruiwagen behoeft. Toen ik mijne luttele intrede in 1822 te *Parijs* deed, was het de vrouw eens *commisſionnairs*, zeer netjes uitgedoscht, en met een taffen boezelaar prijkende, die mijnen waarlijk zwaren koffer, offchoon in geen vergelijk van dezen *masſiven* van onzen reiziger, op hare ſchouders laadde.

Ook op mij maakte de intrede van *Parijs*, van den kant van *Peronne* geen de minſte indruk. Zij, die naar *Parijs* gaan, moest men *illuſie's*-halve langs de *champs Elyſées* daarhenen kunnen geleiden.

DE UITGEVER.

zoude wachten, *geëclipſeerd.* Ik zag regts en links te vergeefs naar hem om, en in eene weemoedige ſtemming, aangezien deze dubbele teleurſtelling, raadpleegde ik den platten grond van *Parijs*, dien ik bij mij droeg, en vond dan toch mijn *hôtel* weder. Zonder *guide* het *Palais Royal* nabij zijnde, ging ik daarhenen; een geheel, waarvan ik mij zulk een denkbeeld niet gemaakt had. Eenige ſchitterende voorwerpen, welke de talrijke winkels met veel ſmaak ten toon ſpreidden, in het voorbijgaan gadeſlaande, zag ik naar een' *écriteau* en tarief om, om een goedkoop middagmaal te erlangen. Ik trof er ſlechts een aan, waarop de prijs van 2 francs vermeld ſtond. Ziet! daar hoor ik mij eensklaps toevoegen: *ah! voilà notre voyageur* en een mijner vroegere reisgenooten ſtond voor mij, die mij eene goede *restauratie* aanwees, waarbinnen ik mij dan ook *au premier* voldoende *restaureerde.* Toen doorwandelde ik de galerijen van dit betooverend paleis, eene wereld op zich zelve. Wat levert het *Palais Royal* te *Parijs*, en wel bij eene regelmatige verlichting des avonds niet op!

„De bekende gratiën," hoor ik mij door den lezer toevoegen.

Neen, ik trof er geene aan, offchoon ik mij zelven eerst toevoegde: „*voilà que je me promène* „*au milieu des écueils de Paris.*" Ik ontdekte er geene. De alom geroemde gratiën waren van

daar

daar, naar het ſcheen, verbannen, en ik vernam dan ook later, dat zij ſlechts binnen hare woningen hare bekoorlijkheden mogen laten bewonderen. Daarbij wordt alle aanranding, die tot onzent wel eens plaats vindt, geſtrengelijk geſtraft. In de ſtraten en *pasſages* beproeven zij echter hare fortuin.

Daar, waar het Hollandsch ſchip uithangt, *au café Hollandais*, ging ik mijnen vriend afwachten; maar het was andermaal te vergeefs. Hij kwam niet. Ik trof er echter eenen zijner vrienden aan, en deze geleidde mij naar zijne woning *rue St. Martin*. Ik vond hem aldaar, benevens nog twee oude bekende brave en werkzame jongens, in wier gezelſchap, na wederkeerige omhelzing en mij met de behaling van den behaalden *grooten prijs* herhaalde malen geluk gewenscht te hebben, ik den avond op het aangenaamst ſleet. Te middernacht werd ik door deze goedhartige akademievrienden in triomf naar mijn *hôtel* terug gebragt.

Een verdrietige tint was echter mijn gelaat niet ontnomen, daar ik vernomen had, dat mijn vriend MARINUS op zijn vertrek naar *Antwerpen* ſtond. Ik had gehoopt in hem den vriend te ontmoeten, die mij eerst *Parijs* zoude rondleiden.

Zulks vernemende, beloofde hij mij echter, zijne reis nog acht dagen te zullen verſchuiven, en beter

ge-

geſtemd, alsmede niet weinig vermoeid, ſliep ik voor de eerſte maal te *Parijs* in.

---

4 *December.*

Om half acht ure wekte mij M. en ik ging toen met hem naar zijne woning, waar de akademievrienden mij met de chocolade (*ménage de garçon*), goed door hen toebereid, en *déjeûné* wachtende waren. Na mijne goede aankomst te *Parijs* aan mijne ouders vermeld te hebben, begaven wij ons naar den *Louvre.* Ik was blind, toen ik, boven gekomen zijnde, mijn oog door de fraaije met kunst verrijkte zalen liet gaan, zoo zeer had zich mijn oog vermoeid, als hebbende zich eerst gehecht aan de wonderſchoone, zoo natuurlijk geſchilderde basreliefs aan den *plafond*, die den trotſchen opgang ſieren.

Bij de intrede van de eerſte zaal aanſchouwde ik, na het oog een weinig rust geſchonken te hebben, *den zondvloed van* GIRODET; naast denzelven hing de kapitale ſchilderij van PAUL VERONESE, voorſtellende *de bruiloft van Kanaän;* vervolgens *de aflating van het kruis* van JOUVENET; *de ſchipbreuk van de Meduſa* door GERICAULT; de *batailles* van LE BRUN, en meer andere voortreffelijke ſtukken.

In de daaropvolgende zaal trof ik de meesterſtukken van POUSSIN, CLAUDE LORRAIN, LE SUEUR,

DA-

DAVID enz. aan; en wel, in de toen met geestdrift naderende Hollandſche en Vlaamſche ſchool, eene maſſa van meesterſtukken mijner landgenooten als: GERARD DOU *la femme hydropique*, TERBURG, METZU, ALBERT KUIP, BERCHEM, RUISDAAL, RUBENS, VAN DYCK, JORDAANS, enz., en in de laatſte der zalen, die der Italiaanſche ſchool, RAPHAËL, TITIAAN, CORREGGIO, ANDRÉ DEL SARTE enz; ook MURILLO uit de Spaanſche ſchool. Ik doorliep deze zalen. Wat kon ik de eerſte maal meer doen, zijnde met den zondag het *muſeum* voor het publiek opengeſteld.

Talrijke aanſchouwers waren daar; kunstminnaren die er met nut hunnen tijd beſteden, en niet, zoo als tot onzent wel eens het geval is, kunstzalen gaan bezoeken, om te *paradeeren*. Van *paradeeren* geſproken, ik zag in dit uur eene voortreffelijke *parade* door de venſters van den *Louvre* op de *Place carrouſel* houden. Na ons, ten aanzien dezer wapenſchouwing, een weinig opgehouden te hebben, verlieten wij den *Louvre* en beſchouwden van de *pont des arts* zijne wijdberoemde kolonnade, na alvorens het binnenhof bezigtigd te hebben. Weldra bereikten wij nu den *Luxembourg*. De kloeke ſchilderijen van levende meesters, welke dit *muſeum* bezit en de talenten, die daarin doorſtralen, welke ik nog nergens in de gelegenheid was geweest te leeren kennen, en naar waarde te ſchatten, troffen mij. Zoo huldigde ik GROS GUERIN, COGNIET,

VER-

VERNET enz. in het voorbijgaan. In de kleine *genre* trof ik niet dan *croûtes* aan.

Na den, eenig in hare ſoort, ſchoonen trap met ſtandbeelden, welke naar de *chambre des pairs* geleidt, ter loops gezien te hebben, mij zelven het genoegen belovende in dit gebied der kunſten, later uren te verpoozen, keerden wij weder naar gene zijde der *Seine*, het inſtituut over den *pont des arts* gelegen, benevens de kerk *St. Germain l'Auxerrois* eenen blik toewerpende.

Deze en vele andere gebouwen, welke in de revolutiedagen van 27, 28, en 29 Julij 1830 veel geleden hadden, waren niet herſteld. De, in die dagen daarop geplaatſte driekleurige vaandels wapperden nog. Na tegen 18 *ſous de France* het middagmaal genuttigd te hebben, tegenover het groote postkantoor, hervatteden wij onze wandeling naar den kant der *Boulevards*. De poorten *St. Denis*, en *St. Martin* werden niet vergeten, evenmin uitwendig eenige zich in de nabijheid bevindende *théâtres*. Niet weinig vermoeid, keerden wij tot onzent terug; en, in het gezelſchap van eenige akademievrienden, die gulhartig warmen wijn tot onthaal toebereid hadden, bragt ik den avond vriendſchappelijk door.

5 *De-*

5 *December.*

Vermoeijenisſen boeiden mij dien morgen tegen mijne gewoonte, tot half tien ure aan het bed, en ik ging toen met mijnen vriend naar de *Morgue*, een gebouw aan de *Kaai* gelegen, waarbinnen men de lijken van alle verongelukte of zich te kort gedaan hebbende menſchen, ten toon ſtelt. Er waren er juist geene. De toegang tot dit afzigtelijk verblijf is ſteeds voor het publiek opengeſteld. Onvoegelijk liggen de opgevischte lijken moedernaakt daar. Het ter naauwernood ſtamelende kind wordt zelfs niet geweerd. Zoo ziet men meermalen moeders met zuigelingen op den arm, door de nieuwsgierigheid geprikkeld, daar binnen gaan. De kleedingſtukken der verongelukten hangen ter herkenning der ongelukkigen aan den wand ten toon geſteld.

LA MORGUE.

La morgue is het *Palais Royal* van de *cité.* Men gaat derwaarts, om de verongelukten of wel hen, die zich van het leven beroofd hebben, of in de *Seine* opgevischt zijn, in oogenſchouw te nemen even als de nieuwe modes, die het *Palais Royal* vereeuwigen.

De aangrenzende winkelhuizen fchenken de voorbijgangers dan ook veel vertier. Geen wonder, dat een huis vier fchuiframen breed op de *place de Grève*, waar de veroordeelden geëxecuteerd worden, den eigenaar zes maal zoo veel opbrengt als een *hôtel au marais*. De wijkbewoners onderhouden zich omtrent de geëxecuteerden, en de eerften, in dier voege:

„ Hm! hebt gij dien fraaijen blonden man ge-
„ zien?"

„ En dan dat meisje met die opene gewerkte
„ kousen, dat aan de kaak ftond. Nu, nu, zij
„ deed het niet minder."

„ En dan dat meisje, welke wel zeven maanden
„ ver was."

Zoo geeft de *morgue* ook veel ftof tot gefprek. Men loopt er 's morgens henen met eenen gezwinden pas even als de *habitué* naar het koffijhuis, om te lezen wat de *moniteur* behelst.

Dit verblijf, 24 voeten breed, is verdeeld als volgt: 12 voeten gronds behoort aan dat nieuwsgierige deel des publieks, hetwelk binnen treedt, terwijl een gelijkvormig deel den opzigter (*le morgueur*) toegekend is. Gene zijde wordt bewoond

door

door eene der dochters van den griffier, eene *blondine* die de laatfte modes omhelst.

„ Hoe!" voegde eens een vreemdeling, die de *morgue* in oogenfchouw nam, den opziener toe: „ flaapt het meisje van den griffier hier? Is het „ hier, dat zij eet, fchertst, zingt, weent, en „ misfchien bemint?"

„ Ik weet niet, mijnheer! of zij hier alles doet, „ wat gij daar gelieft op te noemen; maar dat is „ zeker, dat zij hierbinnen geboren, en hier te- „ genover in de *notre-dame* gedoopt is."

Nu liet hij er op volgen: „ zie eens, dat meis- „ je, hetwelk daar moedernaakt ligt, heeft zich de- „ zen nacht met haren koufenband verhangen. Het „ is ongeloofelijk, hoe behendig de vrouwen zulks „ dezer dagen doen. Die karel daar, is vier dagen „ onder water gebleven; en dat kind is den voor- „ gaanden nacht door hare min, welke het haren „ ouders terug moest brengen, in de *diligence* ge- „ ftikt geworden; zij was ingeflapen, en de reizi- „ gers, die het voor een pak aanzagen, zijn er op „ gaan zitten. Dat komt er van, wanneer men „ twee personen telt, en geene twee plaatfen in de „ *diligence* neemt."

Nu vervolgde de vrouw (zeer *élégant* gekleed) van den *morgueur*, die ook een deel van dit eng

verblijf bewoont, en door een houten beſchot van de daarliggende lijken afgeſcheiden is. „ Zie eens! „ welk een lief kind, wier moeder er zich voorze- „ ker op vergastte, om het eene witte jurk met kanten „ manchetten aan te trekken; daar ligt het nu, en „ dat geheel naakt."

„ Nu ja, ik zou het toedekken," viel de man haar in de rede, „ ben je bang dat het dood nog „ koude zoude vatten."

„ Dat die min uit *Normandië* het hier *gedepo-* „ *neerd* heeft, is zoo dom niet; zij behoeft dan „ de begraveniskosten niet te betalen; maar ik had „ toch medelijden met haar, daar zij niet van het „ doode kind, hetwelk zij niet waagde de ouders „ te huis te brengen, konde ſcheiden. Nu zoude „ zij aan deze berigten, dat het aan de kiezen ge- „ ſtorven was."

„ Zoo dom niet," hervatte de *morgueur* andermaal: „ zij noemde het kind haar hartje, hare „ kleine EMELIE. Onthoud mij dien naam wel, „ hoor vrouw! zoo behoeft de griffier het niet op „ het *onbekende* boek te noteeren."

In dit oogenblik kwam nu juist de griffier binnen, een zeer verkouden mannetje, die den vreemdeling uitnoodigde zijn *domicilium* in oogenſchouw te nemen, zich verontſchuldigende, dat

het

het *établisſement* dien dag juist zoo weinig verſcheidenheid ter bezigtiging opleverde, en er ſlechts drie lijken binnen gebragt waren. Een' engen trap omhoog klimmende, konde men zich op denzelven met moeite, gedrongen tegen den muur, plaatſen, ten einde vier jonge dames, die van boven kwamen, voegzaam voorbij te laten gaan. Het waren de vier dochters van den griffier, en gekleed! gekleed! alsof zij naar een bal moesten.

„ Ik heb acht kinderen gehad," voegde hij den vreemdeling toe, „ en de opziener hier beneden, „ vier, die ik alle vier gelukkig uitgehuwelijkt „ heb."

„ Dus twaalf kinderen," dacht de vreemdeling, „ ontvingen het levenslicht in dit ſchrikverwekkend „ verblijf. Lodewijk XIII werd zoo gunſtig niet „ in de prachtvolle alcoves der ſlaapvertrekken van „ den *Louvre* bedeeld."

Tallooze echtelijke omhelzingen hebben dus hier in dit verblijf plaats gevonden. Doopmalen zijn aangerigt geworden. Kortom, alle geneugten des levens zijn in dit verblijf geoogst geworden in het oogenblik, dat de offers der wanhoop ten toon geſteld werden.

God! welke tegenſtrijdigheden!

„ Wij gaan, lieve papa!" voegde een der fraai getooide meisjes den griffier toe, „ naar de prijs- „ uitdeeling."

„ Ik ben zeker," vervolgde de oudſte, „ dat „ MINETTE er eenen ontvangt."

„ Gaat, kindertjes!" antwoordde de griffier, „ en „ keert ſpoedig terug."

„ Zie mijnheer," vervolgde nu de griffier, „ die „ kamer daar, behoort den opzigter." Twee bronzen pendules in den modernen ſtijl, een bed *à la Calypſo*, en bloemvazen volmaakten het *ameublement*, dat den opzigter niet ongevallig toeſcheen door een' vreemdeling in oogenſchouw te zien nemen. Schilderijen ſierden de wanden. NAPOLEONS beeldtenis was mede niet vergeten.

„ Zie eens, welke lekkere confituren, mijnheer!" voegde hij den vreemdeling toe, „ kom, proef eens; „ mijne vrouw heeft mij daarmede verjaard."

Regtsaf trad men nu het fraai *gedecoreerde* kabinet van den griffier binnen, welke aldaar de kunſten en wetenſchappen beoefende en ook fraaije bloemen kweekte. De vreemdeling verzocht nu het register in te zien.

„ Hartelijk gaarne," was het antwoord, terwijl hij in-

intusſchen een hoentje afkloof, dat zijne ontbijttafel *garneerde*. De vreemdeling las: Om drie ure een ligchaam ingebragt, de herſenen verpletterd, *onbekend*.

In den nacht het ligchaam ontvangen eener zwangere vrouw, door het rad van eene *fiacre* in eene ſtraat verpletterd, *onbekend*.

Om 12 ure een drenkeling binnen gebragt, onder *le pont des arts* opgevischt met eene kaart (ſchoppen aas) in zijnen zak, *onbekend*.

Genoeg. De vreemdeling moest nu de daaropvolgende vertrekken van den griffier, die, hoe vochtig ook, met ſmaak gemeubeld waren, en daarna de garderobe bezigtigen. Deze beſtond uit lompen, die de armoede der verſtorvenen aanduidden. Het boezelaartje eener *griſette* wapperde daar nevens het buis van den handwerksman, den *frac* van den zijne herſenen verbrijzeld hebbende ſpeler nevens den hoed van den eerzuchtigen ambtenaar. De vreemdeling zuchtte (*).

De opziener zuchtte ook; maar deze zuchtte, omdat de kleederen weldra niet meer tot zijne *émolumenten* zouden behooren, na zes maanden het pu-

(*) Om iets te noemen, in 1822 waren er 209 zelfmoordenaars en 48 zelfmoordenaresſen binnen gebragt.

publiek vertoond te zijn, alzoo *gedecreteerd* was, dat dezelve openlijk verkocht moesten worden, waarvan de opbrengst van den verkoop verſtrekken zoude, om een' ander, begunſtigd, ambtenaar te kleeden.

DE SALON VAN DEN BEUL TE PARIJS. (*)

Ook deze heeft zijn ſalon, terwijl zijne echtgenoot en dochter haar *boudoir* en *psyché* hebben. Zoo ſchetſte een vreemdeling, in *Parijs* komende om zeden en gebruiken op te merken, ook het verblijf des beuls, of anders genaamd, *maître des hautes oeuvres*, bij wien hij een bezoek aflegde, daar hij zich ook met de zeden van dezen wilde bekend maken; het was de beul, welken ROBESPIERRE zoo veel werks gaf... en naar ik vermeen, deszelfs zoon, bij wien het genoemd bezoek afgelegd werd.

De deur van een niet onaanzienlijk huis den vreemdeling geopend zijnde door eenen welgekleeden be-

(*) De overlevering van dezen *ſalon*, wiens bewoners zulk eenen treurvollen ſtand in de maatſchappij bekleeden, kwam ons voor, als eenigermate met het verblijf van den griffier van de *morgue* in verband ſtaande, hierbij te voegen.

DE UITGEVER.

bediende, die hem lagchend vroeg wat hij verlangde, trad deze eenen *ſalon* binnen, die, wat het *decorative* betrof, den *ſalon* eens ſtaatsdienaars of renteniers evenaarde.

„ Ik zal gaan zien, of mijnheer geen belet heeft „ en u te woord kan ſtaan," ſprak nu de knecht, den vreemdeling uitnoodigende zich op den *canapé* neder te vlijen. Men gaf hem den tijd den *ſalon*, het *ameublement* en de voortreffelijke *gravures*, die denzelven volmaakten, te bewonderen. APOLLO op den *Parnasſus* gezeten, door de muzen omgeven; *Zephir* en de *liefde*; BELISARIUS; eene *madonna*; eene rijk vergulde pendule, welker uurwijzer eene *kupido* van brons ſcheen te regelen; een piano van waarde, wiens lesſenaar eene romance bevatte; een familietafereel als ſchilderſtuk daar boven geplaatst; kortom, het geheel was zoo aanvallig, zoo uitlokkend, dat de vreemdeling vermeende zich in de deur der woning vergist te hebben, die men hem aangeduid had als die van den beul te zijn.

De bediende des beuls kwam nu terug en verzocht hem een aangrenzend, niet minder in den ſtijl gemeubeld vertrek binnen te treden. Aldaar zat een leermeester, welke een jong kind in de aardrijkskunde onderwees, terwijl de kleine handjes met de globe ſpeelden. Een welgekleed heer, die van den huize, trad nu binnen, en voegde den

vreemdeling het woord toe, zich verontſchuldigende, dat hij dien dag geen oogenblik voor hem had, alzoo hij een vonnis moest volbrengen.

„ Het betreft eene jonge dame," voegde hij twee bedienden toe, aan de deur zijne orders inwachtende. „ Kleedt u netjes; wij zijn zulks den rang der „ dame verſchuldigd, die juist niet tot de gemeene „ volksklasſe behoort."

De bedienden vertrokken en nu kwam zijne gade en dochter, een aanvallig, welgevormd en fraai gekleed meisje, om hem uitgeleide te doen, die geen tijd te verliezen en reeds onderſcheidene malen op zijn repetitie-horlogie gezien had.

„ Nu papa! tot ſtraks; wij wachten u met het „ eten," voegde zij hem omhelzende, grimlagchend toe.

Zijne gade herhaalde dit gezegde, hem insgelijks omhelzende, met een: „ *adieu, mon ami!*" hem ſtil toevoegende, „ als de geëxecuteerde fraaije bruine „ lokken heeft; vergeet die dan niet af te ſnij- „ den, ik heb een' toer noodig."

„ Ik

„ Ik vermeen te hooren zeggen,'' voegde andermaal iemand, „ die bij den beul een bezoek was „ gaan afleggen, dat de veroordeelde, welke men „ uwer handen overlevert, u toebehoort, en op „ dien grond, kom ik u verzoeken, mij het lig„ chaam te willen afſtaan van het meisje, waarin „ ik belang ſtel en dat heden *geguillotineerd* wordt.''

„ Gij weet dan ook, mijnheer! op welke voor„ waarden de *wet* mij haar overlevert.''

„ Ik weet het. Maar wanneer gij hieraan vol„ daan hebt, blijft er u toch een romp en een „ kop over, en om deze beide ſtukken, verzoek „ ik u als eene gunst.''

„ Ik acht mij gelukkig, mijnheer! u dezelve „ te kunnen bewijzen,'' hervatte de beul „ men „ heeft mij zoo dikwerf tot het verleenen van an„ dere gunstbewijzen aangezocht; maar altoos te „ vergeefs; het was gunst vragen aan het ſtuk af„ vallende rots, dat gereed ſtaat te verpletteren.''

„ Zoo moet gij u menigmaal zeer ongelukkig ge-
„ voeld hebben!"

„ Ongelukkig; ja, zoo ongelukkig als de neder-
„ ploffende rots zich gevoelt. Ik heb het regt aan
„ mijne zijde; het eenigst regt dat te allen tijde is
„ gehandhaafd geworden; en wie heeft voor
„ dat regt al niet moeten bukken; een koninklijk
„ gezin, daarna het volk, en het rijk, alles heeft
„ voor het juk moeten onderdoen. Ik ben ſterker
„ geweest dan de wetten, die ik met naauwgezet-
„ heid bekrachtigde. Duizende malen zijn deze
„ wetten veranderd geworden; ik heb er nimmer
„ eene verkracht, onveranderlijk als het noodlot en
„ met ſterkte bezield, mijnen pligt gelijk, zoo heb
„ ik dan ook met een onbedorven hart en een zui-
„ ver geweten menig beproeving doorgeſtaan. Maar
„ genoeg, gij wilt den kop van dat meisje, welke
„ ik heden *guillotineeren* zal, en u met de begra-
„ veniskosten belasten?"

Het antwoord was toeſtemmend.

Eenige uren later was het op het niet gewijde deel der aarde van het kerkhof, waarop eene kuil ten behoeve der overblijfſelen van de *geguillotineerden* weinige voeten diep gegraven werd, dat de knecht des beuls hem, wien zijn meester de bloedige overblijfſelen had afgeſtaan, eene nota overgaf, in den

vorm

vorm van *la carte payante* eens *restaurateurs*. De kopij volgt.

	fr.
Voor het ſtellen der *guillotine* aan KAREL den machiniſt	50—
Voor een rijtuig ter overbrenging van den patient van het paleis van juſtitie naar de *place de grève*	3—
Voor het op nieuw laten ſlijpen van het mes en verdere kleine gedienſtige verbeteringen	2—
Eene kaars ter aanzetting van de ſponning der machine	—30.
Voor zemelen in den zak om het hoofd op te vangen	—20.
Aan mijnheer voor het afſtaan van zijn regt	200—
Aan den eerſten knecht	20—
Voor drie kleine glazen *ratafia* die wij op de gezondheid van de verſtorvene zullen gaan ledigen	—40.
Voor romp en kop	60—

„ Is dit het geheele beloop der rekening ?" was nu de vraag aan den eerſten knecht.

Het antwoord was: „ alles is met de meeſte naauwgezetheid berekend, en gij hebt nog daarenboven de genoegdoening, dat de geëxecuteerde, daar gij alles betaalt, niet geſtorven is ten koſte van het gouvernement.

———

Van-

Vandaar gingen wij naar de *cathédrale* de *notre dame*, waarvan ik vooraf het portaal bewonderde. Hare ſtoutheid en omvang, de ſmaakvolle eenvoudigheid, de zoo zeldzame eenheid in de Gottiſche gebouwen, maken haar tot een der merkwaardigſte voortbrengſelen van het *Christendom*; 300 jaren zijn er onafgebroken aan gearbeid.

Hare breedte is 120 voet, en de beide vierkante torens hebben ieder 204 voet hoogte. Het inwendige deel der kerk ſtaat in verband met hare uitwendige pracht; alles is grootsch. Geen overdadig beeldwerk of ornement ontſiert den edelen vorm. Onder de, in de kerk geplaatſte ſchilderijen, trof ik eenige goeden aan. Achter het hoofdaltaar ontwaarde ik drie kapellen, het uitzigt hebbende op het, eene prooi der vlammen geworden zijnde *bisdom*, gedurende de bekende drie dagen. Dezelve hadden ook veel geleden, en daarbinnen hing menig doorluchtig geworden ſchilderij, die de kogels niet geſpaard hadden, evenmin de met levendige kleuren beſchilderde venſters. De galerij, welke deze kerk bevat, wordt door kleine tusſchenkolommen en het ſchip der kerk, door 120 marmeren pilaren en 297 kolommen geſteund. Men koesterde alstoen het ontwerp, het *bisdom* niet te herſtellen; maar in eene publieke wandeling te herſcheppen. Nu, de hedendaagſche Parijzenaars gaan meerder om de kerken henen dan daarbinnen. Zoo was deze, welke ik bezocht, ook nagenoeg ledig.

Hier-

Hierop begaven wij ons naar het *Geregtshof*. Ik beklom den ſtoep, die 60 voeten breed en met kolommen van de Doriſche orde verrijkt is, en trad de zaal *des pas perdus*, 222 voet lang, en door kolommen geſteund, binnen.

Ik ontwaarde weldra een monument aan de nagedachtenisſe van MALESHERBES gewijd, en bewonderde het ſchoone hekwerk, dat het hof omgeeft. De galerij onderſcheidt zich door winkels van allerlei aard. Terug keerende, zag ik in het voorbijgaan tot mijn leedwezen het ſchavot juist opgerigt, waarop zich negen ongelukkigen bevonden. Langs eenen anderen kant uitgaande, bevond ik mij tegenover het monument van DESAIX, ſmaakvol daargeſteld, en wel tegenover het bronzen ſtandbeeld van HENRI IV. Op den *pont neuf*, langs de kaaijen onzen weg vervolgende, bereikten wij de *quai Voltaire*, wiens huis, nu geheel gemoderniſeerd, men mij aanduidde. Daarna zag ik de kazerne, een onvoltooid gebouw, dat van eene zwaarlijvige kolonnade is voorzien.

De genoegzaam door platen, zoo als al de meerdere monumenten van *Parijs* bekende *chambre des députés* ſloeg ik, als een volprezen gebouw, met opmerkzaamheid gade; het inwendige deel was dien dag niet zigtbaar; en, nu verplaatſten wij ons op den *pont* LOUIS XVI., waarop twaalf kapitale ſtandbeel-

beelden van groote mannen als: DU QUESNE, COLBERT, SULLY enz. gevonden worden.

Op het, aan deze brug grenzend plein, dat van LOUIS XV. en *place de la guillotine* genaamd, had CHARLES X. bevel gegeven, een monument ter zijner eigene gedachtenisse te laten oprigten. Thans zoude zulks opgetrokken worden, ter eere van het *Charter*.

De grootsche aanleg der *Tuilleries*, rijk door standbeelden, waarlijk geene nietige zaken, was te in het oog loopende, om mij daarbinnen niet eene wijl te verpoozen. Onzen weg naar het paleis van dien naam, waar Koning PHILIPPE *resideerde*, terug nemende, zagen wij hier, zoo wel als aan vroeger gemelde gebouwen, het werkvolk met de herstelling van vele vernielde ornementen mede werkzaam. Het gebouw, offchoon in het oogloopend, scheen mij toe, wat de regelmatigheid betreft, aan de zijde der tuinen ontsierd te worden door de paveljoenen, die een deel der balkons innemen. Onder dezelve doorloopende, kwamen wij op de *Place Carrousel*, en beschouwden den Arc de *Triomphe*, wiens ornementen bij herhaling verwisseld zijn. Thans vervingen die van NAPOLEON, de stichter van dit prachtvol gedenkstuk, weder degenen, welke CHARLES X. daarin geplaatst had.

Nog dien morgen bezocht ik de tentoonstelling der

der kunstwerken van levende meesters, getiteld *la société des amis des arts*, waar ik vele bekenden en tevens *croutes* aantrof. Vandaar begaven wij ons naar de koninklijke bibliotheek, welker inrigting en de vrijheid, die men er ontleent ter inzage van alles, mij het hart van vreugde deed kloppen; en wel het gezigt der zaal, waarin zich de prentwerken bevonden. „ Ik zal u getrouwelijk bezoe„ ken," voegde ik dezelve in het heengaan toe. Nog eene wijl in de ſtraat *Richelieu* toevende, ſloeg ik het plekje gronds gade, waar de hertog VAN BERRIJ bij het uitgaan des ſchouwburgs vermoord werd. CHARLES X had, vóór zijne verbanning, het plan ontworpen, daar ter plaatſe een monument, ter vervanging des ſchouwburgs, op te rigten. Nu zal zulks ter eere van de martelaren der revolutie voltooid worden. Zoo vervangt hier dikwerf de eene gedachte de andere. Wat de eene monarch oprigt, breekt de andere weder af, of wel de genie des architekts wordt ingeroepen, om den reeds beſtaanden vorm andere ornementen te ſchenken. Zoo worden dan ook onderſcheidene monumenten met verandering van *inscriptiën* tot andere einden gebezigd.

Langs onderſcheidene *pasſages* bereikten wij de fraaije *boulevards*, wier rijke *bazars* den vreemdeling uitlokkend genoeg toeſchijnen, om daar binnen te treden. Aan de *rue St. Honoré* gekomen zijnde, bezocht ik de kerk van dien naam, dat een uit-

uitmuntend geheel oplevert, te meer, daar het doorzigt door een groot altaar op een Christusbeeld, waarachter lucht en wolken geſchilderd zijn, door eene onzigtbare opening verlicht wordende, een betooverend effect daarſtelt. Eenige welgevormde beelden en ſchilderſtukken, welke het ſchip der kerk ſieren, in oogenſchouw genomen hebbende, wandelden wij naar de *Place Vendome*, wier trotſche metalen kolom (*), zoo dikwerf in plaat gezien, naar deze gebrekkige afbeeldingen afgemeten, mijne verwachting verre te boven ſtreefde. NAPOLEON! Overweldiger! gij alleen ſcheent bevoegd te zijn tot de daarſtelling van dit monument, uwe overwinningen aanduidende. Deze dagen vormde men weder het ontwerp er zijne *ſtatue* op te plaatſen, maar men had nog niet bepaald, wanneer zulks zoude plaats vinden.

Huiswaarts gaande, in het voorbijgaan een' blik op *l'hôtel de Bruxelles*, waar mijn vader in 1822 zijnen intrek genomen had, geworpen hebbende, trof ik eenen ſtadgenoot aan, die nu in *Parijs* was *geëtablisſeerd*, en mij zijne dienſten aanbood *à la Fran-*

(*) Deze kolom 233 voeten hoog, is aan de behaalde overwinningen der groote armée in 1805 toegewijd geworden; 12000 ſtukken kanon op de vijanden veroverd, zijn ter bekleeding van dit monument gebezigd geworden, welker inwendig deel eene trap bevat, van 176 ſchreden ter bereiking der galerij.

Françaiſe. (†) Na mij tegen 26 *ſous* wat *gerestaureerd* en in het *Palais Royal* wat *gemuſardeerd* te hebben, verpoosde ik mij in het Hollandſche koffijhuis, waar ik een aantal oude akademievrienden aantrof. Aan omhelzingen was geen gebrek; ruimſchoots ontving ik vriendſchapsbetuigingen. De *Antwerpenaar*, *Gentenaar* en *Bruſſelaar* betreurden te regt vroegere dagen van geluk, welke *België* eenmaal beſchoren waren, en verzekerden mij, dat het $\frac{7}{8}$ deel van *Braband* de oude *dynastie* betreurde. „ *Doch es ist zu spät*," zegt de Duitſcher. „ De mogendheden hebben de zaak verknold," zeiden velen.

Genoeg, de opinie deswege, met of zonder grond, liet ik daar. Ik bragt in het midden der kunstlievende vrienden eenen genoegelijken avond door; echter niet weinig vermoeid zijnde, aangezien de *courses*, die ik gedaan had, te midden van een niet te beſchrijven woelig geheel. De raderen der koetſen, *fiacres*, *cabriolets*, *omnibusſen*, pakwagens, *diligences* enz., ſchemerden mij onafgebroken voor de oogen. Dat ik, gedurende deze mijne vermelde wandelingen en ſoms eindelooze wegen, vele carricaturen aantrof, kan ik juist niet zeggen. De kleeding is niet in het oog vallende en de zoogenaamde *incroyables* moet men zoeken, ook die wan-

(†) Komplimenten en wind.

wanſtaltige kleederdragt, welke men *en province* voor de te *Parijs* heerſchende, opgeeft. Wat ik in de *ſalons* later misſchien nog zal aantreffen, is nog te bezien; zij, die de ſtraten doorkruiſen, kenmerken zich niet door *fadaiſes*.

---

6 December.

Ik wijdde dien dag aan den *Louvre* met zijne uitmuntende galerij van *antiques*, en den *Luxembourg*.

Ook bezocht ik de voortreffelijke, nu voltooide beurs, met welker opbouw in 1808, naar de teekeningen van BROGNIART, een aanvang gemaakt werd. Vier en zestig kolommen van de Korintiſche orde, ſieren dit zoo doelmatig en met zoo veel ſmaak verordend gebouw, welks inwendig deel ik met welgevallen in oogenſchouw nam. *Corridors* en *antichambres* zijn in den ſtijl gemeubeld.

In eene uitmuntende galerij, eenige trappen hoog, trof ik een aantal *Pariſiens* en *Pariſiennes* aan, welke naar het ſcheen niets beters wisten te doen, dan daar heen en weder te wandelen, of wel, te zitten. De vreemdelingen deden zulks in navolging, als er een ſchoon uitzigt genietende, en in dit gure ſaizoen voor wind en regenvlagen beſchut zijnde. *Le tribunal de Commerce* en andere zalen onderſcheiden zich door hare grootte. De ſtem der pleitenden verliest zich in dezelve, welke men onverhinderd door-

doorloopt, even als de beurs zelve van één tot vijf ure. In het *centrum* ontwaarde ik een ijzeren hek als bolwerk, ter dienſte der effectenhandelaren, en dit voorkomt het ſteeds op de *Amſterdamſche* beurs heerſchende gedrang. Wat het ſchreeuwen der koopers en verkoopers betreft, deze deden hier voor de onzen niet onder, niettemin hen bedienden, in liverei gekleed, ter dienſte ſtaan, die de *variatiën* der prijzen vermelden. Bedriegelijk geſchilderde *basreliefs*, die de zijden der gewelven ſieren, boeiden onafgebroken, in het midden dier woelende fondſenzee, mijn oog; voor alles, die van ABEL DE PUYOL. De naam eener groote handelplaats is boven iederen pilaar geſteld, en de bovengalerij, waar men zich ook kan nederzetten, prijkt met een voortreffelijk uurwerk.

Na bij ALMEROTH voor 18 *ſous* het middagmaal gebruikt te hebben, begaf ik mij naar het *théâtre des Variétés*, eene zaal, welke vier rangen bezit, die ik eerst in oogenſchouw nam, alsmede de zich daarin bevindende loge met rood fluweelen *draperie*. Alvorens een uurtje *à la queue* geſtaan te hebben, *à raiſon* van 2 *francs*, trad ik de *parterre* binnen, wier bankenbekleedſel, vrij ſmerig *à la Françaiſe*, mij weinig geviel, offchoon ik mij daarop neder moest zetten. Gedurende de *entre-acte* kocht ik een vel druks, dat aldaar *verdebiteerd* werd, en de *entre-acte* getiteld was, bevattende de *repertoire* des Schouwburgs, *cancans* en tallooze *épi-*

 gram-

grammes. Men gaf *Le chevreuil*, *St. Denis*, een ſtukje op de revolutie toegepast, en *l'ours et le Pacha*. De daarin voorkomende komieken OUDRY en VERNET verlevendigden de *intentiën* der auteurs, door hunne ſoms *geimproviſeerde calembourgs*.

---

7 December.

Na dezen morgen met mijnen vriend M. aan de *boulevards* het ontbijt gebruikt te hebben, allezins duurder moetende betalen dan in het *centrum* der ſtad, tegen mijne gewoonte aan, beklommen wij een cabriolet, en reden naar het beruchte kerkhof *Père la Chaiſe*. De indruk, welke dit oord op mij maakte, laat zich niet beſchrijven. In ſtillen weemoed wandelende tusſchen de zerken van armen en rijken, vestigde mijn oog zich ſteeds op die der eerſten, wier eenvoudige grafſteenen door geene ornementen omgeven waren, en waaraan zich het bloempje hechtte, dat erkentelijkheid aan de nagedachtenis des verſtorvenen deed kweeken. De aangehechte, niet altoos op den ſteen gegrifte woorden, waren de zoodanigen, welke het hart *gedicteerd* had, daar de *inscriptiën* der ſchoone praalgraven, in gulden letters daargeſteld, de naneef met de groote begaafdheden bekend maakten, die men hem in het leven ſoms niet toegekend had.

Een aantal dezer monumenten, in plaat uitgegeven, heeft den lezer voorzeker ook met een deel dezer be-

begraafplaats bekend gemaakt, die in den jare 1804 voor het eerst opengesteld werd, en vijftig morgen lands beslaat, gelegen op de heuvels van *Belleville* en *Charonne*. Het kerkhof ligt in een *pitoresk* oord, van welks hoogte men een uitgestrekt gezigt over *Parijs* heeft; die groote stad met hare steeds woelende bevolking ligt als in eene vallei onder den beschouwer, en wordt door de *Seine* doorsneden. Welk eene schoone bedevaart! ik plukte een takje van eene der, nevens de zerk liggende kransen ter huldiging der nagedachtenis van den schilder DAVID, waarop zijn *buste* prijkte. Men behoefde ARGUS oogen, om alles op te merken, wat dit *terrein* oplevert. Ik beschouwde DENON ten voeten uit, in zijne gewone kleederdragt; een beeld, geheel in brons bewerkt. Het graf van GIRODET met zijnen *buste*, dat van den generaal FOY, opgerigt in 1830 *par ses concitoyens* behooren tot dat tal gedenkstukken, welke dien morgen mijn oog boeiden.

Schoon was dat van den *maréchal* SUCHET en dat van *madame la duchesse* MAZARIN, eene *tombe* van grooten omvang, waarop slechts te lezen staat: *Elle avait le coeur d'une mère.* Kransen, van zwarte en witte bloemen zamengevoegd, zinnebeeldig *mort* et *paix*, lagen daarnevens. Iets verder ontwaarde ik een luttel graf met de woorden:

Le respect te salue
et
L'amitié te pleure.

Op het graf van een jong meisje:

Modèle de vertu,
Qui fut la plus soumise des filles
Et la meilleure des soeurs;
Elle vecut trop peu
Pour le bonheur de sa mère
Et de ses frères.

Voorts sloeg ik twee naast elkander staande zerken gade, voor man en vrouw bestemd. Op die van de reeds verstorvene vrouw, stond boven haren naam:

La mort nous a separée.

En op die, welke voor den man bestemd was:

La mort nous réunira.

Op de zerk eener jonge vrouw:

Ici répose Eugénie Benard,
Enlevée de ce monde à la fleur de sa vie.
Son ame aimante et pure s'est élevée au ciel.

Nevens het graf eens doctors, waarop te lezen stond:

BONJOUR, *docteur médecin!*

zat zijn opgezette hond op eenen stoel. (Regt koddig.)

Op het graf eens jongelings, een der slagtoffers van den 29 Julij, een der revolutiedagen, las ik:

O mon fils!
mon unique fils!
c'était à ta mère
à t'élever un tombeau.

Aan

Aan de andere zijde:

Les amis accompagnent
Son cerceuil;
Ils pleureront
Longtems ſa perte.
Vous citoyens
Imitez ſon devouement
Et honorez ſa memoire.

op dit graf, even als op al de anderen in de revolutiedagen gedolven, in het beneden deel des kerkhofs, wapperde nog de driekleurige vlag. Een en ander leverde een treffend ſchouwſpel op. Een ſombere en woeste herfstmorgen droeg daartoe veel bij. Daarbij kwam nog het dierbaar aandenken eener verſtorvene geliefde zuster. Het geheel ſtelde eenen indruk bij mij daar, in dit verblijf der dooden rondwarende, die voor mij te weemoedig is om te kunnen ſchetſen; maar ik verliet daarom het kerkhof toch niet, daar hetzelve mijn geheel aanwezen ſcheen te boeijen, en ik ſchreef nog meerdere *inscriptiën* af, als die op het graf eens echtgenoots gegrift.

O mon époux! tu meurs
Et je respire encore.
Tu meurs ſans moi
Sans ton fils à ſon aurore.
Tu nous ès ravi, nous te perdons
Pour toujours.
Toi, qui ſeul faiſant le bonheur
De nos jours,

Et de quelques instants.
Ne retarde notre vie,
Que pour verſer des pleurs
Sur ta cendre chérie.

Mort pour la liberté, ſtond alom te lezen.

Ik zag eene dame in rouw, nevens eene zerk, offchoon de ſnerpende wind met haren rouwſluijer zijn ſpel dreef, in eene biddende houding nedergeknield. Ook beſpeurde ik eenen hond op het graf zijns meesters; het arme dier, door onze aankomst verontrust, vloog van daar.

De uren vervlogen hier als minuten, ter beſchouwing van deze talrijke verſcheidenheden en zich voordoende tafereelen, terwijl de groote ſtad, in nevel gehuld onder onze voeten liggende, als het ware niet uit het oog werd verloren. Morgen, dacht ik, welligt nog heden wordt door den dood misſchien de bewoner van dat daar ginds zoo trotsch verheffend paleis, aan hetzelve ontrukt, en eenen kuil hier voor hem geopend; misſchien ook voor den verſtorven bewoner van gindſche armoedige ſtulp in de afhelling; niettemin zal dezelfde aarde beide dekken. Waar men den kuil voor den rijken of armen ook delven moge, zal niettemin dezelfde ſchop aarde gebezigd, maar niet altoos gelijke tranen door de nablijvenden vergoten worden. De erfgenaam denkt, aan den rand van het graf des verſtorvenen

nen ſtaande, aan de *testamentaire* beſchikking, terwijl welſtaanshalve een traan in het oog parelt. De tranen der arme hulpelooze weduwe wellen uit eene zuiverder bron op; geen grafſteen, maar het afgedwaalde herfstblad zal die opvangen, als zij ter bedevaart naar het *lage* gedeelte des kerkhofs, den armen bedeeld, gaat. Goudgele bladen hechten zich in die afhelling aan den eenvoudigen grafheuvel, en vervangen de ornementen door de hand des beeldhouwers aan luisterrijke *tombes* aangebragt, waarop ſoms geen traan geplengd wordt. Ja, de ſchoot der natuur daar beneden, vangt er tallooze op, welke men daarboven niet kent, waar praalgraven, ſommige als kapellen ingerigt, met geſchilderde glazen de wapenen der verſtorvenen bevatten.

De *avenue* van *Père la Chaiſe* bevat onderſcheidene werk- en verkoopplaatſen van ſteenhouwers, die grafzerken, zuilen en *monumenten* tot alle prijzen vervaardigen.

Ook kranſen en bloemen worden daar te koop aangeboden.

Naar de ſtad keerende, aanſchouwde ik een nog niet voltooid gebouw, en vragende, waar zulks toe dienen moest, antwoordde mij een huurkoetſier: *c'est le tombeau du malheur.* Het was eene nieuwe gevangenis, de *St. Eustache* moet men weten, welke eene kerk bevat, terwijl het gebouw

uitwendig aan de vier hoeken door ronde in eenen modernen ſtijl gebouwde torens gedekt is.

Aan de *Place de la Bastille* gekomen zijnde, waar NAPOLEON eene fontein dacht te plaatſen, vergat ik niet den metalen olifant, 60 a 70 voeten hoog, te bezigtigen, welke op deze fontein geplaatst zoude worden, en dan ook den naam van *la fontaine de l'Eléphant* zoude erlangen, doch men betwijfelt of dit kolosſale gevaarte, dat geſteund wordt door overwonnen ſtukken geſchut, overeind in den grond geplaatst, van daar, waar het nu ſtaat, wel verplaatst zal kunnen worden. Het is te regt een ontzagverwekkend gevaarte.

Na een weinig vertoevens gingen wij langs de *boulevards* naar de *rue Jean Jacques Rousſeau*, waar wij dien middag zouden gaan eten, en bragten den avond in het koffijhuis, het *Hollandſche ſchip* genaamd, door.

---

8 *December.*

Het was eene fikſche wandeling, welke ik dien morgen aflegde en wel naar den *jardin des plantes*, welks weg langs de kaaijen geleidt. De wijn-*entrepôts* en houtmagazijnen, *énorme* groote gebouwen, voorbijgegaan zijnde, bereikte ik de ſchoone ijzeren brug, *pont d'Austerlitz* genaamd, welke naar den plantentuin geleidt. In drie jaren tijds, van

1803—1806, werd dezelve door NAPOLEON daargesteld, en heeft 3 millioen franken gekost, zij is 401 voeten lang, 37 breed en heeft 5 bogen.

Het ongunstige saizoen veroorzaakte dat ik den tuin, na deze brug overschrijd te hebben, niet op de voordeeligste wijze leerde kennen; dezelve behaagde mij niettemin, aangezien zijnen koninklijken aanleg, mij verbeeldende, hoe vele bekoorlijkheden deze openbare wandeling bij den zomer bezitten moet; alsmede de broeikassen en veelvuldige gebouwen, doelmatige inrigtingen ten behoeve der Natuurlijke Historie, *anatomie* enz. Ongelukkigerwijze waren dien dag de wilde beesten in hun winterverblijf niet zigtbaar, zoo moest ik mij vergenoegen met dat ras in oogenschouw te nemen, hetwelk de winter verduren kan, en in kuilen gezeten was, als beeren bij voorbeeld, die mij misschien wel pootjes zouden hebben willen geven. Dat ik op eenen afstand bleef, laat zich begrijpen. Kampen met uitheemsche wilde geiten, bokken enz. zag ik er velerlei; ook op de binnenplaats van het gebouw der Natuurlijke Historie het geraamte van eenen walvisch. Een en ander beschouwende en den tuin doorloopende, werd ik eensklaps op het aangenaamst verrast door eenen niet kleinen olifant, die met zijnen oppasser, de zweep zwaaijende, eene *promenade* in den galop door den tuin deed.

Het groote plantengebouw geviel mij door deszelfs

zelfs eenvoudigheid, offchoon de rijkfte verzameling bevattende, daar de eerfte mannen van *Frankrijk* dezen tuin met zeldzame planten, op hunne reize verzameld, verrijkten. BUFFON was gedurende de regering van LODEWIJK DEN XV. *intendant* van dezen tuin, eenmaal het *dépôt* der vier werelddeelen van beesten, metalen, mineraliën, planten enz. niettemin was GUIJ DE LA BROSSE, geneesheer van LODEWIJK DEN XIII in 1636 de eerfte ontwerper dezer inrigting, welke in het winterfaizoen nog hare aangename zijde heeft, als zijnde het uiterst gedeelte van een meer verheven *terrein* met denneboomen beplant. Daar is in de fnerpende koude nog alom groen.

L'hôtel de Dieu (hospitaal), dat er vrij fmerig en onaanzienlijk uitzag, lustte mij niet in het voorbijgaan inwendig te bezoeken, maar wel de kerk *St. Etienne du mont.* FRANÇOIS DE I. liet dit aloude gebouw van CLOVIS tijd herftellen. Hetzelve bezit een fraai orgel, eenen fchoon bewerkten marmeren trap, alsmede eene fchilderij in de kapel, achter het hoofdaltaar geplaatst, door SCHNETZ te *Rome* gefchilderd, voorftellende eenen kranken jongeling, door zijne moeder eenen Heilige ter genezing aanbevolen (levensgroote beelden). De ftille toon, en het tevens fraai *koloriet*, de hedendaagfche Italiaanfche kleederdragt, de fchoone groepeering, waarin zich een blindeman onderfcheidend voordoet, en voor alles het zieke kind, deed mij lang voor dit

dit kunstſtuk toeven. Nog langer had ik daar geſtaan in ſtille bewondering, ware niet reeds een deel mijner gedachte vooruit gevlogen naar het *Panthéon* (*l'eglise de* ST. GENEVIÈVE), welke mij zoo nabij was het gebouw, dat zoo veel indruk op mij maakte, en waarvoor thans in gouden letteren ſtaat:

Aux grands hommes la patrie reconnaisſante.

Binnen getreden zijnde, hoe mijne verwachting dan ook geſpannen was geweest, ſtond ik eerst als verſteend daar. Neen, zulk een trotsch geheel verwachtte ik niet. De platte grond, aan een grieksch kruis gelijk, is 340 voeten lang, en 250 voeten breed; de zich uit het middelpunt verheffende *dome*, ruim 103 voeten in haren diameter, wordt inwendig door vier pilasters geſteund; een verrasſend licht verſpreidt haren glans over de zoo fraai bewerkte ſieraden. 130 Kolommen van de Korinthiſche orde ſteunen de *tribunes*, die met *balustrades* omgeven zijn. De *coupole* bevat eene uitmuntende *apothéoſe* van GROS. Nu was GÉRARD bezig er ook in de zijhoeken te plaatſen. Een en ander naar waarheid te beſchrijven, ware te veel gevergd. In het gewelf afgeklommen zijnde, door 20 kolommen van de Toskaanſche orde, 18 voeten hoog, geſteund, waarin eene echo is, die vijf malen het minſte geritſel herhaalt, bezag ik de *caveaux*, welke meest allen vijf graven bevatten. Onder de daarop geplaatſte namen las ik die, van den te *Parijs* geſtor-

ſtorvenen Admiraal DE WINTER. Onze landgenoot lag daar te midden der ſenateurs, maarſchalken, ministers enz. Het geheel was eerbiedwekkend; de wind ſnerpend door deze gewelven blazende, verliet ik dezelve weldra, nadat mij de geleider alvorens nog op eene donderende echo, met zijnen ſtok op het pand van zijnen rok ſlaande, had onthaald.

De eerſte ſteen tot dit grootsch gebouw, welks *façade* te veelvuldige malen in koper gebragt en op ſteen uitgedrukt is, om te ſchetſen, werd in 1764 gelegd. Veertig jaren werkte men onafgebroken aan hetzelve, en er werd ruim 15 millioen franken aan beſteed.

Dezer dagen zijn in de vier hoeken van het middelpunt de namen geplaatst geworden der ſlagtoffers van de revolutie, met bijvoeging van de woorden: *morts pour la défense des lois et de la liberté: le* 27, 28 *et* 29 *Juillet* 1830.

Na nog eenige onvoltooide monumenten een' blik toegeworpen te hebben, bezochten wij in het voorbijgaan *l'Ecole des droits*, even als dat van HENRI IV *l'Ecole gratuite de desſin* en *l'Ecole d'anatomie*, in welker zaal ik mij begaf. Daar er juist les zoude gegeven worden, plaatſte ik mij nevens de daargezetene ſtuderende jongelingſchap; maar de les afgezegd wordende, werd ik te leur geſteld, mij bevredigende met de bezigtiging, van *l'Ecole et Muſée de méde-*

ci-

cine, een ſchoon gebouw, zoo wel in- als uitwendig. Na de kolonnade doorloopen te hebben, beklom ik eenen allezins fraaijen trap, welke naar het kabinet geleidde, dat, hoe rijk dan ook, in geene vergelijking komt met dat van *Leiden*, een aangenaam gevoel voor het vaderlandsch hart. De zich voor de kolonnade van het gebouw bevindende fontein onderſcheidt zich door uitwendige *onreinheid*.

Een luide uitroep was de mijne, toen ik eenige oogenblikken later de kerk *St. Sulpice* aanſchouwde, aangezien derzelver trotſche en rijke uitwendige ordonnantie, niettegenſtaande hetgene ik reeds in oogenſchijn dien morgen genomen had. Jammer dat het geheel niet voltooid is. Binnen getreden zijnde, bejammerde ik den daar aantreffende haveloozen boel, alles was veronachtzaamd en ſcheen te geſchikten tijd niet *gerestaureerd* te zijn; zoo behoudt de morſigheid en ſlordigheid er de overhand.

Anna van oostenrijk legde in den jare 1646 den eerſten ſteen tot dit geſticht, dat 336 voeten lang is, en twee torens bezit, ieder 210 voeten hoog. De ſchilderſtukken, welke deze kerk bezit, voor zoo verre ik die zien kon, waren onbeduidend. Ik woonde er eene prachtige lijkdienst bij van eenen der grooten uit *Parijs*.

Na in de *rue de Vaugirard* een bezoek bij eenen

eenen voormaligen akademie-bekende afgelegd te hebben, begaf ik mij naar *l'hôtel des invalides*, en wel langs de *boulevards*, die in dit kwartier nog slechter zijn dan de straten van de *cité*, welke ik dien morgen doorkruist had.

L'hotel des invalides, een door stukken geschut versterkt verblijf, kan men gerustelijk onder de bezienswaardigste gedenkstukken van *Parijs* stellen. De *barrière* doorgaande, waar een invalide post vat, wandelt men statig, langs eene breede *allée*, tot aan de groote poort van het eerbiedwekkend gebouw. Eerst komt men op eene binnenplaats, rondom door galerijen omgeven, die den bouwmeester vereeren. In de kerk getreden zijnde, welke zich door eene in *Parijs* weinig bekende zindelijkheid onderscheidt, ontwaarde ik 170 vaandels te *Algiers* veroverd. De predikstoel en groote kerkdeur, geheel wit met gouden ornementen belegd, doen zich daarbij zeer goed voor.

Jammer! dat ik, aangezien het feestdag was, de *coupole* der kerk niet kon bezigtigen. Regelmatige welbekleede zitplaatsen bekleeden het inwendige deel van dit gebouw, hetwelk Czaar PETER DE GROOTE, *Frankrijk* doorreizende, in bewondering, deed uitroepen: „ het is het schoonste monument, „ dat de wereld bezit (*)." Vier honderd invaliden kun-

(*) Historieel.

kunnen, met wonden overdekt, als verdedigers des vaderlands in hetzelve opgenomen worden. De vergulde *dome*, waaraan een dertigjarige arbeid ter vervaardiging is besteed, 50 voeten diameter in deszelfs omtrek hebbende, en zoo schitterend, wanneer de zon haar verguldsel daar nog bij voegt, behoort tot de schoonste kunstwerken van *Frankrijk*. Het geheel is eerst gesticht door LODEWIJK DEN XIV, naar de teekeningen van den architekt LIBÉRAL BRUANT. Onder de regering van NAPOLEON heeft dit gesticht echter vele verbeteringen ondergaan. Het bevat de tombe van TURENNE, en andere voortreffelijke *statuen*, te veel om te vermelden.

20,000 boekdeelen vormen de bibliotheek, en twee zalen bevatten de beeldtenissen ten voeten uit van verstorvene maarschalken. Langs de groote *vestibule* de keuken voorbij gaande, eenen aangenamen geur van zich gevende, trok ik geenszins de waarheid in twijfel, dat de invaliden, in dit verblijf goed verzorgd en *gerestaureerd*, de ontberingen van een vroeger *bivouac* ruimschoots vergoed worden.

Les champs Elysées, die ik van hier voor mij zag liggen, moest men in het wintersaizoen herdoopen, want nu waren het geene *Elyzeesche*, maar *dorre* velden. Van alles ontbloot, wandelde nu niemand langs de daar aangrenzende kapelletjes, en vermoedende dat mijne maag, die eenige

verſterking behoefde, daarbinnen niet *gerestaureerd* zoude kunnen worden, ging ik ſtadwaarts, bij eenen wijnkooper in het voorbijgaan, twee dozijn ſlechte oesters à 16 *ſous* voor de grap nuttigen, om toch te kunnen zeggen: ik heb te *Parijs* oesters gegeten. Langs de nieuw gebouwde ſtraat *Castiglione* bereikte ik ten laatſte de beurs, in welker *péristile* ik eenen vriend *rendez-vous* gegeven had, om gezamenlijk te beproeven, of men bij MORCELET à 26 *ſous* zijn genoegen kon eten.

Het is zaak alle *restauratiën* te beproeven en dan eene keuze te doen; zoo was ik dan ook, mijn ontbijt betreffende, *habitué du café indigent* geworden.

---

9 December.

Het niet ontvangen van tijding van huis, door het oponthoud der posten, bragt mij in eene melancholieke ſtemming; niettemin maakte ik mij de verkregene kaart ten nutte, om de zitting in de kamer der afgevaardigden te kunnen bijwonen, welke mij, aangezien de zoo veel belovende *façade* van het gebouw buitengemeen afviel. Ik vond de zaal als het ware te nietig, om *Frankrijks* afgevaardigden te ontvangen, en verre beneden die van het minst genoemd wordend gebouw, dat ik tot heden bezocht en nog al veeltallig was, want ik wandelde, zoo als men gelezen heeft, de eerſte dagen

wat

wat af, om mij met *Parijs* eenigzins eigen te maken; voortdurend denkende, ik kan nooit te veel zien op deze mijne reis ter onderrigting.

Ik zag dan daar binnen een deel dier mannen, welker namen zoo dikwerf in de dagbladen vermeld worden, als: SEBASTIANI, LA FAYETTE, DUPIN, GIROD DE L'AIN, GUIZOT, MAUGUIN en THIERS, de welſprekendſte orateur die *Frankrijk* bezit, en hoorde vele dezer genoemde mannen het woord voeren: ook SALVERTE. Na de geheele zitting: *La ſuite des discuſions ſur les tranſits et de la propoſition au divorce* bijgewoond te hebben, welke vele toehoorders en toehoorderesſen (*Parisiennes*) bevatte — nieuwsgierigheidshalve ten aanhoore van het laatſte artikel — verliet ik de zaal. Te huis komende, en de portier mij geene brieven van huis aan te bieden hebbende, at, dronk en ſliep ik in eene niet minder verdrietige ſtemming in, als ik dien morgen ontwaakte, het ouderlijk huis betreurende.

---

10 *December*.

Heden bezag ik het ſtadhuis, *place de Grève*. Het geheel levert aan het oog weinig bijzonderheden op; niettemin herinnert men zich, daar ter plaatſe toevende, wat er in vroeger dagen al voorviel.

Het ſtadhuis op zich zelf is een ſmakeloos gebouw, in 1533 opgetrokken, dat in de revo-

lutiedagen te allen tijde verstrekt heeft tot een *théâter* van gepleegde gruwelen. Vóór hetzelve op de *place de Grève* worden de doodvonnissen ten uitvoer gebragt. Tijdens FRANÇOIS DEN I. plaatste men op dit plein, ter gelegenheid van het feest van *St. Jan*, onderscheidene katten in eene mand, die verbrand werden (*), dit was een vreugdevuurtje van dien tijd, dat FRANÇOIS meermalen in persoon aanstak. Wat de aanleidende oorzaak tot dit offer geweest zij, is niet bekend.

Tegenover de *place de Grève* ligt de brug van *Arcole* naar gene zijde der *Seine*, waar het gepeupel in Julij 1830 geschaard stond. Terwijl de troepen met geschut de brug schoon hielden, trad een jongeling met leeuwenmoed te voren, de driekleurige vlag boven zijn hoofd latende wapperen. Het voornemen voedende deze leus op het midden der brug te plaatsen, voegde hij het gepeupel in het kort toe: „ Ik sterf! herinner u mijnen naam, „ ik heet ARCOLE."

Deze woorden te naauwernood geuit zijnde, snelde hij de brug langs, maar het midden bereikt hebbende, en het vaandel op den boog plaatsende, trof hem de *mitraille*, en stierf!

Naar dit offer van roekeloosheid of overdreven vrij-

(*) Historieel.

vrijheidsliefde, zoo als men het noemen wil, werd nu deze brug genaamd, (vroeger *pont de Grève*). Op een nabijgelegen plein (daar zijn er zestig in *Parijs* van verſchillende grootte) zag ik eene kolom, waarop de behaalde overwinningen in *Italië* uitgedrukt ſtaan. Ik las in het voorbijgaan: MARENGO, LODI enz; want ik had haast, en dacht er over, om mij wat geſchikter te *établisſeeren*.

Zoo ging ik met mijnen vriend M....... eenige te huur ſtaande kamers bezigtigen, in de nabijheid van den *Louvre*, om deszelfs galerij nabij te zijn. Ik zag vele groote en kleine, goed en ſlecht geſtoffeerde kamers, zich gedienſtig en niet gedienſtig voordoende verhuurders, modistes, *épiciers*; ik was zelfs getuige van een huiskrakeel, *à la Françaiſe. Comment vous m'en voulez, monſieur, que j'inſtruis ce jeune homme.*

Mais, madame! je me tais.

Paix donc.

Daar ik van vrede houd, eindigde ik met eene kamer in *l'hôtel de la Paix* te huren, de gedachte voedende: men zal hier binnen den naam des *hôtels* toch niet verloochenen. Maar ziet, daar komt eensklaps de heer van den huize te voorſchijn, een door de pokken doorvreten gezigt, dat mij zeer afſchuwelijk voorkwam.

Mijn afkeer was te zigtbaar, alsdat dezelve niet bemerkt zoude worden. Nu liep het geheele huisgezin dat, naar het ſcheen, naar *locataires* haakte, uit, om mij te overreden. Maar mijn vriend zeide: „kom voorwaarts wij gaan andere kamers zien,” en ik liet mijn goed nog in vrede ſtaan, waar het ſtond, *l'hôtel de la paix* in den loop latende. *L'hôtel Valois*, *rue Richelieu* aanziende, hielden wij ſtand, en daar binnen huurde ik mij dan ook *proviſoirement* eene kamer, voor 18 *francs* per maand, op de derde verdieping. De aanvallige huisvrouw had mij daartoe zoo vriendelijk uitgenoodigd; de zaak was dus ſpoedig afgehandeld.

Het was tijd, om mij naar het paspoorten-*bureau* te begeven, om mijnen pas voor *l'intérieur*, die ik tegen den mijnen te *Valenciennes* ontvangen had, en nu voorzeker wel opgezonden was, in te wisſelen. Als Hollander bejegende men mij allerminzaamst, en ik moest een verſlag van mijne reis door *Braband* doen. Mij zoo wat uithoorende, ſcheen het den bureaulisten vreemd voor te komen, dat men mij *Braband* ongemoeid had laten doortrekken. Mijn paspoort voor Buitenlandſche reize terug verkregen hebbende, *retourneerde* ik tot mijnent, na het groote wel *geordonneerde* gebouw, waarin ik toefde, de *Seine* nabij, gadegeſlagen te hebben.

Beter te moede, bragt ik den avond door, want .... ja, ik had *eenen geruststellenden* brief van het

ou-

ouderlijke huis gekregen; zij waren wel, maar bedroefd over mijn afzijn, en deze hun weemoed kostte mij tranen.

11 *December.*

Deze dag was tot het vertrek mijns vriends, van mijnen getrouwen geleider gedurende de eerste dagen te *Parijs*, bepaald.

Om mij eenige verstrooijing te verschaffen, ging ik dien avond naar *le théatre de la Gaieté* (*boulevard du Temple*,) waar het vol liep. Zeer gedrongen achter in de *parterre* gezeten zijnde, tegen één franc zag ik de *drame: il y a seize ans* opvoeren. — Acht *tableaux*, *rendu avec caractère et vigueur*, misvielen mij niet. Dit stuk werd voorafgegaan door *Jean Bart à Versailles.* Offchoon de vertooning om zes ure eenen aanvang genomen had, vond het einde eerst te middernacht plaats. Het toomelooze publiek, dat alle rangen bezette en overal zonder onderscheid wederkeerig hun lawaij aanhief, veroorzaakte, dat een deel der voorstelling die een goed *ensemble* opleverde, voor mij verloren was. Mad. VERNEUIL, onder anderen, onderscheidde zich door haar talent, maar de volksklasse, die dit tooneel bezoekt, behoort tot de laagste. Ik trof er geen fatsoenlijk man aan. Het inwendige der zaal is onbeduidend, maar de uitgebleekte voorhang duidt nog eenige goede intentiën des schilders aan,

 en

en dat is dan ook alles, wat men van deze volks-*gaieté* zeggen kan, die mij weinig bekoorde.

Van de *boulevard du Temple* keerende, leverden de van de hoogte der *boulevards* afkomende honderden rijtuigen, van lantaarnen voorzien, een aardig ſchouwſpel op. Ik telde meermalen acht lichten nevens elkander. Deze rijtuigen gaan gewoonlijk in den vollen draf de hoogte der onafzigtbare *boulevards*, bij het uitgaan der ſchouwburgen af.

12 *December.*

Het werd nu tijd, daar mijn vriend als eerſte geleider mijner ſchreden in het woelige *Parijs*, vertrokken was, mij mijne aanbevelingsbrieven, waaraan het mij niet ontbrak, ten nutte te maken. Die van het gouvernement ontleend, en aan onzen Nederlandſchen gezant en Gevolmagtigde minister generaal baron FAGEL was No. 1. die ik te voorſchijn haalde, maar ik vond zijne exellentie niet te huis. Na een geducht eind wegs afgelegd te hebben, verpoosde ik mij later in de kerk *de la madelaine*, welke LODEWIJK DE XV. liet bouwen en waartoe de eerſte ſteen in 1764 gelegd werd. In 1777 onderging dezelve groote veranderingen; onder NAPOLEON moest deze kerk weder eene verandering ondergaan; maar de *Bourbons* weder den troon bekomen hebbende, lieten afbreken wat deze bijgedagen had, kortom, met alle deze veranderingen zijn groo-

te ſommen gelds verſpild geworden. Eene kolonnade ſteunt dit kolosſaal, nog niet volcind gebouw, tegenover *la place Louis XV* gelegen. Het aanſchouwen van ſoortgelijke gebouwen zijn mij op eenen afſtand, en wel bij maanlicht, het meest in *Parijs* bevallen. Zoo verplaatſte ik mij dikwerf aan gene zijde der *Seine;* het nevelachtige onkenbare is veelal het meest *illuſie*-wekkende.

Het *palais royal* leverde deze dagen een voorwerp op, dat de aandacht des vreemdelings tot zich trok, en wel eenen man in lompen gekleed, die men den *modernen* DIOGÈNE noemde. Altoos is er iets, dat de Parijzenaar voor vreemd doet doorgaan. Van alles wordt hier partij getrokken en ik geloof dat een kreupel paard *en vogue* zoude kunnen geraken, wanneer men het voor eene kabriolet zag hompelen; zoo is het niet mogelijk, om de eerſte dagen te *Parijs*, wanneer men weet- en nieuwsgierig is, tot rust te komen. Men wandelt onophoudelijk van het eene *monument* naar het andere, verpoost zich in de kunstzalen, en doorkruist de ſtraten.

---

13 *December.*

Heden maakte ik mijne opwachting bij den ridder MARRON, preſident van het konſiſtorie te *Parijs*. Ik trof eenen tachtigjarigen grijsaard aan, die mij op het minzaamst ontving, en mij tot zijne beminnelijke echtgenoote geleidde. „ Te allen tijde ſtaat ons

„ huis voor u open," waren de eerſte gulle gastvrije bewoordingen. Des woensdag avonds werden daar ten huize *ſoirées* gegeven, die in vroegere jaren wel twee- à driehonderd menſchen telden. De hedendaagſche beſtaan meerendeels uit de zich te *Parijs* bevindende Hollandſche familiën. Zijn. Ed. verhaalde mij juist een oogenblik vroeger een bezoek van LE HON, ambasſadeur van *België*, gehad te hebben, daar hij, namens zijnen koning LEOPOLD, *informatiën* kwam inwinnen, een' jong' prediker betreffende, dien de nieuwe koning van *België* tot zijn' *aumônier* wilde nemen.

In den avond ging ik met een' akademievriend eene wandeling door de *Elyzeeſche velden* en *Longchamp* doen, die zich tot de *barrière* uitſtrekte. Eene effen lucht, een heldere maneſchijn, de ſtil ſtroomende *Seine*, de ledige wandelwegen en kaaijen, eene geregelde lantaren-verlichting, den weg zoo naauwkeurig aanwijzende, ſchonken aan deze ſtudiewandeling eene zekere ſtatigheid, ten aanzien der kolonnade van de kamer der afgevaardigden, de brug van LODEWIJK DEN XVI, waarop kolosſale ſtandbeelden geplaatst zijn. De ſchoone kolonnade van de *garde meuble*, ten deele in ſchaduw en door de maan verlicht, leverde iets indrukwekkends op; ja! zoo moest ieder vreemdeling *Parijs* zien. Hij zoude, niets anders gezien hebbende, nog voldaan tot zijnent terug keeren. Ik verbeeldde mij, al koutende onze bemerkingen makende, en dan weder

eene

eene wijl ſtilzwijgend voortgaande, reeds zulk eene wandeling in de nabijheid van of in *Rome* zelf te doen. De *Seine* ſcheen mij dan ook toe den *Tiber* te zijn; kortom, mijne werkzame verbeelding deed mij, opgeruimd en de tong ontboeid, huiswaarts keeren.

---

14 *December.*

Het ſtortregende heden. Men moet *Parijs* in zulk een tijdſtip gezien hebben, om zich een denkbeeld van de ſtraten te kunnen maken. Die der *Joden*-buurt te *Amſterdam* zijn er zindelijk bij. Ik deed derhalve eenige *courses* per kabriolet, daar ik onderſcheidene bezoeken moest afleggen. Het weder zich beter latende aanzien, vervolgde ik mijnen weg te voet, en wel *à regret*, want in de ſtraat *Jueneurs* gekomen zijnde, en deze gemaakt wordende, ging ik tot over de enkels door den drek; en, *pour comble de malheur* liep mij een metſelaar tegen mijn zwarte pak, terwijl aan gene zijde het rad van een voorbij rijdende kabriolet mij een oogenblik later tot de ooren toe beſpatte; zoo geleek ik, tegen wil en dank, *iemand* en *niemand;* en, ik waagde het niet zoo bemorst dengenen te bezoeken, voor wiens huis ik nagenoeg ſtond, verpligt zijnde, mij van top tot teen te verkleeden. Als eene eerſte les, die ik te *Parijs* nam, kwam ik er nog al wel af.

Wie duivel plaatst zich ook tusſchen eenen metſelaar en het rad van een kabriolet! hoor ik mij toevoegen.

Nu ja, maar men kan nog wel erger binnen deze afſchuwelijke ſtraten in het regenſaizoen in de knel raken, bij voorbeeld, in eene *ruelle* tusſchen twee goten van overburen, daar het water, dat zij uithoozen, niet altoos gefiltereerd is. Ja, de morſigheid is ſoms verre gaande, getuigen *les cabinets de l'aiſance* (*). Zoo betreurde ik te regt de Hollandſche zindelijkheid. Tegen 6 *ſous* verpoosde ik mij in den vooravond in een *cabinet de lecture*, op welks uithangbord ik gelezen had, dat er ook Hollandſche Couranten verkrijgbaar waren. Eene *atrappe*, want ik vond er geene in den *ſalon* van de eerſte *étage* dezer inrigting, waar ik niettemin vele lezers aantrof. Iets van vaderlandſchen bodem te vernemen, was mijne bedoeling geweest.

„ Van tijd tot tijd ontvangen wij *le Journal de* „ *la Haye*," voegde men mij toe. Zoo doorliep ik de Franſche papieren: alvorens mij naar de *ſoirée* van den Eerwaarden heer MARRON te begeven, waar

(*) Men vindt het er echter zeer zindelijk ingerigt. Tot gezette prijzen treedt men, in het *centrum* van de ſtad gelegen, het *cabinet* binnen, waarvan ik dan ook later gebruik maakte.

waar ik eenen allezins aangenamen en *inſtructiven* avond doorbragt, en wel in het gezelſchap van Mlle. REVEST, eene verdienſtelijke kunſtenaresſe. Daar het gezelſchap zich aan de ſpeeltafeltjes geplaatst had, hielden wij ons met de kunst onledig, en dachten dan ook niet aan het ſpel. Nog dien avond noodigde mij deze dame, welke ik het genoegen had tot harent te geleiden, een bezoek in haren *atelier* te komen afleggen.

---

15 *December.*

Na vroegtijdig ontbeten te hebben, verkreeg ik gehoor bij onzen *Minister Generaal*, *Baron* FAGEL. Een allerminzaamst onthaal viel mij te beurt, als beminnaar en bezitter van kunst bood zijne Excellentie mij zijne dienſten aan, mij voorts tot zijnent noodigende, van welke herhaalde vereerende uitnoodiging ik dan ook gedurende mijn verblijf te *Parijs* gebruik maakte. Hoogst voldaan over zijne Excellenties gulle ontvangst verliet ik zijn *hôtel.*

Niet minder hartelijk werd ik dezen morgen ontvangen ten huize van den heer HOEVENAAR en zijne familie, die reeds van mijne aankomst was verwittigd; echte Hollandſche harten bezitten zij, die landgenooten verpligten. Welk eene genoegdoening in een vreemd land, waar zoo vele komplimenten gebezigd worden, waar men in een' adem zoo vele dienst-*offertes* uit, en een oogenblik later zich niet

meer-

meerder herinnert dezelve gedaan te hebben, ten zij zulks met het belang overeenkomt. Zoo werd ik dan ook bij vele Parijzenaars met veel Franſchen wind ontvangen; men ſprak van mij overal te zullen *introduceeren*, ter dienst te ſtaan.... en het bleef ſoms bij die beloften.

Ik moet echter doen opmerken, dat ik hen juist niet lastig gevallen ben; want ik zag mij ſpoedig in zulk eenen trouwhartigen kring van menſchen geplaatst, dat ik dien niet verder wilde uitbreiden; te meer, daar het hier geene reis tot vermaak, maar ter ſtudie gold. Zoo begaf ik mij dan naar den beroemden ſchilder COGNIET. In plaats van een' vergrijsden kunſtenaar, zoo als ik vermeende te ontmoeten, trof ik een' *gedecoreerd'* jong' mensch aan, die vroeger met den beroemden Franſchen landſchapſchilder MICHALLON *Italië* bezocht. Zijn oordeel en zijne bemerkingen verrukten mij; zijne gedachten omtrent de hedendaagſche alhier aangenomene manier, gezegd *romantique*, zoo *en vogue*, ſtemden ten volle met de mijnen overeen, te weten, dat dezelve van korten duur zoude zijn, als bevattende een valsch *effect*, veelal gezocht, terwijl de teekening daarbij veronachtzaamd wordt. Sommigen ſchilderen *au haſard;* en zoo noemen de klasſieke ſchilders deze *romantiques*, *des farceurs*. Te regt; en ik houd er mij van overtuigd, dat de klasſieke de overhand zullen behouden. Het is de koude toon, in vele ſchilderijen zigtbaar, welke eeni-

eenigen op het denkbeeld heeft doen komen, deze latere manier te verkiezen en te bezigen, alsof men in het klasfieke (waarachtiglijk bezield zijnde) niet even goed het gloeijende als het koude, naar gelang des onderwerps, zoude kunnen uitdrukken.

Deze kunftenaar noodigde mij voorts uit, naar den *Louvre* te gaan, waar hij in eenen der falons een *plafond* fchilderde; voorts beloofde hij mij de kennismaking van de fchilders INGRLI, DE LA ROCHE, DE LA CROIX en meer anderen.

Na mijn *permis du jour*, den kunftenaar verlaten hebbende, aan de *préfecture* gehaald te hebben, ging ik, vermoeid zijnde, mij een weinig in een *café* verpoozen.

Ik had *Parijs* dien dag aardig door getrippeld, maar het bleef er niet bij. De avond was fchoon; de maan ftond hoog, en door dezelve voorgelicht, ging ik met eenen kunstvriend andermaal eene wandeling doen langs de *boulevards*, den *Faubourg Montmartre* tot op de hoogte van dien naam (*), alwaar

(*) Deze hoogte ontleent haren naam van eenen vroeger daar beftaan hebbende tempel, *Mars* toegeheiligd, en heeft te allen tijde *Parijs* tot een verdedigingspunt verftrekt, alsmede ter fchuilplaats van Monarchen, die zich in *Parijs* niet meerder veilig achtten; kortom, een vorftelijk en zelfs keizerlijk kijkuit.

waar een molen ſtaat, na in het voorbijgaan de *façade* van *le théâtre des élèves*, aan die van een landhuis gelijk, in oogenſchouw genomen te hebben; nog al eigenaardig, daar dit tooneel buiten de *barrière* gelegen is. Het opſtijgen was niet gemakkelijk gegaan. De glibberige en modderige weg veroorzaakte, dat wij meermalen verſchen adem op dezen togt halen moesten; maar het fraaije ſchouwſpel, dat dit hooge punt opleverde, vergoedde alles.

Parijs in eenen nevelachtigen toon gehuld, lag in de diepte onder ons. Voortreffelijke natuur! mijnen dankbaren blik wijdde ik u, ten aanzien der uitgeſtrektheid van uw vermogen; gij ſtondt toe, dat mijn oog in al uwe grootheid doordrong. *Parijs* was ſlechts flaauwelijk te herkennen; het was aan eene graauwe, gebogene ſtreep gelijk, die zich met de lucht vereenigde. De *reverbères* alleen, naar mate van hunnen afſtand, verſtrekten den vreemdeling daar waar ik ſtond ten wenk, dat eene ſtad van grooten omvang onder hem lag. De *coupole* van het *Panthéon* alleen verhief zich duidelijker boven de ſchemering, terwijl ik de ſtroomende *Seine* als eene ligtere ſtreep aan den voet der veelvuldige *monumenten* even ontwaarde.

De maſſa der in de verte zich vereenigende lichten gaf een ſchijnſel van zich, alsof er een brand ontſtond, waardoor hier en daar de nevel, die de ſtad

ſtad drukte, eenen gloeijenden tint verkreeg. De kronkelende wegen van den berg, dien wij beklommen hadden, door de maan verlicht; het gebouw der *télegraphe*, met de zich daar rondom bevindende muren en venſters, die het aanzien van geſchutgaten hadden; eenige dorre boomſtammen, ſtruiken, afgevallen klompen ſteenen: dit alles gaf aan het geheel een *romanesk* aanzien, en voltooide eene ſchilderij, die de kunſtenaar te vergeefs zoude willen beproeven daar te ſtellen. Een ander zoude het eene dichterlijke gedachte noemen, toen wij, beide in gepeins het majestueuſe der natuur aanſchouwende, daar ſtonden, terwijl de ſtilte, die ons omgaf, ſoms door het blaffen des honds van den molen afgebroken werd. Mij dacht, ik hoorde het uur van middernacht ſlaan, en zag geesten verrijzen. Het was, wel is waar, herſenſchimmig, doch ſtond toch met het geheel in verband. Dan geloofde ik mij weder in het door *Sir* WALTER SCOTT zoo bekoorlijk geſchetſte *Schotland* te zijn en *Edimburg* onder mij in dampen gewikkeld, welke zoo algemeen in het luchtgeſtel van dat land gevonden worden.

Het was eerst zeven ure; men gist het misſchien en nog verre van middernacht te zijn; wat vermag de *illuſie* niet.

Langs eenen anderen kant als die, welken wij gekomen waren, en wel langs den weg, die naar den ſteenoven geleidt; te ver, om dezen te bezigtigen,

gen, bereikten wij weder den *Faubourg poissonnière*. Daar ging de viool, men danste, en weg was de begoocheling.

Wij bevonden ons weder aan den zoom der stad, die ik eene wijl om vrijer lucht te kunnen inademen, verlaten had, hoogst voldaan van dit hoogere punt terugkeerende, waar wij eene wijl in verrukking stonden.

Mij, met de zeden van de volksklasse der *Faubourg*, waarin wij ons bevonden, willende bekend maken, want de bewoners van iedere voorstad hebben andere zeden en gewoonten, traden wij binnen deze danszaal, waarin voor het orchest eene dansplaats door hekwerk afgesloten was. Tafels, met onoogelijke en bemorste servetten, misschien wel *expresselijk* laten vervuilen om er soep van te kunnen koken, omheinden dit omsloten park der dansers en danseressen, die aan de hand van militairen zweefden, of door hunne armen walsende omvat werden. Daar het geheel niet wel voegzaam was, kwam het mij dadelijk voor dat het een *rendez-vous-Bal* was. Een deel der *belles*, in deze zaal *Terpsichoré* offerende, en wel denkelijk later de godin der liefde, *bras dessus*, *bras dessous*, met haar' *beau* naar huis gaande, onderscheidde zich door veelvuldige halssieraden en kapsels. Het geheel leverde een tafereeltje op, ten dienste der pen van PAUL DE KOCK, die ons zoo dikwerf de be-

drij-

ven der volksklasse op zijne eigenaardige wijze schetst.

De groepeering daarbinnen een' blik geschonken hebbende, want men moet alles zien, verlieten wij deze danszaal, bij welker intrede men ons niets gevorderd had, onzen weg vervolgende naar de *barrière Rochechouart*, waar een accijnsgebouw met vier kolommen prijkt. Niet verre van daar bevinden zich de *abattoirs* voor het slagtvee. Tijdens NAPOLEON zijn vijf slagthuizen van dien aard buiten de stad opgerigt geworden, zijnde de slagers gehouden het vee daarin te gaan slagten, om voor te komen dat zulks niet in het *centrum* van de stad plaats zoude vinden, zoo als zulks tot onzent het gebruik is, en een afzigtelijk schouwspel oplevert, waar soms ongelukken uit geboren worden. Offschoon de slagters te *Parijs* voor het gebruik dezer inrigtingen slechts eene weinig beduidende som betalen, beloopt het *provenu* dat de stad daarvan trekt, bijkans een millioen francs per jaar.

16 *December*.

Dezen dag wijdde ik den *Louvre*, en bestudeerde de schilderstukken van goede meesters; het werd nu eenmaal tijd, offschoon al mijne wandelingen door en om *Parijs* ten nutte geschiedden, om het penseel op te vatten. Ik beschouwde en bestudeerde, ge-

geheel in de kunst verdiept, de verſchillende ſcholen, en nam mij voor eenige *croquis*, zoo in *crayon* als in olieverw te vervaardigen, als zulks hoogst nuttig oordeelende en eene juiste kopij veel tijd vorderde, offchoon TITIAAN voor harmonie mij dikwerf *tenteerde* in de Italiaanſche ſchool, MURILLO voor koloriet in de Spaanſche, RUBENS en VAN DIJCK in de Vlaamſche ſchool, CLAUDE LORRAIN voor waren en krachtigen toon der natuur in de Franſche ſchool, terwijl RAPHAEL en POUSSIN mij tot teekenen uitlokten. Om aan alle deze *tentatiën* te voldoen, beſloot ik naar den laatſten te teekenen, en naar de anderen ſchetſen te ſchilderen.

Het werk der veelvuldige kunſtenaars en kunſtenaresſen, die dagelijks in den *Louvre* kopijeren een' blik toewerpende, was ik verwonderd hoe allen, de teekening uitgezonderd, in den toon dwaalden, als een geheel verkeerd begrip van denzelven hebbende en ook de manier of behandeling van den meester geheel misten. De meesterſtukken, door den tijd zwart geworden, werden door hen nog oneindig zwarter nagebootst. Echter ſtreelde het mijn hart, dat zij zich meerendeels in de Hollandſche ſchool bezig hielden, offchoon het mij wel eens jammerde de marteling te ontwaren, die zij onderging.

's Avonds langs de *boulevards*, *place de la Bourſe*, en *rue Vivienne* loopende, ſloeg ik dan

ook

ook eens die wijdberoemde ſchoonen gade, welke even als al de verſchillende ſtanden ook aan hare manieren kenbaar zijn; kortom, *ambulante demi vertus*, *modistes* en *courtiſanes.* Zij die tot de groote *coterie* van dit geſlacht behooren, of eerſte klasſe, zoo als men die wel eens noemt, onderſcheidden zich door het dragen van meerendeels lichtblaauwe jasjes, witte op de hoeden wapperende pluimen, en door eene *bonne* vergezeld; de middelſtand, tweede klasſe, door *chapeaux à la capote*, waarvan eene geſchoren pluim afhing, of door eenen ſtrik was geſierd; de derde klasſe, volksklasſe (*griſettes*) herkent men aan hare *tabliers* en eigenaardige mutsjes.

Dit was de verordening der kleederdragt in dit tijdſtip.

---

17 *December.*

Het was *au Luxembourg* dat ik den geheelen voormiddag toefde, ter beſchouwing der voortbrengſelen van levende meesters als: GROS, GÉRARD, GUERIN, COGNIET, VERNET, DEBAYE, COERS en meer anderen. Voor het klasſieke alsmede boeiden HENRI SCHEFFER en BEAUME (*genre historique*) mijn oog; ook het goede van de in den tegenwoordigen ſtijl geſchilderde ſtukken van DE LA ROCHE, LA RIVIÈRE, SCHEFFER enz. beſtudeerde ik met vlijt; maar ik trof er voorts geheel onbeduidende *genre*-ſtukjes aan; daarentegen aanvallige, ja ſchoone ſtrandgezigten als dat van

ISABEY voorts een goed landſchap, kerkgezigt en voortreffelijke bloemſtukken van VAN DAEL.

Langs de ſtraat *Condé* terug keerende, was ik bijna in de klem geraakt, aangezien ik daarbinnen een duizendtal ſtudenten ontmoette, een groot driekleurig vaandel als banier voor zich dragende. „ Ha! „ ha!" dacht ik, „ daar gaan de poppen aan het „ danſen;" ik maakte mij best mogelijk uit de voeten. Het waren die der regtsgeleerdheid en geneeskunde, welke hunne hulde gingen brengen aan de Poolſche generaals ROMARINO en LANGERMANN, dezer dagen te *Parijs* aangekomen.

Den avond ging ik, eenig volks-tumult vermoedende, niet uit; maar bragt die in het gezelſchap van eenen Akademie-vriend door.

---

18 *December*.

Ziet, daar ontving ik op den vroegen morgen een bezoek van eene niet rijke perſonaadje, die ik op eene *ſoirée* aangetroffen had, zijnen nood klagende. Hij ontbeet met mij, waartoe ik hem gulhartig uitnoodigde, niet in de gelegenheid zijnde, als zelfs vreemdeling en waarlijk geen millionair zijnde, hem andere dienſten te kunnen bewijzen. Toen begaf ik mij naar den Eerwaarden MARRON, die dien dag prediken en mij naar de kerk geleiden zoude. Zoo hoorde ik dan dien achtings-

waar-

waardigen grijsaard ſpreken, wiens krachtvolle ſtem mij verbaasde; de gevoeligheid, welke hij aan den dag legde, gepaard met het ſchoone; de liefde tot zijn vaderland, tot dat *Holland*, hetwelk hem het levenslicht ſchonk en zijn geheugen nog als grijsaard ſtreelde, dit alles trof mij. Het was wel een gelukkig toeval, dat ik den redenaar nog vermogt te hooren, als den predikſtoel ſinds lang niet meer beklommen hebbende, en nu wel denkelijk voor het laatst.

Het gebouw, waarin ik mij bevond, *l'Oratoire du Louvre* genaamd en den Protestanten toegeſtaan, is van eene allezins ſchoone eenvoudigheid; het bevat twee galerijen en eene uitſtekende loge aan het hooger-eind. De beide ſekſen zitten nevens elkander; ſlechts weinige gezangen worden hier gezongen, maar wel al de pſalmen. De kerk begint om één uur op den middag.

Vandaar ging ik ten huize van de mij ſteeds zoo gulhartig ontvangende familie HOEVENAAR het middagmaal houden.

19, 20 *December.*

Verre van het ouderlijk huis, gewoon den eerſten morgengroet te ontleenen van hen, die men bemint en welke men zijne hartsgeheimen aanvertrouwt, veroorzaakten hoezeer *Parijs* mij dan ook geviel, dat ik dikwerf in eene melancholiſche ſtemming verkeerde. Ook den morgen van dezen dag

was zulks, opſtaande het geval. Ter *disſipatie* van dit onaangenaam gevoel zette ik mij dan aan de ſchrijfstafel en ſchreef naar *Holland*. Mijn brief nog niet voleind hebbende, deed een groot rumoer in de ſtraat mij met drift opſtaan en ten venſter uitzien. Ziet, daar trokken met een' gezwinden pas onderſcheidene bataljons *garde nationale* door de ſtraat; daarna renden eenige escadrons gendarmerie en karabiniers in vollen galop regts en links, zoodat de zich in de ſtraat bevindenden met gevaar van vertrapt geworden in allerijl naar eene ſchuilplaats omzagen, daar de geheele breedte der ſtraat door de kavallerie ingenomen was. Deze militaire magt begaf zich naar de *rue Montmartre*, en een deel naar de kamer der afgevaardigden, alwaar zich aanzienlijke volksdrommen vereenigd hadden, en wel ten aanzien van eenen hernieuwden optogt der ſtudenten naar de Poolſche generaals, die zij *Zaturdags* niet tot hunnent gevonden hadden, toen ik, mij juist in die wijk der ſtad bevindende, eenen gelijken optogt had ontmoet.

Deze generaals, in de *Cité Bergère* intrek genomen hebbende, waren er in dien omtrek groote *attroupementen*; en deze, door de wet verboden zijnde, zaten er weldra karabiniers, huzaren, *garde municipale* en gendarmes genoeg in den zadel, om op dezelve te *chargeeren*.

Zulks vond dan ook werkelijk op den *Pont neuf* plaats, alwaar het gepeupel zich in masſa vereenig-

nigde, ten aanzien van eenen hunner, die eenen haan, wiens kop hij had afgeſlagen, op eenen ſtok geſtoken, omhoog hield. (*).

In de *rue Montmartre* had ook eene *charge* plaats, waarbij een achttal belhamels gewond werd. De volksberoeringen niettemin aanhoudende, ſloten de winkeliers en bewoners dezer wijken hunne huizen. Eene *diligence*, welke in den morgen toen de *charge* op den *Pont neuf* plaats vond, juist daar ter plaatſe aan kwam rijden, ſloeg hoog beladen en vol pasſagiers om. Die reizigers deden eene aanbevelings-*culbute*, ter gelegenheid van hunne intrede te *Parijs*. Niet minder ging het dien dag onſtuimig toe in de kamer der afgevaardigden, voor welke verontrustende volksbewegingen plaats vonden.

Kortom, men was dien dag te *Parijs* niet op zijn *aiſe*. Ten laatſte gewende ik mij aan deze woelingen. Deze, ſoms in een ander deel der ſtad plaats vindende als dat, waarin ik woonde, hoorde ik zulks eerst den volgenden dag. Niettemin begaf ik mij dien avond voorzigtigheidshalve niet op ſtraat (†) en legde den daaropvolgenden morgen een be-

(*) De bedoeling was *un roi décapité* voor te ſtellen, als zijnde 's konings wapen *le coq gaulois*.

(†) In die dagen werden er 127 perſonen gearresteerd.

bezoek bij de niet onverdienstelijke schilderes mejufvrouw REVEST af, in wier *atelier* ik een deel van den morgen doorbragt, en den avond ter verpoozing in het gezelschap eener Hollandsche familie.

21, 22, 23, 24, 25, 26 *December.*

Deze dagen, ter voorbereiding van het gebruik des H. Avondmaals, hetwelk de *pasteur* COQUEREL, de gereformeerde gemeente den 25sten zoude toedienen, in *l'oratoire du Louvre*, bepaalde ik mij slechts tot het doen eener wandeling.

Ter gelegenheid van het *Kersfeest* worden alhier geschenken uitgedeeld; maar aan het ter kerk gaan het minst gedacht. De winkels zijn allen open en rijk gestoffeerd. Schouwburgen, danszalen en andere vermakelijkheden worden in die dagen zelfs nog meerder bezocht dan anders, hetgeen mij tegen de borst stuitte, te midden eener natie, welke deze hooge feestvieringen geheel schijnt te veronachtzamen. Zoo wenschte ik dan ook dat tijdstip in het ouderlijk huis te hebben doorgebragt. In stille overdenking daar gezeten, ware het mij beter geweest. Den avond van den eersten dag bragt ik tot mijnent door in het gezelschap van een paar vrienden, die te mijnen gevalle den Schouwburg niet bezochten. De tweede dag besteedde ik ter bijschrijving van mijn Journaal, en schreef aan mijne ouders. Omtrent het *Kersfeest* alhier was misschien

veel

veel te zeggen, maar ik laat deze taak een' anderen over; wijsgeerige bedenkingen is men dan toch ook van mij niet wachtende; ook dat ik schetsen zoude wat er dezer dagen te *Parijs* al zoo voorviel, want, zoo als ik reeds zeide, mijne godsdienstige stemming verhinderde mij hierin. Zoo verliet ik mijne woning nagenoeg niet, om geene afleiding te hebben; ik had mij den avond van den eersten dag, uit de kerk terugkomende, reeds om zoo te zeggen eenen weg moeten banen door de *foule* van wandelaars, die de breede *boulevards* als het ware afsloten.

---

27 en 28 *December.*

Na eenige *croquis* in de galerij *du Luxembourg* gemaakt te hebben, voldeed ik gaarne aan de *invitatiën* van den Eerwaarden MARRON om tot zijnent te komen *dineeren.* De tweede dag gold het de gewone *soirée*, waar ik op het aangenaamst verrast werd door een paar portefeuilles, uit zijne uitgebreide collectie van 60,000 stuks portretten, te bezien. Dien avond maakte ik ook kennis met den vermaarden bloemschilder SPAANDONCK, broeder van den beroemden afgestorvene. Zulke ten dienste mijner kunst zoo nuttige en tevens belangrijke vereenigingen, als in aanraking met eerste talenten komende, deden mij de lange winteravonden ten laatste niet meer betreuren, terwijl de korte dagen en het ongunstige luchtgestel veroorzaakten, dat ik altoos op den dag voor mijne studiën tijd te kort schoot.

29 *December*

naar POUSSIN fchetfende, wijdde ik den morgen den *Louvre*, en den avond ter verpoozing *au Théâtre Français.*

Mlle. MARS, die den 27ften dezer na eene langdurige afwezendheid hare *entrée* weder deed, had mij met eene loge vereerd. Zoo had ik het genoegen deze begaafde tooneelkunftenaresfe in *le Mifantrope*, alsmede in het blijfpel: *les jeux de l'amour et du hazard* te zien optreden. Offchoon reeds bejaard zijnde, fcheen zij mij toe *en fcène* een jong meisje te zijn. Oogen en gebarenfpel verrukten mij, niet minder de hooffche wijze de *robe à queue* te dragen, die *noblesfe*, zoo weinige tooneelkunftenaresfen eigen, evenmin de tooneelfpeler, die in den galarok foms als een kwakzalver uitgedoscht daar ftaat. Als vreemdeling en beminnaar van de tooneelfpeelkunst daargezeten, verwondere het den lezer niet, dat zij dikwerf haren blik naar mij wendde, om in den mijnen te kunnen lezen, of ik over haar voldaan was.

De zaal *du premier Théâtre Français*, *rue Richelieu* is zeer doelmatig, zoo als al de zich in *Parijs* bevindende tooneelen ingerigt, en werd in 1799 gebouwd. De kolonnade der *façade* is van

de

de Dorische orde; de *vestibule* is ruim; maar het inwendige deel der zaal juist niet luisterrijk. Het tooneel, waarop vroeger een TALMA schitterde en de meesterstukken van CORNEILLE, RACINE en MOLIÈRE zoo voortreffelijk werden uitgevoerd, is 69 voeten breed. De *coulissen* staan allen regt en niet in eene schuinsche rigting, zoo als tot onzent, waardoor veel plaats voor den vertooner is gewonnen. De *decoratiën* vond ik smaakvol, niet minder het *ameublement* der *salons*. Over het algemeen bezigt men hier *draperië* als *avant scène* ingerigt, offschoon niet altoos staande in verband met of in den toon van de staande kamer-*decoratie* of *salon*. Welk een verschil, dacht ik, tusschen de bronzen kolommen die de *loges* hier steunen, weinige duimen dik, en die van *Akens* nog niet lang gebouwden Schouwburg, die wel twee voeten in den omvang en dus veel te kolossaal zijn.

Het spel der vertooners, die dat van de talentvolle Mlle. MARS steunden, was, zonder uitmuntend genoemd te kunnen worden, niet geheel onverdienstelijk. Het blijspel *Les Jeux de l'amour et du hazard*, werd dan ook zeer goed uitgevoerd, en ik bespeurde met genoegdoening dat de dienstbare stand, offschoon de kleederen van den hoogen stand aangetrokken hebbende, zich door hare manieren kenmerkte; offchoon fraai uitgedoscht de meid bleef de meid; de knecht de knecht hetgeen niet altoos door de vertooners in acht genomen wordt.

Voldaan keerde ik tot mijnent terug, na alvorens *artistement*, in het naar huis gaan, *un pâté de veau* voor 15 *ſous* gekocht te hebben, genoegzaam ten behoeve voor het *ſoupé* van een' *ménage de garçon* voor twee avonden.

30, 31 *December*.

Na een bezoek bij den baron FAGEL afgelegd te hebben, ging ik naar GIROUX, die er eenen *ſalon d'expoſition pour le louage et la vente des tableaux* op na houdt. De zoogenaamde kunstgewrochten zag ik voor niets, alsmede de in twaalf vertrekken, uitgekraamde *étrennes* voor het nieuwe jaar, waar *Parijs* om uitliep. Nu de verſcheidenheid was groot genoeg; ieder kon er ruimſchoots eene keuze doen.

Den morgen van den laatſten dag des jaars was ik op den *Louvre* werkzaam, en den avond wijdde ik al wandelende aan de *boulevards*, waar het kermis ſcheen. Eene onafloopbare merkwaardige kermis aan weêrskanten, eene onafzienbare rij verlichte kramen. Wat was daar al niet te koop, welk een *étalage* en volksſtroom; maar aangezien dit alles bleef ik onverſchillig voor die gewaarwordingen, welke de mensch opgeruimdheid noemt. Ik was dien avond niet opgeruimd in het midden der Franschjes. Ik was zoo geheel te huis in *Amſterdam*; mijne ziel was daar; het ligchaam te *Parijs*. Niette-

temin trachtten een paar vrienden, die ik van het oude in het nieuwe jaar op warmen wijn best mogelijk onthaalde, mij door zang en ſnarenſpel wat op te beuren. De klok ſloeg twaalf, en ik ledigde eene teug op de gezondheid van hen, die mij zoo dierbaar zijn, en mij in dit uur ook voorzeker indachtig waren.

---

1 *Januarij* 1832.

Zoo woonde ik dan dezen grooten komplimenten dag te *Parijs* voor de eerſte maal bij; den dag, waarop zoo vele wenſchen uitgeboezemd worden, en wel ruimſchoots uit belang; den dag, waarop men tracht geleden kommer te vergeten en zich met de hoop eener betere toekomst ſtreelt, terwijl nieuwe ontwerpen den mensch onledig houden. De mijne, ter vervolging mijner kunstreis in het voorjaar, vervulden ook mijne gedachten, toen ik ten bedde uitſtapte en vroegtijdig aan de ontbijttafel gezeten was, om ter geſchikte tijd mijne *viſites* te kunnen gaan afleggen, waarmede dan ook een deel des dags zoek ging.

Het was ſpiegelglad op de ſtraten, en ik zag daaruit menig ongeluk geboren worden, daar de langs de bevrozen ſtraten rollende voer- en rijtuigen, niet altoos met voorzigtigheid geleid, in menigte *culbuteerden*; dit was ook oude jaars dag het geval

en

en ik was getuige van het omflaan van wagens, *omnibusfen* en *fiacres*. Een honderdtal paarden voor het minst zag ik ftruikelen, en zwaar gewond zich niet meer kunnende opheffen.

Sommigen ftierven op de plaats zelve in het vallen, den *enormen* last des wagens niet kunnende torschen; en dit alles komt door dat de hoeven der paarden niet gescherpt mogen worden, daar de ftraatfteenen en die der kaaijen, van dien aard zijn, dat deze door den hoefflag dadelijk verbrijzeld zijn, of wel uiteen fcheuren zouden. Zoo zag ik dan ook in minder dan vijf minuten tijds onderfcheidene ongelukken van dien aard, waarvan ik misfchien zelf een offer geworden was, had ik niet fteeds zijdelingfche fprongen gedaan. Offchoon het vrij hard gevrozen had, bleven de ftraten niet alleen morfig, maar fommige fchenen mij zelfs nog morfiger toe dan voor de vorst, en wel foms ontoegankelijk; daar de breede goten, die de ftraten in het midden doorklieven, bevrozen, ftuk gehakt worden om de *circulatie* van de uit de huizen bijeenloopende waterloozingen niet te verhinderen. Ja, te dezer gelegenheid zijn het te regt walgelijke vuilnishoopen, ten deele ontdooid, welke u, den weg te voet afleggende, doen bezuren.

2 *Januarij.*

Ik legde andermaal eenige visites af, vergezelde eene jonge dame, die eenige *emplettes* op de *boulevards* ging maken, en begaf mij op den middag naar de *rue Vivienne*, vernomen hebbende dat de ridder C. KRUSEMAN, te *Parijs* aangekomen, aldaar zijn' intrek genomen had. Den kunstschilder, welken ik een bezoek wilde afleggen, niet te huis vindende, dacht ik dien avond het zoo veel gerucht makende zangspel: *Robert le Diable*, den Duivel, die de goeden zoo wel als de kwaden te *Parijs* naar de groote opera, *Academie Royale de Musique* gelokt had, ook eens in oogenschouw te nemen en plaatste mij *à la queue du parterre*, het ongunstigste weder voor lief nemende. Om zeven ure eerst drong ik de *parterre* binnen, welke reeds bezet was; want ik had eene *énorme* groote *queue* voor mij uit gehad, en eenen niet minder langen staart achter mij, waarvan het laatste deel nogtans werd gekapt. Men gaf geene biljetten meer uit dan er plaatsen waren; eene goede inrigting, hoe verdrietig dan ook voor hen, die, het laatste gedeelte der *queue* uitmakende, hunnen tijd op zulk eene wijze verbeuzeld hadden, en dat om eenen *duivel* van *reputatie* te zien, daar men soms engelen van *reputatie* geen' blik toewerpt.

Tusschen de staketsels, welke de *queue* omsluiten,

staat

ſtaat gewoonlijk eene reeks van opkoopers van plaatſen. Eenmaal maakte ik van hunne *offertes*, om wat meer vooraan te ſtaan, gebruik. Maar, zoo als het altoos bij zulke gevallen plaats vindt, er menſchen waren, die zich er tegen verzetteden, dat ik doordrong, om de plaats des opkoopers in te nemen, zoo riep ik in navolging: *mesſieurs! vous avez acheté votre place avec de la patience; moi, je l'achète avec de l'argent* (mijne heeren! gij hebt uwe plaats met geduld en ik met geld gekocht.)

Ik moest er zestien *pasſeeren*, alvorens het *bureau* te bereiken. De *balustrades* of hekken, waar men tusſchen ſtaat, zijn zeer *ſolide* gemaakt, op eenen geregelden afſtand door zware ijzeren ſtaven geſteund wordende, *quelle différence! pour quitter la vie, on n'a beſoin que de franchir une barrière; pour entrer un ſpectacle, il faut en franchir ſeize.* (Het leven verlatende, is er maar één ſlagboom te overſchrijden; om het tooneel te bereiken een zestiental). Dit dacht ik, mijne zestien voormannen voorbij dringende.

Binnen de *parterre* gekomen zijnde, zocht ik te vergeefs eene zitplaats. Allen waren bezet, en wel driemaal doorkruiste ik de zaal te vergeefs, en dat al zwoegende door de *foule*. Ik bezigde dus list, en juist iemand ziende, die eenen anderen wenkte, deed ik den nevens mij gezeten zijnde *provincial*, ter plaatſe waar ik ſtond, verſtaan, dat hem dat wen-

ken

ken gold, en het wel denkelijk een vriend was, die eene betere plaats voor hem bewaard had. De *landjonker* ftond op, drong daarhenen, en zonder verwijl zette ik mij op zijne plaats neder in het midden der *parterre*, en daar al de banken in dezelve hoog oploopen, had ik een voortreffelijk gezigtspunt. De *ouverture* juist eenen aanvang nemende, en een ieder moetende gaan zitten, vernam ik niets meer van den door mij verfchalkte. Nu, hem zal toch, offchoon te leur gefteld, wel een plaatsje ingeruimd zijn geworden, denkende: „ Hm! „ dat was eene duivelfche ftreek." Alvorens wij tot *Robert le Diable* overgaan, laten wij een woordje volgen, omtrent deze betooverende *illufie*-wekkende zaal. Het geheel is wit gefchilderd met goud, onzigtbaar bijkans door de gefchilderde vakken, waarop de fchoonfte ornementen en beeldwerken, op een purperen grond gefteld zijn, en voortreffelijk uitkomen, alsmede de guirlande bloemen, die de vakken omvatten, daar de galerij, anders *loges* gezegd, door geene kolommen gefteund worden, dan alleenlijk in de vier hoeken, even als het gewelf of *plafond* door twee kolommen. Aan ieder kolom is een *lustre* gehecht, waarop ik eerst vermeende dat waslichten brandden, maar bij nadere opmerking ontwaarde ik, dat het van blik nagebootfte waslichten waren, waardoor gaspijpjes liepen. Welk eene *ingénieufe* gedachte!

De *plafond*, of beter gezegd de *coupole*, de-

zer ronde zaal is uitmuntend geſchilderd, en in vakken afgedeeld; de *fond* is zoo als de geheele zaal wit; in de vier ronde afhellende hoeken van de portiek boven de kolommen zijn beelden even als in de vakken van de *coupole* geſchilderd; deze, den roem voorſtellende, verkondigde de namen der groote mannen in het vak der kunſten. De portiek bevat ook *loges:* voorts zijn er engelen, onderſcheidend in derzelver tooi geplaatst, welke een medaillon omringen, waarin 's konings wapen geplaatst is (*le coq gaulois*). *Le ſoupirail*, vanwaar de ſchoone *lustre* afhangt, is van ijzeren koornaren ſmaakvol verordend. Ook onderſcheiden zich in het bovenſte deel der zaal de zoogenaamde *beignoires*, waar men naar welgevallen kan zien en niet gezien wordt. De banken in de *parterre*, zoo wel als de leuningen derzelve, zijn met groen fluweel bekleed. Drieduizend menſchen kunnen goedſchiks in dezen tempel der zanggodinnen, den 18 Augustus 1821 volbouwd, plaats vinden.

De zaal bevat vier galerij-*loges*, die achterwaarts weder door anderen omheind worden. De *fond* van dezelve is lichtblaauw; die onder het balkon, door eene *baluſtrade* omgeven en van binnen met rood fluweel bekleed, zijn *loges grillées.* In de middenſte achter mij, boven het *amphithéâter*, zat dien avond *Don* PEDRO, keizer van *Braziliё.*

ROBERT LE DIABLE.

Dit zangſpel behoort geheel aan de *Académie royale de muſique* te huis, wier beroemde *illuſie* daarſtellende *decoratiën* een betooverend geheel volmaken, dat zich verre verheft boven alle vertooningen van dien aard, welke men ſoms met kracht en geweld op tooneelen van kleinen omvang tracht na te bootſen. Deze *Robert le Diable* vereischt nog veel meerder toeſtel dan het *Vrijſchot* (*die Freiſchutz*), en is eene gelijke duivelsgeſchiedenis, welke in den geest der eeuw het ſtokpaardje der componisten en auteurs ſchijnen te zijn. Zoo verſterkt de duivel ſinds lang de kas der ſchouwburgen. Eene vertooning, zonder eenen vermaarden duivel, die zich later op het afſchuwelijkst laat zien, vindt geenen bijval meer. Zij beheeren de goede engelen; de zwartſte tinten ſchijnen te worden aangelegd, om de menigte te lokken en braakt de hel hare vlammen uit, zoo als zulks in de vertooning van *Robert le Diable* plaats vindt, dan is het vol *au Paradis*, vanwaar de aanſchouwers in den gapenden afgrond nederzien. Goede engelen komen niet in aanmerking en boezemen, ten tooneele opgevoerd wordende, geen belang genoeg in; men wil geene Cherubins meer; maar duivelskoppen zien.

Zoo zag men dan ook, ter inleiding of als *frontispice*, toen het fcherm opging, alvorens *Robert le Diable* eenen aanvang nam, een bergachtig landfchap, waarin de kolk van *Lucifer*, in het hol der rotfen gelegen, door eenen rand van duivelskoppen is omgeven. Dit tafereel, zeer fraai van fchildering, aan het oog onttrokken wordende, ontwaarde men de legerplaats van eene talrijke ridderfchaar, aan het ftrand gevestigd, en wel aan gene zijde des oevers van *Palermo*. Het was eene buitengewoon fraaije decoratie met *illufie* daarftellende groepeeringen van ridders, fchildknapen en pagies, welke ten deele aten, dronken, fpeelden, en zich door aanvallige meisjes den beker lieten toedienen.

Het tooneel des tweeden bedrijfs was in geenen minder goeden ftijl gerangfchikt, en ftelde eene ridderzaal voor, door welker kolonnade men een landfchap ontwaarde.

Het derde bedrijf ftelde rotfen van *Sainte Irène* voor, waarin de ruïne van eenen alouden tempel op den voorgrond zigtbaar was, en waaraan de ingangen der onderaardfche holen, het verblijf des duivels, verknocht zijn; te midden des tooneels ftond een houten kruis. Dit geheel was door den gloed der ondergaande zon aangedaan; waarbij zich het op den achtergrond voorgeftelde *effect*-vol opdeed. Betooverend was eenige oogenblikken later het *changement* dezer *decoratie* in het oogenblik, dat de dui-

duivel ter helle daalt; het wordt nacht en zwarte wolken omhullen eene wijl het landſchap; deze verſpreiden zich weder voor het oog van den aanſchouwer, terwijl zij de ruïnen en de geheel vervallene gaanderij van een klooster ontſluijeren, die een kerkhof omgeeft, waarin zerken en praalgraven zich bevinden, door de maan flaauw verlicht, alsmede het monument van de heilige ROSALIA. De hand van haar ſtandbeeld omvatte eenen ciprestak, te midden der uit de graven langzaam verrijzende nonnen; kortom, het geheel leverde iets op, dat zich niet beſchrijven laat, en hetwelk men niet zonder huivering aanſchouwen kon. De ſchoone muzijk bragt daartoe dan ook veel bij, ook in het oogenblik dat ROBERT, deze gaanderijen, het verblijf der dooden, binnen tredende, de uit hare graven verrezene nonnen hare vroegere bekoorlijkheden hergeven zijn. Schertſende en danſende verliezen zij hem niet uit het oog, wien zij den tooverdrank der liefde beurtelings ter beguicheling zijner zinnen aanbieden. Fraai uitgevoerde danſen, even als bij den aanvang van dit bedrijf, maakten het geheel zoo tooverachtig, dat ik waarlijk ten laatſte geloofde betooverd te zijn. Ja, dit vermag de groote opera te *Parijs*; en ik huldig volgaarne de genie van den *decorateur* en *machinist*, die duivelsgeſchiedenisſen zoo fraai wisten in te kleeden.

Het vierde bedrijf ſtelde het ſlaapvertrek van de prinſes van *Sicilië* voor, in rijk Gottiſchen ſtijl,

geordonneerd; eene lange aangrenzende galerij ontwaarde men dikwerf met welgevallen bij het openen der deuren.

Het vijfde bedrijf ſtelde de *Cathédrale* van *Palermo* voor in den avond bij eene ſchitterende verlichting, en wel in het uur van de voltrekking van het huwelijk der prinſes met ROBERT. De dienstdoende monniken, het beſpeeld wordend orgel, de geheele toeſtel *impoſeerde.*

Schrikverwekkend was het laatſte tooneel, toen ROBERT met BERTRAND ter helle daalde, *ſcène de grande illuſion.* Ook dit bedrijf was even als het eerſte door eene *frontispice*, den triomf der godsdienst voorſtellende, voorafgegaan. Door uiteen drijvende wolken ontwaarde men den aardbol, op haar *planeerde* de engel der godsdienst, terwijl de heilige ſtad onder haar in het verſchiet zich vertoonde.

Men moet deze voorſtelling bijgewoond hebben, om te kunnen bevroeden, wat de kunst vermag, ook ter huldiging der begaafdheden van ADOLPHE NOURRIT, LEVASSEUR, LAFOND, *Madame* CINTI DAMOREAU en DORUS. Men noemt het de ſchoonſte opera, wat het *decorative* betreft, die bij 's menſchen geheugen te *Parijs* is opgevoerd geworden. (*)

3 en

(*) En ik die dezer dagen nog dacht, dat *Aladin ou la*

3 en 4 *Januarij.*

Den voorgaanden avond ontving ik een vererend uitnoodigingsbiljet van den baron FAGEL, dezen morgen een tweede van den Eerwaarden predikant COQUEREL, en tevens een bezoek van den ridder KRUSEMAN, met wien ik de verhuur-*ſalons* van ſchilderijen afliep, ons vervolgens naar den *Luxembourg* en den *Louvre* begevende. Den volgenden morgen (en wel den 4den) gingen wij gezamenlijk een uitſtapje doen naar *Verſailles.* Om half negen ure beklommen wij op de *place Louis XV*, tegen 25 *ſous*, een *coucou.* Deze rijtuigen worden te regt koekoeken genaamd, als te naauwernood voor vier perſonen ingerigt zijnde; acht werden er nogtans ditmaal in opgenomen, wel te verſtaan, zes volwasſen menſchen; een kind en een kardoeshond niet medegerekend, benevens de drie perſonen, die nog op den bok van dit koddig rijtuig hadden plaats genomen. Het nevelachtige weder verhinderde mij de vele fraaije gezigtspunten op te merken, welke men van de *chausſée* waar-

la lampe merveilleuſe, tooverzangſpel, hetwelk ik, in 1822 te *Parijs* toevende, voor de 84ſte maal zag opvoeren, nimmer wat het daarſtellen van *illuſie* betreft, overtroffen zoude kunnen worden. Hoe kortzigtig! de alvermogende genie, men hoort het, is den duivel toegewijd, om ons te begoochelen.

DE UITGEVER.

waarneemt. Aan het dorp *Sèvres* gekomen zijnde, welks koninklijke porſeleinfabrijk zoo beroemd is en 3000 inwoners telt, verveelde ons het rijden, en wij beſloten onze intrede te *Verſailles* te voet te doen.

Alvorens de lezer met ons voortwandele, moeten wij aangaande het dorp *Sèvres* vermelden, dat hetzelve in 1815 het meest van de om *Parijs* gelegene plaatsjes door het krijgsvolk geleden heeft. Deze ſtelling werd in de maand Julij van dat jaar door de Engelſchen en Pruisſen dikwerf gewonnen en weder verloren. Ten laatſte werden de Franſchen genoodzaakt *Sèvres* geheel te verlaten, en de overwinnaars, door den krachtdadigen wederſtand verbitterd, vingen aan het dorp uit te plunderen. ALEXANDER, de keizer aller Rusſen, ſtelde echter inmiddels eene geduchte *ſauve-garde* daar, en de plunderaars trokken af. De zich daar bevindende wereldberoemde porſeleinfabrijk, zoo als de Franſchen dezelve betitelen, werd oorſpronkelijk te *Vincennes* geſticht in 1738, en later op order van LODEWIJK XV in 1759 naar *Sèvres* verplaatst. Zij heeft ook haar muſeum, eene kompleete collectie bevattende zoo wel van uitlandſche als binnenlandſche porſeleinen, en wordt gewoonlijk voor het publiek opengeſteld ter gelegenheid van de kermis te *St. Cloud*. In de zalen van den *Louvre* te *Parijs* vindt er ook eene jaarlijkſche tentoonſtelling van porſelein plaats, ter welker beſchouwing de geheele Parijſche vreemdelingskring ſoms uitloopt. Ook bezit *Sèvres* eenige aloude on-

der-

deraardſche gewelven, die thans in wijnkelders zijn herſchapen. De grootſte, den koninklijken kelder genaamd, kan 15,000 ſtukken wijn bevatten. Niet minder belangrijk, volgens het zeggen van vrienden van dusdanige onderaardſche bibliotheken en *gastronomes*, is de zoogenaamde koningskelder, ruimſchoots voorzien van fijne wijnen en likeuren, en van zulk eene goede kwaliteit, dat dezelve ſlecht te zoeken zouden zijn in de kelders der *restaurateurs*, die te *Sèvres* zich in overvloed genesteld hebben, en met die van *St. Cloud* wedijveren, ter gelegenheid van feest- en kermisdagen. Steeds is aldaar het ſpit werkzaam ter dienſte van de vreemdelingen, die beide merkwaardige plaatsjes bezoeken. Wij verpoosden er niet, om hen al of niet naar waarde te kunnen aanbevelen; men heeft het reeds vernomen. Al wandelende bereikten wij weldra de koninklijk gebouwde ſtad *Verſailles*, die ieder vreemdeling met welgevallen bezoekt. Op de *place d'armes* gekomen zijnde, bewonderden wij dat kasteel, hetwelk de Parijzenaar het wonder van *Europa* noemt. Het was LODEWIJK XIV, die een onaanzienlijk gehucht in eene ſchoone ſtad herſchiep. In 23 jaren werd dit paleis volbouwd en het park voltooid, hetwelk meer als een *milliard* gekost heeft. Jammer, dat deze zoo ſchoon gebouwde ſtad, als weinig bevolkt zijnde en ſlechts 28,000 inwoners tellende, zulk een treurig aanzien heeft. Het is een kwijnend geheel, dat de tand des tijds met ſpoed ſchijnt te doorknagen, daar ve-

le

le gebouwen niet bewoond en verwaarloosd worden. Het geheel moest den luister ten zetel verſtrekken, maar bezit eene bedroevenswaardige leegte en heeft hier en daar het aanzien van eene verlatene plaats. Verheft eene koninklijke hand, den roem der kunst willende handhaven, dezelve niet, zoo zullen later de vreemdelingen de ruïnen van *Verſailles* gaan bezigtigen, zoo als die van het voormalig ſchoone *Babylon.* Drie beroemde mannen (JULES MANSARD in het vak van bouwkunde; LE BRUN, in het vak van ſchilderkunst en ANDRÉ LE NOSTRE voor den aanleg en *decoratiën* der tuinen, onder het ministerie COLBERT), waren daar eenmaal werkzaam ter vorming van het oorſpronkelijk grootsch geheel, dat elks aandacht boeijen moet, en waarbinnen men, langs drie voortreffelijke lanen, elk 150 voeten breed, van *Parijs* komende, geleid wordt. Het paleis van *Verſailles*, ook wel het ſlot genaamd, uitwendig met de levendigſte belangſtelling bezigtigd hebbende, traden wij de hofkapel binnen; en, ter regterhand den trap beklommen hebbende, bevonden wij ons op de *tribune* over het *maître-autel*, welk zich in deze ſmaakvolle rijk gebeeldhouwde kapel onderſcheidt, als makende het inwendige deel uit. De predikſtoel is van ſchoone ordonnantie, en al het verder houtwerk wit geſchilderd, en met goud afgezet. Schilderſtukken van eerſte meesters, het *plafond* ſierende, trokken onze aandacht tot zich; ook de vloer der kerk, van verſchillende

mar-

marbres zamengevoegd; zestien kolommen van de Korintische orde steunen de *tribunes.*

De zaal der opera, eene der schoonste en rijkste van *Europa* (dit van hooren zeggen), zagen wij niet, offchoon aan de galerijen der kapel grenzende. Zoo traden wij dan in den zoogenaamden *salon d'Hercule*, wiens *plafond*, door LE MOINE vervaardigd, eene allezins grootsche ordonnantie is, in negen groepen afgedeeld, en te zamen 142 stuks figuren uitmakende, ten onderwerp hebbende *l'apothéose d'Hercule.* Boven den schoorsteen ontwaarden wij de *Rebekka* door PAUL VERONESE, en daartegenover den maaltijd bij SIMON, den *Lazarus*, van denzelfden meester. Deze zaal geleidde ons tot vele anderen, als die van *l'abondance de* VENUS, DIANE, MARS, MERCURIUS, APOLLO enz., en ten laatste tot den *salon de la guerre*, allen met voortreffelijke *plafonds* versierd, meerendeels door LA FOSSE en LE BRUN vervaardigd; ons oog werd hier langen tijd geboeid, alsmede in de groote galerij door negen stuks groote en achttien kleinere schilderstukken, welke men ten deele bezig was te verdoeken en te *restaureeren*, daar men het voornemen had eene kunstgalerij op het kasteel te vormen. De meeste schilderijen werden te dien einde uit de *garde meuble* te *Parijs*, welke zich op de *Place Louis XV* zoo fraai voordoet, derwaarts overgebragt, waaronder zich verscheidene van GROS enz. van hunnen vroegsten tijd bevonden.

Het

Het was geenszins het ſchoone, dat ik bewonderde; maar wij doorliepen bij het zien van alle deze historieele voorſtellingen, zoo van de vorige als van deze eeuw, *Frankrijks* geſchiedenis, als ook die der Franſche ſchilderkunst en ſchilders, waarvan een deel voorwaarts, maar ook achterwaarts gegaan was, of beter gezegd, aan het dwalen geraakt zijn. Veel aangenamer was de behandeling van ſchilderen in de 17de eeuw dan die van het begin dezer 19de eeuw, welke droog en ſtroef is.

Wij traden nu verder in den *ſalon de la paix.* Ik moet doen opmerken, dat het voorgeſtelde in ieder zaal *analogue* dezelve is, dus ook verſchillend beeldhouwwerk bevat, dat in pracht wedijvert. Onderſcheidene *ſalons* werden door kagchels verwarmd, en hadden hun uitzigt over de tuinen en derzelver vijvers. Uitmuntend bewerkt was ook het koperwerk aan venſters en deuren gehecht. Behalve dit alles onderſcheidt zich iedere zaal door een ander marmer en zamengeſtelde figuren van hetzelve. Na deze zaal doorliepen wij nog vier aangrenzende zalen, met ſchilderſtukken van: BOUCHER, MICHEL, CORNEILLE, VIGNON, PAILLETTE en COYPEL, en ten vervolge een legio vertrekken, waaronder velen in grijs gewaad waren. Ook zagen wij die des Konings en der Koningin met de aangrenzende *boudoirs*, geheel met ſpiegelglas bekleed tot zelfs het bovenſte deel; benevens de aan dezelve geheime trappen, de bibliotheek, de aan des konings vertrek grenzende *chambre de*

con-

conseil. Ook deed men ons het venstertje opmerken, waardoor de Koning ongezien de hem naderende personen kan gadeslaan, en naar welgevallen, burgerlijk gesproken, niet of al te huis kon wezen; kortom, wij doorliepen al de vertrekken op de *basse-cours* uitziende; ook dat, waar *madame* DU-BARRY gewoon was met den Koning koffij te drinken. Het reeds genoemde koninklijk slaapvertrek bevindt zich in het *centrum* van het slot, heeft zijn uitzigt op de *place d'armes* en is hetzelfde, waarbinnen MARIA ANTOINETTE gevangen genomen is. Onder anderen bezagen wij onderscheidene koperen sloten en een voortreffelijk mechaniek uurwerk, door de hand van LODEWIJK XVI bewerkt; er waren te veel curiositeiten om op te sommen, en ten laatste vermoeijend voor het oog. Er was te veel te zien, en dan nog die schoone marmeren standbeelden van allerlei grootte, die de zalen decoreerden even als ruim 300 schilderijen van doode en levende meesters, als van STEUBEN, SCHEFFER enz, die er zich nog niet lang bevonden, zullende er aldaar nog onderscheidene schilderstukken van grooten omvang geplaatst worden. Het is niet te denken, dat het hof weder dit paleis te *Versailles* betrekken zal, welks *ameublement* telkens 20 millioen gekost heeft, en volgens de opgave van onzen gids tallooze vertrekken bevat. Geen wonder dus, dat wij, dien dag tijd te kort schietende, slechts een deel der merkwaardigste zaken in oogenschouw namen.

Het was drie ure op den middag toen wij, verkleumd van koude, dit voortreffelijk gebouw verlieten, waarin wij bijkans drie uren doorgebragt hadden, en toen de vorstelijk aangelegde tuinen bereikten, eenig in hunne soort, welke in het fraaije saizoen schoone belommerde gezigtspunten moeten opleveren. Het groote *Trianon*, na alvorens het kasteel van de tuinzijde in oogenschouw genomen te hebben, dat mijns inziens het regelmatigste deel uitmaakt van het gebouw, als zijnde het voorste deel bij verschillende *époques* aangebouwd, binnen tredende, deed ons eerst eene fraaije galerij stil staan, welke tot voortreffelijk gemeubelde zalen en vertrekken geleidde.

Men verschoone mij die allen te noemen, tot welke einden zij gebezigd worden, of te beschrijven; dit is niet doenlijk; te meer, mijn oog hechtte zich aan de bijzonderheden, die dezelve ruimschoots opleverden, als onder anderen: de portretten van vorstelijke personen, in eene belang inboezemende beschouwing als dat van MARIA ANTOINETTE; ook vele moderne stukken, waaronder van LA RIVIERE en DE LA ROCHE. Deze, in vroegere tijden door genoemde meesters vervaardigd, gevielen mij beter, dan die welke met hunne aangenomene hedendaagsche manier behandeld zijn. In het midden der marmeren beelden en groepen, welke ik in oogenschouw nam, onderscheidde zich het door den kunstenaar zoo aanvallig voorgesteld beeld der liefde, in de eene hand eene roos en in de andere een kapelletje hou-

houdende, een uitmuntend ſtuk werk, te midden van zoo vele prachtvolle voorwerpen als *ameublement* en koninklijke bedden. Dat van *la petite levée* der Koningin, als omgeven met eene ſierlijke *balustrade*, wit met goud met rood fluweel bekleed, waarop zij hare *fayeurs* aan de bevoorregten uitdeelde, leverde eene verſcheidenheid van ſchoonen vorm op. Aan *pendules* ontbrak het niet. Eene zaal, onder anderen, bevatte de geſchenken van den Rusſiſchen Keizer, als: kandelabres, *trumeau*-tafels en een *basſin*, uit een ſtuk marmer, op vergulden pooten rustende, van ongemeen groote waarde. Heerlijk! en dan die voortreffelijke eetzaal. De bedienden, die ons te *Verſailles* rondleidden, lieten ons ook het in *Engeland* geſlagen geld met HENDRIK V er op, zien, vernemende dat wij Hollanders waren, welker zaak zij voorſtonden. De *propos*, die ik dan ook dezer dagen aanhoorde, bevestigden hoe langs zoo meer dat *Frankrijk* andermaal rijp voor eene tegenomwenteling van zaken was, ten voordeele van HENDRIK V, zoon van CHARLES X, of wel voor het nimmer tot ſtand komend plan van eene republiek. De woelingen van verſchillende partijen in dit oogenblik veroorzaakten dan ook, dat LODEWIJK PHILIPPUS zijnen troon wankelende beſchouwende, voorzigtigheidshalve reeds eene masſa goederen en gelden buitenlands had doen overbrengen.

Het was bijkans half vijf ure, toen wij, tegen

wil en dank, daar het begon te ſchemeren, het groote *Trianon* vaarwel moesten zeggen. Zoo vermogten wij dan ook wegens de kortheid der dagen, vele bijzonderheden der ſtad niet zien, evenmin het kleine *Trianon*, hetwelk LODEWIJK XIV ook daarſtelde. Wat er van het verbiijf van mevrouw DE MAINTENON aldaar, al of niet waar zij, willen wij daarlaten; maar ik houd mij overtuigd, dat madame DUBARRY op het kasteel van *Verſailles* eenen der bovenſte *étages* bewoond heeft, welken ons de Zwitſer aanwees. Deze dame had eene duchtige wandeling door de *ſerie* van vertrekken te maken, ten voordeele van *indigestie*, om 's Konings *apartementen* te bereiken; want, offchoon LODEWIJK XIV de ſtichter van het kasteel genoemd wordt, heeft LODEWIJK XIII er echter de eerſte grondſlagen van gelegd en een gedeelte volbouwd, dat nog uitwendig zoo gebleven en kenbaar gebleven is aan den rooden ſteen, van de *place d'armes* af te zien. Het is dan ook in dit deel van het gebouw, dat den vreemdeling de *apartementen* van LODEWIJK XIII, even als die van Mad. DUBARRY, wordt aangewezen.

Alvorens ons wat *gerestaureerd* te hebben, en dat in der haast, nevens het bureau van eene *Pariſienne* (eene ſoort van *diligence*), welke ons verder naar *Parijs* zoude brengen, moesten wij tegen wil en dank ons de betaling getroosten, na eene woordenwisſeling te hebben gehad ten behoeve der nota, van

ruim

ruim 8 *francs* voor ons *diné*, offchoon wij derzelver waarde niet genoten hadden! *Enfin!* men ziet den vreemdeling komen, dat is genoeg gezegd. Aan de *rue Rivoli* te *Parijs* afgeftapt zijnde, verwarmden wij ons in een *Café au palais royal*, en gingen toen, hoogstvoldaan over dit uitftapje naar *Verfailles*, tot onzent.

5, 6, 7 Januarij.

De eerfte en volgende dagen teekende ik op den *Louvre* naar de Heilige familie van RAPHAËL. Den tweeden dag het middagmaal, bij den baron FAGEL houdende, waar ik allerminzaamst ontvangen werd, trof ik onderfcheidene Hollanders aan, die mij hunne dienften aanboden. Zoo noodigde mij dan ook de Heer THURET tot zijnent, en den Baron, ter bezigtiging in zijn gezelfchap, den daaropvolgenden zondag, van het kabinet fchilderijen, den graaf PORTALIS toebehoorende.

Den voorgaanden dag weder verfchillende *arrestatiën* gedaan zijnde van menfchen, de *Carlisten*-partij toegedaan, gaf zulks weder veel ftof tot *discours*; ik fpitfte flechts het oor, wanneer het gefprek *Holland* betrof.

Dezer dagen ging ik naar de *rue St. Honoré*, het magazijn *des arts et metiers* bezigtigen, een groot gebouw, en doorliep nog onderfcheidene niet ge-

geziene *pasſages*, als die van *Choiſeul*, *de l'Opera*, *Vero*, *Dorat*, enz. allezins geſchikte plaatſen voor de wandeling, waarvan de *Pariſiennes* dan ook gebruik maken; ja, waar treft men deze niet aan, ſoms 's morgens vroegtijdig in de koffijhuizen om de dagbladen te lezen; daar, alwaar om negen ure des morgens de *habitués* reeds kaart zitten te ſpelen.

---

8 Januarij.

Op den middag verpoosde ik mij op het alleraangenaamst bij den baron FAGEL ter bezigtiging zijner ſchilderijen, waaronder die van SCHOTEL en ROBERT uitmunten. In Zijn Ed. gezelſchap en dat van den Heer KRUSEMAN, ging ik alstoen naar de *place Vendome*, om het hoogst belangrijk kabinet, ſchilderijen en rariteiten van den Graaf PORTALIS te bezigtigen. Daar trof ik een paar ſchilderijen van DE LA ROCHE aan, tegen wiens werk ik eenig vooroordeel voedde, doch hetwelk door de hier aangetroffen ſchilderſtukken ten deele vernietigd werd. Het eerſte ſtelde het ſterfuur van den kardinaal MAZARIN voor, door zijne nicht en verderen hofſtoet vertegenwoordigd. Het andere den kardinaal RICHELIEU, in eene overdekte ſloep gezeten, van eene andere gevolgd, waarin CINQ MARS zich bevond. Beide deze kabinetſtukken onderſcheidden zich door een levendig koloriet en *clair obscur*, doch misſen, vooral het laatſte, waarheid.

In-

Intusſchen waren zij op de laatſte tentoonſtelling zeer *en vogue.* Voorts zag ik een onafgewerkt ſchilderſtuk van den baron GÉRARD en meerdere; ook gekleurde teekeningen, waaronder van JOHANNOT, en vele kopijen uit de Italiaanſche ſchool, *obelisques*, marmeren ſteenen van den klasſieken Italiaanſchen grond, en veelvuldige rariteiten, als: kunstwerken, waaronder eene *lustre*, door *la comtesſe* DE LA ROCHE JAQUELIN vervaardigd: alles leverde voor het oog vele verſcheidenheid op. Ook namen wij onderſcheidene jagtgeweren in oogenſchouw, in een daartoe wel ingerigt lokaal, als ontvangende onder andere de ſchilderijenzaal haar licht van boven op eene voortreffelijke en gunſtige wijze, ten behoeve der daarin geplaatſte ſchilderſtukken.

Vandaar begaven wij ons ter bezigtiging van het *Palais royal* door den kardinaal RICHELIEU in 1630 gebouwd, en alstoen et *hôtel* van *Richelieu* genaamd, later dat van den kardinaal. RICHELIEU ſtond het den Koning af, die het daarna weder den hertog VAN ORLEANS overgaf. ANNA VAN OOSTENRIJK bewoonde het met den Koning haren zoon, en aan deze is dit paleis thans den naam van *palais royal* verſchuldigd. MOREAU was de bouwmeester der *façade*, *rue St. Honoré* gelegen. De andere drie uitgeſtrekte zijdelingſche gebouwen, welke den tuin omvatten, heeft de architekt LOUIS verordend. De galerijen van het *palais royal*, zoo uitlokkend en vermaard, te ſchetſen, ware overbo-

dig. Die te *Parijs* geweest is, zag voor het minst het *palais royal* en deszelfs tuin, de vereenigingsplaats van bijna alle voorwerpen, die de werelddeelen opleveren. Zoo zegt men te regt: het *palais royal* is voor *Parijs*, wat *Parijs* voor *Frankrijk* is.

Langs eenen prachtigen trap, de galerijen bewonderd hebbende, boven gekomen zijnde, verpoosden wij te midden der kunstwerken van de levende meesters, die in de prachtig gemeubelde zalen hingen.

Met welgevallen beſchouwden wij eene uitmuntende ſchilderij van ROBERT, een Italiaansch landſchap; voorts *batailles* van VERNET en voortreffelijke ſchilderijen van HERSENT, COUDER, GUDIN, SCHEFFER, STEUBEN, ISABEY, JERICOULT, GASSIES, JOHANNOT, SPAANDONCK, VAN OS, enz. Prachtvol waren de zich in dit paleis bevindende dans- en troonzalen, geheel met rood fluweel bekleed en met goud *georneerd*. Deze alleen bevatteden geene ſchilderijen. Mijn oog hechtte zich onder anderen aan de keurig bewerkte roosters der haardſteden en ongemeen groote *pendules*. Een klein ondiep kabinet binnen tredende, en wel dat der Koningin, hing vol gekleurde teekeningen.

De deur was er zelfs mede behangen als bloemſtukken van SPAANDONCK en VAN OS. De bedienden, welke wij in de goed verwarmd wordende zalen

aan-

aantroffen, waren in koninklijke liverei met goud uitgemonsterd, niet weinig opgeschikt.

---

9 en 10 *Januarij.*

Offschoon wel tevreden omtrent mijn *logement*, liet ik in den morgen mijn goed naar de *rue Louvois* N°. 12. in een *hôtel non garni* overbrengen, waarbinnen slechts weinige huisgezinnen woonden, en een mijner bekenden twee gemeubelde kamers had, waarvan hij eene ter mijner *dispositie* stelde, hetgeen mij voordeeliger zoude uitkomen. De kunstvogel, die met hem woonde en niet veel te beduiden had, (de reden dan ook waarom hij vertrekken moest en ik zijne plaats kon innemen), was bij mijne aankomst nog niet gevlogen. Ik moest hem het veld dus nog wel laten behouden, dat hij eerst op den middag verliet. Een regt *champ de bataille* van *chiffons*.... hm! dat was een morsboel. Wij aten den middag bij MOISELET en moesten den nacht het bed deelen, daar de grijpvogel in zijne vlugt bed en hoofdkussen had medegepakt, de matras slechts achterlatende.

Den 10en teekende ik naar POUSSIN op den *Louvre*, en bragt den middag bij de reeds meermalen genoemde Hollandsche familie in den aangenaamsten kring door.

11 *Januarij.*

Na een bezoek in eenen *atelier* afgelegd te hebben, begaf ik mij op weg in eene geduchte regenbui naar den *Luxembourg;* maar de waterſtroomen, die de ſtraten als het ware onderzetteden, ſloten mij den weg af. Ik doorwaadde dezelve eerst tot over de enkels; maar moest ten laatſte den moed opgeven, en door de voorbijſnorrende rijtuigen tot over de ooren toe beſpat, was ik weinig *preſentable*, om mij in de kamer der *pairs*, waar dien dag zitting was en waarvoor ik eene kaart gekregen had, neder te zetten.

Den avond ging ik naar het *Théâtre Français*, waarvoor ik van den baron COMPIGNA kaarten gekregen had. Men gaf eene eerſte voorſtelling van *le prince et la griſette*, blijſpel in drie bedrijven. Het bevatte zinſpelingen op den laatſten regent; doch een en ander, het politiek betreffende, was zoo vlugtig geſchetst, dat hetzelve ſlechts ten halve begrepen werd, daarentegen was het *immoreele* met zulke harde kleuren aangeteekend, dat de weinig *moreele* Parijzenaars, *au parterre* gezeten, zelfs elk oogenblik riepen: „ ho! ho! *c'est trop* „ *fort!*"

Men floot ten laatſte en hief eene treurmuzijk aan, waarmede het produkt van den auteur begraven werd, hetgeen mij niet weinig genoegen ſchonk;

daar

daar bij het opvoeren van zulke ſtukjes alle maatſchappelijke *convenances* te niet gaan. Op dezen voet de leeraars van de Godsdienst op de ſchandelijkſte en laaghartigſte wijze ten toon geſteld wordende, verliezen zij in de jeugdige harten alle mogelijk ontzag, en zullen, op deze wijze voorgedragen wordende, geenen den minſten eerbied meer blijven inboezemen. *Le confident*, een ſtukje van betere ſtrekking, zag ik ten halve, want ik verveelde mij, daar Mlle MARS dien avond niet optrad, en het geheel veel te wenſchen overliet.

---

12 en 13 *Januarij.*

Eene perſoneele kaart voor de zitting van de kamer der afgevaardigden ontleend hebbende, begaf ik mij dan ook, na den morgen op den *Louvre* doorgebragt te hebben, derwaarts en nam plaats op de *tribune du corps diplomatique*, daar de anderen reeds bezet waren.

Het gold dien dag de wet op de verbanning van CHARLES X en zijne familie; een nog al belangrijk onderwerp in dit tijdſtip, daar ik vele begaafde redenaars, onder anderen *Le comte* DE DREUX BREZÉ het woord hoorde voeren. Vele der zich in het *centrum* der zaal bevindende *pairs* waren in groot kostuum, hetwelk mij niet onaangenaam was gade te ſlaan.

Het inwendige deel des gebouws, in 1789 vol-

 bouwd,

bouwd, geviel mij niet, zoo als ik zulks vroeger reeds ter loops aanhaalde, en beantwoordde op verre na niet aan de *façade*, welke met twaalf kolommen prijkt tegenover de *Champs Elyſées* en de *garde meuble* gelegen. Het geſtoelte van den preſident, de zitplaatſen der ſecretarisſen en de *tribune* voor den ſpreker bekleeden het *centrum* van het ovale gedeelte der zaal, waarin het geſtoelte der *pairs* zich onderſcheidt, alsmede trofeën van verwonnen vaandels tusſchen zinnebeeldige *ſtatuen*; het geheel ontleent deszelfs licht van boven. De kolonnades der zijvleugels ſtaan tegenover het halfrond der zaal op evenredigen afſtand. Deze laatſte dienen tot uitgang van de *tribunes* en *loges* voor de overheden, daaronder geplaatst.

Den volgenden morgen na een bezoek bij den predikant COQUEREL afgelegd te hebben, met wien ik mij eene lange tusſchenruimte op het aangenaamst onderhield, vatte ik weder post op den *Louvre*, den vriend POUSSIN tot op den middag beſtuderende.

Eene Koninklijke Anekdote.

Het was nagenoeg half vier ure; het daglicht week uit de zalen, en het was zoo duister dat de meeste kopijisten het penſeel reeds neder leiden. Ziet daar ſtaat eensklaps een heer met eene *tricolore* kokarde aan den hoed gehecht, nevens mij, en

aan

aan gene zijde eene dame. Een derde beſchouwt mijnen arbeid over den ſchouder en treedt in geſprek met mij, het ſchilderſtuk betreffende dat ik beſtudeerde. *Ongegèneerd*, met den hoed op het hoofd, gewoon aan de ſoms lastige vragen en praatjes van menſchen en vreemdelingen, die de zaal bezoeken, legde ik nog eenige toetſen aan, en na nog eenige bemerkingen omtrent mijne door de koude nagenoeg verſtijfde vingeren gemaakt te hebben, verliet mij het gezelſchap; gelijktijdig kwam er een aantal kunſtenaars naar mij toe, zeggende: „ weet gij wel met wien gij geſproken hebt?"

„ Neen," was het antwoord.

„ Nu, het was LOUIS PHILIPPE, *roi de France*, „ zijne gemalin en zuster, die u het woord toe„ gevoegd hebben."

„ *Sacré bleu! quel honneur!*" riep ik uit, „ zij „ hebben mij bijkans op den rug gezeten; en ik „ heb, wat meer is, onwillend een van de drie „ met mijnen elleboog een' ſtoot gegeven."

Nu verlangde ik het koninklijke gezin nog eens met meerder naauwkeurigheid gade te ſlaan, en liep hen na. Juist toen zij het *muſeum* verlieten, haalde ik hen nog in, daar in ditzelfde oogenblik de zich in de zaal bevindende kopijisten een concertje aanhieven, dat hun gehoor niet zeer geſtreeld

moet

moet hebben. Ik voor het minst was zulks hoorende, onthutst en tevens verontwaardigd, te meer daar de Koningin en hare zuster zich ook nog in de zaal bevonden, hoe *indelicaat*; ook had zich niemand ontdekt. Dat ik den hoed op mijn hoofd gehouden had, was mij te vergeven, die LOUIS PHILIPPE evenmin als zijne gade en zuster herkende en niet nevens mij wachtende was in eenen zwarten *frac en petit bourgeois*; evenmin de Koningin, die een koffijkleurig weinig in het oogloopend kleedje aan had, offchoon ik bij eene latere befchouwing hunner portretten, die ik dan toch wel eens gezien had, deze nu zeer gelijkende vond.

Met nagenoeg geen gevolg, was de familie uit hun *palais des Tuilleries* langs het *mufeum* van CHARLES X de aangrenzende zaal van den *Louvre* binnen getreden, en zoo in die gekomen, waar ik werkzaam was. In NAPOLEONS tijd had men het niet gewaagd hem in het *centrum* van zijn domein, dat hij den kunftenaars prijs gaf, uit te fluiten, hij had de galerij, ik betwijfel het niet, laten fluiten en den aanheffers van het fluitconcert tusfchen vier muren *croquis* laten zitten maken.

---

14 en 15 *Jannarij.*

Deze dagen, aan mijne ftudiën wijdende, bezigtigde ik geene merkwaardigheden als in het voorbijgaan in den tuin van het *palais royal*, waar het

het aangezien het jaargetijde zeer koel was, eene matrone van eenen bijzonderen grooten omvang, met den bril op den neus, hare *bonne*, die aandachtig luisterde, den *moniteur* luid voorlezende. Regt koddig. Ja, had ik mij onledig willen houden met carricaturen te schetsen, mijn schetsenboekje ware gezwollen.

Na ter kerke de bevestiging eens predikants bijgewoond te hebben, want ik liet niets verloren gaan, mij hier met alle zeden en gebruiken bekend willende maken, bezocht ik andermaal de schoone beeldengalerij (*musée royal*).

Meer dan 700 standbeelden en groeperingen boeijen den minnaar der oudheden onafgebroken in de op elkander volgende zalen, als die *des Empereurs Romains*, *des Saisons*, *de La Paix*, *des Romains*, *du Centaure*, *de Diane*, *du Candélabre*, *du Tibre*, *des Gladiateurs*, *de Pallas*, *de Melpomène*, *de Psyché*, *de l'Haruspice*, *d'Hercule et Thélèphe*, *de Medée*, *de Pan*, *des Cariatides*; en dan die voortreffelijke voorportalen! Genoeg, *le génie des arts*, de kunstarbeid van Mr. CHAUDET, het eerst medaillon en *bas relief*, drukt bij de intrede van het voorportaal reeds uit, wat men daarbinnen te wachten heeft.

Het was eene studiewandeling, welke ik dikwerf deed en daarna ter afleiding in de *Tuilleriën*, wanneer het fraai weder was, zoo als heden den 15en. Ik zag dan de geheele Parijsche *étalage* in den konink-

minklijken tuin pantoffelen; maar met minder ſtroefheid als op onze zoogenaamde pantoffelparade op de keizersgracht. De wandelaars, vlugger ter been, gingen niet ſchoorvoetende; maar met een' trippelmarsch *à la Françaiſe* altoos voorwaarts. De laan, welke de *rue Rivoli* aangrenst, kwam mij voor de *gefavoriſeerde* te zijn, en aan de *beau monde* als het ware verpacht. Daar onderſcheidden zich prachtvolle toiletten. Het was een wedſtrijd in den geest der natie; kortom, de zucht tot ſchitteren preſideerde deze zijlaan als de uitverkorene, welke ik dien dag verliet, om aan de uitnoodiging mijner gastvrije vrienden te voldoen.

16, 17, 18, 19, 20, 21 *Januarij.*

Deze vijf dagen, geheel de beoefening der kunst gewijd hebbende, leverden weinig ter ſchetſing op. Twee dezer beſteedde ik onder andere op de koninklijke bibliotheek; en wel ter inzage *des Monumens ſepulcrals anglais.* Men zegt dat deze bibliotheek 450,000 boekdeelen bevat; het kabinet medailles 100,000, onbegrepen eenige duizenden gegraveerde ſteenen en antiquiteiten. Voorts berekent men het *depôt* der manuscripten op 10,000 deelen. Men vermeent dat Koning JEAN (*de goede* bijgenaamd) de ſtichter dezer bibliotheek is, als in eenen der torens van den alouden *Louvre* eerst een vijftig deelen plaatſende. Later gaf KAREL V 910 deelen, een aanzienlijk getal voor dien tijd,

als

als de drukkunst nog niet uitgevonden zijnde, en dus waren alle manuscripten als een' kostbaren ſchat te zamen gevoegd. FRANÇOIS I. HENRI II. HENRI IV. en LOUIS XIV. hebben de verzameling de eene na den anderen, vermeerderd, die in 1721 in het oude *hôtel Nevers* in de ſtraat *Richelieu* werd overgebragt.

Het tegenwoordige prentenkabinet, dat 1,500,000 prenten en 6,000 prentwerken bevat, levert veel klasſieks op als de werken van *Marc Antoine*, *Lucas* van *Leiden*, van *Bolswert*, *Roulet* van *Pontius* en *Rembrandt*; een onafzienbare ſchat voor den kunſtenaar ter bezigtiging, waartoe men dan ook dagelijks toegang erlangt.

Ja, wat levert *Parijs* al niet op; welke fraaije *points de vue*, die ſoms verrasſend zijn. Bij voorbeeld, ik zag dezer dagen, de bibliotheek verlatende, een *fiacre* omſlaan, waarin een heer en eene dame gezeten waren. De *fiacre* op de *pavé* liggende, ſtak de laatſte het eerſte het hoofd buiten het portier en kroop er, door de omſtanders geholpen wordende, uit; maar in dier voege, om op het *point de vue* terug te komen, dat ik een paar *mappe mondes couleur de roſe* ontwaarde, even als anderen, dat niet weinig ſtof tot lagchen gaf.

Ziedaar het ongeluk geene *troiſièmes* te dragen. De echtgenoot volgde nu, en beide vervolgden hunnen weg met een *ſang froid*, alsof er niets gebeurd

beurd was. Het volgende avontuur ook koddig in zijne ſoort, hoorde ik dezer dagen verhalen.

Een deurwaarder, die op de ſtraat iemand *arresteerde*, liet hem in een kabriolet ſtappen, om hem en zich zelven uit het gedrang der omſtanders te helpen; maar in dit zelfde oogenblik opent een der vrienden van den gearresteerd wordende, het portier aan gene zijde, waardoor deze de ſtraat weder bereikte, maar niet zoo ſpoedig de deurwaarder, daar men dezen het portier voor den neus toedraait. Dat was te regt een *tour d'adresſe*. Weg was de klient, en met een' neus zoo lang als de breedte der ſtraat, vervolgde de deurwaarder zijnen weg, al zoekende naar hem, die zijne handen ontſnapt was, en reeds ver weg in zekerheid zat.

In eenen der aangenaamſte kringen bragt ik onderſcheidene avonden door. Eene voorlezing, onder anderen van een door den Heer COQUEREL vervaardigd dichtſtuk in de Franſche taal, verſchafte mij bijzonder veel genoegen. Het gold de Haarlemmer wasch, naif en zinnebeeldig voorgeſteld. Voorts maakte ik deze dagen kennis met den geachten Franſchen ſchilder WAFELAAR. Maar ſtond tot mijn verdriet met een paar vrienden vruchteloos *à la queue* van het *Théatre Italien*, waar men *Othello* opvoeren, en *Hedelmone*, door Mad. MA-

LI-

LIBRAN in eenen ver gevorderden zwangeren ſtaat, ten laatſte voor hare bevalling zoude voorgeſteld worden. Nu, wij zagen deze *Hedelmone* niet voor hare bevalling, want na twee en een half uur aan de *queue* geſtaan te hebben, verhief de bureaulist zijne kopſtem, en ſchreeuwde: *plus de places*. Dus verloren tijd.

Den volgenden dag, na mijnen vriend POUSSIN op den *Louvre* beſtudeerd te hebben, gingen wij naar de *Cirque olimpique*, waar men *Les Polonais* zoude geven, en vonden eindelijk gelegenheid eene plaats te bekomen, alzoo het eivol was en wij zeer gedrongen gezeten waren. Vier galerijen bevat deze groote en hoog opgetrokken ronde zaal, wier *bas-reliefs* niet onaardig zijn en door eene fraaije kroon verlicht worden. Nadat eenige *militaire évolutiën* verrigt waren, ving nu de melodrame *Les Polonais* aan, waarin DIEBITSCH en PASKEWITSCH nog al gelijkend voorgeſteld werden. Dat de Rusſen er *fameus* in geveegd werden, betwijfele men niet. Dit was in *Frankrijk* alstoen aan de orde van den dag. De *decoratiën*, voor alles, *Warſchau* voorſtellende, en de *apothéoſes* waren uitmuntend. Ook leverden de volksmasſa's, met oordeel zamengevoegd, een *impoſant* geheel op. De gevechten, de wel verordende groepeeringen, het gebulder van het geſchut en het aanhoudend vuur uit klein geweer verplaatſten den aanſchouwer als op het ſlagveld, en gewillig riep ik uit: „ja,

„ zoo moet het toegaan, dat is het!" De *illusie* was groot, daartoe bragt de wel bestierde *machinerie* ook veel bij. In een' oogenblik stelde men eene brug op het tooneel, waarover stukken geschut, door paarden in den vollen galop getrokken moesten worden, alsmede twee bruggen van het tooneel af tot de *Cirque* geleidende, waarbij het tooneel ook nog vooruit geschoven werd.

Het is de eerste societeit van *Parijs* niet, die deze *Cirque* bezoekt, zoo als zulks tot onzent plaats vindt als BLONDIN of LOISSET hunne paarden laten *manoeuvreeren* en *voltigeeren*. Neen, het gezelschap dat ik aantrof, en wel de bewoners *du Faubourg du Temple* enz., meerendeels *petits bourgeois* en ook wel *les dames de la Halle du Cité* maakte een vervaarlijk rumoer, gelijk aan dat, hetwelk *le Théâtre de la Gaieté* van de andere tooneelen onderscheidt. Geen wonder! dat wij aardige kluchten bijwoonden. *Une bourgeoise* en hare nicht, onze geburen, om een paar aanschouwers te noemen, trachtten de eerste plaatsen voor hare geliefde wederhelften te bewaren; want hier kan men aan het bureau geene plaatsen bespreken, zoo als in *Holland*, en voegden ons toe, toen wij deze wilden bezetten.

„ Maar, mijne heeren! *le bourgeois* zal op het „ oogenblik komen."

„ Zie

„ Zie eens nichtje!" voegde zij deze al pratende toe: „ is dat mijne dochter niet, die daar ginds „ gezeten is? ach ja! zij is het. O, die *coquine.*"

En toen mij het woord toevoegende: „ ach mijn- „ heer, wees zoo goed, en leen mij uwe *lorgnet* „ eens even, dat ik mij overtuige...." hierop volgde nu een uitroep.... *oui, c'est elle, ma cousine...* enz... maar nu werd het gesprek afgebroken door de komst van *le bourgeois*, een carricatuur in *optima forma*, in de eene hand Sina's appelen, en in de andere suiker dragende, terwijl de vestzakken met taartjes opgevuld waren, zeggende: „ kom „ lieve nicht, en gij, *mon épouse!* neem toch „ wat; *acceptez quelque chose*," en nu werden de Sina's appelen in parten gesneden, en de vingeren als suikertangen gebezigd, om deze daarover te strooijen. Dat de *bourgeoise*, daar wij zeer gedrongen zaten, in het achterspit geraakte, dient ten vervolge; maar ook, dat zij mijnen ronden hoed in eenen *claque* herschiep. Een en ander gaf stof tot lagchen. Te middernacht viel het scherm.

22—26 *Januarij.*

Des avonds deed ik visites, in het voorbijgaan een *coup d'oeil* binnen de danszaal werpende eener *caveau*, die weinig *engageant* was, om daar binnen te treden; maar ik wilde dan ook de onderaardsche

 ho-

holen van *Parijs* in oogenſchouw nemen, omtrent welke ik dikwerf las en hoorde ſpreken. Zondag is de voornaamſte dag ten behoeve dezer onderaardſche vereenigingshuizen, waar gedanst, gedronken en ook wel geſpeeld wordt, zelfs tooneelvertooningen plaats vinden, en *tours d'adresſe*, welke de vreemdelingen ſoms zeer duur betalen; een horlogie, eene gouden ſnuifdoos, of zoo iets van dien aard zijn te aanlokkelijke prijzen, om er niet met behendigheid naar te dingen. Een *foulard*, ach! deze laat zich verliezen of ſtelen, zoo als men het maar noemen wil. Gelukkig hij, die er ſlechts een *foulard* kwijt raakt, ongelijk op welke wijze. Den daaropvolgenden dag bragt ik eenen allezins vrolijken avond bij Hollanders door; en den 24sten ging ik, na de gewone ſtudie op den *Louvre*, bij den bankier THURET *dineeren*, wiens gastvrij huis, een der aanzienlijkſten van *Parijs*, voor mij opengeſteld was.

Om half zeven ure de *antichambre* binnen tredende, wedijverden een zestal livereibedienden met zijden beenen, om mij van mijnen regenmantel te ontlasten, en geleidden mij door een aantal kostbaar gemeubelde *appartementen* tot de *receptie*-zaal, waar de ſchoone en tevens beminnelijke gastvrouw gezeten was, bij wie men mij aandiende. Minzaam was de ontvangst en in eenen welmeenenden goeden ſtijl was ik ſpoedig eigen; eene begaafdheid, welke men alle vrouwen, al behooren zij ook tot de groote *ſocieteit*, bij de ontvangst niet altoos kan

toe-

toekennen. Het is eene bijzondere begaafdheid door een voorkomend iets, iemand dadelijk *à ſon aiſe* te plaatſen. Aan tafel tusſchen den heer van den huize en zijne beminnelijke dochter gezeten, en wel tegenover de onvolprezene gastvrouw, was ik te wel geplaatst, om niet al het aangename, aan een gastmaal verknocht, te genieten, gelijktijdig de fraaije zaal, waarin wij gezeten waren, in oogenſchouw nemende, benevens de aan wederzijde der ſpiegels, die de zaal luister bijzetteden, geplaatſte prachtige kandelabres en afwisſelende *parterres* van bloeijende rozen. Alles kenmerkte den kieſchen ſmaak des eigenaars.

Na in eenen aangrenzenden *ſalon* koffij gedronken te hebben, bood men mij albums, teekeningen der eerſte meesters bevattende, ter bezigting aan, en ik bragt verder den avond in het gezelſchap der dames door; een gezelſchap, dat allengskens vermeerderende, eene aanzienlijke *ſoirée* uitmaakte; zoo leerde ik de gebruiken der groote *ſalons* van *Parijs* kennen, en wel ten laatſte een, die opmerking verdient, toen ik tegen tien ure ongezien eenen *échappé* wilde maken. Dit was niet mogelijk; het oog der gastvrouw ſcheen alle hare gasten gade te ſlaan; en bemerkende, dat ik wenschte te vertrekken, ſtond zij, in het midden der *circle* dames gezeten, op, om mij te groeten, de andere dames deden zulks in navolging. Na aan dezen heuſchen en tevens *gratieuſen* groet beantwoord te hebben,

 keer-

keerde ik hoogst voldaan tot mijnent terug. *A gouverno*, zoo is een kunſtenaar te *Parijs* gezien!

Den hierboven vermelden voorlaatſten dag ſchetſte ik naar de grafligging van TITIAAN; en, na *au palais royal* gedineerd te hebben, ging ik ten tweedemale, maar nu in gezelſchap, *Robert le Diable à l'académie royale de muſique* zien, niet vergetende ditmaal in de *entr'acte* de prachtige *foyer* eenige honderden voeten lang, door kolommen aan de beide vleugels geſteund, in oogenſchouw te nemen, en dat met welgevallen, aangezien het *ameublement*, hetwelk elders zoo veel te wenſchen achterlaat, en wel de koffijkamer van ons nationaal tooneel (*).

27 en

(*) Geene cachemiren gordijnen zoo als daar behoefden hier juist te prijken, evenmin de ſchoone *pendules* en *buffetten*, die ik ook in den *foyer* van de opera bewonderde, maar het geheel tot onzent zoo wel de beneden- als bovenkoffijkamer ten behoeve der *loges*, zijn zulke ellendige hokjes, dat zij de aangrenzende zaal ontſieren. Ook moeten de aanſchouwers, aangezien de kleinte, in de *entr'actes* hunne toevlugt wel tot die aangrenzende punch- en andere huizen nemen, die het gebouw in *legio* omheinen, en dat ten nadeele van het geſticht.

DE UITGEVER.

27 en 28 *Januarij.*

TITIAANS heilige familie lag heden aan de beurt. Ik fchetfte naar dezelve met ijver, en 's avonds bezocht ik, in reeds genoemd gezelfchap van kunstvrienden, het *théâtre de l'odéon*, den *Luxembourg* nabij en in 1782 daargefteld; in 1799 ten deele eene prooi der vlammen geworden zijnde, werd het gebouw weder op de, geene fchade geleden hebbende fondamenten opgetrokken. In 1818 brandde een deel ten tweedemale af; maar de *façade*, eene kolonnade van de Dorifche orde, leed hierdoor weinig.

Het is eene allezins nette zaal, welke ik dien avond, daar er bijkans geene aanfchouwers waren, met zorg heb kunnen uitmeten. Men gaf *Anthony* (eene baroque drame) die nog daarenboven flecht uitgevoerd werd, daarna *Jeannette de Bauvilliers* en Mad. *Dubarry*, een allerliefst naïf met kennis gefchreven ftukje, dat zeer goed uitgevoerd werd.

Door dikwerf *billets d'auteur* aan de deur te koopen, bezoek ik de verfchillende fchouwburgen voor een prijsje.

Groot bal in de Opera-zaal.

Den avond van den 28sten vond zulks plaats ten voordeele van de armen, tegen eenen entréeprijs van

10 francs. Dit was wat kras voor eenen kunstenaar; maar het toeval diende mij. Ik trof een' bekende aan, die mij zijn biljet voor een prijsje afstond, als verhinderd geworden zijnde. Zoo plaatste ik mij dien avond met zijden beenen in eene *fiacre*, en liet mij, eenen *pair* van *Frankrijk* gelijk, *un ton grave* aannemende, naar de opera rijden. Ik was de eerste niet, want om zeven ure hadden de rijtuigen al *queue* gemaakt, en ik volgde op. Na een weinig toevens trad ik het voorportaal binnen, welke even als de *corridors*, de trappen enz. met festonnen, bloempotten, spiegels, tapijtwerken als bekleed, zich zeer fraai voordeden. Na aan den *vestiaire* mijn' *cloak*, tegen betaling van een *franc* vooruit (ongehoord duur mijns bedunkens), ter bewaring afgegeven te hebben, klom ik de breede trappen omhoog, doch de *couloirs* van al de galerijen waren reeds met menschen opgepropt; *loges* en galerijen bezet zijnde, was het niet mogelijk door te dringen. De *foule* was ontzettend; zoo zag ik ook de *habitués du premier rang au Paradis* gezeten, waar zij anders niet eens henenblikken. Den *foyer* bereikte ik echter, waarin een groot orchest de dansers tot den dans uitnoodigde; ook deze zaal scheen eenen wel *gecultiveerden* tuin gelijk, en alom ontwaarde men verschillende boomgewassen in houten bakken geplaatst, de vorstelijk ingerigte buffetten omheinende, aan welke men alles wat deze opleverden, *gratis* erlangde. Na daarbinnen een weinig vertoefd te hebben,

tracht-

trachtte ik de *parterre*, welke vereenigd met den *plancher* van het *théater* eene zaal uitmaakte, binnen te dringen. *Quel éclat! quel coup d'oeil!* Ik ſtond eerst als verſteend en wel ten aanzien der luisterrijke verlichting. Ik telde 42 *lustres*, allen gelijk aan die vorſtelijke *lustre* van zulken grooten omvang, die alleen op gewone ſpeelavonden de ganſche zaal voldoend verlicht, terwijl al dat aangebragt licht op het goud en den juweelentooi der dames terugkaatste. De flikkering dier edelgeſteenten matte eerst mijn oog af; men moest er zich vooraf aan gewennen, om met vrucht al dat *éblouisſante* in oogenſchouw te nemen. De koninklijke familie was juist binnen getreden even als het gezin van *Don* PEDRO, zijnde hij zelf reeds afwezig, zich met zijne *expeditie* naar *Portugal* onledig houdende. Het ontbrak er niet aan hovelingen, dat verſtaat zich. Het orchest in het midden der zaal geplaatst, was omheind van rood fluweelen banken, even als die plaatſen, waar anders het *amphitheater* ſtond, dat nu door de danſeresſen was ingenomen. Het tooneel zelf in eene tent herſchapen, bevatte de wapenen, tropheën der nationale garde, op welker ſtandaarden geſchreven ſtond: *Liberté*, *ordre publique*. *Amphitheaters* gewijze waren de aanſchouwers geplaatst, terwijl in het *centrum* gedanst werd. De *loge* van den Koning waarop aan de eene zijde te lezen ſtond: *Patrie* en aan de andere zijde *honneur*, was ſmaakvol met vlaggen gedecoreerd, en had ook eenen

 uit-

uitgang, welke tot de *parterre* geleidde, waar langs de vorſtelijke familie dan ook binnen trad. De zich onderſcheidende toiletten der dames (want wij hebben voorzeker ook onze lezeresſen), beſtonden in witte gazen *robes*, kapſels met pluimen en *flèches* doorvlochten, *Coiffure grecque* en *à la neige* (aangebragte bloemen gemeenzamer), ook blaauwe en *roſé* kleedjes. Aan hals- en hoofdſieraden was geen gebrek, zoo als parelſnoeren en ongemeen zware gouden kettingen; weder anderen waren met ſieraden *à la Sevigne* en oorbellen getooid. Ja; ik zag er, geloof mij lieve meisjes! welke ik dezer regelen wijd, die mij wel een oud half pond zwaar toeſchenen.

Zonder juist gelaatkundige te zijn vermeldde mij elke blik der daargezetene *grandes dames*, wat er in hare ziel omging, zucht tot ſchitteren, zich zoo behagelijk mogelijk te doen voorkomen, en gelijktijdig dat zij de baas zijn en manlief weinig in te brengen heeft. Zoo zag ik dan ook menig *ci-devant* nevens zijne fraai en rijk uitgedoschte wederhelft in zijn gala *costuum* (*robe de cour*) als eene geprikte kapel zitten; het *ſentimenteele*, het *geaffecteerde*, het ſmoren van zuchtjes leverden waarlijk een koddig *contrast* met het *air de Jocrisſe* van den *bon mari* op, wiens kapſel *à l'aile de pigeon* niets te wenſchen achterliet. Vele gelaatstrekken dezer ſchoonen ſchenen te kennen te geven: *j'ai l'honneur d'être en attendant*, het iets, waarme-

mede *les demi vertus* iemand wel eens te *Parijs* op ſtraat *accosteeren;* kortom, *naiviteit*, *vivaciteit*, *originaliteit*, *ſévériteit* en *piquanterie* vormde menig gelaatstrek, welke ik met opmerkzaamheid gade ſloeg. Mij in het *centrum* bevindende *des chevaliers du ſalon de Paris*, welke deze zoo vlugtig geſchetſte *belles* van allerlei leeftijd het hof maakten, zoo lachte ik dan ook ſoms half luid ten aanzien der gegallonneerde echtgenooten, dezer opzigtelijk opgetooide *comteſſes* met ornementen en juweelen beladen. Hare *pretentiën* waren ſoms onuitſtaanbaar. Lieve hemel! welk een ſtofgoud was hier feil, en dan die prinſen van kleine vorſtendommen met hunne breede ordelinten om den hals, *gepareerd*, *gemuskeerd*, en dan die toeſtel; alles was *grandioſo!*

Smaakvolle danſen, door goede danſers en danſeresſen uitgevoerd, veroorzaakten, dat ik levendig deel in dezelve nam. Daarbij werd de orde zeer goed gehandhaafd. *Impoſant* was de militaire magt, die zich alom vertoonde, even als die der tallooze policie agenten, als voorbereidende behoedmiddelen ter verijdeling eener *conspiratie*, welke dezen nacht, en wel ter gelegenheid van het bal, zoude moeten uitbarſten. Maar gelukkigerwijze werd het vermoeden niet bevestigd. Ik beken gaarne, dat ik het gansch niet aardig gevonden zoude hebben, wanneer men onze *quadrilles* was komen ſtoren. Hoe gaarne de *conspirateurs* dan ook velen, en wel de familie LOUIS PHILIPPE eene *ſanteuſe* tegen wil

en

en dank zouden hebben laten uitvoeren. Ik had er in alle geval dien nacht bij verloren; want ik was ſpoedig op mijn *aiſe*. *Glaces*, *ſorbets* enz. waren aan de buffetten *gratis* te bekomen. Met den afloop van het bal den *vestiaire* te naderen, ware niet mogelijk, daar ging het geheel onordelijk toe. Elk verlangde zijnen mantel of *redingote*; maar uit die masſa van kleederen ſlecht gerangſchikt, was niet meer wijs te worden, zoodat weinige het hun toebehoorende kleedingſtuk bekwamen. Eenig geduld bezigende, bekwam ik niettemin om acht ure 's morgens, van koude verſtijfd, mijn' *cloak*. Ik was de laatſte, die men zijnen jas afgaf, en nu werd de *vestiaire* geſloten, om in den loop van den dag de zich nog daar bevindende kleedingſtukken geregelder te kunnen afleveren.

De opbrengst van dit bal, ten behoeve der armen bedroeg 150,000 francs.

29, 30, 31 *Januarij*.

Na mij wat verkleed te hebben, ging ik met den ridder KRUSEMAN dejeuneeren en toen naar de *conſervatoire du Louvre*. Ik bezocht daarna den *Luxembourg*, wandelde in de *Tuilleriën*, als rustdag zijnde, en verpoosde mij den avond in eenen gastvrijen kring.

Den volgenden morgen deed ik mijnen genoemden vriend, die van *Parijs* weder vertrok, uitgeleide,

en

en bragt den avond in *l'athenée des arts (salle Saint Jean)* op het ſtadhuis door. Ik had eene uitnoodigingskaart, ten behoeve der dien avond plaats vindende *ſoirée littéraire et muſicale*, bekomen.

De aandrang van menſchen was zoo groot, dat men *à la queue* moest ſtaan, alvorens de fraaije zaal binnen te kunnen treden. Zoo ging er, aangezien de talrijke ſchaar toehoorders, de *littérature* betreffende, voor hen, die zich onder de laatst aangekomenen bevonden, veel verloren; maar zulks werd mij ruimſchoots vergoed door het volgende deel van de *ſoirée muſicale*, dat eenen aanvang nam, ik had de genoegdoening Mlle FORTUNATA MARONINI te hooren zingen; eene zangeres, wier *ſoprane* ſtem onvolprezen mag genoemd worden.

De daaropvolgende dagen beſteedde ik op den *Louvre*, ſteeds TITIAAN, en daarna VAN DYCK beſtuderende.

2—8 *Februarij.*

Deze dagen leverden weinig ter ſchetſing op. Den nacht van den eerſten, eene *conspiratie* ontdekt, en de uitbarſting verijdeld zijnde, gaf de dagbladen weder ſtof genoeg om dat deel der Parijzenaars, dat den nacht rustig geſlapen had, wakende omtrent het gebeurde te onderhouden. Men had dien nacht

langs

langs de ſchilderijengalerij van den *Louvre*, de *Tuilleriën* willen overrompelen. Zoo vond men dan ook een genoegzaam aantal nagemaakte ſleutels in de zakken der gearresteerd wordenden. De *habitués* van den *moniteur* enz, die in de koffijhuizen *oreeren*, deden voorlezingen uit de ministerieele bladen omtrent het relaas van het voorgevallene. In dit onrustig tijdſtip dacht ik wel eens aan mijne ſchetſen, welke ik ſteeds op den *Louvre* achterliet, en bij zulk eene *escalade* voorzeker zouden verloren gaan; maar weldra ſcheen mij alles weder rustig toe. Offchoon bij den nacht voortdurend volksbewegingen plaats vonden, ſliep ik even gerust als te voren; men gewent zich aan alles, en wanneer het niet regtſtreeks zijn eigen land betreft, is de belangſtelling ook minder groot. Zoo zag ik, op den *Louvre* werkzaam, meermalen de *garde civique* de huzaren en gendarmerie opzitten, en daarna *chargeeren* op de volksdrommen, waarbij menig burger met een' bebloeden kop gevat werd of wel het hazenpad koos. De publieke vermakelijkheden werden daarom niet minder bezocht.

Den avond van den 5den Februarij, bezocht ik de *vaudeville*, een der oudſte *Theaters* van *Parijs*; de grondkleur dezer ronde zaal, die wit aangelegd was, en niet *gerestaureerd* ſcheen te worden, was zwart. Ook hier moest ik lang *queue* maken, alvorens de reeds eivolle zaal binnen te kunnen komen. Men ſtelde het ſtukje *La vie de Molière* geti-

titeld, voldoend voor. — De vertooner echter, die MOLIÈRE voorſtelde, zong zeer ſlecht en misſchien wel ſlechter dan MOLIÈRE in zijn leven zelf zong; hierop volgde eene *pièce de Carneval*, Mlle *Marguerite* en ten ſlotte *les Chapeaux ſeditieux*. Aan *perſiflages* het gouvernement, de *Conferentie* enz. betreffende, ontbrak het niet. Daar ik *Le Café Idalie* eigenlijk *un caveau* (*pasſage de l'opéra*) nog niet in oogenſchijn genomen had, ging ik ook derwaarts. *Excerciſes amuſantes et dramatiques* verlevendigen dit verblijf, ter uitſpanning luisterrijk genoeg ingerigt. Wat de decoratiën der zaal betreft, beeldwerken en ſpiegels omgeven de buffetten, die zich door veelvuldige ververſchingen onderſcheiden; maar het orchest, ſlechts uit vier muzikanten zamen geſteld, was eene armzalige bijdrage tot een geheel, dat, in eenen vrij goeden ſtijl gerangſchikt, eene wijl mijn oog boeide. De ſocieteit, wat de vrouwen betrof, was de kieschste niet, dat verſtaat zich; een *amalgama des demis*, *des tiers*, *des quarts*, *des* 8mes *vertus* zaten of wandelden naar welgevallen, ſpeelden biljart, domino enz. Zoo werd er dan ook gegoocheld, ja, draaiſchuitjes zelfs trof ik hier aan, en ik werd ten ſlotte nog vergast op eene tooneelvoorſtelling. Twee acteurs en eene actrice volmaken het perſoneel van een tooneeltje, zoo eng, dat deze drie, bezwaarlijk nevens elkander kunnen ſtaan, daar de frieſen hen op de kin hangen. Regt koddig voerden zij *Michel et Christine* en meerdere ſtukjes van luttelen omvang uit,

uit, daar eene militaire wacht de goede orde handhaaft; ja overal, om zoo te zeggen, vond ik mij door bajonetten omgeven.

9—18 *Februarij.*

Deze dagen ſchilderde ik naar RUBENS, KUIJP en P. DE HOOGH, en bezocht den eerſten avond *l'opéra Italien*, alwaar men *il Pirato* (*le Pirate*) opvoerde. De nagenoeg eironde zaal, met derzelver vier dubbele galerijen, *baignoirs* en *loges grillées* is inwendig minder uitvoerig bewerkt, echter in den ſtijl der groote opera. Beeld- en loofwerk ſieren de bovenſte galerijen; de eerſte bevat *bas-reliefs*, waaronder *le ſerment des trois Horaces* en *Fedra*, naar de ſchilderijen van DAVID en GUERIN. De met groen fluweel bekleede banken deden mij ditmaal gemakkelijk en aangenaam nederzitten, als niet te zeer gedrongen zijnde, offchoon de zaal, de zetel der eerſte ſocieteit van *Parijs*, wel bezet was.

RUBINI zong. Zijne *Cavatine: je n'espère plus, j'aime et je ſouffre* liet zulk een' levendigen indruk bij mij achter, dat ik niet meer hoorde wat er volgde. Maar ook welk eene ſtem! welk een gevoel! welk eene uitdrukking! geen wonder, dat de begaafde zanger mij en meerderen de opwellende tranen in het oog deed parelen. Het was de natuur zelve, die zoo dikwerf gezochte waarheid,

wel-

welke hij voordroeg. Hij hield op tooneelſpeler te zijn, dorstende naar het bloed van hem, die hem zijne beminde ontroofd had; hij brulde zoo als ik nog geen tooneelſpeler hoorde brullen (niet kunstmatig); genoeg! men moet RUBINI gehoord hebben om te kunnen oordeelen, of ik overdreven te werk ga, met deze uitdrukkingen betrekkelijk dien zanger te bezigen, wiens begaafdheden te diep door dezen eenigen keer in mijn geheugen gegrift zijn, om die niet altoos te blijven herdenken.

SANTINI en Mad. DE VRIENT moet ik mede regt laten wedervaren; talenten, die nog meerder gehuldigd zouden worden, ware er geen *phenomène*, die hen ter zijde stelde.

De geroemd wordende Mad. MALIBRAN ſpeelde deze dagen niet, als zijnde op het tipje ter verdere bevolking der aarde een *petit amour* het levenslicht te geven. Maar, treden wij niet tusschen de *coulisſes* en geleiden wij den lezer tot in de *rotonde*, *galerie Colbert*, waar muzijk gemaakt en bekostigd wordt door de winkeliers dezer galerij, als den vreemdeling uitlokkende, zoo is het dan meerendeels eene vereenigingsplaats van de, zich in *Parijs* bevindende vreemdelingen. Zij steunen de *recettes* der ſchouwburgen zoo wel als de galerijen *du palais royal*, waar zoo vele *emplettes* ſinds eeuwen gemaakt zijn. Die in *Parijs* is, koopt zich iets *au palais royal*, dat is zoo het gebruik. Wie zoude, tot zijnent keerende, wagen te zeggen: „ ik heb „ dit of dat te *Parijs* gekocht; maar niet *au palais*

„ *royal.*" Men weet te voren dat het niet behagen zal, of wel, onvolprezen zal gevonden worden. De voorwerpen uit het wereldberoemde *palais royal* boeijen alleen het oog en ſtreelen de verbeelding, daar niets deze kunnen evenaren. Waarlijk, het is verre gezocht ten aanzien der veelvuldige winkels, die in andere wijken van *Parijs* gelegen, de *boulevards* omheinende, ſchoonere en betere voorwerpen van ſmaak en goederen opleveren, als de veelkleurige *chiffons du palais royal*, welke *en Province* zoo hoog geacht worden.

Un dejeûner à la fourchette is te *Parijs* een volprezen iets voor den *gastronome.* Offchoon mijn naam in den *almanac des gourmands* of *Code de Gastronomie* voorzeker niet te vinden is, was ik dan toch niet wars om aan deze uitnoodigingen te voldoen, te meer, daar ik dezelve meerendeels ontving van Parijzenaars, die in de gelegenheid waren mij kunstkabinetten van rijke particulieren te laten bezigtigen: zoo zag ik dan ook het kabinet van den ſchatrijken BOURSAULT. Mij dagelijks op den *Louvre* oefenende, maakte ik menig goede bekendſchap onder kunstenaars, die hunnen *atelier*, voor mij open ſtelden, en liefhebbers die mij hunne kunstkabinetten openden. Nagenoeg alle avonden uitgenoodigd wordende, kwam ik altoos tijd te kort, en meerdere uitnoodigingen voor eenen avond ontvangende, werd er menig *ſoirée muſicale*, *dansante* of *littéraire* aangegeven; het was meermalen *l'em-*

bar-

barras du choix waar te gaan, hetzij des avonds of in den morgen. Den graveur CORR, den beeldhouwer FAIJENS vergat ik echter niet in het gezelfchap van een paar kunstvrienden een bezoek te geven, mij voorts op den *Louvre* met CLAUDE LORRAIN, en METZU te bestuderen en naar deze te fchilderen, bezig houdende.

De voorftelling van *Zampa ou la fiancée de marbre* noodigde mij een' dezer avonden om *l'opéra comique* in oogenfchouw te nemen. De halfronde zaal, vier dubbele rangen bevattende, grijs betint en met goud afgezet, geviel mij, offchoon zich juist niet onderfcheidende. De uitvoering van het voornoemde zangfpel was volprezen, alsmede de tweede *decoratie* van *ordonnantie*. Verfchillende daarin voorkomende groepeeringen en tafereelen waren fchilderachtig; het was dus in geenen deele een verloren avond. De *muletier* van PAUL DE KOCK, welke het zangfpel voorafging, is eene anekdote van gelijke waarde, als die van de *moustache* van HENRI IV.

---

19 — 26 *Februarij.*

Ook te *Parijs* moest ik eene verkooping van fchilderijen in oogenfchouw nemen; in den morgen van den 19^en^ vernomen hebbende, dat er eene in den salon *le Brun*, *rue Clerij* zoude plaats vinden. Voor dat ik naar *l'oratoire du Louvre* ging, bezocht ik dus de verkoopplaats en trof er helaas! niets dan prullen

aan. Zoo maakte ik ſpoedig regtsom. Eenige uren leverde de fraaije wandeling binnen de *Tuilleriën*, daar het een ſchoone dag was, modellen van eenen anderen aard op; allerliefſte, ik waag het te zeggen, geheel nieuwe toiletten, toen *en vogue*, waren oorzaak dat de dames onder elkander wedijverden, ter handhaving van goeden ſmaak. De *nouveauté* ſtreelt hier een ieder; een niets, een *chiffon* zelfs kan de *vogue* bereiken, wanneer eene dame van rang die ſlechts op de wandeling bezigt.

Het valt den echtgenoot moeijelijker zijne geliefde wederhelft te behagen, als de *marchande des modes* hare *pratique*. Derzelver huizen van negotie (de benaming van *magazin* is eene al te oude benaming) zijn de onuitputbare bronnen die men bezoekt. Voortdurend wellen uit dezelve *shawls*, *tisſu's*, *barrèges*, *Indiennes* enz. op, ten gerijve van de wispelturige *Pariſiennes*, die heden *fichu* of hoed *adoreeren*; en den volgenden dag, van de eerſte *gedégoûteerd*, er de ſtof van de toilettafel mede afnemen, en den zoo fraai gevonden hoed van den vorigen dag, hare *servante* of *bonne* voor *étrennes* geven.

Na het kerkhof van *Père la Chaise* den daarop volgenden dag, in het gezelſchap van een paar vrienden, bezocht te hebben, liet dit gewijde oord niet zulk eenen diepen indruk op mij achter als bij een eerst daar henen afgelegd bezoek. Men moet geheel afgetrokken, aan zich zelven overgegeven, hier rondwandelen, en men ſchept dan denkbeelden, die ge-

noeg-

noegdoening ſchenken. De ſchertſende vriendenkring onderdrukt ſoms het gevoel, dat den mensch veredelt, omringd van de graven aan de nagedachtenis van velen gewijd, die als waardige leden der maatſchappij aan dezelve te vroeg onttrokken werden. Niettemin ontgingen nu de vroeger niet geziene monumenten mijn oog niet. Bijzonder hechtte het zich aan het monument, van wit marmer opgetrokken, ter nagedachtenis van de gravin STROGONOFF, dat van de familie BOODE, ARDAILLON, CAMBACÈRES enz.

Dat ik den geboortedag mijns vaders een' dronk wijn toebragt, verſtaat zich en wel in den avond van den 21 Februarij, mijn *journaal* bijſchrijvende, alvorens de dag der kunst in den *Louvre* gewijd te hebben, en wel, zoo als den 22sten, den vriend VAN DIJCK een woordje, al ſchilderende naar een zijner meesterſtukken, toevoegende. De avonden bragt ik in den aangenaamſten gezelſchapskring door. Den daaropvolgenden bezocht ik *l'opéra comique*, alwaar men *Jean de Paris*, en eene drame *Therèse* getiteld, opvoerde. De auteur DUMAS ſchreef die in den hoogst gevoeligen trant, zoodat ik van het begin tot het eind niets dan weenen en klagen hoorde. Ware het gejammer eenigzins bekort, het geheel zou meerder bijval gevonden hebben. De zaal was opgepropt met volk. Gelukkig dat ik voor eene loge biljetten van den baron DE COMPIGNIJ bekomen had, waar ik dan toch plaats erlangde. Eerst was ik *au théatre royal* geweest, ter welker voorſtelling men mij ook

biljetten gegeven had; maar daar binnen was het zoo opgepropt met aanſchouwers, dat ik dadelijk beſloot, de zaal ter loops in oogenſchouw nemende, van daar te gaan; eene zeer hoog opgetrokken maar tevens kleine zaal. Het was *carnaval*, dat is genoeg gezegd.

Den 24sten, mij tegen 15 *ſous* een *parterre* onder den koers aangeſchaft hebbende, zag ik *au Gijmnase dramatique*, vroeger *théâtre de Madame* eene oude bekende, Mlle LEONTINE FAY, in den *Chaperon* optreden, en dat met genoegdoening, als zijnde Mlle MARS *en miniature*. Sprakeloos daarſtaande, verlevendigt zij nog door hare *pantomime* het tooneel; het is te regt eene onvolprezene tooneelkunstenaresſe, die hare rol *penetreert* en dat ongekunsteld, zonder eigenwaan; de edele waarheid is hare leus in het voorſtellen der perſoonaadjen; zij is zoo geheel met lijf en ziel de perſoon, welke zij voorſtelt. Hoe velen trachten zulks te vergeefs te zijn. Het ſtukje *Le Chaperon*, zoo geheel in den hedendaagſchen Parijſchen *ſalon* te huis behoorende, was mij niet ongevallig zoo wel te zien uitvoeren. LEONTINE FAY 's kunstgenooten, de Heeren NUMA, PAUL en Mlle DESPREAUX muntten uit, en met leedwezen zag ik den voorhang, eene fraaije nabootſing der zijden ſtofſaadje, nedervallen, mij zelven belovende de uitlokkende geheel ronde zaal, vier rangen bevattende en met wit met goud en rood fluweel uitgemonſterd, andermaal te bezoeken; eene zaal, welker

publiek niets te wenſchen achterlaat, even als de *coupole* in den ſtijl van de groote opera geſchilderd.

Den 25sten werkte ik onafgebroken, en naar den 26sten *l'oratoire du Louvre* bezocht te hebben, ging ik naar de *Tuilleriën*, en bragt den avond ten huize van den heer THURET door.

27. *Februarij.*

HET STADJE *St. DENIS* EN HARE *VERMAARDE* ABDIJ.

Dit ſtadje te bezoeken, was ſinds lang mijn voornemen. Heden vergezelden mij de kunstvrienden VAN BEVEREN en KUHLMAN derwaarts. Hetzelve is twee uren van *Parijs* gelegen aan de rivier de *Crou*. Wij namen onzen weg langs den *Faubourg Montmartre* en om den weg wat te verkorten, liepen wij dwars door de velden en akkers, daar de toren der abdij, in dit oogenblik door de zon verguld, ons tot rigtspunt verstrekte. Tegen half drie ure bereikten wij weder den ſtraatweg en een half uur later de bouwvallige muren met den aangrenzenden diklijvigen toren, vroeger naar gedachte een verdedigingspunt van denzelven. Een koffijhuis binnen getreden zijnde, was een dronk goede wijn niet weinig aangenaam na het afleggen dezer vermoeijende wandeling. Nu ging, het dadelijk voorwaarts naar de abdij, alvorens in het voorbijgaan het *penſionat* in oogen-

ſchouw genomen te hebben, een koloſſaal gebouw. Wie kent den ſtichter niet? NAPOLEON, en wel ter voltooijing van de opvoeding der dochters, zusters, nichten enz. der leden van het legioen van eer, en dat destijds te zijnen koste. Er was dien dag *point d'insurrection parmi les demoiselles.* Het ſtond wel is waar aan de deuren van het iets verder gelegen *théâtre* aangeplakt, doch daaronder *Relâche* te lezen. Het *théâtre* ſcheen ons, aangezien het ſtadje, niet onaardig toe; later geviel mij ook de in dezelfde ſtraat gelegene kerk (*l'église Paroiſſe*), prijkende met eene kolonnade.

Ziet ons dan daar eindelijk op het plein van deze aloude abdij, waarvan, in 240 reeds melding gemaakt werd, offchoon omtrent de wezenlijke ſtichting van dezelve niets met grond te zeggen is, alzoo DAGOBERT erkentelijk voor de hulp, die *St. Denis* hem betoond had, eene nieuwe kerk ter plaatſe van de oude luisterrijk liet opbouwen, en met ſchatten begiftigde. Zoo is de abdij dan ook het kostbaarſte gedenkſtuk van de Franſche monarchij, en den naam van koninklijke abdij overwaardig. Haar ſpitſe toren, de kerkramen, de drie portalen met hunne keurig in hout geſnedene deuren, zijn ter beſchouwing den togt daarhenen alleen dubbel waardig. Welk een ſtijl! Ik geraakte in verrukking ten aanzien van deze aloude gewrochten, die de rijkheid en het genie des kunstenaars van dien tijd aanduiden. Binnen getreden zijnde, ontwaarden wij dadelijk ter onzer linkerhand het graf van DAGOBERT, in 638 geſtorven,

waar-

waaraan de tand des tijds niet veel geknaagd heeft. Het monument is regt opgetrokken, platvormig en in den Gottischen stijl spits uitloopend, door *bas-reliefs* gesierd, waaronder DAGOBERT op eene vooruitstekende zerk gelegen is, en tegenover hetzelve zijne gemalin NANTILDE, een gelijkvormig maar geschonden monument. Langs hetzelve onzen weg vervolgende, trad ik in eene schoone kapel, waar ik een vrij goed schilderstuk aantrof, en het bijzonder opmerkelijk altaar, aangezien het fraai beeldhouwwerk, even als de kunstig bewerkte zitbanken der kapel, bewonderde; maar moet voor alles den lof bazuinen van de keurig vervaardigde *balustrade*, die het altaar afsluit. Terug keerende en onzen weg langs de regterzijden vervolgende, ontwaarde ik het wit marmeren *monument* in den Korintischen stijl van FRANÇOIS I, bijgenaamd *le père des lettres*, in 1547 gestorven en van CLAUDE zijne gemalin. Hunne beeldtenissen, uit marmer gehouwen, liggen moedernaakt op beider grafzerken, die fraai bewerkte *bas-reliefs* sieren, even als de pedestallen van de kolommen, het verhemelte waaronder de beeldtenissen liggen, steunende, en waar boven zij andermaal, maar gekleed en in eene biddende houding, afgebeeld zijn zoowel als hunne drie ongehuwde kinderen, die gestorven zijnde, de kroon niet gedragen hebben.

Tusschen de deur, die naar de kapel geleidt en dit graf, bevindt zich eene uitmuntend bewerkte eikenhouten deur, welke naar de sacristij geleidt.

De graftombe ter linkerhand, welke op die van DAGOBERT volgt, is ter nagedachtenis van LODEWIJK XII,

in 1515 gestorven, bijgenaamd *de vader des volks*, opgerigt; ook deze zijne beeldtenis is uit marmer gehouwen, levensgroot, nevens die zijner gade ANNA VAN BRETAGNE, op de zerk liggende, ook in eene biddende houding afgebeeld, op het verhemelte geplaatst.

Rondom hunne grafsteenen zijn de twaalf apostelen gezeten, uit wit marmer gehouwen.

De daaropvolgende bevat de beeldtenissen van HENDRIK II, in 1559 gestorven, en zijne gade CATHERINA MEDICIS, moeder van zeven bij haar verwekte kinderen, in eene rustende houding, nevens hem afgebeeld liggende, en andermaal in eene biddende houding op het dekstuk der tombe, door marmeren kolommen gesteund, geplaatst, waar tusschen zich allegorische beelden bevinden.

Geene *tombes* hier ter plaatse nu meerder aantreffende, liet ik het hekwerk, dat het middelpunt der kerk afsloot en tot het altaar geleidde, opensluiten.

Daar binnen getreden zijnde, beschouwden wij met welgevallen de fraai geschilderde glasruiten der ramen nevens het altaar, waaronder zich prachtvolle uit eikenhout gewerkte gottische deuren bevinden. Aan ieder zijde van dezelve ontwaart men eene zuil ter nagedachtenis van FRANÇOIS II, HENDRIK III, den kardinaal de BOURBON; de vierde was oningevuld. De steenen vloer munt door eenvoudigheid uit, drie steenen derzelve dekken den trap, die naar de grafkelders van het koninklijk gezin geleidt.

De ingang tot dit gewelf, ons ontzegd wordende, hechtte ons oog zich eene wijl *au maître autel*;

op

op de daarnevens geplaatste kleinere altaren in gottiſchen ſtijl van wit marmer, en met goud opgelegd, prijken de kruiſen van de vroegſte tijden. Voor elk van dezelve hangt eene antieke lamp, van welke ééne onafgebroken ontſtoken blijft ten behoeve van *l'autel funèbre*, waar ieder dag eene mis voor de ziel van den laatst verſtorvenen Koning gelezen wordt. Vorſtelijk bewerkte *balustrades* omgeven deze beide altaren, daar eene niet minder opmerkelijke den toegang tot *le maître autel*, eenige trappen opwaarts, in het koor gelegen, afſluit. Dit hoofdaltaar onderſcheidt zich door een van koper gewerkt *bas relief*. Achter hetzelve bevindt zich de bisſchoppelijke troon, en daarboven *le reliquaire*; kunstig in hout bewerkte zitbanken bevat mede dit langwerpig toeloopend koor.

Bezijden de voornoemde kleinere altaren bevinden zich, even als in het *centrum*, twee van hoogte gelijkvormige trappen, naar de galerij geleidende, welke rondom het koor en het *maître autel* loopt. Deze is van gelijke hoogte als de *perpendiculair* loopende, welke het ruim der kerk bevat, met het verſchil, dat zij korter is, dewijl een trap van gelijke hoogte als die, welke naar *le maître autel* ook derwaarts geleidt.

Deze gaanderij rondgeloopen zijnde, klommen wij den trap weder af, de marmeren ſtandbeelden, die op eenen gelijken afſtand naast de beide gottiſche altaartjes ſtaande, met welgevallen toeblikkende.

Andermaal eenen trap afklimmende, welke naar de ge-

gewelven geleidt, waartoe een hekwerk, in eenen ſchoonen ſtijl vervaardigd, opengeſloten werd. Hier bevonden wij ons nu te midden der begraafplaatſen van de eerſte koningen af, als van CLOVIS I. geſtorven in den jare 511, (*) meest allen liggen zij gebeeldhouwd uit wit marmer in de kleeding van hunnen tijd; de afbeelding van eenen enkelen zelfs was gekleurd; hier deden wij dan eene nuttige onderaardſche wandeling, *une promenade historique et costumique.* In den eerſten kelder lagen er drie; in den tweeden vier; in den derden vijf, waaronder een ſtandbeeld van KAREL *den Grooten*; in den vierden vijf, in den vijfden acht, in den zesden drie, waaronder *St. Louis* gekleurd, in den zevenden vier, in den achtſten vijf, zijnde *la chapelle expiatoire* en gelegen over den ingang der koninklijke begraafplaats. Een tweede ingang tot het koninklijk graf is door NAPOLEON daargeſteld geworden; het was eene uit brons vervaardigde deur, thans vervangen door eene zoogenaamde *table de marbre noir* (dekſteen) waarop te lezen ſtaat: *ici repoſent les dépouilles.....* De namen der verſtorvenen hier binnen geplaatst wordende, kunnen dus later ingevuld worden.

Nu bereikten wij den negenden kelder, waarin vier lijken gelegd zijn en dat van een kind; in den tienden vier en in den elfden één. Aan de regterzijde van den

(*) Hen allen op te noemen, wier gebeente hier rusten, ware te veel. Men zie *Frankrijks* geſlachtregister hierop na.

den ingang des koninklijken grafkelders bevonden zich ook nog een drietal graven, met liggende beelden en een ſtaand beeld. Deze verlatende, traden wij eenen kelder binnen, door een lampje flaauwelijk verlicht, en waarin twee doodkisten waren, bevattende de lijken van den prins CONDÉ, door LODEWIJK XVI goedgunstig toegestaan, hier te mogen plaatſen; alsmede, namens LOUIS PHILIPPE, de hertog van BOURBON, in de revolutie van Julij 1830 omgebragt.

Langs de trappen, aan den tegenovergeſtelden kant van die, welke wij binnen getreden waren, weder opſtijgende, verlieten wij deze merkwaardige begraafplaatſen, de kerk ter linkerhand weder binnen tredende en eenen blik op de kleine gaanderij werpende, welke de kerk in haren geheelen omvang verſiert, wier fraaije beſchilderde glazen een betooverend *reflectie*-licht aan de veelvuldige marmeren beelden en zuilen ſchenken.

Hoogst voldaan, verlieten wij nu de kerk, den heer LE NOIR huldigende, die ſinds het ongelukkig tijdſtip in 1793 onafgebroken werkzaam was, om al de verſpreid liggende en geſchonden geworden zijnde *antiquiteiten* weder bijeen te zamelen en best mogelijk te herſtellen. Hij heeft alzoo *Frankrijk* eene onſchatbare dienst bewezen. De kunstenaar wijdt hem ook volgaarne zijnen dank, aangezien de behoudenis dezer voortreffelijke praalgraven, welke woeste revolutionnaire horden ſchonden en trachtten te verbrijzelen; eene horde, die uitzinnig de bekkenee-

len der geraamten van vroegere monarchen aan hunne graven onttrokken en er de asch van verſpreidden.

Doodenſchending der Jacobijnen (*).

Bij een *decreet* van den bloedraad, ook *Nationale Conventie* genoemd, die LODEWIJK XVI veroordeelde, en op een ſchavot het hoofd liet afkappen, die de *Bourbons* verbande, werd ook bepaald, dat de asch der vroegere Koningen verſtrooid en hunne graven zouden vernietigd worden. Den 6den Augustus 1793 werd zulks bewerkſtelligd. In *drie* dagen tijds werden een en vijftig prachtvolle monumenten van Koningen en prinſen, praalſtukken van *twaalf eeuwen* herwaarts, die in het *centrum* in het koor der kerk ſtonden, verbrijzeld. Gelukkigerwijze werd aan het verlangen van een aantal kunstvrienden, aan welker hoofd zich de heer LE NOIR bevond, eenigermate voldaan, van die monumenten niet aan de ſchenders ter prooi te geven, welke hem het geſchiktst ter behoudenis toeſchenen. De verwoest wordende behoorden dus meerendeels tot die, wel-

(*) Het kwam ons voor, den lezer geene ondienst te zullen doen, hierbij te voegen, de doodenſchending in dit verblijf, en wat er in de grafkelders, uitvoerig mogelijk beſchreven, in 1793 voorviel, wordende deze gewijde plaats door het graauw der natie ontheiligd.

welke het gebeente bevatte der Koningen van den eerſten en tweeden ſtam tot op KAREL DEN Vden.

De beenderen, uit die graven opgedolven, werden in eene groeve geworpen. Dewijl het zamengeſchoolde muitende volk het ſtoffelijk deel van een groot man haakte te aanſchouwen, beijverde men zich het graf van TURENNE te openen. Hij lag nog in zijn geheel daar, en was geenszins door den tijd misvormd, daar ieder der aanwezenden een ſtuk van dit geſchonden wordend lijk verlangde. Een hunner, zekere DESMOULINS ſneed den kleinen vinger van de regterhand af voor zijn aandeel aan deze lijkſchending.

Het monument zelf ter liefde van de kunst, bleef ongeſchonden, dank de kommisſie van toevoorzigt; later werd het verplaatst, en op bevel van BONAPARTE, in de kerk der invaliden weder opgerigt.

De looden kisten van PHILIPPE *den Stouten*, in 1285 geſtorven, en ISABELLA *d'Arragon* werden naar de kogelgieterij gebragt, verſmolten en in kogels hervormd.

In de uit ſteen gehouwene onderſcheidene grafkisten werd niets van waarde meer gevonden, dan in dat van PEPIJN, een weinig valsch gouddraad. De *inscriptiën*, allen zeer eenvoudig, werden van de geſchonden wordende doodkisten en graven, op het ſtadhuis *gedeponeerd*. Het merkwaardigſte, dat men vond, was het zilveren zegel van CONSTANCE *van Kastilie*, de tweede vrouw van LODEWIJK VII in

1160

1160 geſtorven; hetzelve werd bij de antieken in de zalen der bibliotheek geplaatst. De kerkſchending opgeheven zijnde, werd die nogtans in de maand October van hetzelfde jaar hervat. Den 12 werd de kelder van de *Bourbons* geopend, en de hand der verwoesters ſtrekte zich ten eerſte naar de kist van den goeden HENDRIK den IV uit. Zijn ligchaam, nog wel bewaard gebleven, werd in eenen doorloop geplaatst, aan eenen grooten ſteen gebonden, en het toomelooze volk ter prooi gegeven. Een wijf, uit de laagſte volksklasſe, ſtond daar, en verweet dit onbezielde ligchaam de misdaad van Koning geweest te zijn, hetzelve gelijktijdig eenen ſlag toebrengende, waardoor het ter aarde nederſtortte. De ſoldaten echter, hoe republikeinsch gezind zij dan ook waren, namen geen deel aan deze afſchuwelijke bedrijven, erkennende dat HENDRIK IV een groot generaal geweest was. Een hunner wierp zich, toen de kist geopend werd, in vervoering op het lijk, en na het ligchaam met ſprakeloozen eerbied aanſchouwd te hebben, ſneed hij een vlok haar van den baard af, uitroepende: „ ook ik ben Fransch „ ſoldaat, en zal nooit eene andere *moustache* dan „ deze dragen; ſteeds *voorwaarts* ter plaatſe, waar „ lauweren te plukken zijn."

Nog eenige uren beſteedde men ter verſpreiding der ledematen en asch van LODEWIJK XII, XIII, en XIV.

De onder de kisten geplaatſte harten van prinſen uit den bloede werden in eene groeve geworpen.

De

De doodkist, — het lijk van LODEWIJK XV. bevattende, in eene nis geplaatst aan de intrede des grafkelders, als zijnde het gebruikelijk, dat het ligchaam van den laatſten Koning hier toeft, tot dat deze plaats door het lijk van eenen later verſtorvenen ingenomen wordt, — opende men eerst op het kerkhof aan den rand van den kuil; het linnen, waarmede het ſtoffelijke deel omwonden was, afgenomen zijnde, verkeerde het lijk, dat men eerst nog vermoedde wel bewaard te zijn gebleven, in asch, terwijl eene onuitſtaanbare lucht de werklieden dwong, het oogenblikkelijk in de groef neder te ſtorten, ten deele met ongebluschte kalk aangevuld; velen van hen werden ten gevolge der inademing, na deze afſchuwelijke doodenſchending, krank.

Daar binnen lag alles onder een: de harten zoo wel als de ingewanden van de prinſen van den bloede. Nu ſloeg men nog de hand aan den afzonderlijken grafkelder van KAREL V, in 1380 geſtorven. De kapel, die van de KARELS genaamd, lag het eerst aan de beurt. Men vond in diens doodkist nog eene wel bewaarde kroon van verguld zilver, eene zilveren hand van geregtigheid en een' zilveren ſchepter, vijf voet lang, door zwaar vergulde bladen aan den top omheind; voorwerpen, die nog allen derzelver luister bezaten.

In de kist van JEANNE DE BOURBON, zijne gade, vond men ook nog het overbijfſel eener kroon, een' gouden ring, een paar zeer puntige ſchoenen, (ten deele vergaan) met goud en zilver borduurſel.

De kist van KAREL VII, die in de helft der vijftiende eeuw ftierf, geopend wordende, bemerkte men met bevreemding, dat het gebalsemde lijk van dezen Koning met kwikzilver gedekt was geworden, het welk het geheel bewaard had. Men vond dat zulks in de vijftiende eeuw ten behoeve van meer lijken gebezigd was geworden.

Het ligchaam van LODEWIJK VIII, in 1226 geftorven, den ouderdom van veertig jaren bereikt hebbende, was nagenoeg verteerd. Een kruis was op zijne zerk gehouwen. In de kist zelve vond men de overblijffelen van een' houten fchepter, geheel vergaan, en een diadeem of gouden haarband, alsmede eene groote muts (*calot*) van fatijnen ftof, die wel bewaard was gebleven. Het ligchaam was eerst in linnen en daarna in dik leder gewonden geweest, dat men nog ten deele in welstand vond; dit was het eenigst ligchaam, hetwelk in dier voege was omwonden, naar gedachte om de lucht te voorkomen, als zijnde zijn lijk van *Montpenfier* in *Auvergne* overgebragt, als daar geftorven zijnde.

Zoo ontheiligde men dan achtereenvolgens deze begraafplaatfen, door de handen aan ziellooze lijken te flaan, en na al de kelders in het koor gefchonden te hebben, ging men nog meerdere grafiteenen opligten, en vond men dan ook nog de uit fteen gehouwen doodkist, nagenoeg den vorm van eene hedendaagfche doodkist hebbende, van PHILIPPUS, bijgenaamd *den fchoonen*. Het inwendig deel van dit doodenverblijf was met lood ge-

gevoerd; het geraamte was nog in zijn geheel. Men vond nevens hetzelve een' gouden ring, een' verguldden koperen ſchepter, wel vijf voet lang, aan den knop met bladen omgeven, waarop een uit koper gevormde vogel prijkte.

Het graf van DAGOBERT in 638 geſtorven, werd nu geopend. Het hoofd van het ligchaam afgezonderd, lag in eene bijzonderlijk daartoe in den ſteen uitgehouwen holte. Men vond nog in deze ſteenen kist, eene andere van hout, nagenoeg twee voet lang, van binnen met lood bekleed, bevattende het gebeente, alsmede dat zijner gade NANTILDE, in 642 geſtorven, door een klein beſchot van elkander geſcheiden. Op een' der kanten van de *coffre* ſtond te lezen:

Hic jacet corpus Dagoberti,

en aan de andere zijde:

Hic jacet corpus Nantildis.

Het hoofd van de vorſtin NANTILDE werd niet gevonden, wel denkelijk is hetzelve in hare vroegere begraafplaats achtergelaten, toen ST. LOUIS deze overblijfſelen ter hunner nagedachtenis in een nieuw monument liet plaatſen.

Deze doodenſchending was de laatſte, welke plaats vond; eene ſchending, die geheel *Europa* verontwaardigde, zijnde de meeste gevonden looden kis-

ten tot kogels gegoten, om de vijanden der republick te treffen. Eene contra-revolutie voorkwam de geheele verwoesting dezer abdij, en in 1804 vereenigden zich de vrienden der kunst, om dit gesticht weder in vroegeren welstand te brengen.

Twee jaren later vermeldde een decreet van BONAPARTE, dat deze abdij voortaan de overblijffelen der Keizers zoude toegewijd worden; vier kapellen zoude men te dien einde oprigten. Voorts liet hij al de kelders herstellen, en de abdijzalen hervormen in een opvoedingshuis ten behoeve der dochters, zusters en nichten der leden van het legioen van eer. 500 werden er in opgenomen. Mevrouw QUERAGO werd in den aanvang van 1816 tot opperintendante benoemd.

De grafkelder, die van NAPOLEON genaamd, bleef ledig. Niettemin werd er gedurende zijne kortstondige regering een lijk geplaatst, zijnde dat van den jongen LODEWIJK, zoon van LODEWIJK BONAPARTE vroeger Koning van *Holland*. Maar weldra brak de dag aan, waarop de verbannen *Bourbons*, de regtmatige erfgenamen des troons, dien weder beklommen. Het ligchaam van den ongelukkigen LODEWIJK XVI, de eer ontzegd in het koninklijk graf te rusten, was de eerste die, na 22 jaren daaruit verbannen te zijn, weder in de grafkelders zijner voorouders luisterrijk geplaatst werd. Toen de kerk en doodenschenders den koninklijken grafkelder in 1793 vermeesterden, waren de doodkisten zoo zeer op een ge-

gedrongen, dat er nagenoeg geene plaats was overgebleven voor den Koning, welke na LODEWIJK XV in deze groef zoude nederdalen.

In dit oogenblik zijn er zeven in vrede rustende of wel derzelver overblijfselen, waaronder die van den ongelukkigen LODEWIJK en MARIA ANTOINETTA welke een waardige Franschman DESCLOSEAUX genaamd aan de volkswoede wist te onttrekken, en eerst in zijnen kleinen tuin begroef, ter plaatse, waar nu *la chapelle expiatoire de la Madelaine* zich verheft. Voorts de lijken van ADELAIDE en VICTOIRE in ballingschap gestorven, en in 1814 weder naar *Frankrijk* overgebragt, voorts twee kinderen van den hertog van *Berry*, dien ongelukkigen prins, welke door eene verradelijke hand bij het uitgaan der opera getroffen werd, en ten laatste het stoffelijk deel van LODEWIJK XVIII, den hersteller der aloude *dynastie.* Hetzelve is voor als nog aan den ingang des koninklijken grafkelders geplaatst, en wel op de eerste treden des traps (volgens gebruik), welke tot denzelven geleidt.

Ik moet nog doen opmerken dat de wanden van dezen koninklijken grafkelder met marmeren plinten bekleed zijn; de vloersteenen zijn ten deele zwart en wit, en de doodkisten op ijzeren schragen gesteld, waarvan rouwkleeden van zwart of violet fluweel afhangen, rijk door smaakvol aangebragte borduursels en franjes.

28 en 29 *Februarij.*

Beide deze dagen wijdde ik geheel aan mijne kunstoefeningen, eene kleine wandeling, op de *boulevards* uitgezonderd, benevens een avondbezoek bij vrienden. Eene wandeling binnen *Parijs* mag men gerustelijk ook als iets ten nutte der kunst aanmerken. De veelvuldige verſcheidenheden, die de woelende ſtraten opleveren, ſchenken gedachten van allerlei aard. Men ziet in het hart der volksklasſe en zulks ten behoeve van de *genre*-tafereeltjes, in het ſchetſenboekje opgeteekend, die later te ſtade komen. En dan de veelvuldige ſtudiebladen, welke de ramen der prentmagazijnhouders aanvullen; kortom, de vindingen van den dag, ſtrekt den kunstenaar ter oefening.

1 — 5 *Maart.*

Aan den ridder PLANARD, auteur eener nieuwe opera, *le Mannequin* getiteld, ben ik verſchuldigd van zijn produkt ten eerſtenmale in de *opéra-*

co-

comique te zien opvoeren. Hij woonde in mijn *hôtel*, dat is genoeg gezegd; men gedenkt zijne geburen. Het was een koddig iets, ten behoeve van het carnaval, dat mij zeer vermaakte.

Den daaropvolgenden avond bezocht ik *le théâtre des Funambules* op de *boulevards*, nevens dat van Mad. SAQUI. Voor 15 *ſous* zaten wij op den eerſten rang en lachten. Het was waarlijk een lief *théâtre* en geene *grandioſo* ronſebons; neen, men voerde er eene *vaudeville* en daarna eene pantomime op, waarin de *Pierrot*, die de Parijzenaars de *Talma* van dit tooneel noemen, optrad. Nu, deze DEBUREAU liet onzes inziens nog veel te wenſchen over; ik bragt mij de mimiek van VAN WELL, onzen verſtorvenen Nederlandſchen *Pierrot*, zaliger nagedachtenisſe, te binnen ten aanzien van dezen Parijzenaar.

Den 4en Maart, zijnde de eerſte dag des *carnavals*, verpoosde ik met duizenden anderen op de *boulevards*. De tallooze rijtuigen mogten ter handhaving der goede order ſlechts eene *queue* uitmaken. Overal *deploijeerde* de militaire magt, en wel aan de hoeken der ſtraten. Zoo kon de voetganger gerustelijk zijnen weg vervolgen, zonder eenig letſel te bekomen. Men zag ſlechts in de rijtuigen gemaskerden gezeten. De geheele troep van *l'opéra comique* onderſcheidde zich door eene aangenomene *Napolitaanſche* kleeding in eigen rijtuigen, met vier

paarden befpannen, gezeten, en door lakkeijen omgeven.

Voorts zaten er vele vrouwen *en travesti* te paard, meerendeels *des vertus à quatre francs.* Na eenige uren de ftad doorkruist te hebben, *restaureerde* ik mij en bragt den avond in gezelfchap door, mij niet meerder in de fteeds aangroeijende *foule* wagende. De tweede dag was in geen vergelijk van den eerften, ten aanzien der zich toen voordoende verfcheidenheden.

6—8 *Maart.*

Op den *Louvre* werkzaam zijnde, zag ik den optogt van den vetten os, welke den voorgaanden dag reeds een deel van de ftad was rondgeleid, en nu op de *place du carroufel* zijn kompliment aan het koninklijk gezin kwam maken, als ook aan den graaf LOBAU, kommandant van de militaire magt, een gebruikelijk iets, tijdens het carnaval. Het uitgegeven wordende programma van dat vette dier, in houtfnede prijkende, vermeldde dat het 3,000 ponden woog, en welke ftraten hetzelve rondgeleid zoude worden. Door trompettengefchal, voorafgegaan en begeleid door flagersknechts als Turken *gemetamorphofeerd*, te paard gezeten, was het eene der in het oog loopende *cavalcades*, die het volk omftuwde.

Aar-

Aardigheidshalve moet ik hierop eene zinſnede uit het programma van de *ordre et marche du bœuf gras* laten volgen.

C'est encore M. CORNET, *de* Caen, *qui a amené au marché les ſept plus beaux bœufs, parmi lesquels a été choisi le Bœuf Gras. Les ſept plus beaux ont été achetés par* M. DENAUX, *marchand Boucher, place Maubert, n. 44. Le prix réel de ces bœufs n'a point été déclaré; mais les confrères du Boucher acheteur les ont estimés de* 1,800 *à* 2,000 *francs la pièce. Leur poids présumé approche de* 3,000 *livres; leur taille est de 6 pieds au moins; enfin ces bestiaux ſont de la plus grande beauté.* M. CORNET, *l'un des plus riches herbagers de la Normandie, est, depuis plus de dix ans, le ſeul, qui ſoit parvenu à faire d'aussi beaux élèves* (*).

De vette os, op de *place du carrousſel* gekomen, werd door eenen ontzettenden volksdrom gevolgd, welke zich voor het paleis der *Tuilleriën deploijeerde.* Dit ſcheen de autoriteiten te mishagen,

(*) Zulke ſchoone kweekelingen! wie grimlacht niet bij de lezing van zulk een vetweijers programma. Hoe koddig, hoe *ingénieus* weten de Franſchen zulk een programma of berigt niet in te kleeden. Maar wij moeten ook getrouwelijk bekennen, dat hunne taal zich daartoe dan ook vereenigt, en bij vele van onze overzettingen de geest verloren gaat.

DE UITGEVER.

gen, en dadelijk moest de *garde municipale* in den zadel zitten, om den volksaandrang tegen te gaan. De hekken werden gefloten en het binnengedrongen volk zoo goed mogelijk verwijderd. Zoo zeer bevreesd was men voor eene overrompeling van de *Tuilleriën.* Het was dus altijd, gedurende mijn verblijf te *Parijs*, om bij het Hollandfche fpreekwoord te blijven: *boeren pas op je ganzen.*

Dien avond bezocht ik twee der voornaamfte fpeelhuizen (*maifon de jeu*) N°. 36 en 129 in het *palais roijal*; na afgave in de *antichambre* van hoed en *parapluie* trad ik binnen, *la roulette*, het *rouge et noir.* Dat verderfelijk fpel had, zoo als altoos, vele fpelers binnen deze verblijven gelokt, die afzonderlijk drie falons bezitten, waarin de fpeeltafels gefteld zijn. Ik was aandachtig aanfchouwer, dat verftaat zich, de gelaatstrekken der hartstogtelijke fpelers gade flaande; ook deze prentte ik diep in mijn geheugen, en zoo kan ik dan ook later zeggen, een tafereel moetende fchetfen, waarin het hartstogtelijk oogenblik eens fpelers onderfcheidend moet voorkomen: zoo is de fpeler *au palais royal* te *Parijs.* De onaangename ftemming, waarin ik verkeerde, na deze beide huizen bezocht te hebben, verwisfelde zich na het verlaten van dezelve, voor eene vrolijkere. Ik werd in eene der ftraten deelgenoot van een allerkoddigst voorval; want ik zag eene koets met gemaskerde carnavalsdames omverwerpen, die in het voorbijrijden aan een ander rijtuig gehaakt

hadden. Wat meer is, de twee rijtuigen hadden zich zoo vast gehecht, dat het moeizaam viel, hen reeds *geculbuteerd* te ſcheiden; het was een regt *charivari*; en een leven! een leven! dat de geheele wijk op de been bragt. Den 7en en 8en wijdde ik der kunst en den vriendſchappelijken kringen, die ter aller ure voor mij opengeſteld waren.

---

9 *Maart.*

Heden deed ik eene mij onderwijzende wandeling, binnen de zalen van den *Luxembourg*, der moderne kunst geheel toegewijd en wel met het voornemen ook daar ſchetſen te gaan ſchilderen; maar oordeelende, na eene naauwkeurige beſchouwing, dat ik mij aan de oude moest blijven hechten, beſloot ik nog deze maand *Parijs* vaarwel te zeggen. Niettemin zal ik ter liefde mijner Nederlandſche kunstvrienden de bezienswaardige, en zoo als ik vermeen vroeger niet aangehaalde ſchilderijen, welke thans mede in deze galerijen *geëxpoſeerd* zijn noemen, als: *het Bombardement van Algiers* door GUDIN, eene *marine* van ROQUEPLAN en eene van POITTEVIN, een *ſtrandgezigt* van ISABEIJ, een *landſchap* (*campagne de Rome*) door GIROUX, een *landelijk feest* (*campagne de Naples*) door ROBERT, *ſcene Italienne* door BODINIER, en eene andere door BONNEFOND, *het ter dood brengen van Jeanne Cordet* door H. SCHEFFER, *Judith, van* HORACE VERNET, *de paus-*

pausſelijke abdicatie door MONVOISIN, *Phèdre et Hippolyte*, *Clytymnestre* en *Didon en Enée* van GUERIN, *Batailles* van GROS, *les femmes Suliotes* van SCHEFFER *ainé*, *Lucrèce* van DEBEIJE, de *Brutus* van COERS, *penſionnaire* van *Frankrijk*, thans te *Rome*. Ten aanzien van dit ſtuk zoude men kunnen zeggen, dat een al te lang verblijf in één' *atelier* zoo goed als verderfelijk is. Ieder beeld op zich zelf is goed van teekening en ſchildering; maar zij zijn in dier voege bij elkander geplaatst, dat zij ſlechts eene vereeniging van akademiſche beelden uitmaken. Het zijn verſcheidene ſchilderijen bij elkander en zoo weet het oog des aanſchouwers niet, waarop het rusten moet. Het is dus de harmonie en *clair obscur*, welke aan het geheel, ontbreekt. *Dante et Virgile* van DE LA CROIX, welke men den chef der romantiſche ſchilders noemt, bezag ik insgelijks met aandacht en vond er dat niet in, wat men er van zegt, als ontwarende drie gelijk verlichte beelden, ſtaande in eene ſchuit, en drie gelijke beelden daaronder in het water zich aan de ſchuit *cramponeerende* ter redding van hun leven; dus 1. 2. 3. 4. 5. 6. De twee kabinetſtukjes van KNIP en BRASCASSA onderſcheidden zich hier ten aanzien van vele anderen in die *genre*.

Na eene herhaalde oplettende beſchouwing dezer galerij vroeg ik mij zelven in het heengaan toe: is het noodzakelijk dat ik de aanſtaande tentoonſtelling, welke in de maand *Mei* zal plaats vinden, blijf af-

wachten? Ik dacht na. Neen, wat zal ik daar zien? Schilderſtukken van GROS, GERARD, GUERIN, GIRODET, achtingswaardige bekwame kunstenaars, wel is waar; maar zij hebben allen hunnen tijd gehad. Wat GROS aangaat, ik vooronderſtel, dat hij met de ſchildering van het *plafond* in het *Panthéon* roemvol zijn afſcheid genomen heeft. Wat zal ik dus zien? eene nieuwere *méthode*, welke nimmer ſtand zal houden; ook zullen de kunstprodukten niet zeer beduidend zijn, daar er in het afgeloopen jaar ook eene tentoonſtelling heeft plaats gevonden, en de tijd tot de eene of andere grootſche onderneming dus te beperkt geweest is. Dus *voorwaarts* naar de geboorteplaats van mijn *idole* in de kunst, TITIAAN! De ſtukken, die mijne aandacht in de Franſche kunst het meest boeiden, waren: *de Pest van Java* door GROS, *de ſchipbreuk van de Meduſa* door JERICAULT en de *Moisſonneurs* door ROBERT, een drietal ſchilderijen in verſchillende *genres*.

Het was de laatſte maal dat ik den drempel van dit paleis overſchrijdde, door MARIA de MEDICIS, naar de teekeningen van DESBROSSES, in 1615 gelast op te trekken, en wel op de aloude grondvesten van *l'hôtel de Luxembourg*, welke naam hetzelve dan ook altoos behield. Het gebouw is ſmaakvol en edel ingerigt. Eene enkele ſchoone plaats, door vier gebouwen bloksgewijze daargeſteld, maakt het geheele plan uit. De *façade* aan de zijde der ſtraat *Tournon*, doet zich zeer ſchoon voor. In het middenpunt verheft zich een fraai gebouw, waarop eene

do-

me; in de geheel eenvoudige maar welſtandige bouworde herkent men de *Florentijnſche* ſchool. Een prachtige trap ſiert het inwendig deel, door een aantal *tropheën* en ſtandbeelden geſierd; vorstelijk is ook de zaal, de zittingen der *pairs* gewijd, *gedecoreerd.* Kortom, het geheel is allezins beziens-waardig, *le cabinet du livre d'or* niet te vergeten, eenmaal door MARIA DE MEDICIS bewoond, en een fraai uitzigt op den tuin hebbende, aan welks uiteinde zich een *obſervatorium* bevindt. In de *allée*, welke tot hetzelve geleidt en tegenover de *façade* van het paleis, werd de Maarſchalk NEIJ, na door de kamer der *pairs* veroordeeld te zijn, doodgeſchoten.

10 *Maart.*

Den morgen van dezen dag wijdde ik der nagedachtenis van LODEWIJK XVI en zijne gade MARIA ANTOINETTA, de ſlagtoffers der revolutionnaire regtbank van 1793 en deed eene bedevaart naar *la chapelle expiatoire*, *rue d'Anjou St. Honoré*, op het terrein van het vroeger kerkhof *Magdalena* gebouwd; het kerkhof, waar tijdens het ſchrikbewind de ongelukkigen begraven werden, die op *de place Louis* XV ook *place de la guillottine* genaamd, geguillotineerd werden. Na de onthalzing van den ongelukkigen LOUIS XVI en zijne gade MARIA ANTOINETTA werden ook deze hunne bloedende lij-

ken daar ter plaatſe in eene groef, acht voeten diep, benevens eenige emmers ongebluschte kalk geworpen, om de vernietiging te beſpoedigen. Deze groef, door eene ſterke wacht omgeven, waagde niemand te naderen. Een waardige burger, DESCLOSEAUX genaamd, waakte mede onafgebroken, als bewoner van het belendende huis, dat deze overblijfſelen niet opgegraven werden, ofſchoon dit plekje gronds, nevens de diepe groef gelegen, waarhenen zoo vele bloedende lijken geſleept waren en aan de verrotting overgegeven werden, eene verpestende lucht van zich gaf. Toen in rustiger tijden dit terrein den meestbiedenden te koop aangeboden werd, ſlechts om eenige ſtukken gouds te verwerven, meldde zich deze grijsaard als kooper aan. Als eigenaar van het aangrenzende huis, dacht men dan ook, dat deze het *terrein* ſlechts wilde koopen, om zijn erf te vergrooten; maar geenszins dat hij zulks uit eerbied voor de daar rustende overblijfſelen van het vorstelijk gezin, bezitter van hetzelve, wilde worden. Geene der vroegere door de weldaden van dien monarch verrijkte hovelingen ſcheen zich dit *terrein* te herinneren. Dezen grijsaard alleen, die van den onthalsden monarch nimmer eenige gift ontvangen had, of wel gedurende zijn leven bevoorregt was geworden, was de asch van zijnen ongelukkigen vorst echter dierbaar, en zonder hem waren de overblijfſelen van dit vorstelijk paar verſtrooid geworden.

Eigenaar van dezen grond geworden zijnde, liet hij dien in eenen boomgaard herscheppen, om de autoriteiten te verschalken en geen achterdocht te geven, dat hij die slechts gekocht had, opdat zijne nazaten in het bezit dier dierbare overblijfselen zouden blijven. Zoo liet hij een' verschen grond aanbrengen ter dekking der heilige beenderen, terwijl het lommer van het geboomte die weldra overschaduwde. Na eene vijfjarige rust vormden zijne zwakke handen, en met behulp van die zijner kinderen, eene heining ter verfraaijing van den grafkuil van LODEWIJK en ANTOINETTA; een kleine grafheuvel verhief zich te midden derzelve. Cipressen en treurwilgen stelden eene bevallige bosschaadje daar, waar nevens hij bij de naderende lente bloemen kweekte. De beenderen van 500 Zwitsers den troon getrouw gebleven, en den 10 Augustus dien ten koste van hun leven verdedigende, rustten aan den voet dezer groef; ook eenige der voornaamste leden van het destijds bestaande, parlement: de deugdzame LAMOIGNON de MALESHERBES Mesd. ROSAMBO en CHATEAUBRIANT, de Hertoginnen DE CHOISEUL en GRAMMONT, de hertog de VILLEROY, de gravin LA TOUR, de luitenant ANGRAND D'ALLERAIJ, THIROUX DE GROSNE en honderden andere slagtoffers. Welk een klassiek plekje gronds! DESCLOSEAUX ging dus met omzigtigheid ter behoudenis van hetzelve te werk. Geen voordeelig aanbod of bedreiging deed hem hetzelve later afstaan. In 1810 onder anderen meldde zich een aanzienlijk man bij hem aan en bood

bood hem een der fraaiſte *hôtels* uit *Parijs* in ruiling voor dit terrein aan, of wel het ſchoonſte landgoed in de omſtreken van *Parijs*. Te vergeefs, hij wees een en ander van de hand, offchoon destijds in armoedige omſtandigheden verkeerende. De lastige aanzoeken moede zijnde, uitte hij zich ten laatſte in deze bewoordingen.

„ Nimmer, mijnheer! zult gij mij door de voor„ deeligſte aanbiedingen overreden, dit plekje gronds „ af te ſtaan. Ik kende den ſchat, dien hetzelve „ bevat, toen ik het kocht. Te vergeefs zal men „ trachten mij dien te ontrukken, en zoo lang er wet„ ten beſtaan, zal ik dezelve inroepen, ter handhaving „ van mijn regt als eigenaar. Wanneer deze opge„ houden hebben te beſtaan dan heb ik mijn geweer nog „ om hen te ſtraffen, die dit plekje gronds zouden „ willen aanranden; een' ſchat bevattende, welken „ ik ten wachter verſtrek. Ik zal dien aan de verwant„ ſchap alleen overgeven; het is voor haar, dat ik „ dezelve bewaar. Geen belangzuchtige ſpeculatie„ geest heeft mij bezield, toen ik dien kocht, en ik „ ſta dien dan ook tot geen' prijs af."

De kooper vertrok, en liet hem in vrede zijne vergeet mij nietjes op dien geheiligden grond kweeken, van welke hij elk jaar eenige ſtengels naar een vreemd gewest aan de hertogin *d'Angoulême* zond. Na de terugkomst van LODEWIJK XVIII werd deze zoo lang aan elks oog onttrokkene plek gronds door

tallooze inboorlingen en vreemden bezocht. Wie wilde toen ook niet DESCLOSEAUX leeren kennen. De Koning van *Pruissen*, op het graf van LODEWIJK en MARIA ANTOINETTA nederknielende, plengde een' traan ter hunner nagedachtenis, daar H. K. H. *Madame* de hand van den getrouwen wachter in de hare sluitende, hem toevoegde: „ goede grijs„ aard! ik was weinig wachtende nog zulke ge„ trouwe Franschen te zullen hervinden. Gij „ hebt eerbiedvol de assche mijner ouderen weten te „ bewaren, uwe nazaten zullen gezegend worden." *Monsieur* schonk hem, in naam des Konings, zijne eigen orde, die van ST. MICHEL, waaraan eene jaarwedde, ten behoeve zijner dochters, verbonden was, nadat hij zonder eenige bepaling van prijs, afstand van het *terrein* gedaan had. Maar, hartverscheurend was de dag voor den grijsaard, toen het gebeente van LODEWIJK en MARIA ANTOINETTA, naar den grafkelder van *St. Denis* overgebragt werd. Zoo schonk men hem dien dag ook de afbeeldsels van dezen monarch en zijne gade, ter vergoeding van dit gemis, hetwelk hij slechts kortstondig overleefde. Hij stierf den 13 Julij 1816. (*)

Deze kapel in het afgelegenst gedeelte van *Parijs*, ont-

(*) Toen ik in 1822 eene bedevaart naar het kerkhof van *Père la chaise* deed, liet ik mij zijn graf aanduiden.

DE UITGEVER.

ontgaat voorzeker het oog des vreemdelings, en zulks bejammerde ik, aangezien men haar gerustelijk het fraaiſte gebouw in eenen modernen ſtijl kan noemen. Zoo huldigde ik dan ook van ganſcher harte den bouwmeester Mr. FONTAINE; het geheel is door deszelfs eenvoudigheid volprezen, daar een wel aangelegd plantſoen hetzelve omgeeft en door ſchoone hekwerken afgeſloten wordt. De voorgevel bevat de volgende regelen:

Koning LODEWIJK XVIII heeft dit monument opgerigt ter heiliging van het oord, waar de ſtoffelijke deelen van Koning LODEWIJK XVI en Koningin MARIA ANTOINETTA, gedurende 21 jaren begraven lagen en van daar overgebragt zijn, den 21 Januarij 1815 naar de koninklijke begraafplaatſen te *St. Denis*.

Dit monument is volbouwd het tweede jaar der regering van KAREL X, in het jaar 1826.

De trappen opgetreden zijnde, welke tot voortreffelijke bronzen deuren geleiden. kwam ik in een voorportaal waar ik, andermaal eenige trappen moetende opſtijgen, mij verplaatst vond voor eene deur van traliewerk, waardoor ik het binnenhof ontwaarde, aan welks beide zijden eene opene galerij naar de kapel geleidde, welker ingang ten einde van het binnenhof met eene kolonnade prijkt.

Ter wederzijde dezer galerij rust het gebeente van die moedige Zwitſers, welke, na eene hard-

nekkige verdediging van LODEWIJKS leven en regten, op het gruwzaamst vermoord werden.

De *loge* van den *concierge* gevonden hebbende, geleidde mij deze langs de galerij ter regterhand naar de kapel, en liet mij in den kelder afdalen ter plaatſe, waar de kuil door de revolutionnairen, ten behoeve der ontzielde ligchamen van LODEWIJK en MARIA ANTOINETTA gedolven was. Hier ſtond in den vorm van een altaar een marmeren monument; hetzelve wordt door een met effen kleuren geſchilderd glazen raam verlicht alsmede de kelder zelf, van een zwaar muurwerk zamengeſteld. Aan het uiteinde der beide galerijen reeds genoemd, die tot dit gewelf geleiden, ontwaart men twee gelijkvormige half ronde oploopende trappen, die ook tot de kapel zelve geleiden.

Deze, met voortreffelijk bewerkte ornementen verſierde kapel is rond, met nog twee inloopende halfronden, waarin de trappen uitkomen. Tusſchen dezelve ſtaan vierkante blokken, met zwart marmeren tafels, waarop met gouden letteren het testament van LODEWIJK XVI gegrift ſtaat ter regterhand, en aan de marmeren tafel ter linkerhand, de inhoud des laatſten briefs van MARIA ANTOINETTA aan ELIZABETH, een treffend iets. Vlak over den ingang van dit hunne nagedachtenis toegewijd verblijf, waarboven men in *bas-reliefs le transport funèbre* der lijken naar de begraafplaats *St. Denis*, voortreffelijk bewerkt en voorgeſteld, ontwaart, bevindt zich het eenvoudig altaar, op-

opgerigt boven den grafkelder. Nisſen, waarin vergulde kandelabres geplaatst zijn, ſieren de rondte dezer kapel, waarin zeer fraaije zitplaatſen zijn, die na de dagen van Julij 1830 niet meer zijn gebezigd.

De beide galerijen, die het voorportaal van de kapel afſcheiden, bevatten elk negen *arcades*, waartusſchen fakkels in *bas-relief* zich uitmuntend voordoen, als rustende op pedeſtals, waarop zich van onderen een leeuwenkopje vertoont, waaruit het water van de *corniches* loopt.

Eene vindingrijke gedachte. De dekſtukken van deze *arcades* zijn half rond met ornementen, en alleen op het binnenhof door de verhooging van den grond zigtbaar.

Deze mijne bedevaart volbragt hebbende, legde ik een bezoek bij den Heer BOREEL, ſecretaris der legatie af, en bragt den avond in het *Théâtre l'Ambigu Comique* genaamd, op den *boulevard* door. Dit door de burgers van die wijk zeer bezocht tooneel, bevat vier rangen. Ik woonde er eene eerſte voorſtelling bij van de melodrame, getiteld: *le Dominicain ou le Couvent de l'Annonciation*, zijnde een overgenomen iets uit den roman, *Le Moine* getiteld: van den Engelſchen ſchrijver LEWIS. Wie kent denzelven niet; de afſchuwelijke daarin voorkomende tafereelen. Nu, deze werden ongeſluijerd opgevoerd en de geestelijkheid op eene der ſchandelijkſte en onteerendſte wijze ten toon ge-

gesteld. Een en ander deed eene onaangename gewaarwording bij mij geboren worden. Ik bleef echter tot het het einde dezer voorstelling, om te kunnen beoordeelen hoe verre het verderfelijke zich zoude uitstrekken. Ja, tot de schandelijkste uitersten en dat in een beschaafd land, te midden eener natie, de zich die eerste noemt.

---

11 *Maart.*

Eene wandeling naar *Longchamp* in het gezelschap van den Heer HOEVENAAR, mij gedurende mijn verblijf te *Parijs* zeer verpligtende, was mij allezins genoegelijk. Het wemelde van rijtuigen, en ik bemerkte hoe weinig de Parijsche ruiters hunne paarden weten te *dresseren.* Eere de tot onzent soms wat overdrevene eigenliefde der Hollandsche pikeurs dienaangaande, minnaren van paarden en ervaren koetsiers, die ik hier niet aantrof, daar meest allen hunne paarden veronachtzaamden.

Deze wandelplaats is haren naam verschuldigd aan eene vroegere *cantatrice* der groote opera te *Parijs.* Deze dame, eenen tegenzin in den stand, welken zij, door de natuur met vele begaafdheden begiftigd zijnde, in de maatschappij bekleedde, opgevat hebbende, verwisselde den tooneeldiadeem met den sluijer eener kloosterling, hare gelofte afleggende in het klooster *Longchamp*, aan het einde der *chaussée* gelegen.

Spoe-

Spoedig verſpreidde zich het gerucht, gedurende de heilige week (*la ſemaine ſainte*), dat deze nieuwe non hare welluidende ſtem zoude laten hooren in het midden der kloosterlingen, en wel buiten het klooster zelf in het luchtgewelf. Geen wonder dat de vroegere bewonderaars der *cantatrice*, de *beau monde* enz., op dit tijdſtip daar in masſa kwam wandelen, om nog eens of meermalen de aan de opera betreurd wordende ſtem te hooren. Velen gingen nog later te dien einde daarhenen, en zoo verwierf de wandeling hare *reputatie* en werd *la promenade de Longchamp* genaamd. Men bezigt deze in het voorjaar ook, ten einde eene nieuwe mode bijval te doen vinden. De kleermaker en de *modiste*, bij voorbeeld, ſchenken eene dame, *un jeune cadet* (*incroyable*) een nieuw kleed van hunne vinding *gratis*, in de hoop dat het bijval zal vinden; want de mode, *au Longchamp* aangenomen, hoe *variable* deze dan ook is, houdt voor het minst een deel van het ſchoone ſaizoen ſtand, al ware het ſlechts uit *respect*, dat dezelve op deze beroemde wandelplaats bij den aanvang van het ſaizoen het eerst gezien is geworden. Met rasſche ſchreden verſpreidt zich deze mode in de departementen en de kleinſte modenimf in de kleinſte ſtad van *Frankrijk* zegt: „ zie, *Monſieur* of *Ma-*
„ *dame* daar is het modeplaatje van *Longchamp*."

12 *Maart.*

Heden deed ik eene afwisſelende en belangrijke wandeling in de Gottiſche *architecture*, en bezocht eerst de kerk *St. Severin*, tot welker inwendig deel eene ſchilderachtige deur geleidt. Ik trof daarbinnen eene middelmatige moderne ſchilderij van PALIÈRE aan.

Vandaar begaf ik mij naar *le Palais de Justice*, doorliep nog eenmaal de zaal des *pas perdus*, en bezag *la ſainte Chapelle*, welke een deel van dit gebouw uitmaakt en waarin nu de archiven bewaard worden. De toegang tot dezelve is zeer klein, ofſchoon een voortreffelijke ſteenen trap derwaarts geleidt. Ook zijn de venſterramen bezienswaardig; niet minder het *hôtel* de *Cluny*, in de ſtraat *des Mathurins*, hetwelk het oog des vreemdelings veelal ontgaat.

De eigenaar heeft het aan verſchillende huisgezinnen uit de werkzame klasſe verhuurd. Zoo ontwaarde ik, op de binnenplaats komende, uithangborden van allerlei aard. De overblijfſelen van het Gottiſche, dat men nog aantreft, zijn fraaije torens, venſters enz., maar voor alles munten de dakvenſters uit, aangezien derzelver rijke ordonnantie. Het geheel is nog van den Romeinſchen tijd oorſpronkelijk, en de zich op de plaats bevindende put door hen gegraven geworden.

De

De gewelven doorloopende, bereikte ik de werkplaats van den schrijnwerker, eigenaar van dit gebouw en vervaardiger van meubelen in den antieken stijl. Deze geleidde mij langs eenen ronden steenen trap tot de vroegere kapel, nu in eene drukkerij herschapen. Welk een jammer ten aanzien van het schoone klassieke poortje, dat tot deze werkplaats geleidt. Welk eene hervorming heeft hier plaats gevonden, een waar pronkstuk van vroegere eeuwen. Het verwulf is een meesterstuk van stoutheid. Een enkele kolom steunt het geheel; ook zijn al de ornementen, die hetzelve sieren in het materieel uitgehakt. Na den antieken vorm der ramen nog eene wijl met oudheidslievende eerbied gadegeslagen te hebben, bezocht ik ook de gewelven onder de kapel, het minst belangrijke van dit geheel, als zijnde eenigermate *gemoderniseerd* geworden. Dit gebouw heeft tijdens de revolutie in 1793 als bisschoppelijk verblijf veel geleden.

Nu ging het weder voorwaarts naar de abdij *St. Germain des près*.

Dit gebouw had vroeger het aanzien eener citadel; torens verbonden zich aan het muurwerk, dat door diepe grachten omgeven was. Men vermeent, dat deze abdij eene der oudste van *Parijs*, en gebouwd is op de grondvesten van een' tempel *Isis* toegewijd. Zij zoude door CHILDERIC, zoon van CLOVIS, gesticht zijn. Deze abdij bevatte eenmaal

de zeldzaamſte manuscripten. Ter prooi der vlammen geworden zijnde, is een deel derzelve, Oosterſche, Griekſche, Latijnſche en Franſche zoek geraakt en het andere deel naar de koninklijke bibliotheek overgebragt.

Een deel van het gebouw, waarin ik een paar moderne ſchilderſtukken van zekeren DURUPT aantrof, is eenigermate *gemoderniſeerd*. Na eenige ſchoone beelden in oogenſchouw genomen te hebben, ſpoedde ik mij ter middagmaal, bij den Eerwaarden MARRON uitgenoodigd zijnde, en bragt den avond aan de ſchrijftafel door.

13—16 *Maart*.

Binnen *Parijs* valt er altoos iets nieuws te bemerken, daar is altijd de eene of andere *ſalon* voor den weetgierigen kunſtenaar opengeſteld, en in denzelven bragt ik vele uren ter verpoozing door.

Den avond van den 15den bezocht ik *le Théâtre Porte St. Martin*, een in den tijd van weinige dagen begonnen en voleind gebouw. De architect LE NOIR bewerkſtelligde zulks met zoo veel ſpoeds, opdat de Parijzenaars niet lang het gemis der opera betreuren zouden, als zijnde dezelve afgebrand. Deze zaal verſtrekte ter plaatsvervanging der opera, tot dat dezelve in de ſtraat *Richelieu* verplaatst, en van daar weder naar de *rue Pelletier* overgebragt werd,

aan-

aangezien den moord aan den hertog van *Berry* aldaar gepleegd. Men kan te regt zeggen, de operisten zingen in tijdvakken de ſtad rond.

Vier rangen bevat de zaal, waar meerendeels melodrama's met balletten en andere ſtukken van grooten omvang, waartoe dezelve groot genoeg is, opgevoerd worden. Ik woonde er de 54ᵉ voorſtelling bij van de melodrame *Richard Darlington*, in acht tijdvakken. Mr. FREDERIK en Mˡˡᵉ. NOBLET vervulden de kontrasteerende karakters meesterlijk.

Het goed *enſemble* des troeps, dat men niet overal en ook in het hooggeroemd *Parijs* niet altijd aantreft, was oorzaak dat ik den avond, wel te vreden zulks aangetroffen te hebben, tot mijnent keerde.

Den volgenden morgen en de daaropvolgende dagen hield ik mij onledig met het ſchetſen der verſchijning van den geest van SAUL voor SAMUEL, door SALVATOR ROSA, een dezer avonden mij verpoozende in een klein *Théâter*; want er zijn er van allerhanden vorm, *les folies dramatiques* genoemd. Het *plafond* van dit tooneel is in vakken verdeeld, en doet haren naam geſtand, waarin *les folies dramatiques*, alsmede in de portiek en op de *balustrades* ten deele afgebeeld zijn. *Arlequin*, *Pantalon*, *Pierrot* enz. zijn niet vergeten. Ik woonde eene weinig beduidende voorſtelling van *Le Coureur des Griſettes* bij, en ten ſlotte eene melodrame: 20 *ans après* getiteld.

17 *Maart.*

Dezen dag wijdde ik geheel aan de bezigtiging van *le Musée d'Artillerie*, op het plein van de kerk *St. Thomas d'Aquin* gelegen; een hoogst belangrijk museum, ik waag het te zeggen, misschien wel een der belangrijkste *dépôts* van geheel *Europa*, wat de oudheid der wapenen betreft. Wij zullen hieromtrent, om de oplettendheid des reizigers dienaangaande eenigzins op te wekken, eenigermate breedvoerig uitweiden.

Na eene ruime galerij te zijn doorgegaan en eenen fraaijen trap beklommen te hebben, werd ik op vertoon van mijn paspoort in de groote galerij van wapenrustingen toegelaten, welke, daar de ordonnantie der kolonnade in drieën verdeeld is, in het *centrum* geplaatst zijn, voor zoo verre zulks doenlijk was, volgens chronologische orde. Ik zag er de wapenrustingen van de personen, die in de 16de eeuw geleefd hebben, en wel de wapenrusting van FRANÇOIS I, op een uitmuntend getuigd bronzen paard.

Het gedeelte aan het einde der zaal bevat de oudste wapenrustingen en die der vroegere eeuwen. Het derde gedeelte bij het binnenkomen der galerij bevat de latere of moderner wapenrustingen van het begin der regering van HENDRIK IV tot het einde

van

van die van LODEWIJK XIV, als wanneer de wapenrustingen van top tot teen te niet gingen.

In iedere der vier overige galerijen is, vlak over de venſters, een houvast geplaatst, voorzien van handbare oude en moderne wapens. Van het oudſte vuurwapen *l'arquebuſe à mèche* af, tot aan het *fuſil à platine percutante* toe, waarvan de uitvinding in ons tijdvak geſchied is. Het kostbaarſte en ſchoonst bewerkte in dat vak, het vreemdſte door deszelfs vorm of geſchiedkundige *importance*, berust in drie glazen kasten, in de 1°. 3° en 4° galerij. Over deze houvasten voor de venſters, bevindt zich eene reeks van tafels, waarop gerangſchikt ſtaan.

1. De modellen der vuurmonden, de affuiten en wagens, die van de eerſte tijden af tot heden toe, in oorlogen gebruikt zijn geworden.
2. De *projetten*, *relalifs* aan het wapen der artillerie, die gedurende dien tijd voorgeſlagen en niet aangenomen zijn.
3. De modellen van machines en inſtrumenten, in de artillerie-dienst gebezigd.
4. De modellen van machines, inſtrumenten en gereedſchappen tot de *conſtructie* dienende van oorlogswapenen en der ambachten, die aan deze *conſtructiën* deel nemen. Op den grond onder de tafels en houvasten zijn de modellen *de forte proportion* geplaatst.

Aan

Aan de muren tusſchen de venſters hangen eenige verſchillende inſtrumenten enz.

De groote galerij der wapenrustingen ontvangt haar licht van boven; oude wapentropheën en vaandels hangen tegen de muren. Elke wapenrusting ſtaat of hangt tegen eenen platten ſtandaard, die op eenen pedeſtal rust, waarop de adellijke wapens van elken eigenaar der wapenrusting zijn geſchilderd. Het meest boeiden mij, want ieder trok mijne aandacht, die van ROLAND, RENAUD, een der vier zonen van AYMON (men vermeent echter, dat zij beiden van lateren tijd zijn), die van de kruisvaarders, waarop een ridder, zijne offerande aan den gekruisten CHRISTUS brengende, ſtaat afgebeeld. Eene, waarop het bewonderingswaardig talent van zamenſtelling van JULES ROMAIN herkenbaar is, gansch verguld.

Die van JEAN SANS PEUR; van JEANNE D'ARC, haar door CHARLES VII vereerd en 61 pond wegende: volgens de grootte moet deze heldin vijf voet lang geweest zijn; die van KAREL *den Stouten*, van LOUIS XV, CHARLES VIII; eene, bekend onder den naam van *l'armure aux lions;* die van FRANÇOIS I, in het midden der zaal; hij droeg dezelve in de *bataille* van *Pavia;* die van PHILIPPE II, welk een verſchrikkelijk breed man moet deze geweest zijn; die van ANNA DE MONTMORENCY, van LOUIS I, CHARLES IX, geheel verguld; van

GUIL-

GUILLAUME VAN DER MARCK, zeer vreemd; die van FRANÇOISE DE BOURBON met een uitſtekend rond aan de ſchaamdeelen, hetwelk men in vroegere eeuwen bij ons aan de broeken droeg en den naam had van *doedelein of putze;* die van HENRI III, van den ridder P. BRUNER, welke bijzonder dik van ijzer is; eene, welke de oude gedaante van de *armures à écailles* had, die van FREDERIK V, van den graaf DE SOISSONS, van ELIZABETH *de Nasſau*, moeder van TURENNE, de onderarmſtukken zijn met traliën; die van LOUIS DE NOGARET, van TURENNE, zeer ligt; die van RAYMOND DE MONTÉCUCULI, dat een bijzonder welgemaakt man moet geweest zijn; die van ERNEST AUGUSTE DE BRUNSWICK, nog al *baroque*, eene vergulde kroon is op zijnen helm geplaatst; die van een' wapenheraut, zeer zwaar; onder aan het borstſtuk eene zware ſtalen punt, waarop waarſchijnlijk de lans *en arrêt* rustte. Meest al de andere wapenrustingen hadden die punt of uitſtekende haak onder den arm op de regterborst. Voorts wapenrustingen van kinderen enz. enz. enz., te veel om te noemen.

De menigte losſe helmen, kurasſen enz. zijn mede zeer bezienswaardig. Onder anderen munten uit: de helm van SAINT LOUIS en eenige losſe ſtukken eener wapenrusting van HENRI IV. Ook in de kas van de eerſte galerij het ornement van het onderſte gedeelte van een' paardenkop, uitmuntend in ijzer en koper bewerkt.

De

De collectie fchilden is ook zeer opmerkelijk. In de eerfte galerij treft men uitmuntende *masfes d'armes*, bijlen, hamers enz. aan; ook keurige hellebaarden, oorlogszeisfen, *pertuifanes*, pieken, lanfen enz. Onder de *pertuifanes* munt uit, die van JEANNE D'ARC.

In de vierde galerij vindt men de *espadons*, *flamberges*, *épées* enz. meest historisch. De degen van FRANÇOIS I, met goud en edelgefteenten; *l'épée de marechal de France*, als ook *les batons de marechal d'empire et de France*, munten boven alles uit.

In de kas dezer galerij trof ik uitmuntende *poignards* aan, ook die van RAVAILLAC, den moordenaar van HENRI IV.

Over de kas van de eerfte galerij bevinden zich de wapenen vóór de uitvinding van het kruid, als: bogen, pijlen, *arbalètes*, *traits* etc.

Aan het einde der eerfte galerij, fchoone *carquois*, vooral die van het opperhoofd der *Kirghiefen*; ook eene Aziatifche met edelgefteenten en paarlen, in de kas van de derde galerij.

Het eerfte gedeelte van de houvasten is opgevuld met *arquebufen* en *musketten*, nieuwe en oude geweren van verfchillende natiën.

Het tweede gedeelte met Duitfche karabijnen, ook het eerfte gedeelte van de tweede galerij, en het tweede gedeelte van die galerij met geweren van verfchillende landen.

De derde galerij bevat eene menigte Rusfifche, Pruis-

Pruisſiſche, Oostenrijkſche, Hollandſche, Zweedſche, Engelſche, Portugeſche en Spaanſche wapenen; als ook Marokkaanſche, Albaneeſche, Turkſche, Arabiſche en Algerijnſche geweren.

In de kas van deze galerij treft men aan het uitmuntend geweer van LOUIS XV, twee ſchoone Turkſche geweren enz.; een geweer en twee pistolen, voor den Keizer van *Marokko* vervaardigd, door F. THOMPSON en Zoon, te *Rotterdam*, ſpannen de kroon boven alles; zij zijn keurig bewerkt en met edelgeſteenten verſierd.

Verder vindt men in de galerij eene groote collectie Franſche wapenen, zijnde differente geweren.

Aan de beide einden van de tweede galerij treft men de *fuſils de rempart* aan, zeer *interesſant* door hunne vreesſelijke grootte, de meesten zijn *à mèche et à rouet.*

Onder de tafels aan de derde galerij ziet men de gedetacheerde ſtukken van handbare vuurmonden.

In de vierde galerij de pistolen, waaronder kapitale, en in de kas der derde galerij, *des pistolets de luxe.*

Onder de *accesſoire objets* van de *armes à feu portatives* munt in de kas van de eerſte galerij uit: een kruidhoorn van CHARLES IX, heerlijk bewerkt en met goud en zilver gemonteerd, en eene andere, in de kas van de derde galerij. Deze laatſte is met edelgeſteenten zeer prachtig omzet.

In de vierde galerij treft men de artillerie aan, als:

als: kanonnen, *obusiers*, mortieren, *pierriers* enz. In de eerste galerij op de tafels en grond zijn de modellen van die voorwerpen; ook in de tweede, derde en vierde galerij, alsmede de machines en instrumenten.

Kortom, deze zalen de wapenrustingen en wapenen bevattende, zijn allezins merkwaardig te bezigtigen. Jammer, dat ik vele dezer gedenkstukken niet naar waarde wist te schatten; de schoone kunsten *sympatiseeren* zoo slecht met de kanonkogels.

De dag nagenoeg ten einde zijnde, verliet ik het verblijf, rijk in vindingen om de bevolking der aarde te beteugelen. Te vergeefs, want naar het schijnt, is de wereld wat drok bevolkt; men staat elkander in den weg, en in de tallooze vakken van nijverheid ziet men dagelijks de menschen in massa's verrijzen. Kunstenaars bij hoopen doorloopen de straten en vullen de *omnibussen* aan; kantelen deze om, zij staan weder op en *lithographiëeren* zich zelve *en culbute*. Elk uur wordt er voorzeker een tooneelspeler of eene tooneelspeelster geboren, want hun getal, is enorm groot; en dan de koorddansers? zij, die tusschen hemel en aarde zweven en nergens te huis hooren dan op kermissen. Halt! wij vergaten *Mad.* SAQUI. Deze heeft haar vast te huiskomen op den *boulevard*, en ik bezocht juist dien avond haar *théâter* en wel de eerste plaats (*loge*) voor 15 *sous* (*), waar ik mij, daar er nagenoeg

(*) Deze dame *balanceert*, tot onzent overvliegende, zoo

noeg niemand was, ongeneerd nedervlijde en dat niet weinig beſlikt, de Parijſche ſtraten doorwaad hebbende. Ik vermaakte mij best mogelijk. Het zaaltje, twee rangen bezittende, was niet onaardig; ſpiegels ſchonken veel luister aan den *premier rang*, welke denzelven in haren geheelen omvang bekleeden. Het is mirakuleus, daar juist de eerſte klasſe van *Parijs* dit tooneel *niet* bezoekt, of wel *Mad.* SAQUI huldigt, dat er alle ſpeelavonden geen half dozijn van die ſpiegels gebroken worden. Als bijdragen der, dien avond plaats vindende vermakelijkheden verſtrekte het miaauwen eener kat, ſoms in duet tredende met een ſchreijend kind, en ook in *trio* met nog een ander kind, geheel in een nieuw pak geſtoken..... en door de moeder beſtraft wordende.

Men oordeele hoe de vertooningen van *Mad.* SAQUI, die in *Amſterdam* zulk een' grooten toeloop hadden, en welke de eerſte ſocieteit zelfs haren avond toewijdde, te *Parijs* georganiſeerd zijn.

18—22

zoo goedkoop niet. Zij deed zulks *au Français* op de Erwtenmarkt *à raiſon* van *f* 3 voor de *habitués au premier.*

DE UITGEVER.

18—22 *Maart.*

Met een paar vrienden het ontbijt te gaan nuttigen en dan eenige bijzonderheden te zien, was dikwerf het geval. Zoo bezocht ik dezen dag dan ook in gezelschap de kerk *St. Nicolas*, een gesticht van de 12de eeuw herkomstig, maar niets belangrijks opleverende. Men vindt er nogtans eenige schilderijen, die, wat het koloriet betreft, eenvoudig en schoon zijn, ten opzigte van anderen uit de Fransche school.

Na een vrij goed portaal, wat de bouworde betreft, gadegeslagen te hebben, traden wij een daarnevens gelegen kerk- en kloostergebouw, thans in eene *conservatoire des arts et des metiers* herschapen, binnen, alwaar aan mechanieken geen gebrek was. In het midden dezer machines ontwaarde ik eenen zeer grooten wagen; een gevaarte, dat de Franschen in *Holland* ten dienste had gestaan, als transportwagen van mortieren, ter gelegenheid der belegering van *Bergen op Zoom*.

Vier geschilderde *bas-reliefs*, de revolutie-tafereelen voorstellende, ontgingen ons oog niet; tot model verstrekkende des beeldhouwers, welke het monument *place de Bastille* zoude daarstellen. Eene lange galerij, aan gene zijde der kerk, was met modellen en vindingrijke gedachten aangevuld. In eene volgende galerij waren weefgetouwen geplaatst; en deze ten einde zijnde, bereikten

wij

wij de *vestibule*, vanwaar een ſchoone trap naar het binnenſte gedeelte van het gebouw leidt, bevattende vier lange galerijen, opgevuld met kunstgewrochten, welker vervaardiging voorzeker menig zweetdroppel kostte, en de arbeid van onderſcheidene jaren was. Hoe zal deze of gene zijn genie bij het zamenſtellen van dit of dat werktuig uitgeput hebben, dacht ik, hetzelve in zijne *détails* gadeſlaande. Jammer, ik had mij in vele zaken eenige kennis toegewenscht, om te kunnen beoordeelen, of deze werktuigen al of niet doelmatiger dan de onzen waren. Wat de waterwerken betrof, vermeende ik oogenſchijnlijk te beſpeuren, dat de onzen de bovenhand hebben. Daar beſtaat, geloof ik, niets, van welken werktuigelijken aard ook, of het was binnen dit verblijf ten toon geſteld. Dit is genoeg gezegd. Ook was daarbij de naam van den vervaardiger, verbeteraar of gebrevetteerden uitvinder en deszelfs woonplaats niet vergeten.

Kortom, eene *ſpeculative* tentoonſtelling, zoo als er velen zijn, want wie *ſpeculeert* er niet in deze dagen, om de aandacht tot zich te trekken, en zijnen arbeid aan te bevelen.

Vandaar begaf ik mij naar een liefhebbersconcert, dat om half één ure 's middags eenen aanvang nam. De niet groote concertzaal was opgepropt met dames; het waren meerendeels *élèves du conſervatoire*, die zich lieten hooren en de muzijkſtukken van MOZART, AUBER en ROSSINI uitvoerden.

Des avonds gingen wij naar *l'ambigu Comique*, maar daar was bij de intrede de *foule* zoo groot, dat wij onze biljetten met 5 *ſous* verlies weder verkochten, en naar de *Gaieté* gingen, om te huilen; het tooneel, waar de aandoenlijkſte *drame's* en *melodrames* opgevoerd worden. Op een' dezer dagen, waarvan ik de voormiddagen den *Louvre* toewijdde, ſtond ik voor het huis eens kleermakers ſtil, aangezien hij eene gevleugelde ſchaar tot uithangbord gekozen had. Nog al naïf! *je coupe en volant*, of wel, *je vole en coupant*. Ik zoude des noods eene catalogus kunnen uitgeven, van de veeltallige eigenaardige uithangborden, die men in *Parijs* aantreft. Sommigen zijn zelfs fraai en met oordeel *gecoloriëerd*, te goed waarlijk, om op ſtraat ten toon geſteld te worden.

---

23 *Maart.*

Na het ontbijt had ik het er op gezet, daar de dagen verſtreken, dat ik *Frankrijks* hoofdſtad vaarwel zoude zeggen, om de ſtad nog eens duchtig te doorloopen en nog niet geziene gebouwen in oogenſchouw te nemen. Het was *une courſe à pied* en niet *en fiacre*. Zoo begaf ik mij eerst naar de ſtraat *Bourdonnaye*, waarin zich een *gemoderniſeerd* gebouw bevindt, vroeger door PHILIPPE *le bel* en andere hertogen van *Bourgondië* bewoond. Ik zag daarbinnen, ter herinnering aan de oudheid van het-

zel-

zelve, een zich op de binnenplaats in den linker-hoek bevindend Gottisch torentje. Het geheel is in een magazijn van zijden goederen herfchapen.

Eenigzins te leur gefteld zijnde, als hebbende gehoopt, nog oude bouworde te zullen aantreffen, ging het naar de *rue St. Honoré*, tot aan de kerk *St. Roch*, die ik andermaal bezocht om het altaarftuk, waarop *la fainte vierge* afgebeeld is.

Men verhaalt deswege de volgende anekdote.

De maagd, de dochter eens beeldhouwers *foit difant*, die den fchilder tot model verftrekte, had eenen Engelschman kortftondig tot haren minnaar, wien zij een gefchenkje toegevoegd had, dat hem voor lang noodzaakte, van allen minnehandel af te zien.

Herfteld zijnde, en nog voor zijn vertrek uit *Parijs* eenige merkwaardigheden willende zien, bragt zijn geleider hem dan ook in de kerk *St. Roch*, waar volgens diens zeggen een fraai altaarftuk te zien was.

„ Zie, daar is die *fchoone Maagd!*" fprak deze nu, hem voor het altaarftuk plaatfende, en gelijktijdig riep de *lord* in gramfchap uit, het model herkennende. „ *Goddam!* die *Maagd* daar, zal „ ik mij levenslang herinneren." Hij maakte regtsom en verliet met rasfche fchreden de kerk.

De kerk *l'Asfomption*, een weinig verder in de

 ftraat

ſtraat *St. Honoré* gelegen, werd nu door mij bezocht, als eenige ſchilderſtukken bevattende. Ik trof er ſlechts *moderne* aan, die bezienswaardig waren. De opbouw van deze kerk in 1670 begonnen, werd in 1676 voltooid; het was destijds die van de Augustijner-nonnen, vroeger bekend onder den naam van *Haudriettes*, als vroeger een huis in de ſtraat *Haudriette* bewonende, hetwelk zij in 1622 verlieten. De ſchildering van de *dôme* door CHARLES LA FOSSE ſtelt MARIA's *Hemelvaart* voor. Vandaar komt de naam van het geſticht, welke hetzelve tot den huidigen dag heeft behouden. De vierkante vorm van hetzelve is door eene daarboven zich verheffende *dôme* van 62 voeten diameter nog al in het oog loopende, te meer, daar een ſtoep van acht treden tot eene kolonnade van de Korintiſche orde als voorportaal geleidt, in de *genre* van het portiek van het *Pantheon* te *Rome*.

Na ter afſchrijving van mijn paspoort aan het Zwitſersch Conſulaat geſlaagd te zijn, zette ik koers naar de *garde meuble* op het plein LOUIS XV, tegen over de *Elyzeeſche Velden* gelegen. Het zijn twee regelmatige gebouwen, wier beide *façades* afzonderlijk 48 voeten breed zijn, daar aan beider uiteinden zich nog een paveljoen bevindt met eene *balustrade*. De architect, den Korintiſchen ſtijl gebezigd hebbende, trachtte het paleis van den *Louvre* ten deze te evenaren; maar is daarin te kort geſchoten

ten. De heer PERRAULT, hoe luisterrijk zich het geheel dan ook voordoet, heeft het veld behouden. Daar ik ter bezigtiging van het mobilair, als het gebouw herhaalde malen uitwendig aanſchouwd hebbende, derwaarts was gegaan, toefde ik niet, vernemende, dat het bedoelde vorſtelijk mobilair naar het gebouw *des menus plaiſirs* (*cité Bergère*) verplaatst was.

Te vergeefs was ik echter niet daarhenen gewandeld, want ik bezocht het in de nabijheid gelegene huis, dat FRANÇOIS I, voor zijne minnares (volgens overlevering) had laten bouwen, en nu de eigendom is van Mlle. MARS, die het geheel heeft laten *restaureeren* en *moderniſeeren*.

Langs den *pont des invalides* ging ik naar *le champ de Mars*, het vermaarde exercitieveld. Dit terrein, vroeger bepoot en beplant door warmoeziers, verſtrekte eerst tot exercitie-veld ten behoeve der *élèves* van de militaire ſchool, welke op hetzelve gelegen is; nu is het ter dienſte der groote wapenſchouwingen van het te *Parijs* liggend garnizoen en nationale garde; ook vinden er 's jaarlijks wedloopen plaats. De Militaire ſchool werd in 1752 opgerigt en verſtrekte ter opvoeding van 500 jongelingen, zonen, wier vaders op het bed van eer geſtorven waren en geene bezitting achterlieten.

Thans verſtrekt dit fraai gebouw, genoegzaam door platen bekend, tot ſtal der kavalerie.

Mijnen weg vervolgende, bereikte ik de achter den tuin van den *Luxembourg* gelegene *école royale des Mines*, derzelver ingang in de *rue d'enfer* hebbende. Dit gebouw bevat een allerbezienswaardig kabinet van delfſtoffen, dat ik dien dag, geſloten zijnde, niet vermogt te zien, offchoon mij dit werd vergoed door de beſchouwing van *l'école des Beaux Arts*, *rue des Petits Augustins*, in 1648 opgerigt. Twaalf profesſoren onderwijzen aldaar de ſchilderkunst, de beeldhouwkunst en de *architecture*; elk vierendeel jaars vinden er *concours* plaats, en worden de leerlingen dezer ſchool naar verdienſte beloond. Dit gebouw was vroeger het klooster *des Petits Augustins*. Zoo ontwaarde ik dan ook, op de *basſecour* gekomen zijnde, nog een geheel wel *geconſerveerd* vleugelgebouw, in den Gottiſchen ſtijl opgetrokken.

Na eene wijl verpoosd te hebben, bezocht ik in de *rue St. Honoré* de Gottiſche overblijffelen van het gebouw, door de MEDICISSEN bewoond, nu een *établisſement de roulage*; ter herinnering aan het tijdvak dier *architecture*, ontwaart men ſlechts een' ouden toren en venſterramen.

---

24 *Maart*.

Den morgen wijdde ik andermaal aan de bezigtiging van eenige geſtichten, als onder anderen: de kerk *St. Thomas d'Aquin*, in 1683 gebouwd, op het plein van dien naam. Eene magere kolonnade,

ten deele zamengefteld uit de Dorifche en Korintifche orde verftrekt deze kerk ten portiek, in welker inwendig deel zich twee moderne fchilderijen bevinden; de eene, door A. SCHEFFER vervaardigd, ftelt het oogenblik voor dat ST. THOMAS op het punt is, van met de zijnen en het fchip, waarop hij zich bevindt, in een zwaar onweder door de golven verflonden te worden. Men noemt deze fchilderij een der beste ftukken van voornoemden meester.

Het andere, de grafligging voorftellende, is door GUILLEMOT vervaardigd, en beviel mij, wat de *Compofitie*, teekening en uitdrukking betrof, zeer goed.

Van daar ging ik naar de ambasfade van *Sardinië* en *Oostenrijk*, twee fchoone *hôtels;* en toen met rasfche fchreden naar *le Palais Elyfée de Bourbon*, *rue du Faubourg St. Honoré*, een allezins élegant paleis, waarnevens een fraaije tuin gevonden wordt. Hetzelve werd in 1718 door MOLLET gebouwd, op order van den graaf D'EVREUX, en geraakte daarna in bezit van mevrouw DE POMPADOUR, die het tot haren dood toe bewoonde. LODEWIJK XV, kocht het alstoen ten dienfte van de ambasfadeurs der vreemde mogendheden. In 1773 verwisfelde het weder van meester, en werd de eigendom van Mr. BEAUJOU, later dat van de hertogin BOURBON, die het den naam fchonk, welke hetzelve nog voert. In 1792 een nationaal eigendom geworden zijnde, werd

werd het in 1800 aan ondernemers van *vauxhals* verkocht, en bleef lang de vereenigingsplaats van de eerste *coterie*. MURAT kocht het de ondernemers af, en zoo geraakte het in handen van NAPOLEON, die het dikwerf bewoonde. Het was ook in dit huis, dat hij in 1815 zijnen afstand van den troon, na de bataille van *Waterloo*, onderschreef.

LODEWIJK XVIII begiftigde er den hertog van *Berry* mede, ter gelegenheid van diens huwelijk met dit huis, hetwelk, door zoo vele meesters bewoond, de wisselvalligheden der fortuin als ter prooi verstrekte.

Sinds den aan den hertog van *Berry* gepleegden moord, bleef het onbewoond; maar het boeit nog het oog door zijn allezins prachtig *ameublement*, de beschouwing wel waardig.

De avond daar zijnde, vergat ik niet de uitnoodiging ter bijwoning eener *soirée dansante*, bij de familie VERPLOEGH. Het was eene allerliefste *réunion*, drie vertrekken ter *dispositie* der gasten gesteld, vermaakte dat men naar welgevallen muzijk kon maken, dansen, spelen enz., kortom, *une soirée Parisienne*, waar ik schoone vrouwen en meisjes aantrof. (Meisjes van 20 à 22 jaar nog ongehuwd zijnde, bestempelt men hier reeds met den naam van oude jonge jufvrouwen. *A gouverno* Parijsche zeden.)

25—26 *Maart.*

Ik kon den morgen van den 25ſten ſlecht gaan ; mijn voet was door de eindelooze wegen, de voorgaande dagen afgelegd, en door den dans gezwollen en ik moest dus boete doen. Niettemin bezocht ik, in het gezelſchap van den Eerwaarden MARRON, het kabinet ſchilderijen van den Heer ODIOT, met genoegdoening den avond bij vroeger genoemde vrienden doorbrengende.

Den volgenden dag ging ik, na met een' bekende *gedejeuneerd* te hebben, de kaaijen langs naar *les champs Elyſées*, daarna langs de *avenue de Neuilly*, tot aan de *arc de triomphe de l'étoile*, tegenover het *hôtel des Tuilleries* gelegen, en wel de ſchoonſte intrede van *Parijs*, de fraaiſte *barrière*, te meer, wanneer de *arc de triomphe* eens voltooid zal zijn. Mr. CHALGRIN heeft er de teekening toe geleverd; 135 voeten moet dezelve hoog worden. Dikwerf zijn door tijdsomſtandigheden de werkzaamheden afgebroken geworden, beſtemd ter huldiging van behaalde overwinningen, zijnde de eerſte ſteen ten behoeve van dit monument den 15den Augustus 1806 gelegd; in 1810, de eerſte April had BONAPARTE deze plaats reeds tot het oprigten van eene majestueuſe eerepoort gewijd, ter herinnering zijner verbindtenis met MARIA LOUISE. Juist vier ja-

jaren later op hetzelfde uur, deed ALEXANDER, Keizer aller Rusſen, met de geallieërden langs dezelve zijne intrede.

Dit was te regt een 1ſte April voor NAPOLEON.

Eene koninklijke ordonnantie in 1823 bepaalde ten laatſte, dat de arbeid ten verderen opbouw weder een' aanvang zoude nemen, wordende deze *arc de triomphe* van dien dag af, die van den hertog van *Angoulème* genaamd, der nagedachtenis gewijd van de behaalde overwinning in *Spanje*.

Later, zoo als men ligtelijk bevroeden kan, zijn de werkzaamheden andermaal afgebroken, onder inwachting van een' ander', die dezelve weder zal laten opvatten, terwijl het geheel der eene of andere glorieuſe zaak zal toegewijd worden. Het is regt koddig, als men het zoo eens nagaat, hoe men alhier met monumenten handelt, daar dikwijls op de reeds gelegde grondvesten ter vereering van den eenen of anderen veldſlag of roemvolle daad der monarchie, het monument later tot een geheel ander einde opgetrokken, weder afgebroken of wel voltooid wordt.

Ter voleinding van dezen voornoemden *arc* behoeft men eenige millioenen. Zoo zijn de vorderingen, die men gemaakt heeft, ſinds 1826 tot nu 1832 bijkans niet zigtbaar.

Eene voorbijgaande *omnibus* deed ons inſtappen, en bragt ons tot aan de fraaije ſteenen brug van *Neuilly*. Daar ſtapten wij af en traden het bosch

Bou-

Boulogne binnen, het meest bezochte in de omstreken van *Parijs*, gedurende het zomersaizoen; zoowel de *rendez-vous* plaats der duellisten, als het verzoeningsterrein. *Restaurateurs* vindt men er genoeg, die *Cabinets particuliers* bebben voor de *tête à tête*, *galante* avonturen enz...

Hier moesten wij nog een eind wegs het bosch doorloopen, alvorens het paveljoen *la muette* genaamd te bereiken, door wijlen den ridder EYRARD bewoond, wiens kabinet schilderijen ik wenschte te bezigtigen, als zullende verkocht worden.

Door een schoon park onzen weg volgende, traden wij het paveljoen binnen, welks *salons* en eene galerij rijk gestoffeerd met voortbrengselen uit de Hollandsche, Vlaamsche en Italiaansche school waren. Ik vergastte mij ten aanzien der schilderstukken van: JAN STEEN, OSTADE, DOU, POTTER, BERKHEIJEN, P. DE HOOGH, BEGA, WIJNANDS, WOUWERMANS, EVERDINGEN, HOBBEMA, VAN OS, HUIZEM, VAN GOYEN, BAKHUIJZEN, VAN MIERIS, REMBRANDT, F. BOL, VAN DER HELST, FLINCK, EECKHOUT, RUBENS, TENIERS, TITIAAN, SCHEDONI, CONSTANTIN enz.

Om 4 ure vertrokken wij van daar, langs de *avenue* van *Passy*, de brug van *Jena* tegenover de Militaire school gelegen, bereikende, zijnde 467 voeten lang en 46 breed. De grondslag tot dezelve werd in 1806 gelegd, en in 1813 volbouwd.

Zij heeft nagenoeg zeven millioen franken gekost. Langs de kaaijen huiswaarts gaande, nam ik de badpaveljoens in oogenschouw, welke zich op de *Seine* bevinden, en bezienswaardig zijn. Voor 35 cents Holl. kan men zich hier baden; nabij dezelve ontwaart men onderscheidene vlot-paveljoenen, ter dienste van het waschen van linnengoed, wedijverende in élegantie even als de badpaveljoenen, die elk afzonderlijk hunnen naam hebben.

27, 28, en 29 *Maart.*

Den avond van den eersten dag vernam ik, dat de *Cholera Morbus* te *Parijs* uitgebroken was. De confusie was niet gering. Den daaropvolgenden dag bezocht ik den beroemden beeldhouwer CORTOT, hopende het standbeeld van LODEWIJK den XVI, 18 voeten hoog, door hem vervaardigd te zien; maar hoe gaarne ook de bereidwillige hupsche kunstenaar zulks zoude gedaan hebben, vermogt hij zulks niet, alzoo de *statue* nog onder den vorm stond, en wel denkelijk vooreerst daaronder zal blijven berusten, als zijnde een door KAREL X, bestemd monument, om op een der pleinen geplaatst te worden.

Den 29sten mij eenige verstrooijing willende verschaffen, want overal onderhield men zich met treuri-

rige berigten omtrent de *Cholera*, begaf ik mij naar het *Gymnase dramatique*, en zag daar *le chaperon*, *le choix d'une femme*, *le savant*, *et la dame et la demoiselle* opvoeren. Vier stuks *vaudevilles*, schonken stof genoeg tot lagchen, en in deze oogenblikken had men wel noodig, zich wat op te beuren. Zoo was dan ook, onaangezien de *terreur panique*, welke de *Cholera* daarstelde, deze schouwburg eivol. Talrijk was niettemin het getal der *Parijs* ontvlugtende vreemdelingen en inwoners. Velen lieten er hunne bagaadje bij in den loop. Alle mijne kameraden vloden; geen wonder! in alle kwartieren der stad was de *Cholera* als door een' tooverslag uitgebarsten.

---

30 *Maart.*

Zoo begaf ik mij dan ook, van hier wenschende te vertrekken, te meer, daar het bepaalde tijdstip, hetwelk ik daartoe verkozen had, reeds verschenen was, naar den baron FAGEL, en vandaar naar het bureau *des affaires étrangères* voor de *visa* van mijn paspoort; maar daar was geen bijkomen aan, ook waren geene plaatsen op de vertrekkende diligences, ongelijk naar welk oord of plaats verkrijgbaar. Ik keerde dus onverrigter zake van daar, en ter *dissipatie* naar den *Louvre*, om met een verkregen permissie van den graaf FORBIN, het museum van Egyptische oudheden te zien.

ANTIQUITÉS EGYPTIENNES.

De eerfte zaal, met een *plafond* door MOZÈS prijkende, bezit, zoowel als de daaropvolgende zalen, voortreffelijke mahonyhouten glazen kasfen met koper ingelegd, als verzamelplaats der oudheden.

Zoo ontwaarde ik in dezelve ten deele uitmuntend glaswerk. De tweede van grooter' omvang en regtftreeks niet als mufeum ingerigt, bevat de bekende meefterftukken van GÉRARD, als: de intrede van HENDRIK IV te *Parijs*, en de *bataille* van *Austerlitz.*

Aan gene zijde twee fchilderftukken van HORACE VERNET, *le masfa c re des Janisfaires* en eene *bataille*, berucht door het fchoone witte paard, dat men te midden der anderen aantreft. De derde, vierde en vijfde zaal bezitten *plafonds* van INGREX, HEIM, MEYNIER, dat van de zesde, is zeer fchoon door PICOT.

Langs eene *vestibule* of dubbele kolonnade, die door drie *plafonds* van GROS gefierd wordt, bereikt men de zevende zaal met een *plafond* door PICOT, en is de goed *geconferveerde* mumiën toegewijd. De achtfte zaal bezit een *plafond* door ABEL DE PUYOL, alsmede de negende een door HORACE VERNET, voorftellende de jeugdige RAPHAËL, die zijn werk aan den Paus in het vatikaan te *Rome* laat zien, (fchoon van *compofitie*). In de tiende of laatfte, treft men een *plafond* door GROS aan; te mid-

den van alle deze gelijkvormige zalen, aanſchouwt men keurige vazen, marmers enz; eene uitmuntende *architecture*, kolommen van marmer, en de randen rondom de *plafonds* rijk door *gevariëerde* ornementen. Deze, ten einde zijnde, bereikte ik de wereldberoemde kolonnade *du Louvre*, welke ik ten einde afliep, na alvorens een uitmuntend gezigt op het *Panthéon* te hebben waargenomen.

MUSÉE DE MARINE.

Een tiental achtereenvolgende zalen bevat eene uitgebreide verzameling van keurig bewerkte modellen van ſchepen. In eene derzelve trof ik de geheele Franſche vloot aan, van den jare 1700 tot heden.

In eene andere eene *trophée* der overblijfſelen van het ſchip *La Peyrouſe*, voorts in de tweede, allerlei uitheemſche vaartuigen, matwerken, Indiſche wapenen enz. en in de laatſte een groot linieſchip, waaraan de vlaggen van al de natiën gehecht waren; voorts tallooze machineriën op tafels en in kasſen geplaatst. Alom trof ik fraaije ſchilderſtukken aan, meerendeels zeeſlagen, historieele feiten, (*tableaux de genre historique*), waaronder drie ſtuks van mijnen waardigen leermeester M. J. VAN BREE, ook van de zeeſchilders VERNET, GUDIN, LANGLOIS en van GROS, tafereelen uit de veldtogten van NAPOLEON in *Egypte* en *Rusland*. Kortom, het is een merkwaardig geheel ter bezigtiging; jam-

mer dat mijn tijd te beperkt was, om het niet in al deszelfs *détails* te kunnen *apprécieeren.*

Alvorens den *Louvre* te verlaten, in wier galerijen ik den lezer tot heden zoo dikwerf met mij verplaatste, moet ik dan toch ten slotte bijvoegen, dat dit nog onvoltooid paleis, waaraan 250 jaren onafgebroken gearbeid werd, door NAPOLEON vastgesteld was te voltooijen; deszelfs oorsprong is niet op te sporen, maar wel dat het in 1355 een jagtslot der Koningen van *Frankrijk* was, en toen *Louvéterie* genaamd was. Later verstrekte het tot eene staatsgevangenis, en tijdens de regering van KAREL V, tot *dépôt* zijner schatten en bibliotheek, die juist niet groot was en slechts uit 910 boekdeelen bestond. FRANÇOIS I hervormde het geheel; en, LODEWIJK XIV, hetzelve een nog schooner aanzien willende geven, liet zich nagenoeg door alle alstoen in *Europa* bekende architecten een plan inleveren. Dat van den vermaarden Italiaan BERNINI scheen den Koning het volprezenst toe, en hij liet dezen kunstenaar dan ook te *Parijs* komen, maar na een kortstondig verblijf van acht maanden, gaf deze het werk op, door de Fransche kunstenaars gedwarsboomd wordende, waartoe de onstandvastigheid van den Koning in de hem voorgelegde plannen veel bijbragt. Een nieuw plan, en wel dat van een' geneesheer, vond nu bijval en wekte de *satyre* op, aangezien zijn' stand in het geneeskundig

vak

ak, zoo weinig overeenſtemde met zijn architect-
chap. BOILEAU zond hem de volgende regels toe:

Vous êtes, je l'avoue, ignorant médecin.
Mais non pas habile architecte.

Niettemin liet LODEWIJK naar zijn ontwerp den
Louvre opbouwen, en in 1670 ſtond de vermaarde
olonnade van de Korintiſche orde reeds daar.

---

31 *Maart.*

Heden nam ik plaats op eene *gondole Pariſienne*,
n reed naar het dorp *Sèvres*, om de *manufactu-*
e royale de Porcelaine te bezigtigen. Van de
uip af, waarin de eerſte *pâte* (leem) ſtaat, ter
orming van het porſelein, bezocht ik alle werk-
laatſen dezer groote fabrijk, en de *ateliers* der
childers; ook het muſeum van *bas-reliefs* en *bus-*
es in het klein, meerendeels geleerden, ſtaatslieden,
childers en tooneelſpelers voorſtellende.

Eene tweede zaal bevatte ſtandbeelden in het mi-
iatuur, in welker midden zich een Egyptiſche tempel
nderſcheidend voordeed. In de daaropvolgende was
ene bibliotheek, en in de laatſte de produkten der
uitenlandſche fabrijken. Ter mijner ergenis ontwaarde
k op de plank, waarop *Holland* geſchreven ſtond,
lechts *een* onbeduidende trekpot, te meer, men

 had

had kwaadwillig achter het woord *Holland* een uitroepingsteeken geplaatst. Nu, het ligt dan ook in de reden, daar de geheele *étalage* flechts verstrekt, om deze fabrijk te verheffen, en ik moest dan ook geredelijk bekennen, dat dezelve, aangezien het kostbare porſelein, volprezen is.

De vierde zaal was aan de *poterie ancienne* gewijd.

De laatſte, de *poterie étrusque* Spaanſche en Egyptiſche, was hoogst belangrijk ter beſchouwing; alsmede eene vaas, waarop FRANÇOIS I aan zijn hof was afgebeeld, voor de aanſtaande tentoonſtelling vervaardigd. Na de ovens, waarin het reeds beſchilderde porſelein, veelal uitvoerig van teekening, in oogenſchouw genomen te hebben, trad ik de *ſalon d'expoſition* binnen.

Zes achtereenvolgende zalen bevatteden een' ſchat van fraai bewerkt porſelein en ſtreefde mijne verwachting verre te boven. Onder de veelvuldige porſeleinen ſerviezen, beſchouwde ik eene op porſelein vervaardigde kopij van de *entrée* van HENRI, IV, ten prijze van fr, 40,000; prachtvolle bloemſtukken van VAN OS en PHILIPPINE, een afbeeldſel dat 12,000 fr. moest kosten en eene *ſecretaire* geheel van porſelein, ter waarde van 36,000 fr.

Hoogst voldaan verliet ik deze fabrijk, en trad nu het park van *St. Cloud* binnen. Dit ſlot was oorſpronkelijk een gewoon huis, in 1572 door JE-

RO-

ROME GONDY gebouwd; later werd hetzelve door onderfcheidene aartsbisfchoppen van *Parijs* bewoond en eerst in 1658 was het LODEWIJK XIV, die het huis, dat reeds groote verbeteringen ondergaan had, aankocht, om het den hertog van *Orleans*, zijn' eenigften broeder, ten gefchenke te geven. In 1782 kocht LODEWIJK XVI, het voor MARIA ANTOINETTA, welke het geheel deed verfraaijen. In 1793 werd hetzelve gelijk met alle andere vorftelijke paleizen de eigendom der republiek, totdat BONAPARTE het zich toeeigende. In 1815 was het BLUCHERS *quartier général.* De *façade* van dit groot gebouw, benevens de tuinen en waterwerken te fchetfen, ware overbodig, als door veelvuldige *gravures* bekend geworden zijnde; maar niet het zoo veel fchoons opleverende inwendige deel van dit vorftelijk flot, waar ik mij binnen liet leiden.

Het eerfte vertrek, dat ik in oogenfchouw nam, was dat van de Koningin, daarna *le falon d'attente, le falon vert.* Deze bevatte eenige zich onderfcheidende fchilderijen, als van WATELET, VAN LOO, alsmede in den *falon de reception* van de Koningin, het portret van den hertog van *Orleans* door SCHEFFER. Nu volgde op de flaapkamer van het vorftelijk paar *le cabinet de travail* van de Koningin, *cabinet de travail et toilette* van den Koning, *falon de confeil.* Hier trof ik eene fchilderij van den graaf FORBIN aan, voorts eene bataille door MOUGIN en eene fchoone mozaïque tafel, in den

lon van den Koning en die der *aides de Camp*; — ſchilderijen, door VAN DER MEULEN, ſierden den *ſalon d'attente*. Allervoortreffelijkst was de *ſalon de reception* des Konings; in het *ameublement* muntten uit twee ſchoone mozaïque trumeau-tafels, ſtellende het *plafond* de dageraad door DUCQ voor; ſierlijke, ſmaakvolle lampen verlichtten de biljart, in des Konings ſpeelzaal, waar ik eene goede ſchilderij van GRONIER en eene minder beduidende van PICOT aantrof; ook eene uitmuntende porſeleinen vaas van *Sèvres*. De *ſalon de Mars* bevatte een *plafond* door MIGNARD. Door een dertiental venſters aan iedere zijde, en twee aan elk uiteinde, ontvangt de galerij van *Apollo*, welke ik nu binnen trad, haar licht en deed mij de ſchoone bouworde van de 17de eeuw bewonderen. Verſchillende *ſujetten* zijn op de *plafonds* uitgedrukt, als: de geboorte van APOLLO en DIANE. De zon, uit zijn paleis dagende, is van de Uren en de Zefirs des morgenſtonds enz. vergezeld. Twee ſchoone vazen boeijen aan den ingang dezer vorſtelijke galerij het oog, dat zich daarna hecht aan de veelvuldige ſchilderſtukken, die alle vakken aanvullen. Ik zag er acht ſtuks gezigten door CANALETTO van *Venetië* vervaardigd, met de meeste genoegdoening een *tableau de genre* door CHAMPMARTIN, onderſcheidene wel geſchilderderde portretten, twee ſtukken van WOUWERMANS, een bloemſtuk van VAN HUISEM, eene keurige ſchilderij van VAN DAEL, en van SPAANDONCK; ook eene kopij naar G. DOU, en den Paus door DAVID.

Langs.

Langs den *ſalon de Diane* met mozaïque rijk ingelegde meubelen van *Florence*, *grandioso* geſtoffeerd, bereikt men de galerij, welke tot de inwendige kapel geleidt, waarin de zitplaatſen met rood fluweel bekleed zijn.

Daar het geen ſaizoen was om de tuinen te doorloopen, de waterwerken in oogenſchouw te nemen, en fraaije gezigtspunten op te merken, die dit verblijf, zoo hoog gelegen, ruimſchoots oplevert, hield ik *St. Cloud* voor gezien.

Men verzuime niet, te *Parijs* toevende, de GOBELINS, *manufacture royale de tapisſeries* in de ſtraat *Mouffetard* te gaan bezigtigen. Een allerbezienswaardig *établisſement*, door GILLIS GOBELIN in 1450 geſticht. Onder de regering van LODEWIJK XIV verkreeg hetzelve zijne *reputatie*, als onder beſcherming van den minister COLBERT en onder toevoorzigt van LE BRUN ſtaande. Tapijtwerken van dat alooi, als in deze fabrijk gemaakt worden, ſtreven de verwachting verre te boven, wat zamenſtelling en kleur betreft. Behendig weet men zelfs de ſchilderſtukken van groote meesters na te bootſen. In dit oogenblik hield men zich onledig met de nabootſing van RUBENS meesterſtukken, bekend onder den naam van de ſchilderijen van MARIA DE MEDICIS, op den *Louvre* berustende.

Niet minder belangrijk is het muſeum *des mines*

(delfstoffen) bevattende hetzelve alles wat *Frankrijks* grond oplevert.

---

1 en 2 *April.*

Offchoon mijn tijd zeer beperkt was, en ik alles tot de afreis gereed moest maken, bezoeken afleggen, vrienden moed in fpreken, die de *Cholera* in een' hoogen graad vreesden, vergat ik niet het *Diorama* en *Niorama* te gaan zien, in twee gelijkvormige *rotondes:* een *illusie* daarftellend iets, dat ik met genoegen, als de natuur zoo nabij komende, befchouwde. Eerst ontwaarde ik een gezigt, gekozen uit de vallei van *Chamouny* op den *Mont-Blanc*, door DAGUERRE; daarna het graf van NAPOLEON bij ondergaande zon; en de ftad *Edimburg* bij maanlicht. Deze drie kapitale ftukken 50 a 60 voeten breed in dekverw gefchilderd, boeiden langer mijn oog dan ik wel had gedacht.

Het *Niorama*, alwaar ik eene voorftelling van de *St. Pieterskerk* te *Rome* en de abdij van *Westminfter* aanfchouwde, geviel mij minder, zijnde het geheel minder *illusie* wekkend. Men had in deze gebouwen willen voorftellen of er menfchen liepen, en deze beelden lieten veel te wenfchen achter, waardoor dan ook de *illusie*, zich mede in het gebouw verplaatst te gelooven, verloren ging.

Den

Den heer MARCHAND, doctor des Konings, die met zijne familie de *Tuilleries* bewoonde, mij uitgenoodigd hebbende, tot zijnent te komen, ter bezigtiging van zijn kabinet fchilderijen, eene fchoone maagd en kind JEZUS van CORREGGIO bezittende, vergat ik niet te bezoeken, offchoon de droevige mare zich alom verbreidde dat de *Cholera* hare verwoestingen aanrigtte en ik alom draagbaren zag, welke zieken naar de hospitalen, meest uit alle wijken der ftad, overbragten.

Zoo was ik er dan ook ernftig op bedacht, *Parijs* te verlaten, en nam alom affcheid, hopende des donderdags te kunnen vertrekken, hoe gaarne ik dan ook nog het kabinet van den minister SOULT, hertog van *Dalmatië*, rijk in Spaanfche kunst gezien had (*) en meerdere kabinetten, ter welker bezigtiging ik uitnoodigingen bekomen had. *Enfin*, ik

(*) Deze minister eenmaal een' kenner zijn kabinet latende zien, vroeg hij dien vreemdeling, hem eene fchilderij van eenen Spaanfchen fchilder aanduidende, „ wat denkt gij, dat mij die MURILLO kost?" Het antwoord was: „ ik kan zulks bezwaarlijk fchatten."

„ Welnu, ik zal het u zeggen: Zij kost mij drie „ monniken. Gij moet weten, dat ik, eenmaal in *Spanje* eene divifie kommandeerende, order ontving, om „ drie monniken op te hangen. Het ganfche klooster „ kwam tot mij, om vergiffenis af te bidden. Ik beloofde die, ingeval men mij dit altaarftuk afftond. „ Gewillig deden zij zulks, en zoo is het mijn eigendom geworden."

ik bezoek *Parijs* nog wel eens ten tweeden male misſchien, al ware het dan ook ſlechts om mijne zich daar bevindende landgenooten, mijne dankbetuigingen te herhalen, voor het gulhartig onthaal.

Ja, in dit oogenblik verlaat ik *Parijs*, waar ik reeds zoo geheel eigen was.

Au regret de le quiter,
Au plaisir de le revoir.

FRAGMENT UIT DEN LAATSTEN, ONS UIT PARIJS GEZONDENEN BRIEF.

De vrees, daar gij voorzeker reeds weet, dat de Cholera *te* Parijs *uitgebarſten is, dat gij omtrent mij, waarde ouders! in ongerustheid verkeert, doet mij heden ter uwer geruststelling de pen opvatten, hetgeen ik eerst den dag van mijn vertrek naar* Zwitſerland *vermeende te zullen doen, en wel Donderdag den 5den April. Ik heb eerder geene plaats op de* diligence *kunnen bekomen, en hoop nog zonder* quarantaine *te behoeven te houden, het gebergte te bereiken. De* conſuſie *is hier niet gering; de eerſte dagen, toen de* Cholera *zijne* reputatie *hier vestigde, ging het nog wel. Nu neemt dezelve eene ernſtige gedaante aan. In alle kwartieren zijn zieken; men ziet niets dan draagbaren, lijkkoetſen en beangſte menſchen, die baden gaan gebruiken. Daar de ziekte zich in alle wijken verſpreidt, verlaten vele inwoners* Parijs; *de meeste vreemdelingen zijn*

reeds

reeds vertrokken, hals over kop. Ik heb met mijne kameraden wat te ſtellen gehad; die goede jongens waren zeer beangst. Sommigen lieten hunne bagaadje *in den loop, om onverhinderd de* barrière *uit te geraken. Eergisteren zijn er aan de* prefecture 1150 *paspoorten afgeleverd, en in het geheel van den 27ſten tot heden* 40,000 *ſtuks. Daar komt nog bij, een uitgebarſten oproer onder de vuilniskrabbers,* 30,000 *in getal, door eene ordonnantie van hunne broodwinning verſtoken, daar karren eener nieuwe vuilnis opnemende* entrepriſe, *de* chiffoniers *alles voor de voeten wegmaaijen. In dit oogenblik zijn de oproerlingen bezig met die karren, alom waar zij dezelve ſlechts aantreffen, te midden der ſtraten te verbranden, door de woelzieke partijen, die de rust van* Parijs *ondermijnen, onderſteund. Alom liggen de troepen op de pleinen, en op de* place du Carrouſel *gebivouackeerd, daar de gendarmerie en* garde Civique *de ſtraat berennen, en het toomelooze volk uiteen drijven, hetwelk zegt vergiftigd te worden. Een en ander levert bedroevenswaardige tafereelen genoeg op. Bij alle hospitalen zijn ook onlusten, en overal roept men de gewapende magt in. Maak u echter niet ongerust; ik zal mij niet moedwillig in gevaar begeven in de uren, welke ik nog hier moet toeven. Ik ſchrijf u terſtond, als ik mij aan gene zijde van het* Jura*gebergte op Zwitſersch* territoir *bevind en ben uw' eerſten brief te* Genève *wachtende. Mij van hier te*

ver-

verwijderen, verder van u afgaande, is het, alsof ik andermaal affcheid van u nemen zal; te meer, ik had hier vele vrienden en bekenden, en was te huis als in de vaderſtad. Zoo was ik dan ook eenigermate aan Parijs *gehecht, gelijk de wees aan het geſticht, dat hem heeft opgenomen, want zonder u, lieve ouders! beſchouw ik mij als een wees te zijn, en hecht mij aan elken welwillenden blik......* (*)

Parijs, 3de April 1832.

(*) Deze brief was een heelende balſem voor de wonde, die bezorgdheid in het ouderlijk hart deed geboren worden, in een tijdſtip dat de dagbladen kolomsgewijze met de verontrustende oproerige berigten, *Cholera*-bulletins, *Parijs* betreffende, opgevuld waren; en toen de reiziger later eene goede aankomst te *Genève* vermeldde, ademde de geprangde borst vrijer, als het dreigend gevaar ontſnapt zijnde, verre van het woelige en beſmette *Parijs*.

DE UITGEVER.

VER-

VERTREK VAN PARIJS NAAR GENÈVE.

(*Vervolg van het Journaal* (*).)

5, 6, 7 *April.*

Den morgen van Donderdag den 5den verliet ik *Parijs*, in de *diligence* van LAFITTE en GAILLARD gezeten, na voor mijne plaats tot *Genève* 79½ francs, en 20 francs voor de *bagaadje* betaald te hebben.

De weg ging door *Chanenton*, *Villeneuve*, *St. George*, *Liurſain* naar *Melun*, waar ons het diné wachtte, offchoon het eerst twaalf ure op den middag was. Dit ſtadje, aan den oever van de *Seine* gelegen, verſtrekte verſcheidene Koningen, vroeger tot verblijf, en is eene der oudſte ſteden der *Gaulen*. Men noemt hetzelve de geboorteplaats van den geleer-

(*) Den uitgever uit *Venetië* opgezonden.

leerden AMIOT, bisſchop van *Auxerre* en vertaler van de *doorluchtige mannen* van PLUTARCHUS.

De paarden weder aangeſpannen zijnde, ging het naar *Le Chatelet*, *Panfoux*, *Fosſard*, waarnevens de ſtad *Montereau* alleraanvalligst gelegen is, en zich de *Seine* met de *Yonne* vereenigt. *Villeneuve-la-Guyard*, *Pont ſur Yonne* doorgereden zijnde, bereikten wij tegen zeven ure in den avond de ſtad *Sens*. Hier ſtond andermaal een *diné* voor den reiziger in gereedheid; maar ik maakte er geen gebruik van. „ *Diner deux fois c'est trop fort !*" dacht ik en ging, daar de *diligence* toefde, bij de reeds opkomende maan de ſchoone *Cathédrale* bezigtigen. In deze kerk ligt LODEWIJK, *Dauphin*, vader van LODEWIJK XVI, begraven, benevens mevrouw de *Dauphine*. De kerkglazen zijn door den alouden Franſchen ſchilder COUSIN geſchilderd, in de nabijheid van *Sens* in de 16de eeuw geboren. Tijdens JULIUS CESAR moet dit ſtadje, dat ik weldra vaarwel zeide, reeds vermaard geweest zijn.

Langs onderſcheidene dorpen onzen weg vervolgende, bereikten wij *Tonnerre*, een ſchilderachtig gelegen ſtadje, beroemd door de wijnen, welke men van daar ontleent, aan den rug van het gebergte *Cote d'or* gelegen. Alom wast de wijngaard in deze fraaije landſtreek, welke naar *Montbar* geleidt, welks oud op een' berg gelegen kasteel zich romantisch voordoet. In dit ſtadje, de geboorteplaats van den vermaarden BUFFON, nam ik het

dagmaal ten drie ure op den middag, en vervolgde daarna een' allezins ſchoonen weg, welke naar *Côte d'or* voert, in wier omſtreken zich eenige marmergroeven bevinden. Te voet verliet ik *Côte d'or*, het heerlijk ſchouwſpel der natuur in dit ſchoone landſchap, het ondergaan der zon, van de hoogte af willende waarnemen; gloeijend lag het dal onder mij, dat weldra eene koelere gedaante aannam; verrukkelijk was het gezigt der onaſzienbare bergketen, die mij omheinde.

Voldaan ſtapte ik de *diligence*, die mij ingehaald had, weder in. Aan de boorden van den weg naar *Dyon*, waar wij 's nachts om twaalf ure aankwamen, zag ik dikwerf ruïnes van aloude kasteelen, burgen, enz. Voor zoo verre ik het landſchap, flaauwelijk door de maan verlicht, waarnam, ſcheen hetzelve mij toe, bekoorlijk te zijn.

Jammer, dat ik van *Dyon*, voorheen de hoofdſtad van *Bourgogne*, niets in den nacht zag dan de masſa van huizen, welke het posthuis omheinen, en een paar breede ſtraten. Men verhaalde mij dat de *cathédrale* bezienswaardig was, en diens torenſpits voor een meesterſtuk gehouden wordt.

---

7 *April.*

Omſtreeks vijf ure in den ochtendſtond kwamen wij langs *Genlis* te *Auxonne* aan. Hier ſtapte ik we-

weder voorwaarts met een' geforceerden marsch het gebergte ten top, en zag van daar de ſtad *Dole* onder mij liggen. Onvermoeid liep ik daarhenen en bereikte dezelve om half elf ure. Het is de grootſte ſtad van *Franche Comté*, nog al bevolkt, en wel bebouwd. Hier werd ons goed afgepakt, en op eene kleinere *diligence* geladen ten behoeve van het *Jura-gebergte.* Na een deel van mijn reisgezelſchap vaarwel gezegd te hebben, reed ik verder met eenen inwoner van *Genève* naar *Mont*, *Sous*, *Vaudray*, en het aanvallig aan den voet van het *Jura-gebergte* gelegen ſtadje *Poligny*. Te *Dole* had deze bergketen reeds eenen aanvang genomen, waar wij de *Côte d'or* verlieten, na ons vier en twintig achtereenvolgende uren gezelſchap gehouden te hebben; als ook de gendarmerie, die overal inzage van mijn paspoort genomen had.

Poligny, in de vallei gelegen, is als het ware van wijngaarden omgeven. De *Glantine*, een beekje, kronkelt zich door dezelve, en vermeerdert de aanvalligheid van het oord, dat ik te voet verliet, om het *Jura-gebergte* te beklimmen, hetwelk reeds hier eene belangrijke hoogte heeft. Slangsgewijze ſteeg ik uit de vallei het gebergte op, waar mij de afwisſelende gezigtspunten het moeizame van den togt ruimſchoots vergoedden. Ik was omringd door bruin betinte rotſen, waarvan ſommige bekleed waren met het groene tapijt, door de natuur geweven, terwijl ik onder mij eene ontzagwekkende diepte

had. De vallei, in welker midden een *seminarium* prijkt en die door eene rivier doorſneden wordt, lag reeds ten deele in den avondſluijer gehuld, toen de laatſte zonneſtraal de bergtoppen nog verlichtte, en ik mij ten aanzien van dit ſchouwſpel op het aangenaamst vergastte. Eene rots trok vooral mijne aandacht tot zich; den vorm eener oude abdij hebbende, ſtelde zij eene buitengewone *illuſie* daar. Een wijd uitgeſtrekt landſchap lag voor mij open, daar aan gene zijde der *chauſſée* de rotſen zich ſtijl verhieven. Ruim 2000 voeten verheven, ſtaarde ik lang in de diepte, en had in gedachte verzonken, bijkans niet outwaard, dat de *diligence* mij reeds voorbij was, die ik nogtans weder inhaalde, op eene horizontale vlakte, wonderbaarlijk op het gebergte, eenen langen tijd voortrijdende. Aan een *relais* gekomen zijnde, was een *gateau* van het land niet ongevallig te nuttigen. Nu ging het verder naar *Champagnole*, een groot vlek, waar wij 's avonds om zeven ure aankwamen. Hier kregen wij twist met den hospes omtrent den prijs, welken hij voor het eten vorderde; maar mijn reiscompagnon, de inwoner van *Genève*, moest wel eindigen even als ik met betalen, daar de conducteur RICHARD, *frère compagnon* met den ſchrokkigen waard ſpeelde.

Nu werd de weg ſlecht, en daar mijn reiscompagnon zeer bevreesd voor ſtraatroovers was, liet hij mij, vermoeid zijnde, geen oogenblik inſlapen.

„ Zie dan toch jongeling, dat ſchoone landſchap
„ daar,"

„ daar," voegde hij mij onophoudelijk toe. En wat zag ik dan? Niets, men bevroedt, het was nacht. *Na Maiſon-Neuve*, *Saint Laurent* en *Morez* doorgereden zijnde, bedankte ik mijnen beangſten rustverſtoorder echter, dat hij mij bij het aanbreken van den morgen wekte.

8 *April.*

Wij bevonden ons in een goddelijk landſchap, welks woestheid zich niettemin moeizaam beſchrijven laat. De weg liep langs eenen afgrond, waarvan de natuur het ijsſelijke ten deele voor den reiziger ſchijnt te hebben willen verbergen, door aan de eerſte afhelling der ſteilte ſparreboomen te laten wasſen. Offchoon het langzaam door de bergengten voorwaarts ging, bleef ik, aangezien de koude, in de *diligence* zitten. De geheele weg was met harde ſneeuw gedekt even als de omgevende bergtoppen der *Jura*. Tegen vier ure bereikten wij *Les Rousſes*, waar het bureau der douanen gevestigd is en wel op het hoogſte gedeelte der bergketen, en nu moesten wij tot zeven ure geduld bezigen, alvorens het bureau ter *viſitatie* open ging. Intusſchen vergastte zich mijn oog ten aanzien van dit voor mij geheel nieuw landſchap; maar ik was later weinig opgemonterd, het onaangenaam berigt ontvangende, dat wij te *St. Cergne* gekomen, wel denkelijk niet verder zouden kunnen komen, daar zich ook reeds hier

het gerucht verſpreidde, dat de *Cholera* te *Parijs* uitgebarſten was. *Enfin!* wij zaten weder op, nadat onze goederen nagezien waren, en reden langs eenen afdalenden weg, aan welks zoom zich hier en daar eene ſchaapskooi bevond. Te *St. Cergne* ging het echter beter dan wij gedacht hadden; de aanſchrijving was nog niet daar, om den reiziger op te houden; de *gendarmerie* had nog geene *inſtructiën* dienaangaande ontvangen; en zulks vernemende, ging ik, terwijl de paarden gevoederd werden, met eenen vasten tred verder. Spoedig haalde mij de *diligence* echter in, en wij reden langs eenen bekoorlijken weg het gebergte af, het meer van *Genève*, door de kronkeling des wegs, in zijn geheel aanſchouwende, alsmede die keten der *Alpen*, welke het geheel omheint, en uit welker midden zich de *Montblanc* wonderſchoon verheft.

Gingins, *Nion*, *Cran*, *Copet*, *Verſoy* doorgereden zijnde, kwamen wij om twee ure op den middag te *Genève* aan, waar ik mijn' intrek in *l'Ecu de Genève* nam, van mijne kamers *au troiſième* het geheele meer overziende.

Na aan de publieke tafel mij wat verkwikt te hebben, deed ik eenige *viſites* en bezigtigde in het voorbijgaan de publieke wandelplaatſen, anders de *bastions* genaamd. Van de zijde des meers doet de ſtad zich *amphithéaters*-gewijze voor en levert afwisſelende gezigtspunten op.

GE-

GENEVE.

9, 10, 11 *April.*

Den morgen van den 9en bezocht ik den kunstgenoot GUIGON, die mij den geheelen dag tot geleider in de mij onbekende ſtad verſtrekte. Zoo bezocht ik ook met hem de *ateliers* der Zwitſerſche ſchilders, als: TÖPFER, PALLIÈRE enz., voorts de kabinetten van de Heeren DUVAL DE MORILLON, MOUTONNAT, AUDEOUD en meerdere.

De eerſte bezit eene uitgelezene verzameling van Hollandſche kunst, waaronder een uitmuntende OSTADE, HOBBEMA en HAKKERT; kortom, een kabinet, dat met het geachtſte onzer liefhebbers kan wedijveren; de tweede heeft eene ſchoone ſchilderij van den nog levenden meester LUGARDON; de derde hebben de kunstkoopers, — eenige puike ſchilderijen uit de Hollandſche ſchool daargelaten, — een weinig bij den neus gehad. Het muſeum is een zeer eenvoudig gebouw, en hoewel nog te jong om veel goede kunst te bezitten, trof ik er echter eenige goede ſchilderijen aan, zijnde giften van kunstminnaars.

'S Middags deden wij eene wandeling naar *Sacon-*

 nex,

nex, vanwaar men een ſchoon gezigt op den *Mont-blanc* heeft.

Een fel blazende wind verhinderde mij den volgenden morgen in mijn voorgenomen plan, om den berg te beklimmen, aan welks voet de ſtad in eene rustende houding ligt; zoo ſleet ik dien in het gezelſchap van kunſtenaars, bezocht den kundigen leeraar CHENEVIÈRE en bragt den avond door, in den kring van eene talrijke ſchaar vrienden en bekenden in den ſchouwburg, tegenover het muſeum gelegen. Effen grijs betint, is het inwendige deel dezer eenvoudig gevormde zaal, waarin een middelmatige troep niet uitmuntte.

De nog al levendige ſtad, die 80 ſtraten en onderſcheidene pleinen bevat, telt 22,000 zielen en wordt door de *Rhône* in tweeën gedeeld. De *Cathédrale*, gebouwd op de grondvesten van eenen, aan de zon gewijden tempel, bevat onderſcheidene monumenten aan groote mannen geheiligd, en wedijvert in oudheid met het raadhuis.

Hoogst welwillend kwamen mij de inwoners voor, in welker midden ik gaarne langer getoefd had, wilde ik niet een uitſtapje naar *Bern* en omliggende ſtreken doen; ook, om bij onzen ambasſadeur REINHOLD een bezoek af te leggen, alsmede bij eenen ouden bekende, graaf AUGUST VAN BONSTETTEN. Zoo verliet ik dan om twaalf ure op den middag

dag van den 11den, deze ſtad, in de *coupé* van de *diligence* gezeten, om het landſchap met vrucht in oogenſchouw te kunnen nemen, met een' geleenden reiszak, ten behoeve van het benoodigde, mijne bagaadje in *Genève* achterlatende.

De weg ſlingerde zich als het ware om het meer, dat ik niet uit het oog verloor, *Verſoy* en *Copet* doorrijdende, na alvorens *Fernay*, de woning van VOLTAIRE en het landgoed van Mad. STAEL links te hebben laten liggen, benevens aan gene zijde het landgoed door de Keizerin bewoond. Zoo ging het ſteeds door *Cran*, *Nion*, *La Lignière*, *Dully*, *Rolle*, *Alleman*, *Morges* en *Preverenge*.

LAUSANNE.

Deze op eene berghoogte gelegene ſtad ontwarende, ſtapte ik af, en ging met eenen inwoner van *Lauſanne*, die mij vergezelde, eene terras op, ter waarneming van een uitmuntend gezigt, offchoon het reeds half zeven ure in den avond was.

Vandaar begaven wij ons de ſtad in, om bij het overpakken van ons goed tegenwoordig te zijn. Zulks plaats gevonden hebbende, ging ik met eenen Oostenrijker, ſinds *Genève* mijn reisgezel, wiens kennis ik gemaakt had, in den *Lion d'or* ſoupeeren, en dat tegen 50 *ſous de France:* waarlijk niet duur. Deze ſtad telt 10,000 zielen, en is een klein half uur van het meer van *Genève* gelegen. Het inwendig deel levert niets uitlokkends

op; zij bezit eene *Cathédrale* van goede *architecture*, waarin het praalgraf van AMEDÉE VAN SAVOYE zich bevindt. Ik zag dit monument niet, ſtapte de *diligence*, die in het voorbijrijden van den *Lion d'or* ons opnam, binnen, en toen ging het weder voorwaarts den berg *Jorat*, 1668 voet hoog, over. Na *Montpreveyre*, *Carrouge* doorgereden te zijn, ſtapten wij te *Milden*, anders *Mondon* genoemd, de niet gemakkelijke *diligence* uit, ten einde eenige ververſching te gebruiken; onzen weg door *Curtillis*, *Henniez*, *Marnaud* en het ſparrebosch van *Broye* vervolgende, ging het langs *Peterlingen* naar *Corſelle*, *Dompiere* en *Avenches*, alwaar nog overblijfſelen der Romeinen aangewezen worden. Te *Faoug* ontwaart men een deel van het daar achter gelegen meer van *Neuchatel*. Voor dat wij aan het aloude ſtadje *Morat* kwamen, zag ik de piramide, die daar ter nagedachtenis der geſneuvelden, tijdens den hier geleverden veldſlag van KAREL *den Stouten*, door de Zwitſers geſlagen, werd opgerigt.

Omſtreeks half zes ure in den morgen reden wij dit ſtadje binnen, en kwamen daarna aan het bekoorlijk gelegen vlek *Gumenen*. Steeds berg opwaarts gaande, bereikten wij *Riederen*, daarna langs eene breede met hoog geboomte omgevene *chausſée*, om negen ure.

12 *April.*

BERN.

Deze met 18,000 zielen bevolkte ſtad, is niet zoo vrolijk als *Genève.* Ik ontwaarde nogtans eenige fraaije gebouwen; de meeste ſtraten hebben *arcades*, waaronder de winkels zijn, zoodat men onverhinderd dezelve doorloopen kan.

Ik had mijnen intrek in het logement de *Kroon* genomen, hetwelk aanbeveling verdient; tegen nagenoeg 6 *francs* per dag, is de hupſche eigenaar *aux petits ſoins*, daar een allezins goede toon tot zijnent heerscht.

De *Cathédrale*, waarvan de grondſlagen in 1421 gelegen zijn, en het geheel in 1502 volbouwd werd, is vooral het groote portaal kunstmatig bewerkt, alsmede de met lofwerk beſnedene zitplaatſen. Den kerktoren, 175 voeten hoog, beklommen hebbende, verrukte mij het algezigt van daar. De ganſche Alpenketen lag voor mijne oogen, in welker midden zich de *Jungfrau*, den *Schreckhorn*, *Wetterhorn*, *Finſteraarhorn*, den *Eiger*, en *Monnik* onderſcheidden, terwijl aan gene zijde het *Jura-gebergte* insgelijks mijn oog boeide. Iets lager op den zoogenaamden platten vorm afgedaald zijnde, vergastte ik mij andermaal ten aanzien van de-

zen

zen bekoorlijken landouw, terwijl 108 voeten lager de ſnelvlietende *Aar* onder mij ſtroomde.

Nog dien dag bezocht ik de nabijgelegenſte omſtreken. De bevallige kleeding der *Bernoiſes*, mij vroeger door *gravures* bekend geworden, nam ik nu *in natura* in oogenſchouw, maar vond de graauwe overjakken der bejaarde vrouwen het ſchilderachtigſte; minder beviel mij het ſmalle rugſtuk van de *corſages* en de daar aan digt gedrongene mouwen, welke den ſchijn aan den vorm van het meisje gaven, alsof zij wanſtaltig is.

Jammer! want de MIMILI's en LISBETHS, die men in hoeveelheid aantreft, zijn welgemaakt.

De kuiſchen loopen 's avonds met het getuigſchrift harer deugd in de hand, wel te verſtaan eene lantaarn. Zij, die hare deugd juist op geen' hoogen prijs ſtellen, zweven zonder lantaarn in de ſtraten en op de wandelplaatſen rond.

---

13 *April.*

Heden, mijn geboortedag, dacht ik aan het zoo ver van mij verwijderd ouderlijk huis, waar ik toevende, gelukwenſchingen in den ſtillen huisſelijken kring zoude geoogst hebben, en offchoon verzekerd, dat men zich dezen dag herinneren zoude, kostte het mij een traan, dezen dag aldaar niet te kunnen doorbrengen.

„ Kom,

„ Kom , voorwaarts !" riep ik uit, dien traan droogende, „ doen wij eene bergreis." Zoo kocht ik dan ook een ranſel, na alvorens van den heer REINHOLD, die mij allerhartelijkst ontvangen had, eenige recommandatiebrieven bekomen, en onderſcheidene kabinetten, als dat van Mr. L'AVOYER, *comte de Mulinen* en WAGNER, benevens ſchilders-*ateliers* bezocht te hebben. Ik trof in eenen dezer *ſalons* eenen kapitalen METZU aan, voor 50 *Louis d'or* verkrijgbaar geſteld. De *ſalon des antiques* en teekenſchool ging ik niet voorbij. Men zegt dat de bibliotheek, 30,000 deelen bevattende, ook eene fraaije collectie medailles bezit, benevens merkwaardige manuscripten. Mijn tijd was te bepaald, om dit alles te zien. Ook vervulde de voorgenomene bergreis dien dag mijn geheel aanwezen. Ik wijdde echter eenigen tijd aan het muſeum der Natuurlijke Historie, waarbinnen ik al de viervoetige dieren, zoo wel als het gevogelte, leerde kennen, hetwelk in *Zwitſerland* huisvest, alsmede in het klein den pasſage van de *Alpen* in *bas-reliefs*. Al wandelende, vergat ik niet de beeren te gaan zien, die in eenen kuil nabij de *Aarbergspoort*, ten koste van een particulier fonds, onderhouden worden, even als de herten bij de poort *Morat*. Niet verre van daar, zag ik knapen van zes tot veertien jaren reeds met uniform bekleed, militaire évolutien, en dat zeer goed verrigten, onder leiding van bekwame militairen. Aan de *discipline* onderworpen,

maak-

maakten deze kleine foldaten vele grooteren befchaamd, zoo juist voerden zij de *exercitiën* uit.

---

14 *April.*

Om zes ure 's morgens verliet ik, in de kabriolet der *diligence* gezeten, *Bern*, en kwam om negen ure te *Thun* aan, loopende den weg door de bekoorlijkfte dreven; reeds was het groen aan het ontluiken, en het landfchap bij de opkomende zon gloeijend, zoo als CLAUDE LORRAIN zulks voorftelt. De *Stockhorn* en de *Niezen* lieten zich inmiddels zien, maar de *Jungfrau* lag nog in wolkenfluijer. *Muri*, *Bubigen*, *Munfingen*, *Neuhaus* (half weg *Bern* en *Thun*) *Wichtrach*, *Kiezen* waren de dorpjes, welke wij doorreden, alvorens *Thun* te bereiken, dat aan de *Aar* bij het intreden van *Oberland* is gelegen. Het ftadje, welks aloude poort wij doorreden, had een vriendelijk aanzien, daar het juist marktdag was. Het logement *Freyhoff* binnen getreden zijnde, nam ik fpoedig eenen geleider, om mij de belangrijkfte gezigtspunten in de omftreek te laten zien.

Het jaargetijde was niet genoeg gevorderd, om *Oberland* te doorreizen en de fneeuw te doorwroeten, te meer, daar zulks ondoenlijk geacht werd. Mijn geleider, RODOLPHE FURRER genaamd, bragt mij ten eerfte naar den platten vorm der hoog gele-

le-

legene kerk, vanwaar ik het genot ontleende het landſchap te overzien, alsmede het meer van *Thun* en de *Glaciers*, een allezins treffend ſchouwſpel. Nog uitgeſtrekter was het gezigt van het paveljoen *St. Jacques.* De poort uitgaande, bereikte ik weldra het op eene hoogte gelegen boschje *Bachi Holzlein* genaamd en Mr. L'AVOYER *Comte de Mulinen* toebehoorende: een ſchilderachtig oord, dat vele verſcheidenheden van gezigten oplevert. Groot is de verrasſing, wanneer men aan het einde van het boschje zich op eene bank nederzet, rust en geniet.... Het onderſtaande versje, dat op de bank gegrift ſtond, drukt alles uit, wat ik gevoelde.

REPOSE ET JOUIS.

Avec leurs grand sommets, leurs glaces éternelles,
Par le soleil couchant, que les *Alpes* sont belles!
La verdure, les eaux, les bois, les fleurs nouvelles
Tout dans leurs fraìs vallons sert à nous enchanter:
Heureux qui sur ces bords peut longtemps s'arrêter!
Heureux qui les revoit, s'il a pu les quitter!

Wat verder ontwaarde ik een grafſteen met het afbeeldſel van den ridder VAN STRAETTLIGEN (minnezanger). Terug keerende liet ik mij de *Aar* overzetten naar het kasteel *Schadau*, van welks binnenhof ik een uitmuntend gezigt op het uiterst deel van het meer waarnam. Langs de antieke kapel van *Scherzlingen*, de oudſte van *Zwitſerland*, en twee eilandjes, waarop buitenverblijven liggen, bereik-

reikte ik het ſlot van *Thun*, welks inwendig deel niets merkwaardigs oplevert. Met klokſlag van twaalf ure vlijde ik mij in de marktſchuit neder, die mij naar *Neuhaus* zoude overbrengen. Deze niet hechte ſchuiten kunnen een tiental perſonen opnemen. Man en vrouw enz., kropen in het hooi of wel onder de dekens, maar ik deed zulks niet; mij op den voorſteven plaatſende, om dit onvergetelijke water, aan welks boorden ik gaarne met mijne dierbaarſte betrekkingen mijn leven zoude willen ſlijten, in zijn geheel te overzien. Na de *Aar* eenigen tijd opgevaren te zijn, en *Schadau* voorbij zijnde, bereikten wij inmiddels het breedſte deel van het meer. Regts verheft zich de piramide van den *Niezen*; in het *centrum* de groote maſſa *Blumlis-Alp* tot aan den voet van den *Ayondberg*. Verder voeren wij langs de kerk van *Hilterfingen*, daar aan genen boschrijken oever den antieken toren van *Stroettligen* zich verheft, en de brug over het kanaal *de la Kander* op eene aanmerkelijke hoogte boven den afgrond is gelegen. Wat verder gevaren zijnde, ontwaarde ik den ouden ridderlijken toren van *Stroettligen* benevens het kerkje, het paradijs genaamd, aan den boord van het meer, en hooger op het kasteel van *Spiez*. Tusſchen *Niezen* en *Simmenfluen* ligt het kasteel van *Wimmes*, dat het aanzien heeft, alsof het den ingang van het gebergte wilde verdedigen.

Na een uitſtekend ſtuk land en het gehucht van *Echen-*

DE REICHENBACH.

Nog ten deele met ijs en harde sneeuw bezet, zoo als dezelve zich den 16 April 1832 voordeed.

Echenbuhl voorbij gevaren te zijn, kwamen wij aan het dorp *Hilterfingen*. *Oertla* en *Herzigen-acker* zag ik hier te naauwernood. Te *Oberhoven* waar wij aanlegden, toefden wij al dobberende te midden van een aantal marktſchuitjes, met ſchoone meisjes beladen. Ik maakte ter tusſchenpoozing wat grapjes, maar werd als een heerſchap aangezien, niettegenſtaande ik eenen linnenkiel droeg, den ranſel op den rug had, met de mandenflesch ter linkerzijde, den tabakszak aan den voorknoop, en de pijp in den mond. Achter *Oberhoven* ziet men nog de overblijfſelen van eenen bergval en het gehucht *Gunten* en *Sigriswijl*, aan de afdaling gelegen. Tusſchen *Gunten* en *Ralligen* zijn vele watervallen, ook onderſcheidde ik hier in het verſchiet den *Avondberg* en *Breitlauenen*. Eene bewolkte lucht, welke *Ralligen* voorbij zijnde, *Sigriswijl* ten deele beſchaduwde, herinnerde mij een der ſchilderſtukken van den Franſchen ſchilder GUDIN. Verder zag ik den ingang der grotten van SAINT BEAT, die deze discipel van den Apostel PETRUS bewoonde, en in welker nabijheid zich onderſcheidene watervallen bevinden. Ik zag ſlechts die van SAINT BEAT, aangezien dezelve in dit ſaizoen weinig water uitwerpen, en in den zomer zich ſlechts bekoorlijk voordoen. Daar het duchtig begon te regenen, kroop ik *en famille* mede onder het hooi; het gezelſchap werd ſpraakzaam. De eene had in *Holland* gediend; de andere had eene zieke vrouw, die weder eene zwangere; ginds zat eene knappe dochter, en niet

ver van mij eene reisgezellin, die zulk eenen welriekenden geur van zich gaf, dat ik vijf ſnuifjes in eene minuut nam. Niettemin vermaakte ik mij, en liet niet na, het mij dierbaar geworden *Thunermeer* eenen blik toe te werpen. Welk een ſchoone dag was deze; onuitwischbaar is die in mijn geheugen geprent.

Tegen vijf uren landden wij te *Neuhaus* aan. Met den ranſel op den rug wandelde ik langs eenen regten ſtraatweg, als door de rotſen gegraven, naar *Unterſeen*, aan den voet van den *Harder* gelegen. Onder weg boden zich verſcheidene gidſen aan; maar geene beloofde mij, aangezien de ſneeuw, mij tot de bergtoppen te geleiden. Ik ging dus altoos verder, en trof eindelijk bij *Unterſeen* een' gids aan, die mij op eene bergreis wilde vergezellen. Intusſchen was het donker geworden; de regen viel digt neder, en niet wetende, waar de avond en nacht door te zullen brengen, werd ik eerst mismoedig, maar de gedachten den volgenden morgen de ſneeuwbergen te zullen beklimmen, deed mij weder, hoe eenzelvig ik ook tusſchen de bergengten met eenen onbekende daar ſtond, moed vatten, en ik beſloot na een kort beraad, mij nog in den avond tot *Lauterbrunnen* te laten brengen. Nu haalde mijn gids zijne peilſtokken, bood mij zijne parapluie aan, en kwart na zes ure ging het de brug over. *Interlaken* zijdelings latende liggen, ging het dwars door het veld, daarna bergop, van welks hoogte ik in de ſchemering nog een fraai gezigt genoot. Langs

de

de zich kronkelende paden van een digt ſparrebosch bereikten wij de ruïne van *Umſpunnen*, waarhenen ik mij ter nadere beſchouwing eenen weg door de ſtruiken moest banen. Vandaar daalden wij in het dal neder, dat reeds geheel in duister gehuld lag. Na het dorp *Wilders* doorloopen te hebben, kwamen wij aan de *defilé* van het *Lutſchenen* dal naar *Muhlenen*, waar wij den bruiſenden vloed van de *Saxeten* voorbijgingen. Schrikverwekkend woest werd nu het landſchap, en ik dacht ſteeds aan SALVATOR ROSA en VICTOR HUGO. De krachtige vloed vernielt alles, wat hem tart te ſtuiten, en ſleept ongevraagd alles met zich, geheele ſtukken rots, boomtronken, en ſtruiken; daar de gewone weg, door de laatſte groote verwoesting, die de ſtroom in Augustus 1831 daarſtelde, vernietigd was, gingen wij langs een gevaarlijk pad in de duisternis. De kleine brug *de Wijler* overgegaan zijnde, bereikten wij eene uitſtekende rots, welke mijn geleider *die Bruderſtein* noemde. Op een' ſteen in deze rots geplaatst, ſtaat te lezen, dat alhier een broedermoord gepleegd werd.

Te midden dezer woeste rotſen was dit *monument* te regt eene ſombere bijdrage, alsmede het aangrenzende digt dennenwoud aan den afhellenden berg, terwijl afhangende ſtukken rots dreigden, wat zich onder dezelve bevond, te zullen verpletteren, en aan gene zijde, de *Lutſchenen*-ſtroom in zijne rotsachtige bedding brulde.

Te *Zweylutſchenen* vereenigen zich de beide rivieren, die *Lutſchenen* heeten, met dat onderſcheid, dat die, welke uit *Grindelwald* ſtroomt, de *zwarte* en die van *Lauterbrunnen* vloeit, de *witte* genaamd wordt. Spoedig kwamen wij nu aan den voet van den *Hunnenſtuh*, eene wonderbaarlijke rotſenvereeniging, waar tegenover met een krakend geweld de ſtroom van den *Sausbach* nederſtort, en veel kwaad berokkent. Voorbij de *Hunnenfluh* gekomen zijnde, ontwaarde ik in de ſchemering nogtans, majestueus als de koningin van den nacht, de *Jungfrau*, 12,872 voeten hoog, te meer, daar het maanlicht bij tusſchenpoozen door de bewolkte lucht drong, en het voorhoofd der *Jonkvrouw* verzilverde.

Om half tien ure aan de plaats onzer beſtemming gekomen zijnde, klopte ik aan de herberg aan. Een huisbewaarder deed ons open, onthaalde ons best mogelijk, en ik had den volgenden morgen reden om over de betaling tevreden te zijn.

15 *April.*

DE BERGREIS.

De ingewonnen berigten, om van hier naar *Grindelwald* over den *Wengen Alp*, 6,284 voeten hoog, te

te gaan, luidden weinig voldoende. Men ried mij deze voetreis in *dit ſaizoen* af, en beſchouwde die zelfs ondoenlijk. Zoo ſtond ik eene wijl in beraad wat te doen. De dag brak aan, en ik had geen' tijd te verliezen. De zucht, om nog niet geziene natuurtooneelen te beſchouwen, overwon de vrees van niet te zullen ſlagen. Ook had mijn gids mij meerder vertrouwen ingeboezemd, want zoodra hij vernomen had, dat ik Hollander was, zeide hij mij, dat zijn vader, den Heer J. J. WILLINK van *Amſterdam* zeven weken, echter in het zomerſaizoen, in deze gebergten ten geleider verſtrekt had. Het toeval had mij een' der beste bergvoerders van *Zwitſerland* te gemoet gevoerd; zijn naam was RODOLPHE MICHEL, zoon en neef van de vermaarde bergvoerders MICHEL's uit *Unterſeen.*

Nog lagen de bergtoppen in de wolken gehuld, en dat beloofde een' ſchoonen dag. Eerst nam ik het dal in oogenſchouw, en den waterval *Staubbach*, 925 voeten hoog, die mij geweldig tegenviel, als mij van dezen waterval eene geheel andere gedachte gevormd hebbende; alsmede die van *Greifenbach*, *Fluhbach*, *Lambach*, *Herrenboechlein*, *Spisſbach* enz. Deze laatſte zag ik door de zon verlicht, en leverde al de kleuren des regenboogs op.

Van proviand voorzien zijnde, om des noods eenigen tijd op de bergen te vertoeven, aanvaardde ik, onder geleide van MICHEL, de reis van den hoog-

hoogsten doortogt des *Oberlands*. De eerste opklimming was steil en dus moeizaam, doch zonder gevaar geleidende naar het op den berg gelegen dorp *Wengen*, dat wij in anderhalf uur tijds bereikten.

Daar het zondag was, kwamen de dorpelingen, te *Lauterbrunnen* ter kerke gaande, ons in massa tegen. De goede dorpelingen, mijn voornemen vernemende, ontroerden mij door hunnen voorzorgenden raad, de reis ondoenlijk achtende. Sommigen lachten over mijn roekeloos plan, daar de vrouwen zeiden, mij in hare gebeden te zullen gedenken.... Vele schoone zich onder haar bevindende meisjes, *tenteerden* mij eenige kusjes te rooven. Zij waren aanvallig, vlug en in haar zondags-costuum bekoorlijk; kortom, *Parisiennes* in hare eenvoudigheid. Zoodra zij achter ons een weinig afgedaald waren, wierpen zij mij nog kushandjes toe, en weldra ons niet meer kunnende zien, voerde de echo haar *Lani Loui ih!* met eene zuivere stem toegeroepen tot mij. De schoonste gezigten, voortdurend achter mij heen ziende, vielen mij ten deel, en weldra zag ik slechts flaauwelijk *Lauterbrunnen* onder mij, even als den *Staubbach* aan gene zijde des dals. Aan de laatste schaapskooijen gekomen zijnde, en met deze den laatsten droppel bronwater vaarwel gezegd hebbende, bereikten wij spoedig de nog bevrozene sneeuw, die onder de voeten brak. Eerst ging het goed, daar de sneeuw slechts $1\frac{1}{2}$, $1\frac{3}{4}$ voet hoog lag; maar eensklaps peilden wij 4 à 5 voeten, en ik zat er tot over de heupen toe in. Men

moet

moet weten dat men er nimmer tot aan den bodem inzakt, want de geperst wordende ſneeuw voorkomt zulks.

Nu zag mij mijn gids, die altoos nog dieper peilde, vragenderwijze aan; doch uitte geen woord. Zwitſerſche eigenliefde ſloot hem den mond, en ik, om hem zijne *arrière penſée* geheel te ontnemen, riep: „ voorwaarts!"

Zoo bereikten wij, na een uur gezwoegd te hebben, een ſparrebosch, waarin minder ſneeuw lag, en welks ſchaduw ons eenigermate tegen de brandende zon beſchutte, die mij zeer veel deed lijden, vooral door de *reflectie* in de ſneeuw.

Verder gekomen zijnde, kwamen wij aan eene afſcheiding van ſneeuw, zijnde een ſtaand hekwerk, genoegzaam door de ſneeuw begraven en ſlechts aan éénen uitſtekenden paal zigtbaar, welken ik een teeken gaf met de ijzeren punt van den peilſtok, om dien later te kunnen herkennen.

In het weder afſtijgen van hier, werd de opſtijging nu nog moeizamer; maar het aanzien der *Jungfrau*, den *Eiger* en *Silberhorn* ſchonk nieuwe krachten, daar het gedonder der *avalanches* eerbiedwekkend was, en de zucht mij prikkelde, om deze van nabij te aanſchouwen. Maar zulks was niet doenlijk in de maand April, wanneer de zon dagelijks in kracht toeneemt, en men zich aan een' gewisſen dood, van onder de ſneeuw bedolven te zullen

worden, had blootgefteld. Reeds dikwerf ftortten wij weder eenige voeten lager dan wij reeds geklommen hadden, en peilden weldra 7, 13, 18 en 20 voeten fneeuw; daar nu de peilftokken te kort fchoten, zoo bonden wij planken dwars voor de borst, gingen plat op de fneeuw en kropen zoo langzaam, maar toch met minder gevaar vergezeld, voort. Om kort te gaan tegen één ure op den middag bereikten wij de hoogte, en juichend fchreef ik op den top

HOLLAND.

Hier was het gemakkelijk loopen, alzoo de fneeuw van daar afdaalt (*). Na eene fchaapskooi opengeftooten te hebben, vielen wij eerst in dezelve krachteloos neder; maar fpoedig deed het nooit geziene fchouwfpel der natuur, na mij met *kirschwasfer* wat gelaafd te hebben, mij weder verrijzen.

Ik ging naar buiten, en weet niet te befchrijven, hetgene ik gevoelde ten aanzien van zulk een algezigt, daar de *Jungfrau* al hare grootheid, hare kruin fchitterend door de zon verlicht wordende, ten toon fpreidde, zich in eene reine lucht verheffende, daar de wolken nevens en onder mij hingen; voorts den *Silberhorn* met zijn eeuwige *glaciers*, de *Monnik*, (vierkantiger van vorm) aan gene zijde; en dan den fpitfen *Eiger* mij zoo nabij, op wiens vleugel ik mij verpoosde.

Heer-

(*) De gewone weg, die men in den zomer tot deze bergreis bezigt, was geheel ontoegankelijk.

Heerlijke natuur! hoe groot is uw alvermogen! geen ſtukje gronds, rots, groen of boomſtam, niets omgaf mij, en nogtans hoe vele verſchillende ſchakeringen van kleuren werd ik niet in de ſneeuw gewaar.

Goede God! welk een tooneel...... Ik dank U, dat ik tot het getal dier gelukkigen behoor, die Uw werk zoo mogten aanſchouwen! zóó groot kende ik U niet!

Na ons andermaal wat verkwikt te hebben, waartoe onze proviand ſtrekzaam was, ging het nu in eene afdalende linie, ſoms in ontzagwekkende diepten nederglijdende; ſlangsgewijze dezen berg af te ſtijgen, was niet doenlijk.

Nood brak wetten; zoo zaten wij dikwijls neder en lieten ons in de afgronden nederglijden. In twee à drie tellens hadden wij een' weg van honderden voeten afgelegd; maar dit ging niet zonder gevaar vergezeld. Het is goed dat, wanneer men de beenen *écarteert*; de ſneeuw in het afglijden eene *piramide* vormt, die nog al ſteun geeſt. Niettemin ſidderde ik, toen ik uit de nedergedaalde diepten verrijzende, naar de hoogte opzag, vanwaar wij nedergedaald waren. Aan den *Eiger* 12,268 voeten hoog, gekomen zijnde, zag en hoorde ik niets dan *avalanches* (ſneeuwvallen). Een heerlijk ſchouwſpel! Maar het ſterke zonlicht, deed mij, daar ik vergeten had eene *voile* mede te nemen, veel aan de oogen lijden. Ook was het aangezigt en de

lippen onlijdelijk ſtram geworden, zoodat ik ter verkoeling ſtukken ijs op dezelve moest ſmelten. Altoos afdalende en den *Eiger* voorbij zijnde, bereikten wij een groot ſparrewoud, aan de afhelling gelegen. Zie, hier vreesde ik het eerst voor mijn leven. De groote vloeden, door ſneeuwwater veroorzaakt, hadden zich in alle rigtingen een' doortogt gebaand en deze moesten wij voortdurend over, daar op andere plaatſen de vloeden geheele *quartiers de roc* met zich gevoerd hadden en de vloed onder het nog niet gedooide ijs ſtroomde, dat, eene brug daarſtellende, meermalen met een vreesſelijk gekraak onder ons wegbrak. Zoo legden wij dikwijls boomſtammen over dezelve, waarover wij, den koorddanſer gelijk, henen zweefden. Voorts was het ſparrehout nog met hard bevrozene dikke ſneeuw gedekt. Het bovenſte deel der paden eenigzins ontdooid zijnde, maakte dit de afdaling zoo glad, dat ik mij aan boomtakken, die wel eens afbraken, moest vasthouden.

De afgronden, de razende ſtroomen en de ſcherpe rotsſcherven, welke ons omgaven, maakten mij, ik beken het volgaarne, ten laatſte moedeloos, en ik gaf het ſoms op, om verder te gaan; maar ik moest wel blijven volharden, wilde ik *Grindelwald* bereiken; daar was geene andere uitkomst; dus eene laatſte poging en...... God lof! wij bereikten weder de zachte ſneeuw, en de opene lucht; maar

met

met opgereten handen, aangezigt en gescheurde kleederen.

Als dorstige tijgers vielen wij op het eerste bronwater aan. Daar *Grindelwald* ons in het verschiet reeds tot rusten uitnoodigde, tartte ik de vermoeijenissen en ging weder voorwaarts, en om half zes ure in den avond bereikten wij het *hôtel* van *Mettach*, door den Alpenzang der dalbewoners begroet, die ons hadden zien afdalen. Ik was de eerste bergreiziger van dit jaar en de eerste Hollander, die sinds menschen geheugen in de maand April, den als dan ontoegankelijken *Wengen-Alp* had beklommen.

De eerste Alpenrozen prijkten op borst en pet, als het teeken der gelukte bergreis. Alom begroette men mij; maar alles wemelde om mij henen; mijne oogen sloten zich onwillekeurig, en ik vlijde mij op eene sofa in het *hôtel* neder, alvorens mij van mijne natte kleederen ontdaan te hebben.

Een uur later lag ik te bedde, na nog een blik op de door den avondgloed der zon verlicht wordende *glaciers* geworpen te hebben.

---

16 *April.*

Om zeven ure in den morgen stond ik eerst op, overwegende of ik den grooten *Scheideck*, 6,045 voe-

voeten hoog, dien dag beklimmen zoude. Ik had er moeds genoeg toe; maar vreesde dat mijne krachten te kort zouden ſchieten. Na het ontbijt (men dient u honig bij koffij en thee toe), betaalde ik mijne vertering, ten bedrage van 6 francs. Niet veel ten aanzien van het goede *hôtel*, alwaar ik toefde, en maakte mij tot de beſtijging van den *Scheideck* gereed. Het was beſloten.

Ik verliet dus het *hôtel*, ter welks bezoek ik alle reizigers uitnoodig; men wordt er goed gediend, treft er eene piano, guitar enz. aan, en een ſchoon meisje MARIANNE genaamd, dat allerliefst zingt, *muſiceert*, Fransch ſpreekt, en na mij met proviand beladen te hebben, een kusje als reispenning naar den grooten *Scheideck* ſchonk. Eerst bezag ik de kleine *glaciers* tusſchen den *Eiger* en *Mettenberg* gelegen; daarna de groote tusſchen *Mettenberg* en *Wetterhorn*. Op de hoogte in de nabijheid van de kleine, duidde mijn gids mij de kapel, ST. PETRONELLA gewijd, aan. Boven deze *glacier* ſtak nu de *Finſteraarhorn* uit. Het ijs had hier en daar ſtrepen van het zuiverst indigo, die van onderen groenachtig waren en een vuil aanzien hadden, door de onophoudelijke rotsſtortingen. Onze weg ging ſteeds bergop en was nog al moeizaam, na de gedane ingeſpannen beſtijging van den vorigen dag, zijnde de weg, die men gewoonlijk in het zomerſaizoen neemt, nog diep in de ſneeuw gehuld. Dezen had ik anders te paard kunnen beſtijgen.

Ik rustte nu dikwerf, en koos zoo veel doenlijk de niet met ſneeuw gedekte paden, en meerendeels de zoodanigen, die aan de onmeetbare afgronden grensden; dus moest zulks met omzigtigheid geſchieden. Aan gene zijde van den berg gekomen zijnde, aan mijne regterhand den *Wetterhorn* hebbende, lag aldaar veel meerder ſneeuw; maar met moed doorwaadden wij dezelve, en hadden tegen 12 ure op den middag de hoogte voor ons. Ziet, daar begon het nu onverhoeds duchtig te ſneeuwen; zoodat mijn bergvoerder aan den terugtogt dacht; doch ik, die het mijzelven nooit vergeven had, vruchteloos dezen togt gedaan en den *Scheideck* niet tot den top beklommen te hebben, hoorde daar niet naar, maar ging voorwaarts. Hij volgde, en ten twee ure waren wij op de hoogte. De ſneeuwbui had ſlechts een kwartier uurs geduurd, en te naauwernood één voet ſneeuw meerder aangebragt. In deze pas gevallene ſneeuw zetteden wij ons nu eene wijl, om uit te rusten, neder, en toen ging het weder langzaam naar beneden, dikwerf tot de heupen en de borst ingezakt zijnde; om daar weder uit te komen, was niet gemakkelijk. Zoo beſloten wij, het ons laatst overgebleven middel te baat te nemen, en hechteden, zoo als den voorgaanden dag, eene plank, die wij van de eerſte ſchaapskooi afrukten, dwars voor de borst, en zoo ſchoven wij, op de buik liggende, voort, alvorens in deze ſchaapskooi mijnen naam en die van mijn geboorteland opgeteekend te hebben. Eensklaps deed zich

nu

nu zoo langzaam voortglijdende, van den *Wetterhorn* boven ons hoofd een donderend geraas hooren. Mijn gids zag omhoog; ik kon niet door de kracht der zon. Het was eene afkomende *avalanche*, en MICHEL, die reeds een gat in de ſneeuw maakte, riep mij toe, hem na te volgen, zich met het hoofd in dezelve werpende; ik deed als hij. Dat was een dier benaauwde oogenblikken, welke ik nimmer vergeet, de gedachten voedende, voorzeker in de ſneeuw bedolven te zullen worden. Het geluid kwam al nader en nader, en was oneindig veel zwaarder, dan dat hetwelk de donder daarſtelt, en met het hoofd in de ſneeuw gedoken, nagenoeg geen adem kunnende halen, verſchrikkelijker...... het was een geluid, alsof het uit eene helſche groef voortkwam!...... Toen het verre beneden ons was, riep MICHEL mij zijne behoudenis toe, en onverlet ſtonden wij, God lof! weder op, en zagen de *avalanche* onder ons, maar in eene meer linkſche rigting, afdalen, zoodat ik vooronderſtelde, dat de ligte aanraking, welke wij gevoeld hadden, ontſtaan was door het buitenſte deel der *avalanche* of ſneeuwſtof. Nog menigmaal aanſchouwde ik, verder gaande, den *Wetterhorn*, waar ik aan zulk een gevaar blootgeſteld was geweest. De *Alpiegeln-Alp* bezat ook nog 10 voeten ſneeuw. Toen trokken wij het dennenwoud van den *Schwartzhord-Alp* door, en vlijden ons ter uitrusting en verkwikking onder een' boomſtam neder tegenover den *glacier* van *Schwarzwald*, tusſchen den *Wetterhorn* en

Well-

Wellhorn gelegen. Iets verder ſtonden vele *Chalets* (ſchaapskooijen). Weder een boschje door, en een' houtzaagmolen (hier niet wachtende) voorbij gegaan zijnde, ging onze weg over den *Bruch-Alp* naar de *Roſenlani-Alp*, welke ik afdaalde; en, bij het bad-établisſement van *Roſenlani* aankomende, nog niet bezocht in dit ſaizoen, (het verſtaat zich) vond ik hetzelve door een' herder bewaakt, het evenbeeld van den knecht des pachters uit *La dame blanche*. Zijn ſchrik, zijne verwondering eensklaps menſchen te zien, welke hem toeſchenen uit de maan gevallen te zijn, dat karakterestike, en daarna zijne vreugde, maakten zulk een' indruk op mij, dat ik onaangezien mijne groote vermoeijenis hartelijk aanving te lagchen. MICHEL, even als ik, ten toppunt van vermoeijenis zijnde, en ook niet verder kunnende, hoe gaarne wij nog den nacht te *Meyringen* hadden willen doorbrengen, beſloot ik hier te blijven, te meer, daar het reeds zes ure in den avond was; en wij een' allezins gevaarlijken weg hadden af te leggen. Het was een woest oord, waar wij toefden; maar heerlijk! wij hadden het uitzigt op den *Roſenlani glacier*, waarop zich de meeste gemſen vereenigen. Na eerst wat vuur te hebben laten aanleggen, en mijne natte kleederen uitgetrokken te hebben, nuttigde ik eene ſoep van geitenmelk, water, brood, zout en peper zamengeſteld (een ellendig kostje, waardoor ik mij in den nacht ongeſteld gevoelde.) De keuken leverde niet veel op: een ſtuk roode worst, zoo hard als een ſteen, werd dus

uit

uit den kelder gehaald, en uit een' hoek wat befchimmelde koekjes en hazenoten van A°. P°. Gelukkigerwijze was ik niet hongerig, en ging, na wat genuttigd te hebben, de befneeuwde brug, voor het huis gelegen nog in oogenfchouw nemen, alvorens mij te bedde te leggen. Voortreffelijk was het gezigt van daar, mijn oog, zich nog aan den half bevrozen waterval hechtende; het ijs met kracht doorborende water baande zich eenen weg, en gaf daarbij een woest geluid van zich.

Daar het zeer gemakkelijk viel den waterval te naderen, deed ik zulks. De rots, waar ik nevens ftond, was met ijsfchotfen gedekt en de fparreboomen met harde fneeuw; ook den weg, waarop ik met mijnen gids ftond. De eerfte val van den *Reichenbach*, is 300 voeten ~~breed~~, en vormt eene breedte van nagenoeg 30 voeten. Het ijs hing als bevrozen doeken aan den val en over de rotfen, die fteil, hoog en kaal zijn. Hier en daar verheft zich flechts hemelhoog een fparreboom.

Jammer! dat ik, om deze bergreis te kunnen doen, mijn fchildergereedfchap had moeten achterlaten; ik had hier zoo gaarne een paar dagen willen arbeiden ter fchetfing dezer wonderbare natuurtooneelen (*). Hem, die aan zinnelijke vermaken hech-

(*) Ik fchetfte niettemin best mogelijk dezen eerften val van den *Reichenbach* ter herinnering van het plekje gronds, vanwaar ik denzelven aanfchouwde. — Zulk een trotsch

hecht, zou dit *Rofenlani*-bad voorzeker niet bevallen zijn, offchoon de baden, die men hier nemen kan, geroemd worden en men zelfs eenige verfraaijingen aan dit afgelegen badhuis wil aanbrengen. In het zomerfaizoen moet het hier zelfs woest zijn, en het kan zoo doende nooit eene vereenigingsplaats van badgasten worden, wier ziekte foms uit *melancholie* voortkomt. Deze behoeven de vermakelijkheden, welke *Baden* en *Schinznacht* aan hen verfchaft.

17 *April.*

Na 5 fr. 14 centimes voor vertering betaald te hebben, en den nacht, door het gefluit der gemfen, dat van menfchen gelijk, verontrust geweest te zijn, verliet ik in den vroegen morgen den eerften val van den *Reichenbach*, den *Rofenlani-glacier* een' laatften blik toewerpende, welks verhevenfte ijsfchotfen in dit oogenblik reeds door de opkomende zon gloeijend aangedaan werden, terwijl die deelen, welke niet door dezelve befchenen werden, zuiver blaauw waren, en niettegenftaande dit groot *contrast*, toch in fchoone harmonie verkeerden.

De nacht had de fneeuw weder zoo hard gemaakt,

trotsch iets laat zich in geen klein beftek naar waarheid uitdrukken; men befchouwe zulks flechts als eene gedachte.

maakt, dat wij dezelve zonder in te zakken, beloopen konden, en dat langs den ſtroom van den *Reichenbach*, die zich eenen krachtdadigen doortogt door de afgevallene klompen rots baande, welke zijn bed aanvulden. Later was onze weg weder opklimmende en dan afdalende, ter oorzake dat deze in de vallei van *Meyringen* zich zoo ſchoon ten toon ſpreidt.

Langs eenen hobbeligen weg eenige hutten voorbijgaande, zag ik den waterval van *Seilibach*, in zijne grootheid geheel door de zon verlicht. Het bergpad was hier in de diepte met ſtukken rots aangevuld; overblijfſelen van den val van den berg *Lanihorn*, in 1792 nagenoeg geheel ingeſtort. Nu volgde de vallei van *Hasli* en *Meyringen*, in het verſchiet, een allerliefst plekje gronds. Ja, wierp de gril der fortuin mij eenmaal te midden dezer gebergten, of aan de boorden van het *Thuner*-meer, ik zou mij niet ongelukkig achten hier uit te rusten. Deze plekken gronds, benevens zoo vele anderen, die ik in dit Goddelijk land aanſchouwde, zullen altoos in mijn aandenken blijven.

Na op de hoogte nog eene wijl verpoosd te hebben, als door de morgenzon begroet wordende, naderde ik weder den *Reichenbach* ter plaatſe, waar de waard van *Meyringen* een huisje ter beſchouwing des watervals heeft laten bouwen, en waar de vreemdeling een boek ter opteekening zijns naams

aan-

aantreft. Van hier ontwaart men den tweeden val van den *Reichenbach*, en den berg afklimmende, de daaropvolgenden, een zevental uitmakende. De vierde en vijfde, vond ik de schoonste; over een' dezer ligt eene brug.

Meyringen binnen komende, kwamen de inwoners allen hunne deuren uit, om den bergreiziger te zien, die den *Scheideck* in dit saizoen beklom. Ten bewijze van het welgelukken dezer ondernemingen, was ik bezitter van de zoogenaamde witte en paarsche sneeuwklokken geworden, die ik ten aandenken bewaar. In de zindelijke herberg, welke men hier op de dorpen overal aantreft, *Le Sauvage* genaamd, rustte ik nu wat uit.

Eer wij *Meyringen* bereikten, gingen wij eene groote overdekte brug, die over de *Aar* ligt, over. Voorgaand jaar was een deel dezer brug, door den stroom weggevoerd. Deze vallei bezit zes en derdig watervallen in het gewone saizoen, thans een oneindig grooter getal, daar het afkomende sneeuwwater die overal vormt. Niet verre van dit oord, dat ik nu vaarwel zeide, zag ik de ruïne van het kasteel *de Resti*, en ging de met vele hutten vervulde vallei door, naar *Brienz*. Het was nagenoeg half elf ure. Nog vele *cascades* verlevendigden mijnen weg, reeds den *Reichenbach* voorbij zijnde, komende ruim één ure te *Brienz* aan, dat aan het

meer van dien naam gelegen is, een allerliefst, maar wat al te digt ineengedrongen landſchap. Ik rustte al etende in het logement *de Kroon*, tegen over den waterval *Giesbach* gelegen, wat uit; een waterval, die mij beter als den *Staubbach* geviel, en waar men in een half uur tijds henen vaart. Hier in de nabijheid zag ik dan ook den *Muhlebach*, den *Wandelbach*, *Faulhornbach*, ſchoone *cascades* kortom, deze bekoorlijke vallei levert een' ſchat ten behoeve van het penſeel eens landſchapſchilders op, eene ſchakering van bevallige en vrolijke natuurgezigten, een ſchoon kontrast daarſtellende met de hooge rotſen en ſombere wouden, die dezelve hier en daar afbreken.

Welk eene plotſelijke verandering, nu rustende in een zacht dal; eenige oogenblikken vroeger nog aan de *Roſenlani*, omgeven van die woeste natuurtooneelen, welke de verbeelding zelfs niet ſcheppen kan.

Het was nagenoeg twee uren, toen wij onzen weg naar den *Brunig*-berg vervolgden, en die ten deele beklommen hebbende, een voortreffelijk gezigt op het meer van *Brienz* en het dal hadden. Daar de dorst mij prangde, was MICHEL ſpoedig eene geit op het ſpoor en melkte die in zijne lederen kroes, welke alle bergvoerders bezitten. Opklimmende, bereikten wij om vier ure de hoogte, waar het douanenhuis zich bevindt, zijnde hier de af-

affcheiding van het kanton *Bern*, en dat van *Unterwalden.*

Van daar verhief zich trotsch de *Weilerhorn*; er was hoegenaamd geene fneeuw meer. (De *Brunig* is flechts 3,579 voeten hoog). Alles was groen, en bronwater van afftand tot afftand verkrijgbaar. Aan eene kapel gekomen zijnde, zetteden wij ons op eene bank voor dezelve neder, en ontwaarden het dorp *Lungern* over de toppen van een ontzagverwekkend fparrebosch, dat voor ons lag. Afdalende langs een' fteilen weg, ten deele in de rots gehouwen, kwamen wij om zeven ure daar, en traden de herberg, *le Lion* genaamd, binnen. Daar de herbergier tevens raadsheer van het kanton was, moest ik ingevolge de eer, die ik genoot, bij eenen magistraatsperfoon te overnachten, den volgenden morgen fr. 6.50 pasfen, voor het weinige, dat ik genoten had. Men liet zich niet afdingen. Ingevolge, reizigers! neemt uw' intrek niet bij overheidsperfonen alhier, achtenswaardige mannen in den raad *misfchien*; maar beurzenfnijders in hun huis, als het den vreemdeling geldt.

Aan gene zijde van het meer, dat ik uit mijne kamer overzag, ruischte de waterval van *Tonnersbach.*

18 *April.*

Het voornemen was, met den dageraad van hier te vertrekken; maar eene ligte ongesteldheid, door vermoeijing ontstaan, veroorzaakte dat wij eerst om half acht ure *Lungern* vaarwel zeiden. Onze weg ging eerst langs het meer, daarna langs dat van *Sarnen*, welks omliggend gebergte, ten deele nog door de wolken omsluijerd was. Ik zag wolken, die zoo laag hingen dat zij zich bijkans met de oppervlakte van het meer vereenigden. Vele dorpelingen te gemoet tredende, die ter kerke gingen, voegde de meesten mij in het voorbijgaan toe: geloofd zij J. C. — MICHEL, zeide mij, dat het antwoord, hetwelk men daarop gaf, was, *in Eeuwigheid*, *Amen.*

Te *Sachslen* gekomen zijnde, bezag ik de schoone kerk, waarin het gebeente rust van NIKOLAAS DE FLUE, bijgenaamd *broeder* KLAAS, een man, die zich door zijne burgerlijke deugden en als krijgsman onderscheidde, en bij de Zwitsers in hooge achting staat. Om elf ure te *Sarnen* gekomen, vertrok ik na eene kleine verpoozing naar *Alpnach.* De weg liep door landerijen, door de bergketen beperkt; links lag de *Pilatus*, 7,080 voeten hoog met zijne bewolkte kruin. Den landlieden verstrekt deze berg ter thermometer, en duidde dien dag aan, dat de volgende niet gunstig voor mij zoude zijn, om den

Ri-

Rigi te beklimmen. De waard te *Alpnach*, waar ik om half één ure aankwam, bevestigde deze mijne gedachte, hetgeen mij hoogst leed deed, willende mij hier over het meer *de vier Waldſtetten* tot aan den voet van den *Rigi* laten overzetten, om denzelven in den avond nog gedeeltelijk te kunnen beklimmen, en wel, om voor den dageraad op den top te zijn, ten einde het opgaan der zon waar te nemen; want deze aan den horizont zigtbaar zijnde, is het algezigt van daar belemmerd door de dampen, die de zon met zich voert. Voorts kon ik ook geen accoord treffen met de ſchippers, die eenen ongehoorden prijs vroegen; niettemin beveel ik den reiziger de herberg van dit plaatsje aan, als zijnde de waard een hupsch man, die mij ſlechts 8 *batſen* vorderde, voor hetgeen ik nuttigde.

Om twee uren vertrok ik van daar, des avonds nog te *Lucern* wenſchende te zijn; en, daar ik er nu eenmaal van afgezien had, den *Rigi* te beſtijgen, zoo ging het voorwaarts over den *Renk*, het regterdeel van den *Pilatus*, eene *pasſage* die weinig gebezigd wordt en ook niet verdient opgemerkt te worden, ten aanzien van zoo vele ſchoonere gedeelten, welke *Zwitſerland* bezit. Nogtans is het gezigt, dat men van de hoogte geniet, fraai, als het meer van *Sarnen* overziende, achterwaarts, en dat van *Vierwaldſtetten*, den *Rigi*, *Lucern* enz. voorwaarts. Ook zag ik onder ons gelegen, *Stanz*, *Rotzloch*, met den waterval, *Mehlbach*, *Rotz-*

berg en de ruïne van het kasteel *Wolfenſchiefs*, beroemd in 's Lands legenden. Moeijelijk viel de beklimming der hoogte; welke wij om vier ure bereikten, daar de middagzon ons heet genoeg op den rug ſcheen; afdalende, verkwikten wij ons met bronwater.

Het dorp *Hergiswijl* aan den voet van den *Renk* gelegen, toeblikkende, ging het bergaf. Het meer *Vierwaldſtetten* nabij zijnde, deed de *Rigi* zich voortreffelijk voor in den avondſtond, door regenbogen omgeven. Het water van het reeds genoemde meer was zoo hoog, dat de voetpaden ſoms ontoegankelijk werden, en wij, het water niet willende doorbaden, ons ſoms door een aangrenzend ſparrebosch eenen weg moesten banen. Den ſtraatweg bereikende, welke vruchtbare velden doorſnijdt, traden wij om zeven ure de poort van *Lucern* binnen, na alvorens eene wandelplaats in den Hollandſchen ſtijl doorgegaan te zijn.

LUCERN.

In *l'aigle d'or* nam ik mijnen intrek; een goed *hôtel* en niet duur, waar ik voor *ſoupé*, kamer en ontbijt ſlechts 5 *francs* betaalde, uiterst goedkoop voor *Zwitſerland*, want overal hangt de ſchaar nevens het opſchrijfboek van den waard, *il coupe en volant*, zoo als de kleermaker te *Parijs*, van wiens

uit-

uithangbord, eene gevleugelde ſchaar, ik vroeger melding maakte.

---

19 *April.*

Reeds vroegtijdig deed ik eene wandeling in de ſtad, die zeer vele fraaije huizen bevat, en ruim 6,000 inwoners telt. Eerst bezag ik de drie overdekte bruggen van eene aanmerkelijke lengte, liggende over twee armen van de rivier de *Reuſ*, die uit het meer ontſpringt. De eerſte de *Molenbrug* genaamd, prijkt met het nagenoeg uitgewischt ſchilderwerk van zekeren MEGLINGER, den *dooden dans* voorſtellende; de tweede, de *Kapelbrug* genaamd, 1,000 voeten lang, is beſchilderd met 200 voorſtellingen, uit de Zwitſerſche geſchiedenis; de derde, de *Hofbrug* 1,380 voeten lang, en in het midden tegen een' alouden toren rustende, bevat afbeeldingen uit den Bijbel.

De *Cathédrale*, anders genaamd de kerk van *St. Leger*, bezit een uitmuntend orgel, het meest beroemde uit *Zwitſerland*. Daar het een Heilige dag was, ontmoette ik vele vrouwen, die in hare Nationale kleeding eenen zwier ten toon ſpreidden, welke ik niet wachtende was; eene kleeding, geſchikt om den vreemdeling haren fraaijen ligchaamsbouw te doen bewonderen. Een en ander in het voorbijgaan gadegeſlagen hebbende, begaf ik mij naar het merkwaardigst *monument* dat *Lucern* bezit, name-

lijk *de leeuw van* THORWALDSON (de beroemdste Fransche beeldhouwer.)

Niets is eenvoudiger en dichterlijker tevens, dan deze gedachte van THORWALDSON, die met den besten uitslag, welke men van het werk van zulk een' beroemd' kunstenaar verwachten kan, is bekroond geworden: een met eene lans doorstokene stervende leeuw, die zijn ligchaam, dat hij niet meer verdedigen kan, met een bebloed schild dekt, ziedaar het geheel, het best uitgedrukt. Met bewondering en eerbied bezield, beschouwde ik dit *monument* van des kunstenaars genie. Schoon is de uitdrukking van den stervenden leeuw, in een stuk rots (granietsteen) uitgehouwen. Als wilde hij een' nieuwen aanval afweren, strekt hij zijnen klaauw nog uit; reeds stervend, is zijn blik nog dreigend, daar zijn koninklijk voorhoofd het afbeeldsel eener edele smart vertegenwoordigt. Boven de grot leest men: *Helvetiorum fidei ac Virtuti.*

Lager de namen der officieren en soldaten, die den 10en Augustus 1792 sneuvelden, en den Koning der Franschen, LODEWIJK XVI, vruchteloos verdedigden. Geheel *Zwitserland* heeft tot het daarstellen van dit *monument*, aan Zwitsersche trouw gewijd, bijgedragen. (*)

Eeni-

(*) De leeuw is 18 voet hoog en 28 breed, de staart niet mede gerekend; hij is uit een stuk rots gebeiteld, zijnde de grot, waarin hij ligt 28 voet hoog en 44 breed. Dit monument afteekenende, bestemde ik deze schoo-

Eenige ſchreden verder gaande, vindt men eene kleine kapel, boven welker deur *invictis pax* te lezen ſtaat, en aan gene zijde het huis van den invalide, de wachter van dit *monument*. In zijne woning zag ik het origineele model, door THORWALDSON vervaardigd, waarnaar het in de rots gehouwene gebeiteld is, door den jeugdigen beeldhouwer AHORN. Niettemin wordt dit *monument: de leeuw van* THORWALDSON genoemd.

Aan den voet der rots, waarin dit kunstgewrocht is uitgehouwen, vliet een klein water, door onderſcheidene bronnen gevoed, waarin zich eilandjes bevinden. Een treurwilg beſchaduwt een derzelve; ook is het bovenſte deel der rots boschrijk, terwijl rondom den vijver banken ſtaan, die mede in ſchaduw geplaatst, den wandelaar ter verpoozing uitnoodigen. Dit plekje gronds levert zeer vele ſchoone gezigten op.

Hier ter plaatſe dankte ik mijnen getrouwen en moedigen bergvoerder RODOLPHE MICHEL van *Unterſeen* af, hem bereidwillig een getuigſchrift uitreikende, dat hij mij 4½ dag getrouw geleid had. Het loon dat hij geeischt had, 16½ *francs*, eenen kleinen godspenning onbegrepen, was waarlijk niet groot; aangezien het gevaar, waaraan hij zich bloot-

ge-

ſchoone gedachte des beeldhouwers, als vignet voor dit eerſte deel mijner *Kunstreis*.

gesteld had. Het was geen *zomer bergreisje!* zoo beveel ik genoemden geleider bij dezen elken reiziger aan.

Weinige oogenblikken later trof ik accoord met den koetsier van eene fraaije *calèche*, die naar *Bern* op zijn *retour* was. om mij voor 15 *francs* derwaarts te rijden, en kwam dus reeds ten twaalf ure op den middag te *Surfee*, een onbeduidend stadje. Het regende fiks, en het landschap, dat ik doorreed, niet veel bezienswaardig opleverende, verveelde ik mij, alleen in deze *calèche* gezeten, niet weinig; ook was ik mismoedig, dat ik de schoonste oorden zoo spoedig vaarwel moest zeggen, (maar ik had mijne beurs geraadpleegd, die mij elken dag ligter voorkwam.)

Deze soort van reisgelegenheid, als die per *calèche*, komt daarenboven altoos nog duurder te staan dan de gewone *diligence*, want toen wij 's avonds over *Sofingen* om zes ure te *Morgenthal* aankwamen, ten einde daar te overnachten, werd ik door den waard voor een groot heer, een protokollenmaker misschien, aangezien, die *incognito* reizende, eene *blouse* ter vermomming had aangetrokken, en ik moest derhalve den volgenden morgen 8 *francs* betalen, waarvoor ik de waarde op verre na niet genoten had.

20 *April.*

's Morgens ten zes ure verliet ik het welgelegen *Morgenthal.* De weg ging over *Herzogenbuch*, *Kilchberg* naar *Hindelbank*, waar ik eene wijl verpoosde, om een *monument* van den beeldhouwer NAHL uit *Kasſel* te bezigtigen, voorſtellende het oogenblik dat mevrouw LANGHANS (in een' jeugdigen ouderdom in het kraambed geſtorven) met haren voedſterling uit het graf verrijst, als zijnde haar grafſteen door het geluid der bazuin, den dag des laatſten oordeels, verbroken.

Te *Bern* om twee ure aangekomen zijnde, ſtapte ik weder in *de Kroon* af, bejammerende dat ik niet langs *Sumiswald* derwaarts gereden was, als zijnde een fraaijer weg, dan ik genoodzaakt was te nemen, omdat de koetſier, aangezien het bergachtig gedeelte van dien weg, daartoe niet te bewegen was. Nog dien dag bezigtigde ik het kabinet van den Commandeur REINHOLD, ten deele in *Italië* door Zijn-Ed. verzameld, en ſleet den avond in het gezelſchap van reizigers, waaronder ik landgenooten aantrof.

21, 22 en 23 *April.*

Na te vergeefs op eene *voiturine* gewacht te hebben, en reikhalzende naar brieven, welke ik te *Genève* wachtende was, vertrok ik den 22ſten om twaalf ure op den middag naar *Lauſanne*, waar ik 's nachts aankwam; maar vandaar vertrok ik inmiddels weder, aangezien den reeds vroeger vermelden teringachtigen aard mijner beurs. Voor eene beurs in welſtand, weten de herbergiers veel raad; maar eene teringachtige behoeft krachtdadige hulpmiddelen, en die treft men reizende aan de groote wegen niet aan. Mijn reisgezelſchap beſtond uit een' Amerikaanſchen doctor met zijne ganſche medicijnenkraam, en een Oostenrijksch meisje, (*ſon amie*) die hem verpleegde, en hare zaak goed verſtond. Zoo werd er nu en dan ook eens een kaartſpelletje gedaan, waardoor het meisje menig vijffrancsſtuk naar zich haalde. De doctor, dit moet ik er nog bijvoegen, was vlugtende voor de *Cholera*, en gevoelde zich onvermogend om de vrees deswege te beſtrijden; daar is geen kruid voor gewasſen.... dacht hij voorzeker, de geneeskunde ſchiet er bij te kort.

24, 25 en 26 *April*.

Na een bezoek bij den bankier HENTSCH afgelegd te hebben, ter bezigtiging zijner ſchilderijen, ging ik in het gezelſchap van bekenden de omſtreken zien, maakte later kennis met Zwitſerſche officieren, die met vuur onzen Koning verdedigden, ten aanhoore der bekende *liberale* denkwijze der inwoners van *Genève*. Het toeval voerde mij ook te midden eener Carlisten-*coterie*. Ja, waar landt de reiziger ſoms niet aan, en dikwijls tegen wil en dank. Na te vergeefs op eene *voiturine* gewacht te hebben, beſloot ik Donderdag den 26ſten eene plaats op de *diligence* naar *Milaan* te nemen.

De *hôtels* te *Genève* zijn allezins duur en aan de ſlechte *table d'hôte*, die om vier ure een' aanvang nam, betaalde ik vier *francs;* kortom, het is duur reizen in *Zwitſerland*. Ik betaalde 21 *francs* van *Bern* tot *Genève;* ten behoeve mijner plaats in de *diligence*, en 72 *francs* van *Genève* tot *Milaan*, onbegrepen 19 *francs* voor mijne bagaadje, eene koffer, die 120 pond woog. Dit viel mij in de hand voor vier dagen reizens, en de moeizame *pasſage* over den *Simplon*, maar een drinkgeld aan den weger van den koffer had de ſchaal niet zoo zeer in mijn nadeel doen overſlaan.

Met

Met den middag reden wij naar *Lausanne*, waar wij om zes ure aankwamen; dit geliefkoosd verblijf der Engelschen, verliet ik om acht ure weder in eene kleine weinig gemakkelijke kabriolet der *diligence*, welke plaats ik verkozen had, om het landschap met meerder vrucht te kunnen zien. In het inwendig deel der *diligence* bevonden zich een Duitscher en drie Zwitsers, die mede niet weinig gedrongen zaten. Eerst ging onze weg, die zeer smal was tusschen twee opgetrokken muren, regts altoos het meer van *Genève* in het gezigt hebbende, en aan gene zijde den weelderigen wijnrank. Te middernacht hadden wij *Lutry*, *Cuilli Vévey*, een aanvallig gelegen stadje, reeds achter den rug, alsmede *Chillon*, een oud kasteel met bezienswaardige onderaardsche gewelven, door *Lord* BYRON bezongen. Later ging het langs *Villeneuve* waar wij het meer van *Genève* vaarwel zeiden, naar *Aigle*, waar ik in het voorbijrijden nog eene Zwitsersche bruiloft gadesloeg; omstreeks vier ure in den morgen kwamen wij te *St. Maurice* aan, na de steenen brug, welke over de rivier *de Rhone* ligt, overgereden te zijn, vanwaar men een voortreffelijk gezigt op het kasteel heeft.

---

27 *April.*

Een alleraangenaamste morgenstond was deze; het rotsachtig oord, de snel door de vallei stroomen-

mende *Rhone* waren de gelukkigſte bijdragen ter verfraaijing van het landſchap, dat wij doorreden. Ongaarne zoude ik echter *St. Maurice* bewonen; het ſtadje, eene ſtraat uitmakende, is ten deele tegen en in de rotsſpleten gebouwd, zoodat een rotsval het geheel in een oogenblik kan verpletteren.

De brug, die de *frontière du Valais et du Pays de Vaud* vereenigt, is, zoo men zegt, van de Romeinen herkomſtig; reeds hier ſpreekt men Savooisch. Het bekende nationale hoedje, door J. J. ROUSSEAU, in eenen brief aan zijne *Heloïſe* beſchreven, nam ik hier in oogenſchouw; maar tevens *le goitre* (kropgezwel). Jammer ten aanzien van zoo vele fraaije troniën, want de bewoonſters van de *Valais*, den *goitre* eens daargelaten, zijn niet geheel ongevallig. Na de abdij, de kerk en het ſtadhuis in het voorbijgaan in oogenſchouw genomen te hebben, beſtegen wij eene betere *diligence*, die door een' ander' conducteur en postillon beter geleid werd. Nu ging het voorwaarts langs de Savooiſche bergketen, rollende de *diligence* over een' engen, tusſchen het gebergte gelegen weg; ſoms was die zelfs woest, veroorzaakt door rotsvallen en overſtroomingen der *Rhone*. Na *Muville* doorgereden te zijn, bereikten wij de beroemde *cascade de Pisſevache*; een uur verder de brug van *Trient* overgereden zijnde, *Verrières*; vervolgens kwamen wij te *Martigny*, alwaar de vallei zich zigtbaar uitbreidt, en het geheele landſchap als met wijnranken doorvlochten is. *La Batia*, of anders gezegd, de ruïne van het kasteel

van *Martigny*, tegenover de ſtad zeer hoog en romantisch gelegen, kenmerkt de Romeinſche bouworde. In 1818 vond hier een verſchrikkelijk voorval plaats: eene overſtrooming kostte een veertigtal menſchen het leven, daar 164 ſchaapskooijen en tallooze ſchuren, huizen, bruggen en molens door den vloed vernield en medegeſleept werden.

Onze weg ging van daar langs *Chataz*, *Saxon*, *Riddes*, *St. Pierre*, *Ardon*, *Vetro* en den voet van het gebergte *Chamoyon*, *Ardéva* en *Letran*, waarboven de *Diablerets* zich vertoonen. Te *Ardon* gekomen zijnde, zag ik de wijnranken tusſchen de rotsſcherven ontluiken en rondom in het afwisſelend landſchap, kasteelen en ruïnes, van de vroegſte tijden ſtout op rotsgebergten en afdaling van dezelve rustende. Om 12 uren kwamen wij te *Sion*, tusſchen welk ſtadje en den berg *Sanetsch* de kasteelen *Seon* en *Montorges* op bijna ontoegankelijke rotſen gelegen zijn; die van de ſtad zijn mede bezienswaardig. Het laatst gelegene heet *Meijerburg*, en verſtrekt den bisſchop ter reſidentie; het tweede, *Valerie* geheeten, was tijdens de Romeinen zeer ſterk; het hoogst gelegene, *Tourbillon* genaamd, bezit eene collectie afbeeldſels der bisſchoppen van het jaar 300 af. Hoe gaarne had ik deze niet gezien, dat ik van hooren zeggen had; maar aangezien het gerucht, dat men geene reizigers om de *cholera*, in de Sardiniſche Staten zoude toelaten, moest ik ter erlanging van een' gezondheidspas lang aan het bureau der policie verpoozen. Deze mij

toe-

toegeſtaan zijnde, zette ik mij aan tafel, weinige oogenblikken voor de afreis; in eene geweldige hitte en te midden van ſtofkolommen meerendeels als bedolven, reden wij door *Sierre*, *Leuck* (door een antiek kasteel verſterkt) naar *Trutman*, waar wij eene wijl toefden, maar te kort om den waterval te zien, en daarop naar *Viège* een gehucht met twee opmerkenswaardige kerken, waar achter *le Mont roſe* zigtbaar is. Het geheele dal door, ziet men nog ſteeds die kleine ronde hoedjes, en helaas! kropgezwellen van grooten omvang. Genoeg, men zegt, te *Sion* is het groot *dépôt* onder de vrouwen van dezelve. Te *Viège* waar men het dal ten einde is, waarin zich hooge zandachtige heuvels verheffen, was alles weder groen, daar de torens van *Brieg* zich onderſcheiden door de groote blikken globes, die zij torſchen, en aan den voet van de ijsbergen gelegen, door een bloeijend landſchap omgeven zijn.

Om zeven ure 's avonds daar aangekomen zijnde, moest ik weder een bezoek bij de policie afleggen, ter hernieuwing van viſa op mijn' gezondheidspas; want wij waren niet weinig bezorgd, daar de van *Milaan* komende reizigers, verhaalden dat men aan gene zijde van den *Simplon* niemand meer zoude doorlaten, zijnde de order dien dag gegeven.

Ziedaar mij ten tweedemaal in het naauw, na *Parijs* verlaten te hebben, maar ik liet mij daarom het *ſoupé* niet minder ſmaken, en begaf mij daarna ter ruste.

28 *April.*

In het tweede uur van den morgen vertrokken wij in eene ellendige *diligence*, die, *vise versa* naar den *Simplon* rijdende, slechts voor dit eind wegs dient. Daar het nacht was, ontwaarde ik niets van de route; vermeenende echter dat wij nevens afgronden reden, en altoos bergop, sliep ik niet in. De eerste schemering versprak ons reeds een schoone dag, en weldra was het prachtvolle landschap voor ons ontsluijerd. Nevens de brug *de la Kanter* had het bergwater een' tijdelijken val gevormd. Te voet gegaan zijnde, en de *diligence* verre achter mij latende, ontbeet ik in eene boerenstulp. Nog in de verte diep onder mij, zag ik *Brieg* in het dal liggen, waardoor de *Rhone* stroomde, en nevens mij in den afgrond de vloed *Saltine*. De weg zelf is hier zonder gevaar, zijnde door eenen muur omzoomd, van afstand tot afstand met gaten doorboord, ter uitloozing van het water, dat soms van berg en rots stroomt. De brug van *Gauther*, zeer elegant van maaksel, die men later overgaat, heeft eene opening van 74 voeten, en 95 voeten lang is de eerste galerij, die wij doorgingen en *Schalbet* genaamd wordt. Daar binnen was het koud en guur; alom hingen nog ijskegels. Zoo huiverde ik niet weinig, als reeds ang op een' sneeuw- en ijsgrond geloopen hebbende, zonder juist warm te kunnen worden.

Al-

Allengskens werd de weg moeizamer, en ten laatſte werden de paarden afgeſpannen en voor de vijf reizigers twee overdekte ſleden, ieder met twee paarden beſpannen in gereedheid gebragt, alsmede eene ter dienſte van de bagaadje. Ik plaatſte mij op de eerſte, nevens den geleider, ingerigt om den weg te banen. Zoo naderden wij het punt, waar eene pas afgedaalde *avalanche* den weg afſneed en zestig lieden werkzaam waren, om de ſneeuw op te ruimen. Aan de linkerzijde der route liet men dezelve, aangezien de masſa, liggen, en zoo reden wij langs een' ſneeuwmuur, ruim 30 voeten hoog. Deze gelukkig voorbijgekomen zijnde, gingen wij de galerij der *glaciers* (ijsbergen), 130 voeten lang, binnen. Alom hingen ijskegels, daar een ſnerpende wind zich in deze galerij deed gevoelen, aan den voet van den *Schonhorn* gelegen, wiens top zich trotsch verheft. (*)

Van hier wierp ik een' laatſten blik achterwaarts; zij hechtte zich nog eene wijl aan de *Valais*, de *Rhone* en *Zwitſerlands* verheven gronden, die bergketen, welke mij van het Noorden, van het dierbaar Vaderland en de dierbaarſte betrekkingen afſcheidde. Juist was ik onwillekeurig weemoedig geworden, en ſlaakte eene zucht, alsof de koele wind die naar het Vaderland zoude overbrengen, toen

(*) Schrikverwekkend zijn de verhalen, die men hier doet, de ſneeuwvallen betreffende, die gehuchten en dorpen in hunnen val bedelven.

toen wij in hetzelfde oogenblik den *Schonhorn* omreden, waardoor ik mij, den gezigteinder achterwaarts beperkt wordende, plotfeling in het midden der ijs- en fneeuwgebergten bevond. Den top van den *Simplon*, 6,174 voeten hoog, bereikt hebbende, en het zwakke oogenblik voorbij zijnde, befchouwde ik het nieuwe groote *hospice*, waarbinnen eenige *Chanoines* van het kapittel van ST. BERNARD de gastvrijheid uitoefenen. Offchoon het hoogfte deel van den *Simplon* zijnde, is hetzelve nog al vlak; en eerst na een kwartier uurs rijdens, lieten wij aan onze linkerhand, in de diepte afdalende, het oude *hospice* liggen, en geraakten dan ook uit de fneeuw, eene redelijk goede herberg bereikende, in welker kamers een verwarmende kagchel niet ongevallig was. Achtereenvolgende maanden dringt de verwarmende zon in dit oord, geheel van bergen omgeven, niet door. Ook moet ik bemerken, dat de arbeiders ter baning der wegen, (inwoners van het dorp *Simplon*) fteeds zwarte fluijers voor het gezigt bezigen. Weder in eene *diligence* verplaatst zijnde, daalden wij nu fneller af, foms te grif, zoodat de wielen gefchoend moesten worden. Het bergachtig landfchap werd nu allengkens enger en een' fcherpen rotshoek omrijdende, kwamen wij in eene vallei, die ik nog niet zoo eng gezien had en als bedekt was met ftukken graniet, welke de vloeden hadden afgerukt, daar waar de *Krumbach* zich in de *Doveria* verliest, welke bruifend van de *glaciers* der *Laqui* afftort.

Hier

Hier neemt dan ook de ſombere vallei van *Gondo* een' aanvang, welke men langs die van *Algaby* bereikt, de grootſte en ſchoonſte van den *Simplon*, in granietſteen gehouwen en 215 voeten lang. Een *impoſant* geheel!

Tot heden zag ik rots noch gebergte niet zoo ineengedrongen en over elkander hangende. De weg en de daar nevens ſtroomende vloed, verſtrekt alleenlijk ter ſcheiding. Zoo ziet men de lucht ſlechts op eene hoogte van 2,000 voeten! Men denke eens na, welk een ſteil opzien het is, tegen deze regt opſtaande rotsgevaarten. Het oog vergastte zich ten aanzien van dit weinig wachtende natuurtooneel. Offchoon ik reeds lang in bergengten was ingeſloten geweest, boeide deze weg mij het meeste. De *chausſée*, in den vorm van *corniche* in graniet uitgehouwen, (een meesterſtuk) hangt als het ware boven een' afgrond, welke *Doveria's* razenden vloed doorklieft, en wij over eene *elegant* gevormde brug overreden. Toen ik eerst de galerij van *Gondo* naderde, dacht ik: nu zal de vallei zich hier verbreeden; in geenen deele, want te naauwernood de *Doveria* overgekomen zijnde, werd het geheel weder enger, daar ontzagwekkende maſſa's rotſen, die zich uit hare boorden verheffen, mij nog dreigender toeſchenen. In een' beperkten afſtand ſtelt de natuur dus hier alles ten toon, wat groot en ontzettend is. Ja, ontzettende ſpits uitloopende rotsklompen, den afgrond omheinende, vergunnen ſlechts

een' bijna ontoegankelijken toegang tot de vallei. In eene dezer voornoemde rotſen is de beitel aangelegd geworden, en hebben ondermijningen plaats gevonden, ter vorming van de prachtvolle galerij van *Gondo*, 683 voeten lang, haar licht uit twee groote openingen ontvangende. Aangebragte ſchietgaten veroorzaken, dat men den toegang met een handje volks zoude kunnen verdedigen. Vóór dezelve is deze eenvoudige inscriptie geplaatst (ÆRE ITALO MDCCCV.)

Na een paar honderd pasſen in dit graniet gewelf gedaan te hebben, ontwaarde ik door de eerſte opening den waterval *Fracinone*, die van den berg zich in den afgrond ſtort, welken wij weder over eene buitengewoon ſtout vervaardigde brug overgingen. Buiten de galerij gekomen, de paarden voortdravende, bereikten wij weldra het dorpje *Gondo*, de grensſcheiding, waar de douanen toefden, en met welke wij geen woord hadden te wisſelen. Hier zeide ik het bekoorlijke *Zwitſerland* vaarwel, den wensch uitende, hetzelve andermaal te mogen bezoeken.

ITA-

I T A L I Ë,

PIEMONT OF SARDINISCHE STAAT.

Na het dorpje *Gondo* verlaten te hebben, kregen wij ſpoedig *Iſella* in het gezigt, waar de Sardiniſche douanen zich nestelen. Op een' verren afſtand zagen wij hen reeds in het gelid op de *chauſſée* geſchaard. Naderende hieven zij de handen regt kluchtig omhoog, in naam der wet den postillon het halt houden bevelende. Hierop haalde de brigadier eene ijzeren tang, wel vier voeten lang, voor den dag, en wij moesten, na alvorens onze paspoorten ontvouwd te hebben, die aan de punt hechten. Of hij op een' afſtand elks *ſignalement* enz. heeft kunnen lezen, valt te betwijfelen.

Ik voor mij, won er bij, want die mijner reisgezellen goedgekeurd zijnde, zoude het allezins onaardig voor mij geweest zijn, zoo ik alleen achter had moeten blijven, als van *Parijs* komende. Want

hoe ſchoon het land ook was en welk voordeel ik, als kunſtenaar, hier wat rondwarende, er misſchien uit had kunnen trekken, beſtond er een gebiedend iets, dat mij zulks niet veroorlooſde. Men gist het; ik ſprak immers reeds van den teringachtigen toeſtand mijner beurs; nu had zij, geloofde ik, de kanker er de laatſte dagen bij gekregen; want er waren gaten in gevallen. Een weinig list bezigende en een fooitje uitreikende, om van verdere viſitatie bevrijd te zijn, veroorzaakte, dat men mij in den Sardiniſchen Staat toeliet, wier *avant garde fameus* bang, en dat te regt, voor de *cholera* ſcheen te zijn.

Nu verlieten wij echter de ſteile en kale rotsgebergten en naderden een aanvalliger oord, zijnde de vallei van *Dovedro*, daar het gebergte, in het zuiden amphitheatersgewijze met gehuchten, door wijngaardranken omvlochten, iets bevalligs daarſtelde, waartoe het voorjaarsgroen ook ruimſchoots bijdroeg.

Zoo woest de vallei van *Gondo* is, zoo zacht is die van *Dovedro*. Deze nu verlatende, en wel de laatſte galerij, welke wij hier doorreden, *Crevola* genaamd, is 170 voeten lang en in eene rots gehouwen, die zich aan de eene zijde met het gebergte vereenigt en aan de andere zijde zich tot den ſtroom *Doveria* uitſtrekt.

Een deel der vroeger doorgeredene galerijen van de route des *Simplons*, als minder belangrijk, haal ik deswege niet aan.

Rot-

Rotſen en afgronden vaarwel zeggende, bereikten wij het dorp *Crevola*, de *Doveria* weder overtrekkende langs eene ſchoone brug, op eenen meer dan 100 voeten hoogen pilaar rustende. Een half uur later bevond ik mij te *Domo Dosſola*, aan den voet van den *Simplon*. Het was vier ure op den middag (*).

Na ons wat ververscht en van *diligence* verwisſeld te hebben, reden wij door welbebouwde velden naar het dorp *Villa*. Te *Porto Mazone* gekomen zijnde, begon het ſterk te regenen, en daar het tevens duister geworden was, zag ik weinig van *Ornavasco*, *Gravelona* en *Feriolo* aan het *lac-majeur* gelegen, welks boorden wij van nu aan nabij bleven. Het deed mij leed, het fraaije meer niet te kunnen overzien, evenmin *Baveno*, *Streſa*, *Belgerate*, 's nachts om 12 ure te *Arona* aankomende, alwaar wij ſoupeerden en ons ter ruste legden. Mijn kamerkameraad, de Zwitſerſche graaf GIESBACH DE BELLEROCHE legde nu hier zijne pistolen af, als in *Italië* niets kwaad wachtende, zijnde de wegen allezins veilig.

(*) Gedurende de geheele route van den *Simplon*, moet men den postiljon dubbel geld geven. De uniform der Piemonteſche is geel met zwart.

29 *April.*

Het schemerde nog, toen ik ten bedde uitstapte, vóór mijn vertrek de stad, voor zoo veel zulks doenlijk was in oogenschouw willende nemen. Spoedig liep ik naar het uiteinde aan den oever van het meer, waar ik eene dubbelde *arcade* (twee hoog) bezigtigde. Het onderste gedeelte was ten deele onder water.

Na een kwartier uurs loopen de hoogte beklommen hebbende, zag ik dan ook het kapitale standbeeld van ST. CARLO BORROMÉE. Van de hoogte geniet men een allezins schoon gezigt op het meer. Het was niet doenlijk zich hier langer op te houden, daar ik om zes ure moest vertrekken. *Arona* verlaten hebbende, kwamen wij spoedig aan de uiterste punt van het meer, waar wij, nadat onze passen *gevisceerd* waren, in een pont de rivier *Tessin*, die zich met het meer vereenigt, overvoeren. Op deze pont werd, onaangezien het slechte weder, muzijk gemaakt ter opbeuring. Het was de eerste melodij, die, op Italiaanschen bodem gekomen, mijn oor streelde. Aan gene zijde gekomen zijnde, bevonden wij ons te *Sesto Calende* en op Lombardysch grondgebied, waar mijn koffer voor de eerste maal sinds mijn vertrek geopend en *gevisiteerd* werd, doch minder gestreng dan ik wel wachtende was. Naar kleederen en goederen zag men weinig om,

maar

maar men ſnuffelde de papieren, brieven en boeken door. Daarna werd ons goed op eenen ellendigen wagen, daar er zondags geene *diligence* reed, overgepakt, en ik zeide voor het eerst, gedurende den togt, de kabriolet vaarwel!

Na de dorpen *Somma*, *Goſorate*, *Galarate*, *Nerviano*, *Casſina*, en *Rho* doorgereden te zijn, kwamen wij om half zeven ure in den avond te *Milaan* aan. Het laatſte deel der *route* liep langs vlak welbebouwd land tot in de nabijheid van *Milaan*, waar wij de groote *route*, de *Simplon* geheeten, verlieten, aangezien dezelve nog niet geheel voltooid is, evenmin de ſchoone (marmeren) *arc de triomphe* ter intreding van *Milaan*, ook de poort van den *Simplon* genaamd. Deze kan wedijveren met het ſtoutſte *monument*, dat de Griekſche en Romeinſche *architecture* in deze *genre* oplevert. In den jare 1801 werd deszelfs oprigting gedecreteerd, waartoe de ſchoonſte materiëelen gebezigd werden. De voornaamſte kunſtenaars als: PACETTI, MONTI DE MILAN, MONTZ DE RAVENNE, ACQUISTI, PIZZI en MARCHESE, bearbeidden de *bas-reliefs*, zoo ſchoon in alle deszelfs *détails*.

MILAAN.

In de *via Visconti*, aan het *Penſion ſuisſe*, ſtapte ik af bij JEAN PIERRE, in wiens *hôtel* ik met een' mijner reisgezellen, den Heer ROCH uit *Ge-*

nève, eene ſchoone kamer voor 1½ *franc* per perſoon daags betrok (*); daar het ferm regende, had ik weinig lust de ſtraten te gaan doorkruiſen, ofſchoon vele Milaneeſche dames in den regen op haar balkon zaten en ſtonden; maar ik ſoupeerde ter tijdpasſeering en ſliep daarna, voor de eerſte maal te *Milaan*, gerust in.

---

30 *April.*

In het gezelſchap van mijn' reisgezel, ging ik vroegtijdig naar de *Cathédrale* (*il Duomo*) die, na de *St. Pieter* te *Rome*, de ſchoonſte Kerk van *Italië* genoemd wordt. 52 marmeren kolommen, van 84 voeten hoog, de pedeſtal enz. medegerekend, en 24 voeten in den omtrek, ſteunen dit grootsch gebouw. De *façade* behoort tot de ſchoonſte, die men zien kan; zij is verſierd met *bas-reliefs*, (voorſtellingen uit de Heilige Schrift), vervaardigd van het ſchoonſte marmer, uit de omſtreken van het *lac-majeur* gedolven. Langs vijf groote poorten, treedt men deze *Cathédrale* binnen, daar twee kolommen van graniet, die inwendig het ornement van de middeldeur ſteunen, zich opmerkenswaardig door hunne grootte en dikte onderſcheiden. Het inwendig deel

(*) Van *Genève* tot *Milaan* had ik aan *diné*, *ſoupé*, *logies*, *dejeuner* en postiljons-gelden, 30 *francs* uitgegeven.

deel der kerk van eenen *tudesquen* vorm, die velen met het Gottiſche vermengen, is flaauw verlicht. Het *impoſeerend* geheel bevat vele ſtandbeelden, en het uitwendig deel van het koor, is geheel in marmer gebeiteld. Men zegt, dat de marmeren vloer ſchooner is, dan die van den *St. Pieter* te *Rome*, (dien ik later hoop te zien). De ſtandbeelden van ST. AMBROSIUS en ST. CARLO, zijn meer dan levensgrootte en geheel van zilver.

Achter het koor gekomen, ontwaarde ik het hooggeachte ſtandbeeld van ST. BARTHOLOMEUS, hetwelk eene volkomene *anatomie* is. Een Engelschman bood zoo veel goud voor hetzelve, als het zwaar is. Verder gegaan zijnde, verpoosde ik eene wijl ten aanzien der fraaije ſchilderachtige Gottiſche poortjes, tot de *ſacristy* enz. geleidende. Allerbelangrijkst is ook de onderaardſche kapel, waarbinnen het ſtoffelijk deel van ST. CARLO BORROMÉE is geplaatst geworden. De beeldhouwkunst, de *ciſelure* en zilverſmederij hebben zich uitgeput, om de deugden van dien heilige uit te drukken, ten behoeve van het *monument*, dat zijn ſtoffelijk deel dekt. Een koorknaap, een brandend waslicht houdende, geleidde ons ook tot het inwendig deel der kapel (grafkelder anders gezegd), welke haar licht door een' *ſoupirail* en hekwerk, in de kerk uitkomende, ontvangt, en rondom met zilveren *bas-reliefs* verſierd is, hooggeachte kunstgewrochten, aangezien hunne bewerking en rijkdom. Na de door kolommen geſteunde kapel der martelaren, mede in oogen-

ſchijn

ſchijn genomen te hebben, kwamen wij in de Kerk terug.

De *coupole* van dit ſchoon gebouw, prijkt uitwendig met eene *piramide*, waarop een groot ſtandbeeld prijkt, de H. Maagd voorſtellende. Een en ander is 117 voeten hoog. Eene ontelbare hoeveelheid van wit marmeren naalden, ſtandbeelden en *bas-reliefs* zijn op het dak vereenigd.

Welk een ontzagwekkende arbeid en vereeniging van terrasſen, galerijen en trappen! Van daar overzag ik de ſtad, hare omſtreken, de *Alpen* en *Apenynen*, en ik noemde in dit uur, voor zoo verre ik tot heden *monumenten* van dien aard zag, dit het ſchoonſte gedenkſtuk der Gottiſche bouworde.

Vandaar begaf ik mij naar het paleis van *Brera*, der kunſten en wetenſchappen gewijd, het prachtigst paleis van *Milaan*. Eene binnenplaats overgegaan zijnde, bereikt men langs eenen trap de galerij, welke de bibliotheek, 100,000 boekdeelen, bevat. Het beroemde *obſervatorium* van de beste ſterrekundige inſtrumenten voorzien; zag ik niet; maar wel het muſeum, in welks *centrum* ik twee uitmuntende ſchilderijen van GUERCHIN bewonderde, als: *Abraham en Hagar* en een *Christuskop*; voorts de *St. Petrus* en *Paulus*, van GUIDO RENI; *une danſe d'amours* van ALBANO; van ANNIBAL CARRACHE *Jezus en de Samaritaanſche vrouw*;

van

van RAPHAEL *het huwelijk van Maria* (zijne eerſte manier); van VELASQUES *het portret van Monk;* van PAUL VERONESE *de bruiloft van Kanaän*, en *Jezus ſpijzende met de Farizeën;* van VAN DYCK *St. François;* voorts ſchilderſtukken van JULES ROMAIN, SALVATOR ROSA, RUBENS, REMBRANDT, BREUGEL, HOBBEMA enz.

Daar het onafgebroken ſinds mijne komst te *Milaan* regende, en er dien avond geen Schouwburg was, verpoosde ik mij tot mijnent, met het doen mijner aanteekeningen, en mijne goede aankomst alhier te vermelden.

1 *Mei.*

Eerst bezocht ik het kasteel, *Foro Bonaparte* geheeten, een vierkant gebouw, met ronde platvormige hoektorens, waarop ſtukken geſchut, tegen de ſtad gerigt, geplaatst waren. Vroeger was dit gebouw, het paleis der Milaneeſche edelen VISCONTI en SFORCE genaamd. Aan de ſtadzijde is eene publieke wandelplaats en aan de andere zijde een exercitie-veld.

Niet verre van dit aloud kasteel is een overheerlijke *circle*, ten behoeve van wedloopen, ſpiegelgevechten enz.; dezelve is van eenen ovalen vorm (gedaante van een ei) en bezit drie rangen; deze, ge-

voegd bij de galerijen, kunnen er zich 30,000 aanſchouwers in plaatſen. De renbaan op zich zelve is 400 armen lang en 200 breed. Een boog van marmer, door vier kolommen van de Doriſche orde geſteund, ſiert dit grootsch geheel. De *pulvinaire* heeft er acht van de Korintiſche orde van het ſchoonſte graniet en met niet minder fraaije kapiteelen prijkende.

Andermaal begaf ik mij van hier, daar de lucht helder geworden was, naar de *Cathédrale* om het dak te beklimmen, waarvan ik reeds melding maakte. Ik kon mijn oog op dit rustpunt niet genoeg verzadigen, ten aanzien der keurige bewerking van zoo vele bijzonderheden, welke dit *monument* oplevert. De zamenſtelling van alle die piramiden veroorzaakte, dat ik mijzelven in een doolhof geloofde, en deed mij dan ook mijne reisgenooten te midden van al die marmeren zuilen verliezen, welke ik later, in de kerk afgedaald zijnde, eerst weder vond.

Het ſchip dezer kerk is 449 voeten lang en 275 in het kruis breed. Het inwendig deel tot aan de *coupole*, acht men 238 voeten hoog. Het uitwendig deel van de *coupole* met het daar boven prijkende gedeelte is 370 voeten, en aangezien de enorme ſommen gouds, welke men aan de daarſtelling dezer *duomo* beſteed heeft, wordt het dan ook door velen het achtſte wonder van de wereld genoemd. Nog is

het

het geheel niet voltooid, en in 1386 ving men reeds aan, te bouwen.

De *Duomo* verlatende, bezocht ik onzen Conſul, de heer CAMILLE RAMPERTI, zijne *appartementen* in een der ſchoonſte gebouwen van *Milaan* hebbende, en in de ſtraat *Corſo di porta Orientale* gelegen. Het is in deze ſtraat, dat zich de *beau monde*, in rijtuigen gezeten, vereenigt, des middags de ſtraat (*en file*) op en neder rijdende.

Nog dien dag bezocht ik den bankier MIRABAUD en C°. en ging later naar den ſchouwburg *Canobiana*, zijnde *la Scala* geſloten. Ik hoorde er niettemin het orchest van dit wereldberoemde tooneel, welks muzijk mij regtſtreeks afviel, na dat van de groote opera te *Parijs* gehoord te hebben. De loges zijn groot en kunnen door gordijnen afgeſloten worden, alzoo de *beau monde* nagenoeg in *negligé* daarbinnen (*ſans gène*) nedergezeten is, te meer, daar de zaal, groot van omvang, ſpaarzaam verlicht wordt. De eerſte *chanteuſe* (wier naam ik mij niet herinner) had vele begaafdheden.

De begaafde Mad. PASTA had gedurende het winterſaizoen op het *théâtre de la Scala* gezongen. Dit tooneel bevat 240 welgemeubelde loges ter dienſte van gezelſchappen, ontvangende de bezitters derzelve daar 's avonds bezoek. Meerendeels worden er groote balletten gegeven, wier decoratiën de begaafdheden der danſers en danſeresſen verre te boven ſtreven. Het kleine *théâter Ré* genaamd, ofſchoon

ſchoon het derde in rang, is niet het minſte bezocht, als hebbende eene afwisſelende repertoire.

---

2 *Mei.*

Niet verre van de kerk *San Lorenzo* ontgingen de zestien kolommen mijn oog niet, als de overblijfſelen van het eenigst antiek *monument* dat de tand des tijds niet geheel ontworteld heeft. Oudheidskenners beweeren, dat zij door MAXIMIEN, bijgenaamd den *Hercules*, daargeſteld zijn. Hoe het zij, het zijn kostbare overblijfſelen der ſchoone tijden van het Romeinſche rijk. In de *réfectoire* van het voormalig klooster, *Santa Maria della Grazia*, verpoosde ik nu eene wijl, ter bezigtiging van de zoo beroemde *Sainte Cêne* door LEONARD DA VINCI, maar er was weinig meer zigtbaar van.

Na een ſpoedig afgeloopen verhoor aan het paspoortenbureau ter *viſa* van mijn paspoort, dineerde ik 's middags in het gezelſchap van onzen Conſul, waarna wij het groote hospitaal *Spedal Maggiore* bezigtigden, een zeer ſchoon en groot gebouw, verſchillende bouworden kenmerkende, als in drie onderſcheidene tijdvakken aangebouwd zijnde. De Gotiſche ſtijl geviel mij het meest.

Het ſlechte weder, dat mij te *Milaan* ten deel viel, was oorzaak dat ik niet naar genoegen de

ſtra-

ſtraten doorloopen kon; ik moet echter doen opmerken, dat dezelve met kleine keijen bevloerd en door breede banden blaauwen ſteen afgeſcheiden zijn; gelijke banden dienen ook aan beide zijden der ſtraat als *trottoirs*, terwijl op die, in het midden der ſtraat, de rijtuigen circuleeren; een gebruikelijk iets in de meeste Italiaanſche ſteden. De pleinen, welke ik zag, waren meerendeels onregelmatig van voren. De poort *Ficinenſa* is eenen triomfboog gelijk, met hare *corps de garde* van rustique bouworde; insgelijks heeft de nieuwe poort de gedaante van een' triomfboog, en onderſcheidt zich door derzelver fraaije *bas-reliefs*.

De zeden en gebruiken der inwoners, 130,000 ten getalle, leerde ik, aangezien mijn kortſtondig verblijf, niet kennen. Men zegt dat de Milaneeſche vrouwen zeer ſchoon zijn; maar weinig opgeruimd zijnde, te naauwernood het ſchoone *Zwitſerland* verlaten hebbende, mij hier te midden van opgetrokken muren bij ſlecht weder geplaatst te zien, trof ik voor twee *louis d'or* met eene *voiturine* akkoord, die mij naar *Venetië* zoude overbrengen, en dat in $4\frac{1}{2}$ dag tijds.

Des avonds, na van mijnen gedienſtigen ſtadgenoot afſcheid genomen te hebben, bezocht ik het *théâtre des marionnettes*. Ik voor mij vond er niet veel aan, te meer daar ik, de Italiaanſche taal niet genoegzaam magtig zijnde, *les jeux de mots* niet vatte. Wat meer is, ik beken gaarne dat ik

in ſlaap viel, ten aanzien van deze wereldberoemde marionnetten.

3 *Mei.*

Om vier ure in den morgen verliet ik *Milaan*, als niet voornemens zijnde, mijne ſtudiën hier voort te zetten; te meer, daar ik niets had aangetroffen, dat mij hiertoe noopte.

Drie Italianen, eene jonge dame, niet zeer ſpraakzaam, waren de nieuwe reizigers, die met mij en mijnen vroegeren reisgezel, tot *Venetië* de *voiturine* aanvulden. Eene andere ons nog vergezellende *voiturine*, mede naar *Venetië*, bezat een vrolijker gezelſchap, beſtaande uit drie Italianen, de *prima donna* van het groote *théâter* te *Padua*, en de eerſte danſeresſe van hetzelfde *théâter*.

Geen wonder, dat ik op de pleisterplaats en ter *disſipatie* mij bij deze voegde. De weg liep langs *Colombarolo*, *Gorgonzola*, *Casſano*, waarbij de brug over de rivier de *Adda*, van het meer van *Como*, hier henen ſtroomende, *Treviglio* naar *Caravaggio*, waar wij omſtreeks van tien ure des morgens aankwamen en ik met mijnen Zwitſerſchen reisgezel ontbeet. In de herberg, waar wij toefden, ontbrak het aan geene ſchilderijen, de wanden waren er als mede behangen; voorts zag ik bedden van eene ongemeene grootte voor 5, 6 en 7 perſonen zelfs ingerigt. Van hier ging het langs *An-*

teg-

tegnate en *Calcio* naar het ſtadje *Chiari*, waar wij 's avonds om zeven ure aankwamen en overnachtten. Tot hiertoe was de weg zeer eenzelvig, loopende echter door het welbebouwde land, hier en daar door voorjaarsgroen veraangenaamd.

Het ſtadje *Chiari* bezit eene zeer antieke poort, die mijne aandacht tot zich trok, en ik na mijne aankomst in oogenſchouw nam.

Intusſchen was het eten in de niet ſlechte herberg, waar de *drie koningen* uithangt, voor ons reizigers toebereid, wordende hetzelve even als het nachtleger, door den *voiturier* betaald, als zijnde onder het akkoord begrepen. Aan tafel maakte ik wat leven in de brouwerij (zoo als JAN STEEN zich wel eens uitdrukte), en dit vermaakte dan ook de zich vereenigd hebbende pasſagiers der beide *voiturines*, waardoor hunne gemoederen in eene lustiger ſtemming geraakten.

Mijn ſlaapvertrek bereikt hebbende, om mij ter ruste te begeven, werd mij door de *prima donna* en de danſeresſe (dit onder ons lezer! zonder gevolgtrekkingen echter) toegevoegd, mij hun vertrek over het mijne gelegen, met den vinger aanwijzende, „ deze hier, is onze kamer; tot weder- „ ziens!"

---

4 *Mei.*

Om half vijf ure des morgens was het *overal*, en wij reden verder door *Ospedaletto*, om negen ure te *Brescia* aankomende; eene vrolijke ſtad in een vruchtbaar landſchap, 40,000 inwoners bevattende, aan den voet der *Alpen* gelegen. Het aloude kasteel, op eenen berg, rondom van muren en door grachten omgeven, lokt den wandelaar uit, als welbeplante wallen bezittende.

De ſtad op zich zelve is goed gebouwd en bezit vele ſchoone gebouwen. Onderſcheidend doet zich het geregtshof voor, aangezien deszelfs grooten omvang van Gottiſche en Griekſche bouworde, zijnde op de bouwvallen van den tempel van VULKAAN opgetrokken.

De hoofdkerk, anders gezegd, *il duomo* is in modernen ſtijl en van de Korintiſche orde, doch te overladen met ſtandbeelden, *bas-reliefs* en ornementen.

In de kerk van *van Sante Affra*, bewonderde ik eene uitmuntende ſchilderij van TITIAAN, de vrouw in overſpel voorſtellende. Gaarne had ik, ten opzigte van het fraaije koloriet van dezen meester hier getoefd, ter daarſtelling eener ſchets. — Het koloriet is voortreffelijk; het naakt opmerkzaam door

de

de verſchillende *nuances*, en de harmonie, de reputatie van TITIAAN overwaardig.

Nog ontwaarde ik in dit geſticht een meesterſtuk van PAUL VERONESE, de *martyr* van *Sante Affra* voorſtellende. In nog andere kerken zag ik vele ſchilderijen van TITIAAN, PAUL VERONESE en andere. De tijd ontbrak ter verdere opſporing.

Het alhier beſtaande *théâter*-gebouw is ſmaakvol; ook treft men alom oudheden aan, als onder anderen buiten de ſtad aan den weg naar *Trompia* de overblijfſelen eener Romeinſche waterleiding. Voorts ging ik nog, mij eenmaal buiten dezelve bevindende, het *Campo Santa* (kerkhof) bezigtigen, aan den weg van *Chiari* gelegen. Van het daarſtaand gebouw, in den grooten ſtijl opgetrokken, offchoon nog niet geheel voltooid, maakt eene kleine ronde kerk het middelpunt uit, waarbinnen ik het ſchoone marmeren ſtandbeeld bewonderde, dat zich boven het altaar verheft. De vleugelgebouwen vormen aan beide zijden galerijen: aan de voorzijde op kolommen rustende en aan de andere zijde op eenen muur, waartegen eenvoudige maar ſchoone marmeren grafzuilen; deze vleugelgebouwen, een langwerpig vierkant uitmakende, vormen een binnenhof, in welks *centrum* ik vele grafſteenen ontwaarde. Voortreffelijk is de *façade* des regtervleugels. Ter linkerhand is het *champ de Mars* (exercitieveld) gelegen.

Na aan het bureau der policie mij ter inzage van

mijn paspoort, vervoegd en ontbeten te hebben onder eene *arcade*, waar veelvuldige koffijhuizen als te zamenſchoolden, verliet ik *Brescia*, welker bewoonſters de Franſche modeplaatjes ter model verſtrekken, offchoon *voiles* dragende, welke tot aan de *ceinture* nederhangen, een in *Italië* meerendeels *geadopteerd* gebruik.

Over de *ponte di ſan Marco* bereikten wij kwartier voor vijf ure op den middag *Deſenzano*, aan het meer *de Garda* allerbevalligst gelegen, waar wij den nacht zouden doorbrengen. De afgelegde weg leverde tot hier eene aangename verſcheidenheid van weelderige dreven op, afwisſelende dorpen en tuinen, verlevendigd door het reeds gevorderde lentegroen en door eene bergketen ingeſloten, uit welke, offchoon naakt en niet bewasſen, een ſchat van ſchoon marmer gehaald wordt.

Uit de niet aan te prijzene herberg van *Deſenzano*, aan het meer gelegen, geniet men een allezins fraai gezigt, en offchoon het aanving te regenen, bleven wij aan den oever van het meer wandelen, daarna in een koffijhuis ons wat verlustigen. Daar het gezelſchap nog al luidruchtig was, lokte de vrolijkheid de dorpbewoners uit, de reizigers in oogenſchouw te nemen, en zoo ontwaarde ik dezelve, welke de nieuwsgierigheid tot ons voerde. Het opgedischte avondeten liet alles te wenſchen na. De balkons onzer ſlaapkamers aan de zijde van het meer gelegen zijnde, maakte ik van de verſche lucht

in

in het gezelſchap van de *prima donna*, ons op dezelve nederzettende, gebruik. Het door eene betrokken lucht en koelen wind niet kalme meer met deszelfs omgorden de bergketen, ten deele in duisternis gehuld, ſchonk het geheel een *pitoresk* aanzien, te meer, daar de berg *Baldo*, als over hetzelve nederhangende, het geheel een grootsch aanzien gaf. De duisternis toenemende en de golfſlag aan het ſtrand onder ons bruiſchende, afgebroken wordende, betwijfelden wij niet of een opkomend onweder zoude ons weldra een trotsch natuurtafereel doen bewonderen. Wij werden in onze meening dan ook niet bedrogen, daar plotſeling een bliksemſtraal de zamengepakte wolken doorkliefde, de donder gelijktijdig door het gebergte rolde en de honderdvoudige echo dit ratelend geluid herhaalde. Weldra was de horizont een' vuurſtroom gelijk; kortom, het was een voortreffelijk ſchouwſpel, waarin wij deelden — en dan nog de maan, die bij tusſchenpoozen zachtjes trachtte door te breken, dit alles leverde een ſchoon contrast op ten aanhoore der woedende elementen, waarbij de *prima donna* hare zuiver klinkende ſtem liet hooren. Het was een romantisch tafereel, zoo als men die meermalen geſchetst heeft. Dat ik nevens de ſchoone vrouw, eene allezins gelukkige bijdrage ten aanzien dier fraaije natuurtooneelen, die het geheel opleverde, niet onverſchillig daarzat, gist men, ook dat het uur van zich ter ruste te begeven, daarbij vergeten werd. Alles was reeds rondom ons ingeſlapen; en zoo be-

behoefde men ons om half drie ure in den morgen niet te wekken; wij zaten nog *mediteerende* daar.

---

5 *Mei.*

Na het ontbijt genuttigd te hebben, plaatſten wij ons weder in de *voiturine;* en de ſchemering daarzijnde, hadden wij het meer, ſteeds voortrijdende, nog niet verlaten; het was de forteresſe van *Peſchiera*, die eerst mijn oog boeide even als de aan deze ſterke vesting verknochte fraaije kazerne. *Castelnovo* doorgereden zijnde, geraakten wij op eenen zandachtigen, dorren weg, die geene verſcheidenheden opleverde. Ja, toch ontwaarde ik iets en wel eene gemaskerde dame in een ons tegenkomend rijtuig gezeten, en door twee geestelijken vergezeld. Mijne reisgenooten zeiden: dat deze manier van reizen thans een zeldzaam iets is, maar vroeger gebruikelijk onder dames van aanzien was, die het *incognito* hielden; of wel door zekere dames van minder aanzien, maar misſchien van meerder ſchoon en voor galante avonturen niet onverſchillig.

VERONA.

Om negen ure bereikten wij deze aangenaam aan de rivier *Adige* gelegene ſtad, welke men de ſchoon-

ſte

-ſte der tweede orde van *Italië* noemt en 50,000 inwoners bezit; als het *centrale* punt van vele landen uitmakende, heeft het een ontzagverwekkend garnizoen. Als oudheidmonument ſpoedde ik mij naar het ſchoonſte van *Verona*, het amphitheater van ovalen vorm, 464 voeten in de lengte en 367 uitwendig in de breedte. Het middenvak of zoogenaamde renbaan, 225 voeten tegenover 133, heeft 45 rangen met trapsgewijze opklimmende zitplaatſen, ieder 18 duim hoog, op 26 duim diepte, kunnende 22,000 aanſchouwers bevatten. Aan de beide uiterſten zijn twee groote poorten en boven deze platvormige *tribunes* door eene *balustrade* afgeſloten. Overal ontwaarde ik uitgangen ten behoeve der aanſchouwers; het uitwendig deel, dat tot krooning en overdekking van het inwendig deel verſtrekte, was genoegzaam vernield, twee afzonderlijke deelen uitgezonderd, ieder van weinige *arcades* breedte en door zware ijzeren ſtaven verbonden.

Het geheel heeft nog zulk eene ontzagverwekkenkende hoogte, dat de nevensgebouwde huizen, het aanzien van ſchilderhuisjes hebben.

Men vermeent dat dit voortreffelijk *monument* van da Romeinſche tijden herkomſtig, van blokken marmer zamengeſteld, onder de regering van DOMITIANUS of TRAJANUS, wel te verſtaan ten einde der eerſte eeuw, opgetrokken is.

Nu ſtond in het *centrum* dezer renbaan een van hout

hout zamengefteld *théater*, ten behoeve van dagvertooningen ingerigt; en, offchoon van grooten omvang, had het te midden van dit kolosfaal *monument* het aanzien van eene poppenkas. Een gedeelte der nog beftaande rangen echter diende nog tot zitplaatfen der aanfchouwers van voornoemd *théater*.

Het amphitheater nabij, ontwaarde ik een *théater* in modernen ftijl van een allezins fchoone bouworde, met een heerlijk portiek van PALLADIO. Het inwendig deel bevat vijf rangen met loges.

Voorts ging ik nog drie *arcs de triomphe* bezigtigen, de eerfte *Porta de Bofari* geheeten en tijdens de regering van GALLIUS in 252 opgerigt, de tweede *Porta del Foro giudiziale* en de derde bij *Castel Vecchio* gelegen. Allerbezienswaardig zijn mede de praalgraven der *Scaligeri*, die ik vreemdheidshalve wel had willen afteekenen; maar ik kon niet langer toeven, de *Cathédrale* willende bezigtigen, als behoorende tot een der *monumenten* van de aloudfte Gottifche bouworde. *Magnifique* is *qua* Gottifche ftudie, de middendeur in het oog van den fchilder, hebbende deze kerk zoo als vele hier te lande geene *façade*, die opmerking verdient. De kerk ingetreden zijnde, bewonderde ik inmiddels eene fchoone *asfomption* door TITIAAN, en daarna een paar fchoone Veroneefche dames in het voorbijgaan. Zij zijn beroemd als zeer fchoon te zijn. Ik heb er mij van overtuigd. Witte voiles, eene roos of

of anjelier in het haar is de, zich door geheel *Lombardijen* onderfcheidende tooi. De volksklasfe bezigt ook manshoeden. Van daar ging ik verder naar de kerk *Sainte Anastafie*, onderfcheidene goede fchilderftukken daarbinnen aantreffende. Daarna toefde ik in de kerk *St. Euphemie* en bezag de over de abdij liggende brug *Ponte di Castello* genaamd, zijnde van eene fchoone en tevens ftoute zamenftelling. In *Verona* te zijn en de farkophaag van ROMEO en JULIA niet te zien, ware onvergeeflijk geweest, niet waar, lezer! Wie kent de gefchiedenis dezer geliefden niet; maar weinig. Naar hetgeen er van verhaald en gefchreven, ook ter dienfte van het tooneel zamengefteld is geworden, was ik wachtende op eene binnenplaats of zoogenaamde tuin van een aloud *Franciscaner*-klooster deze beroemde farkophaag in een' vervallen ftaat aan te treffen; daar ter plaatfe, waar vroeger eene kerk geftaan had, de vlammen ter prooi geworden, duidde men mij nu het voornoemde graf van ROMEO en JULIA aan; hetzelve had het aanzien van een' fteenen bak, offchoon van marmer van *Verona:* 6 voeten lang, flechts 2 voeten 2 duim breed en 1½ voet diep, deed mij blijkbaar zien, dat het flechts voor een' perfoon ingerigt en wel het graf van ROMEO was.

Vervallen en verwaarloosd ftond in dit vroeger geroemd wordend monument een half voet water; voorts verftrekte de plaats, waar het ftond, ter bergplaats van brandhout. Ik moet echter opmerken dat ik

nog

nog nevens het graf een antiek deurtje gadesloeg, waarboven *en fresco* geschilderd was; benevens een aan de tegenovergestelde zijde. Deze waren de beide schilderstukken, welke het vuur schijnt gespaard te hebben (*).

Nog vele bezienswaardige, offschoon minder belangrijke *monumenten*, ook nog schilderstukken, die *Verona* bezit, moest ik er aan geven. De *voiturine* wachtte mij en verliet in het gezelschap van mijn' vroegeren reisgezel, den Zwitser, om 12 ure op den middag, de stad, die 50,000 inwoners telt. De weg liep door een allezins vruchtbaar land, welks boorden door guirlandes van wijnranken versierd waren. *San Martino*, *Caldiero*, *Villa nova* achter den rug hebbende, bereikten wij omstreeks vijf ure *Torre de Confini*. Den bekoorlijken landouw, dien wij doorgereden waren, omsloot eene bergketen, zich vereenigende, op een' kleinen afstand ter linkerhand, met *les Alpes trentines*, die *Italië* van *Duitschland* scheiden, daar zich ter regterzijde een rijk bebouwd veld voordoet, dat zich tot de *Apennijnen* aan gene zijde van *Boulogne* uitstrekt.

Op een' kleinen afstand van *Caldiero* zag ik het kasteel van *Monto Baldo*. De *chaussée*, welke tot *Torre de Cconfini* geleidt, is zeer breed en de *diligences*, die over dezelve rollen, zijn van gelijken vorm

(*) Ik heb er eene teekening van naar huis opgezonden.

vorm als de *omnibusſen*, die te *Parijs circuleeren.* Ten aanzien van de weelderige en welbebouwde dreven kon ik dan ook ſlecht gelooven, dat het gehucht *Torre de Confini*, waar wij overnachten zouden, een bandietenverblijf was. Reeds te *Deſenzano* toevende, had zich de angst deswege bij ons reisgezelſchap gekenmerkt. Dat er toch iets van aan moet geweest zijn, laat zich hooren, aangezien in eene kleine kazerne nevens de herberg een piket Oostenrijkers ter gerustſtelling der reizigers huisvestte. Reeds was het overig gezelſchap met hunne *voiturine* aangekomen, toen wij afſtapten en ons aan de deur wachteden; de *prima donna* en de danſeresſe, die een pas *en avant* maakte, waren de eerſten, die ons verwelkomden. En in hun gezelſchap bragten wij den avond dan ook vrolijk door.

---

6 Mei.

Het was vier ure in den morgen, toen wij wegreden en wel zeer ſnel, alzoo er twist tusſchen de twee geleiders van de *voiturines* ontſtaan was; dit ten gevolge bevonden wij ons om acht ure reeds te

VICENZA,

de geboorteplaats van den architect PALLADIO, wiens gebouwen alom de kenmerken dragen der genie van dezen beroemden kunſtenaar. De daarſtelling

ling van *l'Académie Olympique* is een zijner meesterſtukken. De reiziger verzuime niet zulks in oogenſchouw te nemen, offchoon mij dit geluk niet was beſchoren, als zijnde met den zondag geſloten. Zelden wordt er in geſpeeld, en het dient meerendeels voor bals ter gelegenheid der kermisſen. De leden dezer *Académie Olympique* deden dit théâter bouwen om eene gedachte van de ſchouwſpelen der ouden te geven; en zijn, volgens van hooren zeggen, daarin geheel geſlaagd. Het *Palais Ragione* (geregtshof) op de plaats *Signori*, boeide daarna mijne aandacht, als groot en ſchoon door PALLADIO geordonneerd. Ook daar ter plaatſe ontwaarde ik het paleis *del Capitanio* en meer anderen, in pracht wedijverende, allen naar de teekeningen van PALLADIO opgetrokken. Slechts een uur in de ſtad, die 28,000 inwoners heeft, toevende, zag ik dit alles ſlechts in het voorbijgaan. Intusſchen had onze *voiturier* ons aan een' anderen verkocht, en met een ligter rijtuig gingen wij met dezen nieuwen geleider ruim negen ure andermaal nog ſneller voorwaarts, hetgeen ons niet ongevallig was, te meer, daar onze eerſte geleider, een afſchuwelijke kerel, tot de laagſte volksklasſe behoorde; eene zoo diep gezonkene klasſe, die men ſlechts op Italiaanſchen bodem aantreft. Zijne zedelooze geſchiedenis, die ik ten deele vernam, te overleveren, waag ik niet, als nog niet genoegzaam met de Italiaanſche zeden bekend zijnde.

PA-

PADUA.

Langs aaneengeſchakelde guirlandes van wijngaardranken, vervolgden wij, zoo als vroeger, onzen weg langs *Asleſega* en *Montegredo*, twee te midden der bloeijende velden gelegene dorpen; en, met klokſlag van twaalf ure, ſtapte ik te *Padua* aan het logement de *gouden ſter* op de plaats van *Noli* af, de keuze ons overgelaten wordende, dadelijk naar *Venetië* door te rijden of den dag hier te blijven doorbrengen. Ik verkoos het laatſte, en nam dus bezit van eene kamer, geheel in den alouden Venetiaanſchen ſtijl gemeubeld; in het mobilair, geheel van zwart ebbenhout, waren keurige ornementen geſneden; hetzelve was met gouden paarlen gemonteerd, hetgeen zich allereigenaardigst voordeed. De vloeren zijn hier, even als alom in *Lombardijë*, van eene ſoort van bruinachtige compoſitie zamengeſteld, in welker deeg, nog lenig zijnde, zwarte, witte en grijze ſteentjes worden geworpen of wel daarmede beſtrooid; deze menging koud en hard geworden zijnde, wordt dezelve geſchuurd, gepolijst, waardoor het geheel eenigermate eene marmeren bevloering evenaart. Ook zijn de ſtraten van *Padua* van blaauwachtige en roode marmeren ſteenen zamengeſteld. Voorts hebben dezelve een ſomber aanzien, als van *arcades* voorzien, ter beſchutting voor de zon en den regen, nagenoeg als zulks te *Bern* plaats vindt. Ook zijn de ſtraten daarenboven zeer eng. Sommigen zijn zelfs enger dan de *ar-*

cades, waaronder men loopt. In de *Cathédrale*, welker *façade* de aandacht niet waardig is, een bezoek afleggende, vond ik in de *ſacristy* eenige ſchilderijen, waaronder eene uitmuntende ſchilderij van TITIAAN, MARIA met het kind JEZUS voorſtellende; ook ST. JEROME en ST. FRANCISCUS, door JACQUES PALMA Jr. Voorts het portret van den dichter PETRARCHUS, die een deel zijner bibliotheek aan deze *Cathédrale*, waarvan hij de kanonnik was, ten geſchenke gaf. Nog prijkt in deze kerk boven het altaar eene MARIA door GIOTTO, den herſteller der ſchilderkunst in *Europa*, mede een geſchenk van PETRARCHUS, die dit portret als een meesterſtuk beſchouwde, aan FRANÇOIS CARRARE, heer van *Padua*. Het geheel had men eene misvormende gedaante gegeven, daar men de gewoonte heeft eenige ſtukken met goud, zilver en edelgeſteenten te bedekken. Zoo bezat dit portret ook een halsſieraad. Ter bezigtiging van hetzelve ontſtak een koorknaap, die mij rondleidde, alvorens twee kaarſen, waarna hij de gordijn, die het ſchilderſtuk dekte, liet vallen. Na een en ander, dat deze weinig ſmaakvolle kerk bevatte, in oogenſchouw genomen te hebben, begaf ik mij naar de kerk *St. Antoine de Padua*, op de ruïne van eenen alouden tempel opgetrokken, mede tot de aloude Gottiſche bouworde behoorende; voorts inwendig overladen met ſtandbeelden, *bas reliefs*, ſchilderijen en verſchillende giften ten behoeve van dit geſticht. Onder dezelve bemerkte ik een geëncadreerd teekeningetje, voorſtellende eene dame in eene

ka-

kales, welker paarden op hol geraakt zijnde, door eenen officier in hunnen ren beteugeld worden. De gelukkige redding uit het gevaar, waarin zich deze dame bevond, ſchijnt haar genoopt te hebben, deze ſchets hier ten offer te brengen. Na eenige monumenten, der nagedachtenis van beroemde mannen gewijd, gadegeſlagen te hebben, ging ik naar de kerk *Santa Giustina*, welke men zegt tot eene der ſchoonſte van *Italië* te behooren. Ik bewonderde eene in het koor hangende puike ſchuilderij van PAUL VERONESE, de marteling van *Sainte Justine* voorſtellende, en de zich, door hun geſneden lofwerk onderſcheidende zitbanken.

Na nog een paar andere, minder beduidende kerken bezigtigd te hebben, begaf ik mij naar het geregtshof, eenig in zijne ſoort, en wel de groote audiëntiezaal (*il ſalone*), naar gedachten de grootſte, die er beſtaat, zijnde 300 voeten lang 100 breed en 100 hoog. Het gewelf is niet geſteund dan door de zijmuren, waarin 90 dikke pilasters geplaatst zijn. Het ſchilderwerk ter decoratie ſtelt voor de hemelteekens, planeten, de maanden, jaargetijden en de twaalf Apostelen. Deze zaal bevat het *monument*, aan TITUS LIVIUS toegewijd, die in deze ſtad het levenslicht ontving. Nevens hetzelve is een bronzen ſtandbeeld geplaatst, de *Eeuwigheid* voorſtellende, en aan gene zijde dat van MINERVA; voorts het ſteenen blok, waarop in vroeger tijden ten aanzien van het volk de perſoon een' bepaalden tijd moest zitten, zijne

ſchulden niet kunnende betalen; deze ſtraf ten einde zijnde, was hij *geacquiteerd.*

Het paleis *du Podeſta* zag ik niet, maar in het voorbijgaan het paleis *del Capitanio* op de plaats *de' Signori.* Hetzelve bezit eene regelmatige *façade*, twee pilasters hoog, maar van orde verſchillende. Ook zag ik op dezelfde plaats *la Loggia*, raadzaal van de ſtad, wier *façade* negen bogen heeft, door kolommen en vier marmeren pilasters van de Korintiſche bouworde geſteund. Eene fraaije wandelplaats voor de kerk van *Giustina* gelegen, *Prato della Valle* geheeten, is met ſtandbeelden omgeven.

Edel is de bouworde der beroemde univerſiteit van *Padua*, welke reeds in 1223 beſtond, en waar zich thans 1500 ſtudenten bevonden. De vierkante binnenplaats is door een portiek, twee verdiepingen hoog, omgeven. Na het *théâtre d'anatomique* en deszelfs *détails*, ook de ſkeletten enz. gezien te hebben, verpoosde ik mij in de zaal van proefondervindelijke *phyſica.* Aan verſcheidenheid van inſtrumenten en machines ontbrak het niet, ook was de zaal der natuurlijke historie rijk geſtoffeerd, door eene zich onderſcheidende collectie uit het dierenrijk. Eene *giraffe* muntte uit; voorts bezigtigde ik nog ter loops de ten toon geſpreide visſchen, planten enz.

Den achtermiddag beſteedde ik ter bezigtiging van het paleis *Papafava*, waar ik een groep beelden bewonderde,

60 in getal, uit één ſtuk marmer gebeiteld, den engelenval voorſtellende. Ik nam voorts zoo veel mogelijk de ſtad in oogenſchouw, en verpoosde mij in het nieuwe, nog niet voltooide zeer ſchoone koffijhuis van grooten omvang, welks zijvleugels door eene kolonnade geſteund worden. Dat is dan ook de vereenigingsplaats der *incroyables* van *Padua*, waarvoor, aangezien hunne *extravagante* kleeding en manieren, die van *Parijs* moeten onderdoen. Ook dames bezoeken dit koffijhuis, welks geſtoelte en verdere zitplaatſen met rood karmozijn kleurig laken bekleed zijn, en nevens de ſmaakvolle marmeren tafels het geheel veel luister bij zetten, daar de eene zaal van de andere door eene kolonnade als portiek ingerigt, afgeſcheiden is.

's Avonds bezocht ik het *théâtro novisſimo*, dat om negen ure eerst een' aanvang nam, waar een middelmatige Italiaanſche troep *Les Arabes dans la Gaule* gaf. De mij niet geheel misvallende ovale zaal heeft vijf rangen, ieder 29 *loges* bevattende. De entréeprijs tot de *parterre* was een *Zwanſig*, nagenoeg 40 cents Holl. en als er geen nieuw ſtuk gegeven wordt, kan men daarop nog afdingen. Het groote *théâter Théatro Novo* geheeten, was nog geſloten. De *prima donna*, welke ik nu vaarwel zeide, was aan dit *théâter* geëngageerd. (*)

7

(*) De eerſte *ſujetten* der *théâtres* van *Padua* worden

 's avonds

7 *Mei.*

Als het beste *hôtel* van *Padua*, waar ik vernachtte (men kan niet altoos zoo als men wil in een geheel vreemd land reizen), was het dan ook het duurste, maar men had mij reeds geleerd af te dingen. Niettemin moet ik opmerken dat men in *Italië* in bijna alle logementen 2 *francs* voor de kamer per dag betaalt, en 3 *francs* voor het diné; voorts *buone mane* onafgebroken; die men maar aanziet vraagt een fooitje, de *cameriera*, de vrouw die de kamer veegt en het bed maakt, de schoenpoetser, de *facchini*, die de koffer op en neder draagt. De stalknecht zoude zelfs vragen, geloof ik, al kwam men te voet. Het beste is dus de *cameriera* in eens voor allen te geven. Ten laatste werd het vragen zoo lastig dat ik mij, daar ik dan toch nog weinig verstond, wat zij mij toevoegden, liet naschelden.

Het was half vijf ure op den morgen, toen ik *Pa-*

's avonds, na het vervullen hunner rollen, in draagbaren naar huis gebragt. In *Venetië* kan zulks niets plaats vinden, aangezien de engte der straten.

Padua verliet, rijdende over *Stra*, *Tresso*, *Dolo*, waar het ontbijt gereed stond, naar *Fusine*. Het landschap dat wij doorreden, verplaatste mij geheel in *Holland*; de weg was over een dijk gespoord, aan welks linkerhand lusthuizen, bebouwd land en lager weiland gelegen was; te regterhand zag men het kanaal en aan gene zijde alom lusthuizen, den Venetianen behoorende, die zich hier gedurende het heete zomersaizoen in de schaduw stellen. Nabij *Stra* is het zomerverblijf des onderkonings, een uitgestrekt paleis.

Te *Fusine* aangekomen zijnde, waar de douanen huisvestten, werden mijne goederen, als scheep gaande, niet gevisiteerd; zeer gestrengelijk daarentegen die der reizigers, welke van daar komen. Weldra was mijn goed in eene *gondole* overgebragt, waarin ik mede plaats nam, en voer alstoen de zee naar *Venetië* op, waartoe een uur benoodigd was.

Te vergeefs zoude ik mijne gewaarwordingen, ten aanzien van deze in hare soort *eenige* stad, gedurende dit uur schetsen.

Die *Venetië* even als ik, voor de *eerste* maal bezocht, zoude alleen in dezelve deelen; ook hij vergat voorzeker den *eersten* indruk niet, welke hare prachtvolle torens, majestueuse marmeren paleizen en zuilen, zoo statig te midden der

zee verrijzende, op de ziel maken; ja, ik beken het volgaarne. De marmeren ſtad, wier grondveſten door de golven omhuld, als op de oppervlakte des oceaans rustende, zich zoo vreemd voordoet, maakte, dat ik ſoms de wezenlijkheid van dit ſchouwſpel betwijfelde..... genoeg......... omſtreeks half elf ure ſtapte ik aan wal, en trad het ſchoone *hôtel de l'Europe* binnen, aan den ingang van het groote kanaal, nabij het *St. Marcus*-plein gelegen.

H. H. Inteekenaren!

Schrijver en Uitgever erkentelijk voor de Hoogvereerende en Goedgunſtige *diſpoſitie* van H. M. de Koningin der *Nederlanden*, die, als beſchermſter der ſchoone kunſten, wel heeft willen toeſtaan, dat Hoogstderzelver naam voor dit werk opgenomen werd, achten zich mede verpligt, hunnen dank te betuigen, voor de gelijktijdige onderſcheidende aanmoediging van den *Raad* van *Beſtuur* der Koninklijke Akademie van *Beeldende Kunſten*, en die der aanzienlijke perſonen, op wier begaafdheden in onderſcheidene vakken *Nederland* roem mag dragen; en in welker midden de Uitgever namen van vrienden vermogt op te teekenen, die den jeugdigen kunſtenaar door hunne aanbevelingsbrieven voor andere landen zoo trouwhartig ter dienſte ſtonden.

U allen, mijne heeren! betuigen wij onzen opregten dank, ten ſlotte van dit eerſte deel, andermaal uwe toegevendheid inroepende, voor de daarin waarſchijnlijk voorkomende misſlagen en drukfeilen.

Een errata hierachter te plaatſen, kwam ons overbodig voor. Die met de drukpers, en de bezwaren daaraan verknocht, ter zuivering der fouten bekend zijn, verleenen ons voorzeker verſchooning (*); ook daarvoor, dat wij hier

(*) Bladz. 219 staat onder anderen: de verschijning van den geest van SAUL voor SAMUEL; moet zijn: de geestverschijning van SAMUEL voor SAUL.

—

hier en daar eenige in de Franſche taal eigenaardige gezegden behouden hebben.

Het tweede deel, dat in den loop van het jaar 1833 het licht zal zien, eenen aanvang nemende met de bijzonderheden, *Venetië* betreffende, alwaar de Schrijver onderſcheidene maanden ter zijner kunstbeoefening toefde, zal voorzeker allezins belangrijker worden, daar dit deel ruimſchoots over *Parijs* handelde; eene ſtad, omtrent welker monumenten, zeden en gebruiken, reeds zoo veel geſchreven is geworden, daarentegen tot heden, nog weinig *Italië* betreffende, in onze taal.

—

KUNSTREIS

DOOR

FRANKRIJK, ZWITSERLAND, ITALIE EN ENGELAND.

KUNSTREIS

DOOR

Frankrijk, Zwitserland, Italie en Engeland.

van

HENDRIK WILLEM CRAMER, ANTZ.,

Lid der Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten.

ONDERNOMEN DEN 23 NOVEMBER 1831.

TWEEDE DEEL.

HET GRAF VAN NERO.

te Amsterdam, bij
DE WED. A. CRAMER.
MDCCCXXXIII.

AAN DE GEËERDE BEZITTERS VAN HET EERSTE DEEL DER KUNSTREIS.

De uitgever van het eerste deel, nu wijlen de heer A. CRAMER, *had, weinige weken voor zijnen dood, ondanks een smartvol lijden, handen aan het werk geslagen, ten einde zijne belofte: „om „in den jare* 1833 *het tweede deel der Kunstreis „het licht te doen zien," tot stand te brengen.*

Toen nu de heer A. CRAMER, *in zomermaand l.l. zijn einde voelde naderen en daardoor tot eenig werk onvermogend werd, bleef het echter zijne begeerte, dat het tweede deel der Kunstreis nog dit jaar het licht zoude zien, en het was, om aan het verlangen van eenen dierbaren afgestorvenen te voldoen, dat daartoe handen aan het werk werden geslagen.*

Moeijelijk was het echter die taak te volbrengen, alzoo de tijd niet toeliet, om met den heer

HEN-

HENDRIK WILLEM CRAMER, ANTZ., *die zich in* Rome *bevindt, over het toegezonden handſchrift in correspondentie te treden; ook moet hieraan worden toegeſchreven, dat van het vignet* (het graf van Nero) *op bladzijde* 302, *voorloopig ſlechts met een enkel woord is geſproken.*

De lezer beoordeele, dit ten gevolge, het tweede deel dezer Kunstreis met eenige toegevendheid, in het vertrouwen, dat de feilen, die er in gevonden worden, door den heer H. W. CRAMER A.Z. *in het volgende en laatſte deel zullen worden aangewezen en verbeterd.*

Amſterdam,
19 November
1833.

IN-

INHOUD.

unstreis

DOOR

FRANKRIJK, ZWITSERLAND, ITALIË EN ENGELAND.

Zoo noodzakelijk als het was, bij den aanvang des eerſten deels, mij van eene inleiding te bedienen, zoo overbodig acht ik thans dit middel om als ſchrijver met den lezer in aanraking te komen. Wij kennen elkander uit het eerſte deel; deze vriendelijke kennismaking voort te zetten is de taak, waartoe ik thans overga.

Men herinnere zich ſlechts, dat ik den 7 Mei, omſtreeks half elf ure, te *Venetië* uit de gondel ſtapte en de gewaarwording, die ik daarbij ondervond.

VENETIË.

Thans zouden er eenige bladen kunnen worden gevuld, ware het dat ik als plaatsbeſchrijver wilde optreden. Dit echter zij verre van mij: eerſtelijk, omdat dit niet tot mijne taak behoort, en ten tweede, dewijl de minnaar van *lectuur* waarſchijnlijk reeds bij andere ſchrijvers, gelezen heeft, hetgeen ik hem alsdan ten tweede, ja misſchien wel ten derde maal zoude opdisſchen. Slechts weinig, niet meer dan noodig is voor mijn beſtek, zij vooraf van *Venetië* gezegd.

Venetië is eene wonderſtad voor den vreemdeling, die haar gewisſelijk als eene der ſchoonſte ſteden van *Europa* zal begroeten; en teregt, dewijl zij aanvankelijk het zonderlingst en bewonderingwaardigst ſchouwſpel oplevert. Het ſpreekt van zelven, dat er tijd wordt gevorderd, om eene zaak, om het even welke, juist te beoordeelen. Veel tijds echter wordt er gevorderd om *Venetië* te leeren kennen. Het zoude eene vermetelheid zijn, indien ik, die in deze ſtad eenige maanden vertoefde, mij wilde beroemen haar te kennen. Verwondering — dit is het woord — greep mij aan bij het aanſchouwen eener ſtad, die uit het water ſchijnt te zijn verrezen.

Venetië rust op zeventig, digt bij elkander gelegen, kleine eilanden, die door drie honderd

derd zes bruggen, waarvan ſommigen zeer ſchoon zijn, worden vereenigd. Alhoewel de ligging der ſtad, voor den koophandel, als zeer voordeelig kan worden beſchouwd, leveren de bruggen nogtans eenige moeijelijkheden op. De meeste derzelve hebben ſlechts eenen boog; ook zijn zij zonder leuningen, waarvan het gevolg is, dat de vreemdeling in den avond of bij nacht, zonder leidsman zijnde, aan gevaar is blootgeſteld.

De tamelijk goed geplaveide ſtraten, die nog al zindelijk worden gehouden, zijn, dewijl men het terrein heeft moeten ontzien, zeer naauw. Vandaar dat de vertrekken van de eerſte verdieping eenigzins duister zijn. Ook veroorzaakt de menigte ſtraten, dat men telkens eenen omweg maakt, waardoor men *Venetië* niet oneigenaardig bij een doolhof kan vergelijken.

Het is te begrijpen, dat paarden noch rijtuigen in *Venetië* kunnen worden gebezigd. De dienst geſchiedt door middel van kanalen, waarin men eene menigte gondels ziet, die meestal voor de huizen liggen. Deze kanalen, door kaaijen omgeven, vormen eene ſoort van ſtraat, welke de aangenaamſte gezigtspunten oplevert. Het groote kanaal, waardoor *Venetië* in twee, nagenoeg gelijke deelen, wordt verdeeld, gelijkt naar eene ſchoone rivier, die van prachtige paleizen, op ſchier onvergankelijke palen rustende, is omgeven.

Offchoon de meeste huizen door het water worden beſpoeld, en de marmeren treden der ſtoepen

onder water zijn, kan men niettemin elk huis te voet bereiken; en wel langs ſtraten, die de Hollander gangen zoude noemen. Deze ſtraten worden door dwarsbalken in verband gehouden en vormen eene ſoort van *labyrinth*. Om langs de ſtraat in huis te komen moet men zich echter dikwerf van *tragetto's* (overhalen) bedienen. Men betaalt hiervoor 2½ cents Ned. De patrouilles en optogten der ſoldaten gaan, een voor een, achter elkander, om de engheid der ſtraten. — In eenen der Engelſche *Guides* leest men dat *Venetië* geen vijſtig jaar meer kan beſtaan; ik voor mij plaats er gerust twee nullen achter, niettegenſtaande de meeste ſtraten, gelijk boven gemeld is, door dwarsbalken geſteund worden, en aan de paleizen weinig of geene *amelioratie* gedaan wordt.

Daar de bruggen nagenoeg allen van marmer met treden zijn, ziet men veel menſchen, die zich den voet hebben verſtuikt of mank gaan. De treden der bruggen zijn niet hoog, maar zeer breed; hetgeen veroorzaakt, dat de menſchen, die haast hebben, groote pasſen moeten maken. Ook kan men zeer ligt op het marmer uitglijden. Menigmaal ben ik reeds gevallen.

De onderſcheidene forten en batterijen, die rondom *Venetië* liggen, zijn in eenen goeden ſtaat, en worden nog dagelijks verbeterd en verſterkt. Deze for-

forten maken de bemagtiging van *Venetië* onmogelijk en wel om de volgende reden.

Eene vijandelijke vloot kan in de *lagunen* (moerasſen), die *Venetië* omringen, geen ſlag leveren. Zich ſcheidende, wordt dezelve door de menigvuldige forten vernietigd.

Geſteld dat men het geſchut der forten tot zwijgen bragt, alsdan zoude men dezelve nog niet kunnen vermeesteren, dewijl er geene plaats tot landing is, en de forten rondom door het water beſpoeld worden. Bovendien ſtelt een vijand zich bloot, overal in de *lagunen* vast te raken. Deze moerasſen maken alzoo een *labyrinth* uit, dat *Venetië* voor allen aanſlag beveiligt. Een garnizoen van 10,000 man is daarenboven aanwezig om den lust, tot zulk een gevaarlijk waagſtuk, te verdrijven.

Venetië is geheel buiten de militaire linie en kan, bemagtigd zijnde, tot niets dienen, daar het geheel afgeſcheiden ligt. Het maakt eene wereld op zich zelve uit, maar eene wereld alwaar men niets bekomen kan, indien het niet van het vaste land wordt aangevoerd. Er valt dus niets te winnen, maar veel te verliezen bij het bemagtigen eener ſtad, die ſchier onoverwinnelijk is.

Tot handhaving van orde, met betrekking tot de ſcheepvaart en hetgeen verder toevoorzigt vereischt, liggen voor de ſtad, een linieſchip, benevens twee

 ka-

kanonneerbooten. Verder vindt men op alle punten wachtſchepen met twee à vier ſtukjes geſchut en achttien à dertig man gewapend. Het arſenaal herleeft; men werkt er ſchier onafgebroken. Er ſtaan onderſcheidene fregatten en kleinere vaartuigen op ſtapel.

Om *Venetië* te verlaten, hij zij vreemdeling of inwoner, moet men een paspoort hebben. Hetzelve wordt op het vaste land *geviſeerd*. — Men mag alles in de ſtad brengen; maar voor de meeste voorwerpen, die men wil uitvoeren, wordt betaald; ſomtijds moet men er van afgeven, en boete betalen.

Venetië heeft vele groote mannen, vooral in de ſchilderkunst, opgeleverd. De Venetiaanſche ſchool verdient de kroon boven alle anderen van *Italië*, wat koloriet en verbeeldingskracht betreft. De hoofden dezer ſchool zijn TITIAAN, de grootſte kolorist; TINTORETTO, bewonderingwaardig door het *enthouſiasme* van zijn *genie* en zijne ſtoutheid; en PAUL VÉRONESE, wiens kunstgewrochten ſteeds den liefhebbers zullen behagen, door de rijkheid van ordonnantie, de ſchoonheid der karakters, den goeden ſmaak van *draperiën*, frischheid van kleur, *élégance* en behagelijkheid. Hij muntte vooral in de groote ſtukken uit; maar was een weinig *bizarre* in de keus der kleeding zijner beelden, om welke reden men zijne ſchilderijen met den naam van ſchoone maskerades beſtempelt. Hem en TITIAAN werden en

wor-

worden nog menigmaal verwijtingen gedaan omtrent de achteloosheid hunner teekening. Beiden hebben zich daarboven verheven in de uitvoering van verkorting van ſchilderſtukken, tot plafonds dienende; vooral TITIAAN. Men zie ſlechts zijn drietal plafonds in de *ſacristy* van de kerk *della ſalute.*

Leve de Venetiaanſche ſchool! Deze ontboezeming kan ik mij niet onthouden. — Derzelver meesters hebben de natuur met eene volmaaktheid (het woord getrouwheid laten wij er af; hetzelve is van toepaſſing op de Hollandſche ſchool) nagevolgd, die de verbeelding verleidt. Hun *koloriet* is goed verſtaan en tooverachtig door de prachtige navolging der waarheid. Hunne werken dragen, het *clair obscur* betreffende, blijken van groote *intelligence*, van eene ſchoone verbeelding, van geestige toetſen, doch munten boven alles uit door eene zamenſtelling en ordonnantie, die mijne bewondering bijzonder opwekten. GIORGIONE en BASSANO, de leerlingen en navolgers van TITIAAN, hebben mede den roem der Venetiaanſche ſchool, vooral wat koloriet enz. betreft, gehandhaafd; even als de verdienstelijke BELLINO, BONIFACIO, PALMA, PORDENONE, PRÊTRE-GENOVESE, enz.

Niet minder roem verdienen de architecten en beeldhouwers van *Venetië.* — PALLADIO, SANSOVINI, VITTORIA, BARTOLOMMEO, LOMBARDI, CALENDORI en CANOVA zijn de namen van hen, die door

hunne kunstgewrochten onſterfelijk zijn. — PALLADIO is ontwijfelbaar de grootſte architekt, CANOVA de grootſte beeldhouwer der laatstverloopene eeuwen.

Dat het nieuwe mij geenszins tot eene overdrevene beoordeeling vervoert, zal mijnen lezers blijken, daar, waar ik op de groote kunstgewrochten dezer mannen terug kom. Al hetgeen ik hierboven tot hunnen roem heb gezegd, was niets meer dan eene hulde, uit eerbied en bewondering geboren.

De beſchouwing der kerken, waarmede ik mijne kunstlievende lezers, in de eerſte plaats zal bezig houden, levert reeds veel belangrijks op, om *Venetië* met hare kunstgewrochten te leeren kennen.

DE DOMKERK ST. MARCUS,

Op de St. Marcusplaats, hoewel naar het uitwendige niet zeer prachtig, maakt niettemin eene indrukwekkende vertooning. Dezelve is door onderscheidene bouwkundigen, naar de Griekſche en Arabiſche bouworde, in het jaar 976 aangelegd, en in 1071 voltooid. De lengte van het gebouw is 220 voet, waaronder het voorportaal, het koor en de muren begrepen zijn. De breedte beſlaat 148 voet. —

Door

Door het ruime voorportaal binnentredende, wordt het oog getroffen, zoo door het majestueuſe des gebouws, als door het marmer, de *bas-reliefs* en het beeldhouwwerk, waarmede hetzelve is verſierd. Het gebouw rust op 500 kolommen van *porfier*, *ſerpentine* en geäderd marmer. De *façade*, binnenmuren, gewelven, *plafonds* en de alles overtreffende vloer is van het heerlijkſte marmer; kortom, alles, wat niet van goud, brons of *moſaïque* is, beſtaat uit marmer. De in- en uitwendige *ornementen*, zijnde (in verſchillenden ſtijl) het werk van verſcheiden eeuwen, doen den voortgang in het vak der kunſten bemerken.

De *façade* is eene wel is waar vreemde, doch niettemin heerlijke vereeniging van bouwkunde. Zij is in twee rangen, elk van vijf gewelven, van onderſcheidene bouworden, verdeeld. Men ontwaart eene menigte kolommen, zoo wel door verſcheidenheid van marmer, als bouworde, bewonderingwaardig. Men ziet hier vijf groote *moſaïques* in de gewelven. De twee eerſte (ter regterzijde van den beſchouwer) ſtellen *de ontvoering van het ligchaam van St. Marcus uit de graven van Alexandrië* voor, de middelſte *het laatſte oordeel*, het vierde *de Venetiaanſche overheid, aan het ligchaam van St. Marcus eer bewijzende* en de laatſte *de kerk van St. Marcus.*

Vier andere groote *moſaïques* ſtellen voor: *de afſlating van het kruis, de verſchijning van J. C. aan de Emmausgangers, de opſtanding en de hemelvaart van J. C.*

Verder zijn opmerkingwaardig vijf bronzen deuren. Boven eene derzelve leest men: MCCC. *Bertucius Aurifex Venetus me fecit*, benevens:

Drie marmeren gekroonde bogen, zeer ſchoon gebeeldhouwd boven de groote deur, en een' anderen, die het groote venſter omvat; benevens onderſcheidene gewijde en ongewijde *bas-reliefs*, verſchillend van uitvoering en tijdperk.

Vier bronzen paarden, elk ten zwaarte van 1,750 zware Venetiaanſche ponden en gediend hebbende voor de bogen van NERO, TRAJANUS en KONSTANTIJN. In 1797 zijn dezelve naar *Parijs* vervoerd, ten einde den boog van *La place du Carrousel* te verſieren. In 1815 zijn deze paarden teruggevoerd naar *Venetië*, die reeds in 1205 de renbaan te *Konſtantinopel* verſierden. — Het is nog niet beſlist of de paarden van Romeinſchen of van Griekſchen oorſprong zijn.

Aan de linkerzijde der *façade* ontwaart men vele *bas-reliefs*, van verſchillenden ſtijl, waaronder ook eenige Egyptiſche. Voorts eene groep, voorſtellende: *Ceres op eene zegekar, door draken getrokken*, in den Perziſchen ſtijl, zeer ſchoon bewerkt; benevens *de Evangelisten*, van Venetiaanſche bewerking.

Aan de regterzijde der *façade*, aan den kant der *kleine plaats*, ontwaart men aan den hoek eene groep van *porſier*, voorſtellende *Aristogiton* en *Harmodius*, *moordenaars van Hipparchus, tiran van Athene.*

Voor

Voor de deur der kerk, aan dezelfde zijde, ſtaan twee pilaren, met karakters en hieroglyphen.

Door de groote deur het voorportaal intredende, ziet men in den vloer eenige vierkante rood marmeren ſteenen, de plaats aanduidende, alwaar de vrede tusſchen Paus ALEXANDER III en den Keizer FREDERIK I, bijgenaamd *Barbaroſſa*, tot ſtand werd gebragt.

Onder de vele *moſaïques*, die dit voorportaal verſieren, zijn opmerkenswaardig: *St. Marcus in hoogepriesterlijk gewaad*, door FRANÇOIS en VALERIUS ZUCCATO, naar de teekening van TITIAAN, in 1545; zeer ſchoon uitgevoerd. Onder *St. Marcus* ziet men zeven kleine *moſaïques* van de elfde eeuw.

De halve maan, van voren, ſtelt *de kruiſiging* en *het graf van J. C.* voor, en is door denzelfden meester vervaardigd. (1579) Op de twee halve manen, in het bovengedeelte, ter regter- en linkerzijde van de groote poort, ziet men *de opwekking van Lazarus* en *de begravenis van de H. Maagd*, alles van ZUCCATO, naar de teekening van PORDENONE, of SALVIATI. Aan de einden ziet men, benedenwaarts, *de vier Evangelisten*, bovenwaarts *de acht Profeten* en op het *fries: Engelen en Leeraars*, door dezelfde meesters.

Ter regterzijde, in hetzelfde voorportaal, is de kapel *Zeno*, met een altaar, dat voor een meesterſtuk gehouden wordt. Men onderſcheidt hier: *vier*

groo-

groote bronzen kolommen, met de meeste zorg behandeld, in het midden drie bronzen beelden voorſtellende: *de H. Maagd, met het kind Jezus, St. Johannes den Dooper* en *St. Petrus.* In het centrum der kapel is een monument, opgerigt ter eere van den kardinaal J. B. ZENO, prijkende met zijn beeld, in brons, liggende uitgeſtrekt op eene doodkist. Hierna treedt men door drie met zilver bewerkte deuren in de kerk. Boven de middelſte deur vindt men eene der oudſte *moſaïques*, van dezen tempel, voorſtellende: *J. C. gezeten tuſſchen de H. Maagd en St. Marcus.*

Om den grooten boog, in het ruim der kerk, goed te beſchouwen, plaatst men zich met den rug naar het hoofdaltaar gekeerd, in het midden der kerk. Deze boog heeft vijf afdeelingen, voorſtellende in *moſaïque*, tafereelen uit *de Openbaring.* — Het middelſte tafereel ſtelt voor *J. C. tuſſchen de zeven kandelaren*, door F. ZUCCATO, in 1570 bewerkt.

In het gewelf, dat onmiddelijk op dezen boog volgt, vertoonen zich *J. C. in de wolken, omringd van de H. Maagd, Johannes den Dooper, Engelen en Cherubynen, die het kruis aanbidden.* Alles, naar de teekening van J. TINTORETTO, door BOZZA vervaardigd. Ter regter- en linkerzijde ontwaart men apostelen en engelen, met leliën in de hand, mede van BOZZA, naar de teekeningen van ALIENSE en TINTORETTO. Verders vindt men hier van MARINI, *de uitverkorenen en de verworpenen*

bij

bij het laatſte oordeel. Het eerſte naar de teekening van TINTORETTO, het tweede naar die van MAFFÉO KRONA. — Ook verdient opmerkzaamheid een *wijwatersvat* van *porfier.* Ter regterzijde van het wijwatersvat is de kapel der doopvonten, zeer ſchilderachtig, met marmer, *bas-reliefs*, enz. verſierd.

De *moſaïque*, voorſtellende *den doop van Jezus Christus*, die den muur tegenover den uitgang naar de *kleine plaats* bedekt, is, zoowel om derzelver oudheid als warmte van *compoſitie* zeer opmerkenswaardig.

Op het altaar ziet men de *H. Maagd en twee engelen* van marmer; daar achter ſtaat een marmeren ſtoel, die, zoo men wil in *Alexandrië* is vervaardigd. Achter het altaar ziet men *Jezus Christus door Johannes gedoopt wordende.* In het midden der kapel ontwaart men een groot marmeren bekken, met een dekſel, door TITIAAN MINIO van *Padua* en DESIDERIO van *Florence*, twee *élèves* van SANSOVINO, vervaardigd. Dit ſtuk is zeer fraai bewerkt. Op het dekſel ſtaat een bronzen ſtandbeeld, zijnde *Johannes de dooper.* Ter zijde van dit bekken is aan den muur gehecht, het monument van den beroemden *doge* ANDRÉ DANDOLO, in 1354 geſtorven.

In de kerk teruggekeerd, ontwaart men: *l'oratoire de la croix.* De kolommen, welke men hier ziet, zijn meesterſtukken. Die, welke het naast bij het altaar ſtaat, munt echter boven de anderen

uit;

uit; zij is van zwart en wit porfier (zeer zeldzaam.) — Alhier is op den muur, ter linkerzijde van den beschouwer, voorgesteld *het Paradijs* door LOUIS GAETANO, naar de teekening van PILLOTTI; en daar boven *de kruisiging* van *Petrus*, *de onthoofding van Paulus*, en *Simon de toovenaar*; alles door GAETANO, naar de teekeningen van PALMA en PADOVANINO.

Ter regterzijde des beschouwers ontwaart men in den boog van het gewelf: *de marteling van St. Andreas*; teekening van ALIENSE, en daaronder *St. Thomas*, *voor een' koning staande*, naar die van TIZIANELLO; ter linkerzijde *de marteling van St. Jan* naar die van PADOVANINO; iets lager *die van St. Jacobus*, teekening van TIZIANELLO. — Deze stukken zijn in 1602 door L. GAETANO vervaardigd.

Aan den linkervleugel der groote deur, vindt men de kapel *de N. D. des Mâles*, met een zeer schoon marmeren altaar, benevens *het standbeeld der H. Maagd* in het midden der kapel. — De *mosaïques* dezer kapel stellen de geschiedenis der *H. Maagd* voor; door MICHEL GIAMBONO, in 1430 vervaardigd. — Deze kunstenaar was de eerste, die de harde en drooge manier der ouden verliet, om den stijl van VIVARINI te volgen.

Door de aangrenzende deur, aan den ingang dezer kapel, treedt men die van *St. Isidorus* binnen, bedekt met *mosaïques* van de 14ᵉ eeuw, *het leven van dezen heiligen* voorstellende. De muur, boven de

de deur dezer kapel, verdient eene bijzondere opmerking, als voorſtellende: *den ſtamboom der H. Maagd*, door VINCENT BIANCHINI, naar het ontwerp van SALVIATI, in 1542 vervaardigd. Op de marmeren leuning, die de kerk van het koor ſcheidt, doen zich veertien marmeren beelden, de *H. Maagd en de Apostelen* voorſtellende, zeer goed voor. Dezelve zijn in 1394, door gebroeders JACOBELLO en PIETRO-PAOLO DALLE MASSEGNE vervaardigd. Aan de beide zijden van den ingang van het koor ſtaan twee kostbare marmeren predikſtoelen, door rijke kolommen geſteund, en aan derzelver zijde, twee kleine altaren, zeer net van marmer bewerkt, door P. LOMBARDO (1470).

Op de beide *architraven* der kapellen *St. Petrus* en *St. Clemens*, de eene ter regter en de andere ter linkerzijde van het koor, zijn tien ſtandbeelden geplaatst.

In het koor ontwaart men zeer kostbare en met zilver bewerkte ſtoelen, waarboven twee *tribunen*. Op beide leuningen ziet men drie bronzen *bas-reliefs*, *het leven van St. Marcus* voorſtellende; allen door SANSOVINO gegoten.

Op de *balustrades*, ter zijde van het hoofaltaar, zijn acht bronzen beelden geplaatst, voorſtellende *de vier Evangelisten* door SANSOVINO en *vier leeraars*, door CALLIARI of PALIARI ontworpen.

De biechtplaats, die het hoofdaltaar bevat, wordt door vier kolommen van Grieksch marmer geſteund, waarop eenige Bijbelgeſchiedenisſen zijn uitgehouwen.

Dit

Dit altaar bezit twee ſchilderijen of *icones*, waarvan de eene tot dekking van de andere dient. Eene dezer ſchilderijen is dagelijks, de andere alleen op heilige dagen voor het publiek ten toon geſteld. Het tweede wordt aan CONE BISANTINE of PALA DORO toegekend. Hetzelve is met brandverf op eene zilveren en gouden plaat geſchilderd, en verſierd met ſnijwerk, paarlen, edelgeſteenten en andere kostbaarheden.

Dit kunstwerk werd in 976 op last van den *doge* S. PETRUS ORSÉOLO te *Konſtantinopel* vervaardigd, vervolgens uitgebreid en verfraaid te *Venetië* in 1103, 1209 en 1345.

Achter het hoofdaltaar bevindt zich nog een tweede altaar, verſierd met marmeren- en vergulde bronzen *bas-reliefs*; alles door SANSOVINO; voorts eene kleine *tribune* boven het altaar, door vier gedraaide kolommen van Oostersch albast geſchraagd. Twee dezer kolommen zijn wit en doorſchijnend. Deze worden door vermaarde ſteenkenners als eenig geacht.

Het halve gewelf, boven het altaar, is met mozaïsch marmer ingelegd, en met ornementen omgeven; in het midden ontwaart men *een zeer groot afbeeldſel van den Heiland*, zittende. Men leest er: *Petrus F.* MCCCCCVI. Aan elke zijde des altaars ſtaan twee kolommen van grooten omvang.

De marmeren ornementen als ook de bronzen deur der ſacristij zijn door SANSOVINO alleruitmuntendst vervaardigd. Twintig jaren heeft hij hieraan gearbeid. De twee voornaamſte ſieraden zijn: *de dood*

en

en opſtanding van Jezus Christus. — Onder de kleine *bustes* in *bas-relief* bemerkt men die van *de auteurs* TITIAAN VECELLIO en P. ARETIN.

De ſacristij is rijk door derzelver *moſaïques* en met zilver bewerkte ſieraden. Boven den ingang, in de halve maan, onderſcheiden zich de *H. Maagd*, zeer ſchoon, door M. L. RIZZO in de manier van TITIAAN; ter regterzijde *St. Theodorus*, en ter linker *St. Joris;* beiden door F. ZUCCATO.

Het verwulffel, dat bijzondere aandacht, om het ingelegde werk verdient, is door M. L. RIZZO, P. ALBETI en F. ZUCCATO vervaardigd. — Gebroeders ANTONIE en PAULUS van *Mantua*, de monnik VINCENT van *Verona*, CANOZZI, BERNARDIN FERRANTE en SEBASTIAAN SCHIAVONE zijn de vervaardigers van het ingelegde werk.

De ſchatkist van *St. Marcus* bevindt zich in eene geſlotene kapel, tegenover die der *notre dame des Mâles.* Voormaals was dezelve zeer rijk aan goud, edelgeſteenten, paarlen en kostbare voorwerpen, waarvan het meerendeel van *Konſtantinopel* herwaarts was gebragt; thans bevat dezelve niets dan eenige reliquiën, en andere voorwerpen, die om de ſchoonheid van bewerking, waarde bezitten. Deze ſchatkist is in twee afdeelingen verdeeld. De eerſte afdeeling bevat de reliquiën. De Latijnſche en Griekſche inſcriptiën, hier bijgevoegd, geven duidelijk te kennen, dat zij uit de laatſte eeuwen van het Oosterſche keizerrijk afkomſtig zijn. De bewaring derzelve is aan hen, die in deze kerk de dienst doen,

aanvertrouwd. De tweede afdeeling bevat vazen, koppen en offerſchalen van de grootſte ſchoonheid, met brillanten en edelgeſteenten, in goud en zilver gezet, omgeven; benevens zeer oude en kostbaar bewerkte kristallen. Deze afdeeling wordt in de koninklijke munt bewaard, totdat het gouvernement eene plaats voor dezelve zal hebben aangewezen.

DE KERK ST. ZACHARIAS

Prijkt met eene rijke marmeren *façade* en bezit de navolgende kunstwerken:

Het ſtandbeeld van Johannes den dooper, door A. VITTORIA. Eene ſchilderij: *notre dame en eenige Heiligen*, door J. PALMA. Een *altaar*, geteekend en gebeeldhouwd door A. VITTORIA, met eene ſchilderij: *St. Zacharias* voorſtellende, door J. PALMA. — Op het altaar ziet men eene overheerlijke madonna, en ter regterzijde op den muur: *de H. Maagd van eenige Heiligen omringd*, door PALMA (den ouden). *Drie voortreffelijke en rijk verſierde houten altaren*, door J. en A. MURANESO. *Een zeer ſchoon hoofdaltaar*, rijk in marmer, met *den tabernakel*, door J. PALMA vervaardigd. — In het koor is een ſchoon ſtukje van J. BELLINO, *de beſnijdenis van Jezus Christus* voorſtellende, doch half vergaan.

Bij

Bij de facristij is *het monument van A. Vittoria*, door hemzelven vervaardigd, benevens een zwarte fteen, waaronder zijne asch rust. (Deze verdienftelijke kunftenaar ftierf in 1608 in den ouderdom van 83 jaren.) Eene fchilderij voorftellende, de *H. Maagd, het kind Jezus en vier heiligen.* Hetzelve is een der beste werken van J. BELLINO. (1505)

Een dito, voorftellende, den *Zaligmaker*, *St. Zacharias* en *eenige heiligen*, door SALVIATI.

Ik bezocht ook *de Griekfche kerk*, met eene fierlijke *façade*, door SANSOVINO gebouwd. — Het is zeer *interesfant* de mis in deze kerk bij te wonen en de eigenaardige kleederdragt der bezoekers op te merken. Opmerkenswaardige fchilderijen bevat dezelve niet.

DE KERK ST. LAURENTIUS

Prijkt met een voortreffelijk hoofdaltaar, rijk verfierd met marmer, brons, beelden en zes groote kolommen; alles zeer fchoon door CAMPAGNA.

Zij bevat eenige goede fchilderijen, waaronder men *eene kruifiging*, door BALTHASASAR D'ANNA gefchilderd, opmerkt. — Aan deze kerk grenst het werk-

huis voor arme lieden; hetzelve kan 2,000 zielen bevatten.

DE KERK ST. FRANÇOIS DE LA VIGNA

Is van zeer fchoonen vorm en grooten omvang, zij bevat zeventien kapellen en even zoo vele altaren, en is onder opzigt van SANSOVINO in 1534 gebouwd.

De *façade* is het werk van A. PALLADIO, den grootften *architekt* der laatfte eeuwen. Twee bronzen beelden, *St. Paulus* en *Mozes* voorftellende, verfieren dezelve; zij zijn door TITIAAN ASPETTI vervaardigd. — Op de twee wijwatersvaten zijn de door VITTORIA vervaardigde bronzen ftandbeelden van *Johannes den dooper*, en *St. Franciscus d'Asfise* geplaatst. Ter regterzijde, in de eerfte kapel, treft men een fchoon altaarftuk van SALVIATI aan. Hetzelve ftelt *Johannes den dooper*, *St. Jacobus* en *andere heiligen* voor. Ter regterzijde, op den muur, ontwaart men den *Heiland*, *de H. Maagd* en *eenige heiligen*, door J. PALMA gefchilderd. Ter linkerzijde *Magdalena aan de voeten van Jezus Christus* door A. VICENTINO. (befchadigd.)

In de tweede kapel ontwaart men eene fchilderij, voorftellende: *Maria de Boodfchap ontvangende*; door PENNACCHI, in de manier van J. BELLINO, en daar tegenover *Het H. Avondmaal van Jezus Christus*, door SANTA CROCE. — De derde kapel be-

bevat een altaarſtuk, voorſtellende *de verheerlijking der H. Maagd*, benevens vier heiligen, door J. PALMA. De vierde kapel bevat *de Opſtanding*, door PAUL VÉRONESE (zeer ſchoon). De vijfde: *den doop van Jezus Christus* door J. B. FRANCO. De zesde een oud ſtuk, voorſtellende *de H. Maagd, het kind Jezus aanbiddende*, door A. DE NÉGRÉPONT, met veel zorg bewerkt.

In de groote kapel bevinden zich twee voortreffelijke marmeren monumenten, die den muur aan beide zijden bedekken, men ſchrijft dezelve aan SCAMOZZI toe. — Zij zijn ter herinnering aan TRIADANO GRITTI en den *doge* ANDRÉAS GRITTI opgerigt.

In de *capella ſanta* treft men eene ſchilderij van J. BELLINO aan, in 1507 vervaardigd. Dezelve ſtelt *de H. Maagd met het kind Jezus en andere heiligen* voor. (beſchadigd.) — Aan het einde van den *corridor* is een tuin met arcades. Men ziet hier eene rots en een kamertje, waarin *St. Franciscus* voor een venſter ſtaat.

De ſacristij intredende, ontwaart men op het altaar ter regterzijde, een ſtuk door P. VÉRONESE, met olieverf op den muur geſchilderd; hetzelve ſtelt *Notre Dame in het midden der engelen* voor.

Het altaar ter linkerzijde bevat een ſtuk in drie vakken, voorſtellende *St. Jeronimus*, *St. Bernardus* en den bisſchop *St. Lodewijk*, door DAL FIORE of A. DE NÉGRÉPONT; beiden waren zeer vermaard in het begin der 15e eeuw.

Boven het altaar ziet men eene kopij van het *H. Avond-*

Avondmaal van VÉRONESE; zeer wel door VALENTIN LE FEVRE uitgevoerd. — Het origineele ſtuk werd door de republiek van *Venetië* aan LODEWIJK XIV geſchonken.

De beſchouwing in de kerk voortzettende, ziet men den predikſtoel, waarboven eene ſchilderij geplaatst is, met den *Heiland*, en den *Almagtigen Vader;* zeer ſchoon door SANTA CROCE geſchilderd. Vervolgens treft men in de eerſte kapel een voortreffelijk altaarſtuk van PAUL VÉRONESE aan, hetwelk de *H. Maagd en eenige heiligen* voorſtelt, en onder de beste werken van dezen meester gerangſchikt mag worden. In de tweede kapel vindt men *een altaarſtuk* van SALVIATI, *de H. Maagd*, *St. Antonie en St. Bernardus* voorſtellende; in de derde het marmeren ſtandbeeld van *S. Gérard Sagredo*, op het altaar ſtaande, en hierboven eene groep, *de H. Maagd tusſchen twee engelen* voorſtellende, alles door ANDRÉAS COMINELLI gebeeldhouwd. — Op de muren ter zijde ziet men het marmeren monument van den *doge Sagredo*, en dat van den aartsvader *Alvise Sagredo* (1743).

De vierde kapel bevat drie beelden, verbeeldende: *St. Antonius*, *St. Roch* en *St. Sebastiaan*, door A. VITTORIA bearbeid. Het altaar in de vijfde kapel, bevat eene door FRÉDÉRIC ZUCCATO in 1564 met olieverf op marmer geſchilderde *aanbidding der wijzen;* boven het altaar ziet men *de opſtanding van J. C.*, in *fresco*, door J. B. FRANCO, en aan de beide zijden des altaars twee bronzen ſtand-

ſtandbeelden, door TITIAAN ASPETTI vervaardigd.

DE ST. PIETERSKERK.

Dezelve werd in 1621 onder opzigt van den architekt J. GRAPIGLIA herbouwd en is van zeer grooten omvang. De *façade* is in den ſtijl van PALLADIO, door F. SMERALDI verordend. Deze tempel was, gedurende de eerſte eeuwen der republiek, de hoofdkerk van *Venetië*, totdat in 1807, de aartsvaderlijke ſtoel naar de kerk van *St. Marcus* werd overgebragt. Binnen dezelve bevindt zich een zeer antieke marmeren predikſtoel, in den vorm eens zetels. Men gelooft vrij algemeen, dat ST. PETRUS zich te *Antiochië* van dezen predikſtoel heeft bediend. Anderen, die gelooven beter onderrigt te zijn, willen, dat dezelve van eenen Afrikaanſchen vorst afkomſtig is. Ter regterzijde op den muur, in de groote kapel, ziet men eene ſchilderij: *St. Laurentius Giustiniani, die Venetië van de pest verlost*, door A. BELLUCCI geſchilderd; ter linkerzijde ontwaart men *denzelfden heiligen, aalmoezen uitdeelende*, zijnde het ſchoonſte ſtuk van GREGORIUS LAZZARINI (1691).

In de kapel *Vendramin*, die geheel van marmer is, bevindt zich eene ſchilderij op het altaar, *N. D. en de zielen in het vagevuur* voorſtellende;

dezelve is een der beste ſtukken van LUC GIORDANO.

Boven de getraliede deur, van *de kapel aller heiligen*, ziet men eene ſchilderij, *St. Joris* voorſtellende. De ſchilderij, op het altaar, is van mozaïek en zeer ſchoon door ARMINIO ZUCCATO, naar de teekening van J. TINTORETTO, in 1570 vervaardigd.

DE ST. JOZEFSKERK.

Ter regterzijde de kerk binnentredende, boeit eene ſchoone ſchilderij, van J. TINTORETTO, boven het altaar geplaatst, het oog; dezelve ſtelt *St. Michaël*, *den aartsengel* en *den raadshcer Buono* voor; de eerſte is in kuras, met witte, roode en zwarte vleugels, tusſchen welke, eenigzins achterwaarts, eene zon ſchittert. De ſchilderij, op het altaar, in het koor geplaatst, is mede door J. TINTORETTO zeer fraai geſchilderd; zij ſtelt *de geboorte van J. C.* voor. Ter linkerzijde aan den muur ziet men het praalgraf van den raadsheer *H. Grimani*, in 1570, door A. VITTORIA vervaardigd.

In de kerk terugkeerende, ontwaart men een voortreffelijk en ſchoon bewerkt praalgraf van den *doge Marino Grimani en zijne echtgenoot*, door SCAMOZZI verordend, en met brons, beeldwerk, enz., door CAMPAGNA verſierd.

DE KERK ST. MARTIN

Is, zoo men vermeent, in 1540 door SANSOVINO gebouwd. Men ziet er een praalgraf ter eere van den *doge F. Erizzo* opgerigt, dat door M. CARMERO in 1633 is vervaardigd; voorts een ſchoon altaarſtuk, in de kapel bij het koor, van SANTA CROCE: *de Opſtanding van J. C.* voorſtellende. In de groote kapel treft men de door TULLIUS LOMBARDO zeer ſchoon bewerkte doopvont aan; en in de laatſte kapel, een altaarſtuk, *den Evangelist Johannes* voorſtellende, zeer goed door M. PONZONE geſchilderd. De *tribune* van het orgel is verſierd met eene zeer ſchoone ſchilderij, *het H. Avondmaal* voorſtellende, door SANTA CROCE, in 1549 vervaardigd. Bij het bezigtigen dezer kerk, bemerkte ik eerst, dat de vrouwen roode shawls over het hoofd droegen.

DE KERK ST. JAN *en* BRAGORA

Bezit voortreffelijke ſchilderſtukken, als: *de geeſeling* en *de krooning met de doornen*, door LÉONARD CORONA; *Konſtantin en St. Helena*, *het kruis helpende torſchen; de dood van J. C.*, beiden

door CIMA. (Het laatſte ſtuk heeft bij de herſtelling, die men er aan gedaan heeft, veel verloren.) *De Opſtanding van J. C.*, door VIVARINI (1498). Deze drie ſtukken zijn zeer ſchoon uitgevoerd. Voorts ziet men, achter het eerſte altaar, eene ſchilderij, *het H. Avondmaal van J. C.* voorſtellende, door PARIS BORDONE (ſlecht herſteld); waarboven een klein ſtukje, in de manier van PALMA, den ouden, *St. Veronika* voorſtellende.

Achter het tweede altaar ontwaart men *J. C., de voeten der Apostelen waſchende*; en achter het derde: *J. C., voor Pilatus gevoerd*, beiden door J. PALMA. Boven deze laatſte ſchilderij ziet men drie beelden, op een' gouden grond: *de H. Maagd*, *St. Andréas* en *Johannes den Dooper*, door B. VIVARINI; vervolgens nog drie andere beelden: *St. Andréas*, *St. Hieronimus* en *St. Martin*, welke men vermeent tot de eerſte proeven van CASPACCIO te behooren.

In de kerk *St. Marie de la piété*, bevindt zich een zeer ſchoon, door BAPTIST TIEPOLO, in *fresco* geſchilderd *plafond*. Aan deze kerk grenst het *vondelingshuis*, alwaar men ook aan jonge meisjes de muzijk en zangkunst onderwijst.

DE KERK ST. GEORGE MAJEUR.

Dit voortreffelijk gebouw werd in 1556, onder opzigt van A. PALLADIO, begonnen, doch is eerst in 1610, eenige jaren na diens dood, voltooid geworden, waaraan het ook is toe te schrijven, dat er eenige gebreken in opgemerkt worden. — (Het verwulf, b. v., vind ik wat kort op de pilaren gedrongen.) — SCAMOZZI heeft er eenige kleine veranderingen aan bewerkstelligd. De *façade*, van *gemengde bouworde*, prijkt met eenige marmeren beelden, waaronder men die van *St. George* en *St. Stephanus* opmerkt, zij zijn door J. DAL MORO gebeeldhouwd.

De kerk, die elf altaren bevat, prijkt inwendig met twee kolommen, van zeer schoon geaderd marmer. Boven dezelve bevindt zich het monument van den *doge Léonard Dona*, in 1612 gestorven; aan beide zijden van de deur ontwaart men de *vier Evangelisten*, door A. VITTORIA vervaardigd; ter regterzijde is het monument van den generaal en *procurator Laurent Venier*.

De schilderij van het eerste altaar stelt *den doop van J. C.* voor, door J. BASSANO geschilderd, doch zwart geworden. Het tweede altaar is met een groot houten *Crusifix* versierd, zoo men meent, door MICHELOZZI, een' leerling van DONATELLO, vervaardigd. De schilderij van het derde altaar stelt

de

de marteling van eenige heiligen, en die van het vierde *de gekroonde H. Maagd* voor, beiden door J. TINTORETTO geſchilderd.

Het hoofdaltaar is zeer ſchoon van marmer en brons, naar de teekening van ALIENSE, door CAMPAGNÉ bewerkt; de twee engelen, ter zijde geplaatst, zijn van BOSELLI. De alleruitmuntend bewerkte houten koorſtoelen, het leven van *St. Benediktus* voorſtellende, zijn het werk van ALBERT DE BRULE, van *Vlaanderen.* Het eerſte altaarſtuk ſtelt *de Opſtanding van J. C.*, benevens *de portretten van eenige Venetiaanſche raadsheeren* voor, door J. TINTORETTO. *De marteling van St. Stephanus*, door denzelfden meester, verſiert het tweede altaar. Op het derde altaar prijkt eene ſchilderij van M. PONZONE, *St. George* voorſtellende; het vierde is met het ſtandbeeld van de *H. Maagd*, door CAMPAGNA bewerkt, verſierd; het vijfde bevat: *de marteling van St. Lucia*, door L. BASSANO geſchilderd. De ſchoone klokkentoren dezer kerk is naar de ſchets van den priester BENEDIKTUS BURATTI vervaardigd.

Het aangrenzend klooster is een voortreffelijk vierkant, naar de Joniſche bouworde.

De eetzaal en de ruime cellen zijn zeer ſchoon, door A. PALLADIO vervaardigd. Hier vindt men een' uitmuntenden trap van LONGHÉNA.

DE KERK ST. MARIE DE LA SALUTE

Mag, om derzelver pracht, ſchoonheid en meesterſtukken, in het vak van ſchilder- en beeldhouwkunst, als een der merkwaardigſte tempels van *Venetië* aangemerkt worden. Zij is zelfs door derzelver ornementen eenigzins overladen. Men telt er 125 ſtandbeelden; de *coupole* is mede zeer ſchoon. Zij is in 1631 onder opzigt van den architekt B. LONGHÉNA gebouwd.

De kerk binnentredende, ontwaart men, ter regterzijde, drie altaren, met drie ſchilderijen van LUC. GIORDANO, zijnde: *Maria preſentatie*, de *hemelvaart* en de *geboorte der H. Maagd.*

Het hoofdaltaar is rijk, maar met weinig ſmaak bewerkt. Het is verſierd met beelden en beeldhouwwerk van *carrarisch* marmer, en door JUSTE DE CURT uitgevoerd. Voorts vindt men er een' kandelaar van brons, meer dan zes voet hoog. Dezelve is door ANDRÉ ALEXANDRE BRESCIANO bewerkt, in de manier van VITTORIA, en wordt na die, welke in de kerk *St. Antonius van Padua* wordt gevonden, als de ſchoonſte in *Venetië* geacht. Zes andere kandelaren, mede van brons, en waarſchijnlijk door denzelfden kunſtenaar vervaardigd, verſieren de heilige tafel.

Het *plafond* in het koor is in drie vakken verdeeld; *Elias*, het *manna* en *Habakuk* voorſtellende

de, door SALVIATI geſchilderd. Men vindt hier ook meesterſtukken van TITIAAN.

Het altaarſtuk, in de *ſacristy*, is van PADOVANINO, en ſtelt *N. D. de la Salute* voor. Aan de zijden der kapel, ziet men *St. Sebastiaan*, door BASAITI; en eene goede ſchilderij van TITIAAN (zijne eerſte manier) *St. Marcus*, *door vier heiligen omgeven*, voorſtellende; en op den muur ter regter zijde: *de bruiloft te Kanaän*, zeer ſchoon, door J. TINTORETTO; waar tegenover twee ſtukken van SALVIATI: *David*, *als overwinnaar* voorſtellende. Boven de groote deur bevinden zich nog drie ſtukken van dezen meester, waarvan het eene *het H. Avondmaal van J. C.*, en de twee andere: *Saul*, *David met de lans willende dooden*, voorſtellen. Onder deze laatſten ziet men, ter linkerzijde: *de H. Maagd in de wolken*, en ter regter: *St. Roch en andere heiligen*, het eerſte door PENNACCHI en het laatſte door HIERONIMUS DE TREVISE vervaardigd. In de ruimten, tusſchen de venſters en de vier hoeken, ziet men *Simſon* en *Jonas*, *door* PALMA; en *Melchizedek* en *Abraham*, door SALVIATI; onder welke laatſte een ſtuk van CHRISTOFFEL VAN PARMA: *de H. Maagd*, *met het kind Jezus*, voorſtellende. Het *plafond* is met drie overheerlijke meesterſtukken, van TITIAAN, verſierd, die in zijnen besten tijd zijn geſchilderd; deze zijn: *de dood van Abel*, *Abrahams offerande* en *David Goliath overwonnen hebbende.*

In de kerk teruggekeerd en de wandeling ter regter-

terzijde voortzettende, vindt men, op het eerste altaar, eene schilderij, *de nederdaling van den H. Geest* voorstellende, in 1541, door TITIAAN, in den ouderdom van 64 jaren geschilderd. Op het tweede altaar ziet men *Venetië voor St. Antonius*, door LIBERI; en op het derde: *de Boodschap*, waarschijnlijk van denzelfden meester.

Deze kerk werd op last der Venetiaansche republiek met gewone pracht gebouwd, ter vervulling eener belofte, die in 1630, toen de pest in deze hoofdstad meer dan 44,000 inwoners wegsleepte, gedaan werd.

Het prachtige, aan deze kerk grenzende, klooster, werd in 1670, naar de teekening van LONGHÉNA, gebouwd. In 1818 vestigde er zich het Seminarium.

In het *oratoire* bewaart men de asch van SANSOVINO, benevens deszelfs *buste*, door VITTORIA gebeeldhouwd. Men vindt hier eene uitgebreide boekerij, doch weinige goede schilderstukken. Het klooster is rijk aan *bas-reliefs*, inscriptiën, beelden en andere monumenten, en neemt nog dagelijks toe in rijkdom, door de zorg van den opzigter, abt MOSCHINI.

DE KERK ST. LUCAS.

Het schoone altaarstuk stelt voor: *St. Lucas, het Evan-*

Evangelie ſchrijvende, door PAUL VÉRONESE. Voorts ziet men op de muren aan beide zijden twee ſtukken van ALVISE DAL FRISO, en het portret van *Aretin*, die in deze kerk begraven ligt; alsmede in de kapel, ter linker zijde, de marmeren *buste* van den Beijerſchen ſchilder J. C. LOTH, in 1698 geſtorven, wiens asch in deze kapel rust.

DE KERK ST. JOB

Bezit eene ſchilderij van CARLETTO CALLIARI, *de H. Maagd en andere beelden* voorſtellende; en eene van PARIS BORDONE: *St. Petrus*, *St. Nicolaas* en *St. Andréas* verbeeldende. Dit ſtuk is zeer goed uitgevoerd. In de *ſacristy* bevindt zich een klein, doch ſchoon ſchilderſtuk, van J. BELLINO, dat veel van den ſtijl van CATINA heeft. Hetzelve ſtelt *de H. Maagd*, *St. Catharina* en *Johannes den Dooper* voor.

DE KERK DER BARREVOETERS

Is naar de teekening van den architekt LONGHÉNA gebouwd. De *façade* is van *carrarisch* marmer. Zij is, offchoon door rijk beeldhouw- en ſchilderwerk overladen, zonder eenigen ſmaak. In de tweede kapel treft men een prachtig altaar aan, naar de teekening van J. POZZO bewerkt, voorts het ſtand-

beeld

beeld van *St. Theresia*, door BALDI, en twee schilderstukken, de mirakelen dezer heilige voorstellende, door BAMBINI vervaardigd. Het *plafond* is van TIEPOLETTO.

Achter het hoofdaltaar, in de groote kapel, welke naar de teekening van VIVIANI en FRA POZZO gebouwd is, bevindt zich eene goede schilderij van J. BELLINO, *de H. Maagd met het kind Jezus* voorstellende. De tweede kapel is, naar de teekening van FRA POZZO, door den beeldhouwer J. TORRETTI voltooid. Het *plafond* der kerk stelt *de verplaatsing van het heilig huis van St. Loretto* voor, door TIEPOLETTO geschilderd en door MINGOZZI COLONNA met ornementen versierd. Het geheel is zwak van kleur.

DE KERK ST. LUCIA

Is, naar de teekening van PALLADIO, in 1609 voltooid. De inwendige bouworde dezer kerk is zeer schoon en dezen grooten bouwmeester waardig.

In de eerste kapel vindt men *de hemelvaart van St. Lucia*, en aan beide zijden twee stukken, *onderscheidene bedrijven dezer heilige* voorstellende. Een en ander is door PALMA vervaardigd.

Het hoofdaltaar prijkt met een' zeer schoonen *tabernakel*, en de marmeren *buste* van B. MOCENIGO, door VITTORIA gebeeldhouwd. In de derde kapel ziet men een altaarstuk, *St. Joachim*, *St. Anna*

na en andere heiligen voorſtellende, door J. PALMA; en beneden het orgel een altaar, met eene ſchilderij, *de H. Maagd in de kribbe* verbeeldende, door denzelfden meester.

De bezigtiging der kerk voortzettende, ziet men, tegenover het hoofdaltaar, twee altaren aan den muur gehecht. Het eerſte prijkt met eene ſchilderij van L. BASSANO, verbeeldende *St. Augustinus*, en het tweede met eene van J. PALMA, *St. Thomas d'Aquin* en *eenige Engelen* voorſtellende. De orgeldeuren en andere ſchilderſtukken, in het rond der kerk geplaatst, zijn mede van J. PALMA.

DE KERK DU REDEMPTEUR

Is een meesterstuk van A. PALLADIO, vooral wat het inwendige betreft. Dezelve is in 1578 door dien beroemden bouwmeester verordend. Derzelver vorm is een Latijnsch kruis, de *façade* is naar de zamengeſtelde en beide vleugels naar de Corinthiſche orde. Tusſchen de kolommen zijn de beelden van *St. Franciscus* en *St. Marcus* geplaatst, die door CAMPAGNE in marmer gebeeldhouwd zijn.

De kerk binnentredende, is men verrukt over ſmaak en pracht; men kan het oog van de heerlijke verordening niet afwenden. Dezelve bezit ook vele goede ſchilderſtukken en beeldhouwwerk. Op de beide wijwatersvaten zijn twee bronzen beelden geplaatst,

plaatst, *Johannes den Dooper* en *den Heiland* voorſtellende, door F. TERILLI in 1610 vervaardigd. De drie altaren, ter regterzijde, prijken met drie ſchilderſtukken: van F. BASSANO, van de leerlingen van PAUL VÉRONESE en van J. TINTORETTO: *de geboorte, den doop* en *de geeſeling van J. C.* voorſtellende.

Het *hoofdaltaar* is te veel met ornementen overladen; hetzelve is in 1679 door MAZZA vervaardigd. De twee bronzen ſtandbeelden van *St. Franciscus* en *St. Marcus*, die hetzelve verſieren, zijn zeer ſchoon, door J. CAMPAGNE daargeſteld. — In de *ſacristy* ziet men *eene N. D. en eenige heiligen*, door J. PALMA, en in eene kas, daar tegenover, eene keurige en kostbare ſchilderij van J. BELLINO, *de H. Maagd, het kind Jezus en twee engelen* voorſtellende. Boven deze kas bevindt zich nog een goed ſtuk van denzelfden meester, *de H. Maagd, St. Johannes en St. Catharina* verbeeldende.

Na een' kleinen tuin met galerijen bezigtigd te hebben, werd mij door de bedelmonniken van het aangrenzend klooster, in eene der kapellen, nog een voortreffelijk ſtuk van J. BELLINO aangewezen. Hetzelve ſtelt *de H. Maagd en het kind Jezus tusſchen twee heiligen* voor.

De Kerk, die aan het gasthuis der ongeneeslijken (*incurables*) grenst, is door DA PONTE of SANSOVINO gebouwd. Zij is ingerigt tot leerſchool voor de muzijk en bevat de volgende ſchilderſtukken:

St. Urſula met hare gezellinnen, door J. TINTORETTO. *Een cruſifix*, zoo men vermeent van PAUL VÉRONESE. *St. Christina met twee engelen*, door J. ROTHENAMER of MARTIN DE VOS, beiden navolgers van PAUL VÉRONESE.

Het *plafond* is in drie groote vakken verdeeld. Het eerſte ſtelt *de gelijkenis der wijze maagden* voor, door PADOVANINO. Het tweede, *het Paradijs*, door PERANDA en MAFFEI; het derde *de gelijkenis van den man, die zonder bruiloftskleed aan de tafel verſchijnt*, door PRÊTRE GENOVESE. Het eerſte en laatſte ſtuk is zeer ſchoon geſchilderd.

Het hoofdaltaar in

DE KERK DE N. D. DU ROSAIRE

Prijkt met een' prachtigen *tabernakel*, met kostbare en groote kolommen, door LAPISLAZULI vervaardigd. Voorts bezit dezelve eene ſchilderij, door J. TINTORETTO, zijnde *een cruſifix, aan welks voet de H. Maagd en de vrouwen gezeten zijn.*

Deze Kerk, door GEORGE MASSARI gebouwd, is met vele beelden en *bas-reliefs* van J. M. MORLAITER verſierd.

DE

DE KERK DE ST. GERVAIS EN ST. PROTAIS

Werd in de 16e eeuw, in den ſtijl, naar PALLADIO gebouwd. Men vindt er eene zeer oude ſchilderij, *St. Griſogone te paard* voorſtellende. Dit ſtuk is op eenen vergulden grond, in de manier van de 14e eeuw, geſchilderd. Voorts *de Boodſchap*, door J. PALMA.

Op het vierde altaar ziet men zeer ſchoone en fijn bewerkte marmeren *bas-reliefs*, in de 15e eeuw bearbeid. Tegenover dit altaar, in de kleine kapel, een zeer ſmaakvol altaar, met eene ſchilderij van D. TINTORETTO, *het cruſiſix met de drie vrouwen*, en in de groote kapel *een tafereel van den zondvloed* en *den kindermoord;* beiden door S. MAZZONI, met medewerking van BAMBINI, vervaardigd.

De kapel van het *H. Sacrament* prijkt met een zeer rijk en voortreffelijk altaar, met beeldhouwwerk, in den ſtijl der LOMBARDI's, verſierd. Boven het altaar vindt men een ſchoon ſtuk, hetwelk men aan J. BELLINO toeſchrijſt; hetzelve ſtelt *de H. Maagd met het kind Jezus* voor.

De marmeren predikſtoel is weder een meesterſtuk.

DE KERK ST. SEBASTIAAN

In 1506 door SERLIO gebouwd, is rijk in kunst-

werken. In het voorportaal, regterzijde is, een altaar met een ſchoon *Nikolaasbeeld*, van TITIAAN. In de eerſte kapel (in de Kerk) bevindt zich een allerliefst ſchilderijtje, op het altaar, van PAUL VÉRONESE, *de H. Maagd met het kind Jezus* voorſtellende. In de tweede kapel ziet men, op het altaar, het beeld van de *H. Maagd met het kind Jezus en Johannes den Dooper*, voortreffelijk door T. LOMBARDO, een *éleve* van SANSOVINO gebeeldhouwd. In de derde kapel vindt men eene ſchilderij, door PAUL VÉRONESE, in 1565 vervaardigd; en *den gekruisten Heiland met de drie vrouwen* voorſtellende. Voorts ontwaart men het praalgraf van *Livius Podacataro*, Aartsbisſchop van *Cyprus*, in 1555 geſtorven, door J. SANSOVINO bewerkt.

In de kapel ter zijde is een ſtuk van J. PALMA, de *H. Maagd*, *St. Hieronimus* en *St. Charles* voorſtellende.

In de groote kapel vindt men een klasſiek ſtuk van PAUL VÉRONESE, van het jaar 1560, *de eerſte marteling van St. Titulaire* voorſtellende. Ter zijde op den muur de *tweede marteling van St. Sebastiaan*; en de *martelaars Marc* en *Marcellin*, *door St. Sebastiaan bemoedigd.* Beide ſtukken, vooral het laatſte, zijn zeer ſchoon door PAUL VÉRONESE, in 1565, geſchilderd. — Deze vermaarde kunſtenaar ſtierf den 19 Mei 1588. — Bij het orgel ontwaart men zijne buste, door C. BOZZETTI vervaardigd. Het orgel is door PAUL VÉRONESE geteekend en door A. VITTORIA gebeeldhouwd. De deuren, enz., zijn door den eerſten beſchilderd.

Het

Het *plafond* der *facristy* is geheel door PAUL VÉRONESE, in zijne eerste manier, in 1555, gefchilderd. De kinderen, die men in de ovalen ontwaart, zijn door een' zijner kweekelingen vervaardigd.

Voorts vindt men hier de volgende kunstwerken: *De geboorte van J. C.*, door BAPTISTE VAN VERONA. *De ladder Jacobs. Jonas, door den walvisch uitgefpuwd. De opftanding.* Allen van BONIFACIO. *De ftraf der flangen*, door J. TINTORETTO. *Het crufifix en twee heiligen*, zoo men vermeent, van RAPHAEL VAN VERONA. *De doop van J. C. Abrahams offerande. J. C. in den hof* (zeer fchoon), door BONIFACIO.

De *facristy* verlaten hebbende, beklom ik de eerfte verdieping, alwaar men het koor en de galerijen vindt, en welker muren door PAUL VÉRONESE in zijne eerfte manier *al fresco* zijn befchilderd. (befchadigd). In de hoeken ontwaart men vier beelden in pleister, door J. CAMPAGNA in 1582 vervaardigd. Achter den predikftoel bevindt zich eene kapel, met kostbaar marmer verfierd, welker altaar met een fchilderijtje, *de Kruisdraging* voorftellende, verfierd is; hetzelve is van een goed fchilder der Venetiaanfche fchool, doch eenigzins door de vochtigheid befchadigd. Ter zijde van dit altaar prijken *St. Marcus* en *St. Antonius*; en *de buste van Marcus Antonius Grimani*, door A. VITTORIA in 1564 in marmer vervaardigd. De tweede kapel bevat een altaarftuk van PAUL VÉRONESE (1565), *den doop van J. C.* voorftellende. In het voorportaal is eene

kleine kapel, met eene *mosaïque*, *de bekeering van Paulus*, door ARMINIUS ZUCCATO in 1588 vervaardigd. Het *plafond* der kerk is zeer schoon door PAUL VÉRONESE geschilderd, en stelt *de geschiedenis van Esther en Mordechai* voor.

DE KERK VAN DEN ENGEL RAPHAEL,

Door FRANÇOIS CONTINI in 1688 gebouwd, bevat eenige goede schilderstukken, als: *De verheerlijking der H. Maagd en eenige heiligen*, door A. VICENTINO. *Het H. Avondmaal*, door BONIFACIO. *De straf der slangen*, door ALIENSE (1588). *De hoofdman voor J. C.*, door ALVISE DAL FRISO. *St. Franciscus*, door J. PALMA.

DE KERK ST. NIKOLAAS,

Eene der oudste van *Venetië*, bezit, in derzelver derde kapel, een schoon altaar met vier kostbare marmeren kolommen. Voorts zes schitterende marmeren kolommen, die de kerk van het koor scheiden.

Het *plafond* van het koor stelt voor: *St. Nikolaas, door engelen ten hemel opgenomen.* Dit is door CARLETTO CALLIARI geschilderd. Boven de

kroon-

kroonlijst, die het koor omringt, ziet men *eenige trekken uit het leven van dien heiligen*, twee ſtukken uit de ſchool van PAUL VÉRONESE, voorts een ſtuk van CALLIARI en een van PALMA, hetzelfde onderwerp betreffende.

Ter zijde van het hoofdaltaar ziet men *de geboorte van St. Nikolaas*, en *een mirakel van dien heiligen*, door P. MALOMBRA; ter linkerzijde, *twee andere mirakelen van dienzelfden heiligen*, door A. VICENTINO. Nog vindt men in eene der kapellen een voortreffelijk marmeren altaar, waarop eenig beeldhouwwerk de plaats eener ſchilderij inneemt. Hetzelve is in den ſtijl der LOMBARDI's vervaardigd. Het gewelf dezer kapel ſtelt *den Almagtigen Vader, eenige engelen en de Evangelisten* voor, door ALVISE DAL FRISO. Op het orgel ziet men *de mirakelen van St. Martha*, door CALLIARI.

Boven de kroonlijst bevinden zich twaalf ſchilderſtukken, als: ter regterzijde: *De opſtanding*, door J. PALMA. *De doode Christus*, door ALVISE DAL FRISO. *De kruiſiging*, *St. Veronika*, *de geeſeling*, *J. C. voor Herodes*, van de ſchool van PAUL VÉRONESE.

Ter linkerzijde: *de geboorte*, *de aanbidding der wijzen*, *de beſnijdenis*, *de doop*, *het gebed in den hof* en *de gevangenneming van J. C.*; allen door ALVISE DAL FRISO.

Het *plafond* is in drie vakken verdeeld, waarvan het middelſte *de verheerlijking van St. Nikolaas*, door F. MONTEMEZZANO, en de twee anderen *eenige*

trekken uit het leven van dien heiligen voorſtellen. Deze zijn door L. CORONA vervaardigd.

DE KERK DE N. D. DES CARMES.

Het eerſte altaar prijkt met een zeer ſchoon ſtuk van J. TINTORETTO, in de manier van SCHIAVONE, *de aanbieding van het kind Jezus aan Simeon* voorſtellende. Het derde is verſierd met eene zeer goede ſchilderij van J. B. CIMA DE CONEGLIANO, *de geboorte van J. C.*, en het vierde prijkt met *N. D. des Carmes aangebeden.* Het is het werk van PACE PACE, in 1692 vervaardigd.

De *ſacristy* bevat een altaarſtuk, *de Boodſchap* voorſtellende, door J. PALMA; en op den muur ter regterzijde *eene kruisaflating*, van de Venetiaanſche ſchool, en ter linkerzijde eene kopij van *de kruiſiging*, door TINTORETTO.

In de groote kapel ontwaart men de vier volgende goede ſtukken: *Een gezigt uit de openbaring van Johannes*, door GASPARD DIZIANI. *Het wonder van de vermenigvuldiging van het brood en de visſchen*, door J. PALMA. *De ſlang in de woestijn*, door DIZIANI; en *de nederdaling van het manna*, door MARCUS, zoon van A. VICENTINO.

De *tribunen* der beide orgels zijn van voren door ſchilderwerk van A. SCHIAVONE en MARCUS VICENTINO verſierd. Voorts ziet men in deze Kerk *St. Li-*

Libéral, door VICENTINO (1612), en op den aangrenzenden muur een groot ſtuk van PADOVANINO (1637), *St. Libéral, twee ter dood veroordeelden bevrijdende.* (Deze ſchoone ſchilderij is eene der besten van dezen meester.) *St. Albertus, den zegen met het kruis gevende*, door P. LIBERI. *N. D. de la piété en eenige heiligen*, door ALVISE DAL FRISO. *St. Nikolaas, door engelen en heiligen omgeven*, van L. LOTTO (1529). (Dit laatſte ſtuk is door hem, die zich met de herſtelling belastte, bedorven.) *De verheerlijking der H. Maagd en eenige heiligen*, door J. PALMA.

Boven de groote deur ziet men een voortreffelijk marmeren praalgraf, met het ſtandbeeld van den generaal J. FOSCARINI, in 1602 geſtorven, prijkende. Het ruim dezer Kerk wordt door vier en twintig marmeren kolommen geſteund. Het fries boven dezelve is met even zoo vele ſchilderſtukken van onderſcheidene meesters verſierd.

DE KERK ST. BARNABAS,

In 1749 naar de teekening van den architekt BOSCHETTI gebouwd, bezit eenige goede ſchilderſtukken, als: *De geboorte der H. Maagd*, door MARC VICENTINO. *St. Bernardus, St. Clara en St. Margaretha*, in de manier van PALMA *den ouden.*

St.

St. Barnabas, in feestgewaad, omgeven van eenige heiligen: zeer ſchoon door DARIUS VAROTTARI (den vader van PADOVANINO). *De kruisdraging* en *het H. Avondmaal van J. C.*, beiden door J. PALMA. *Eene heilige familie.* Een klein ſtukje van P. VÉRONESE. *St. Jacobus, St. Diego* en *St. Antonius. De aflating van het kruis.* (De twee laatſten zijn zeer goede ſchilderijen van PALMA *den ouden.*

DE KERK ST. THOMAS,

In 1742, onder den architekt F. BOGNOLO herbouwd, bezit een altaarſtuk van A. VICENTINO, *den Almagtigen, de H. Maagd en eenige heiligen* voorſtellende (1602). Het hoofdaltaar prijkt met de marmeren ſtandbeelden van den *Apostel Petrus* en *St. Thomas*, door J. CAMPAGNA.

DE KERK ST. PANTALÉON

Is in 1684 door F. COMINO gebouwd, en bezit eenige zeer goede ſchilderſtukken, als: *St. Pantaléon, een kind genezende*, door PAUL VÉRONESE. *De marteling van St. Titulair. Het mirakel van dienzelfden heiligen*, door PALMA. *St. Bernar-*

nardus en twee engelen. (Men vermeent door PAUL VÉRONESE of ALVISE DAL FRISO.) *St. Bernardus hospitaliter geworden zijnde*, door PAUL VÉRONESE in hoogen ouderdom geſchilderd.

In de groote kapel bevinden zich twee zeer groote ſtukken, als: *het badwater*, door CHARRON, en *de vermenigvuldiging van het brood en de visſchen*, door A. MOLINARI. (Beide ſtukken zijn zeer geſchonden.) Het hoofdaltaar prijkt met eenen voortreffelijken *tabernakel*, door J. SARDI. De kapel *de N. D. de Loretto* is met onderſcheidene kunstwerken verſierd, waaronder: *De krooning der H. Maagd*, door VIVARINI (1444). *De overſpelige vrouw voor J. C.*, benevens een ſchoon marmeren altaar.

Het *plafond* der kerk is grootsch en goed van teekening. Hetzelve ſtelt *de geſchiedenis voor van St. Titulair.*

DE KERK TOLENTINI

Is in 1595 door V. SCAMOZZI gebouwd, en prijkt met eene heerlijke *colonnade.*

De eerſte kapel bevat een altaarſtuk van SANTO PERANDA: *St. Andréas Avellino* voorſtellende. Op den muur, in twee ſtukken, van PADOVANINO, eenige tafereelen uit het leven van dien heiligen vertoonende. De derde kapel prijkt met *eene aanbidding der wijzen*, van SANTO PERANDA. Aan de

zij-

zijden, een ſchoon ſtuk van BONIFACIO: *Herodes met de danſeres*, en *de onthoofding van Johannes den Dooper* voorſtellende. De vierde kapel bezit *de verheerlijking der H. Maagd* en *vier heiligen*, door J. PALMA.

Aan de muren ontwaart men de marmeren praalgraven van de familie *Cornaro*, in 1720 opgerigt.

In de *ſacristy* vindt men van een' onbekenden kunſtenaar: *J. C. in het graf liggende*; en *St. Marcus, van den hemel dalende, om een' gevangenen te verloſſen*. Dit ſtuk is van J. TINTORETTO en heeft tot model gediend voor zijne groote ſchilderij, welke in de akademie der ſchoone kunſten gevonden wordt. In de groote kapel ziet men de *Boodſchap*, door LUC GIORDANO; en het marmeren praalgraf ter eere van den aartsvader *F. Moroſini*, in 1678 geſtorven, opgerigt; hetzelve is door PARODI vervaardigd; en: *Den hemel*, door BORTOLONI, *in fresco* geſchilderd.

De ſchoon getrokkene *coupole*, tusſchen de twee armen van het kruis der kerk, is door ZAMPINI en ALGERI, in *fresco*, geſchilderd. De ornementen zijn van J. M. COLONNA.

Voorts heeft men in deze kerk een zeer ſchoon ſtuk van PRÊTRE GENOVESE; hetzelve ſtelt *Laurentius Giustiniani* voor, *die de kostbare voorwerpen der kerk aan de armen uitdeelt*. Voorts *St. Gaetano, door deugden omgeven*, van SANTO PERANDA, en *den hemel*, door BARTOLONI.

Boven den predikſtoel prijkt eene ſchoone ſchilderij

rij van PRÊTRE GENOVESE, *St. Antonius* voorſtellende.

DE KERK ST. JACQUES DA L'ORIO.

Dezelve binnentredende, ontwaart men ter regterzijde de voortreffelijke ſchilderij van J. PALMA, zijnde *J. C. door eenen engel gedragen.*

Het *plafond* der Kerk is in vijf vakken door PAUL VÉRONESE geſchilderd. Het middelſte ſtelt voor *de Goddelijke deugden: geloof, hoop en liefde*; het andere: *de vier Evangelisten.* Ook vindt men hier eene ſchilderij van TIZIANELLO, *J. C. in den hof* voorſtellende. Op den muur, tusſchen de deur en dit laatſte ſtuk, ziet men nog eene afbeelding van *het wonder der brooden en visſchen*, door J. PALMA. Voorts ontwaart men eene voortreffelijke Joniſche kolom van *vert antique*, van buitengewone grootte, en zeer luisterrijk; waar tegenover een zeer ſchoon, doch bedorven ſtuk van FRANÇOIS DA PONTE is te vinden: *Johannes de Dooper voor eene groote ſchaar predikende.*

In eene der kapellen ziet men: *J. C. in het graf*, door J. PALMA; *de geeſeling van J. C.*, door TIZIANELLO; *J. C. den berg Calvarie beklimmende*, door J. PALMA; een *Ecce Homo*, door JULES DAL MORO, en *de vier Evangelisten*, door PADOVANINO.

Bo.

Boven eene der venſters in de kerk ziet men: *de bruiloft te Kanaän*, door PADOVANINO. Op den zijmuur: *St. Laurentius en andere heiligen*, door PAUL VÉRONESE, en achter het eerſte altaar eene *verheerlijking der H. Maagd* en *Johannes den Dooper en andere heiligen*, beide door F. BASSANO. In de kapel, achter de doopvonten, vindt men twee ſtukken van J. PALMA, *eenige tafereelen uit het leven van St. Laurentius* voorſtellende, benevens *de H. Maagd*, *het kind Jezus en eenige heiligen*, voortreffelijk door LAURENT LOTTO in 1546 vervaardigd. Boven den marmeren predikſtoel ziet men *het H. Avondmaal van J. C.*, door TIZIANELLO. Nevens de deur der *ſacristy* bevindt zich eene zeer ſchoone ſchilderij van BUONCONSIGLI, *drie heiligen* voorſtellende, en in eene kapel: *het H. Avondmaal van J. C.*, zeer ſchoon in de manier van PALMA *den ouden* geſchilderd.

DE KERK ST. MARIE MATER DOMINI,

In den ſtijl van LOMBARDI gebouwd en door SANSOVINO voleindigd, bevat eene goede ſchilderij van TINTORETTO, *de uitvinding van het kruis* voorſtellende, benevens eenige ſchoone marmeren beelden.

DE KERK ST. MARIE DES FRARI,

Is in 1250 door N. PISANI gebouwd. De *façade* prijkt met drie voortreffelijke ſtandbeelden, door PISANI of zijne kweekelingen bewerkt. Van binnen is zij zeer rijk van ordonnantie. Eenige ſchreden van den hoofdingang ontwaart men twee bronzen ſtandbeelden, *St. Antonius* en *de onſchuld* voorſtellende; het eerſte is van J. CAMPAGNA.

Voorts ziet men eene élegante lijkbus, de asch van ALVISE PASQUALIGO bevattende.

Het eerſte altaar is zeer ſchoon door deszelfs rijk en voortreffelijk marmer, door SARDI of LONGHÉNA geteekend, en verrijkt met beeldhouwwerk van GIUSTO DE CURT. Het tweede prijkt met beeldhouwwerk van denzelfden kunſtenaar. Nevens hetzelve rusten de ſtoffelijke overblijffelen van den beroemden TITIAAN VECELLIO, den 9 Sept. 1575 geſtorven, het jaar, toen *Venetië* door de pest geteisterd werd; welke omſtandigheid ook het verſieren dezer tombe belet heeft. Twee regels, onlangs in het marmer gegraveerd, duiden ſlechts de plaats aan, waar hij begraven ligt. CANOVA heeft eene ſchets van een monument voor TITIAAN vervaardigd, doch de uitvoering is door den dood des ontwerpers, de ridder ZULIANI, verhinderd geworden. Deze teeke-

ning heeft onlangs gediend, om een monument voor CANOVA zelven op te rigten, waarover wij nader zullen ſpreken.

Voorts ziet men op het derde altaar *de voorſtelling der H. Maagd in den tempel, en eenige heiligen*, door SALVIATI, en op het vierde *St. Hieronimus*, zeer ſchoon door A. VITTORIA gebeeldhouwd. Tusſchen deze beide altaren ontwaart men een monument, ter eere van *Alméric d'Este*, generaal der republiek, in 1666 geſtorven, opgerigt; voorts twee pleisterbeelden, door VITTORIA.

Het vijfde altaar prijkt met *de marteling der H. Catharina*, door J. PALMA zeer goed geſchilderd. In den regtervleugel der kerk ziet men eene zeer ſchoone en *élegante* lijkbus, en nevens de deur der *ſacristy*, eene andere, in den Gottiſchen ſtijl, zeer ſchilderachtig bewerkt; de eerſte bevat de asch van *J. Marcello*, in 1484, en de laatſte die van *Pacifico*, in 1437 geſtorven.

Ter linkerzijde ontwaart men een zeer ſchoon monument, met het ſtandbeeld van *Paul Savello*, Romeinsch prins en generaal der Venetiaanſche republiek. De verſierſelen van de deur der *ſacristy* worden gevormd door het monument, ter eere van den generaal *Benoit Péſaro* opgerigt en allervoortreffelijkst bewerkt.

In de *ſacristy* bevindt zich een ſchoon ſchilderijtje, voorſtellende: *de H. Maagd, het kind Jezus, St. Catharina* en *een ander beeldje*, in de manier van TITIAAN; en een altaarſtuk van BELLINO,

de

de H. Maagd en vier heiligen voorſtellende (1488). Hetzelve is een der beste ſtukken van dezen meester. In de groote kapel merkt men een *cruſifix*, *het paradijs* en *het laatſte oordeel* op, alle drie van A. VICENTINO. Voorts vindt men hier twee grootſche monumenten, ter eere van de *doges F. Foscari*, in 1457, en *N. Tron*, in 1472 geſtorven, opgerigt. Het eerſte is van A. en P. BREGNO; hetzelve prijkt met negentien groote beelden, waaronder die van den *doge* en eenige anderen, door A. BREGNO gebeeldhouwd. Het ſchoone en rijk verſierde marmeren hoofdaltaar prijkt met een ſtuk van SALVIATI, *de hemelvaart van J. C.* voorſtellende.

De vijfde kapel bezit een altaarſtuk van B. LICINIO, *de H. Maagd en eenige heiligen* voorſtellende. In de zesde kapel ontwaart men een, door deszelfs eenvoudigheid en ſchoonheid opmerkelijk monument, opgerigt ter eere van *Melchior Treviſano*, generaal der Venetiaanſche republiek. Zoo men vermeent, is hetzelve door den Venetiaan A. DENTONE vervaardigd.

Het altaarſtuk, in de zevende kapel, ſtelt *St. Ambroſius* voor, *gezeten te midden van heiligen.* In het bovenſte gedeelte ziet men *de krooning van de H. Maagd*, door VIVARINI begonnen, en door M. BASAITI voleindigd. Voorts ontwaart men twee ſchilderſtukken van TIZIANELLO (den neef van TITIAAN), *eenige trekken uit het leven van St. Ambroſius* voorſtellende. Door eene, zich nevens deze kapel bevindende deur, verliet ik de kerk voor

een oogenblik, ten einde een zeer ſchoon marmeren *bas-relief* te bezigtigen, dat boven de deur geplaatst is, en *de H. Maagd met het kind Jezus* voorſtelt. De maker van dit voortreffelijk bewerkte ſtuk is onbekend.

In de kerk teruggekeerd, ziet men eene ſchilderij van VIVARINI, in drie vakken verdeeld, en *St. Marcus benevens eenige heiligen en engelen* voorſtellende. Ook het monument *Orſini* is, door deszelfs ſchoone bewerking en eenvoudigheid, de opmerking ten volle waardig. Het is zeer rijk van marmer en werd ter eere van *J. Vénier* opgerigt.

De St. Pieterskapel bezit een prachtig altaar, met beelden verſierd, en eene ſchoone marmeren lijkbus, bevattende de asch van *P. Miani*, aartsbisſchop van *Vicenza*, in 1464 geſtorven.

Deze kapel bezigtigd hebbende, en de kerk weder binnentredende, vindt men ter regterzijde eene ſmaakvolle en met marmer rijk verſierde graftombe, ter eere van *Jacques Peſaro*, bisſchop en generaal van *Venetië*, in 1547 geſtorven, opgerigt; voorts een overſchoon altaarſtuk van TITIAAN VECELLIO, in zijne beste manier geſchilderd, *de H. Maagd, St. Petrus, eenige heiligen en leden van de familie Peſaro* voorſtellende. Iets verder ontwaart men het groote praalgraf van den *doge Jean Peſaro*, naar de teekening van LONGHÉNA door MARCHIO BARTHEL gebeeldhouwd. Nevens hetzelve bevindt zich het overheerlijk monument, ter eere van den beroemden beeldhouwer *Canova* in 1827 opgerigt. Hetzelve

is

is door de bekwaamſte kunſtenaars van *Venetië* bearbeid. — De voortreffelijkheid van dit monument is onbeſchrijfelijk. Het gaat de verbeelding te boven. Men moet hetzelve aanſchouwen, om het vermogen van den mensch, naar waarde, te kunnen bewonderen.

Voorts ontwaart men een ſchoon altaar van verguld hout, met het beeld van *Johannes den Dooper*, door DONATELLO vervaardigd; tusſchen hetzelve en de groote deur is een rijk en ſmaakvol marmeren monument, ter eere van *Petro Bernardo*, in 1558 geſtorven, opgerigt. Boven de deur ziet men het voortreffelijk monument van *J. Garzoni.* In het midden der kerk bevindt zich het allerprachtigst koor met 150 houten koorſtoelen; rijk voorzien van zilver- en beeldhouwwerk, door MARC, zoon van JEAN PIERRE van *Vicenza*, in 1468 vervaardigd. Het rijke marmeren hek, hetwelk dit koor omgeeft, prijkt met onderſcheidene beelden en *bas-reliefs*.

DE KERK ST. ROCH.

Hier ziet men TINTORETTO in al zijne grootheid. De ſtukken, welke zich in deze kerk bevinden, ſtaven den roem diens voortreffelijken kunſtenaars.

Bij het binnentreden ontwaart men reeds drie zijner kunstgewrochten, waaronder de twee laatſten

bijzonder uitmunten, als: *het badwater* en *St. Roch in de woestenij*.

In de kapel, nevens de groote, vindt men boven het altaar, eene voortreffelijke ſchilderij van TITIAAN VECELLIO, voorſtellende: *J. C., door een' beul voortgeſleept wordende*. De *Christus* vooral is zeer ſchoon geſchilderd. Boven dit ſtuk, in de halve maan, ziet men: *den Almagtigen, door engelen omgeven*, door A. SCHIAVONE.

De groote kapel bevat vier groote en goede ſchilderijen van TINTORETTO, *eenige trekken uit het leven van St. Roch* voorſtellende.

Ter zijde des altaars ziet men eenige kinderen, door PORDENONE geſchilderd.

Het voorſte gedeelte van het rijke en ſierlijke hoofdaltaar is met kostbare ſteenen en *gravures* op marmer verſierd. De lijkbus, die het ligchaam van *St. Roch* bevat, en in het midden des altaars geplaatst werd, is door VIVARINI of SCHIAVONE beſchilderd. Boven dezelve is het ſtandbeeld van den heiligen *Titulaire* geplaatst, waarnevens dat van *St. Sebastiaan* en *St. Pantaléon*, zeer goed door J. M. MOSCA in marmer bewerkt.

In den gang der *ſacristy* ziet men eene ſchilderij, in *fresco*, van PORDENONE, *St. Sebastiaan* voorſtellende.

Voorts bevat deze kerk nog eenige belangrijke ſchilderſtukken, als: een ſtuk van FUMIANI, *J. C. de verkoopers uit den tempel drijvende*; *St. Martin te paard* en *St. Christophorus, met het kind Je-*

Jezus, zeer ſchoon door PORDENONE; en *St. Roch voor den paus*, door J. TINTORETTO.

CONFRÉRIE DE ST. ROCH.

In 1517 begon men met het bouwen van deze, door derzelver rijkdom en hechtheid beroemde kerk, volgens het model van P. LOMBARDO of S. SERLIO. De voltooijing en veranderingen zijn van MAITRE BUONO, SANTO LOMBARDO, SCARPAGNINO en SANSOVINO.

Al de ſchilderſtukken, die men in de onderſte zaal op de muren ziet, zijn van TINTORETTO, waaronder zich onderſcheidend voordoen: *de Boodſchap*, *de kindermoord*, *de aanbidding der wijzen*, *de vlugt naar Egypte*, *Magdalena in de woestijn*. Voorts ziet men in deze zaal eenen dubbelen trap van SCARPAGNINO, prachtig en ſchoon bewerkt. Omtrent in het midden van denzelven ziet men eene ſchoone ſchilderij van TITIAAN VECELLIO *de Boodſchap*, benevens eene van TINTORETTO, *de viſitatie* voorſtellende. Voorts is deze trap met onderſcheidene goede ſchilderſtukken verſierd.

In de bovenzaal ziet men onderſcheidene ſtukken van J. TINTORETTO, waaronder de drie onderſtaaude zeer uitmunten:

De Opſtanding van J. C.; het H. Avondmaal der Apostelen en *de vermenigvuldiging der brooden*

aen en visſchen, *en eene verheerlijking van St. Roch*, *te midden van eenige kranken.*

Voorts bezit deze zaal een zeer ſchoon altaar, door F. DI BERNARDINA in 1588 vervaardigd, welker beelden, *Johannes den Dooper* en *St. Sebastiaan* voorſtellende, zeer goed door J. CAMPAGNA zijn uitgevoerd. Op de *balustrade* bevinden zich nog twee andere onvoltooide beelden van denzelfden meester. De beide zijden ſtellen *het leven van St. Roch* voor, door J. MARCHIORI in hout vervaardigd. Voorts is deze zaal geheel verſierd met kleine marmeren kolommen en *gravures* in verguld hout, waaronder eenigen van MICHEL ANGELO van *Florence*. Het *plafond* is ſtout en ſchoon bewerkt; ook ziet men hier nog onderſcheidene ſtukken, als: *Adam en Eva*; *Mozes*, *terwijl hij het water uit de rots doet ſpringen*; *Jonas door den walvisch uitgeworpen wordende*; *de ſtraf der ſlangen* (grootsch), *Abrahams offerande*; *het nederdalen van het manna*; *het Israëlitiſche paſcha* en vele anderen.

In de aangrenzende kanſelarij vindt men twee zeer goede ſtukken, als: *St. Roch*, door PRÊTRE GENOVESE; *de lijdende Christus*, van de ſchool van TITIAAN; benevens een met ſchoone figuren bewerkt tapijt.

Door eene rijke en met onderſcheiden beeldhouwwerk prachtig verſierde deur treedt men in de zaal *l'Auberge* genaamd. Boven de deur naar buiten ziet men *het portret van J. Tintoretto*, door hemzel.

zelven in 1572 gefchilderd, en binnen de zaal eene overheerlijke *kruifiging*, door dienzelfden meester. (1565.) De uitvinding en uitvoering van dit groote ftuk doet hetzelve als een der besten van dezen kunftenaar fchatten. A. CARACCI heeft van dit ftuk eene fchoone *gravure* geleverd. Boven de deur, naar binnen, ontwaart men eenen *Ecce-Homo*, ter regterzijde *J. C. voor Pilatus*, ter linkerzijde *J. C. den berg Calvarie beklimmende*, allen door J. TINTORETTO. Het *plafond* is door dienzelfden meester in onderfcheidene vakken gefchilderd, waarvan het middelfte: *St. Roch, den Almagtigen Vader befchouwende*, en het andere *de zes groote broederfchappen van Venetië* voorftelt.

DE KERK ST. PAULUS

Geene uitnemende ftukken, in vergelijking van andere kerken, bezittende, zullen wij dezelve alhier voorbij gaan. Het volgende verdient echter te worden aangeteekend.

Ter zijde van den klokkentoren ziet men hier twee marmeren leeuwen. Om het ligchaam van den eenen flingert zich eene flang, die hem fchijnt te willen verftikken; de andere leeuw houdt een menfchenhoofd tusfchen de klaauwen.

Men wil, dat deze leeuwen zijn opgerigt ter gedachtenis aan den generaal *Carmagnola*, die, op

last van de Venetiaansche republiek, als beschuldigd zijnde van verraad, werd onthoofd.

DE KERK ST. SILVESTER

Bevat onder meer anderen stukken: *den doop van J. C.*, door J. TINTORETTO; *het H. Avondmaal van J. C.*, door PALMA, *den ouden*, goed geschilderd; *J. C. in den hof*, door J. TINTORETTO; *de aanbidding der wijzen*, van PAUL VÉRONESE. (1571) Dit schoone stuk is geheel verwaarloosd. *St. Thomas van Canturbery, in het midden van eenige heiligen*, door SANTA CROCE, zeer schoon geschilderd en frisch van kleur. (1520).

DE KERK ST. JAN DE AALMOEZENIER

Is smaakvol, onder opzigt van SCARPAGNINO in 1527 gebouwd, en bevat eenige goede schilderstukken, waarvan de voornaamste zijn: *Het wonder van het manna.* (1590) *J. C. in den hof; de kruisiging* en *de opstanding van J. C.*, door CORONA; *de marteling van St. Catharina* en *Konstantijn, het kruis dragende*, door J. PALMA; *St. Catharina en andere heiligen*, door PORDENONE, 1530; *St. Catharina, te midden der engelen*, door D. TINTORETTO; *de H. Titulaire, aalmoezen uitdeelende*, door TITIAAN VECELLIO. (Dit stuk is door

door de duisternis onzigtbaar.) *Het H. Avondmaal en de voetwasſching van J. C.*, door ALIENSE; *N. D. des ſept douleurs*, *omringd van eenige heiligen*, door BONIFACIO (deze ſchilderij is bedekt), benevens drie ſtukken van MARCUS VECELLIO, *den priester Carnavali St. Marcus* en *St. Jan den aalmoezenier* voorſtellende.

DE KERK ST. JAQUES DE RIALTO

Is in 421 gebouwd, zijnde de eerſte kerk, die in *Venetië* geſticht werd. Bij derzelver herſtellingen in 1194 en 1531 heeft men haren oorſpronkelijken vorm ſteeds geſpaard. Dezelve prijkt met een ſchoon altaar, met marmer en brons verſierd, waarnevens zich het kolosſale ſtandbeeld van *St. Antoine Abbé* bevindt, door J. CAMPAGNA, benevens het ſtandbeeld van *St. Jacques*, hetwelk, in plaats van eene ſchilderij, het hoofdaltaar verſiert, door A. VITTORIA. Voorts ziet men drie ſchilderſtukken van MARC VECELLIO: *de geboorte*, *het huwelijk* en de *Boodſchap aan de H. Maagd* voorſtellende.

DE KERK DER APOSTELEN

Bevat eene zeer ſchoone, met marmer en voortreffelijk beeldhouwwerk verſierde kapel, *Cornaro* genoemd, benevens twee allerprachtigſte monumenten,

ter

ter eere van twee leden der familie *Cornaro* opgerigt, en een rijk altaar van toetssteen. De opmerkenswaardige schilderstukken dezer kerk zijn: *de geboorte der H. Maagd*, door J. CONTARINI; *het H. Avondmaal van J. C.*, door C. DE CONEGLIANO (1595); het eenigste stuk, dat van dezen kunstenaar in *Venetië* wordt gevonden; *het manna in de woestijn*, door P. VÉRONESE en zijne kweekelingen, en *de beschermengel*, door PRÊTRE GENOVESE.

Alhier wordt zondags in het Hoogduitsch voor de protestanten dienst gehouden.

DE KERK ST. JEAN CHRYSOSTOME,

In 1483 door LOMBARDO gebouwd, bezit eenige goede kunstwerken, waaronder zich onderscheiden; *drie heiligen*, door J. BELLINO (1513); *St. Jean Chrysostomus en andere heiligen*, zeer schoon door FRA-SEBASTIAAN DAL PIOMBO, kweekeling van GIORGIONE, bearbeid; *St. Honophre* en *St. Jean Chrysostome*, beiden van VIVARINI of BELLINO; vier kleine stukjes, welke men aan VIVARINI toeschrijft, en twee schoone stukken van denzelfden, *St. Agatha* en *St. Andréas* voorstellende. Het voorste gedeelte des hoofdaltaars stelt *J. C. in het graf* voor; het is zeer schoon in marmer bewerkt. Een voortreffelijk *bas-relief* neemt de plaats eener schilderij op een der altaren in.

Het-

Hetzelve is door den beroemden LOMBARDO vervaardigd.

DE KERK VAN DEN ZALIGMAKER

Is, wegens derzelver ſchoone bouworde en kunstwerken, eene der bezienswaardigſte van *Venetië.* De eerſte teekening van deze kerk werd door G. SPAVENTO vervaardigd, die ook het bouwen der groote kapel aanving. LOMBARDO veranderde de teekening eenigzins en zette het werk voort. Eindelijk is dezelve door SANSOVINO in 1534 geheel voltooid. In 1569 vervaardigde SCAMOZZI de lantaarns der *coupoles.* De *façade* ſchrijft men aan LONGHÉNA of SARDI toe.

De kerk binnentredende, ziet men eerſtelijk een zeer ſchoon praalgraf van *Andréas Dolfin* en zijne echtgenoot, door J. DAL MORO vervaardigd. Onder de voortreffelijke beelden, die hetzelve verſieren, bemerkt men een' *Heiland.* Twee *bustes*, van J. CAMPAGNA, zijn op de lijkbusſen geplaatst. Men vindt hier een heerlijk altaar, met het ſtandbeeld der *H. Maagd met het kind Jezus*, door J. CAMPAGNA. Iets verder ontwaart men een, door J. SANSOVINO voortreffelijk bewerkt monument, van den *doge F. Venier*, in 1556 geſtorven, benevens een altaar, door denzelfden, met eene ſchilderij van TITIAAN VECELLIO, *de Boodſchap* voorſtellende. Hetzelve is vol genie, en door dien beroemden mees-

meester in zijnen ouderdom geſchilderd. In den regtervleugel der kerk ontwaart men het groote en prachtige praalgraf, ter eere van *Catharina Cornaro*, koningin van *Cyprus* opgerigt, en door den architekt B. CONTINO verordend. In de kapel, nevens de groote, vindt men: *de marteling van St. Theodorus*, door BONIFACIO. Het hoofdaltaar, in de groote kapel, door G. BERGAMASCO vervaardigd, is rijk en ſmaakvol met kolommen van *vert antique* verſierd, en prijkt met eene ſchoone ſchilderij van TITIAAN VECELLIO, door hem in zijnen ouderdom geſchilderd. Zij ſtelt *de verheerlijking van J. C.* voor. Dit ſtuk dient mede tot dekking van een ander, dat ſlechts bij zekere plegtigheden aan het volk vertoond wordt; hetzelve is van masſief zilver, met verguldſel, beelden *en relief* (1290). In de kapel, ter linkerzijde van de groote, ziet men een heerlijk ſtuk van J. BELLINO: *het avondmaal te Emaus* voorſtellende, benevens *de opſtanding van J. C.*, zoo men meent, door BONIFACIO vervaardigd. Het eerſte altaar in de kerk, benevens twee beelden, naast hetzelve, door A. VITTORIA vervaardigd, prijkt met eene ſchilderij van J. PALMA, *de H. Maagd met eenige heiligen* voorſtellende, waarboven eene halve maan, met eenige engelen, door A. VICENTINO.

Het orgel werd in 1530, naar de teekening van SANSOVINO, vervaardigd. De deuren zijn door den broeder van TITIAAN, FRANÇOIS VECELLIO beſchilderd. Het tweede altaar, hetwelk door G. BERGAMASCO

met

met zeer veel ſmaak is vervaardigd, prijkt met het ſtandbeeld van *St. Hieronimus*, door LOMBARDO gebeeldhouwd. Achter dit altaar ontwaart men een groot monument, ter eere van de *doges Laurentius* en *Hieronimus Priuli* opgerigt. De twee beelden, *St. Laurentius* en *St. Hieronimus*, zijn van J. DAL MORO; op hetzelve is eene zeer ſchoone ſchilderij geplaatst.

DE KERK ST. JULIEN

Is onder directie van J. SANSOVINO en A. VITTORIA in 1555 volbouwd. Boven de deur ziet men het, door J. SANSOVINO ſchoon bewerkt bronzen ſtandbeeld van *Thomas Rangone* van *Ravenna*, beroemd letterkundige en natuurkenner, die edelmoedig den opbouw dezer kerk onderſteunde.

Het eerſte altaar vertoont een middelmatig ſtuk van P. VÉRONESE: *de geſtorven J. C., door eenige engelen en heiligen onderſteund wordende.* Boven de deur ziet men een goed ſtuk van L. BASSANO, *St. Hieronimus* voorſtellende. Het tweede altaar is omgeven door beelden en *bas-reliefs*, van A. VITTORIA, en prijkt met *eene hemelvaart der H. Maagd*, van J. PALMA. De kapel, nevens de groote, bevat eene ſchilderij van dienzelfden meester: *den Evangelist Johannes en andere heiligen* voorſtellende. De groote kapel bezit *eene krooning der H. Maagd* en *eenige andere heiligen*, door

SAN-

SANTA CROCE. In de kapel, aan de linkerzijde, ziet men een goed ſtuk van PAUL VÉRONESE, *het H. Avondmaal van J. C.* voorſtellende, benevens *het manna in de woestijn*, door L. CORONA, en ter linkerzijde: *J. C. in den hof*, door J. PALMA. Op het midden des altaars ziet men eene voortreffelijke marmeren groep van J. CAMPAGNA: *de geſtorven J. C., door engelen onderſteund wordende.*

Het *plafond* dezer kapel is met, door VITTORIA in pleister vervaardigde ornementen, verſierd. Het *plafond* der kerk, waarvan het groote middenvak *de vergoding van St. Titulaire* voorſtelt, is door J. PALMA geſchilderd.

In de kapellen der kerk *St. Mozes* vindt men onder anderen twee ſtukken van TINTORETTO, *de H. Maagd met het kind Jezus*, en *de voetwasſching van J. C.* voorſtellende, benevens *het H. Avondmaal van J. C.*, door J. PALMA.

De kerk *St. Fantino*, welker koor in 1564 door SANSOVINO voltooid werd, bevat het monument van den beroemden doctor *Parisano Parisano*, door D. DAL MORO (1609); *den geſtorven J. C.*, door J. PALMA; twee ſchoone marmeren monumenten; een ſchoon ſtukje van J. BELLINO: *de H. Maagd*

met

met het kind Jezus; de kruisſiging, een der beste ſtukken van CORONA, en *het H. Avondmaal van J. C.*, door VICENTINO.

DE KERK ST. STEPHANUS

Is zeer ruim en goed gebouwd, en bevat onderſcheidene goede kunstwerken, waarvan wij de voornaamſten zullen mededeelen.

Bij het binnentreden ontwaart men op het wijwatersvat een marmeren ſtandbeeld, door MOSCA van *Padua* vervaardigd.

De *ſacristy* bevat twee marmeren *bustes* en twee gelijkſoortige ſtandbeelden, *St. Antonius* en *Johannes den Dooper*, naar men vermoedt, door LOMBARDO gebeeldhouwd, benevens eene ſchilderij van LIBERI, voorſtellende: *de Drieëenheid* en *St. Augustinus* en *Ste. Clara*, alsmede twee goede kopijen naar PORDENONE.

In de kapel, nevens de groote, ziet men op het altaar voorgeſteld, drie marmeren beelden: *den Verlosſer en twee engelen*, waartusſchen een marmeren groep, *en relief*, *J. C. door den engel onderſteund wordende*. De tabernakel is met zes kleine bronzen beelden verſierd.

Het hoofdaltaar, van J. CAMPAGNA, in de groote kapel, is voortreffelijk. In de kapel, nevens dezelve, ziet men een ſchoon altaarſtuk in twee vakken, door PALMA, *den ouden*, voorſtellende: *de*

H. Maagd met het kind Jezus en *eenige heiligen.* In de kapel der doopvonten bevindt zich een goed ſtuk der Venetiaanſche ſchool, zijnde: *de doop van J. C.* en het ſtandbeeld van *Johannes den Dooper,* door DAL MORO. Het derde altaar prijkt met twee ſtandbeelden, van LOMBARDO, *St. Hieronimus* en *St. Paulus* voorſtellende.

In het midden der kerk ziet men eene voortreffelijke grafſtombe, ter eere van *F. Moroſini* opgerigt, en boven de deur het monument van *D. Contarini* en *A. Contarini*, de eerſte generaal en de tweede beroemd magistraat van *Venetië*, in 1650 en 1657 geſtorven. Ter linkerzijde van de groote deur is een zeer ſchoon praalgraf, ter eere van den beroemden doctor *I. Suriani* opgerigt, benevens een ſchoon bronzen *bas-relief*, *de H. Maagd met het kind Jezus* voorſtellende.

DE KERK ST. MARIA ZOBENIGO

Bevat onderſcheidene kunstwerken, waarvan de voornaamſte zijn: *de marteling van St. Eugenius*, door C. LOTH; *de viſitatie*, door J. PALMA; *de Boodſchap* en *vier ſybillen*, door SALVIATI; *de Heiland*; (eene ſchoone gedachte) en *de bekeering van Paulus*, door J. TINTORETTO; benevens vier ſtukken in zijne manier, te weten: (twee) *de Evangelisten*, *de aanbidding der herders* en *de overſpelige vrouw*; vier kleine ſtukken van VIVARINI; *het H*

Avond

Avondmaal van J. C., benevens *het ſtandbeeld van den Verloſſer*, door DAL MORO, en twee gelijkſoortige monumenten van *Jules en Justiniën Contarini*, door A. VITTORIA.

DE KERK ST. MARIA FORMOSA

Prijkt met een *plafond* van ſchoone ordonnantie en bezit onder anderen, een meeſterſtuk van PALMA, *den ouden*, in zes vakken, *St. Barbara en andere beelden* voorſtellende; *de H. Maagd*, *St. Joachim*, *St. Anna en andere beelden*, door B. VIVARINI (1487) en *het H. Avondmaal van J. C.*, door L. BASSANO.

DE KERK ST. MARIE DER MIRAKELEN

Is in den Griekſchen ſtijl prachtig en ſmaakvol door LOMBARDO in 1480 gebouwd. Goede ſchilderſtukken bevat dezelve niet; doch zij is, wegens derzelver ſchoone kapel, de voortreffelijke bewerking van het marmer, en het in vijftig vakken verdeeld *plafond*, elk de *buste* van een' heiligen bevattende, door P. M. PENNACCHI, de bezigtiging dubbel waardig.

Men vindt er ook twee ſtandbeelden van J. CAMPAGNA, *Ste. Clara* en *St. Franciscus* voorſtellende.

DE KERK ST. JAN EN PAULUS

Mag, door derzelver kunstwerken, ſchoone bouw-orde, prachtige Gottiſche graftombes, praalgraven en lijkbusſen, eene der ſchoonſte van *Venetië* genoemd worden. Alles is hier merkwaardig. De groote deur, met ſchoone marmeren kolommen en beeldhouwwerk verſierd, is voortreffelijk.

Het door LOMBARDO en zijne zonen ſchoon bewerkt monument van den *doge*, *P. Mocenigo*, doet zich bij het binnentreden het eerst aan het oog voor.

Het eerſte altaar bevat een der ſchoonſte ſtukken van J. BELLINO, *de H. Maagd, het kind Jezus en eenige heiligen*, doch heeft, bij derzelver herſtelling, veel verloren. Bij hetzelve ontwaart men de monumenten van *J. Canal*, *L. Lancia* en *M. A. Bragadino*, beroemd door zijne verdediging van *Famagosta*, op het eiland *Cyprus*, en in 1571 geſtorven.

Het prachtige tweede altaar prijkt met een der beste ſtukken van B. of L. VIVARINI, in negen vakken verdeeld, en *het ſterven van J. C.*, *de Boodſchap*, enz., voorſtellende; waarbij gevonden wordt: het praalgraf van *A. Micheli*, een' beroemd' redenaar, in 1589, onder het uitſpreken eener redevoering voor den Senaat, geſtorven.

Het derde altaar, in de met marmer en beeldhouwwerk rijk verſierde kapel, prijkt met ſchilderijen

va

van LIBERI (zijne eerste manier), *J. C. aan het kruis*, *St. Magdalena* en *St. Thomas* voorstellende. Voorts ziet men het groote en prachtige praalgraf van *Valier*, versierd met de standbeelden der *doges B. Valier*, *S. Valier*, *zijn zoon*, en zijne echtgenoot.

Het vierde altaar pronkt met een stuk van ALIENSE, *de geeseling van J. C.* voorstellende, en een van L. BASSANO, *St. Hyacinthus*, *over het water gaande*. Het *plafond* is door PALMA geschilderd.

Het vijfde altaar is in eene voortreffelijke kapel geplaatst, ter zijde van hetzelve ontwaart men zes schoone *bas-reliefs*, *het leven van St. Dominicus* voorstellende, door J. MAZZA van *Boulogna* daargesteld.

Het voorste gedeelte van het zesde altaar is geheel van *porfier*, en op hetzelve ziet men eene kopij naar P. VÉRONESE, door PADOVANINO, *J. C. door engelen ondersteund wordende*. In den regtervleugel bevindt zich eene schilderij van J. B. DAL MORO, *St. Marcus*, *de inschrijving tot de zeedienst te Venetië bijwonende*. Boven de deur van dezen vleugel ziet men het zeer schoon, door L. BREGNO, bewerkte standbeeld van den generaal *Denis Naldo*.

Het groote venster, met beschilderde glazen, die onderscheidene beelden vormen, is voortreffelijk door J. MOCETTO vervaardigd.

Het achterste altaar prijkt met een schoon stuk

van ROCH MARCONI, zijnde: *de Heiland in het midden der Apostelen.*

Op de lijn van het hoofdaltaar bevinden zich vijf kapellen. De eerste bevat, benevens het praalgraf van den Engelschman *E. Windsor*, twee schilderstukken van BONIFACIO, *St. Paulus, St. Nikolaas en een martelaar* (1563) en *Magdalena in het huis van den Phariseër*, benevens een voortreffelijk altaar van zwart marmer, naar de teekening van A. VITTORIA vervaardigd. In de tweede kapel ziet men: *het nederdalen van het manna in de woestijn*, door LAZZARINI; *den aartsengel, Johannes den Dooper* en *St. Antonius*, en *drie heiligen*; drie stukken van BONIFACIO; *de H. Maagd en St. Franciscus*, door BASSANO; *de H. Maagd, eenige heiligen en raadsheeren*, door J. TINTORETTO (alles zeer schoon). Het altaar prijkt met eene *Magdalena*, van G. BERGAMOSCO. De groote kapel bevat het monument van den *doge M. Morosini*, in 1382 gestorven, overvloedig met beeldhouwwerk en mozaïk versierd; het voortreffelijk praalgraf van den *doge Léonard Loredan*, in 1519 gestorven, door J. GRAPIGLIA, in 1572 vervaardigd. De zich onder de beelden bevindende *held* is door J. CAMPAGNA in zijne jeugd gebeeldhouwd, waar tegenover het groote praalgraf van den *doge Andréas Vendramin*, in 1479 gestorven, is opgerigt. Het is het schoonste, prachtigste en smaakvolste monument, dat zich in deze *genre* in *Venetië* bevindt, en wordt als bewijs van den hoogsten trap, die de Venetiaansche bei-

beitel bereikt heeft, beſchouwd. Men vermeent, dat hetzelve door A. LEOPARDO is vervaardigd. Voorts ziet men in deze kapel het monument van den *doge Marcus Corner*, in beeldtenis op de doodkist liggende; eene ſchilderij van CATENA, *drie heiligen* voorſtellende, en een zeer ſchoon hoofdaltaar, door M. CARMERO, in 1619 vervaardigd.

In de vierde kapel treft men twee ſchoone ſchilderijen van L. BASSANO aan: *de opgraving van een lijk* en *de Allerheiligſte Drieëenheid*, *de H. Maagd en eenige heiligen* voorſtellende; voorts *drie heiligen*, door BONIFACIO en hetzelfde onderwerp, van de ſchool van dien meester, *de H. Maagd met het kind Jezus*, in den ſtijl van CELESTI.

De vijfde kapel bevat het monument van den generaal *J. Cavalli*, in 1384 geſtorven, door PAUL, zoon van JACOBELLO DALLE MASSEGNE, *St. Dominicus*, *eenen ſtorm doende bedaren*, door PADOVANINO; *drie heiligen*, door BONIFACIO; eene ſchoone marmeren groep van A. DENTONE, *Victor Cappello*, *voor St. Helena geknield liggende* (1480). Dezelve behoorde tot de verſierſelen der deur van de kerk, op het eiland *St. Helena*. — Boven de deur, waardoor men de kapel *Rosario* binnentreedt, ziet men het voortreffelijk praalgraf van den *doge A. Venier*, in 1400 geſtorven, naar gedachte, door de gebr. DALLE MASEGNE vervaardigd.

Boven de deur, binnen de kapel *Rosario*, ziet men een ſchoon en groot ſchilderſtuk van D. TIN-

TORETTO, *het heilig verbond* voorſtellende. In het oog vallend zijn de portretten van *Paus Pius* V, *Philippus van Spanje* en den *doge A Mocenigo*, waarachter derzelver generaals *M. A. Colonna*, *Jan van Oostenrijk* en *Sebastiaan Venier* geplaatst zijn. Ook vindt men hier de beroemde overwinning der *Curzolari*, door D. of zijn' vader J. TINTORETTO, en *de kruiſiging*, door J. TINTORETTO. — Het altaar is van J. CAMPAGNA, en de beelden van voren door VITTORIA, en die van achteren door CAMPAGNA. Achter het altaar is eene ſchilderij van L. CORONA, naar het model van VITTORIA geſchilderd, en voorſtellende: *de Boodſchap.*

Onder de menigvuldige marmeren *bas reliefs*, die het altaar omgeven, bemerkt men er twee, die zeer ſchoon zijn.

Op het *plafond*, boven het altaar, is een voortreffelijk ſtuk van PALMA (1594): *de H. Maagd in het Paradijs gekroond.* Elders vindt men: *de H. Maagd, aan St. Dominicus en Ste. Catharina kroonen uitdeelende*, door J. TINTORETTO. Het overig gedeelte des *plafonds* en de wanden dezer prachtige kapel zijn met goede kunstwerken verſierd.

In de kerk teruggekeerd, ontwaart men het praalgraf van *Agnes Venier*, echtgenoot van den *doge* benevens het, in verguld hout bewerkte, ſtandbeeld van den beroemden generaal der republiek, *Léonard da*

da Prato, in ridderlijk gewaad. Onder hetzelve bevindt zich eene schilderij het *crusifix* voorstellende, door SALVIATI; voorts eene groote en schoone *kruisiging*, door J. TINTORETTO.

Op de deur der *sacristy*, welker versierselen door SCAMOZZI verordend zijn, ziet men de *bustes* van de beide *Palma's* en *Titiaan*. — De stoffelijke overblijfselen van den jongen *Palma* rusten in eene tombe nevens deze deur. Onder de schilderstukken, die deze *sacristy* versieren, ziet men: *Tiepolo*, *den grond*, *waarop deze kerk gebouwd is*, *den Dominikanen schenkende*, door A. VINCENTINO (1606); *het crusifix en eenige heiligen*, en *de opstanding van J. C.*, door J. PALMA; *J. C. het kruis dragende*, waarschijnlijk van VIVARINI; *de Boodschap*, en *Paus Honorius* III, *de orde der Dominikanen bevestigende*, door L. BASSANO. — Het laatste stuk is zeer schoon.

Het door MARCUS VECELLIO goed geschilderd *plafond* stelt voor: *J. C.*, *de H. Maagd*, *St. Dominicus en St. Franciscus.*

Nog ontwaart men in de kerk het monument van den *doge Pascal Malipiero*, in 1461 gestorven, en hier onder: *de krooning der H. Maagd*, waarschijnlijk door CARPACCIO; voorts eene *élegante* lijkbus, uit de 16e eeuw, bevattende de asch van den jongen *L. Trevisano*, die in 1528 gestorven is; twee marmeren standbeelden: *S. Thomas* en *St. Petrus de martelaar*, door A. LOMBARDO en

P. MILANESE; het monument van den generaal *Giustiniani* (in 1616 gesneuveld), met zijn standbeeld in ridderlijk gewaad, door F. TERILLI; dat van den *doge T. Mocenigo*, door P. DE NICOLAS van *Florence* en J. DE MARTIN van *Fiesole* (1423) en van den *doge N. Marcello*, in 1474 gestorven. Dit laatste is zeer schoon bewerkt. De maker is onbekend.

Een schilderstuk, boven het altaar, dat ik met bewondering aanschouwde, is een der schoonsten van TITIAAN en stelt *Petrus den martelaar* voor. De hartstogten zijn heerlijk uitgedrukt: de woestheid van het landschap is boven alle beschrijving schoon. — Hetzelve is van *Parijs* alhier teruggebragt. — Voorts ziet men het ridderlijke standbeeld van *Horace Baglione*, in 1617 gestorven, en *de geboorte van J. C.*, door P. VÉRONESE. — Het laatste altaar, dat men in deze kerk aantreft, is allervoortreffelijkst en prachtig door BERGAMASCO in 1523 vervaardigd en prijkt met *het standbeeld van St. Hieronimus*, en een *bas-relief*, *de hemelvaart van St. Maria* voorstellende, beiden door A. VITTORIA.

Bij het verlaten dezer kerk, merkt men nog een voortreffelijk praalgraf van den *doge J. Mocenigo* op, door T. LOMBARDO vervaardigd; benevens een schoon monument van de *doges A. Mocenigo* en *J. Bembo*, naar de teekening van GRAPIGLIA, waaronder eene *élegante* lijkbus van *B. Bragadino*, in 1507 gestorven.

Op

Op de plaats voor deze kerk ziet men het monument *Colleoni*, door A. LEOPARDO, in 1495 vervaardigd. Hetzelve ſtelt voor den beroemden generaal der Venetiaanſche Republick, zittende te paard.

KERK DER JEZUITEN.

Deze, met heerlijk marmer en beeldhouwwerk verſierde kerk, bezit ook eenige goede ſchilderſtukken, als: *de marteling van St. Laurentius*, zeer ſchoon van TITIAAN (van *Parijs* alhier overgebragt); *Maria's hemelvaart*, mede zeer goed, door J. TINTORETTO; *de prediking van St. Franciscus Xaverius*, door P. LIBERI, en eene menigte ſtukken van J. PALMA, waaronder zich onderſcheiden: *de vinding van het kruis*, *de H. Maagd met het kind Jezus en eenige heiligen*, en het *plafond* door dienzelfden meester.

Voorts is in deze kerk nog merkwaardig: het prachtvol hoofdaltaar, rijk met marmer verſierd, en door TORETTO en FATTORETTO, naar de teekening van F. J. POZZO vervaardigd, benevens de monumenten, opgerigt ter eere van den *doge Pascal Cicogna;* van *Johannes*, *Priamus* en *André Lezze.* — Het eerſte is van J. CAMPAGNA.

DE

DE KERK ST. CATHARINA

Bevat: een' *St. Augustinus*, in de manier van VIVARINI; eene bijkans onzigtbare ſchilderij van TITIAAN of zijn leerling SANTO ZAGO, *den engel en Tobias* voorſtellende; zes ſchilderſtukken van J. TINTORETTO, behelzende: *eenige trekken uit het leven van St. Catharina*, en meerdere ſtukken van eene rijke en ſchoone ordonnantie.

De *abdijkerk*, in den Gottiſchen ſtijl gebouwd, bevat: *Johannes den Dooper*, en *St. Mattheus*, door BONIFACIO, en een ſchoon ſtuk van D. MAZZA, leerling van TITIAAN, *de gekroonde Christina, St. Petrus en St. Paulus* voorſtellende.

DE KERK ST. MARIE DEL L'ORTO

Is een in den Gottiſchen ſtijl zeer ſchilderachtig gebouw. De *façade* prijkt met de ſtandbeelden van *St. Christoffel* en de twaalf Apostelen, door BARTOLOMMEO vervaardigd. Het ruim wordt door tien kolommen van geaderd marmer geſchraagd.

Op het eerſte altaar prijkt een zeer ſchoon ſtuk van CIMA DE CONEGLIANO, en achter hetzelve een voortreffelijk ſtuk van TINTORETTO, zijnde: *de preſentatie van de H. Maagd in den tempel.* Achter

het

het tweede altaar ziet men een ſtuk van PALMA, *den ouden, St. Vincent, St. Helena en andere heiligen* voorſtellende. (Hetzelve heeft door de vochtigheid veel geleden.) Het vierde altaar prijkt met *de marteling van St. Laurentius*, door DANIEL WANDICH. De *tribune* van het orgel is door J. TINTORETTO beſchilderd. Onder dezelve bevindt zich een allerliefst altaartje, waarop een kostelijk ſtukje van J. BELLINO, *de H. Maagd met het kind Jezus* voorſtellende.

In de groote kapel bevindt zich een ſchoon en groot ſtuk van J. TINTORETTO, behelzende, *de wonderen, die het laatſte oordeel zullen voorafgaan* (rijk van ordonnantie); benevens *de aanbidding van het gouden kalf, en de berg Sinaï, waar Mozes de ſteenen tafelen ontvangt*, door denzelfden meester. Boven het hoofdaltaar ziet men vijf allegoriſche ſchilderſtukken, waaronder, ter regterzijde, *de marteling van St. Christoffel*, en ter linkerzijde: *St. Petrus, het door engelen getorscht wordende kruis beſchouwende.*

De doorſchijnende vleugelen der engelen zijn zeer opmerkingswaardig. Over het geheel is dat ſtuk goed geſchilderd. Nog vindt men hier een ſtandbeeld, zijnde: *St. Christoffel.* (Dit reusachtig beeld is ſmakeloos.)

Het altaarſtuk, in de derde kapel, ſtelt *de geboorte van J. C*, voor, door D. TINTORETTO; dat in de vierde kapel eene door J. TINTORETTO ſchoon geſchilderde *Ste. Agnes.* (Dit ſtuk is van *Parijs* alhier teruggebragt.) Op

Op twee rijke marmeren monumenten zijn zes *bustes*, der leden van de familie *Contarini* geplaatst. Twee derzelve zijn door VITTORIA zeer ſchoon vervaardigd.

In de *ſacristy* ziet men een' ſchoonen *J. C.*, *in het graf liggende*, door een' onbekenden meester.

DE KERK ST. MARCILIANO

Bevat een paar goede ſchilderſtukken, als: *St. Marciliano met andere heiligen*, door J. TINTORETTO; *de Boodſchap*, door D. TINTORETTO; *de opſtanding van J. C.*, door ALIENSE; *de kruiſiging*, door PASSIGNANO en het voortreffelijke ſtuk van TITIAAN, zijnde: *Tobias door een' engel geleid wordende.*

DE KERK ST. FELIX

Bezit eenen *St. Demetrius*, door J. TINTORETTO; *den Heiland*, *St. Felix*, enz., door PASSIGNANO; *twee allegoriſche beelden*, door DAL MORO, en *J. C. het graf verlatende* (een marmeren *bas-relief*, in den ſtijl van LOMBARDO).

DE KERK ST. PIETER EN PAULUS.

Het eerſte altaar prijkt met eene ſchilderij van J. PALMA, zijnde: *St. Blasius, omringd door eenige heiligen*, en het tweede met een ſchoon ſtuk van F. SANTA CROCE, voorſtellende: *de H. Maagd, een' engel en twee heiligen.* Achter het derde altaar bevindt zich *de Boodſchap*, door PORDENONE, en achter het vierde: *St. Hieronimus in de woestijn*, door P. VÉRONESE.

Achter het hoofdaltaar, in de groote kapel, ziet men *eene aflating van het kruis*, door SALVIATI; en in de kapel, nevens dezelve, *de H. Maagd met het kind Jezus, op een' troon gezeten, en eenige heiligen*, zeer ſchoon door VIVARINI, alsmede een groot en ſchoon ſtuk van J. BELLINO, hetwelk, ſlecht onderhouden zijnde, voorſtelt: *de H. Maagd op een' troon gezeten, met twee engelen, den geknield liggende doge A. Barbarigo en andere beelden.*

L'EGLISE DES ANGES.

Bevat: *de Heiland aan Magdalena verſchijnende*, en *de aflating van het kruis*, waarſchijnlijk door SALVIATI, of van zijne ſchool.

Het *plafond* der kerk is heerlijk door P. M. PEN-

NAC-

NACCHI geſchilderd. Het middenvak behelst: *de krooning der H. Maagd;* in vier en dertig andere vakken worden even zooveel beelden van *apostelen, profeten* en *engelen* voorgeſteld.

DE KERK ST. DONATUS

Is in den Griekſch- Arabiſchen ſtijl gebouwd. De *façade* van het koor is prachtig en verſierd met beeldhouwwerk, bogen en *bas-reliefs.* Het ruim der kerk wordt door tien ſchoone marmeren kolommen gedragen, en de vloer is met heerlijk mozaïk ingelegd.

Bij het binnentreden der kerk, ontwaart men een voortreffelijk ſtuk van L. SÉBASTIANI, *de H. Maagd met het kind Jezus en andere perſonen* voorſtellende. Achter het hoofdaltaar ziet men, in hout gebeeldhouwd, *den bisſchop Donatus,* en daarnevens: *twee kleine beelden,* voorſtellende: *den bewindsman Memmo en zijne vrouw.* (zeer *interesſant,* wat het kostuum betreft) (1310).

DE KERK ST. MARIA

Wordt van binnen door achttien marmeren kolommen getorscht. De vloer is voortreffelijk met mozaïk ingelegd. De inwendige *façade* is bedekt met *moſaïque,* voorſtellende: *verſcheidene tafereelen*

uit

uit de gewijde geſchiedenis. Het geheel is uitſtekend ſchoon.

Het wijwatersvat ſchijnt tot een altaar voor de Heidenen gediend te hebben; hetzelve is voortreffelijk.

Omtrent in het midden der kerk bevindt zich het heiligdom, dat, naar de oude *rite*, alleen door de priesters mogt worden betreden. — Hetzelve is geheel van marmer en rijk aan beeldhouwwerk.

DE KLEINE TEMPEL S. FOSKA.

Dit allerbelangrijkst gebouw werd in de IX eeuw uit overblijfſels van oude Romeinſche gebouwen met zeer veel ſmaak daargeſteld. Het ſchijnt, dat de bouwheeren SCARPAGNIO en SANSOVINO de conſtructie der kerken *St. Géminien* en *St. Jan de Aalmoczenier*, naar die van S. FOSKA hebben gevolgd. — UGGERI en D'AGINCOURT prijzen den tempel *S. Foska*, als een belangrijk gedenkſtuk uit de tijden der Barbaren.

DE KERK EN HET KLOOSTER DER ARMENISCHE MONNIKEN, op het eilandje *St. Lazare*, bij *Venetië*.

Dit gebouw is heerlijk gelegen, en uiterst zindelijk. De monniken ontvingen mij regt hartelijk ter be-

beſchouwing der groote en rijke bibliotheek van Oosterſche handſchriften en andere *interesſante* werken. Ook zag ik hier een phyſisch kabinet en eene verzameling uit de natuurlijke historie.

De drukkerij, waarop alhier meest werken in de Oosterſche talen zeer zuiver en net gedrukt worden, is mede zeer opmerkenswaardig.

PA-

PALEIZEN.

Daar de beſchouwing der paleizen zoowel, als die der kerken, voor den kunſtenaar hoogstbelangrijk is, noodigen wij daartoe onze lezers uit.

HET HERTOGLIJK PALEIS.

(*Palais Ducal.*)

In dit paleis kan een kunſtenaar, om zoo eens te ſpreken, zijn leven ſlijten. Het geheel is eene onuitputbare bron voor hen, die de ſtudie omhelzen; eene leerſchool, eenig in hare ſoort.

Het *Palais Ducal* is door CALENDARIO, in het midden der 14e eeuw, onder het bewind van den *doge* MARINO FALIER, hoofdzakelijk in den Arabiſchen ſtijl gebouwd. De *façade*, aan de zijde der kaai, wordt gevormd door zeventien, en die, welke zich op de kleine plaats vertoont, door achttien bogen. De grootſche bouworde, gepaard met rijkdom en alles wat voortreffelijk mag heeten, verbaast den aanſchouwer dermate, dat hij in den aan-

vang, bij het zien van het *Palais Ducal*, naauwelijks zich zelven is bewust.

Bewonderingwaardig vooral is de geheel afgeſcheiden kolom, waarop de hoekſteen des gebouws, tusſchen de kaai en de kleine plaats, rust. — Deze kolom bewijst de groote vordering, welke men destijds reeds in de regelen der zwaartekunde had gemaakt. — Niet minder treffend is het groote raam, dat men van de kaai ziet. Het beeldhouwwerk en de *bas-reliefs*, waarmede hetzelve is verſierd, zijn van eene zeldzame ſchoonheid. — Dit raam is gemaakt in 1404, in den ſtijl van BARTOLOMMEO, die de hoofddeur, nabij de kerk, heeft vervaardigd.

Wij zullen eenige deelen van dit paleis doorwandelen, maar ſlechts hier en daar kunnen ſtil ſtaan, dewijl het geheel voor ons beſtek te uitvoerig zoude zijn.

Wij komen:

I. Aan de hoofddeur, *della Carta* geheeten. Dezelve heeft den vorm van eene piramide en prijkt met overheerlijke ſtandbeelden, door BARTOLOMMEO gebeeldhouwd.

II. Op het midden der binnenplaats. Aldaar ontwaart men twee bronzen putten, heerlijk ſchoon vervaardigd door NICOLAS DE MARC DE CONTI van *Venetië* en ALBERGHETTI van *Ferrara*.

III.

III. Aan den reuzentrap. Een heerlijk ſtuk werk, daargeſteld omſtreeks de XV eeuw, door BREGNO, uit overſchoon marmer, gebeiteld door DOMINIQUE en BERNARDIN van *Mantua.*

IV. Aan den gouden trap. *De Hercules* en *de Atlas*, die men aan den opgang van denzelven ontmoet en door ASPETTI zijn gebeiteld, verdienen dubbele opmerkzaamheid.

V. Aan de zaal: *des quatres Portes.* Deze zaal, welke naar vier anderen leidt, werd, na den brand van 1574, door PALLADIO daargeſteld in de gedaante, zoo als wij haar thans aanſchouwen. De vier overheerlijke deuren (naar de Romeinſche bouworde) worden door niet minder ſchoone marmeren pilaren verſierd. — Uit den rijkdom, die hier en in den omtrek wordt gevonden, teekenden wij aan. Het meesterſtuk (naar men zegt) van TITIAAN VECELLIO, zijnde eene groote ſchilderij, voorſtellende: *het geloof; een gevecht nabij Venetië*, door CONTAVINI; *de komst van Hendrik* III, *koning van Frankrijk, in de haven te Venetië*, (een belangrijk ſtuk om de feestplegtigheid); *de terugkomst van Jakob in het land Kanaän*, een der meesterſtukken van BOSSANO; *de ſchaking van Europa*, een betooverend ſtuk van PAUL VÉRONESE. Een ſchoorſteen van *carrarisch* marmer gebeeldhouwd, naar de teekening van VINCENT SCAMOZZI, door TITIANO ASPETTI. Eene groote ſchilderij (boven den troon in de zaal *du Collegio*), voorſtellende: *den Heiland*

in eene glorie, het geloof, Venetië, St. Justine, enz., enz.; dit ſtuk is van PAUL VÉRONESE, en munt uit door ſchoonheid van compoſitie. — In de zaal *du grand Conseil*, thans de koninklijke bibliotheek van *St. Marc*, teekenden wij onder anderen aan:

Eene buitengemeen groote ſchilderij van TINTORETTO, voorſtellende: *het Paradijs.* Dezelve is 30 voet hoog en 27 breed.

Van hier in de rondte wandelende (*), ziet men niet minder dan een en twintig historiëele ſchilderijen, die te gader het oog boeijen en verrukken.

Men vindt het vervolg dezer *collectie*, beſtaande uit elf ſtukken in de zaal *du Scrutin.*

Eene groote ſchilderij op den muur, die voor een der beste ſtukken van PALMA wordt gehouden, boeide hier mijne bijzondere oplettendheid. Het ſtuk ſtelt voor: *het laatſte oordeel.* Aan de eene zijde ziet men de plaats der gelukzaligen en aan den anderen kant het vagevuur. Men verhaalt, dat PALMA

(*) Het *Palais Ducal*, dat een ſchat voor den beoefenaar en voorſtander der ſchilderkunst bevat, is tevens voor den beminnaar der ſchoone kunſten en letteren *une promenade historique*; want een aanzienlijk getal ſchilderijen behelst de geſchiedenis en feesten der Venetiaanſche republiek, en wijst te gelijk de kleedij der verſchillende *époques* aan.

MA zijne *maîtres* in dit ſtuk aan de regterzijde had geſchilderd, maar dat hij, onder het afwerken van hetzelve, had bemerkt, dat zij hem ontrouw was geworden en haar daarom in het vagevuur verplaatſte.

De koninklijke bibliotheek van *St. Marc* (in de zaal *du grand conſeil*), waarvan wij hierboven gewag maakten, is rijk in handſchriften en werken van vroegere en latere dagteekening. De bibliotheek bezit zeventig duizend boekdeelen, waarvan meer dan vijf duizend *manuscripten* bevatten.

Opmerkingwaardig is hier, benevens den beroemden *Mappemonde* van FRA MAURA, vervaardigd in 1460, eene rijke *collectie* van medailjes, ſtandbeelden, *bustes*, *camées* en *bas-reliefs*. Het geheel is te veel omvattend, om hier te worden beſchreven. — De groep, voorſtellende: *Léda en Jupiter, onder de gedaante eener zwaan*, zal mij nimmer uit het geheugen gaan. — Men vindt in de kamer van den bibliothecaris een rijk *plafond* en eene heerlijke ſchilderij, voorſtellende: *de aanbidding der wijzen uit het Oosten*, dat aan PAUL VÉRONESE wordt toegekend. Ook is men bezig met het aanleggen van nieuwe kunstgalerijen in het *Palais Ducal*. Meer dan duizend ſtukken zijn reeds aanwezig.

Wij willen, alvorens het *Palais Ducal* te verlaten, nog een oogenblik ſtil ſtaan bij de gevangeniſſen, die aan hetzelve zijn verbonden.

 De

De gevangenisſen, in het *Palais Ducal*, dienden vroeger tot ſtaatsgevangenis. Zij, die uit de gewone gevangenis, door een ſmal kanaal, van het *Palais Ducal* afgeſcheiden, over eene hoog verhevene overdekte marmeren brug (*pont des soupirs*), in deze ſtaatsgevangenis gevoerd werden, waren verzekerd nimmer weder het daglicht te aanſchouwen. Het getal der vierkante kleine hokken in deze ſtaatsgevangenis was vier en twintig, waarvan er vier *geplombeerd* waren.

Deze hokken zijn door de Franſchen, tijdens hun verblijf in *Venetië*, vernietigd. Men ziet echter nog de kenteekens derzelve. Zijn zijn aan vierkante vogelkooijen gelijk. De ongelukkigen ſtikten in den zomer, door de brandende hitte, of ſtierven, in den winter, door de ſcherpe koude, welke koude of hitte door het lood niet weinig vermeerderd werd. De onderſte hokken, die onder water ſtaan, zijn niet zigtbaar. Met fakkellicht aanſchouwde ik de overigen, die in twee verdiepingen zijn verdeeld. Ieder hok had deszelfs merkwaardigheid: dit door het zware ijzeren traliewerk, waartegen de ongelukkige gewurgd werd en waardoor het bloed tegen den muur ſprong, dat door den tijd zwart geworden is; een ander door naamteekeningen, welke door de ſlagtoffers, gedurende het middagmaal, zijnde het eenigſte oogenblik, dat aan de ongelukkigen lamplicht vergund werd, daarop geprent waren. Een derde hok was aan een' ſteen kenbaar, waarop de gevangene onthoofd werd. In velen dezer hokken

zag men nog de houten legerplaats, doch gansch verrot door de vochtigheid.

Toen de Franſchen in *Venetië* kwamen, hebben zij de deuren dezer hokken doen ontſluiten. Een man, die aldaar reeds negentien jaren zuchtte, ſtierf bij het aanſchouwen van het daglicht. Ik bezag ook de zware ijzeren deur van den *pont des soupirs*, welken men niet meer kan overgaan, aangezien dezelve aan de andere zijde toegemetſeld is.

PALAIS ROYAL.

(*Eertijds de oude bibliotheek.*)

Dit gebouw volgt in rang op het *Palais Ducal*. Bouwheeren van hetzelve zijn: SANSOVINO en SCAMOZZI. De Doriſche en Joniſche bouworde zijn hier vereenigd. PALLADIO beſchouwt dit gebouw, als het rijkſte en ſierlijkſte, dat van de oudſte tijden tot op den tijd, dat hetzelve werd voltooid, is daargeſteld.

Wij zullen, om onze lezers te vergenoegen, eenige der meesterſtukken aanhalen, die het *Palais Royal* bevat. Trouwens, het geheel verdiende eene beſchrijving; hiertoe echter is ons beſtek te kort. — Zie hier een ſtip van het geheel.

I. Het *plafond*, geſchilderd door CHRISTOPHE en ETIENNE ROSA. — Heerlijk ſchoon! — Midden in

in het *plafond* prijkt een ſtuk van VECELLIO, voorſtellende: *de wijsheid.*

II. Het *plafond*, geſchilderd door JOSEPH DALLA PORTA, bijgenaamd DEL SALVIATI, voorſtellende drie ſtukken, zijnde: *de deugd, fortuin verſmadende; de beſchermgeest der kunſten, met Mercurius en Pluto*, en *de krijgskunst.*

III. Het *plafond*, geſchilderd door PAUL VÉRONESE, bevattende drie ſtukken, voorſtellende: *eene vergoding van de eer; de meetkunde en de rekenkunde*, en *de muzijk.*

IV. *De bruiloft te Kanaän, de intogt van J. C. in Jeruzalem*, door VINCENTINO; benevens *de aanbidding der wijzen uit het Oosten* en *het verdrijven van St. Joachim uit den tempel*, door TINTORETTO. — Deze ſtukken vindt men in de achtkante zaal.

V. *De Almagtige met het kind Jezus op de knieën*, door CARLETTO CALIAVI, en eenen overheerlijken *Ecce-home*, van ALBERT DURER. — Deze ſtukken vindt men in de kapel.

VI. Het *plafond* in de zaal n°. 64, ſtuk van PAUL VÉRONESE, voorſtellende: *Venetië omringd door Hercules, Ceres en eenige beſchermengelen.*

Al de appartementen en zalen van het *Palais Royal* zijn keurig behangen. Het ameublement is

vol

vol ſmaak, zelfs in de *bureaux* van het Gouvernement. Alles is hier uitnemend zindelijk. — De meeste *plafonds*, met hedendaagſche *fresc'os*, zijn niet belangrijk.

DE DRIE PALEIZEN VAN DE FAMILIE GIUSTIANI.

Een der drie paleizen behoort thans aan den ſchilder NATAL SCHIAVONI, die er een kabinet van ſchilderijen, van de voornaamſte meesters der Venetiaanſche ſchool, heeft opgerigt. — Dit kabinet vereenigt alles wat ſchoone kunst verdient genoemd te worden. — SCHIAVONI heeft zich, door de uitmuntende *gravure* van de *asſomption du Titien*, verdienſtelijk gemaakt.

PALAIS PISANI A ST. PAUL.

Men ziet hier de heerlijke ſchilderij van PAUL VÉRONESE, voorſtellende: *de familie van Darius voor de voeten van Alexander*, en daar tegenover een prachtig ſchilderſtuk van PIAZETTA, voorſtellende *den dood van Darius.*

PALAIS BARBARIGO.

Dit paleis was weleer de *atelier* van TITIAAN; dezel-

zelve is thans in eene ſchilderijengalerij hervormd. Er bevindt zich een twintigtal kunstgewrochten van TITIAAN; zijne drie onderſcheidene manieren ſpelen hier de hoofdrollen. Van zijne eerſte vindt men een' *St. Jerôme, een' Adonis op de jagt gaande, een' Ganymedes!* enz. Van zijne tweede en beste manier, eene *Venus*, over welks bloote borst later een der graven BARBARIGO een' ſluijer heeft doen ſchilderen (Deze was een devoot), voorts eene *madonna met het kind Jezus, de dochter van Titiaan, met eene ſatyre*, en vooral *eene boetvaardige Magdalena!!!*

Haar aanſchouwende, zoude men zeggen, dat TITIAAN deze vrouw, gedurende hare lange en harde boetvaardigheid, heeft moeten kennen, om haar zoo wel te ſchilderen. In de afgematte oogen van dat beeld ligt iets opgeſloten, dat het hart verſcheurt; hetzelve lang beſchouwende, zouden de oogen wel vochtig kunnen worden. Men wanhoopt echter niet over haar, wanneer men nadenkt, hoe ongellukkig zij is, hoe vele tranen zij heeft geſtort, hoe diep zij berouw gevoelt en — waarover? Van te gevoelig geweest te zijn. Is deze misdaad, indien het eene misdaad zij dan onvergeeflijk? Neen, want van haar wordt gezegd: „ haar zal veel vergeven worden, want zij heeft veel lief gehad.”

Deze ſchilderij is voorts door vele anekdoten bekend.

De abt CASTÉ, ſchrijver van *les animeaux parlants*, die met alles ſpotte, ſchreef onder anderen op de lijst van deze ſchilderij: „ *Un libertin jette*

sur

sur elle un regard de convoitise et dit en lui même: quel dommage, qu'elle se soit repentie si tot!"

Hoe ſchoon zij ook geacht wordt, komen mij en andere kunſtenaars hare trekken een weinig grof voor; het is mogelijk, dat zulks uit de nabijheid van zijne *Venus* voortſpruit. Dit zoo zijnde, doet het eer aan het gevoel van TITIAAN; hij maalde eene vrouw en eene godin.

Van zijne derde of laatſte manier ziet men hier onderſcheidene, meest onafgewerkte ſtukken. Zijn allerlaatſte is een *Sebastiaan*.

PALAIS BATAGGIA, *thans* CAPOVILLA.

Hier vindt men, benevens eene volledige verzameling der *gravures* van MORGHEN en eenige belangrijke voorwerpen der ſchoone kunst, eenige fraaije ſchilderijen van PAUL VÉRONESE, G. DOU en anderen.

PALAIS MANFRIN.

Dit bevat alweder eene rijke galerij van ſchilderijen, door vreemde en Italiaanſche meesters vervaardigd. (Hier wordt in elke zaal de catalogus gevonden der ſchilderijen, welke men ziet). Wij zullen eenige ſtukken aanſtippen.

In

In de kamer A. *De H. Maagd met het kind Jezus*, door BELLINO, en *eene guitarſpeelſter*, door GIORGIONE.

In de kamer B. *Het portret van Ariosto*, door VECELLIO. *Drie portretten*, door GIORGIONE. (Deze zijn zeer ſchoon.) *Het portret van de koningin Cornaro, in Oostersch costuum*, door TITIAAN, en *Mozes, die water uit eene ſteenrots doet ſpringen.*

In de kamer D. *Eene aflating van het kruis*, door TITIAAN. (Die in den *Louvre*, te *Parijs*, is beter.) *De offerande van Iphigenia*, door VAROTTARI, bijgenaamd PADOVANINO. Een *Ecce-home*, door CARACCI en een zeer ſchoon portret, door REMBRAND.

In de kamer E. *Een herder*, door MORIGLIO, een' Spanjaard, wiens ſtukken in *Italië* zeldzaam zijn.

In de kamer F. *Het portret van Licinio*, bijgenaamd PORDENONE, *te midden van vijf zijner leerlingen.* — Dit klasſiek ſtuk is door LICINIO geſchilderd.

In de kamer G. *J. C. te Emaus*, door BELLINO.

In de kamer K. *Lucrecia*, door GUIDO RENI; *J. C. preſentatie*, door FRA SÉBASTIEN DOL PIOMBO, en *de vlugt uit Egypte*, door CARACCI.

Er zijn ook andere voortreffelijke en hoogstbelangrijke voorwerpen van ſchoone kunſten, benevens

vens een kabinet van natuurlijke historie in dit paleis.

PALAIS MICHELI, *dit* DALLE COLONNE.

Dit paleis bevat:

I. Drie kamers, verſierd met tapijten, welke naar de teekening van RAPHAEL met de ſchoonſte figuren zijn gewerkt.

II. Eene wapenzaal, bevattende de verſchillende wapenrustingen en andere tot den oorlog bruikbare voorwerpen, van welke zich de vermaarde *doge* DOMINIQUE MICHELI bij de verovering van het heilige land bediende. — Deze *doge* bragt de twee kolommen (*), welke op de *kleine plaats* zijn opgerigt, naar *Venetië*.

III. Eene kamer, waarin de ornementen, die tot de

(*) Deze kolommen zijn van *graniet*. Eertijds waren er drie. De derde kolom ſtortte bij de oprigting in het water. Men heeft dezelve daargelaten, om de fondamenten van het *Palais Ducal* niet te beſchadigen. De kolommen zijn in 1180, door BARATTIERI van *Lombardijë*, in *Venetië* opgerigt. In 1329 plaatſte men op eene derzelve *het marmeren ſtandbeeld van St. Theodorius*, en op de andere, in 1816, *den gevleugelden bronzen leeuw*, die in 1797 naar *Parijs* was vervoerd.

de pausſelijke waardigheid behooren, en de boeken van den kardinaal BARBARIGO gevonden worden.

Behalve de opgenoemde paleizen, waarin de belangrijkſte verzamelingen van ſchilderijen en allerlei voorwerpen, die tot de ſchoone kunſten behooren, gevonden worden, zijn er nog veel anderen, die wij met ſtilzwijgen moeten voorbijgaan, maar die desalniettemin de beſchouwing der zoodanigen, welke in de gelegenheid zijn, *Venetië* te bezoeken, overwaardig zijn.

AKADEMIE DER SCHOONE KUNSTEN.

(*Voorheen Confrèrie de la Charité.*)

Wij zullen over het uitwendige des gebouws, dat bewondering verdient, niet uitweiden, maar ons alleen bij het inwendige bepalen.

Het gebouw is in onderſcheidene zalen afgedeeld, welke eene zeer talrijke en belangrijke verzameling van ſchilderijen bevat, die door de vermaardſte meesters, meestal van de Venetiaanſche ſchool, zijn vervaardigd.

De volgende ſtukken, uit de eerſte zaal, hebben wij voor onze lezers opgeteekend.

I. *De hemelvaart der H. Maagd*, een meesterſtuk van TITIAAN VECELLIO. — Schoon in alle deelen.

II.

II. *De H. Maagd op een' troon te midden van heiligen*, door BAPTISTE CIMA DE CONEGLIANO. — Krachtig en ſchoon.

III. *De opſtanding van Lazarus*, door LÉANDRE BASSANO. Dit meesterſtuk is van *Parijs* terug gekomen.

IV. *De H. Maagd op een' troon met het kind Jezus en eenige heiligen, welke haar omringen*, door BELLINO.

V. *Het mirakel van St. Marcus, om een' ſlaaf te bevrijden.* Een klasſiek ſtuk van TINTORETTO, in alle deelen ſchoon en bewonderingwaardig. Hetzelve is van *Parijs* terug gekomen.

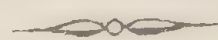
VI. *De bruiloft van Kanaän*, het ſchoonſte ſtuk van PADOVANINO.

VII. *De H. Maagd op een' troon met het kind Jezus, St. Jozef en andere heiligen*, door PAUL VÉRONESE. Ook dit ſtuk is van *Parijs* terug gekomen.

VII. *De visſcher, die den doge den ring aanbiedt.* — Een klasſiek ſtuk van PARIS BORDONNE. Uit *Parijs* terug gekomen.

IX. (In het *plafond.*) *Het volk van Mirano, den bisſchop St. Nikolaas te gemoet gaande*, door PAUL VÉRONESE.

In de tweede zaal zijn geene uitmuntende ſtukken. — Uit de derde zaal zijn een aanzienlijk getal ſtukken in eene nieuwe zaal overgebragt, waarbij gevoegd is een kapitaal ſtuk van TITIAAN, voorſtellende: *de preſentatie der H. Maagd.* Nog munten hier uit eenige portretten van TITIAAN, waaronder een vrouwenportret, dat men voor het afbeeldſel van de moeder dezes beroemden ſchilders houdt.

Zalen, waarin de leden der akademie zitting houden.

Eerſte zaal. De kroonlijst, welke deze zaal omgeeft, is verſierd met uitmuntende ſchilderſtukken van TITIAAN, voorſtellende: *zinnebeelden*, *koppen*, enz. Voorts vindt men hier overheerlijke bronzen voorwerpen van DONATELLO en RICCIO van *Padua.*

In de tweede zaal vindt men eene uitgebreide verzameling van teekeningen, waaronder velen door eerſte meesters, als: LÉONARD, RAPHAËL en MICHEL-ANGELO vervaardigd. — Deze zaal is al weder eene belangrijke leerſchool voor den kunſtenaar.

Eindelijk komt men in de nieuwe zalen, alwaar wij aanteekenden de volgende uitmuntende ſchilderſtukken:

I. *Herkules en Lukas*, *Theſeus en de Centaurus*, beide van CANOVA.

II.

III. *De presentatie der H. Maagd* en *St. Jan in de woestijn*, beiden door TITIAAN.

Nog prijken hier het groote schilderstuk van PAUL VÉRONESE, voorstellende: *J. C. in het huis van Levi*, (uit *Parijs* terug gekomen) en de vermaarde schilderij van GENTILE BELLINO, voorstellende: *de St. Markus-plaats* en *eene procesſie.* De kleederdragt der personen, die de procesfie uitmaken, zijn in het *costuum* van dien tijd, 1496.

Deze akademie is geopend voor een ieder, die zich aan de studie der schoone kunsten wil wijden. Aan dezelve zijn beroemde professoren verbonden, die door het gouvernement rijkelijk worden beloond. Vreemdelingen en schilders worden er van 's morgens zes tot 's avonds zes ure toegelaten.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS.

Dezelve werd gehouden tijdens mijn verblijf in *Venetië* (Augustus 1832). Met groot verlangen, om de hedendaagsche Venetiaansche school te leeren kennen, begaf ik mij dadelijk derwaarts, doch ik werd teleurgesteld. Ik had mij geen denkbeeld van het verval der kunst zoodanig kunnen maken, als ik hier ontwaarde. De stukken der Venetianen, voorheen zoo beroemd, om derzelver *koloriet*, waren thans melkwit. Zelfs zij, die nog al naam hebben,

te weten, de historieſchilders POLITI en LIPPARINI, hebben zich daaraan voornamelijk ſchuldig gemaakt, waarom ik anderen met ſtilzwijgen voorbijga. — Ondertusſchen gevoel ik mij verpligt melding te moeten maken van de leerlingen der akademie. Derzelver ten toon geſtelde prijskampen verdienden opmerkzaamheid.

HET HUIS CRAGLIETTA.

Dit huis bevat een belangrijk kabinet ſchilderijen van vermaarde Venetiaanſche en Vlaamſche meesters, als: VIVARINI, BELLINI, PORDENONE, TITIAAN, PAUL VÉRONESE, CANALETTO, RUBBENS, ALBERT DURER, OSTADE en TERBURG. Hetzelve bevat tevens eenige ſchilderſtukken, die in *Venetië* zeldzaam zijn, als van CRIVELLI, MANSUETI, VICTOR BELLINIANO LUC LONGHI van *Ravenna*, TADÉE ZUCCARI, GENTIL DE FABRIANO, enz. Ook zijn zeer opmerkingwaardig: *Een ſenateur*, door TITIAAN; *De geboorte van J. C., de H. Maagd en eenige heiligen*, door denzelven; en *de St. Markusplaats, met het ſchouwſpel, dat gegeven werd om de komst van den zoon van den koning van Polen in Venetië, ten jare* 1740 *te vieren.* Dit ſtuk is van CANALETTO.

De belangrijke gebouwen en inrigtingen, die wij verder aanteekenden, zijn:

HET KASTEEL ST. ANDRÉ.

Hetzelve befchermt de haven van het belangrijk en aangenaam eiland *Lido*, dat fchoone gezigtpunten oplevert. — Het kasteel is zeer fterk en fchoon gebouwd, door SAMMICHELIE in 1545 en ten jare 1571 voltooid.

GASTHUIS VOOR KRANKZINNIGEN EN ZIEKEN.

De zorg in dit godsgefticht is toevertrouwd aan de *barmhartige broeders*, die met naauwgezetheid hunnen pligt vervullen. Er worden gewoonlijk 260 krankzinnigen en 100 zieken geherbergd en verzorgd.

Achter het gasthuis is een tuin, die door de zee wordt befpoeld. — De krankzinnigen hebben op een' heuvel in den tuin een' tempel gebouwd.

DE PUBLIEKE TUIN

Strekt zich uit in de gedaante van een fchiereiland, in het midden der *Lagune*. Dezelve levert eene aangename wandeling op, bevens fchilderachtige gezigten op de zee.

HET KONINKLIJK ARSENAAL.

Eene ſchoone en uitgeſtrekte inrigting voor de militaire dienst, zoo wel te land als ter zee. De grondvesting dagteekent van den jare 1304. Sedert dien tijd is het arſenaal, in verſchillende tijdperken door verſcheidene architecten uitgebreid. Hetzelve is van zware muren en torens omgeven, waardoor het thans eene halve mijl in den omtrek heeft.

De hoofddeur of ingang is een meesterſtuk. Dezelve is naar de Corintiſche orde gebouwd en rust op vier marmeren kolommen. Het beeldhouwwerk is van de leerlingen van SANSOVINO en dagteekent van de XVIe eeuw. Op het toppunt prijkt het ſtandbeeld van *St. Justine*, door JÉROME CAMPAGNA gebeeldhouwd. Aan de zijden van den ingang zijn vier marmeren leeuwen, ten jare 1687, door MOROSINI uit *Griekenland* herwaarts gebragt.

Het arſenaal binnen tredende, zijn er een aantal voorwerpen, die, van de kleinſten tot de grootſten, de oplettendheid des beſchouwers overwaardig zijn. Eenigen zullen wij aanteekenen.

Men heeft in het gebouw vijf wapenzalen, waarvan twee voor de *marine* en drie voor de *artillerie* zijn ingerigt. (*) In eene der wapenzalen voor de

(*) In eene der wapenzalen vindt men de verſchrikkelijke werktuigen der inquiſitie, benevens die, welke in

de *marine* is een heerlijk marmeren monument, opgerigt door de Republiek ter eere van derzelver Groot-Admiraal ANGELO EMO, die in 1792 is gestorven. De maker van dit monument is de markies CANOVA. De gravin ALBRIZZI zegt van hetzelve in een harer werken: „ Dit monument, door het „ dankbaar Vaderland aan den laatsten der vrijheid- „ lievende helden van *Venetië* gewijd, is geestig „ ontworpen en bewonderingwaardig uitgevoerd. Zij- „ ne volmaakt gelijkende *buste*, is op eene met sneb- „ ben versierde zuil, die door de zee bespoeld „ wordt, opgerigt."

Tegenover dit monument vindt men de wapenrusting van HENDRIK IV (*), koning van *Frankrijk*, die deze wapenrusting aan *Venetië* ten geschenke gaf, bij gelegenheid van het verzoek, om onder het getal der *Patriciers* te worden opgenomen.

Verders vindt men hier:

I. Een aantal timmerwerven, alwaar schepen van allerlei *constructie* onder het drooge worden getimmerd.

II.

in vorige tijden door de Venetianen werden gebezigd, om de bezoedeling van het huwelijksbed voor te komen. Deze werktuigen zijn zoodanig vervaardigd, dat het deel, hetwelk de *passage* van dit ijzeren instrument wil *forceeren*, door eene veder afgesneden wordt. — Het instrument wordt e z z e l i n o genaamd.

(*) Opgevuld en te paard zittende.

II. Vier groote kommen voor vlottende ſchepen.

III. Vijf groote geſchutgieterijën.

IV. De touwbaan, alwaar zware kabels worden geſlagen.

V. De timmerloods, en

VI. De modelzaal, alwaar het model van het grootſte ſchip op den grond kan worden geteekend. Dezelve is lang 180, breed 60 en hoog 20 voet. Men vindt er de *buste* van den Keizer en Koning *Frans* I, vervaardigd door BARTHELIMI FERRARI, in 1817.

DE OUDE ZUILENGANGEN RIALTO.

Deze zijn, ſedert den brand in het jaar 1513, waardoor de oude zuilen vernield werden, in de tegenwoordige gedaante herbouwd. Dezelve zijn 41 voet hoog en nagenoeg 3000 voet lang. Eertijds vereenigden zich hier de magiſtraat en de kooplieden. Thans worden de zuilengangen ingerigt tot de hoofdplaats der geregtshoven van juſtitie.

DE BRUG RIALTO,

Die op eenen enkelen boog ruſt, is eene der voor-

voornaamſte en hechtſte van *Venetië*. Zie hier derzelver afmeting, naar Venetiaanſche voetmaat:

De lijn van den boog.	83 voet.
Lengte in de doorſnede.	66 „
Hoogte van de oppervlakte des waters, nagenoeg.	18 „
Dikte.	4 „

De oppervlakte is verdeeld in drie evenwijdige doorgangen. De middelſte doorgang beſtaat in twee rijën winkels of kramen.

DE MUNT.

Een in alle deelen grootsch gebouw. Het is de plaats, alwaar gouden, zilveren en koperen munt geſlagen en heerlijke medailjes vervaardigd worden. De oudheid des gebouws blijkt uit de muntſpeciën, die deze werkplaats in de achtſte eeuw heeft opgeleverd. De eerſte gouden dukaten of Venetiaanſche ſequinen, alhier onder de regering van den *doge* DANDOLO geſlagen, zijn van den jare 1284. — De eerſte medailje, uit deze Munt afkomſtig, is in handen van den graaf SILVIO MARTINENGO te *Venetië*; zij vertoont de *beeldtenis van Galba*, met de *legende:* Marcus Sexto me fecit V, en op de keerzijde: *eene vrouw en een' gevleugelden leeuw*, met de *legende:* Venetia Pax Tibi, 1365.

Het voorportaal van dit gebouw is het werk van SCAMOZZI. De beide reuzen, die hetzelve verſieren, zijn gebeeldhouwd door CAMPAGNA en TITIAAN ASPETTI.

In ſommige vertrekken van de Munt, die tot *bureaux* zijn ingerigt, vindt men de volgende ſtukken:

Een *camayeu*, voorſtellende *Vulkaan met Cyclopen*, door PALMA. *De H. Maagd, door vier beelden omgeven*, van DIANA. *De Koningin Saba* en meer andere belangrijke ſchilderſtukken.

HET HUIS FRANCESCONI, N°. 989.

De *inscriptie* boven de deur verkondigt het droevig overlijden van den onvergelijkelijken CANOVA, die den 13 October 1822 in dit huis is geſtorven.

Zijne beeldtenis, benevens de afteekeningen zijner meesterſtukken, verſieren de kamer, waarin hij den geest gaf. — Men vindt in het *Palais Emo*, thans *Trèves*, twee kolosſale marmeren beelden van CANOVA, zijnde: *Hector* en *Ajax*. Deze meesterſtukken zouden genoegzaam wezen, om zijnen roem door alle eeuwen te verbreiden. Het huis *Comello* bevat een derde meesterſtuk van CANOVA; te weten: een marmeren *bas-relief*, voorſtellende: *Socrates, afſcheid nemende van zijn gezin, voor het ledigen van den giftbeker.*

QUATRE PALAIS VAN DE FAMILIE MOCENIGO.

De ſchilderijën, die hier gevonden worden, zijn niet van belang. Men bezoekt *Quatre Palais*, om dat alhier de kamer wordt gevonden, waarin *Lord* BYRON vertoefde. Men ziet er ook zijne ſchrijftafel en een *interesſant* ameublement.

HET PALEIS MANGILLI.

Is een nieuwerwetsch gebouw. Men vindt er eene belangrijke verzameling van ſchilderijen en *gravures*, benevens eene uitgebreide bibliotheek. — Niet minder belangrijk is het *atheneum* voor den kunstminnaar.

KONINKLIJKE DOUANE EN BUREAUX VAN FINANCIËN.

De twee voornaamſte *façades* van dit gebouw zijn door TITIAAN en GIORGIONE, in *fresco*, geſchilderd. Het ſchilderwerk is echter naauwelijks meer zigtbaar. De hoofddeur van het gebouw, dat twee honderd kamers bevat, is een uitmuntend ſtuk werk.

HET HUIS VOOR DE TURKEN

Is een zeer oud gebouw, en was weleer het paleis vân den Hertog VAN FERRARA. Sedert het jaar 1621 heeft de Republiek van *Venetië* hetzelve afgeſtaan ter dienst der Turkſche kooplieden, die de Venetiaanſche havens bezoeken.

HET MONUMENT COLLEONI, op het plein *St. Jan en St. Paulus.*

Het bronzen ſtandbeeld zoowel, als het marmeren voetſtuk en de verſierſelen, zijn uitſtekend ſchoon. Deze gedenkzuil werd opgerigt ter eere van BARTHÉLIMI COLLEONI van *Bergamc*, vermaard generaal der Venetiaanſche Republiek.

FEESTEN.

La fête de Dieu heeft den 21sten Junij 1832 plaats gehad. Op de *St. Markus*-plaats was, nevens de *arcades* van de galerijën, eene met blaauw linnen overdekte galerij getimmerd, die aan de regterdeur van de *St. Markus*-kerk een' aanvang nam en aan de linkerdeur eindigde. Dit was de togt der processie, die, aangezien de engheid der straten, niet uitgebreider kon zijn. Deze processie is, zoo als overal, achtereenvolgend zamengesteld uit geestelijken, en uit dienaren en vaandeldragers van alle kerken en parochiën der stad. De trein was zoo lang, dat de processie de kerk nog niet uit was, toen dezelve de andere deur weder binnentrad.

De processie te beschrijven is ondoenlijk en overtollig, aangezien dit weinig belang kan inboezemen. Ook is de toevloed, in vergelijking van het *terrein* zoo groot, dat men alles niet zien kan. Ik sloeg met genoegen de aanschouwers gade, en hoorde hier en daar vreugd of misnoegen aan den dag leggen en aanmerkingen maken, bij het voorbij gaan hun-

hunner bijzondere procesſie (parochie of kwartier), wanneer deze de vorige in rijkdom en ſmaak overtrof, of wel voor dezelve moest onderdoen.

Voorts waren de venſters, boven de galerijën, tot in de hanebalken met dames en *groote toiletten* bezet. Uit al de venſters hingen prachtige fluweelen, damasten of zijden tapijten en kleeden. Vele derzelve prijkten met geſlachtwapens van hen, die de vertrekken bewoonden.

LA FÊTE DU REDEMPTEUR

Heeft den 15den Julij 1832 plaats gehad. Ik heb er het volgende van aangeteekend.

Om middernacht, zijnde de aanvang van het feest, begeeft zich alles wat zich roeren kan, te water, wel te verſtaan in gondels, en in overdekte of opene ſchuiten. Al deze vaartuigen zijn geïllumineerd; deze rijk, gene zedig, anderen ſlechts op den voor- en achterſteven met een paar *ballons*, waarin eene kaars brandt. Overigens zijn de gondels met muzijk bezet. Die geene muzijk kan betalen, volgt de gondels, die er van voorzien zijn, en deelt aldus in het genot. Doch allen hebben hetzelfde doel; namelijk het houden van een goed *sou-*

pé

pé in hunne vaartuigen, alwaar de vrolijkheid voorzit.

Men vaart het kanaal *de la Giudecca*, aan welks linkeroever de kerk *du Redempteur* (een *chef d'oeuvre* van den beroemden bouwkundige PALLADIO), gelegen is, op en neder, en fcheidt met den dageraad, wanneer de wandeling op de kaaijen een' aanvang neemt, en de kerkdeuren *du Redempteur* ontfloten worden voor de menigte, die aan het kerkfeest deel wil nemen.

De voorgevel dier kerk is met al de voortbrengfelen van den zomer, als meloenen, kalebasfen, druiven, enz., verfierd.

De kaaijen zijn met wandelende keukens (*cuisines ambulantes*) overdekt.

De wandeling duurt den geheelen dag. Over het groote kanaal, niet verre van de kerk *della Salute*, is eene brug gelegd, om den overtogt gemakkelijker te maken. 's Avonds wordt die weder afgebroken.

FÊTE DE SANTA MARTA

Is in den nacht van den 28ften op den 29ften Julij 1832 gevierd.

Het doel is, even als met het feest *du Redempteur*,

teur: het houden van een' goeden maaltijd op het water en dat gedeelte der ſtad, hetwelk *St. Marta* genoemd wordt en aan het kanaal *de la Giudecca* gelegen is.

Ten negen ure, 's avonds, begaf ik mij, in gezelſchap van twee *Venetiennes*, in eene gondel. Als ſtille opmerker, had ik aan mijne gondel geene verlichting, noch eene gedekte tafel binnen dezelve. Ik vergenoegde mij met anderen te zien, zonder gezien te worden. Wij voeren het kanaal op, maar dewijl wij wat vroeg kwamen, hield de ſchoone natuur, een ſterrenhemel, de kalmte van het water en het *pittoresque* der ſtad ons bezig. Eensklaps beſpeurden wij een ſterk licht aan den horizont, dat al nader en nader kwam, en toonen van zich gaf, die naar muzijk geleken. Het was waarlijk zoo. Het waren de *avant-courriers de la fête*. Eenige ſchuiten met ſpijzen en talrijke dischgenooten beladen, kwamen ſierlijk en hoog verlicht, majestueus nader. De roode gloed der *ballons*, die zich in het water ſpiegelden, leverde een ſchoon gezigt op. Het gedeelte der gondel, alwaar de tafel ſtaat en de gasten zitten, is overdekt met lijnwaad, doch alleen van boven en van ſommigen niet eens. De ſtokken, waarop het verhemelte rust, zijn met wijnranken omſtrengeld. Rondom hangen *ballons* en *pyramides* van rood, groen en wit papier; *guirlandes* en wijnranken hangen tusſchen beiden; boven op, alwaar weder *ballons* hangen, in den vorm van een en twee masten, of

als

als *piramiden.* De voor- en achterſtevens zijn ook ſierlijk verlicht en geven een ſchoon geheel aan de *illuminatie.* De orchesten zijn in bijzondere ſchuiten en varen nevens die, waartoe zij behooren. Bij deze gelegenheid bezielt de vreugd een ieder.

Na deze eerſte ſchuiten genaderd te zijn en alles opgenomen te hebben, ſtapten wij, in afwachting van anderen, te *St. Marta* aan wal, alwaar het van volk en *cuisines ambulantes* wemelde.

Toen wij weder in de gondel ſtapten en het water van illuminatiën als overdekt was, ontglipte mij een uitroep van verrukking. De weerſchijn der veelvuldige lichten had de flaauwe afſcheiding van hemel en aarde, aan den horizont, het oog onttrokken. Zee en lucht waren als vereenigd. Hier en daar blonk eene kleine en groote verlichting, naarmate van den afſtand. Hier en daar rolden muzijk- en zangtoonen over het water; elders zag men de duistere gondels het ſchoonſte *contrast* met de rijk verlichte en getuigde ſchuiten daarſtellen. Het was een poëtisch, een ſchilderachtig gezigt. Tot middernacht verlustigde ik mij met hetzelve, en toen was een nieuw ſchouwſpel mij wachtende.

Tot dat uur had men onophoudelijk heen en weder gevaren, telkens de nieuw aankomenden te gemoet gaande. Doch ten twaalf ure was de zondag aangebroken en het vleesch eten veroorloofd. Bij gevolg was de tijd tot het aanvangen van den maaltijd gekomen. — Wat gebeurt?

De vaartuigen, vereenigd zijnde, leggen zich nevens elkander, in onderſcheidene rangen, terwijl de ſchuiten, waarin de orchesten zich bevinden, daar tusſchen worden geplaatst. De gondels, die met aanſchouwers bezet zijn, varen, ſlangsgewijze, tusſchen de rangen en hebben het voordeel elke ſchuit of gondel aandachtig te kunnen zien. Afzondering kent men niet. Elk vaartuig is rondom open, en bij gevolg aan elks oog volkomen blootgeſteld. Iedere tafel is naar vermogen ingerigt en voorzien. Bij de rijken met zilveren *candelabres*, *services* en bloemen; bij de minvermogenden met kaarſen, doch toch nog met eenige *luxe*, dewijl men, tot viering van dit feest, een geheel jaar opgaart, of 's wekelijks iets ter zijde legt. Zelfs ontvangen de pandjeshuizen, ter bereiking van dit oogmerk, menig ſtuk. De ambtenaar verpandt een kleedingſtuk; de werkman zijn werk voor den aanſtaanden winter.

De, aan rijken toebehoorende gondels prijkten met vergulde lantaarnen, eenige derzelve hadden glazen lantaarnen, doch deze deden geen *effect*.

De kostbaarſte en meest geliefkoosde ſchotel, bij deze gelegenheid, is ſchol, zijnde de beste visch in deze maand. Eene ſaus, welke de Venetianen bijzonder beminnen, heeft den naam van *sole* (ſchol), in *saor* veranderd.

Toen het eten ten einde liep, gingen de gondoliers en roeijers weder te werk, ten einde eene zeer ſchoone groote en verlichte ſchuit, waarop zich de militairen-muzijk bevond, te gemoet te gaan. Ver-

vol-

volgens voer men met dezelve heen en weder.

Het was reeds drie ure, en nog dacht men aan geen ſcheiden. Ten vijf ure was men nog aan het watervermaak geboeid. Ik blies vroeger den aftogt, aangezien de koele morgenſtond, die zich deed gevoelen, mijne gezondheid zoude hebben kunnen benadeelen.

De drie, op dit feest volgende, maandagen worden 's namiddags gebezigd tot heen en weder varen op dezelfde plaats.

De groote ſchuiten, door de gezelſchappen gebezigd, worden *tartanes*, anderen, vroeger in gebruik, doch kostbaar, *péotes* genoemd. De laatſte ziet men bijna niet meer.

Zie hier, hoe men op de ſtraat, in de vliegende keukens, de ſchol klaar maakt. Men heeft twee ſteenen, waarop kruiſelings twee houten gelegd worden, en waaronder gloeijend houtskool is. Voorts worden in een' ketel eenige druppelen olie gedaan, waarna de voorbijgangers weldra uitgenoodigd worden, van dien visch te ſmullen. Aan een ſpit zag ik een tiental kuikens boven een vuurtje ronddraaijen.

Geen twist, geen ſchijn van tweedragt werd ik gewaar. Ieder had zich aan het vermaak overgegeven.

LA FÊTE DE ST. FRANÇOIS DE LA VIGNA

Vond plaats in den avond van den 1ſten Augustus, in de parochie van deze kerk; en, daar hetzelve, in tegenovérſtelling van de vroeger beſchrevene feesten, geen water-, maar een land- of ſtraatfeest is, achtte ik het belangrijk genoeg, om er eenige oogenblikken bij ſtil te ſtaan.

Het ganſche kwartier was in beweging. In al de ſtraten hingen, aan geſchilderde *guirlandes*, lampen met kristal. Uit alle venſters, op de verſchillende verdiepingen, hingen damasten, fluweelen en zijden tapijten, even als bij het vroeger aangehaalde *fête de Dieu*. De venſters waren weder met dames bezet. Elk huis ſpreidde datgene ten toon, waardoor hetzelve in het oog moest vallen.

Een apotheker vertoonde zijne geneesmiddelen, fierlijk en met ſmaak gerangſchikt. Een kunstkooper had zijn huis van buiten met ſchilderijen behangen; zijne buurvrouw had, in navolging, haar portret tusſchen twee kaarſen gezet, en was er nevens gaan zitten. — Ieder had zijn best gedaan. De posten der deuren waren, benevens het grootſte gedeelte van het onderhuis, met damast, linnen en groen omhangen. Elders had men eene tent van rood damast opgerigt, waarin de *buste* van den Keizer van *Oostenrijk* prijkte. In deze tent, of liever op

der-

derzelver balkon, was de militairen-muzijk. Overal wemelde het, zoo wel op ſtraat, als aan de venſters, die een *pitoresk* gezigt opleverden. Ook vond men hier weder de vliegende keukens; zij waren inderdaad niets meer dan onze Hollandſche oliekoeken- en augurkenkramen.

Ten twaalf ure was dit feest afgeloopen. Den volgenden dag had het in de kerk plaats.

Wonderlijk kwam het mij voor in dit vervallen en bouwvallig kwartier zoo veel rijkdom, of liever *luxe* te zien. Later vernam ik, dat zulks alles van de joden gehuurd wordt. — Voor de ramen, welke meerendeels zeer doorluchtig waren, door de gebrokene glazen, hingen nogtans ſchoone damasten.

Het feest in het kwartier *Jan Fantino* had op den 6den Augustus 1832 plaats, doch was door een zwaar onweder weinig belangrijk. Het heeft dezelfde ſtrekking als de vroeger beſchrevene feesten. Den volgenden avond werd hetzelve hervat.

Daar de voornaamſte verzamelplaats van het volk vóór het théâtre *la Fenice* (in dit kwartier gelegen) wordt gehouden, zoo begaf ik mij met vooroordeel naar het concert, dat in dit gebouw gegeven werd, en alwaar een duitsch meisje, mejufvr.

HOFFMAN, hare begaafdheden voor de eerſte maal zoude doen hooren. Ik vreesde, dat het volksgedruisch de zangeres hinderen en de toehoorders te leur ſtellen zoude; maar hoe groot was mijne verwondering, toen ik, bij den aanvang der muzijk, geen het minſte gerucht meer op ſtraat hoorde. Op het balkon gegaan zijnde, zag ik de masſa volks onder mij met de meeste aandacht toeluisteren, en onderling de ſtilte handhaven. — Zoo bemint men hier de muzijk; zelfs de geringſte klasſe heeft er gevoel voor.

Den 16den Augustus vond *la fête de St. Roch* plaats. Ik kwam te laat, om hetzelve bij te wonen; doch het is, even als de vroeger beſchrevene feesten, met dit onderſcheid, dat er in het gebouw *la Confrèrie de St. Roch* eene tentoonſtelling van ſchilderijen is, door kunstkoopers ter bezigtiging en ten verkoop daargeſteld.

Den 21ſten November vond het verjaringsfeest der kerk *della Salute* plaats. De republiek deed de gelofte (reeds vroeger door mij medegedeeld) deze kerk, toen in 1630 de pest meer dan 44,000 ſlagtoffers wegſleepte, te doen bouwen. — Daar de toevloed van menſchen op dezen dag groot is en de kerk

kerk in geen volkrijk gedeelte der ſtad ligt, wordt er, gemakkelijkheidshalve, voor dien dag over het groote kanaal eene ſchipbrug gelegd.

Tijdens het congres van *Verona*, ſtortte de brug in, nadat weinige minuten te voren de beide keizers, de koning van *Pruisſen* en andere vorſten er overgegaan waren. Honderden, zoo wel vrouwen, als mannen en nieuwsgierige vreemdelingen, kregen een nat pak, of lieten er het leven bij.

THÉÂTRES.

Venetië bezit vijf groote *théâtres: la Fenice*, *St. Jean Chryſostome* (hebbende eene zeer groote zaal, geſchikt voor paardrijders), *St. Benedetto*, *St. Luca* en *St. Samuel.*

Voorts zijn er vijf kleine *theâtres*; het *théâtre du jour* medegerekend.

HET THÉÂTRE LA FENICE

Mag onder de ſchoonſte en grootſte van *Italië* gerangſchikt worden, zoo wel wat deszelfs netheid, ſmaakvolle bouworde, als rijkdom betreft.

Hetzelve heeft vijf rangen, te zamen 174 loges uitmakende, en kan 3,000 aanſchouwers bevatten. De zaal, die zeer ſchoon geſchilderd en keurig *georneerd* is, heeft eenen ronden vorm; de lijn is goed getrokken en *choqueert* niet. Het tooneel is ondiep, doch kan verlengd worden, dat echter veel gelds zoude kosten. Men geeft er opera en ballet; beiden puik. Hier vindt men de eerſte ſujetten van

Ita-

Italië. Het vangt jaarlijks aan op den 26sten December, zijnde de dag na Kermis. Men geeft er slechts vijftig voorstellingen.

Als de scherm den eersten avond opgaat, heeft de directeur 110,000 *zwansigers* in kas; te weten: 80,000 als eene te gemoetkoming van het gouvernement, en voor het minst 30,000 van de *abonnementen.* Hierbij komt nog de dagelijksche *recette* en het verhuren der *loges*, dat zeer veel opbrengt.

Een *zwansiger* is wat minder dan een *franc;* zoo veel als 41 centen Holl.

De directeur betaalt slechts de verlichting der zaal, het werkvolk en verdere kleine onkosten.

Het abonnement voor de vijftig voorstellingen is bijna *f* 19. *Employés*, militairen, enz., betalen nagenoeg *f* 13.

Bij deze gelegenheid hoort men alzoo madame PASTA voor luttel gelds.

In dit gebouw is eene concertzaal, alwaar de societeit *Apollinea* op elken feestdag concert geeft, en welk concert uit liefhebbers en leden van den adellijken stand is zamengesteld.

Vrijdags avond wordt hier kaart gespeeld, doch niet hooger dan 25 cents Holl. De vreemdeling, mits door een' der leden voorgesteld zijnde, geniet, gedurende drie maanden, vrijen toegang in deze schoone societeit.

De langwerpig vierkante zaal, welke door zes-

tien kroonen verlicht wordt, is met marmer, ſchoon geordonneerd. Rondom dezelve is eene marmeren galerij. De directeur heet PERUCCHINI. De uitvoering der muzijk is *Venetië* waardig. (Men weet, dat, na *Napels*, de muzijk alhier het voortreffelijkst is.) De liefhebbers en liefhebſters zijn vol verdienſte. Ten tien ure 's avonds neemt het concert eenen aanvang. Na den afloop begeeft men zich naar de *conversations*. Van daar gaan de dames naar huis, doch de heeren gaan nog bij de *traitteurs* om te *souperen*, en vervolgens koffij drinken op de *St. Marcus*-plaats.

HET THÉÂTRE ST. JEAN CHRYSOSTOME,

Met het najaar weder geopend zijnde, begaf ik mij derwaarts. Men vertoonde *Romeo et Juliette*, muzijk van VACCAI, welke veel overeenkomst heeft met die van BELLINI. De uitvoering was middelmatig.

Het *théâtre St. Jean Chrysostome* is groot. Men heeft er vijf rangen, te zamen 178 *loges* uitmakende. De zaal is bijkans vierkant, hetgeen veel plaats doet winnen. Dezelve is grijs geſchilderd. De *parterre* is te plat. Nu en dan vindt men hier paardrijders. Deze paarden zijn de eenigſten, die in *Venetië* komen.

HET

HET THÉÂTRE ST. BENEDETTO

is vijf rangen hoog, te zamen 154, van witte gordijnen voorziene *loges* uitmakende. De grondkleur der zaal is licht geel. Zij, die hunne eigene *loges* hebben, behangen die naar willekeur. Men geeft er *opera* en *comedie*. Ik heb er eene voorſtelling van de *Normandi in Parigi*, muzijk van MERCADANTE, ſlecht hooren uitvoeren.

Met het herfstſaizoen is er echter een betere troep gekomen, die alleen *comedies*, meest overzettingen naar SCRIBE geeft.

Gedurende het najaar heb ik mij alhier *geabonneerd*, voor vijftig repreſentatiën, à vijftien *zwanſigers*. (Dat is 2½ ſtuiv. Holl. de *repreſentatie*.) — Waar kan men goedkooper gaan en beter les in de Italiaanſche taal nemen?

Den 15den November, mijn abonnement geëindigd zijnde, ging ik enkele malen naar de *opera's* van den tweeden rang, daar de groote opera en het ballet in de groote zaal *la Fenice*, gelijk boven gemeld is, eerst den 26ſten December aanvangt.

In de *théâtres*, alwaar *comedies* en *drames* gegeven worden, maakte ik veel gebruik van het orchest, alwaar men voor 15 centen een' ſtoel krijgt.

HET

HET THÉÂTRE ST. LUCA

Is langwerpig, vijf rangen hoog, te zamen 204 *loges* uitmakende, grijs geſchilderd met *arabesques*, en van afſtand tot afſtand met *fresco's*. Men ſpeelt er *comedie*. Ik zag er eene overzetting naar een Fransch ſtukje van SCRIBE. De troep is ſlecht. Voor het *frontispice* in de zaal, op de plaats, alwaar anders het koninklijke wapen prijkt, was een *transparent* geplaatst, waardoor het uur van den dag wordt aangewezen, en welk *transparent* elke vijf minuten verandert. Bij voorbeeld $\frac{55}{X}$ beteekent vijf en vijftig minuten over tienen; XI elf ure; $\frac{5}{XI}$ vijf minuten over elven, enz., enz.

De *entrée* is ruim een oude Hollandſche ſchelling (32 centen); doch voor het huren van plaatſen betaalt men naar den rang, bij voorbeeld: een *loge au premier* een gulden; *au second* 75 cents, enz.

HET THÉÂTRE ST. SAMUEL

Is zeer goed gebouwd voor de muzijk; men vindt hier vijf rangen, uitmakende 158 *loges*.

Ik zag er de *opera Didone abbandonate* vrij goed uitvoeren.

De

De tooneelſmaak van het *respectieve* publiek is vrij goed. Men verwerpt al zeer ſpoedig het ſlechte, terwijl het goede *à la rage* wordt toegejuicht. Als een ſtuk toegejuicht wordt en de ſcherm gevallen is, komt het perſoneel van het ſtuk weder ten tooneele. Houdt het *applaudisſement* vol, dan komen de voornaamſte rolvervullers andermaal ten tooneele. Dit wordt ſomwijlen vier, vijf, ja in *Padua* zag ik het zelfs zeven maal herhalen.

Nationale ſtukken, als de *comedies* van GOLDONI, de *drames* van ALFIÈRI en de ſtukken van METASTASIO worden zelden vertoond. Men geeft hier meest overzettingen uit het Fransch, welke ſtukken door de ſpelers dikwerf ſlecht begrepen worden.

Onder de Italiaanſche comedieſchrijvers bevalt mij het meest NOTA, wien men de Italiaanſche SCRIBA kan heeten, offchoon hij het natuurlijke van dezen *auteur* niet bezit.

Onder de *opera's* zijn die van BELLINI het meest geacht. Deze voortreffelijke *compositeur* is de afgod der gevoelige zielen. Hij boeit de aandacht, treft het hart en bevochtigt de oogen. — Dit is een triomf

omſ in een tijdſtip, waarin men zoo moeijelijk te bevredigen is.

Alhoewel men veel ſchreeuwt over de ſchoone muzijk, die men in *Italië* hoort, durf ik echter verzekeren, dat dit geſchreeuw overdreven is. In de *théâtres* van den eerſten rang alleen hoort men de ſchoone Italiaanſche muzijk. In de voornaamſte ſteden is dezelve over het algemeen middelmatig. De orchesten, die in de *dramatica-théâtres* gevonden worden, zijn beneden de kritiek.

Ook de volkszangen zijn zeer verbasterd. Zeldzaam hoort men thans de *gondoliers* en visſchers de vroeger zoo geliefkoosde liederen van TASSO zingen. Het tegenwoordig in zwang zijnde volksgezang heeft niets om het lijf. Menigmaal ſchonk ik drinkgeld aan mijne roeijers, ten einde *Tasſo* te zingen. Zij deden het, maar zonder mij te voldoen. Deden zij het ſomtijds uit zich zelven en verraste ik hunnen zang, dan werd ik getroffen door de ſchoone melodij.

Bezijden het orchest, in de *théâtres*, ſtaan ſteeds ſchildwachten. Aan den ingang van het *parterre* vindt men policie-ſerjanten en een' kommisſaris, alles *en tenue* tot handhaving van rust.

Men

Men geeft geen *contremarque* bij het uitgaan. De ſuppoosten herkennen u ſteeds, al is het ook nog zoo vol. — Nimmer, zegt men, is daarover onaangenaamheid.

ZEDEN, GEWOONTEN, GEBRUIKEN, ENZ.

Om de zeden, gewoonten en gebruiken der Venetianen te leeren kennen, moet men voornamelijk bezoeken:

DE ST. MARCUS-PLAATS.

Deze, met overdekte boogswijze gangen omgeven plaats, is, om zoo te ſpreken, de groote algemeene tentoonſtelling van alles, wat, hetzij levend of levenloos, in *Venetië* wordt gevonden; maar tegelijk — om de prachtige en indrukwekkende paleizen die zich hier vertoonen — een ſchouwtooneel van alles, wat grootsch en ſchoon kan heeten.

De vreemdeling, die *Venetië* bezoekt en *Parijs* kent, ziet weldra, dat deze plaats het *Palais-Royal* der Venetianen is, en verzuimt dan ook niet een goed gedeelte van zijnen tijd te wijden aan hetgeen de *St. Marcus*-plaats, zoo naar het uitwendige als inwendige, oplevert.

De volgende aanteekeningen verſtrekken, om onze lezers met deze openbare plaats — die de eenig-

ſte

ſte der ſtad zoude kunnen worden genoemd, alzoo de andere openbare pleinen niet noemenswaardig zijn — benevens eenige meerder of minder wetenswaardige zaken, bekend te maken.

Op de *St. Marcus*-plaats gekomen zijnde, zal men zich dadelijk verwonderen over de masſa duiven, die aldaar *patrouilleeren*. — Zie hier de *origine*.

In vroeger tijden had er, op Palmzondag, de volgende *ceremonie* plaats. Er werden, op het altaar, in de *St. Marcus*-kerk, *corbeilles* met kunstmatige palm geplaatst. Deze palm werd ingezegend en aan den *doge*, zijn gevolg en verdere perſonaadjen uitgedeeld.

Na het eindigen der mis vormde de geestelijkheid eene *procesſie*. De *doge* en de magistraten volgden haar, terwijl het volk dezelve met olijftakken begeleidde. Voor de groote kerkdeur gekomen zijnde, klommen *ſacristains* op de galerij, alwaar de vier bronzen paarden ſtaan. Zij gaven alhier de vrijheid aan allerlei ſoort van vogels, voornamelijk aan duiven, welker pooten echter met rolletjes papier waren bezwaard, om het hoogvliegen te beletten, en het volk tevens in de gelegenheid te ſtellen, dezelve te grijpen, en tot een *delicaat* gastmaal, op den volgenden zondag (Paaschdag), te bezigen. Bij zulk eene gelegenheid werden vele duiven gegrepen, terwijl het ſommigen gelukte onder de daken van de *St. Marcus*-kerk en van het *Palais Ducal* eene

ſchuilplaats te vinden. Daar dit elk jaar werd hervat, vormden de ontvlugte duiven weldra eene soort van republiek, en men zag deze diertjes zich met hunne vervolgers vermengen. Dit vertrouwen vleide de Venetianen zoodanig, dat zij in het vervolg zich met andere vogelen vergenoegden. Het gouvernement droeg mede bij tot het welvaren der duiven-republiek.

Men liet in hunne ſchuilplaatſen *cellules* en hokken vervaardigen, en belastte de administratie van de publieke magazijnen met de zorg, om elken morgen eene zekere hoeveelheid graan op de *St. Marcus*-plaats te ſtrooijen. Later en wel in het jaar 1796, zoo ongunſtig voor *Venetië*, hield de wet op, waardoor deze kleine penſionnarisſen werden begunſtigd; doch zij vonden gelukkigerwijze onder de inwoners gevoelige en weldadige harten. Ten twee ure, in den middag, wordt thans aan de duiven eten gegeven. Zij weten dit zoo juist, dat met klokſlag van tweeën het duivenheir op de plaats nederſtrijkt.

Welke zachtaardige en tevens treurige gevoelens moet dit niet in de ziel van eenen waren Venetiaan — van een' *patriot!* — te weeg brengen. Zijne voorouders verkozen deze moerasſen tot verblijf, ten einde de gruwelen des oorlogs en de barbaarschheid der overwinnaars te ontwijken.

Het was ook om wreedaardige vervolging, ja, om den dood te ontgaan, dat de voorouders dezer gelukkige duiven, voor eeuwen herwaarts, zich onder de daken der aan godsvrucht en regtvaardigheid

ge-

gewijde gebouwen verſcholen. Zij hebben aldaar eene zoogenoemde bevolking gegrondvest, wier vrijheid tot heden geëerbiedigd wordt. Zij is de beeldtenis van die, welke dé Venetianen van hunne voorvaderen erfden in tijden, welke helaas! veel van de tegenwoordige verſchillen.

Indien de zinnebeelden der Venetiaanſche republiek vernietigd zijn — gij, beminnelijke tortelen! doet dezelve herleven op eene wijze, eigenaardiger om zich de eerſte ſtichters van *Venetië* te herinneren, dan het zinnebeeld van den gevleugelden leeuw, die ſlechts aan kracht en edelmoedigheid, toen *Venetië* groot was, doet denken.

Onder de *procuratien*, beter gezegd galerijen, der *St. Marcus*-plaats, zijn hier en daar *bureaux*, alwaar men plaatſen en *loges* voor de *théâtres* beſpreken en nemen kan. — Eene goede inrigting; want, dewijl hier het vereenigingspunt van gansch *Venetië* is, neemt menigeen *en pasſant* plaatſen, wien het anders meer moeite zoude kosten, om dezelve te bekomen.

De beurs wordt ook onder deze galerijen of *arcades*, omſtreeks vijf ure gehouden. — Er wordt weinig handel gedreven.

De klokkentoren van *St. Marcus* is een meeſter-

 ſtuk

ſtuk van bouwkunde. Dezelve is 284 Venetiaanſche voeten hoog. Het is bijna ongeloofbaar, dat een zoo zware en hechte toren op de *Lagunes* is kunnen gebouwd worden. — Op den omgang heeft men een voortreffelijk gezigt op de ſtad, op het Alpiſche gebergte, op de *Lagunes* en een gedeelte van de Adriatiſche golf.

Het uurwerk van den toren prijkt met ſchoone wijzers, die het uur, den ſtand der zon en den loop der maan aanduiden. Boven de wijzers ziet men een verguld ſtandbeeld, zijnde: *de H. Maagd*, tusſchen twee vergulde deuren. Alle uren opent zich de linkerdeur; uit dezelve komt een engel, met eene trompet, gevolgd door drie moortjes, die het kind JEZUS aanbidden. De beeldjes gaan (waarſchijnlijk door middel van eene ronde ſpil) voorbij *Maria.* Aan de andere deur gekomen zijnde, opent deze zich, waarna zij weder binnen treden. — Deze deuren openen en ſluiten zich, door middel van onzigtbare veren. — Boven dit ſchouwſpel ontwaart men een' grooten leeuw met een' geknield liggende *doge*, en eindelijk boven dit alles, eene groote klok, waarop twee negers de uren ſlaan.

Elken zondagavond is er militaire muzijk op de *St. Marcus*-plaats. Men kan, gedurende dien tijd, de Venetiaanſche vrouwen waarnemen; want in de week ziet men ze zelden. Zij zitten gewoonlijk te huis,

huis, en zijn dan nog zeldzaam door de glazen zigtbaar.

RANGSCHIKKING DER KOFFIJHUIZEN OP DE ST. MARCUS-PLAATS, EN DE HOEDANIGHEID VAN DERZELVER BEZOEKERS.

De banken in de koffijhuizen zijn met zwart marokijn leder bekleed. Men vindt hier:

I. *Le Café Florian.* Alhier komen al de vreemdelingen; en, op Zon- en feestdagen de voornaamſte galante vrouwen van *Venetië.* — *Grand genre.*

II. *Le Café Quadri.* Hier komen de vrouwen, die eenen geheimen minnehandel hebben. Zij zijn luisterrijk opgeſchikt. Ook vertoont zich hier de Venetiaanſche jongelingſchap, getooid met juweel, goud en alles, waarmede zij vertooning kan maken.

III. *Le Café Algenio.* Hier vereenigen zich de Israëlieten.

IV. *Le Café Imperator d'Austria.* Dit wordt bezocht door officieren en de zoodanigen, die tabak rooken.

V. *Le Café Alboro d'Oro.* Alhier vereenigen zich makelaars, zeekapiteins en rookers.

Behalve deze koffijhuizen, vindt men eene menigte anderen, alwaar Grieken, Turken, Albanezen, enz., vertoeven.

De *ambulante* muzikanten, die in de koffijhuizen op de *St. Marcus*-plaats fpelen, hebben een' poedelhond, die, wanneer men hem geld aanbiedt, hetzelve in den bek neemt, en op de toonbank van het buffet nederlegt. De hond, wetende wat hierop volgt, verlaat het buffet niet, voor dat de knecht, voor de waarde van het geld, hem koekjes of fnoeperijen gegeven heeft.

DE VENETIANEN.

Wat het karakter der Venetianen betreft, *je ne puis que m'en louer.* Overal vond ik *prévenance*, zucht tot verpligting. De *converfatie* is onbeduidend. Velen weten niet anders het woord te voeren, dan met *goeden dag! hoe vaar je? wat nieuws is er? heb je lekker gegeten?* enz. Ik zonder de regtfchapene en verftandige mannen hiervan uit. De jongeling weet flechts van vrouwen te fpreken en het fatje uit te hangen. De vrouwen hebben meerder *converfatie.* Hoe kleiner vrouwenkring, hoe beminnelijker men denzelven mag achten. De grootfte bekoorlijkheden, welke de vrouwen bezit-

zitten, zijn de oogen. *Le coup d'oeil d'une Venetienne* is betooverend. Een ſchoone wenkbraauw voltooit den blik, waaraan men zich niet verzadigen kan. Over het algemeen genomen, hebben de Venetianen eenen vurigen blik, die alles in eens tracht te doorgronden. — Eén blik, onder anderen, zal mij als kunſtenaar lang in het geheugen blijven. Het was die van een ontwakend meisje, dat een middagſlaapje, in aangename droomerijen, ſcheen geſleten te hebben. Eene wereld lag in dien blik opgeſloten.

Verder hebben de vrouwen eene *aimable coquetterie*, eene rijzige geſtalte en een' edelen gang. Maar, — het hinkende paard komt achter aan — zoo ſchoon de vrouwen in den jeugdigen leeftijd zijn, zoo leelijk zijn zij in den ouderdom.

Zie hier eenige ſtaaltjes harer *intrigues.* — Alle feest- en Zondagen zitten de vrouwen voor en in de koffijhuizen. — Een mijner bekenden, een Franschman, hecht het oog op eene ſchoone; hij geeft een' beduidenden oogwenk; dezelve wordt dadelijk beantwoord. Hierop ſchrijft de Franschman een paar woorden met potlood, en, terwijl de ſchoone met haren man vertrekt, ſtopt hij haar een briefje in de hand. Den volgenden dag geeft zij hem *rendezvous* tegen middernacht voor haar huis. Op het bepaalde uur is de Franschman daar met zijne *gondole;* zij laat zich niet wachten, ſtapt in dezelve en twee uren (ſommigen zullen dezelve gevaarvolle, anderen gelukkige uren noemen) vliegen varende om.

Een Engelschman alhier zijne vrouw met eenen jongen Venetiaan ziende verkeeren, laat haar aan zich zelve over en houd't zijne beide kinderen bij zich. Zijne vrouw leeft voortdurend met haren beminde en komt fomwijlen hare kinderen zien. Haar man, die het hof aan eene andere getrouwde vrouw is gaan maken, heeft zich weder met haar verzoend en maakt mede, even als een bekende, vifités aan zijne vrouw. Een mijner kunstbroeders herftelt thans voor hem het portret zijner vrouw, dat hij in zijne eerfte woede aan ftukken had gefneden.

Zie hier eenige brievenhoofden, mij door eenen vriend medegedeeld, welke brieven hem door zijne beminde zijn gezonden geworden:

Gentilisfimo Signore (*li* 9 *Agosto* 1832.)
Mio asfai Caro *** (*li* 15 *Agosto* 1832.)
Mio Caro ed adorato *** (*li* 25 *Agosto* 1832.)
Perfido Uomo (*li* 2 *Settem.* 1832.)
Il piu Birbante degli Uomini (*li* 6 *Settem.* 1832.)

De inhoud is ligt te begrijpen; eerst liefde, daarna haat en zucht naar wraak, die van zelve weder bekoelt, zoodra de fchoone haar hart een' ander' fchenkt.

Dolkfteken en bastonnade zijn, dank zij de maatregelen tot veiligheid door de politie aangewend, een weinig uit de mode geraakt.

Als eene *donna* u den zakdoek ontneemt en daarvan een' *polichinel* maakt, zegt zij ſtilzwijgend: *je vous aime; je suis à vous.*

Een mijner kunstbroeders was eenige malen een lief vrouwtje gevolgd, en voor haar huis blijven ſtaan, terwijl aldaar een draaiorgel ſpeelde. Zij was op het balkon, en telde, terwijl zij hem aanzag, zeven op hare vingers. Hij vertrekt en bevindt zich ten zeven ure weder op dezelfde plaats. De ſchoone ſtond voor het venſter en verdween ijlings. Hij vindt de deur open, ziet niemand, loopt den trap op, en zijn liefje ſtaat voor hem. Beiden plaatſen zich op de ſofa en houden een *discours.* Het beminnelijk vrouwtje is gehuwd; maar, haar man is afwezend. Een oogenblik later treedt hare moeder in het vertrek. Zij ſtelt hem aan haar voor als iemand, dien zij elders op de *converſations* heeft leeren kennen, en verzoekt mijn' kunstbroeder nu en dan weder te komen. Deze laat zich niet bidden en komt driemalen 's weeks. De moeder is dikwerf afwezend. Haar man komt van zijne reis terug. Zij ſtelt hem aan dezen mede als een' bekende voor, en de verkeering houdt vol.

De gewoonte der aanzienlijke Venetiaanſche vrouwen, om *une cavalière servante* te hebben, blijft

nog ſteeds in de mode. Het ſchijnt eene te aangename gewoonte, om dezelve af te ſchaffen. Onder de hoogbejaarden heeft dit gebruik mij het allermeest verwonderd.

De beste verſtandhouding heerscht tusſchen den echtgenoot en de *cavalière servante.* Ja, veel echtgenooten zien het gaarne, daar zij zich van de uitgave *pour les menus plaisirs* hunner vrouwen ontſlagen zien. Vele *cavalières servantes* dienen ſchoone en voorname vrouwen louter uit eer, terwijl deze geheime minnaars hebben.

Daar men geene *équipage* in *Venetië* kan houden en de *luxe geborneerd* is, leven de Venetianen zeer goedkoop. De paleizen, — uitgenomen die, welke in den omtrek der *St. Marcus*-plaats ſtaan — zijn niet duur. Men kan ze voor twee honderd gulden huren, of voor vijf duizend gulden koopen. In den nazomer heeft *Venetië* een doodsch aanzien. De gegoede inwoners zijn alsdan op hunne buitenplaatſen, waardoor de meeste paleizen, welker venſters naar buiten open en digt gaan, geſloten zijn.

De portiers der meeste groote heerenhuizen zijn oude, gebrekkige, doove lieden, die, onbekwaam voor de huisdienst geworden zijnde, voor derzelver getrouwheid dit postje bekomen.

Deze portiers zijn dikwijls onaangenaam voor

vreem-

vreemdelingen, die zich menigmaal niet kunnen doen verſtaan of begrijpen.

De kleeding der fatſoenlijke klasſe is hier, even als elders, Parijſche navolging. De burgervrouwen, dienstmaagden, enz., zijn ſteeds blootshoofds, met opgeſtoken haar. De meesten — allen om duidelijk te ſpreken — gaan met witte of roode omſlagdoeken uit. Men draagt dezelve niet om den hals, maar om het hoofd.

Op de omliggende eilandjes dragen de vrouwen meest een bijzonder plat ſtrooijen hoedje, even als een tafelbord, met een' breeden rand.

De visſchers hebben nog eene nationale *kapot* behouden, die uit een ruw, zeer dik en langharig laken beſtaat, en hen deftig tegen den regen beſchut. De *kapot* heeft eenen kap van boven, die het hoofd bedekt. Deze kap uit één ſtuk zijnde, vervangt den kraag, dien men anders aan *kapotten* vindt. De opening van voren is, tot ſieraad, met een' zeer breeden rooden rand gezoomd.

Behalve de verminkte perſonen, ontmoet men er hier veel, die den neus derven. Deze afſchuwelijke gezigten kunnen als belangrijke waarſchuwingen voor anderen worden beſchouwd.

Met

Met taptoe der ſoldaten moeten de publieke vrouwen de ſtraten ontruimen.

CONVERSATIONE.

Bij den graaf CORNIANI vereenigt men zich ten tien ure. Zaturdags wordt er ſlechts gebabbeld; 's Woensdags daarentegen zet men zich *en cercle;* en zij, die muzijk en zang voorſtaan, veraangenamen daarmede het gezelſchap. De eerſte maal was ik zeer verwonderd de bedienden met glazen klaar water te zien binnenkomen, welke zij aanboden; doch deze verwondering eindigde, toen, eenige minuten daarna, de koffij volgde. Hij, die bij den gastheer het meeste te huis is, heeft de *complaisance* ſuiker in de kopjes te werpen, dezelve vervolgens de gasten aan te bieden, na te hebben gevraagd of het naar genoegen is.

De Venetianen zijn zeer *attent;* bij velen echter is het ſpraakvermogen, om over alles mede te klappen, gering. De vrouwen zijn beminnelijker. *En cercle* gezeten, ſpreekt men zeldzaam verder dan tot den tweeden of derden perſoon. De vrouwen nevens elkander gezeten, hebben zoodoende weinig deel aan de *converſatie* der mannen. Onſchuldig heb ik dit gebruik overtreden, tot velen het woord gevoerd, het geſprek algemeen, en bij gevolg leven in de brouwerij gemaakt. Men begint mijn voorbeeld te volgen, vooral als het gezelſchap niet talrijk is.

Een

Een weinig na middernacht fcheidt men bij dezen waren vriend der kunftenaren.

Op de *converfatione* bij de baronesfe WETZLAR vindt men het in denzelfden ftijl, doch volgens Duitsch gebruik, wordt er meer gefnapt. Ook zijn er tafels met bloemen, en daar tusfchen banket, *glaces*, *forbets*, *limonades*, etc. De muzijk is alhier van grooter omvang, dan op de eerstgenoemde *converfatione*. Men vindt bij de baronesfe WETZLAR een koor van zes dames en even zoo veel heeren. Alhier leerde ik de gravin ALBRIZZI kennen, eene der geestigfte vrouwen van *Italië*, ook de gravin BENZON, aan welke ik reeds vroeger door den Conful was voorgefteld geworden. Bij deze vrouw, vermaard door hare vroegere fchoonheid en de alom bekende *romance: La Biondine in gondoletta*, worden de *brillantfte* nachtpartijen gegeven. Men vindt hier de talrijkfte focieteit van ftadgenooten en vreemdelingen vereenigd. Daar leert men de Venetiaanfche getrouwde vrouwen en hare kleine *coquetterie* en *oogwenken* kennen. In dezen *falon* vereenigt zich alles, wat naar *intrigues* haakt: *amour et galanterie* maken er de hoofdzaak uit. Als vreemdeling ziet men dikwerf menig verlangend en van wellust blakend oogje op zich gehecht. Indien men niet al te traag met een' terugwenk is, is de betrekking aangeknoopt. Een blik doet alles af.

De

De vrouwen zijn er zeer gevoelig voor. De oogen van vreemdelingen tot zich te trekken, is een aangenaam gevoel en een triomf voor hare eigenliefde. Men kan verzekerd zijn, dat de oogen der vrouw, welke u eenmaal met verliefde blikken gadefloeg, fteeds op u rusten. Echtgenoot, minnaar, alles wat haar omringt, wordt om het nieuw uitverkoren voorwerp vergeten.

Deze *converſatione* duurt tot laat in den nacht, en vangt tegen middernacht eerst goed aan.

De Venetiaanſche leefwijze is als volgt: Men ſtaat ten een of twee ure 's namiddags op; kleedt zich en gaat naar het koffijhuis. Ten vijf ure wordt gegeten, en daarna een dutje op de *canapé* gedaan. Men gaat wandelen en komt tegen negen ure 's avonds in het *théâtre*. Ten twaalf ure (middernacht) begint de *converſatione*. Twee of drie uren daarna is men aan het *soupé*, vervolgens gaat men naar een koffijhuis op de *St. Marcus*-plaats, komt met den dageraad weder te huis, en eindigt met naar bed te gaan.

De *converſatione* bij den graaf, kommandeur CICOGNARA is aangenaam om het *discours*, dat meestal de ſchoone kunſten betreft.

Op de *converſatione* van de gravin POLICASTIO is *discours* over alles. Deze vrouw, geenszins ſchoon, maar

maar nog niet oud, werd eens door gemeen volk op ſtraat met den uitroep: van oud en leelijk beſtempeld, waarop de gravin, zich ſchielijk omdraaijende, antwoordde: „ leelijk ja! maar niet oud."

De huizen zijn over het algemeen zeer hoog en groot; de onderſte gedeelten derzelve worden ſchaars gebruikt. Vroeger, toen de handel bloeide, dienden dezelve tot magazijnen. Daar men dus de bovenſte gedeelten bewoont, is het moeijelijk, als er wordt geſcheld, naar beneden te loopen. In *Parijs* is achter de deur, de kamer des portiers; deze trekt de deur ſlechts open en de aangekomen perſoon ſlaat voor hem. Hier trekt men de deur ook open; maar men roept vooraf uit het venſter of over het balkon: „ wie is daar?" Heeft hij, die geſcheld heeft, eene boodſchap voor de huishouding, dan laat men aan een touw een mandje af, waarin het benoodigde wordt ontvangen en waarmede tevens het geld tot betaling der waren, wordt afgelaten.

De ſloten der kamerdeuren hebben in de kamer, nevens den knop of de kruk, een knopje. Wanneer men hetzelve omdraait, kan men van buiten de deur niet openen. Deze afſluiting is te verkiezen boven die

die der grendels, offchoon dezelve ook aan de huisdeuren te *Venetiē* gevonden worden.

De algemeene kleur der linnen zeilen, die de huisvertrekken tegen de zon befchutten, zijn blaauw met witte boordfels. Zonnefchermen zijn hier bijna onbekend.

De glazen in de ramen zijn nog, naar den ouden trant, in lood gezet, waardoor de ramen zoo zwak zijn, dat bij wind, regen of onweder, de buitenluiken dadelijk toegemaakt moeten worden.

Onder het ongedierte fpeelt de *fcorpion*, die met de hitte zeer algemeen is, eene groote rol. Alle avonden houden wij, vreemdelingen, kamerjagt.

Men rookt in fommige koffijhuizen uit Turkfche pijpen, die van de eene hand in de andere, of liever uit den eenen mond in den anderen gaan, als zijnde de eigendom der koffijhuishouders.

In de *cafés dejeuneerende*, wordt eene groote mand, voorzien van een vijftigtal koekjes, banket, befchuit en broodjes, waaruit men tot gezetten prijs kiezen kan, op tafel gezet.

Men eet *à volonté* en betaalt flechts het genuttigde, dat de *garçon* op goed vertrouwen af, zich laat uitduiden of aanwijzen.

Men

Men vindt hier ook koffijhuizen voor den gemeenen man, alwaar niets dan water gebruikt wordt. In alle ſtraten treft men ſoortgelijke *ambulantes* aan. De bierhuizen zijn hier kenbaar door houtkrullen, die buiten de deur hangen.

In het zomerſaizoen verkoopt men in de ſtraten eene zekere vrucht, *zuica* genaamd. Het is eene ſoort van meloen of kalabas, die zeer groot en zoet is. De gemeene man houdt er veel van.

De verkoop van die vrucht brengt jaarlijks, aan contributie, meer dan 60,000 francs aan het gouvernement op. Vruchten, gevogelte en brood is, om zoo te zeggen, alles wat men ziet.

De ſchoenlapper is tevens ſchoenpoetſer. Elken morgen komt zijn jongen de laarzen halen, brengt ze naar den winkel en bezorgt ze glimmend terug.

Dit artikel is niet goedkoop. Ik betaal *f* 1,50 in de maand voor één paar laarzen per dag.

De droogisten en kruideniers zijn ſlecht geſorteerd. De thee wordt als een *medicament* beſchouwd en is, bij gevolg, ſlechts bij den apotheker verkrijgbaar.

Wanneer iemand ziek is, moet hij geenszins den doctor aan zijne woning verwachten. Het is aan de apotheek, dat men zijn adres moet achterlaten; want ieder doctor heeft zijne vaste apotheek, alwaar hij gewoon is eenige malen daags te komen, om de adresſen der kranken af te halen. Elk doctor heeft in de apotheek eene eigene plaats tegen den muur, alwaar zijne briefjes worden verzameld.

De *canapés* zijn algemeen in gebruik. Men vindt dezelve in alle kamers. — Eene noodwendige behoefte; met de warmte vlijt men zich daarop gaarne neder.

Zie hier de zamenſtelling van een Venetiaansch bed. — De gewone bedden zijn voor anderhalf perſoon breed. De matras is zeer hoog en met houtkrullen opgevuld. Boven in de matras zijn vier gaten, waarin de dienstmaagd 's morgens de hand ſteekt, om de krullen op te ſchudden. Op deze matras worden twee dunne, gewone matrasſen gelegd, en daarop de dekens. In het laken wordt aan het hoofdeinde een plat, lang hoofdkusſen, of lie-

ver

ver eene peluw, gerold, en ziedaar de ſlaapſtede. Van gordijnen bedient men zich niet.

Het linnen wordt keurig gewasſchen en door de waschvrouw 's wekelijks onderhouden, of verſteld. Deze ſchrijft daarvoor naar *rato* der *reparatie* eenige *centimes* meer op.

De *dînés* in de groote heerenhuizen gaan, even als tot onzent, met fooijen gepaard, doch in plaats van eene goede, geeft men drie kleine fooijen, als: eene aan hen, die de tafel bedienen, eene aan hen, die den jas en hoed aangeven en eene aan de knechts, die de gasten met de lantaarn aan de deur uitlichten.

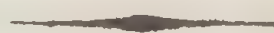
De Italiaanſche keuken (de ſpijzen wel te verſtaan) is vet. — Rijstenſoep met doperwten, gekookte komkommers, enz. eet men als groenten. De witte boonen blijven niet wit, maar zijn groen, als zij gekookt zijn. — Lekkere ſauzen kent men niet.

Langs eenen fruitwinkel komende, hoorde ik eene

vrouw voor denzelven *fuoco! fuoco!* (brand! brand!) ſchreeuwen. Wat was het geval? zij verkocht eene ſoort van meloen, die het beste is, als dezelve vuurrood ziet. Eene vreemde manier, om zijne waar aan te prijzen.

De ſlagters-, poeliers- en fruitwinkels zijn verſierd met groen, waartusſchen het vleesch, gevogelte of de fruit wordt ten toon geſpreid. Dit is eene voorzorg tegen het bederfelijke, dat de vliegen aanbrengen.

Ghetto is de naam van het kwartier, dat door de Israëlieten wordt bewoond. Men begroot derzelver getal op 2,000, van welke ſommigen zeer rijk zijn. — De Israëlieten hebben in *Venetië* zeven Synagogen, waarvan twee goed gebouwd zijn. — Het kwartier der Israëlieten is des nachts afgeſloten; derzelver handel is zeer uitgebreid.

Men vindt in den omtrek van *Venetië* eene menigte eilanden, die, alhoewel van de ſtad geſcheiden, nogtans onderſcheidene kwartieren van dezelve uitmaken. — De eilanden bevatten verſcheidene kerken, kloosters en openbare inrigtingen, die, ofſchoon zij niet in vergelijking komen met de zoo-

da-

danigen, als wij hebben beſchreven, echter de opmerking des vreemdelings verdienen.

Bij het ontſtaan van brand, hetzij klein of groot, bij dag of nacht, worden, voor het *Palais Ducal*, drie kanonſchoten gelost, vervolgens wordt de noodklok geluid en op den toren van de *St. Marcus*-plaats eene vlag uitgeſtoken naar dien kant, alwaar de plaats brand vindt. — Deze vlag is wit en rood.

Men heeft in *Venetië* vele Italiaanſche couranten. De buitenlandſche couranten, die men hier vindt, zijn: de *Beöbachter*, *Algemeine Zeitung*, *Gazette de France*, *Moniteur*, *la Quotidienne* en het Engelſche blad van *Galignanis*. Deze zijn aan eene cenſuur onderworpen en worden daartoe driemaal in de week afgeleverd.

De hitte in *Venetië* is bijna onverdragelijk. De nachten vooral zijn daardoor naar. De oogen ſluiten zich, maar men kan niet ſlapen. De zee, zoo nabij, wat zeg ik, op de zee gelegen, en..... geen windje, geen enkel windje, dat blaast. — De natuur is ſtil; er is geen wolkje aan lucht noch ho-

rizont zigtbaar; men ziet ſlechts, bij afwisſeling, zon, maan en ſterren. — De *ſirocco* is een wind, die van *Afrika* in *Italië* overwaait en eene benaauwende hitte veroorzaakt. De *bora* is een landwind, die in het najaar zich meest doet gevoelen, en veel overeenkomst heeft met onzen noordewind.

Op de alom bekende brug *de Rialto* wordt in de maand Augustus de *Feriaca* gemaakt; zijnde een vermaard geneesmiddel *pour calmer les douleurs*, dat alleen hier bereid en naar elders verzonden wordt. Een zestigtal ſterke kerels ſtampen dit geneesmiddel in zeer groote vijzels. Deze houden regelmatig ſlag, zoodat het geluid van verre hoorbaar is. Deze ſtampers zijn eenvormig, met gele mutsjes, waarop eene roos prijkt, gekleed.

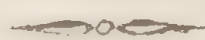
Bij de kerk *des Carmes* is eene brug: *Ponte Dei Pugni* geheeten, alwaar vroeger een volksſpel plaats had, namelijk het vuistgevecht. Op de hoogte der brug ziet men vier ſteenen, in den vorm van eene voetleest, waarin de vier kampers paar aan paar moesten ſtaan. Het gevecht duurde, tot dat de overwonnenen in het water vielen.

Den 26 November 1832, het concert van een'

jong' Weener pianist, LUKE geheeten, bijwonende in het *théâtre St. Samuel*, liet de tooneelknecht eene der kaarſen op de *piano forte* vallen. Het publiek begon eerst te lagchen, en daarna te *applaudisſeeren.* De knecht had *le bon esprit* van eene buiging te maken, waardoor het *applaudisſement* nog grooter en hij terug geroepen werd.

Bij de *théâter*-concerten blijft het orchest op deszelfs gewone plaats; de ſolo-ſpeler of zanger komt alleen op het tooneel. De *entrée* is ſlechts 9 ſtuiv. Holl.; doch de huur der *loges* en zitplaatſen is daaronder niet begrepen.

Aan domkoppen ontbreekt het in *Venetië* niet. Zie hier eenige ſtaaltjes. Eenige reizende ſchilders hebben hunne landeigene gewoonte behouden van 's morgens boter op hun broodje te ſmeren. Daar de boter niet gezouten wordt, is het gebruikelijk een vaatje met zout op het theeblad te zetten. Eens was er wat thee van het ontbijt overgeſchoten. Ik bevond mij juist op de kamer van den kunstſchilder, toen de meid met een vreesſelijk leelijk gezigt de thee opdronk. Gevraagd hebbende, wat haar ſchortte, was het antwoord: *Ah! je l'ai trop salé.* — Zij had maanden achtereen het zout op het theeblad gezet in de vooronderſtelling, dat de ſchilder ook zout in zijne thee gebruikte.

Een Engelschman een' brief op den post zullende bezorgen, vraagt aan een welgekleed man: waar de bus op *Engeland* is? *Engeland!* antwoordde de man; *Engeland!.... terra incognita.*

Dat er hier gevonden worden, die niet weten, hoe er een paard of eene koe uitziet, laat ik gelden, alzoo er dikwijls menschen sterven, die nooit *Venetië* hebben verlaten.

Op de derde brug van de *riva des esclavons* is een kapelletje, waarvan de *madonna*, om hare mirakelen, in groote *reputatie* bij het volk staat. Daar vereenigen zich dag en nacht de zoodanigen, die voor zieken, blinden en kreupelen bidden; visschers, die in zee steken; ook boeven en bandieten, die een schelmstuk of diefstal willen begaan.

Eenigen tijd geleden, vond men onder de giften aan de *madonna*, twee *sequinen*, met het bijschrift: „ aangeboden aan de H. Maagd, die de *contrabande* van heden begunstigd heeft."

Alle zondagen loopen de scholieren zingende, met

met een groot kruis en een Christusbeeld langs de ſtraten.

Daar het woord zee in het Venetiaansch als mannelijk wordt gebezigd, was het oneigenaardig den *doge* jaarlijks met de zee, tot teeken zijner oppermagt over dezelve, te doen huwen. Zoo huwde men dan het mannelijke met het mannelijke *il doge*, *il mare.*

Het klimaat is hier in het najaar guur, even als in *Holland.* De regen maakt de ſtraten en bruggen zeer glad, want men gaat over geene keijen, maar over platte gladde ſteenen.

Zoo vertoeft men dan ook, in plaats van in opene tenten, in koffijhuizen, die in kleine doorloopende kamertjes beſtaan. In deze kamertjes zit men, als in eene volle Hollandſche trekſchuit, op elkander. Men vangt, zoo als van zelven ſpreekt, met zijn' buurman of zijne buurvrouw een geſprek aan, dat in een oogenblik in elk kamertje algemeen wordt. Wil men eene *intrigue* aanknoopen, dan merke men op in welk koffijhuis het vrouwtje gewoon is te komen en plaatst zich naast haar.

's Wekelijks wordt er door de muzijk der marine aan den admiraal eene *ferenade* gegeven. Bij deze gelegenheid zijn de kinderen der matrozen in de weer. Deze danfen op de maat der muzijk en maken pasfen; iets, dat men niet bij dat kleine volk verwachten zoude. Er waren kinderen van vijf en zes jaren, die naakt, uitgenomen hun hembdje, met zoo veel vlugheid dansten, dat zij mijne opmerking tot zich trokken, voornamelijk toen ik derzelver vormen gadefloeg, die mij deden denken aan de *amourtjes* van den beroemden fchilder ALBANO.

De jagt op eenden en ander gevogelte, gefchiedt alhier op het vaste land, bij *Fufine*, op de volgende wijze.

Op het land, dat onder water ligt en zeer gezocht is door het watergevogelte, zijn van afftand tot afftand waterdigte tonnen, waarin de jager zich plaatst. Rondom dezelve dobberen houten eenden. Zoodra het wild door het fchot van een' der jagers wordt verjaagd, vlugt het, door den fchijn bedrogen, bij de houten eenden, waarop de nabijzijnde jager zijne kans waarneemt, en wel op het oogenblik als het wild over de ton vliegt. Alsdan rigt hij zich op en fchiet. Zeer kleine fchuiten varen, gedurende de jagt, nabij het land. Zoodra het fchot

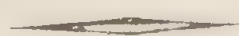
ge-

gevallen is, ſpringen de honden uit de ſchuitjes, en halen het wild op.

Deze jagt is de eigendom van eene ſocieteit. Men gaat ſlechts eenmaal per week op de jagt en dit veroorzaakt, dat de vangst ſteeds goed is. Daar zijn liefhebbers, die tot 150 ſtuks wild per dag ſchieten.

In de maanden September en October vaart des maandags (dien dag werkt de burgerklasſe niet) alles, wat zich roeren kan en maar eenig geld in den zak heeft, naar het aangename eiland *Lido*. Men houdt aldaar het middagmaal op het gras onder het lommer, en geeft zich vervolgens aan zang en dans over. Hetgeen mij het meest beviel, was het *coup d'oeil*, die *Lido* van *Venetië* ſcheidt, en tot middernacht overdekt was met gaande en komende ſchuiten en *gondels*.

Eene gondel is een lang, ſmal, aan beide uiterſten puntig vaartuig, van voren met een ijzer, voor het ſtooten, voorzien. Dezelve heeft eene kleur als zwart ebbenhout, en is van binnen met ornementen beſneden. De kap, waaronder men zit, is met zwart laken bekleed. In het ſchoone jaargetijde is de gondel van binnen met zijde, bij ruw weder met la-

laken bekleed. Bij ſchoon weder laat men de kap afnemen. Deze kap heeft wederzijds een raam, dat men naar verkiezing met eene zwart lakenſche ſchuif, met een zwart houten zonneſchermpje of met eene glazen ſchuif kan openen of ſluiten, even als de deur, die voor aan de kap gehecht is. De zitplaatſen, in deze vaartuigen, worden door zwart lederen kusſens, uiterst gemakkelijk gemaakt. De gondel is daarenboven eene *rendez-vous*-plaats; zij ſchijnt er bijzonder voor ingerigt te zijn. De gondelier heeft zijne plaats op de uiterſte punt, achter de kap, zoodat de perſonen, welke zich in het vaartuig bevinden, zich naar verkiezing zigtbaar of onzigtbaar kunnen maken.

Het roeijen en ſturen met eenen riem is opmerkelijk, zoo om de vreemdheid als behendigheid en juistheid, waarmede dit geſchiedt. Zelden gebeuren er ongelukken. Op de hoeken der kanalen roepen de gondeliers luid, om te weten of er ook andere gondels aankomen. In dat geval wordt er *regts!* of *links!* geroepen, waarnaar men zich regelt, om niet te ſtooten.

Men betaalt 50 cents voor het eerſte en 25 cents voor de volgende uren. Is men hier bekend, dan weet men ſpoedig goedkoopere wegen. Ik heb wel toeren gemaakt met twee gondeliers voor 25 cents.

's Avonds in eene gondel gezeten, is het uiterst be-

belangrijk en *pittoresque* langs de kleine kanalen te varen. Met elken riemſlag wisſelt het gezigtpunt af. De kunſtenaar is verrukt over een en ander *piquant effect*.

Dikwijls voer ik ook, gedurende den zomer, langs de zee, als zijnde mijne aangenaamſte verpoozing. In diepe ſtilte, alleen door den riemſlag afgebroken, eene ſigaar rookende, liet ik mijne denkbeelden den vrijen loop. Dikwerf waren dezelve ſomber, en echter waren zij mij lief; want ik was in gedachte vereenigd met hen, die ik in het vaderland achterliet en mij tot den jongſten ſnik dierbaar zijn. Bevond ik mij ſomtijds in gezelſchap met vrouwen, die met eene ſchoone ſtem begaafd waren, en lieten zij dezelve luid of in zachte, ſmeltende toonen over de golfjes rollen, dan was mijne *illuſie* groot. Maar dacht ik, dat *Sirenen* mijn bootje vergezelden, dan vergat ik de fabelleer en ik verviel weder in mijne droomerijen, waaruit eene toeſpraak alleen mij kon redden.

Tot voeding van mijne maag heb ik, gedurende mijn verblijf alhier, de volgende levenswijs in acht genomen. Ik dronk 's morgens een' kop koffij en at mijne broodjes in de *cafés*, die op den weg gelegen waren, alwaar ik dien dag ging werken. Om vijf ure 's namiddags *dineerde* ik aan de *table d'hote* van het hotel *Europa*, de eenigſte publieke tafel

al-

alhier. Ik had met de vrouw van den huize (de wed. MARSEILLE) een kontrakt gemaakt tegen 2 *francs* per *diné*, voor al den tijd, welken ik alhier vertoefde. De gewone prijs is 3 *francs*. De *traiteries* of *restauratien* zijn hier zeer flecht.

's Avonds had ik, federt mijn verblijf in *Parijs*, mij afgewend iets te gebruiken, zoodat deze beide maagvoedingen voldoende waren.

Mijne kamer kost mij 24 *francs* per maand. De handgiften in kerken, paleizen, enz., loopen het meest op. Een vriendelijke blik, eene ftraataanduiding, eene neusdoek-opraping moet men betalen.

Ten flotte mag ik mij niet onthouden, dankbaar te erkennen, dat ik, gedurende mijn verblijf in *Venetië*, veel vriendfchap genoot van den Ridder ROBERT, een' vermaarden fchilder, die door zijn kunstgewrocht: *Les Moissonneurs*, zich wereldberoemd heeft gemaakt. —— Ik zag dit meesterftuk in de *Galerie d'Orléans*, te *Parijs*.

REIS VAN VENETIE NAAR ROME.

Zaturdag den 15 December 1832, des morgens ten 7 ure, verliet ik *Venetië*, na de laatste dagen als een postpaard te hebben gedraafd. Het afscheid nemen van kunstbroeders en bekenden, het in orde brengen van het paspoort, de regeling mijner zaken met de *douanen*, ten einde mijne vervaardigde schetsen te kunnen uitvoeren, hetwelk met moeijelijkheden en *ceromeniën* gepaard ging, dit alles kostte nog al tijd. Eindelijk was ik gereed en ik ging per gondel met mijnen reisgenoot, na vooraf eene kleine gift aan de *madonna del Marc* (de schutsvrouw der zeelieden) te hebben uitgereikt, naar *Mestre*.

Wij waren kwart over 9 ure te *Mestre* (eene kleine stad met 6000 inwoners) en lieten ons goed uit de gondel in de koets, die voor ons gereed stond, overpakken. Het was hier weder als overal, fooijen vragen geen gebrek. Een gondelier, onder anderen, die niets gedaan had, vroeg mij eene fooi. Ik zeide hem, dat hij niets voor mij had gedaan en dat ik gevolgelijk niets te geven had. De vent wist het trouwens beter. Hij verklaarde mij,

dat

dat hij had toegezien, of men mijn goed behoorlijk had opgepakt. Ik lachte zonder mij boos te maken. Men moet met zulk volkje den gek ſteken; dit is hier, misſchien overal, het beste middel om er af te komen.

Wij vertrokken, na te hebben ontbeten, kwart voor 10 ure met onze *voiturine*, die ik voor drie Romeinſche piasters per perſoon, met ſlapen en avondeten er onder begrepen (een gebruikelijk iets hier te lande) tot *Ferrara* gehuurd had.

Onze weg ging langs de *route* van *Dolo* naar *Padua*, alwaar wij, in een vrij goed logement *de Imperator*, des middags ten 2 ure afſtapten. Het was voor de vierde maal, dat ik in deze ſtad kwam, welke zoo veel belangrijks voor den kunſtenaar bevat.

Ik begaf mij dadelijk naar de kerk *de l'. Annonciation*, bij de *Arena*, welke geheel met ſchoone *fresco's* van GIOTTO is verſierd. Men vindt hier van dezen kunſtenaar een zeer groot ſtuk, voorſtellende: *het laatſte oordeel.* — Vervolgens bezocht ik:

I. De kerk *des Hermites*, welke met uitmuntende *fresco's* van MANTEGNA prijkt.

II. De ſchool *St. Antoine*, welke met heerlijke *fresco's* van TITIAAN, CONTARINI, CAMPAGNA en anderen is beſchilderd. — Nevens deze ſchool is:

III. De kerk *St. Antoine*. (zeer beroemd.) In

de-

dezelve zijn twee kapellen met *fresco's* van GIOTTO. Het hoofdaltaar prijkt met een' *gekruisten Christus* in metaal, door den beeldhouwer DONATELLA uitmuntend vervaardigd. De *St. Antoine* is uitwendig oud-gottisch en heeft overeenkomst met de *St. Marcus* te *Venetië*. — Op het plein, voor de kerk, ziet men: *la statue équestre en bronze* van den generaal GATTAMELATA, vervaardigd door den beeldhouwer DONATELLA van *Florence*. — In de ſtraat, welke naar deze kerk leidt, ziet men de met groen begroeide graftombe van *Antenor*.

Van hier ging ik in het koffijhuis *Petracci*, het ſchoonſte, dat ik in mijn leven zag. — Men verzekert, dat de eigenaar, toen hij het huis, dat hier te voren ſtond, deed afbreken, in den muur een' ſchat vond, waarvoor hij dit prachtig koffijhuis deed bouwen.

Ten 4 ure vertrokken zijnde, kwam ik met mijn' reisgenoot, tegen 8 ure in den avond, te *Monſelice*, alwaar wij overnachtten. — Het ſtadje *Monſelice* ligt een uurtje van het vlek *Arqua*, alwaar het graf van *Petrarcha* wordt gevonden. Hetzelve is voor de herinnering alleen belangrijk.

Den 16 December, tegen 8 ure in den morgen vertrekkende, reden wij langs een' lijnregten, thans beſneeuwden ſtraatweg voorwaarts. Wij gingen ten 10 ure over de rivier *Adige* en kwamen ten 11 ure te *Rovigo* (*). Aangezien mijne kist met geſchilderde

(*) Op de groote markt van dit ſtadje, dat een treurig aan-

de ſchetſen door de *douanen geplombeerd* was, vermogten wij geen oogenblik vertoeven en werden derhalve van de eene poort naar de andere *geëscorteerd.* Onzen weg vervolgende, waren wij ten 1 ure te *Poliſella*, een lief gebouwd dorp, aan den *Pô* gelegen. Na een poosje te hebben vertoefd, gingen wij verder, langs een' moeijelijken weg, naar *Ponte Lagoscuro*, alwaar wij, bij het overvaren van den *Pô*, na een oogenblik door de laatſte Oostenrijkſche *douanen* te zijn opgehouden, *Lombardijë* vaarwel zeiden.

Naauwelijks over den *Pô* (*) zijnde, vielen wij in de handen van de Romeinſche *douanen.* Deze heeren waren bijzonder geſtreng. Ik moest hun *f* 30 tot pand laten voor mijne op nieuw *geplombeerde* kist; voor het geld kreeg ik echter bewijs. Het was 6 ure, toen wij weder vertrokken. Wij riepen: *hoezee!* toen wij van de *douanen* verlost waren; trouwens onze blijdſchap was ontijdig, zoo als nader zal blijken.

Het

aanzien heeft, ſtaat eene kolom met den leeuw van *St. Marcus*, benevens een aloud ſteenen voetſtuk, waarop vroeger de banier wapperde. — De vrouwen kwamen mij ſchoon voor. Zij dragen, even als in het overige van *Lombardijë*, rozen in het haar.

(*) Op den *Pô*, langs welken wij van *Polisſello* tot *Ponte Lagoſcuro* reden, zijn van afſtand tot afſtand vlottende koornmolens, die in de rivier vastgehecht liggen en het aanzien hebben van boerenhuizen in ſchuiten, met raderen op zijde.

Het was half acht ure in den avond, toen wij te *Ferrara* aankwamen. Het verwonderde mij op dat uur geen mensch op ſtraat te zien en het is te bejammeren, dat de welvaart in zulk eene fraai gelegene ſtad hoe langer zoo meer achteruit gaat. — Wij namen onzen intrek in de *Tre Mori* en beſchouwden den volgenden dag:

I. De *Cathedrale*. Eene ſchoone kerk in den vorm van een Grieksch kruis met drie verdiepingen of galerijen. Boven den ingang is een keurig praalgraf. De voetſtukken zijn met rood graniet, leeuwen, enz., verſierd. Het koor dezer kerk is fraai, even als de zoldering, in *fresco* geſchilderd door SEBASTIAAN PHILIPPE, leerling van MICHEL ANGELO. Men vindt hier de volgende ſchilderijen.

Maria met het kind Jezus op een' troon gezeten, *omringd van heiligen*, door GARAFOLO. — *Christus met het kruis*, *omringd van heiligen*, waarboven *eene glorie*, *in welke J. C. de Maagd Maria kroont*, door FRANCIA. *De marteling van St. Laurentius*, door GUERCINO, (een heerlijk ſtuk). *De H. Maagd*, *Simeon het kind Jezus aanbiedende*, door SEBASTIAAN PHILIPPE, en het graf van *Giraldi*.

II. De kerk *St. Franciscus*. Belangrijk is hier: *Maria met het kind Jezus*, door GARAFOLO. *De kindermoord*, door denzelfden, (dit ſtuk is vol gevoel en uitdrukking). *Maria en het kind Jezus op een' troon met twee heiligen*, in den ſtijl van

BELLINI, maar vrijer; door GARAFOLO. *De opwekking van Lazarus*, door denzelfden. *Maria met het kind Jezus in den hemel en drie heiligen er onder*, door BONONI. *Maria bij het lijk van J. C.*, door GUIDO RENI, en *de kus van Judas*, in *fresco* geſchilderd door GARAFOLO. (De draperiën van dit ſtuk zijn ſchoon geſlagen.)

III. *Refectorium* (eetkamer) *van St. Andreas.* Belangrijk is hier: *Christus gekruisd.* Eene zinnebeeldige voorſtelling; zeer groot, maar half vergaan, door GARAFOLO.

IV. *De kerk van St. Andreas.* Hier vindt men: *Het kind Jezus op een' troon, omringd van heiligen*, door ANDRÉ FRANCIA. Het hoofdaltaarſtuk bevat: *Maria op een' troon, waarboven eene glorie, beneden heiligen*, door DOSSO DOSSI. Men zegt, dat de twee zijſtukken van TITIAAN zijn, hetgeen ik echter betwijfel. Het eene zijſtuk, voorſtellende: *den aartsengel*, is misſchien van dezen kunſtenaar.

V. *De kerk St. George.* Belangrijk is hier: *De aanbidding der wijzen*, door GARAFOLO *gerestaureerd. De marteling van St. Petrus*, een ſchoon ſtuk van A. CARRACHI; omgeven met *fresco's*, door GARAFOLO, en het *mauſolée* van een' paus, door FERREIRI, Romeinsch beeldhouwer.

VI. *De kerk St. Dominico.* Dezelve bevat: *De kruisvinding door St. Helena*, door GARAFOLO.

(HE-

(HELENA was de vrouw van den Romeinſchen Keizer KONSTANTIJN). *De marteling van St. Petrus*, door denzelfden. De *graftombes* van den dichter STROZZI en andere bijzonderheden.

VII. *Het paleis van den marquis* VILLA, in marmer gehouwen als diamant. — Dit paleis is, in den Florentijnſchen ſtijl, zeer ſchoon gebouwd.

VIII. *Campo Santo* (kerkhof), met veel graven en zerken. Hier munten uit: twee monumenten van CANOVA; het eene van de familie VILLA, het andere van de familie SENTELLARI; en drie anderen door een' leerling van CANOVA vervaardigd. Een medaillon met het portret, in *bas-relief*, van *madame* MASSARI, door CANOVA, en het origineele monument in marmer van VARANO, groothertog van *Camertume*, door CANOVA. — Dit kerkhof is alleen belangrijk voor hen, die in de beſchouwing der opgenoemde ſtukken belang ſtellen.

IX. De kerk *St. Christophe*. Opmerkingwaardig is hier: *De bruiloft van Kanaän*, door BONONI, en *Maria met het kind Jezus op een' troon, benevens twee heiligen*. Men zegt, dat dit ſtuk van GEURCINO is.

X. De kerk *der Jezuiten*. Het belangrijkſte ſtuk alhier is: *St. Franciscus Xavier, een' dooden opwekkende*, door ESPAGNOLET.

Op de *Piazza Riostere* ſtaat eene kolom. Op dezelve ſtond eertijds de beeldtenis van een' paus, later die van NAPOLEON, thans is de plaats *vacant*.

In het hospitaal *St. Anna* ziet men de gevangenis van den grooten dichter en ongelukkigen minnaar TASSO. Boven den ingang van zijn eng hok leest men in het Italiaansch:

„ Eerbiedig, o nakomelingen! de beroemdheid „ van dit vertrek, waarin TORQUATO TASSO, meer „ krank van droefheid dan van krankzinnigheid, „ gedurende 7 jaren en 2 maanden werd opgeſloten. Hij ſchreef verzen in proza, en werd, op „ herhaald verzoek van de ſtad *Bergamo*, den 6 „ Julij 1586 in vrijheid geſteld."

De deur dezer gevangenis is ſlechts zeven handgrepen hoog. Ik werd aangedaan, toen ik binnentrad. Ongelukkige TASSO! dacht ik, uwe deugd van innig te minnen, werd u als misdaad aangerekend; roem konde u niet baten; men wilde uw hart aan wetten onderwerpen. Zeven jaren moest gij hier verzuchten; ach! had vrouw fortuin u ſlechts begunſtigd; gij hadt, even als in den hedendaagſchen tijd, uwe liefde, door geld geſteund, kunnen doen zegepralen.

Daar

Daar ik zoo veel mogelijk met den tijd woekerde, bezag ik den ſchoonen trap in het paleis van den bisſchop en de voornaamſte ſtukken in de kerk *St. Gaetano.* Voorts het kasteel van de voormalige hertogen van *Ferrara.*

Hetzelve ligt in het midden der ſtad, is van water omgeven en prijkt op de hoeken met vier kapitale vierkante torens. Onderſcheidene vertrekken van dit kasteel bevatten de volgende kunstgewrochten:

In de eerſte zaal. *Maria en het kind Jezus op een' troon en twee heiligen*, door STEPHANO DE FERRARA. *Eene hemelvaart*, door BONONI. *Maria en het kind Jezus*, door CORTENINA.

In het tweede vertrek. *Maria met het kind Jezus en St. Bruno*, een kabinetſtukje door GEURCINO. *Het avondmaal en de oogst*, twee lieve ſtukjes door A. CARRACHI. *St. Joannes*, door DOSSO DOSSI. *De aanbidding der koningen*, door GARAFOLO. Schoon, doch mager van behandeling. *Twaalf hoofden van heiligen*, door GARAFOLO *gerestaureerd.* Vier *graauwe* idem. *De opſtanding*, door GARAFOLO; klein, maar te gelijk fijn van behandeling, even als het *pendant* door denzelfden meester, zijnde: *de nederdaling van den H. Geest. De geboorte van J. C.*, door MASSOLINI. *J. C. in den hof van Gethſemane*, door GARAFOLO; een *precieus* ſtuk, uitmuntend ſchoon van uitvoering.

In het derde vertrek is een betooverend kabinetje. Muren, deuren en zoldering hebben een' gouden grond met *arabesques*, door DOSSO DOSSI.

In het *refectorium* van *St. Benedetto* ziet men: *het Paradijs*, door GARAFOLO. Dit gebouw verſtrekt thans tot *caſerne* voor de Zwitſers, waardoor deze reeds halfvergane *fresco* wel geheel te niet zal gaan.

Het *théâtre* is naar het uitwendige fraai; naar men zegt, moet het inwendige er aan beantwoorden.

De univerſiteit is rijk aan boeken en manuscripten, als van TASSO, GUARINI en ARIOSTO; ook aan voorwerpen van *antiquiteit*, in de omſtreken van *Ferrara* gevonden. Men bewaart hier den ſtoel en inktkoker van ARIOSTO, wiens huis men in de ſtraat *Miraſole*, met eene *élegante inſcriptie* gewaar wordt. — Men bezoeke verder het Natuurkundig kabinet, den Plantentuin en de Citadel. Een en ander zal den nieuwsgierigen voldoen.

Terugkeerende naar het hotel *Tre Mori*, ontmoette

te ik eene gemaskerde begravenisprocesſie. De perſonen, die deze begravenisprocesſie uitmaken, dragen geene gewone maskers maar kappen, die aan het kleed zitten en, buiten een paar ronde gaten voor de oogen, geheel het aangezigt bedekken. Deze inſtelling is niet te verwerpen, aangezien rijk en arm de laatſte hulde aan den verſtorvenen kan bewijzen, zonder gekend te zijn. Zoo geleidt menig adellijk perſoon ſomwijlen den armen werkman ten grave, hetgeen hij, zonder dit masker, uit vooroordeel of valſche ſchaamte misſchien niet zoude hebben gedaan. Men zegt, dat de regerende en geprezene hertog van *Toscane* nu en dan bij deze procesſie wordt gevonden.

Na drie maal, in den loop van dezen dag, bij de *douanen* te zijn geweest, landde ik eindelijk, tegen 5 ure, met mijn' reisgenoot in het *hôtel* aan, alwaar wij het ligchaam verſterkten en vroeg te bed gingen, om den volgenden ochtend de reis te kunnen voortzetten.

VOORTZETTING DER REIS NAAR BOLOGNA.

Begunſtigd door ſchoon winterweder begaven wij ons, omtrent 7 ure in den ochtend, op reis. Wij vonden het land plat als in *Holland*. — Na een riviertje, *den Kleinen Rijn* geheeten, gepasſeerd te zijn,

kwamen wij, omſtreeks 11 ure, aan de *Albergo della Fenice*, vanwaar wij, na een glas voortreffelijken wijn te hebben gedronken, de reis over *Malalbergo* en *Capo dargine* tot *Bologna* voortzetteden. Het was 3 ure in den middag, toen wij aankwamen, na weinige landhoeven, langs den nagenoeg onbewoonden ſtraatweg naar *Bologna*, te hebben aangetroffen (*).

Wij namen in een particulier huis (*Caſe Gaetani Castella*), over het bureau der *douanen*, onzen intrek, en waren alweder ſpoedig ter been, om het merkwaardige te bezigtigen.

Bologna, met 60,000 inwoners en 200 kerken, is gelegen aan den voet der *Apennijnen*, tusſchen de rivieren *Savena* en *Reno*. POLYBIUS, PLINIUS, LIVIUS, STRABO, TACITUS, CICERO en DIONYSIUS-CASSIUS hebben van deze ſtad geſproken en beſchouwden dezelve als eene der oudſte en aanzienlijkſte ſteden van *Italië*. Na verſcheidene omwentelingen, welke deze ſchoone ſtad onderging, is het geenszins te verwonderen, dat zij niets meer, dan ſporen van hare aloude grootheid heeft overgehouden. Men vindt er nog eenige overblijfſelen der baden van MARIUS, en gelooft, dat de kerk *St. Stephanus* eertijds een tempel van *Iſis* is geweest.

Op

(*) Ik betaalde voor vracht van *Venetië* tot *Ferrara* drie piasters en van *Ferrara* naar *Bologna* één piaster.

Op de *Piazza Magiore* (groote plaats), ſtonden wij ſtil bij het *Palazzo Publico*, weleer eene verzamelplaats van voorname kunstgewrochten. Voor den hoofdingang van het paleis, op het midden van de groote plaats, ſtaat eene fontein, bijgenaamd: *de fontein van den Reus*. Deze wordt voor de ſchoonſte van *Italië* gehouden; de beeldhouwer JEAN DE BOLOGNA heeft er veel aan gearbeid. Op deze fontein ſtaat een kolosſaal Neptunusbeeld, gewapend met den drietand. Op de hoeken der fontein zijn vier kinderen afgebeeld, omvattende een gelijk getal dolfijns, die water uitwerpen. Aan den voet van den piedestal liggen vier *sirenes* op dolfijns, welke, de borſten der dolfijns drukkende, uit dezelve water doen ſpringen. — Al de figuren zijn van brons. Het geheel, waaraan door ſommigen een weinig *confuſie* wordt toegekend, is meer dan ſchoon.

Gaarne zoude ik hier aan mijnen lust voldoen en veel aanteekenen van hetgeen in *Bologna* wordt gevonden, ware het niet, dat mijn beſtek zulks verbood. —— De lezer vergenoege zich alzoo met het volgende.

DE KERK ST. PETRONIUS.

Een ſchoon Gottisch gebouw. Van de ſchilderijen, welke ik hier met een bijzonder genoegen aanſchouwde, heb ik de volgenden aangeteekend.

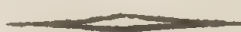
Een

Een ſchilderſtuk van LAURENTIUS COSTA, voorſtellende: *Maria op een' troon, door heiligen omringd.* Eene ſchilderij van MANTEGNA, waaraan de tijd bitter heeft geknaagd. Eene kapel met *fresco's* van BUONAMICO BUFFALMACCO. Een kapel met *graauwen*, door JERÔME DE TREVISO en de door CASSINI getrokkene middaglijn, welke door de zon, juist ten 12 ure, wordt beſchenen.

DE CATHEDRALE.

Edel van *architectuur*, hoewel eenvoudig. Boven het koor ziet men: *Maria Boodſchap*, in *fresco*, door LOUIS CARRACHA. Het is een zijner laatſte werken.

DE KERK ST. JACOB MAJEUR

Heeft eene allerliefſte Gottiſche *façade*. Dezelve was geſloten. —— De avond reeds gevallen zijnde, ging ik met mijn' reisgenoot in eene *traiterie*, die hier veel zindelijker en meer het aanzien van eene *res-*

tau-

tauratie heeft, dan gelijkſoortige inrigtingen te *Venetië*. Hier trof ik een' Milaneeſche bekende aan. Met dezen gingen wij in gezelſchap, na wat gegeten en gepraat te hebben, naar het koffijhuis *Toledo*. Hier vond ik onder anderen het *Journal des Débats* van den 10 December 1832, waarin ik zag, dat de Franſchen ſinds acht dagen het kasteel van *Antwerpen* bombardeerden. —— Dit lezende, werd ik als in mijn dierbaar vaderland terug gevoerd, en, offſchoon geene klinkende woorden mijn gevoel uitdrukten, koesterde ik nogtans een' wensch tot heil van *Nederland*, waaraan ik, naast God, alles heb te danken.

In den vroegen morgen, van den 19 December, bezochten wij de kerk *St. Jacob Majeur*. —— Zie hier, wat ik daarvan heb opgeteekend.

Eene keurige ſchilderij van F. FRANCIA, voorſtellende: *Maria met het kind Jezus op een' troon, omringd door heiligen* en *aan hare voeten muzijkſpelende engelen*. Het geheel is in den ſtijl van BELLINI, maar meer gevoelvol; ook vrijer. Men vindt hetzelve in de kapel aan de linkerzijde van het hoofdaltaar. De zijmuren dezer kapel zijn met *fresco's*, belangrijk voor de *costumes*, verſierd. Aan de regterzijde van dit altaar is eene kapel met *antiques* op een' gouden grond.

Niet ver van deze kerk is de kleine keık van *Ste. Cecilia*, geheel met *fresco's* verſierd, doch grootendeels geruïneerd. Drie dezer *fresco's* zijn van

F.

F. FRANCIA, de overigen zijn door hem *gecompoſeerd* en geteekend, doch niet geſchilderd. —— Zij zijn fraai van teekening en wijs gedacht.

De kerk *St. Salvator* is grootsch. Belangrijke ſchilderijen vindt men hier niet.

De *Pinacoteca* (Muzeum) is daarentegen zeer belangrijk.

Van hier gingen wij naar de galerij *Marescalchi*. De voornaamſte ſtukken, welke men aldaar aantreft zijn: Een *hoofd*, door REMBRAND. Een *portret*, door HOLBEIN. Een *portret*, door ANDRÉ DEL SARTO. Een *genre*-ſtukje, door BROUWER. Een *boeren- en dievengevecht*, door D. TENIERS. Een *ſtadsgezigt*, door BERKHEIDEN. *Boerenvreugde*, door VAN DER NEEFF. De *kiezentrekker*, door BROUWER. Een *landſchap*, door EVERDINGEN. Een *vrouwenhoofd*, door DEUNER. Een *landſchap*, door WYNANDS. Een *landſchap*, door VAN BERGHEM. Een *landſchap*, van OSTADE. Een zeer groot *landſchap*, door VAN HALEN. Een *zeegezigt*, door BAKHUIZEN. Een *landſchap met koetſen*, door VAN DER MEULEN. Een *brand*, door VAN DER POEL. Een *landſchap*, door VAN GOYEN. Eenige *landſchappen*, door VAN BERGHEM. Een *bataille*, door BOURGUIGNON. Een *landſchap*, door VAN STRY. Een *landſchap*, door LINGELBACH. Een *landſchap*, door VAN BREUGEL. Een *boeren-binnenhuis*, door OSTADE. Een *landſchapje*, door EVERDINGEN. Een *landſchap met*

ma-

maneſchijn en vuurtje, *waarbij een man*, door RUISDAAL. (Dit was voor 25 *Louis d'or* te koop.) Voorts vele ſtukken met *vee*, door BERRÉ uit *Antwerpen*, thans te *Parijs* in den Plantentuin woonachtig. Eenige Italiaanſche ſtukken van TINTORETTO, FRANCIA, MONTEGNA en anderen, doch van de tweede klasſe. — Ten ſlotte bezigtigde ik een' *forte piano*, die eertijds de eigendom was van LOUIS XIV, koning van *Frankrijk*. Het ſtuk is beſchilderd met de *batailles* van LOUIS XIV, door VAN DER MEULEN.

DE GALERIJ VAN ZAMBECCARI.

In de eerſte *ſalon* vond ik alleen *antiques*, *busten*, bronzen en *inſcriptiën*. In de tweede en volgende zalen: Eene ſchilderij van LUCAS VAN LEIDEN. Eene zeer fraaije ſchilderij van QUINTIN METHYS. *De dood van Adonis* (Spaanſche ſchool.) *Maria*, *Jezus en twee heiligen*, door PERUGIN. *Wild*, door SNIJDERS. *Maria*, *het kind Jezus en twee heiligen*, (keurig ſchoon), door VAN EYCK. Hetzelfde onderwerp door JULIA FRANCIA. Nog eens hetzelfde onderwerp, door CIRNA DE CONEGLIANO. De *muzijk*, door GEURCINO. *Maria en het kind Jezus* (zeer ſchoon), door F. FRANCIA. *Maria*, *Jezus en St. Jan*, uit de ſchool van GUI-

DO

DO RENI. *Het hoofd van Johannes aangeboden*, door CARAVAGE (twee maal). *St. Franciscus in eene grot*, eene ſchets, door GUIDO RENI. Twee ſtukken van ESPAGNOLET. Vele ſtukken door CARRACHI. *Vee*, door VAN BERGHEM. *De doop van J. C.*, door TINTORETTO. *De aflating van het kruis*, door LUCAS GIORDANO (zeer ſchoon). Eene *oude vrouw*, door GUIDO RENI. Een *portret*, door FONTANO. Een *portret*, door TITIAAN (zeer ſchoon.) Vier *veldſlagen*, door BOURGUIGNON. *Maria*, *Jezus*, enz., door ALBANI. Dezelfde onderwerpen, door PALMA. Twee *bergachtige landſchappen*, *met een' waterval*, door SALVATOR ROSA. Een door TENIERS. Twee door BASSARO. *Loth en zijne dochters*, door GEURCINO. Twee *bruiſende zeegezigten*, *met bergen* (ſchoon), door SALVATOR ROSA. Twee met *wild*, door SNIJDERS. Een *pastorale*, door GUIDO CAGNATTA. *Elia en de Raaf*, door GEURCINO. Eene *allegorie*, door PAUL VÉRONESE. Eene *ſlapende Magdalena*, door GUIDO (ſchoon). *Maria*, *Jezus en St. Jan*, door SALVIATI. Eene *glorie*, door RUBBENS. *Flora*, door GEURCINO. *De heilige familie*, door GARAFOLO. *Franciscus in eene grot*, door GUIDO RENI (zeer ſchoon). HOMERUS *op de viool ſpelende en zingende*, *benevens een' knaap*, *die zijnen zang opſchrijft*, door den Ridder CALABRESE. (ſchoon). Een *genre*-ſtukje, door MIEL. *Maria en J. C.*, door RONDINI, leerling van CORREGIO. En eindelijk nog vele belangrijke ſtukken van GEURCINO.

Dit

Dit alles is in tien zalen verdeeld en maakt een ſchoon geheel uit.

Onze kunstwandeling voortgezet hebbende, kwamen wij aan de kerk *St. Paulo*, alwaar men aan de toebereidſelen tot het kersmisfeest bezig was; en verder aan de kerk *Santisſima Annunziata*, buiten de poort *di St. Mammolo*, alwaar gevonden worden eene ſchilderij door J. SCAPPUO, voorſtellende: *Maria met twee heiligen*, benevens drie ſchoone ſtukken door FRANCIA.

Van hier gingen wij den berg op, naar de kerk *St. Michel in Bosco*, alwaar men een ſchoon gezigtpunt heeft op de ſtad en den omtrek derzelve. — Bij helder weder ziet men van hier *Modena*. Nevens dezen berg ligt een andere, waarop men, in der tijd, een gebouw heeft gemetſeld, om NAPOLEON een gastmaal te geven. Van hier ziet men op de *Apennijnen*.

ALGEMEENE AANTEEKENINGEN.

Eene *portique* van 650 *arcades* vangt buiten de poort *Saragozza* aan en leidt naar *la Madonna della Guardia*, op het gebergte gelegen.

De kerken in *Bologna* zijn eenvormig en over het algemeen eenvoudig. — Er is hier een garnizoen van twee tot drie duizend man Oostenrijkers. — In *Ferrara* lagen vijf honderd man van de nieuwe Zwitſers, in dienst van den Paus. . .

De torens, die in menigte boven de ſtad uitſteken, zijn lang, ſmal en vierkant. De merkwaardigſten zijn: *Aſinelli* en *Gariſenda*, beiden van rooden ſteen. De eerſte is 307 voet hoog en hangt 3½ voet over; de andere is 144 voet hoog en hangt 8 voet en 2 duim over. —— De opiniën omtrent de overhelling dezer torens verſchillen. Daar zijn er, die willen, dat de torens door verzakking overhellen; anderen beweren, dat de kleinſte toren overhellend is gebouwd, om de fout, aan den hoogſten zigtbaar, eenigzins te bedekken. —— De laatſte *opinie* houd ik met anderen voor een volksſprookje.

In de koffijhuizen wordt veel gerookt. —— De vrouwen alhier hebben, over het algemeen, ronde aangezigten. Met de koude, die tijdens mijn verblijf alhier heerschte, waren de aangezigten der dames zeer rood en dus volmaakt naar *ſaucyzen-bologne* gelijkende.

De kamers in het logement *Tre Mori* zijn zeer groot en goed gemeubeld. Men betaalt er voor 2 *pauls* of 50 centen daags. Voor het eten wordt 3 *pauls* betaald.

De

De ſtraten prijken met fraaije breede *arcades*, de meesten op kolommen rustende. Dezelve beſtonden, gelijk men weet, voor de uitvinding der rijtuigen, en beſparen nog den voetganger de moeite, om eenen *parapluie* voor den regen mede te nemen. De *pavé* is zeer gemakkelijk. —— Daar het *terrein* groot is, zijn de huizen breed gebouwd, ook zijn dezelve, zoowel uit- als inwendig, zindelijk.

Tevreden over dezen welbeſteden dag, legde ik mij ter ruste, met het voornemen, om den volgenden dag mijne kunstwandeling voort te zetten. —— Reeds in den vroegen morgen begaf ik mij naar de galerij *Hercolani* (*), alwaar ik reeds vier maal te vergeefs was geweest en thans toegang kreeg.

Deze galerij bevat grootendeels Bologneſche kunst. De meest uitmuntende ſtukken heb ik opgeteekend, deze zijn:

Maria met het kind Jezus op een' troon, benevens twee heiligen en twee muſiceerende engelen, een meesterſtuk door F. FRANCIA. *Leda en de minnegod, die Jupiter onder den vorm van eene zwaan omvat*, door TITIAAN. *Venus en Adonis*, door

(*) Dit paleis, hetwelk zeer veel kunst bevat, is, even als de meeste paleizen in *Bologna*, zeer groot en heeft een' roijalen trap met *colonnade* en ſtandbeelden.

door SEMENTI, leerling van GUIDO RENI. *Jupiter met zijnen bliksem de reuzen verplettende*, door GUIDO RENI (dit ſtuk is vlak). *Loth en zijne dochters* (effet de nuit), een zeer ſchoon ſtuk door GERARD DES NUITS. Fraaije portretten, door TINTORETTO en anderen. *J. C.*, *Ste. Catharina*, enz., door ZUCCARI. De muzijk, door HERCOLE GRANDI van *Ferrara*. *Maria*, *J. C. en St. Jan*, door F. FRANCIA. *J. C. aan het kruis met Magdalena en twee heiligen*, door MANTIGNA. Twee knielende figuren, door CORSA DI FERRARA (ſchoon geteekend). *Maria*, *J. C.*, *Heiligen en Engelen*, door LAURENTIUS COSTA. *De pest*, door den Ridder CALABRESE. *Bathſeba in het bad*, door GEURCINO. *De triomf van Bacchus*, door DOSSO DOSSI. Twee ſtukken door GUIDO RENI en meer anderen.

Andermaal de *Pinacoteca* bezoekende, overtuigde ik mij, dat men alhier de Bologneſche kunst in haar geheel kan leeren kennen. De voornaamſte ſtukken, vroeger in de kerken verſpreid, zijn thans hier zamengevoegd. Inderdaad een groot gemak voor den vreemdeling, die thans niet meer vele kerken behoeft te bezoeken, om ſtukken te vinden, die ſomwijlen zijne verwachting te leur ſtellen, hetgeen bij mij nu en dan het geval was, offchoon ik de Bologneſche ſchool hoogſchat.

Voorts zag ik in de kerk *St. Martino*: eene *Maria met J. C, op een' troon en heiligen*, door FRAN-

FRANCIA, en *de hemelvaart van Maria*, door PERUGINO (Deze ſtukken zijn lief). In de kerk *St. Dominico*, een half rond *plafond*, in *fresco*, door GUIDO RENI, voorſtellende: *St. Dominicus in den hemel, tusſchen Maria en J. C.* —— Op de plaats, voor deze kerk, zijn twee kolommen met heiligen en twee graftombes van geleerden der univerſiteit. —— Van deze ſoort van monumenten wemelt het in *Bologna*.

REIS VAN BOLOGNA NAAR FLORENCE.

Op den 21 December, des nachts ten vijf ure, zat ik met eenige reisgenooten op eene *voiturine*, welke wij, het eten en ſlapen er onder begrepen, voor drie piasters de perſoon, tot aan *Florence*, hadden afgehuurd.

Daar het in *Bologna* zeer onveilig is, zoodat men bij nacht de rijtuigen aanrandt, waren wij verpligt eenige mannen mede te nemen, om de ſtad door te rijden. Aan de poort gekomen zijnde, vonden wij dezelve geſloten. Wij waren genoodzaakt tot zeven ure te wachten. —— Dadelijk, na het uitrijden der ſtad, beſtegen wij de *Apennijnen*, maar dit ging moeijelijk, aangezien er veel ſneeuw gevallen was. Onze vier paarden waren niet voldoende, er werden

 dus

dus osten voor het rijtuig gespannen. —— Wij von-
den het landschap onbewoond.

Er zaten, benevens mijn persoon en twee mijner kunstgenooten, nog vier andere wezens, te weten: een Fransch koopman, een muzikant en twee Italianen in den *cabriolet*. Met dit gezelschap kwam ik 's namiddags ten 2 ure in het dorp *Lojano*, van waar wij, na het ligchaam te hebben versterkt, de reis vervolgden langs een' weg, die een aantal kruisen (zijnde teekenen, dat aldaar moorden zijn gepleegd) opleverde. — Men vindt op dezen weg veel versteende visschen, zeeschelpen en andere belangrijke voorwerpen voor den natuurkundigen.

Wij passeerden in het vallen van den avond het dorp *Filigare* en ontmoetten eindelijk beleefde Romeinsche *douanen*. — In dezen omtrek (een kwartier uurs van den weg) vindt men, op een' steenachtigen en te gelijk vruchtbaren grond, eene kleine vulkaan. Men noemt dezelve *Fuoco de Legno*. Zij brandt immer en is vijf Nederl. ellen groot. De vlam is blaauw als wijngeest, en ook somwijlen rood. Zij verlicht, bij donkere nachten, de omliggende bergen. Sommigen willen, dat hier eertijds eene grootere vulkaan bestond; anderen, die dit tegenspreken, willen, dat men alhier eene groote vulkaan te wachten heeft. — De schaapherders verwarmen zich in den omtrek van deze vulkaan.

Na

Na drie mijlen verder te zijn gereisd, kwamen wij te *Pietra mala* (*). De Toskaansche *douanen*, die ons hier verwelkomden, waren nog al gemakkelijk, offchoon zij van mij 32 piasters eischten, tot onderpand voor mijne schilderkist. Wij kwamen overeen, alhier te vernachten, gevolgelijk op de *Apennijnen*.

Wij vervolgden 's morgens (22 December) onze reis langs een' zeer moeijelijken bergweg, steeds hooger klimmende, totdat wij, ten 2 ure, aan den berg *Taglia Ferro* kwamen, alwaar het middagmaal werd gehouden.

In het naderen van *Taglia Ferro* gaat men voorbij een vlek, alwaar hechte muren den voorbijganger voor den sterken wind beschutten, die te voren menigmaal paarden en wagens in den afgrond stortede. Het landschap werd hier al schooner en schooner. Het weder was fraai. *Toskane* was reeds met de bekoorlijkheden, die het voorjaar opleveren, getooid. Het onderscheid is groot, wanneer men de onbewoonde *Apennijnen* langs den kant van *Bologna* ziet en die van *Florence*, welke overal met bevallige witte landhuisjes bebouwd en met olijven en cipressen, die zich statig boven het lagere groen verheffen, beplant zijn.

In

(*) Niet ver van *Pietra-mala* is eene bron van koud water, dat vuur vat als men er eene brandende kaars bij houdt.

In de bebouwde valleijen, op de bergen, overal heerscht hier eene zekere welvaart, die de menfchen vrolijk en vriendelijk maakt. Ieder morgen, bij het aanvangen van hun bedrijvig leven, zien zij de zon, als van tusfchen hunne bergen verrijzen en hunne akkers weldadig befchijnen, terwijl dezelve hen, als zij des avonds tevreden, offchoon vermoeid, huiswaarts keeren, vriendelijk ter ruste wenkt (*).

Wij hadden niet lang getafeld. — Om vier ure, in den namiddag, pasfeerden wij reeds, fteeds afdalende, *Fontebuano*. De landlieden keerden juist uit de kerk huiswaarts; de kerkklok kondigde den avond voor Zondag aan. De donkerte viel. Wij hadden een gedeelte van den weg gewandeld; maar, toen wij weder op het rijtuig ftapten, waren de paarden zoo afgemat, dat er verfche bij gefpannen moesten worden. En nu ging het tusfchen wijngaarden en olijven voorwaarts naar *Florence*, alwaar wij ten negen ure aankwamen.

Wij reden door den triomfboog, ter eere van FRANS I, voor de poort *St. Gallo* opgerigt, naar de *douanen*, alwaar ik mijne fchilderkist moest *deponeren*, en eindelijk naar *La ville de Paris*, alwaar ik eene goede kamer, voor 2 *pauls* daags, kreeg.

FLO-

(*) Men vindt hier voortreffelijke wijngaarden.

FLORENCE.

Deze belangrijke ſtad, eene der ſchoonſte ſteden van *Italië*, heeft twee uren in den omtrek en is in eene bekoorlijke vlakte, onder eene gezonde luchtſtreek, aan de rivier de *Arno* gebouwd. Deze rivier verdeelt de ſtad in twee gelijke deelen, welke door vier fraaije ſteenen bruggen weder worden vereenigd.

Sommigen willen, dat *Florence* eene oude ſtad van *Etrurie* is, welke vervolgens door de *Feniciers* werd bewoond; anderen beweren, dat *Florence* door de krijgsbenden van SYLLA, of door de volken van de verwoeste ſtad *Fieſole* is geſticht. Het ſchijnt vrij zeker te zijn, dat de keurbende van het leger van CESAR, omtrent zestig jaren voor de geboorte van J. C. naar *Florence*, even als naar eene kolonie, werd gezonden, en dat de ſtad, onder de regering der Romeinſche Keizers, allengskens eene der belangrijkſte ſteden van *Etrurie* werd.

De bevolking, die eertijds zeer aanzienlijk was, wordt thans op 80,000 zielen geraamd. — De ſtad heeft 7 poorten, 15 openbare plaatſen of pleinen, 5 openbare bibliotheken, 3 akademiën van weten-

 ſchap-

schappen, 29 parochiën, vele kloosters, eenige gestichten van opvoeding, onder het bestuur van geestelijken, 2 groote hospitalen, een gesticht voor bedelaars; verders torens, zuilen, piramiden en meer voorname dingen, waarbij wij, voor zoo ver de voorwerpen voor onze Kunsstreis belangrijk waren, zullen stil staan.

---

23 *December*.

Niets is aangenamer voor een' reiziger, dan bekenden te ontmoeten. Dit geluk viel mij ten deel door de ontmoeting van den graveur DOVERIA uit *Zurich*, den Deenschen graveur SONNE en anderen. Met de hierboven genoemden begon ik mijne wandeling door de stad. — Ik bezigtigde eenige publieke gebouwen, onder anderen:

HET PALEIS PITTI.

Dit is het gewone verblijf van den Groothertog en een der schoonste gebouwen der wereld. Reeds in 1440 werd er de grondslag van gelegd. Het paleis is van binnen niet minder belangrijk. Men wil, dat hetzelve meer dan acht honderd vertrekken bevat. (Ik heb dezelve niet geteld.) Het is waar, dat

dat een aanzienlijk getal dezer vertrekken met uitmuntende ſchilderijen en beelden zijn verſierd. — De trappen, waarmede men naar de voornaamſte kamers van dit paleis gaat, zijn uitmuntend ſchoon. Die, aan de regter zijde, geleidt naar een' *vestibule*, rijk verſierd met overſchoone ſtandbeelden. Het eerſte, aan de regterhand, is eene *antique Venus*; het tweede een *Hercules*; het derde een *antique Hercules*; beiden van de *Villa Medecis* afkomſtig; het vierde is een allegorisch ſtandbeeld, door SUSINI gebeeldhouwd. Over dezen *vestibule* is een tweede, die ook belangrijke voorwerpen van kunst bevat.

In de zaal, genaamd: *il ſalotto delle Guardia*, vindt men de volgende ſtandbeelden. *Een antique Mercurius. Een antique Faunus, met een' kleinen Sater. Een antique Mercurius. Hygeeja* (godin der gezondheid) *met den ſlang van Esculaap. Een antique Pallas* en anderen.

Boven de deuren der zaal zijn geplaatst de *bustes* van vier Toskaanſche ſouvereinen, als: *Pierre Leopold*, door SPINAZZI; *Ferdinand* III, door JOSEPH BELLI; *Cosmus* I, in brons, en *Ferdinand* II, in marmer.

Van hier gaat men in de zaal, geenaamd: *delle Nicchie.* Hier vindt men zes ſchoone *antique* ſtandbeelden, benevens twaalf prachtige *antique bustes* van Romeinſche Keizers. De *fresco's*, die men hier ziet, zijn van TERRINI en CASTAGNOLLI.

Uit de zaal: *delle Nicchie* kan men gaan in het ver-

vertrek: *delle prima Guardia* geheeten, alwaar men weder belangrijke zaken vindt.

De groote zaal, ter zijde, is *en bas-reliefs*, met figuren, voorſtellende: *de daden van Hercules*, geſchilderd door BENVENUTI, directeur van de akademie der ſchoone kunſten te *Florence*. Aan het einde dezer groote kunstzaal is een rond kabinet, waarin prijken vergulde beelden en ſchilderſtukken van GHERARDINI, maar waarin boven alles uitmunt *eene Venus* van CANOVA.

Naar de zaal *delle Nicchie* terug gekeerd zijnde, vindt men aan de regter hand den ingang tot eene andere groote zaal, waarvan de verwelfſels in *fresco* zijn geſchilderd, onder de regering van FERDINAND II, omtrent het jaar 1640, door PIERRE BERRETTINI van *Cortona*, *quartier de* PIERRE CORTONA. De vijf voorname ſtukken, die hier prijken, zinſpelen op de vijf planeten, als: *Venus*, *Apollo*, *Mars*, *Jupiter* en *Mercurius*. Nog zijn hier veel goede ſtukken van SALVESTRINI, benevens eene toetsſteenen tafel, ingelegd met hardſteen, en, in het midden, met een ovaal van jaspis. Deze en andere gelijkſoortige tafels moeten het oog van den kunstbeſchouwer niet ontgaan.

Gaande naar de deur en beginnende van boven tot beneden, van de regter- naar de linkerzijde, vindt men de volgende voorname ſtukken in de portalen.

EER-

EERSTE AFDEELING.

I. *Eva*, door LUCK CRANAK. *De geboorte der liefde*, door TINTORETTO (zwaarmoedig). *Marine*, door SALVATOR ROSA (koud), enz.

II. *Apollo* en *Mars*, door GEURCINO, en twee *landſchappen*, door RUBBENS.

III. *Het portret van een' grijsaard*, door REMBRAND (breed). *Het huwelijk van Ste. Catharina*, door TITIAAN. *Een vrouwenportret*, zijnde, naar men zegt, de *maitres* van TITIAAN, door hem zelven geſchilderd (geen meesterſtuk). *De marteling van St. Bartholomeus*, door GIOVANNI DA SAN GIOVANNI. *Adam*, door LUCK CRANAK, en *een biddende heilige*, door PIERRE DA CORTONA.

IV. *De dood van Maria Magdalena*, door TIARINI, en *het huwelijk van Ste. Catharina*, door VANNI (twee goede ſtukken).

TWEEDE AFDEELING.

Deze wordt *Stanza d'Apollo* geheeten, dewijl PIERRE DA CORTONA in het midden van het verwelfſel, dat met verguld gips is verſierd, den God der ſchoone kunſten ſchilderde, ontvangende *Cosmus* I, die door de glorie en de deugd wordt vergezeld.

De

De fchilderijen, welke men aan den muur ziet, zijn gerangfchikt als volgt:

I. *Een mansportret*, door TINTORETTO. *Een portret van den aartsbisfchop Bartolini Salimbeni*, door GIVOLAMIN DA CARPI. *De Emausgangers*, door PALMA, *den ouden*, (een voortreffelijk ftuk.) *De H. Maagd met het kind Jezus*, door MORILLO (fchoon). *Ste. Maria Magdalena*, door PERUGINO (heerlijk). *St. Franciscus*, door CIGOLI, en andere voorname ftukken.

II. *Bacchus*, door GUIDO. *St. Andreas*, door SIMON DA PERSA. *Het portret van Leopold de Medicis*, later kardinaal, door TIBERE TITI. *Het mirakel van St. Petrus, die den zoon der weduwe opwekt*, door GEURCINO. *Eene heilige familie*, door PORDENONE (een zijner beste ftukken.) *Een portret van Aretino*, door TIZIANO en andere meesterftukken.

III. *St. Sebastiaan*, door GUERCINO (flets). *De H. Maagd met het kind Jezus*, door CIGOLI (van RAPHAËL geftolen). *De aflating van het kruis*, door ANDRÉ DEL SARTO. *Het portret van Magdalena Doni*, door RAPHAËL (fraai van teekening). *Het portret van Rembrand*, door hem zelven gefchilderd (fchoon, zoowel wat kleur als teekening betreft). *De H. Maagd met het kind Jezus*, door MORILLO (fchoon). *De aflating van het kruis*, door FRATE (vol uitdrukking) en meer anderen.

IV.

IV. Eene menigte goede ſtukken, meerendeels portretten. Men vindt daarenboven in dit vertrek twee tafels van *porfier* met heerlijk ingelegde vazen, die 18,000 florentijnſche kroonen hebben gekost.

Het daarop volgend vertrek ontleent deszelfs naam *Mars* van het uitvoerig ſchilderſtuk in het verwelfſel, dat eenige daden van deze Heidenſche godheid voorſtelt.

De ſchilderijen, die men hier ontmoet, zijn in de volgende wijze voorgeſteld.

I. *Maria Magdalena*, door GUIDO CAGNACCI. *Eene heilige familie*, door SOCCI (in den ſtijl van FRANCIA). *Een Ecce-Homo*, door CIGOLI. *La Madonna della Seggiala*, door RAPHAËL (keurig ſchoon). *Het portret van Veſalio*, een' beroemden geneesheer, waarſchijnlijk door TITIAAN. *Leo X, met twee kardinalen*, door RAPHAËL, en *het portret van den kardinaal Guido Bentivoglio*, door VAN DIJCK.

II. *De uitwerkſelen van den oorlog*, door RUBBENS, en *eene heilige familie*, door PALMA, *den ouden* (beide deze ſtukken zijn bij uitnemendheid ſchoon).

III. *St. Franciscus*, door RUBBENS. *Eene heilige familie: dell'Impannata*, door RAPHAËL. *De ſchilder Rubbens met zijn' broeder en de wijs-*

gee-

geeren Grotius en Justius Lipſius, door RUBBENS, enz., enz.

Men vindt hier weder twee tafels van *porfier*, heerlijk ingelegd en voorſtellende de zinnebeelden van *Apollo*. Deze tafels zijn gekocht voor 32,000 florentijnſche kroonen.

Het vierde vertrek, genaamd: *de kamer van Jupiter*, naar het ſchilderwerk in *fresco*, zinſpelende op *Jupiter*, bevat de volgende ſchilderijen:

I. *De zamenzwering van Catilina*, door SALVATOR ROSA. *Een veldſlag*, door BORGOGNONE en vele anderen.

II. Deze afdeeling bevat niets, dat uitſtekend ſchoon mag heeten.

III. *Een veldſlag*, door SALVATOR ROSA (vol uitdrukking). *De Maria's bij het graf*, door PAUL VÉRONESE (zeer ſchoon). *Een veldſlag*, door SALVATOR ROSA (nog beter dan de vorige). *De verſchijning van J. C. aan Maria*, door PAUL VÉRONESE. *Jagers*, door G. DE SAN FIOVANNA. *Het portret van een' man met twee honden*, door ZUCCHARI. *Eene heilige familie*, door RUBBENS en *een vrouwenportret*, door DA VINCI.

IV. De vierde afdeeling beheist niet veel. Men vindt hier weder tafels als voren, die 37,448 florentijnſche kroonen hebben gekost.

De

De vijfde kamer heet *Stanza di Saturno*, naar het uitvoerig ſchilderwerk in het verwelfſel. Dezelve heeft drie afdeelingen, bevattende acht en dertig ſchilderijen. Die van RAPHAËL, VAN DIJCK, PERUGINO, SCHIAVONE, BASSANO en CARRACCI zijn hier de uitmuntendſte.

De zesde kamer heet: *Stanza dell'Asſedio di Troia*, geſchilderd naar aanleiding van de *Iliade van Homerus*, door profesſor LOUIS SABATELLI, een goed ſchilder. Hier zijn vier afdeelingen, bevattende een vijf en twintigtal ſchilderſtukken, die echter niet over het geheel als ſchoon kunnen worden beſchouwd. Ik zonder hiervan uit de ſchilderijën van GIORGIONE, FRANCIA, DA VINCI, BAROCCIO en PERUGINO (zijne ſchilderij, voorſtellende: *het kind Jezus, door de H. Maagd en St. Jan vergood*, is een meesterſtuk).

Ook in deze kamers zijn tafels van *porfier* en *jaspis*, benevens vier *antique* zwarte vazen.

Hieraan grenst een ander gedeelte van het paleis, geleidende naar de kamer *della Stufa*, alwaar men de kunst van PIERRE DA CORNA bewondert. Uit de kamer *della Stufa* komt men in eene kleine zaal. Het verwelfſel is goed geſchilderd door LOUIS CATANI. Het onderwerp van het ſchilderſtuk is de *opvoeding van Jupiter*.

De voornaamſte ſtukken in vier afdeelingen, alhier te vinden, zullen wij weder opteekenen.

I. *De boetvaardige Maria Magdalena*, door TITIAAN. *Eene heilige familie*, door PULIGO. *Eene heilige familie*, door FRATE, en *een portret van den Hertog de Guiſe*, in de manier van HOLBEIN.

II. *Eene heilige familie*, door PALMA, *den ouden*, en *Sybille*, *vertoonende aan Augustus het geheim der menschwording*, door PÂRIS BORDONE.

III. *Het hoofd van den Zaligmaker*, door CORREGGIO. *Het portret van een' man*, in de manier van HOLBEIN. *De opſtanding van J. C.*, door TINTORETTO. *De H. Maagd met het kind Jezus*, genaamd: *la Madonna del Granduca*, door RAPHAËL (dit ſtuk is betooverend ſchoon), benevens meer andere meesterſtukken, hier en elders ten toon geſpreid en die wij onmogelijk, om ons beſtek, kunnen opteekenen.

IV. *Het portret van Prins Garzias de Medicis*, *in zijne kindschheid*, door ANGE BRONZINO, en meer bezienswaardige ſtukken.

In de daaraan grenzende kamer is belangrijk het verwelfſel, geſchilderd in *fresco*, door GASPARD MARTELLINI, voorſtellende: *Ulysſes in Ithaca* terug gekeerd; benevens de ſchilderijën, verdeeld in vier afdeelingen, als:

I. *Het portret van een' geleerden*, door HOLBEIN. *De rustplaats in Egypte*, door VAN DIJCK (ge-

(gelijkend naar RUBBENS). *Paus Paulus* III, door PÂRIS BORDONE, en *Ste. Catharina delle Ruote*, naar de ſchool van DA VINCI.

II. *Het portret van een' man*, door PAUL VÉRONESE. *Een Paus*, door TITIAAN. (profil.) *Eene heilige familie*, in de manier van SCHIDONE. *Aardewerk met vruchten voor een buffet*, door VAN KESSEL en *een Paus*, gekopijeerd naar RAPHAËL.

III. *Eene heilige familie*, door RUBBENS, en andere ſtukken.

IV. *Judith*, door ARTÉMISE GENTILESCHI. *Een vrouwenportret*, door SUSTERMANS, en *St. Jan de Evangelist te Padmos*, door CARLIN DOLCI.

Uit de kamer *Ulysſes* komt men in de kamer *Promotheus*, die geſchilderd is door COLIGNON. De ſchilderijen zijn hier weder in vier afdeelingen geſcheiden, die te zamen acht en veertig ſtukken uitmaken, waaronder zeer goeden zijn.

In den *corridor des colonnes* bewondert men twee kolommen van Oostersch marmer, die uitſtekend wit zijn, en meer belangrijk beeldhouwwerk, als twee ſtukken, voorſtellende: *gezigten te Rome*, twee anderen: *gezigten te Livorno*, en eindelijk drie, voorſtellende: *de beeldhouwkunst*, *de ſchilderkunst en de muzijk*.

De kamer *della Giustizia*, door FEDI geſchilderd,

derd, bevat weder vier afdeelingen met ſchilderijen, van welke wij aanteekenden: *het portret van een' beeldhouwer*, door TINTORETTO. *Een portret van Olivier Cromwell*, door P. LELY. *Eene kermis*, door PAUL BRIL. *Een portret van Karel* V, door TITIAAN, en *een groot bosch met beeldjes*, door SALVATOR ROSA.

Voortgaande, komt men in de kamer: *Stanza della Flora*, geſchilderd door MARINI en met ornementen verſierd door LAUDI. Hier vindt men weder een vijf en dertigtal ſtukken, in vier afdeelingen geſcheiden. Onder dezelve munt uit: *de H. Maagd met het kind Jezus en kleine figuren rondom eene kraamvrouw*, door FRA FILIPPO LIPPI.

Hierop volgen nog verſcheidene kamers, die de kunſtenaar niet onbezocht mag laten. Wij zullen den lezer met het opnoemen der verſcheidenheden, die dezelve bevatten, niet vermoeijen. Alleenlijk moeten wij ſtil ſtaan bij:

De kamer van *Hercules*, die door profesſor BENVENUTI overheerlijk is geſchilderd. Een aantal ſchilderſtukken, die zich hier opdoen, vertoonen de voornaamſte bedrijven van *Hercules*, beginnende met zijne vroegſte jeugd en opklimmende tot zijne ſterkſte daden. — Het geheel is zoo verbazend ſchoon, dat men niet, dan na eenigen tijd hier te hebben vertoefd, tot het naauwkeurig beſchouwen der kunstgewrochten kan overgaan. De

De kamer *Aurora.*

Dezelve bevat een aantal goede ſtukken, als: *Een biddende St. Franciscus*, door CIGOLI. *Puinhoopen te Rome*, door POELENBURG. *Een kiezentrekker*, door MOOLENAAR. *Een landſchap met figuren*, door POELENBURG. *Vruchten en andere levenlooze voorwerpen*, door VAN AELST. *Twee halve figuren, die elkander omhelzen*, door TENIERS.

In het derde vertrek.

Eene koddige ſchilderij, door MIEL. *Rustende jagers*, door LEANDRO. *Het portret van Victoire de la Rovere, groothertogin van Toscane*, door SUSTERMANS. *Een landſchap*, door BOTH. *Eene koddige ſchilderij*, door TEODORO. *Eene maskerade*, door BAMBOCCIO. *Endymion Diana verlatende*, uit de Franſche ſchool, en meer anderen.

In het vierde vertrek.

St. Jan, door ALLORI. *Vruchten*, door een' onbekenden Vlaminger. *Een landſchap met monniken*, door MAGNASCO. *Een landſchap*, uit de ſchool van BREUGEL. *Een landſchap met figuren*, door BREYDEL. *De verzoeking van St. Antonius*, door PAUL BRIL. *Hoenders*, door HONDEKOETER, en *Vruchten en bloemen*, door VAN KESSEL.

In de kamer *Titus*. — Eerſte afdeeling.

Anna Maria de Medicis in jagerskleeding, door DOUWEN. *Een veldſlag*, door WOUWERMAN. *Twee landſchappen*, door SWANEFELD. *Anna Maria de Medicis in gewoon gewaad*, door DOUWEN. *Tobias met den engel*, door CURRADI, en meer andere ſtukken.

TWEEDE AFDEELING.

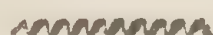
Eene vrouw met een kind, door DANDINI. *J. C. het kruis torſchende*, door VASARI. *Een vrouwenportret*, in de manier van RUBBENS. *Bloemen, vruchten en dieren*, door VAN KESSEL. *Bloemen en wild*, door BELVEDERE. *De opwekking des zoons van de weduwe van Naïn*, door LECLERC. *Een zeegezigt*, door een' onbekenden Hollander. Nog *een zeegezigt*, door denzelfden. *Een landſchap*, door MOOLENAAR, en andere ſtukken, te veel om te noemen.

DERDE AFDEELING.

Eene guirlande en in het midden derzelve de aanbidding der herders, door BREUGEL. *St. Jan predikende in de woestijn*, door MAGNASCO. *Het kruisbeeld met St. Franciscus en den engel*, door

FRAN-

FRANCIABIGIO. *Twee landſchappen*, door CARACCI: *Een beſneeuwd landſchap*, door BREUGEL. *Eene vrouw, die vlooijen zoekt*, door een' onbekend' Vlaminger, en andere belangrijke landſchappen.

VIERDE AFDEELING.

Twee vergezigten, door VIVIANI. *Doode beesten*, door VAN AELST. *Bloemen*, door VAN DEN BROEK. *Eene maskerade van den keurvorst van den Palts met zijne vrouw Anna Maria de Medicis*, door DOUWEN. *Dezelfde perſonen danſende*, door denzelfden.

De kamer *Pſyché*, door COLIGNON geſchilderd, bevat vier afdeelingen, als:

I. *Vruchten*, door VAN AELST. *Vruchten*, door VAN KESSEL. *Een landſchap*, door PERCELLE. *Wild*, door VAN AELST. *Een buffet, met vruchten en vaatwerk*, door denzelfden. *Kinderen, dieren en vruchten*, door VAN KESSEL. *Kinderen en dieren*, door denzelfden, benevens *eene tafel met bloemen en eene met vruchten. Twee landſchappen in eene corniche*, door CORNELIS POELENBURG en anderen.

II. *Een landſchap*, door BRIL. *Een koor van kapucijnen*, door CHIATTI. *Een landſchap met St. Jan den dooper*, door MOLA. *Een ſchotel met*

 baars,

baars, door VAN AELST. *Maria Magdalena*, door ALLORI. *Keukengereedſchap*, door VAN AELST. *Een zeegezigt bij ſtorm*, door BACKHUIZEN. *Een landſchap met figuren*, door BREUGEL. *De H. Maagd met het kind Jezus en Ste. Catharina*, door VAN DYCK; benevens drie ſtukken, door VAN AELST, zijnde: *eene fleſch met bloemen*, *een ſchotel met bloemen* en *eene vaas met bloemen.*

III. *Een landſchap met twee wezels*, *eene ſlang en planten*, door MARCELLIS. *Eene ſlang*, *kapellen en planten*, door denzelfden. *Een buffet met vruchten*, door VAN AELST; en *een landſchap met figuren*, door BRIL.

IV. *Een landſchap*, door D'ORIZZONTE. *Vruchten*, door VAN AELST. *Viſchen*, door een' onbekenden. *Bloemen en vruchten*, door FRANÇOIS JILLIS. *Bloemen en vruchten*, door RUYSCH. *De H. Maagd en het kind Jezus*, twee ſchilderijtjes in eene *corniche*, door CARLIN DOLCI. *Bloemen*, door VAN HUYSUM. *Bloemen*, door RACHEL RUYSCH. *Een landſchap*, door D'ORIZZONTE; en *het laboratorium van een' chimist*, uit de ſchool van TENIERS.

Eindelijk komt men in de zaal, genaamd: *Bona*, door BERNARDIN POCETTI, in *fresco*, geſchilderd. Het ſchilderſtuk alhier, voorſtellende: *de inneming van de ſtad Bona*, is ſtout, uitvoerig en ſchoon. De kunſtenaar kan zich niet verzadigen; ſchilder-

en

en beeldhouwkunst dingen hier naar de lauwerkroon.

Alvorens het paleis *Pitti* te verlaten, dient nog vermeld, dat de bibliotheek alhier, bestaande uit 54 duizend banden, in acht en twintig kamers wordt gevonden. Dichters, schrijvers, in één woord, letterkundigen kunnen hier overvloed en verscheidenheid van spijs voor den geest vinden, niet alleen in de bibliotheek, maar ook in eene uitvoerige verzameling van handschriften, zeldzame boeken en alles, wat tot oudheidkunde en schoone letteren betrekking heeft.

DE TUIN BOBOLI.

Dezelve is gelegen achter het *Paleis Pitti*, het gewone verblijf van den groothertog, en mag, zoo om den schoonen aanleg als om de verrukkelijke gezigtspunten, bloembedden, priëelen, standbeelden, (waarvan velen van JAN VAN BOLOGNA), rotsen, grotten en fonteinen, die er in gevonden worden, een lustpriëel heeten.

Boboli was groen in het laatst van December. — Welk een betooverend gezigt voor den Hollander. — Dit lustpriëel is kleiner dan de tuin van *Versailles*, bij *Parijs*, ook veel ouder, waarom ik vermoed, dat de tuin van *Versailles* deszelfs oorsprong aan *Boboli* te danken heeft. De standbeelden, die hier

gevonden worden, zijn eenig, om derzelver trotscheid en ſchoonheid. Dat het hier, bij ſchoon weder, nooit aan bezoekers ontbreekt, zal men wel willen gelooven.

CASSINO.

Eene wandeling naar *Casſino* is eene der aangenaamſte uitſpanningen. Men gaat door de poort *Al prato*, langs de boorden van de rivier *Arno* aan de eene en landhoeven aan de andere zijde derwaarts. Bekoorlijke gezigtspunten zijn hier menigvuldig. In het verſchiet beſpeurt men het gebergte *Carara*, van waar de beeldhouwers het marmer krijgen. Nagenoeg in het midden van *Casſino* is het klein vorſtelijk paleis (*delle Casſine*) en eene goede *restauratie*.

HET PALEIS RICCARDI.

Behoort thans aan het gouvernement. Hetzelve werd in 1430 door COSMUS DEN OUDEN daargeſteld, verſtrekte tot wijkplaats aan de geleerde Grieken, die uit *Konſtantinopel* waren verbannen, en was de bakermat van de wedergeboorte der ſchoone letteren in *Europa* en van de Toskaanſche monarchij.

Het paleis werd bewoond door de afſtammelingen van COSMUS, vader des vaderlands; door hertog ALEXAN-

DER,

DER en COSMUS I. LEO X, KAREL VIII en KAREL V hebben er eenigen tijd in doorgebragt. FERDINAND II verkocht, in 1659, het paleis aan de familie RICCARDI; in 1814 werd het weder de eigendom des Gouvernements.

Men vindt hier een aantal *médaillons* met *bas-reliefs* van DONATELLO, benevens ſtandbeelden en Griekſche en Latijnſche *inscriptiën*.

De bibliotheek *Riccardiana* behoort thans aan de ſtad *Florence*. Dezelve is ſedert 1811 voor het publiek geopend en bevat meer dan 3,000 handſchriften. De aangrenzende galerij is geſchilderd door LUC GIORDANO. Dit bewonderingwaardig ſchilderſtuk ſtelt voor: *de menſchelijke wisſelvalligheden*, onder *emblêmes*, uit de fabelleer en van verſcheidene Heidenſche goden ontleend.

In de kapel van het paleis *Riccardi* heeft de beroemde BENOZZO GOZZOLI, leerling van FRA ANGELICO en nabootſer van MASACCIO, geſchilderd: *Eene glorie; de geboorte*, en *een Driekoningsfeest*. De ſchilder heeft in deze ſtukken de gebruiken zijner eeuw met de meeste naauwkeurigheid overgeleverd. Men beſpeurt zulks in de figuren, de kleeding der perſonen, de tuigen der paarden, enz., enz.

Op eenigen afſtand van dit paleis, in dezelfde ſtraat, is de bibliotheek *Marucelliana*, verzameld door FRANÇOIS MARUCELLI, een *patricier* uit *Flo-*

ren-

rence. Men telde er reeds in 1778 veertig duizend gedrukte werken en een groot getal handſchriften, waaronder gevonden wordt eene ſoort van *dictionnaire encyclopédique*, door den abt MARUCELLI vervaardigd.

Niet ver van daar vindt men het klooster *Ste. Catharina*, thans ingerigt tot bijgebouw van de *akademie der ſchoone kunſten.* — Men heeft hier voortreffelijke ſchilderijen van CIMABUE, GIOTTO, FRA ANGELICO, der GADDI's, van DOMINIQUE GHIRLANDAJO en van de geestelijke zuster PLAUTILLA.

HET PALEIS VAN DEN PRINS BORGHESE.

Eertijds toebehoorende aan de familie SALVIATI, is later, naar een nieuw plan, volgens de teekening en onder opzigt van den bouwmeester GAETANO BACCANI, herbouwd en uitgebreid.

Op eene der beide plaatſen van dit paleis is eene fontein, met eene kolosſale marmeren *Venus* verſierd. Verders vindt men hier nog een aantal ſchoone ſtandbeelden van wit marmer en van eene ſoort van marmer, *Bardiglio* geheeten.

Men wil, dat dit prachtig paleis met alles wat er toe behoort, en waarvan eenige belangrijke ſchilderſtukken op den voorgrond behooren te worden geſteld, in den tijd van zes maanden is voltooid.

HET PALEIS DU POTESTA.

(Bargello.)

Hetzelve dagteekent van den jare 1250. — De bureaux van de vorſtelijke ſchatkamer, van het hooge geregtshof en der gevangenisſen zijn hier vereenigd.

HET PALEIS VECCHIO.

Dit arduinſteenen paleis, zijnde het ſtadhuis van *Florence*, werd in 1298 gebouwd, in verſchillende tijdperken herſteld en uitgebreid, en laatſtelijk, in 1550 voltooid. — Hier wordt de *douane* gevonden. — Gelukkig hij, die er niets mede te doen heeft!

Aan den ingang van het ſtadhuis zijn twee kolosſale marmeren ſtandbeelden. Het eene ſtelt voor: *Hercules*, *doodende Cacus*, door BACCIO BANDINELLI; het andere: *den jongen David*, door MICHAEL ANGELO.

Aan de regterhand, bij de deur, tegenover de wacht, vindt men eene ſoort van *tribune* (*Ringhiera*), vanwaar de magistraat, tijdens de republiek, tot het volk ſprak. — De leeuw, dien men beneden aan den trap bezijden de fontein ziet, is door DONATELLO vervaardigd. — De toren van het oude

oude paleis is ruim 286 voet hoog. De groote klok, welke zoodanig is geplaatst, dat één mensch dezelve kan luiden, weegt 17,000 Toskaansche ponden (van 12 onzen).

HET PALEIS CORSINI

Bevat een hooggeprezen marmeren standbeeld, voorstellende: *Paus Clement* XII. De zoldering prijkt met een *fresco* van ANTOINE DOMINIQUE GABBIANI.

De vertrekken zijn geschilderd door GHERARDINI, DANDINI, PUGLIESCHI en meer andere verdienstelijke schilders.

Er is in dit paleis, dat om den rijkdom van schilderijen en meubelen boven anderen verdient te worden geprezen, eene kapel, die door GHERARDINI geschilderd en door CHARLES MARATTI met schilderijen versierd is.

De pleinen, bruggen, poorten, openbare plaatsen en bijzondere inrigtingen, die *Florence* oplevert, verdienen dubbel, dat men hierbij een oogenblik stil staat. — Eenige derzelve zal ik aanhalen.

PIAZZA DEL GRANDUCA.

Deze openbare plaats verdient de bijzondere op_ let-

lettendheid van den beminnaar der ſchoone kunſten.

Het belangrijk voorwerp, dat zich terſtond aan het gezigt des aanſchouwers vertoont, is: *La loggia dita des Lanci*, (de kazerne der voetknechten), die eertijds de wacht aan het paleis hielden. Deze ſchoone overdekte galerij is in 1355 door ORCAGNA gebouwd. Dezelve werd, bij zekere gelegenheden, door den magistraat der republiek gebruikt. Drie voortreffelijke ſtandbeelden zijn onder de uiterſte bogen der galerij geplaatst. Het eerſte is van brons, voorſtellende: *Judith, Holophernus het hoofd afhouwende*, door DONATELLO vervaardigd. Het tweede ſtelt voor: *Perſeus, houdende in de hand het bloedende hoofd van Meduſa, en rustende met de voeten op het verminkte ligchaam.* Men houdt dit ſtandbeeld voor het meesterſtuk van BENVENUTO CELLINI. Het derde is: *de Sabijnſche maagdenroof*, door JAN VAN BOLOGNA uit één ſtuk marmer vervaardigd.

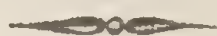
Verder bewondert men aan den ingang dezer galerij:

I. *Twee leeuwen en zes Vestalinnen.*

II. *Eene groote fontein*, in 1563, vervaardigd door BARTOLOMMEO AMMANATI, prijkende met een' overheerlijken *Neptunus*, die 17 voet en 11 duim hoog is en bronzen ornementen bevat, zinſpelende op de zeevaart; en

III. *Het ſtandbeeld te paard van Cosmus* I, door

door JAN VAN BOLOGNA. Het paard is bewondering-waardig; het ſchijnt trotsch op den last, dien het draagt. De houding van *Cosmus* is fier en edel. Hij ſchijnt het woord tot zijn volk te rigten.

DE PLAATS STE. MARIE NOUVELLE

Is alleen belangrijk door de kerk van denzelfden naam, welke kerk alhier eene grootſche vertooning maakt en waarvan wij later zullen ſpreken.

HET PLEIN DES APÔTRES.

Alhier vertoont zich de kerk *des saints Apôtres*, eene der oudſte kerken van *Florence*. Zij is met ſmaak aangelegd en bewijst, dat de regelen van bouwkunde in de tiende eeuw, toen de kerk is geſticht, in *Toskanen* nog werden gehandhaafd.

In deze kerk zijn de volgende belangrijke ſtukken:

St. Martin bedelende, door GAMBERUCCI. *St. Petrus, een' verminkten genezende*, door RONCALLLI DELLE POMARANCE. *De ontvangenis*, een meesterſtuk van VASARI. Eene oude ſchilderij, voorſtellende: *Maria Boodſchap*, door den abt ANTOINE. *Het graf van Oddodegli Altoviti*, voortreffelijk gebeeldhouwd door BENEDETTO DA ROVEZZANO. *De H. Maagd*, in *fresco*, in den tijd van

GI-

GIOTTO. *Twee marmeren busten*, door JEAN CACCINI. Een *bas-relief*, door LUCCA DELLA ROBBIA. *De geboorte van J. C.*, door TOMASO DA ST. FREDIANO. *St. Michiel*, door MARUCELLI en meer andere voorname ſtukken.

PONT ALLE GRAZIE.

Deze ſchoone ſteenen brug, gelegen over de *Arno*, werd gebouwd naar de teekening van den bouwmeester LAPO, bewindsman te *Florence*. Mesſire (*) RUBACONTE DA MANDELLA, een Milanees, gaf, bij het leggen van den eerſten ſteen, den naam *Rubaconte* aan deze brug. Men noemt dezelve in het algemeen *alle Grazie*, naar een bidhuisje of kapel, gewijd aan *Notre-Dame des grâces* en gevestigd op de eerſte zuil. Deze kapel, welke reeds in 1271 beſtond, werd in 1394, op kosten van JACQUES ALBERTI herbouwd. In 1712 werd dezelve met pleisterkalk en ſchilderſtukken verſierd. — Vroeger waren op deze brug een aantal bidhuisjes, thans beſtaan er nog twee.

PONT

(*) Eertitel, dien men in vroegere tijden aan voorname perſonen gaf.

PONT ALLA CARRAJA.

Deze brug, aldus geheeten omdat dezelve het meest door rijtuigen wordt bezocht, is gebouwd in 1318, naar de teekening van ARNOLPHI DI LAPO. Aanvankelijk werd dezelve van hout opgerigt; maar, menigmaal door overſtroomingen vernield zijnde, werd dezelve in 1577 van ſteen, onder toevoorzigt van den bouwmeester AMMANNATI, daargeſteld. Deze brug is een pronkſtuk van *Florence*.

PONT A S. TRINITA (*Drieëenheid*).

Deze brug is een meesterſtuk der bouwkunde. Zij is daarenboven verſierd met vier marmeren beelden, voorſtellende: *de jaargetijden*. De *winter* is gebeeldhouwd door TADÉE LAUDINI; de *herfst* en de *zomer* door CACCINI en de *lente* door FRANCAVILLA.

PONT VECCHIO.

De oude brug werd, zoo als dezelve thans beſtaat, in 1345, door TADÉE GADDI daargeſteld. — Het ſchijnt, dat te dezer plaatſe, tijdens de Etruriers

riers en Romeinen, ſteeds eene brug heeft beſtaan.

De winkels, die dezelve omringen, vervangen de hallen, die er eertijds beſtonden.

De groep van JEAN VAN BOLOGNA, voorſtellende: *Herkules den Centaurus Nesſus doodende*, geplaatst op eene fontein, aan den opgang van de brug, nevens de ſtraat *Borgo S. Jacopo*, is een meesterſtuk.

PORTE A S. GALLO.

De naam dezer poort ſtamt af van het hospitaal *St. Gallo*, dat eertijds hier ſtond. — De triomfboog, gelegen over deze allezins fraaije poort, is bijzonder belangrijk voor den kunstbeſchouwer. Dezelve werd in 1739 naar de teekening en onder toevoorzigt van GIADOD LORRAIN, bouwmeester van Keizer FRANS I, opgerigt.

PORTE ALLA CROCE.

Deze poort is, in vergelijking van anderen, minder belangrijk. — Nabij dezelve (in de ſtraat *Ghibelſina*) het huis, dat door MICHEL ANGELO werd bewoond, ontdekt hebbende, bezocht ik hetzelve.

Het eerſte vertrek des huizes diende MICHEL ANGELO tot *ſalon*. — Over de venſters vond ik eene ſchilderij en onder dezelve een *bas-relief* in

 mar-

marmer, dat hij op zijn zestiende jaar vervaardigde. Tusſchen de venſters vertoont zich zijn ſtandbeeld ten voeten uit, van marmer. Aan beide zijden hangen tien ſchilderſtukken, voorſtellende het historisch leven van MICHEL ANGELO, dat een zijner afſtammelingen heeft doen vervaardigen. In de tweede kamer vond ik oude ſtoelen en verder huisraad, benevens teekeningen en portretten, door hem zelven vervaardigd. De derde kamer, tot eene kapel ingerigt, prijkt met een klein altaar en verder met portretten, *bas-reliefs* en een *plafond*-ſtuk, alles door MICHEL ANGELO vervaardigd. De vierde of laatſte kamer was, (naar men mij vertelde) zijn *atelier* geweest. Aan beide zijden zijn venſters en in de rondte van de kamer kasſen, bevattende zijne ſchildersgereedſchappen, en boven de kasſen in de rondte, *fresco's* en *plafonds*. Men toonde mij zelfs vernis en olie in fleschjes, die de groote kunſtenaar zoude hebben nagelaten. — Overal wordt toch van de ligtgeloovigheid der menſchen partij getrokken. Ik heb het mij laten vertellen, en daarmede *basta*.

Van hier ging ik de gevangenisſen (*Stinchi*) bezigtigen, alwaar ik het binnenhof *interesſant* vond door een' fraaijen trap, waarboven wapenen van geleerden en overheidsperſonen prijken.

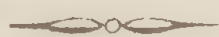
PORTE AL PRATO.

Deze oude poort ontleent haren naam van een groot

groot veld, nevens de poort gelegen, en op welk veld de ſpelen der ouden plaats vonden. Dit veld beſtaat nog ten deele. De ſpelen zijn verouderd en vinden er niet meer plaats.

Nabij de poort *al Prato* is de werkplaats van de gebroeders PISANI, beeldhouwers in albast, gelegen. Men vindt hier ook de kerk *Santa Lucia*, een zeer oud gebouw. Het hoofdaltaar van dit godshuis is verſierd met eene voortreffelijke ſchilderij van DOMINIQUE GHIRLANDAJA, voorſtellende: *de geboorte van J. C.* — De ſchilderſtukken, welke men hier verders ziet, zijn van PIERRE CAVALLINI, PUGLIESCHI en anderen.

De overige poorten te beſchrijven, zoude voor mijne lezers eene nuttelooze uitweiding zijn, alzoo dezelve geene bijzonderheden opleveren. — De *Porte Romaine*, die naar *Rome* leidt, en de *Porte S. Frediano*, welke de gedaante van eenen grooten toren heeft, zijn de bezigtiging dubbel waardig.

AKADEMIE DER SCHOONE KUNSTEN.

Dit grootsch gebouw werd aangelegd in 1781, onder opzigt van GASPARD PAOLETTI en in 1784 door JOSEPH DEL ROSSO voltooid. De Groothertog LEOPOLD heeft er de akademie in gevestigd.

Men vindt hier *In het voorportaal*: *bas-reliefs* van LUC DELLA ROBBIA.

In de beeldengalerij: Pleister- en ſtandbeelden van oude en hedendaagſche meesters, en *bas-reliefs* door eerſte meesters in dit vak uitgevoerd, benevens een ſchilderſtuk, in *fresco*, door GIOVANNI DA S. GIOVANNI.

In den ſtandbeelden-ſalon. Een groot getal teekeningen, waarvan velen zijn van FRATE, MICHEL ANGELO, RAPHAËL en DEL SARTO.

In de galerij van kleine ſchilderijen. Eene uitmuntende *collectie* van voorname ſtukken.

De ſchool van Sagliola bevat een aantal modellen van pleister en velerlei figuren.

De galerij van ſchilderijen bevat eene *colectie* ſchilderijen van oude en hedendaagſche meesters, van verſchillende ſcholen.

De *bustes* en *bas-reliefs*, die men op de binnenplaats ontwaart, zijn van LUC DELLA ROBBIA en zijne familie. — De ſcholen, welke hier gevonden worden, om jonge kunſtenaars in onderſcheidene vakken te vormen, zijn hoogstbelangrijk, dewijl dezelve alles in zich vereenigen, om den man van genie, in het vak, dat hij omhelst, tot volkomenheid te leiden.

KABINET VAN NATUURKUNDE.

Te weinig tijds heb ik aan deze ſchoone verzame-

meling kunnen beſteden. Over dit grootsch geheel kan ik derhalve niet uitweiden. Het zij ſlechts bij naam genoemd, om den vreemdeling, die *Florence* bezoekt, indachtig te maken, dat hij te dezer plaatſe eenige dagen nuttig en aangenaam kan doorbrengen.

CASINO VAN DEN HEER LEBLANC.

Dit heerlijk gebouw, dat ſinds korten tijd werd geſticht en alles, wat kunst en ſmaak vermogen daar te ſtellen, in zich vereenigt, is bijzonder belangrijk, om een *obſervatorium*, dat hetzelve bevat. Dit *obſervatorium* lokt vele nieuwsgierigen naar het verblijf van den heer LEBLANC. Daarenboven is de ligging van het gebouw zoodanig, dat de ſtad *Florence* en de omſtreken derzelve zich aldaar op het prachtigst aan het oog vertoonen, en het is daarom, dat ik elken vreemdeling aanraad deze plaats te bezoeken. — Achter het gebouw is een uitgeſtrekte tuin, die wel de ſchoonſte van *Florence* mag heeten.

THÉÂTRES.

Hieraan ontbreekt het *Florence* niet.

Ik bezocht des avonds, tot verademing van mijne kunstbeſchouwing, het *Theâtre Novo*, alwaar komedie geſpeeld wordt. De zaal is ouderwets. Er zijn vijf rangen, te zamen uitmakende honderd vijf *loges*. — Naast mij zaten twee zwarte *domino's*. Het was eene *ſurpriſe* voor mij. Deze vrouwen waren vrij lastig. Daar ik vooronderſtelde, dat onder het zwarte masker een zwart katje te zien was, *decampeerde* ik vrijwillig naar eene andere bank.

THÉÂTRE COCOMERO.

Dit ſchouwtooneel, net en zuiver geſchilderd, heeft vier rangen, te zamen uitmakende 83 *loges*, die breed, doch ondiep zijn. De zitplaats van den Groothertog beſtaat uit drie *loges* en is elken ſpeelavond verlicht. — Ik zag er *Tartuffe* ſpelen, door de troep, welke ik in *Venetië* had leeren kennen.

THÉ-

THÉÂTRE OGNISSANTI.

Eene kleine, langwerpige zaal, of pijpenlade. Men vindt hier drie rangen, te zamen 57 *loges*. De troep is flecht. In de ftukken, die hier gegeven worden, komt meerendeels voor het *caractère* van *Florence*, dat *ftintorelle* geheeten wordt. De meeste fteden alhier hebben hun *caractère;* bij voorbeeld: De *Arlequin* te *Venetië;* de *Polichinelle* te *Napels;* de *Casfandro* te *Rome*, enz., enz. Dezen *varieren* de ftukken door gefnap, *équivoques* of grappen, die fomwijlen plat, fomwijlen geestig zijn.

THÉÂTRE LA PERGOLA

Is het voornaamfte tooneel van *Florence.* — Het uiterlijke des gebouws laat niets te wenfchen over. Alles, wat grootsch en fchoon mag heeten, is hier vereenigd. Reeds in 1657 werd hier de groote *Opera* geboren. De ondernemers handhaven hier den goeden fmaak voor de muzijk, zoodat nog de groote opera op het *théâtre la Pergola* bloeit.

Wijders vindt men in de ftraat *Pietrapiana* het *théâtre Alfieri*, alwaar opera en komedie vertoond worden. — Dit *théâtre* werd in 1828, onder toevoorzigt van den bouwmeester VICTOR BELLINI, her-

herbouwd en vergroot, waardoor het thans een der ſchoonſten van de ſtad is geworden. — Het ſchilderwerk, dat men hier ziet, is van GIARRÉ, GIANNI en TALIANI.

Er is nog eene ſchouwplaats, waarbij ik wil ſtil ſtaan, te weten: het *théâtre Goldoni*, dat geheel in den ſmaak der *théâtres* van de oude Romeinen gebouwd en ingerigt is. Hetzelve is zeer uitgeſtrekt en wordt vooral in den zomer, om de publieke vermakelijkheden en voorſtellingen, die er behalve de tooneelvertooningen worden gegeven, drok bezocht. — De zaal, waarin tooneelvoorſtellingen worden gegeven, is opgerigt naar de teekening van profesſor DEL ROSSO.

BADHUIS.

Het groote huis, alwaar men voor den gevel leest: *Bagni Nelle Antiche Terme* is eene voortreffelijke badinrigting. Dezelve is eerst in 1826 tot ſtand gebragt en wordt, ſedert de bewoners van *Florence* deze weldadige inrigting waarderen, drok bezocht.

HET GASTHUIS DES INNOCENTS.

Hetzelve werd naar de teekening van BRUNELLES-

co gebouwd, en prijkt van buiten met voortreffelijk beeldhouwwerk, *bustes* en andere ſieraden.

Men vindt in de kerk van het gasthuis een aantal goede ſchilderijen, onder anderen: *Eene aanbidding der wijzen*, door GHIRLANDAJO, en *eene Maria Boodſchap*, door LUC DELLA ROBBIA.

Verders vindt men alhier eene kapel, aan *St. Petrus* gewijd. Het portiek derzelve is geſchilderd door POCCETTI en het altaarſtuk door ALLORI. — Men vindt ook in het gasthuis *Bonifazio* goede ſchilderſtukken van SOGGI, ROSSELLI, FERRUCCI, BOSCHI en anderen; en in het gasthuis *Santa Maria Nuova*, benevens marmeren *bustes*, die het geſticht van buiten verſieren, een aantal goede ſchilderſtukken van BICCI, CERCIGNANI, ZUCCHERI, FICHERELLI, PAGGI, BOLOGNA, DEL CASTAGNO, GEMINIANI, FRANCESCHINI, ALLORI, BUTI, DOMINIQUE VENEZIANO, EMPOLI en anderen.

LOGGIA DEL MERCATO NUOVO.

Deze overdekte galerij werd, onder de regering van COSMUS I, ter dienste der kooplieden gebouwd. Midden op het plein, voor de galerij, is een vierkant ſtuk marmer opgerigt, hetwelk ſtrekte om bankroetiers te ſtraffen, die, op hetzelve gelegd zijnde, ſlagen op het achterſte werden toegedeeld; zijnde eene openbare en onteerende ſtraf, welke ook eertijds te *Lion* in gebruik was.

GHET-

GHETTO,

Of jodenbuurt. De Israëlieten kwamen omſtreeks het jaar 1430 te *Florence* en waren derwaarts gelokt, om den woeker der Florentijnen, die tot 25 ten honderd leenden, te beteugelen. — De Israëliten deelen in alle burgerlijke regten.

BELVEDERE.

Deze ſterkte werd gebouwd onder de regering van FERDINAND I, door BERNARD BUONTALENTI. Hier beſtaat een onderaardsch gewelf, waarin de eerſte Groothertogen van de Médicisſen derzelver ſchatten borgen.

GLI UFFIZI.

Dit overheerlijk gebouw, aangelegd in 1561, onder de regering van COSMUS I, naar de teekening van GEORGES VASARI, en voltooid, na den dood van dezen kunſtenaar, door ALPHONSE PERIGI, is zamengeſteld uit drie vleugels, in de gedaante eener galerij, die eene kleine vierkante plaats omgeven. De pilaren en kolommen, die er een gedeelte van uitmaken, zijn van hardſteen naar de Doriſche orde.

De

De kroonlijsten derzelve prijken met voortreffelijke fieraden. De nisfen, die men in de pilaren vindt, zijn verordend door vermaarde Florentijners. — Ik kon dit gebouw niet voorbijgaan zonder er met een enkel woord melding van te maken.

DE BIBLIOTHEEK MAGLIABECHIANA.

Dezelve werd aangelegd door den vermaarden letterkundige ANTOINE MAGLIABECHI, uitgebreid door den ridder FRANÇOIS MARMI, voorts door Keizer FRANS I, en eindelijk door den Groothertog LÉOPOLD. De laatfte begiftigde deze boekverzameling met de bibliotheek *Midiceo-Lotaringea*, die te voren tot zijn paleis behoorde.

Nog onlangs is dezelve vermeerderd met boeken en handfchriften door den Groothertog FERDINAND III, die tevens eene wet heeft doen uitgaan, welke de boekdrukkers verpligt, een exemplaar van de werken, die bij hen van de pers komen, aan de bibliotheek *Magliabechiana* af te ftaan. Dagelijks (feestdagen uitgezonderd) is deze bibliotheek voor het publiek open.

KEIZERLIJKE EN KONINKLIJKE GALERIJ

TE

FLORENCE.

Dat deze galerij eene uitgebreide vermaardheid heeft verworven, moge hij gelooven, die er over heeft gelezen; de zoodanigen echter, die het geluk te beurt valt dezelve te bezoeken en te aanſchouwen zullen zich er van overtuigen en den roem van deze galerij, zoo mogelijk, uitbazuinen.

Deze wereldberoemde galerij heeft haren oorſprong aan de *Médicisſen* en verderen bloei aan het huis van Oostenrijk en den regerenden vorst te danken. Hier is, trotsch *Rome*, de groote verzamelplaats van uitmuntende ſchilderijen, oude ſtandbeelden, gedenkpenningen, ertſen en natuurlijke zeldzaamheden. — Boekdeelen zijn over deze galerij geſchreven, dezelve zouden kunnen worden vermeerderd, want met den voortgang van den tijd houdt men niet op hier

voort

voort te gaan, met het uitbreiden eener kunstverzameling, die teregt het groot *emporium* der kunſten wordt geheeten. Waarom, vroeg ik mijzelven, gedoogt mij mijn beſtek niet hier lang te vertoeven. — Men moet iets opofferen, was het antwoord; waarlijk een onjuist antwoord, het had moeten zijn: men moet veel opofferen. — Dit zij zoo. Zonder verdere uitweiding wil ik mijne lezers bekend maken met het ſtipje van het groote geheel, dat ik hier bewonderde.

TRAP.

Tusſchen de venſters, welke den trap verlichten ziet men een' marmeren *Bacchus*, die veel overeenkomst heeft met dien uit het *Muſeum* te *Rome*. Over het ſtandbeeld vindt men eene ſchoone vaas.

EERSTE VOORPORTAAL.

Het voorportaal is als in tweeën verdeeld. — Men heeft hier de *bustes* van de vorſten, die deze galerij geſticht en verrijkt hebben. Dezelve zijn:

Laurentius de grootmoedige, in marmer. *Cosmus* I, in brons. *Frans* I, in marmer. *Ferdinand* I, in *porfier*. *Cosmus* II, in *porfier*. *Ferdi-*

dinand II, het hoofd alleen is van *porfier. De kardinaal Léopold*, in marmer. *Cosmus* III, in marmer. *Jean Gaston*, in marmer, en *Ferdinand* III, in marmer. Het laatſte is een meesterſtuk van RICCI.

Nevens de deur prijkt een bronzen ſtandbeeld van *Mars*. Het beeld is naakt, heeft een' helm op het hoofd en houdt in de regterhand een' ſtok en in de linker een wapentuig. — Aan de andere zijde der deur vindt men een' *Silenus*, met een' kleinen *Bacchus* in deszelfs armen. — Het is eene goede kopij in brons, vervaardigd naar het heerlijk model der *Villa Pinciano*, dat bijzonder om de ſchoonheid der beenen wordt geprezen.

Voorts vindt men hier onderſcheidene *bas-reliefs*, onder anderen, vier voortreffelijken in den muur, voorſtellende: *een feest en offeranden*, gelijkende naar die, welke men op de kolom *Trajanus* ziet. Al deze figuren zijn met laurieren gekroond.

TWEEDE AFDEELING.

Hetzelve biedt aan het gezigt:

I. Twee vierhoekige kolommen, aanduidende: overwinningen, zoo te land als ter zee behaald door hen, aan wie de kolommen zijn gewijd. Dezelve zijn tien voet (Romeinſche) hoog, verſierd met tropheën, *antique* wapenen, militairemuzijk-

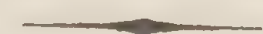
in-

inſtrumenten, vaandels, zinnebeelden en ſtandaarden. — De attributen zijn van belang, bijzonder voor hen, die zich op de wapenkunde toeleggen.

II. Een zeer ſchoon gebreideld paard, met een' fieren opgeheven kop, opene neusgaten en golvende manen. — Dit meesterſtuk verdient beter te worden onderhouden.

III. Een antiek wild zwijn, meesterlijk uitgevoerd. Alles is waarheid wat men hier ziet. — Het zwijn is geenszins met zoo vele inſnijdingen overladen als de kopij, die men er in *Frankrijk* van ziet. — Tacca maakte er nog eene kopij van in brons, dat het ſchoonſte ſieraad is der overdekte galerij *Mercato Nuovo.*

Behalve het opgenoemde zijn hier nog een aantal voorwerpen van kunst en ſmaak, die wij ſtilzwijgend voorbijgaan.

CORRIDORS.

De voorwerpen, die men in de *corridors* vindt, zijn in de volgende orde gerangſchikt.

PLAFONDS, PORTRETTEN VAN DOORLUCHTIGE MANNEN, GRAFTOMBES, BUSTES, STANDBEELDEN *en* SCHILDERIJEN (*).

De *plafonds* zijn in *fresco* geſchilderd en bevatten drie tijdperken der Florentijnſche ſchool.

GRAFTOMBES.

Wij zullen van de veertien graftombes, die hier gevonden worden, ſlechts twee aanhalen.

I. Dezelve ſtelt voor verſchillende tijdperken van het leven eens helds.

Eerſtelijk het huwelijk, dat met de grootſte plegtigheid wordt voltrokken. De bruidegom en bruid, geplaatst in eene tent, geven elkander (naar de gewoonte van dien tijd) de hand tot onderpand. *Juno* rust met de handen op beider ſchouders. *Hymen*, naar het jonge paar gekeerd, heeft eene brandende fakkel in de hand. Twee andere perſonen (man en vrouw), zijn waarſchijnlijk bloedverwanten, vrienden of getuigen. Daar nevens wordt eene of-

(*) De lezer houde vooral in het oog, dat ik ſlechts een klein deel van het groot geheel, dat zich hier alweder aanbiedt, kan vermelden.

offerande voorgesteld. De offerpriester houdt een' stier bij de hoornen, de offerknecht heft de bijl op, om het dier den slag toe te brengen. De offeraar, zijnde de bruidegom, werpt zijne offerschaal op het vuur. (Het is opmerkelijk, dat zijn hoofd niet is gesluijerd.)

Nu volgt een verder tijdperk. Men ziet eene vrouw, welke aan eenen man, waarschijnlijk haar echtgenoot, gekleed in eene *tunique*, een kind aanbiedt. Nevens den krijgsman staat een beeld met een' palmtak in de hand, waarschijnlijk om deszelfs heldendaden aan te duiden. Aan de eene zijde van het monument ziet men een' zittenden held, over denzelven een gekromd beeld, om zijn schoeisel vast te hechten, daar achter een' jongeling met een' dolk. Op den hoek van het monument vertoonen zich twee mannen te paard met jagthonden, een wild zwijn vervolgende.

Aan de tegenovergestelde zijde van het monument zit eene gesluijerde vrouw. Eene andere vrouw, daarnevens, heeft een naakt kind in de hand. Verders aanschouwt men eene vierkante kolom en op dezelve twee vrouwen, welker handen op eene globe liggen. Eene dezer vrouwen heeft een boek in de hand. Daarna ziet men een' grijsaard, zittende achter een kind, getooid met een' krijgsmantel en lezende in een boek. Eindelijk ziet men een jong meisje, houdende in de linkerhand een masker met haarlokken aan beide zijden.

De tweede graftombe, die wij wenschten te beſchrijven, is:

De triomf van *Bacchus*. Deze *ſarcophaag* is wonder ſchoon. De triomftogt wordt geopend door gekluisterde ſlaven; twee tijgers zijn geſpannen voor de zegekar van *Ariadne* en twee *centaurusſen* (van beider geſlacht) voor die van *Bacchus*, met *Acratus* daarnevens. Vooraf gaat de godin der overwinning (gevleugeld)) en daar achter gaan minnegoden, boschgoden en bacchanten.

BUSTES.

Deze verzameling is zeer uitgebreid. De reeks der Romeinſche keizers en derzelver familiën, in *antique bustes*, is zeer nâauwkeurig.

De voortreffelijkſte *bustes*, welke men hier vindt, zijn die van *Augustus*; *Julia*, zijne dochter; *Agrippa*; *Caligula*; *Veſpaſianus*; *Julia van Titus*; *Otto*; *Nero* (twee maal); *Ælius Verus*; *Adrianus*; *Marcus Aurelius*; *Faustina*, *de jonge*; *Lucius Verus*; *Pertinax*; *Geta*; *Albinius* (deze overſchoone *buste* is zeldzaam, dewijl dezelve van albaster is); *Caracalla*; *Plautillius*; *Heliogabalus*; *Gordinius*, den Afrikaan (den ouden); *Galenius*, (den jongen en den ouden), en van den jongen *Pupienus*.

STANDBEELDEN.

Van dezelve teekenden wij aan:

I. *Pan* met den jongen *Olimpius.* Eene bekoorlijke groep.

II. *In den kleinen corridor ten zuiden. Cupido.* Dit antieke ſtandbeeld, dat in eene bijzondere houding de goden ſchijnt te dreigen, wordt hoog geſchat.

III. *Leda.* Borst, handen en draperie zijn zeer ſchoon.

IV. *Amor* en *Pſyché.* Eene bekoorlijke groep. Het naakt is uitmuntend behandeld. De hoofden, vooral dat van *Pſyché*, drukken de teederheid dezer minnenden uit.

V. Het voetſtuk van een' candelabre, gewijd aan *Mars*, waarop *geniën* in *bas-relief* zijn gebeeldhouwd. Een dezer geniën heeft een ſchild, de andere een' helm en de derde een' degen in de hand.

VI. *Venus.* Het beeld wordt algemeen geroemd en na dat der Medicisſen, als het beste uit deze galerij gekeurd. Deze *Venus* bedekt zich het middellijf met eene fraaije draperie, welke zij met de linkerhand houdt opgeheven, overigens is zij naakt.

De regterhand, welke tot boven het voorhoofd is opgeheven, schijnt eene krullende haarlok aan te vatten. Haar hoofd is versierd met een' diadeem, die met rood en goud is gekleurd en waarin eenige holligheden zijn, waaruit men besluit, dat dezelve met edelgesteenten is versierd geweest.

VII. *De romp van een' boschgod.* Het schoonste model, dat men in het antieke vinden kan. — Kunstkenners schatten dit stuk boven dat, hetwelk in het *Vatikaan* gevonden wordt.

CORRIDOR VAN MODERNE BEELDHOUWWERKEN.

In het eerste gedeelte van dezen beeldengang vindt men tien *bas-reliefs*, welke voor de kapel *St. Jean Gualbert* waren bestemd. Het zijn stukken van ROVEZZANO, die in 1515 heeft uitgemunt. Tien achtereenvolgende jaren heeft hij er met behulp zijner leerlingen aan gearbeid. — De *bas-reliefs* hebben betrekking op het leven van den bovengenoemden heiligen.

In het tweede gedeelte munten uit:

Zes *bas-reliefs*, door LUC DE LA ROBBIA, en vier door DONATELLO, welke men echter als een geheel kan beschouwen.

Notre Dame met het kind Jezus, door MICHEL ANGELO. — Dit stuk is niet voltooid, en desal-

alniettemin wordt hetzelve door kunstkenners hoog geſchat.

Hier vindt men nog onder vele ſtandbeelden twee voortreffelijke, zijnde:

Bacchus, door MICHEL ANGELO. En

Laokoon, door BACCIO BANDINELLI, in 1500, naar het origineel te *Rome* gekopijeerd. Deskundigen beweren, dat nimmer betere kopij van eenig ſtuk uit de oudheid werd geleverd. — Indien men PLINIUS mag gelooven, zoude het origineel uit een ſtuk marmer zijn gebeiteld.

SCHILDERIJEN.

De maagd en het kind Jezus met twee engelen, op een' vergulden grond, door RICO van *Candia*, in de dertiende eeuw geſchilderd.

J. C. in den Hof, door GIOTTO.

Maria Boodſchap, door MARTINI en MEMMI, leerlingen van GIOTTO.

Een tabernakel op een' gouden grond, in 1433 door ANGELICO geſchilderd. Het wordt voor een der beste ſtukken van dezen meester gehouden.

De H. Maagd J. C. vergodende. Twee ronde ſchilderſtukken, digt bij elkander geplaatst en geſchilderd door CREDI van *Florence*. — Zij zijn goed en lief van kleur.

St. Euſtache, St. Jacques en St. Vincent, op hout met waterverw, door POLLA JOLA, geboren in 1406 en geſtorven in 1498.

Eene offerande in den tempel van Jupiter voor de verlosſing van Andromeda. Mercurius en Pallas vertoonen zich in eene nis, ter linker- en regterzijde van den tempel. Dit ſtuk is van CASIMO en overtreft de twee volgende van denzelfden meester.

Het kind Jezus in eene ſtaande houding, St. Joſeph en de H. Maagd met een geopend boek in de regterhand en een boek aan hare voeten. Een voortreffelijk ſtuk, zoo om den grootſchen ſtijl als om de draperien, door LUC SIGNORELLI, in 1521 geſtorven.

De aanbidding der wijzen uit het Oosten, door GHIRLANDAJO, in 1493 geſtorven. Deze was leermeester van MICHEL ANGELO.

Het kind Jezus met een' granaatappel in de hand, en omgeven van zes engelen, in den ſtijl van MICHEL ANGELO, door BOTTICELLI.

De H. Maagd door twee engelen gekroond met het kind Jezus op den ſchoot, omgeven van engelen, in denzelfden ſtijl en van denzelfden ſchilder.

De H. Maagd in een landſchap met het kind Jezus, een lief ſtuk door RAFFAELINO DEL GARBO.

De H. Maagd in eene zittende houding met het kind Jezus, drie heiligen ter regter- en drie ter linkerzijde en twee engelen daarboven met eene kroon. Dit ſtuk op hout geſchilderd, is zeer eenvoudig van *compoſitie*. De

De H. Maagd met het kind Jezus, door STRADANUS.

Thans komt men aan eene reeks van ſchilderijen, voorſtellende onderſcheidene onderwerpen uit de historie en de fabelleer. — Deze ſtukken zijn geſchilderd tijdens FRANS I en bewijzen het verval der Florentijnſche ſchilderſchool, in vergelijking van het ſchitterende tijdvak van FRA BARTOLOMMEO, DEL SARTO en BUONARROTTI.

Van de ſtukken, die gevonden worden in den *corridor* ten westen, heb ik aangeteekend:

De zondvloed, door BASSANO. *De koningin Scheba aan Salomo ſchatten brengende*, in den ſtijl van PAUL VÉRONESE, door ANDRÉ DE VICENCE.

J. C. Lazarus opwekkende, met vele figuren, die zeer bevallig gegroupeerd zijn, door PAUL VÉRONESE (het ſtuk is een weinig beſchadigd).

Noach, de dieren in de ark drijvende en op den oogenblik, dat hij de ark ſluit. Deze twee ſchilderijen zijn vol waarheid.

Een portret van een' man, door TITIAAN (het gezigt is zeer fijn).

Twee ſchilderijen naast elkander, voorſtellende: *twee jagers*, door CASSANA (dit ſtuk heeft veel overeenkomst met de Hollandſche ſchool).

Eene mijngroeve, door HENRI DE BLESS, bijgenaamd CIVETTA (een *curieus* ſtuk).

J. C. aan het kruis, Magdalena, St. Jan, eene geknielde vrouw en twee andere beelden daarbij. (Duitſche ſchool; krachtig).

De H. Maagd met het kind Jezus en St. Jan. De beelden zijn van eene bovennatuurlijke grootte en ſchoon van ſtijl. — Men heeft dit ſchilderſtuk, offchoon eene kopij, hier geplaatst, dewijl het origineel, dat door ANDRÉ in *fresco* was geſchilderd, niet meer beſtaat.

De *corniches* der drie *corridors* zijn verſierd met niet minder dan vijf honderd drie en dertig portretten, die voor den historieſchrijver zeer belangrijk zijn. Dezelve vertoonen meerendeels gekroonde hoofden van onderſcheidene landen, pauſen, kardinalen, helden en geleerden in verſchillende vakken.

KABINETTEN VAN MODERNE BRONZEN.

In de eerſte zaal heeft men de oorſpronkelijke moderne werken, ſedert de herleving der kunſten, geplaatst. — Onder dezelve zijn vele klasſieke ſtukken, waartoe vooral behoort: de vermaarde *Mercurius*, door JEAN VAN BOLOGNA. Van denzelfden kunſtenaar zijn hier onder andere zes voortreffelijke kleine ſtandbeelden, waarvan vier nabij *Mercurius* en de twee an-

anderen naast *Venus* en een' *boschgod* zijn geplaatst. Na de oorſpronkelijke ſtukken volgt een aanzienlijk getal kopijen, onder welke die van SOLDANI uitmunten.

ZAAL MET ANTIQUE BRONZEN.

Deze zaal, met marmeren ornementen verſierd, bevat in veertien kasſen, de ſchoonſte verzameling, na die van *Napels*. Boven de kasſen leest men, wat dezelve inhouden.

Midden in de zaal ſtaat een ſchoon ſtandbeeld der *Etruriers*, zijnde een man, die met deſtigheid ſchijnt te redeneren. Men vond hetzelve bij het meer *Perugia*. In 1565 was het in bezit van COSMUS I.

Voorts is hier allerbelangrijkst:

I. Een ſtandbeeld, zijnde een jongeling, hetwelk in 1600 te *Peſaro* gevonden werd. Men houdt het voor een' *Mercurius*. Zeker is dit bronzen ſtandbeeld, dat eene volkomene nabootſing der Natuur aanbiedt, een der ſchoonſte beelden, die wij van de ouden bezitten. Hetzelve is mede van de *Etruriers* afkomſtig.

II. Eene *Minerva*, door den brand beſchadigd, maar nogtans uitnemend ſchoon. Men heeft in 1541 dit ſtandbeeld bij *Arezzo* gevonden.

III.

III. Een *paardenkop;* zijnde een ſchoon antiekſtuk, waarſchijnlijk zonder weerga.

VAZEN VAN GEBAKKEN STEEN.

In het midden der zaal vertoont zich een bekoorlijk ſtandbeeld, met een bedrukt gelaat. Het verbeeldt de *genius* van den dood of de ſlaap.

Eertijds beweerde men, dat de vazen, welke hier gevonden worden, uit *Etrurie* afkomſtig zijn; later echter is gebleken, dat een aantal derzelve uit *Griekenland*, *Volterra*, *Chiuſi*, *Arezzo*, *Orbitello* en *Elba* zijn gekomen. — De ſchoonſte vaas (met betrekking tot den vorm), welke eene nabootſing van de beroemde *vaas Médicis* is, wordt gevonden in de kas III. — De vaas is zwart van kleur. — Ook zijn de meeste vazen, welke men in *Toskane* vond, van deze kleur. — De geſchilderde vazen ſtellen meestal voor: ſpelen, gevechten en bekroonde overwinnaars.

DE ZAAL NIOBÉ.

Aldus geheeten naar de beruchte groep *van Niobé*, in 1583 te *Rome* opgedolven.

Geen kunſtenaar kan deze groep zonder aandoening beſchouwen. — Bewondering en eerbied grijpen hem aan en overtuigen hem tevens, dat het vermogen

gen der menfchen onuitputtelijk is, fchier geene grenzen heeft. Men moet deze groep zien, om zoo te kunnen fpreken. — Wij wagen het niet hier iets bij te voegen; maar verklaren nogtans, dat alles, wat wij weleer over deze groep lazen, niets meer dan eene ijskoude befchrijving mag heeten.

SCHILDERIJEN.

I. *De zwijnsjagt.* De uitdrukking dezer fchilderij is van dien aard, dat zij zoowel den kunstbefchouwer als den kunstkenner treffen moet. De woestheid van het zwijn, deszelfs vonkelende oogen, de houding der jagers, die hetzelve vervolgen, alles is met evenveel kracht als waarheid gefchilderd. Er is een jager, beneden op de fchilderij geplaatst, in wiens blikken, om de onzekerheid van den uitflag zijner ftoute onderneming, moed en angst tevens zijn afgebeeld. De verfcheurde en gekwetfte honden, benevens die, welke het verflindend dier vervolgen, zijn ook zeer goed gefchilderd. — Dit ftuk is vervaardigd door SNIJDERS.

II. *Het portret van eene vrouw, in het zwart gekleed, met een boek in de linkerhand.*

III. Twee fchilderijen, voorftellende: *twee portretten*, dat van *Robert*, generaal in Engelfche dienst, en *Georg Monk*, Engelsch generaal, door LELIJ, in den ftijl van VAN DIJCK.

IV.

IV. *Hendrik de* IV, *in den ſlag van Ivry.* Eene rijke ſchilderij door RUBBENS.

V. *De intogt van Hendrik* IV *te Parijs op eene zegekar, na de overwinning te Ivry.* Een niet minder ſchoon ſtuk door RUBBENS.

VI. Drie ſchilderijen, voorſtellende: 1. *Een avondmaaltijd.* 2 Een gelijkſoortig onderwerp. 3. *Eene Boheemſche waarzegſter, welke aan eene jonge vrouw, van een aantal perſonen omringd, voorſpellingen doet*; en in het midden van deze drie ſchilderijen eene andere, die men aan RUBBENS toekent.

VII. *De H. Maagd met het kind Jezus, Maria Magdalena, Koning David en heiligen voor den Zaligmaker.* Men wil, dat deze ſchilderij door HUNTHORST is vervaardigd; dezelve ſchijnt echter uit de ſchool van VAN DIJCK afkomſtig.

Men vindt onder anderen in de zaal: *Baroccio.*

De aanbidding van het kind Jezus. Deze ſchilderij is, om de uitwerking van het licht, betooverend ſchoon. De zamenſteller heeft gewild, dat het ligchaam van het kind *Jezus*, het licht aan de geheele *compoſitie* zoude ſchenken. De *harmonie* is overheerlijk. — Dit ſtuk is van HUNTHORST, bijgenaamd GÉRARD DES NUITS.

J. C. van het kruis in de armen zijner weenen-

de

de moeder, door ANGE ALLORI, bijgenaamd BRONZINO. Dit ſtuk is op hout met zoo veel volkomenheid, betrekkelijk teekening en *compoſitie*, uitgevoerd, dat het als een der voornaamſte ſtukken van dezen grooten kunſtenaar is aangeteekend.

Verder vindt men hier: *Eliſabeth, vrouw van Guy Gonzague*, hertog van *Mantua*. Zij heeft om het hoofd een koordje, waaraan edelgeſteenten hangen. Dit ſtuk, op hout geſchilderd, is van MANTEGNA. *J. C. door ſoldaten aangerand*, door SODDOMA. *Een man met een' aap op de ſchouders*, door ANNIBAL CARACCI. *De H. Maagd, J. C. biddende den zegen te geven aan rijken, die armen en weezen beweldadigen*, door BAROCCIO. Dit ſtuk, bekend onder den naam *Madonna del Popolo*, wordt zeer geprezen. *Het portret van eene vrouw*, door HOLBEIN. *De buste eener vrouw, hebbende een parelſnoer in de linkerhand*, door RUBBENS, *J. C. in den tempel*, door CARAVAGGIO. *Het portret eener prinſes, in het zwart gekleed*, door A. VAN DIJCK. *Het portret van Eliſabeth Brands* (eerſte vrouw van RUBBENS), *met een boek in de regterhand*, door RUBBENS. *Een Bacchusfeest*, door RUBBENS. *Philippus* IV *Koning van Spanje, te paard*, meer dan levensgrootte, door VELASQUEZ. *De H. Maagd met het kind Jezus aan de borst*, door JULIEN BUGIARDINI. *Het kind Jezus, te midden van engelen, die hem de voorwerpen van zijn lijden aanbieden*, door ALBANO. Deze ſchilder wordt voor de eerſte

in

in dit *genre* gehouden. Hij heeft ook een aantal engelen en amors geleverd.

Eindelijk befpeurt men in deze zaal vier tafels met edelgefteenten en kostbaarheden ingelegd. De voornaamfte ftaat in het midden der zaal. Zij is de rijkfte, die ooit werd gemaakt. Topazen, onixen, agaten, lazuurfteen en al het edele, wat het menfchelijk vernuft hier gevoegelijk konde vereenigen, maakt het fchoonfte geheel uit, dat men kan aanfchouwen. De eerfte hand werd in 1613 door AUTELLI, naar de teekening van LIGOZZI, aan dit werk gelegd. Twee en twintig werklieden hebben er 25 jaar onafgebroken aan gearbeid. Het heeft 40,000 fequinen gekost.

ZAAL, GENAAMD: DES INSCRIPTIONS.

In deze zaal is eene reeks van merkwaardige koppen, *bustes* en kleine ftandbeelden. Midden in dezelve ftaat het monument: *Pompa Ifaica* geheeten. Het is een altaar van graniet met beelden *à grand relief*.

De abt JEAN BAPTISTE ZANNONI, een vermaard oudheidkenner, heeft dit altaar afgebeeld in vijf platen, welke in de befchrijving der beeldengalerij van *Florence* gevonden worden. Op dit altaar is geplaatst: een Egyptisch ftandbeeld van graniet, dat, om deszelfs grootte, zeer zeldzaam is. Oudheidkenners verfchillen omtrent de benaming. Vermoedelijk verbeeldt hetzelve *Ofyris*.

Aan

Aan de zijde van dit ſtandbeeld zijn twee kleine afgoden, voorts ziet men een ſtandbeeld van natuurlijke grootte, in eene zittende houding. Ter zijde van het monument *Pompa Iſaica* zijn zes ſarkophagen, die voor lijken van kinderen hebben gediend. — Een aantal ſoortgelijke en meer andere belangrijke voorwerpen zijn hier te vinden. — Alles verdient hier, zoo wel als het kabinet *der Hermaphrodieten*, dat ik ſlechts kan noemen, met de grootſte oplettendheid te worden gadegeſlagen, waartoe mij echter, aangezien mijnen doortogt naar *Rome*, de tijd ontbrak.

HET KABINET VAN EGYPTISCHE MONUMENTEN.

Dit allerbelangrijkst kabinet is, op last van den regerenden vorst, in 1826 gebouwd, en alleenlijk ingerigt tot het verzamelen van Egyptiſche oudheden.

De zamenſtelling van dit kabinet, de ſchilderſtukken op de muren en van het *plafond*, het mobilair, alles is overeenkomſtig met de voorwerpen, waartoe hetzelve werd ingerigt.

Kostbare Mummiën, de Papyrus- plant, allerlei ſteenſoorten, vazen, afgoden en vele antieke kostbaarheden zijn alhier voornamelijk in drie kasſen verzameld.

VENETIAANSCHE SCHOOL (*Eerſte zaal*).

Onder dit opſchrift vindt men eene verzameling van ſtukken, die ik niet geheel onvermeld kan voorbijgaan. De volgende heb ik ter mededeeling aangehaald:

De buste van een' man, met ongedekt hoofd, met een' zwarten baard en in het zwart gekleed, door MUZIANO. *Het portret van den generaal Gattamelata. Achter denzelven ſtaat zijn ſchildknaap,* door GIORGIONE. *Eene gekluisterde Catharina; zij ligt op de kniën,* door PAUL VÉRONESE. *Het portret van den beeldhouwer Sanſovino,* door TITIAAN. *De H. Maagd met het kind Jezus op de kniën, ter zijde St. Franciscus,* door POLIDORE. *Het portret van een' jongeling met pluimen op het hoofd,* door PÂRIS BORDONE. *De maaltijd van Salomo, met vijftien, bijna levensgroote beelden,* een der beste werken van ANDRÉ VINCENTINO, leerling van PALMA, *den jongen. Een zittend man, met een' baard en een zwart gevoerd kleed,* een ſchoon ſtuk, door PÂRIS BORDONE. *Notre Dame, omringd van ſerafijnen, benevens het kind Jezus, en aan den voet van de ſchilderij de kleine St. Jan,* door TITIAAN (veel maal behandeld in denzelfden ſtijl). *Mozes, gedeeltelijk met een rood kleed gedekt, nabij het brandende braambosch,*

bosch, waaruit een lichtſtraal komt, door DA PONTA. *Het portret van François de la Rovère, hertog van Urbin en van zijne vrouw de hertogin*, door TITIAAN (deze ſchilderſtukken zijn verbazend ſchoon).

VENETIAANSCHE SCHOOL (*Tweede zaal*).

Twee jagthonden, waarvan een liggend, door BASSANO (dit ſtuk is voldoende, om den roem van BASSANO, als beestenſchilder, te handhaven). *Schets van een gevecht tusſchen de keizerlijke troepen en het Venetiaanſche leger*, door TITIAAN. *De H. Maagd, het kind Jezus en St. Antonius*, een meesterſtuk door TITIAAN. *De H. Maagd, in rood gewaad, met het kind Jezus in de armen en Ste. Catharina, welke hetzelve een' granaatappel aanbiedt. Het portret van eene vrouw, in het hembd, met bloemen in de linkerhand*, gemeenlijk *Flora* geheeten (beide deze ſtukken, door TITIAAN, worden hoog geroemd). *Het portret van een' Maltheſer ridder, met een' rozekrans in de hand*, door GIORGIONE. *Het portret van een' man met rood haar, in het zwart gekleed*, benevens meer andere meesterſtukken.

KABINET VAN GESNEDENE STEENEN, EDELGESTEENTEN, ENZ., ENZ.

Deze zeldzame verzameling is verdeeld in zes kassen, ieder van een nommer voorzien. Men vindt, onder andere schoonheden, in de kas:

N°. I. Eene vaas van lazuursteen, hebbende nagenoeg dertien duim in diameter, en zijnde uit een stuk.

N°. II. Eene vaas met twee handvatsels, van sardonyxsteen.

N°. III. Eene drinkschaal, van een' driehoekigen vorm, uit een stuk smaragd.

N°. IV. Eene vaas van lazuursteen, versierd met paarlen, en zeldzaam, om de regelmatige witte vlakken in den steen.

N°. V. Een schoone jaspis, met groote paarlen, waarop een *Hercules*, op den oogenblik, dat hij den *Hydra* doodt, van massief goud is afgebeeld, en

N°. VI. Een portret van *Tiberius*, van leem-turkoois, die eenige reizigers als eenen turkoois hebben beschreven.

In het midden der zaal staat eene tafel van har-

harden ſteen, waarin de haven van *Livorno* is afgebeeld.

FRANSCHE SCHOOL.

De *plafonds* dezer ſchool en van de daarop volgenden, zijn geſchilderd naar de ſchool van POCETTI.

Eenige voorname ſtukken heb ik aangehaald. Het zijn de volgenden:

Théſeus te Trézène in tegenwoordigheid zijner moeder Ethra, den zeer grooten ſteen opligtende, onder welken zijn vader Egeus den degen had verborgen, dien hij hem te Athene moest brengen, ten einde zich, door dit blijk van kracht of ſterkte, als zijnen zoon te doen herkennen, door POUSSIN (geſchilderd op doek). *De gravin Grignan*, halve *buste*, naar het leven, door MIGNARD. *Een uitmuntend mansportret*, door CAMPAGNE. *Venus en Adonis op den berg Ida*, door POUSSIN. *De markiezin de Sévigné, moeder van de gravin de Grignan*, door MIGNARD. *Twee groote ſchilderijen met veldſlagen*, door BORGOGNONE, en andere belangrijke voorwerpen.

Midden in deze zaal vindt men twee ſtandbeelden, zijnde: *Venus*, zittende in eene houding, om zich een' doorn uit den voet te rukken, en een naakt jongeling, die aan den voet is gewond, en

welke wonde hij met de grootste ingespannenheid beschouwt. — Men vindt dit onderwerp meermalen in brons en steen.

VLAAMSCHE SCHOOL.

Ondanks mij zelven zal ik hier weder een klein deel van het groot geheel kunnen opnoemen. Ik begin met:

De buste van een' man, gekleed in eene pels met eene muts op het hoofd, door BALTHASAR DENNER (de uitvoerigheid en naauwkeurigheid, tot in de kleinste deelen, laat aan dit meesterstuk niets te wenschen over). *Een geneesheer met eene flesch in de hand*, door DAVID TENIERS. Daar boven van denzelfden schilder: *Een scheikundige in zijn laboratorium. St. Pieter, tranen stortende*, door DAVID TENIERS (eene kleine fraaije schilderij op hout). *Het hoofd van den apostel Philippus*, door ALBERT DURER. *Venus en Adonis; de Liefde weerhoudt Adonis bij de dij; de gratiën ontdekken Venus; de wangunst trekt Adonis bij het kleed, kleine Amors spelen met deszelfs honden of houden deze aan den koppelriem;* dit overheerlijk stuk is van RUBBENS. *Een mansportret, gekleed in het zwart, met eene zwarte muts op het hoofd, houdende een papier in de regterhand.* Een meesterstuk van HOLBEIN. *Een zeegezigt bij het onder-*

gaan

gaan der zon, door CLAUDE GELLE van *Lotharingen* (de liefhebbers noemen hem *de Raphaël* der landſchapſchilders). *Tien kleine ſchilderijen met apostelen en andere heiligen*, door ADAM ELZHEIMER. *Buste van St. Hyronimus*, door QUINTIN METHYS. *Eene kerk van binnen*, door PIETER NEEFS (het perspectief dezer ſchilderij is uitmuntend). *Een fruitſtuk*, door ABRAHAM MIGNON. *Een groote waterval*, door ALLARD VAN EVERDINGEN van *Alkmaar*. *Het portret van Thomas Morus*, door HOLBEIN. *Venus in den ſpiegel ziende*, *omringd van de drie gratiën*, door JACOBUS JORDAANS. *François I. Koning van Frankrijk*, *zittende gewapend te paard*, door HOLBEIN. *Twee landſchappen*, door FREDERIK DE MOUCHERON. Vier ſchilderijen, twee met *het portret van Luther met zijne vrouw*, de twee anderen met *het portret van Luther in gezelſchap van Philip Melanchton en de keurvorſten Jan en Frederik van Saxen*, door LUCAS KRANACK. *Een landſchap met een groot bosch aan den eenen kant en danſende boeren*, door CLAUDE. (deze ſchilderij is een weinig beſchadigd). *Rustende jagers*, door LINGELBACH. *Een landſchap met een vergezigt op eene ſtad en ſtroomend water*, door BREUGEL.

HOLLANDSCHE SCHOOL.

Boeren aan eene tafel onder latwerk, *met een*

boer, die op de viool ſpeelt, door JAN STEEN. *Twee landſchappen*, door ISAAC DE MOUCHERON. *Een gierigaard*, door HORACE PAULYN (in den ſtijl van REMBRANDT). *J. C. geſtorven, de H. Maagd treurende en een engel met eene brandende fakkel*, door GODFRIED SCHALKEN. *Drinkers en tabakrookers*, door ADRIAAN BROUWER (ſommigen beweren, dat dit ſtuk van F. MOLENAER is). *Een man met eene lantaren*, door ADRIAAN VAN OSTADE. *Eene zittende vrouw, ſpelende op de guitar en een kind met een' hond ſpelende*, door GABRIEL METZU. *Eene vrouw, drinkende bij een' ſlapenden jongeling*, door TERBURG. *De ſchilder Netſcher met zijn gezin*, door hem zelven. *Eene jeugdige dame, ſpelende op de guitar en zittende in een' fraaijen tuin; achter haar eene vrouw met bloemen*, door NETSCHER. *Een ſchoolmeester aan een meisje lezen leerende, bij kaarslicht. Op den grond ſtaat eene lantaren met kaarslicht, en in het verſchiet meerdere kaarslichten*, door GERARD DOU (aan deze ſchilderij wordt groote waarde gehecht). *Een arm gezin in eene donkere kamer, met eene vrouw, welke een kind te zuigen geeft, digt bij een brandend vuur*, door REMBRANDT. *St. Anna de H. Maagd lezen leerende, bij kaarslicht*, door FRANS DOUWEN. *De vier elementen*, in twee gelijkvormige ſchilderijen, digt bij elkander geplatst, door BREUGEL, bijgenaamd *den fluweelen*. *Een jager, zich voorſtellende aan eene dame, welke voor haar toilet ſtaat*, door METZU.

Een

Een bloemſtuk, *daarnevens een fruitſtuk met een vogelnest*, door RACHEL RUYSCH (de Italianen beſchrijven deze ſtukken als de fraaiſte, die men kan aanſchouwen).

Thans volgen nagenoeg negen ſchilderijen van FRANS VAN MIERIS van *Leiden*; deze zijn:

Een kwakzalver met zijne geneesmiddelen in de hand, *omringd van een groot getal toehoorders. Een verliefd grijsaard aan eene vrouw zijne liefdesverklaring doende* (zijnde een kaarslicht). *Een man zittende op eene tafel en ziende naar eene flesch met bier*, *welke hij in de hand heeft*, *nevens hem eene vrouw en een man*, *die ſlaapt. Het portret van zijn' zoon Jan Mieris* (in profil, halve figuur). *Zijn eigen portret* (en face, eene kleine ovale ſchilderij). *Hetzelfde portret in de houding om eene luit te ſtemmen.* (halve figuur). *Une courtiſane* (*) *ſlapende*, *met twee perſonen voor eene kamerdeur. De familie van den ſchilder; heele figuren in een rijk gemeubeld vertrek. Een boer*, *brood ſnijdende voor zijne vrouw*, *welke bier drinkt.*

Al deze ſtukken worden hoog gewaardeerd. Hierop volgen:

Kin-

(*) Bij de ouden en in Italië eene eerlooze vrouw.

Kinderen, welke een' vogel uit eene kooi nemen; benevens andere kinderen en eene loerende kat, door PIETER VAN DER WERFF, zoon van den vermaarden ADRIAAN VAN DER WERFF. *Salomo's gerigt*, door ADRIAAN VAN DER WERFF (dit ſtuk wordt, om deszelfs uitvoering over het geheel hoog geprezen). Nevens de deur is eene niet minder fraaije en beroemde ſchilderij van denzelfden kunſtenaar, op hout, zijnde: *Eene krebbe, de H. Maagd met het kind Jezus, Jozef* (eenigzins verwijderd), *vier herders en twee engelen* (deze ſtukken van ADRIAAN VAN DER WERFF worden als de voornaamſte ſieraden der zaal beſchouwd). *Een fruitſtuk*, door JAN DAVIDSZ DE HEEM. *Een meisje den wind afkeerende van eene kaars, welke zij in de linkerhand heeft*, door SCHALKEN (de uitwerking van het ſchijnſel der kaars door de hand is onbeſchrijfelijk ſchoon). *Eene vrouw in een rood gewaad met een' doek om het hoofd, zittende voor eene kaars te naaijen*, door *denzelfden*.

Men vindt, aan de overgeſtelde zijde van de deur, de volgende ſtukken:

Een landſchap bij opgaande zon, door JAN BOTH. Een ſchilderijtje, voorſtellende: *Eene vrouw bij kaarslicht werkende*, door NETSCHER. *Eene vrouw, ſpelende op de luit*, door CORNELIS BEGA. *Eene Boheemſche vrouw, nevens de deur van een landelijk verblijf, aan een' herder waarzeggende*, door

door *denzelfden. Een groote boom op eene uitgeſtrekte vlakte, alwaar eene regenbui valt, die men, door eene voortreffelijke uitwerking van het clair-obſcur en het perspectief ziet verdwijnen*, door RUYSDAAL (een ſtuk van den eerſten rang). *Magdalena voor een cruſifix*, door WILLEM, broeder van FRANS MIERIS. *Een arm man met eene roode muts, zijn' hond ſtreelende*, op leiſteen, door PIETER LAER. *Jagers te paard, rustende bij eene herberg*, door PHILIP WOUWERMAN. *Het portret van Jan Willem, keurvorst van den Paltz en dat zijner echtgenoot Maria Louiſe de Médicis, in een medaillon, door een' genius onderſteund*, door FRANS DOUWEN. *Eene zeehaven met balen en koopmansgoederen op den wal*, door THOMAS WYCK. *Een man, drie honden drenkende*, op leiſteen, door PIETER LAER. *Esther voor Azuerus*, door VAN DER NEER. *De kerk St. Marie te Keulen, met eenige beelden en eene ſchaapskudde, welke aan eene fontein gaan drinken*, door G. BERKHEYDEN. *Een aantal verſchillende bloemen vereenigd*, door JAN DAVIDSZ DE HEEM. *Doode vogels op eene tafel*, door VAN AELST. *De aanbidding der herders aan de krebbe, verſcheidene vrouwen, een kind, benevens het gezigt op eene ſtad, enz.*, door POELENBURG. *Twee landſchappen met beesten*, door VAN DER VELDE. *Een hutje, boeren en paarden*, door PIETER LAER.

In dit kabinet zijn twee groote tafels van Oostersch

al-

albaster, voorſtellende: *Morpheus in zijne hand de ſlaapbollen houdende, terwijl zich eene kapel op zijne legerſtede bevindt.*

ITALIAANSCHE SCHILDERS.

De rust van Venus, liggende tusſchen Amors, terwijl zij hun leert een hart te doorſchieten, dat aan een' boom is gehecht, door FRANÇOIS ALBANO. *De H. Maagd met het kind Jezus, door engelen omgeven*, door TITIAAN. *Het groote kanaal, bij de brug Rialto, te Venetië*, door CANALETTO. *Een rondas*, waarop het hoofd van *Meduſa*, met al de uitdrukking, aan dit onderwerp eigen, geſchilderd door MICHEL ANGELO AMERIGHI. *Een zeegezigt met rotſen op den voorgrond*, door SALVATOR ROSA. *Eene ſchilderij met negen kleine portretten*, door verſchillende meesters. *Een landſchap met mannen en vrouwen, zich met zingen vermakende*, door GEURCHIN. *Eene ſchilderij als het vorige, bevattende zeven portretten in het klein*, door CARACCI, GUIDO, ALBANO en anderen. *De ſchaking van Europa*, door ALBANO. *Eene ſchilderij met zeven kleine portretten* (men bewondert voornamelijk dat van LAVINIA FONTANA, door haar zelve geſchilderd. *De moord der onnoozele kinderen*, door DOSSO DOSSI van *Ferrara* (de menigvuldige hoofden, die men ziet, zijn met de meeste uitdrukking geſchilderd). *Maria Boodſchap*,

door

door BONVENUTO GARAFOLO. (het wordt voor zijn meesterſtuk gehouden). *J. C. bij de Farizeën*, door TITIAAN. (hetzelfde onderwerp is door dezen ſchilder menigmaal in het groot behandeld). *Het bad van Diana*, door SOLIMÈNE. *Een zeer ſchoon landſchap, met rotſen op den voorgrond en eene rivier rondom dezelve*, door SALVATOR ROSA (dit ſtuk is, zoowel om de *compoſitie* als om de kracht en waarheid van koloriet, van den eerſten rang).

TRIBUNE.

Men heeft, bij voorkeur, deze plaats tot het verzamelen der voornaamſte en kostbaarſte ſtukken dezer galerij gekozen, ten einde dezelve, door het doelmatig licht, dat hier wordt aangebragt, behoorlijk te doen uitkomen.

De wonderen van het menſchelijk vernuft, die hier gevonden worden, zijn verbazend op het eerſte gezigt. Men kan zich niet uitdrukken, men gevoelt en wenscht, eindelijk tot zich zelven gekomen zijnde, aan de wereld te kunnen toeroepen: kom herwaarts en aanſchouw, hetgeen zich laat gevoelen, maar niet uitgedrukt kan worden.

Ik waag het niet eene beſchrijving te geven van hetgeen mij hier verbaasde, door de ſchrijvers na te ſlaan, die er van gewagen. De voorwerpen op te noemen, dit alleen zij mijne taak. De kunstkenner zal zich

zich daarbij genoeg herinneren, of wel zijne bibliotheek te baat nemen om het geheugen te gemoet te komen, door de ſchrijvers na te ſlaan, die er van ſpreken.

Deze voorwerpen zijn:

I. *De Venus van Médicis.* Dit marmeren ſtandbeeld is 4 voet, 7 duim en acht ſtrepen, Parijſche voetmaat, hoog, en werd vervaardigd door CLÉOMÈNE, zoon van APOLODORUS van *Athene.*

II. *De jonge Apollo*, bekend onder den naam *Apollino.* Dit marmeren ſtandbeeld, door den vervaardiger der *Venus* gebeeldhouwd, is 4 voet, 2 duim en 8 ſtrepen, Parijſche voetmaat, hoog.

III. Een vermaard ſtandbeeld, bekend onder den naam: *Arrotino (ſpion)* (*).

Hetzelve werd in de XVI eeuw te *Rome* gevonden. Het ſtandbeeld houdt met de regterhand een mes op een' wetſteen, en drukt, met de twee voorſte vingers van de regterhand op het mes. De houding van dit naakte beeld is noch zittend, noch geknield; het ruſt meerendeels op het achterſte gedeelte van het ligchaam, een weinig voorover hellende, dewijl de linkerhand het ruſtpunt is. Het hoofd is afgewend, zoodat hetzelve noch den wetſteen, noch het mes gadeſlaat; vandaar den naam *ſpion.*

IV.

(*) *Le Rotateur. Le Remouleur.*

IV. *De worstelaars.* Eene vermaarde groep, welke door kunstkenners als eenig in deze soort wordt beschouwd; en

V. *De dansende Faun.* MAFFEI beschouwt dit standbeeld als het beste der oudheid.

Voorts vindt men hier een aantal schilderijen, waarvan wij eenigen zullen aanhalen.

SCHILDERIJEN.

Een driekoningsfeest, door ALBERT DURER. (de hoofden der beelden zijn van eenen bewonderingwaardigen stijl). *De H. Maagd op de kniën, gevende het kind Jezus, dat zij tot boven de schouders opligt, aan Jozef, en in de verte naakte beelden, die uit het bad schijnen te komen*, door MICHEL ANGELO. (De schrijver Bellezze di Tirenze, dit stuk hoog geprezen hebbende, zegt: dat de auteur voor deze schilderij 70 kroonen had gevraagd, en dat toen men dezen prijs te hoog vond, hij er het dubbelde voor vorderde, hetwelk men hem gaf, uit vrees, dat hij er nog meer voor zoude eischen). *Twee Venussen*, door TITIAAN, (die, welke men op eene oneigenlijke wijze, de vrouw van TITIAAN noemt, is naakt geschilderd, een weinig meer dan natuurlijke grootte, met een' *Amor* achter zich). Men kan deze schilderij eerder de eigenschap van een schoon ideaal dan van waarheid toekennen.

De

De tweede *Venus* is nagenoeg over de eerste geplaatst en wordt door ALGOROTTI als mededingster van de *Venus de Médicis* beschouwd. Algemeen wordt deze schilderij onder de belangrijkste van TITIAAN gerangschikt. Men wil, dat deze *Venus* het portret is van eene *maîtresse* der *Médicissen*, of van eenen der hertogen van *Urbin.* — Zij ligt op een wit laken. — Het beeld is jeugdig en naakt, het heeft bloemen in de regterhand. Deszelfs blik is wellustig. De vleeschkleur, hoofd en handen, alles is zoo schoon van teekening, zoo keurig geschilderd, dat het voor geene beschrijving vatbaar is. De schoonheid der trekken, de smachtende welsprekendheid van het gelaat, de bekoorlijke houding, alles vertoont de groote bekwaamheid van TITIAAN, vooral in deze soort van onderwerpen. Zonder het bewustzijn, dat dit werk van TITIAAN is, zoude men niet kunnen begrijpen, door welk eene begoocheling men zoo veel verheven beeldwerk en eene zoo groote kracht van kleur, in een wit ligchaam op een' witten doek, kan aanschouwen.

Van TITIAAN alleen kon men zulk een gewrocht verwachten. — Aan de voeten der *Venus* ligt een hondje, op den achtergrond zijn twee beeldjes in eene houding, alsof dezelve kleederen uit een' koffer krijgen.

Onder deze *Venus* hangt een voortreffelijk portret van den prelaat *Beccadelli*, met een' brief van JULES III in de handen, geschilderd in 1551, door TITIAAN.

Voorts

Voorts vindt men: drie ſchilderijen, zijnde: *de Beſnijdenis*, *de aanbidding der Koningen* en *de Opſtanding*, in kleine beelden, met de uiterſte naauwgezetheid, in teekening en verdere uitvoering, vervaardigd door MANTEGNE. *Notre Dame*, op een voetſtuk, *St. Franciscus* en *St. Jan.* (Deze ſchilderij wordt door kenners aan het hoofd der meesterſtukken van den beroemden ANDRÉ DEL SARTO (*) geplaatst.)

De onnoozele kinderenmoord, door DANIEL DE-VOLTERRE (ſchoon van teekening). Deze ſchilderij werd gekocht door den groothertog PIETER LEOPOLD in 1782. Het ſtuk bevat meer dan zeventig figuren in verſchillende groepen en met zooveel verſcheidenheid, dat men hetzelve als eene teekenſchool kan beſchouwen. Men bemerkt in deze ſchilderij een' kunſtenaar, die zich vereerd gevoelt een nabootſer te zijn geweest van MICHEL ANGELO, door wien hij tevens in dit werk is geholpen. *Eene Sibillo Samie*, door GEURCINO (het *clair-obscur* van GEURCINO geeft zulk eene groote verhevenheid (*relief*) aan zijne werken, dat men zich zoude verbeelden de voorwerpen, die hij daarſtelt, te kunnen opnemen.

Men

(*) Het talent van DEL SARTO moet men in *Florence* beoordeelen. Hetgeen men te *Rome* en elders van hem ziet, is niet te vergelijken bij hetgeen hij te *Florence* vervaardigde, voornamelijk met betrekking tot het *fresco.*

Men vindt boven de deur: *Notre Dame, met het kind Jezus op de kniën; St. Jan kust de voeten van het kind, men ziet Jozef ter linkerzijde en Ste. Catharina ter regterzijde met een' palmtak in de hand.* (een ſtuk van de eerſte klasſe, door PAUL VÉRONESE).

Voortgaande, ziet men achtervolgend:

Notre Dame met het kind Jezus op de kniën, St. Jan den Dooper en St. Sebastiaan, door PIERRE VANNUCCI.

Eenige heerlijke ſtukken van RAPHAËL, welke de ſprekendſte bewijzen opleveren, hoezeer hij zijnen leermeester PERUGINO te boven ſtreefde. Van deze overſchoone ſtukken teekenden wij aan:

I. *De Maagd, houdende een geopend boek in de linkerhand, en het kind Jezus, zich wendende naar St. Jan den Dooper, die een' distelvink in de hand heeft.*

II. *Eene heilige familie.* Men wil, dat dit ſchilderſtuk meer beſtudeerd is dan het vorige. Het is levendiger, maar in eenige opzigten minder bevallig. Deze ſchilderij ſtelt voor: *De H. Maagd zittende, het kind Jezus omhelst haar, St. Jan de Dooper is aan de voeten van het kind.* — Deze twee ſtukken zijn op hout en vertoonen een landſchap op den achtergrond.

III. Een ſtuk op doek, krachtig van toon, voor-

voorſtellende: *St. Jan in de woestijn.* VASARI zegt er van: Het is bewezen, dat deze de origineele ſchilderij is, welke RAPHAËL vervaardigde voor den kardinaal COLONNA en ten jare 1589, nog in de galerij der *Médicisſen* gevonden werd. Maar, men heeft geenszins verdedigers noodig, om dit te bewijzen. Deze ſchilderij en de twee volgenden van denzelfden RAPHAËL, te weten: *het portret van paus Julus* II en *van Fornarina*, beroemde vrouw door de genegenheid welke RAPHAËL voor haar koesterde, zijn drie meesterſtukken van den verheven ſtijl van dezen onſterfelijken kunſtenaar.

De ſtukken, die hierop volgen, zijn:

Een heerlijk *portret*, naar men zegt van *Jean de Montfort*, door VAN DIJCK, meer dan halve *figuur*, gekleed in het zwart; de kop is zeer ſprekend. — Verder is eene andere voortreffelijke ſchilderij van VAN DIJCK. Het is het portret van *Karel* V, gezeten op een wit paard, in volkomene wapenrusting. Een arend heeft eene kroon van laurier in den bek. De kleur is ſchoon, de houding voortreffelijk.

Vier ſchilderijen van CORREGGIO.

I. *De H. Maagd, vergodende het kind Jezus, dat voor haar ligt te ſlapen.* — Het kleed, dat de H. Maagd dekt, is zonderling (plat) voorgeſteld. Het ſtrekt haar eensdeels tot hoofddekſel,

 en

en anderdeels (daar het tot op den grond afdaalt), om er het kind op te doen rusten, zoodat de H. Maagd, door de minste beweging de rust van het kind moet verstoren. Overigens is deze schilderij zoo heerlijk van uitdrukking en gevoel, dat dezelve op den aanschouwer eenen grooten indruk maken moet.

II. *De H. Maagd in Egypte*, in het wit gekleed, met het kind JEZUS in de armen (een voortreffelijk stuk, vooral met betrekking tot de kleur).

III. *Het afgehouwen hoofd van St. Jan in het bekken.*

IV. Het hoofd van een kind, omtrent van natuurlijke grootte. Het is eene studie op papier geschilderd.

Herodias en de dienstmaagd, ontvangende van den beul het afgehouwen hoofd van Johannes. De hoofden dezer beelden, benevens dat van *Johannes*, zijn vol uitdrukking. — Deze schilderij is zeer vermaard en wordt toegekend aan LEONARD DA VINCI.

J. C. gekroond met de doornenkroon, door LUCAS VAN LEYDEN — en eindelijk :

Hercules tusschen de ondeugd en de deugd (verwezenlijkt door *Venus* en *Minerva*). Een allegorisch onderwerp, door RUBBENS.

TOS-

TOSKAANSCHE SCHOOL.

Uit het aanzienlijk getal ſchilderijen, hier voorhanden, teekende ik ſlechts de volgenden aan:

JACQUES D'EMPOLI, een der beste kolorietſchilders der Toskaanſche ſchool. Deze ſchilderij ſtelt voor: *St Ives, in eene zittende houding, lezende rekwesten, die door weduwen en weezen hem zijn aangeboden.* Dezelve wordt voor een der voornaamſte ſtukken, uit de Florentijnſche ſchool, gehouden; teekening, *compoſitie* en *koloriet*, alles is overſchoon. De uitdrukking in de hoofden is treffend; het *clair-obscur* is zoodanig aangebragt, dat de beelden los van elkander zijn.

LAURENT DE CREDI, zijnde: *Eene Maria Boodſchap, in kleine figuren.* Het penſeel van dezen ſchilder is zeer bevallig en naauwkeurig.

MARIOT ALBERTINELLI. Het heerlijk ſtuk van dezen meester ſtelt voor: *De Viſitatie van Ste. Eliſabeth.* In het oogloopend is de waarheid, eenvoudigheid en het *enſemble* van dit ſtuk, hetwelk ſlechts twee beelden bevat, maar niettemin het ſchoonſte geheel oplevert. Het hoofd der Maagd kan verhevener noch ſchooner, dat van *Eliſabeth* niet natuurlijker worden voorgeſteld. Deze ſchilderij, van welken kant men dezelve beoordeele, laat niets te

 wen-

wenſchen over. — Onder deze ſchilderij (op eenen rigchel van het altaar) vindt men een ander meesterſtuk van dezen grooten kunſtenaar. Hetzelve is in drie vakken verdeeld, en ſtelt voor: *Maria Boodſchap; de geboorte* en *de Preſentatie in den tempel*, in kleine figuren, allen vol van gevoel en uitdrukking.

Dominique ghirlandajo, de waardige meester van dezen, teregt geprezen kunſtenaar, ſtelt voor: *De H. Maagd, zittende op een' troon, met het kind Jezus, omringd van St. Victor, St. Bernard, St. Jan den Dooper* en *St. Zénobe.* De beelden zijn omtrent levensgroot en overheerlijk behandeld.

Leonard da vinci. Aan de ſchilderij van dezen kunſtenaar, voorſtellende: *De aanbidding der koningen*, offchoon weinig meer dan eene ſchets, wordt met regt de hoogſte waarde toegekend, of liever, het zeldzaamſte ſtuk der kunst geheeten.

Frère bartélémi *de la Porta*, een dominikaan, bekend onder den naam frate. Ook aan dezen kunſtenaar wordt de meeste lof toegezwaaid. Het meesterſtuk, dat wij hier van hem aanſchouwen is eene groote ſchilderij op hout, voor *clair-obscur* aangelegd, voorſtellende: *De H. Maagd, zittende op een' troon, met het kind Jezus op de kniën, omringd van een aantal heiligen en andere perſonen.* An-

ANGE ALLORI, bijgenaamd IL BRONZINO. De ſchilderij, welke wij hier van dezen meester aantreffen, ſtelt voor: *De nederdaling van den Zaligmaker ter helle*, en wordt beſchouwd als het meesterſtuk van BRONZINO en tegelijk als een klasſiek voortbrengſel der kunst.

RIDOLPHE GHIRLANDAJO. Van dezen grooten kunſtenaar ontmoeten wij twee ſchilderijen, gelijk van grootte. De eerſte ſtelt voor: *Een mirakel van St. Zénobe, bisſchop van Florence, roepende een kind, dat van een balkon was gevallen, in tegenwoordigheid van veel volks, in het leven terug;* de andere verbeeldt: *De overbrenging van het ligchaam van denzelfden Zénobe naar de hoofdkerk.* Beide deze ſchilderijen zijn, zoowel om de teekening, uitdrukking en kleur, het tijdvak van RAPHAEL waardig, aan wien men de meeste der hoofden, welke men in deze ſchilderij ontwaart, zoude willen toekennen.

LAURENT DE CREDI. Van dezen meester vindt men hier drie ſchilderijen, fijn van penſeel, ſchoon van uitdrukking en heerlijk van koloriet. Zij ſtellen voor:

I. *De H. Maagd en St. Jan.*

II. *De Zaligmaker, verſchijnende onder de gedaante van een' hovenier aan Magdalena*, en

III. *Dezelfde Magdalena aan de voeten van den Zaligmaker.*

Na de rijke collectie, verzameld in de drie *corridors* en twintig kabinetten, welke ik met mijne lezers eenigzins van nabij heb beſchouwd (*), blijft hier nog veel over ter bezigtiging, te weten: eene uitgebreide en hoogst zeldzame verzameling van medailjes, cameën, uitgehouwen en gedreven beeldwerk, *gravures*, teekeningen en meer andere voorwerpen van onſchatbare waarde.

De beſchouwing hiervan vordert veel tijd. Deze verzameling is ook niet voor het algemeen ten toon geſteld. Slechts op verzoek en op vastgeſtelden tijd wordt daartoe de gelegenheid vergund. Hierop wilde ik mijne lezers, die lust mogten hebben *Florence* van nabij te leeren kennen, oplettend maken.

Bij het bezoeken der kerken, hield ik de volgende aanteekeningen.

(*) Dat ik al het vermelde niet achtereenvolgend heb gezien, zal men kunnen begrijpen. — Zoo dikwijls zich eene geſchikte gelegenheid opdeed, om eenige uren in de Keizerlijke en Koninklijke galerij door te brengen, ging ik derwaarts. — Dikwerf heb ik mij zelven toegeroepen: Mogt ik hier ten minſte een jaar kunnen vertoeven!

DE CATHÉDRALE.

Het was ten jare 1294, toen *Florence* in vrede en overvloed leefde, dat men beſloot de oude hoofdkerk of dom luisterrijk te herbouwen. Het beſluit in werking gebragt zijnde, werd het geſticht eerst *au Saint Sauveur* en later aan *Sainte Reparata* gewijd. In 1298 werd de eerſte ſteen aan den nieuwen tempel gelegd door den kardinaal VELERIANO, daartoe afgevaardigd door paus BONIFACIUS VIII. Eerst honderd zestig jaren daarna was deze grootſche tempel voltooid. — Als voornaamſte bouwheer van deuzelven ſtaat aangeteekend: ARNOLPHE DE CAMBIO *dit de* LAPO, geboortig van *Colle* in *Toskane*.

Het uiterlijke zoowel als het inwendige van dit gebouw verdient alleen eene bijzondere beſchrijving. Alles wat vernuft en kunde, door ſchatten en grondſtoffen onderſchraagd, konden uitvinden, is hier grootsch en ſchoon vereenigd. Uitmuntend marmer, heerlijk beeldhouwwerk, voortreffelijk mozaiek, bewonderingwaardig ſchilderwerk, ſtoute en ſchoone praalgraven, gepaard met eene trotſche bouworde, dit alles vertoont zich hier aan het oog en verwekt een gevoel, dat zich naauwelijks laat beſchrijven.

De toren van de *Cathédrale* is het werk van GI-

OTTO. Dezelve werd in 1334 daargefteld, en is met marmer van verfchillende kleuren ingelegd. De hoogte van den toren is 258 voet. De vier zijden van denzelven zijn verfierd met *bas-reliefs* en marmeren ftandbeelden, die door ANDRÉ PISANO, GIOTTO, LUC DELLA ROBBIA, DONATELLO, ANDRÉ DI STEFANO, bijgenaamd GIOTTINO en NICOLAS ARETINO zijn vervaardigd.

DE KERK ST. JEAN.

Dit gebouw, dat, naar men zegt, het werk der LOMBARDEN is, werd in de zevende eeuw gefticht. Men vindt hier een marmeren ftandbeeld, voorftellende: *St. Jan;* en twee praalgraven, het eene opgerigt voor een' bisfchop van *Florence* en het andere voor *Balthafar Cosfa*, in 1410 tot paus verkoren en in 1419 geftorven. — De ftandbeelden van *papier maché*, rondom de kerk geplaatst, zijn van *Ammannati.* — De kerk bevat onder anderen een altaar van masfief zilver, wegende 325 Toskaanfche ponden.

Over deze kerk is een godshuis, *Bigollo* geheeten, en ingerigt tot verpleging van weezen en vondelingen, die hetzelve verlaten, zoodra zij tot den akkerbouw gefchikt worden geoordeeld.

DE

DE KERK ST. MARC.

Men vindt hier verſcheidene goede ſchilderſtukken en ſchilderijen. In de kapel, aan de linkerhand, is een *St. Marcus*-beeld. In het klooster, daarnevens, zijn, benevens fraaije ſchilderſtukken van FRA ANGELICO, twee ſchoone *fresco's*, waarſchijnlijk door FIESOLI; het eene is eene *Maria Boodſchap*, vol uitdrukking. Boven de deuren der monniken vindt men portretten van heiligen, door FRA BARTOLOMMEO. — Op de binnenplaats, in eene kapel, is eene ſchoone *fresco*, voorſtellende: *de kruiſiging*, door FIESOLI.

DE KERK L'ANNONCIADE

Is gelegen op de plaats van dien naam, alwaar het ridderlijk ſtandbeeld van *Ferdinand* I prijkt, dat van metalen kanonnen, op de Turken veroverd, is vervaardigd.

De kerk is verſierd met ſchilderſtukken van BALTHAS FRANCESCHINI. De eerſte kapel, die men ter linkerzijde ingaat, is de beroemde kapel: *Della Santisſima Vergine Annunziata.* Het altaar is van masſief zilver. *Het hoofd van den Zaligmaker*, prijkende op het altaar, is van DEL SARTO.

De voornaamſte ſtukken, welke men in de volgende kapellen vindt, zijn:

Het laatſte oordeel, door ALLORI. *Een cruſifix tusſchen twee moordenaars*, een meesterſtuk van STRADANO (Vlaamsch ſchilder). *Eene hemelvaart*, door PERUGINO. *Eene hemelvaart, met een aantal heiligen*, door CÉSAR DANDINI, en meer anderen.

In de kapel: *Della Vergine del Soccorſo.* Een *cruſifix* en zes *bas-reliefs* van metaal, benevens twee ſtandbeelden, door P. TACCA. *De geboorte*, door PAGGI. *De opſtanding*, door LIGOZZI. (achter het altaar). *Eene marmeren graftombe met twee genies, houdende uitgedoofde fakkels in de hand*, vervaardigd door J. BOLOGNA, om voor hem zelven tot grafplaats te verſtrekken. *Eene ſchoone groep van marmer*, door BACCIO BANDINELLI, voorſtellende: *J. C. geſtorven, door Nicodemus onderſteund. Een ſtandbeeld van St. Roch*, van lindenhout, door een' Fransch' beeldhouwer, JANN genaamd.

De binnenplaats is verſierd met *fresco's*, naar de teekening van ANDRÉ DEL SARTO. Die, welke hij geſchilderd heeft, waren, aangezien het winterſaizoen, bedekt. Op eene volgende binnenplaats prijken een aantal ſtukken, die meestal groote verdienſte bezitten.

Het klooster *des Servites*, hierbij gelegen, bevat eene belangrijke bibliotheek, en de kapel *St. Luc*, die tot hetzelve behoort, telt een aantal goede ſtukken. — In de *ſacristy* der kapel *Annunziata* is eene

eene *hemelvaart*, door VIGNALI en een *fresco*, door CECCO BRAVO. De teekening der bouworde van het klooster is van CRONACA, de *lunettes* zijn in *fresco*, door voortreffelijke meesters geschilderd. De voornaamste *lunette* is die, welke men boven de deur der kerk ontwaart, bevattende een der beste werken van ANDRÉ DEL SARTO. Hetzelve stelt voor: *Eene heilige familie rustende; St. Jozef zit op een' zak koorn*, waardoor dit schilderstuk bekend is onder den naam: *Madonna del Sacco.* (Mijns inziens maakt men er te veel ophefs van.) De andere *lunettes* zijn van POCCETTI, VENTURE SALIMBENI, MATHIEU ROSSELLI en *broeder* ARSENIO MASCAGUITE *servite*.

DE KERK ST. MICHEL, *anders* VISDOMINI,

Bevat: *De geboorte*, door EMPOLI. *De H. Maagd met een aantal heiligen*, door PONTORMO. *De godsvrucht*, in *relief*, door ANT. CIAMPELLI. *De opstanding*, *de geboorte van de H. Maagd*, *de ontvangenis van Maria* en *de H. Maagd met verscheidene heiligen*, allen door FRANÇOIS POPPI, en eindelijk *St. Jan*, door PASSIGNANO. Het koepeldak is geschilderd door NICOLAS LAPI.

DE KERK STE. CROIX

Is gelegen op de *place sainte Croix*, welk plein des-

deszelfs naam van de kerk ontleent. De uitgeſtrektheid en regelmatigheid van dit plein maakt hetzelve bijzonder geſchikt tot openbare vermakelijkheden, als wedloopen met paarden, ſpiegelgevechten, velerlei vertooningen, ridderſpelen, maskerades en wat van dien aard meer is.

De kerk, zijnde eene ſoort van galerij van hedendaagſche en verouderde monumenten, werd op last van de republiek gebouwd in 1294 naar de teekening en onder opzigt van ARNOLPHE DI LAPO, en zes en twintig jaren later voltooid.

Slechts eenige meesterſtukken van dit grootsch geheel zal ik kunnen opnoemen. Deze zijn:

De graftombe van den Senateur *Phil. Buonarroti.* Het praalgraf van *Michel Angelo Buonarroti*, ſchilder, beeldhouwer, bouwmeester en dichter tevens. De prachtige graftombe, door een genootſchap opgerigt ter eere van *Dante Alighieri* (het is het werk van ETIENNE RICCI, een der beste beeldhouwers van den tegenwoordigen tijd). Het praalgraf van den graaf *Victor Alfieri*, beroemd door zijne werken in dicht en proza, vooral door zijne treurſpelen. Dit praalgraf werd gebeiteld door den vermaarden CANOVA. Het praalgraf van *Nicolas Machiavelli*, vermaard ſtaatsman, letterkundige en tevens historieſchrijver. De ſtaatkunde, afgebeeld in eene zittende houding en vertoonende het portret van dezen geleerden, is een ſieraad van dit monu-

ment,

ment, hetwelk door SPINAZZI werd vervaardigd. De graftombe van *Louis Lanzi*, vermaard oudheidkenner, beroemd door zijne werken en zijnen ſmaak voor en bedrevenheid in de ſchoone kunſten. De graftombe van *Léonard Bruni*, ſecretaris van de Florentijnſche republiek en vermaard letterkundige, in 1444 geſtorven. De vervaardiger dezer graftombe is BERN ROSSELLINI, leerling van DANATELLO. Het praalgraf van *Pio Fantoni*, een vermaard wiskundige.

Komende in de kapel *du St. Sacrement* bewondert men: *Het laatſte Avondmaal*, door VASARI, en twee ſtandbeelden van *terre cuite*, zijnde: *St. Dominique* en *St. Bernardin*, door LUC DELLA ROBBIA.

In eene daarop volgende kapel bewondert men: *Eene krooning der H. Maagd*, door GIOTTO en *een verwelfſel en muren*, in *fresco* geſchilderd door TADEO GADDI.

Uit deze kapel komt men in een' *corridor*, alwaar men ziet een *Noli me tangere*, van *terre cuite*, door LUC DELLA ROBBIA en andere verdienſtelijke ſtukken.

De *ſacristy* bevat mede hoog geſchatte ſchilderſtukken, boven alles uitmuntende *fresco's* van TADEO GADDI. In de kerk terugkeerende, ziet men overheerlijke *fresço's* van GIO DA S. GIOVANNI, en een niet minder ſchoon geſchilderde *St. Franciscus*, door CIMABUE.

De

De voornaamste schilderstukken, die men in het koor vindt, zijn: *De uitvinding van het kruis* en *de intogt van Konstantijn in Jeruzalem*, door ANGE GADDI, en meer belangwekkende *fresco's* van TADEO GADDI, GIOTTO en GIOTTINO.

Voorts bekleedt eene voorname plaats onder de kunstgewrochten: *Een houten crusifix*, door DONATELLO, benevens *een wit marmeren predikstoel*, door BENEDETTO DA MAJANO.

In de galerij van het klooster van *Ste. Croix* zijn nog een aantal belangrijke stukken, die ik alweder met stilzwijgen moet voorbij gaan.

DE KERK STE. MARIE NOUVELLE.

Dezelve werd gebouwd in 1279, naar de teekening van FRA SISTO en FRA RISTORO; de voorgevel werd eerst in 1470, door LÉON BAPTISTE ALBERTI voltooid.

De onderscheidene kapellen dezer kerk bevatten veel belangrijke schilderstukken en schilderijen, waarvan wij eenigen zullen aanhalen. Deze zijn:

De opwekking van Lazarus, door SANTI DI TITO. *Het oude en vermaarde beeld der H. Maagd*, door CIMABUE (deze schilderij gaf een bewijs van de verlevendiging der kunst te *Florence*. Het koor is in *fresco* geschilderd, door DOMINIQUE GHIRLANDAJO. *J. C. opwekkende uit den doode de dochter van*

den

den bijzitter van den Griekſchen patriarch, door BRONZINO. *Eene kapel in fresco geſchilderd*, door ORCAGNA. *Een ſchoon altaarſtuk*, door GIOTTO, en een aantal belangrijke *fresco's*, door TADEO GADDI en SIMON MEMMI.

DE KERK ST. MARTIN,

Op den hoek van de ſtraat *Polveroſa*, is verſierd met ſtandbeelden en ſchilderijen door GIDONI en FERRETTI. — De kunstſtukken, hier voorhanden, zijn de beſchouwing overwaardig.

DE KERK STE. TRINITÉ

Is gelegen op de plaats van dien naam, welke prijkt met eene kolom van Oostersch graniet en op welke kolom een ſtandbeeld van *porſier* rust, voorſtellende: *de geregtigheid*.

De voornaamſte ſtukken, welke deze kerk bezit, zijn: *Maria Boodſchap*, eene oude ſchilderij, door LORENZO, in *fresco's* door DOMINIQUE GHIRLANDAJO.

DE KERK DU ST. ESPRIT

Bevat acht en dertig kapellen, die grootendeels van

goede ſchilderijen zijn voorzien. De kerk zelve is van eene trotſche bouworde en verdient op zich zelve de oplettendheid van den liefhebber van bouwkunde.

DE KERK EN HET KLOOSTER DES CARMES.

Deze kerk werd in 1771 gebouwd door JOSEPH RUGGERI en JULES MANNAJONI, ter vervanging van de vorige, die afgebrand was. Zij heeft de gedaante van een Latijnsch kruis en bezit zeventien kapellen, die met voortreffelijke ſchilderijen en ſchilderſtukken zijn verſierd, en waarvan wij het belangrijkſte zullen opnoemen; zijnde:

Eenige trekken uit het leven van den apostel Petrus, in *fresco*, op de muren van de kapel *Notre Dame des carmes* geſchilderd.

De grondſlag van dit uitmuntend ſchilderſtuk werd gelegd door MASOLINO DA PANICALE, geſtorven in 1415, in den ouderdom van zeven en dertig jaren. Hetzelve werd vervolgd door zijnen leerling MASACCIO, en voltooid na den rampſpoedigen en ontijdigen dood van dezen vindingrijken ſchilder, door LIPPI, den jongſten.

Alles is in dit werk volkomen. De houding en de verkorting in het vergezigt zijn juist daargeſteld; de toon der hoofden is in den ſmaak van RAPHAËL, de uitdrukking is levendig en treffend, de teekening is even waar als juist en men bewondert boven alles

les dat beeld, hetwelk bij den doop door *Petrus* van koude ſchijnt te zijn bevangen, zoodat het trilt. De draperie is natuurlijk, de plaatſing der kleuren vol kunst en waarheid en het beeldwerk verheven en ſchoon.

Deze kapel, als door een wonder bij den brand der vorige kerk gered, was de ſchool van de beste Florentijnſche ſchilders, die na den dood van MASACCIO, FRA BARTOLOMMEO, LÉONARD DA VINCI, MICHEL ANGELO, ANDRÉ DEL SARTO, PIERRE PERUGINO en RAPHAËL zelf, zijn opgetreden.

Het koepeldak is door LUC GIORDANO uitmuntend geſchilderd.

De galerijen in het klooster *des Carmes* verdienen nog eene bijzondere opmerkzaamheid, om de *fresco's* van GALLEAZZO GIDONI, BETTINI, MICHI, PILLORI en ULIVELLI.

DE KERK ST. FELIX

Is eene der oudſte parochiekerken der ſtad. — De volgende voorwerpen zijn hier opmerkingwaardig:

Eene ſchilderij van PIERRE DI COSIMO, voorſtellende: *S. Roch*, *S. Antonie en S. Catharina. De H. Maagd en verſcheidene heiligen*, door VIGNALI. Een uitmuntend *fresco*, waaraan GIOVANNI DA S. GIOVANNI en VOLTERRANO arbeidde. Eene ſchilderij met *een aantal heiligen*, door MICHEL en RODOL-

PHE GHIRLANDAJO. *De H. Maagd* met *S. Hiacinthe*, *S. Peter den martelaar*, door J. D'EMPOLI. *J. C. Petrus uit de ſchipbreuk reddende*, door SALVATOR ROSA, en *de marteling van Ste. Cecilia*, door J. CHIAVISTELLI.

Het klooster *S. Felix* is eensdeels ingerigt voor Dominikaner monniken en anderdeels voor getrouwde vrouwen, die hier afgezonderd van hunne mannen en van de zamenleving, worden bewaard. — Dit huis van correctie ſtaat onder toevoorzigt van den minister der policie.

ALGEMEENE AANTEEKENINGEN.

Het was op den 24 December (*), dat ik, vermoeid van mijne kunstbeſchouwing, des avonds eene aangename verpoozing vond. Het wemelde in de ſtraten van rijtuigen en menſchen, die in prachtig verlichte winkels *emplettes* deden, welke nog dezen avond tot geſchenken moesten dienen. Ik volgde dit voorbeeld, aangezien ik mij tot een kunstbroedermaal, alwaar ook *lotto* zoude worden geſpeeld, had verbonden. Het ging hier vrolijk toe. Het ſpel was eene klucht. Men konde er rijk noch arm bij worden. Elk ſpeler is voorzien van geſchenken. Men

(*) Te *Florence* hebben mijne vrienden, omſtreeks nieuwjaar, verſcheidene dagen ſchaatſen gereden,

Men verbergt een der gefchenken in een' hoed, waarna de trekking begint. De winner bekend zijnde, wordt het gefchenk of wel de prijs vertoond en uitgereikt, dat meestal, om het voorwerp, dat daartoe wordt gekozen, lagchen doet. — Mijne bijdragen tot het fpel beftonden in een' vergulden ring met edelgefteenten (de waarde van 7½ cent had ik er voor betaald), eene fchaar en eene kleine vuurtang.

Het huis, alwaar AMERICUS VESPUCIUS, de benijder en overweldiger van den roem van COLUMBUS, woonde, is gelegen in de ftraat, alwaar de wedloop met paarden gehouden wordt. Een befchreven fteen, boven de deur, duidt het huis van AMERICUS aan.

Langs de boorden van den *Arno* houdt de *beau monde*, des voormiddags, pantoffelparade.

In het *café Colonne* vindt men veel vreemdelingen en een aantal dagbladen. Alhier wordt gerookt, ondanks de tegenwoordigheid van vrouwen, nogtans in zeker gedeelte van het koffijhuis. Men berekent,

dat er dagelijks 100,000 cigaren in *Toskanen* worden verbruikt.

Men geniet in *Florence* veel vrijheid. De inwoners zijn opgeruimd en vrolijk. — Er is veel drokte langs de ſtraten en het ontbreekt niet aan prachtige *équipages*. — In de ſocieteiten vindt men een tamelijk gemengd gezelſchap. — Ook hier zijn *avonturiers* in overvloed.

Maskeradepartijen, op oudejaars avond, zijn aan de orde van den dag. In beſloten gezelſchappen vindt men meestal belangrijke *masques*.

REIS VAN FLORENCE NAAR ROME.

De dag vóór mijn vertrek was aan de *douanen* gewijd. Welk een belangrijk tijdverdrijf! Vijftien *bureaux* heb ik afgeloopen, alvorens mijne ſchilderkist was ingelost. In den laten avond van vrienden en bekenden afſcheid genomen hebbende, bewonderde ik, waarſchijnlijk voor de laatſte maal in mijn leven, het heerlijk gezigt, dat *Florence*, bij helderen maneſchijn, aanbiedt. Den volgenden dag, (4 Ja-

Januarij 1833), ten vijf ure, voor zonneopgang, verliet ik met twee kunstbroeders en twee Duitschers de ſtad.

Wij hadden te zamen (vijf perſonen) eene *voiturine* gehuurd voor 45 *ſcudis* of *piasters*, op voorwaarde, dat men ons in zeven dagen over *Perrugia*, terwijl wij hier en daar een weinig zouden kunnen vertoeven, naar *Rome* zoude brengen. — De *voiturier* was dezelfde hupſche man, die ons van *Bologna* naar *Florence* had gebragt.

Wij reden door een fraai landſchap, over *Pontasſieve*, naar *Inciſa*, alwaar wij eene poos vertoefden. Van hier ging het, tusſchen een ſchoon bebouwd land, met bergen in het verſchiet, over *St. Giovanni* naar *Levanne*, alwaar wij des namiddags ten 5 ure aankwamen en overnachtten. Voor zonneopgang (ten 5 ure) vertrokken wij van hier bij heerlijken maneſchijn, waardoor het bergachtig landſchap een voortreffelijk gezigt opleverde. Wij gingen eene poos te voet, ten einde de paarden, die eenen ſteilen berg moesten beklimmen, niet te zeer te vermoeijen. De maan ging inmiddels langzaam onder, en de koude deed zich meer gevoelen.

Over *Ponticino* rijdende, vertoonde zich op het gebergte, ter linkerzijde, het klooster *Vallombroſa*, dat, benevens twee andere kloosters, die aldaar gevonden worden, maar welke men niet konde onderſcheiden, opmerkingwaardig moet zijn. — Het was half negen ure, toen wij te *Arezzo* afſtapten.

De ſtad *Arezzo* bezit vele belangrijke zaken, die wij dadelijk in oogenſchouw namen. Deze zijn:

I. De kerk *St. Piève*, met een altaarſtuk van VASARI, den meester van MICHEL ANGELO; eene ſchilderij van CIMABUE, van ANDRÉ DEL SARTO en anderen. Deze kerk heeft eene wonderlijke Gottiſche bouworde en gelijkt naar een' heidenſchen tempel (zeer *bizarre*, zonder den minſten regel).

II. Het huis *Petrarcha* (*). Hetzelve is *gemoderniſeerd*. De deur is rond, in den Florentijnſchen ſtijl; nevens dezelve is een tralievenſter; boven de deur zijn weder twee tralievenſters en dan volgt het dak. — Tusſchen de deuren en het venſter ſtaat op een' grooten ſteen geſchreven, dat deze woning weleer den geprezen PETRARCHA tot verblijf verſtrekte.

Van hier hier heeft men een ſchoon uitzigt op de publieke wandelplaats, zijnde een platte vorm. De wandelplaats heeft het uitzigt op bergen, alwaar eene kolom met het ſtandbeeld van den Romeinſchen veldoverſte MECENUS prijkt. Nevens dit plein of deze wandelplaats is gelegen:

III. De *Cathédrale*. Eene groote Gottiſche kerk met geſchilderde glazen. Voorts eene kapel, waarin eene groote ſchilderij is van den kundigen *moder-*

(*) Men weet, dat deze minnedichter, in 1304, te *Arezzo* werd geboren.

dernen ſchilder BENVENUTI te *Florence*, benevens een *pendant*. Een antiek ſchilderſtuk van SPINELLI. Vier *bas-reliefs*, door LUC DELLA ROBBIA en graftombes.

In de ſtraat, welke leidt naar de wandelplaats, waarvan wij zoo even ſpraken, prijkt een Gottisch huis met prachtige wapens en *bas-reliefs*, en een ſoortgelijk, achter de kerk *St. Piève*, dat door het Gouvernement wordt gebruikt. Een weinig verder vindt men een ſoortgelijk huis, alweder door het Gouvernement in bezit genomen. Hetzelve heeft het uitzigt op de groote markt, alwaar gevonden worden: een ſchoon ſtandbeeld door JEAN VAN BOLOGNA vervaardigd, en een grootsch gebouw, *Les L'ogge* genaamd, bevattende het *bureau* der *douanen*, benevens een *théâtre*, prijkende met eene portiek en *arcades*.

De kerk *St. Franciscus* bevat (in het koor) ſchoone *fresco's* van GADDI en een *cruſifix*, door CIMABUE. — Jammer, dat de *fresco's* van GADDI zoo zeer zijn beſchadigd, dat de herſtelling derzelve ſchier onmogelijk ſchijnt.

De abdij *du Mont Casſin* met een' *coupole*, die op eene platte zoldering zeer natuurlijk en bedriegelijk is geſchilderd, door den Jezuit DEL POZZO. — De bibliotheek, daarnevens, was de akademie van PETRARCHA en is verſierd met *een' gastmaal van Ahazuerus*, door VASARI uitmuntend geſchilderd.

Bij de geſupprimeerde kerk *des Olivétains* bezag

S 5 ik

ik de puinhoopen van een *amphithéâtre* van de oude Romeinen, benevens eenige kerken, die echter niets belangrijks voor mijne aanteekeningen opleverden.

Het was een half uur na middag, toen wij weder voortgingen en wel langs een vrolijk en vruchtbaar land. Wij reden over *Rigutino* naar *Camuccia*, gelegen aan den voet eens bergs, waarop de ſtad *Cortona* zich heerlijk vertoont. — Het was reeds avond, waardoor ik niet naar *Cortona* konde gaan, om aldaar de *étrusques*, *antiquiteiten*, enz., te bezigtigen; ook was de ſchouwburg geſloten. Wij bleven derhalve in het posthuis te *Camuccia*, maakten muzijk en dansten met de vier dochters van den postmeester. Het zijn lieve zindelijke meisjes. Tot *ſouvenir* hebben zij onze namen opgeteekend. Het logement is aanprijzenswaardig. — Later deed ik in den maneſchijn eene wandeling. De ſtad *Cortona* deed zich vooral toen ſchilderachtig voor.

---

6 *Januarij.*

Het was Zondag. — Wij vertrokken voor het aanbreken van den dag, ruim 5 ure. De maan verliet ons, toen wij, een uurtje daarna, aan de Toskaanſche *douanen* kwamen. Vijf kwartier uurs later hadden wij het geenszins benijdenswaardig voorregt van in de handen te vallen der Romeinſche *douanen*,

anen, die niets ondoorzocht lieten en mij op nieuw een pand van 10 piasters voor mijne ſchilderkist afvorderden.

Na een oponthoud van anderhalf uur ging het verder naar *Magione*, alwaar wij, na den berg *Spelonca* te zijn overgetrokken, *à la fourchette déjeûneerden*.

Op den berg *Spelonca*, in het boschrijkſte gedeelte, ligt de aloude en bouwvallige ſtad *Torricella*. — Men ontmoet, bij het afdalen naar *Magione*, een' vierkanten toren van zwarten ſteen. Ik ſchat denzelven 100 voet hoog te zijn. De toren werd door de oude Romeinen opgerigt, offchoon ſteen noch ſchrift het mogen aanduiden. — Overigens geniet men op dezen togt een wonderſchoon gezigt op de vallei en het meer *Perugia*. Ook zijn de omſtreken alhier beroemd door de overwinning van HANNIBAL.

Van *Magione* ging het ſteeds bergaf, naar *Perugia*, alwaar wij, tegen zes ure in den avond, aankwamen. De weg is voortdurend ſchoon, maar boschrijker dan de vorige landſtreek, die wij doortrokken en die daarentegen goed bebouwd is.

De ſtad *Perugia*, aan welker voet de *Tiber* ſtroomt, ligt op eene vrij ſteile hoogte, waardoor wij gedrongen werden weder osſen voor te ſpannen. Dezelve is, aan den regter kant, eene vrij ſterke vesting (*), van harden ſteen zamengeſteld, alleenlijk

(*) De ſtad heeft 1000 man garnizoen.

lijk nuttig, om, des noods, de inwoners in bedwang te houden.

Te *Perugia* in het posthuis afgeſtapt zijnde, ontmoetten wij drie Engelſche vrouwen, welke, een poosje geleden, alhier van *Rome* waren aangekomen. Zij hadden eene onaangename ontmoeting gehad bij *Civita Castellana*, alwaar zij door roovers waren aangerand, maar welken zij nogtans, met eene opoffering van 28 piasters, waren ontkomen.

De dames verhaalden, dat de roovers, na de ontvangst van het geld, haar de handen hadden gekust, en wilden daaruit bewijzen, dat de behandeling, welke zij van de bandieten hadden moeten ondergaan, uit armoede — derhalve uit noodzakelijkheid — was voortgeſproten.

Toen wij *geſoupeerd* hadden, was het nog vroeg genoeg, om het groote *théâtre* te bezoeken. — Hetzelve heeft vijf rangen, uitmakende te zamen 134 groote *loges*. — Men vertoonde: *La Straniera*, muzijk van BELLINI, gevolgd door het ballet: *Alexandro di Palermo*. De uitvoering van beiden was middelmatig. — Lieve danſeresſen; veel *grace*. Onder het publiek ſchoone vrouwen; veel kopjes *à la Leonard da Vinci*; ſchrale verlichting; veel policie.

---

7 Januarij.

Wij bezochten vroegtijdig de wandelplaatſen. — Bui-

Buiten de poort vooral heeft men heerlijke gezigtpunten op de ſtad en de omſtreken. — De poort is van eene goede bouworde. Nevens de wandelplaats munt uit:

DE ST. PIETERSKERK.

Dezelve rust op marmeren kolommen. Ik bewonderde in dezelve de volgende meesterſtukken:

J. C. in het graf, eene kopij naar RAPHAËL, door SASSOFERRATO. *Maria en het kind Jezus*, door PERUGINO. *Vijf hoofden*, door SASSOFERRATO.

In de *ſacristy*. *Vijf hoofden*, door PERUGINO. Eene ſchilderij met *twee kindertjes*, door RAPHAËL (eerſte tijd). *J. C. in het graf*, door BUONFILGLIO (meester van PERUGINO). *De aanbidding*, door ADONI DONNI. *De hemelvaart van Maria*, door SASSOFERRATO, en kunstgewrochten van VASARI.

In het klooster daarnevens: *Een fraaije fresco*, door RAPHAËL (eerſte tijd), voorſtellende: *Maria, Jezus en twee heiligen*; de halve maan daarboven bevat: *God den Vader* en *eene gloria.*

De koorbanken der kerk zijn uitmuntend in hout gebeeldhouwd.

DE KERK DER DOMINIKANEN

Is ſchoon en prijkt inwendig met drie ſtukken van

FI-

FIESOLI, te weten, in de kapel, ter linkerzijde des hoofdaltaars. — Men vindt hier ook voortreffelijke praalgraven.

In de *facristy* zijn: zestien allerliefste kleine ftukken van FIESOLI. *Eene kopij* naar PERUGINO. Eene menigte portretten, twee ftukken, ieder met *twee heiligen*, door PERUGINO.

DE KLEINE KERK ERCOLANI

Bevat in derzelver *facristy* een ftuk van SEBASTIAAN DEL PIOMBO en een van PERUGINO.

Op de groote markt ftaat eene prachtige fontein, het *antique* ftadhuis, dat fchilderachtig is, benevens:

DE DUOMO OF CATHÉDRALE.

In eene der kapellen ziet men: *Eene Maria, Jezus en heiligen*, door SIGNORELLI, eenige ftukken van VANUCCI, en *eene aflating van het kruis*, door BAROCCI. — Dit ftuk is wonderfchoon; BAROCCI fchijnt veel naar CORREGGIO geftudeerd te hebben.

DE KLEINE KERK DES CARMES.

In dezelve bewonderde ik: *Eene Maria, Jezus, St.*

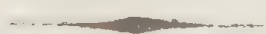
St- Jan en drie heiligen, door RAPHAËL. De Maria en het kind Jezus vooral zijn zeer fraai; daarboven is eene *gloria*.

Dewijl ik de kerk *St. Angelo*, die op de ruïnen van een' heidenſchen tempel is gebouwd, geſloten vond, konde ik derzelver *fresco's* niet beſchouwen.

DE KERK MARIA NUOVA.

In dezelve vindt men: Een ſchoon ſtuk van SACCHI, en een aloud ſtuk van ALLORI. In eene der kapellen: *Maria*, *Jezus*, *twee heiligen* en *eene gloria*, door PERUGINO (zeer ſchoon), en boven de deur dezer kapel een ander ſtuk van denzelfden meester.

HET COLLEGIE DEL CAMBIO

Is geheel verſierd met *fresco's* van PERUGINO, in zes vakken verdeeld. Men vindt hier ook zijn portret. Vier vakken ſtellen voor eene vereeniging van *zes groote Mannen*, ten voeten uit; de twee anderen: *De hemelvaart van J. C.*, en *de aanbidding*. Deze zijn overheerlijk ſchoon. — De kapel, daarnevens, is mede geheel in *fresco*, door PERUGINO geſchilderd. *De Sibylle met twee engelen*, welke men aan de regterhand ontwaart, is een meesterſtuk van RAPHAËL. Het *plafond* is ook ge-

geheel in *fresco* geſchilderd, waaronder ſchoone beelden zijn.

Nevens het kasteel is een *plate-forme*, vanwaar men een, bij uitnemendheid belangrijk, vergezigt heeft. — *Perugia* is tamelijk welvarend. De voornaamſte tak van beſtaan is handel in graan, olie, vee en wol. Men vindt er fabrijken van zijden en fluweelen ſtoffen.

De berg, waarop *Perugia* ligt, verbindt zijne twee armen aan de beide ketenen der *Apennijnen.* De berg is trapswijze met een aantal huizen bebouwd, waardoor het natuurtafereel, dat zich hier aanbiedt, niet weinig wordt vervrolijkt.

Het was een uur in den namiddag, toen wij weder vertrokken. — Wij gingen over de brug *St. Jan*, gelegen over den *Tiber*, en kwamen in eene liefelijke vallei, zijnde eene der ſchoonſten en meest bebouwden van *Italië.*

Het dorp *Notre Dame des Anges* was ſpoedig bereikt. De dorpskerk, die geheel afgezonderd ſtaat, is van eene edele bouworde. Was ik vroeger door het gezigt op deze kerk getroffen, niet minder was ik het thans. De aardbeving, welke in het afgeloopen jaar alhier plaats greep en de landſtreek teisterde, heeft ook de kerk deerlijk gehavend, die thans veel van haar bekoorlijk ſchoon heeft verloren. Het verwelf is, door het omvallen van pilaren en muren, geheel ingeſtort. — Men tracht het

ge-

gebouw, dat niet lang geleden was voltooid, te herſtellen. De geſcheurde muren en pilaren worden door zware ijzeren banden bij elkander gehouden. — De altaren aan de beide zijden der kerk zijn, ondanks de aardbeving, met derzelver ſchilderijen, die echter beſchadigd zijn, in hun geheel gebleven. Ook is het koepeldak behouden.

Onder het koepeldak, boven den ingang eener kapel, prijkt eene ſchoone *fresco*, van den modernen Duitſchen ſchilder OVERBEEK, te *Rome* woonachtig. Dit ſchilderſtuk ſtelt voor: *Maria en Jezus, omringd en geſteund door engelen;* beneden vertoonen zich heiligen. De rand of lijst dezer *fresco* is met fraaije figuren en ornementen beſchilderd. Het geheel heeft weinig geleden.

Een aantal huizen is alhier in puin verkeerd. De overgeblevenen worden geſchoord. — Op den afſtand van een kwartieruurs van den weg ligt (aan de linkerhand), op eene bevallige hoogte, het ſtadje *Asſiſe.*

Notre Dame des Anges verlaten hebbende, bereikten wij, tegen zonneondergang, den burg *Spello.*

Men vindt hier vele oudheden, als: onderſcheidene kerken, vol van Romeinſche overblijfſelen; muren, poorten, torens, en aan de regterhand, langs den ſtraatweg, een tempeltje aan *Venus* gewijd en de overblijfſelen van een *amphitéâtre.*

Wat verder kwamen wij aan *Foligno*, een han-

deldrijvend ſtadje met 7,000 inwoners, aan den voet van het gebergte. Men vindt hier vele fabrijken, als: van wollen ſtoffen, papier, lak, *bonbons*, enz. — *Foligna* heeft mede door de aardbeving des vorigen jaars veel geleden. Al de huizen waren geſchoord en de ſtraten met dwarsbalken geſtut. — Er was niets bijzonders te zien, waarom wij beſloten nog des nachts de reis voort te zetten. Wij verbleven echter eenigen tijd in het posthuis, alwaar men ons een pak boeken, waartoe mijn *guide* met vele aanteekeningen behoorde, ontſtal. Deze diefſtal, hoe weinig geldelijke waarde daaraan gehecht mogte zijn, was voor mij een groot verlies. De aanteekeningen hadden mij veel tijds gekost; en in *Rome* was het verlies niet te herſtellen, aangezien er zulk een *guide* niet was te bekomen. — Deze ontmoeting ſtrekke den reiziger tot waarſchuwing. In dit posthuis is men van zijne boeken niet zeker.

Alzoo er geen tooneel, alwaar wij onzen avond hadden willen doorbrengen, in het ſtadje *Foligno* was, gingen wij vroeg en bleven wij lang aan tafel. — Eindelijk ging ik naar eene kamer, welke men mij aanwees, om eene poos te rusten; maar daarvan kwam niets. Ik legde mij, bij heldere maneſchijn, uit een venſter zonder koude te gevoelen. Het was 7 Januarij. Het bekoorlijkſte gebergte lag voor mij. Er heerschte eene weldadige en tevens indrukwekkende ſtilte, welke ſlechts nu en dan werd afgebroken door de ſchellen van de paarden der rijtuigen, die zich in de valleijen of op de bergen bevonden.

Ik

Ik was een' geruimen tijd in diep gepeins verzonken, wel verre van de gedachte, om mij te werpen in de armen van den ſlaap, maar veeleer in de armen van hen, die mij in het vaderland dierbaar zijn. De grootſche natuur bragt mij nader tot den Bouwheer van dezelve. Eerbied en bewondering grepen mij aan, toen eensklaps een knecht aan mijn gepeins een einde maakte door de aankondiging, dat ik mij reisvaardig moest maken.

8 *Januarij.*

Het was 2 ure in den nacht. Wij vertrokken, na een' kop koffij te hebben genuttigd. De koude drong door. Ik wikkelde mij in den mantel; doch, door nieuwsgierigheid gedreven, werd het kleed weder ſpoedig afgeworpen. De voerman moest een oogenblik ſtil houden, alzoo ik wilde afſtappen, om een tempeltje van *Clitumno*, aan de regterhand langs den ſtraatweg gelegen, in oogenſchouw te nemen, voor zoo verre het reeds verflaauwende maanlicht dit gedoogde. — De moeite was beloond. Het tempeltje maakte eene aardige vertooning in den nacht; daarenboven ontwaarde ik, aan de tegenovergeſtelde zijde van den ſtraatweg, den alouden burg *Trevi*, met zware muren omgeven.

Ten 7 ure te *Spoleto* aangekomen zijnde, verzuimde ik geen oogenblik, om het merkwaardige,

dat deze ſtad aanbiedt, in oogenſchouw te nemen, voor zoo verre de tijd, dien ik hier konde vertoeven, zulks gedoogde.

In de eerſte ſtraat de beste ſtond ik al dadelijk ſtil voor eene Romeinſche poort, *porte d'Anibal* geheeten. Vervolgens over de plaats gegaan zijnde, alwaar eene fontein, pronkende met een' grooten *Meduſa*-kop, gevonden wordt, kwam ik, langs het fort, aan de fameuſe *aqueduc* of waterleiding. Het is geen Romeinsch werk, dewijl de *arcades* Gottisch en zonder proportie zijn. Echter is het een reuzenarbeid, waarvoor de Romeinen zich niet zouden behoeven te ſchamen.

De muur dezer waterleiding is zeven voet, en de *pasſage*, die daar achter (iets lager) gevonden wordt, zeventien à achttien voet breed. De brug, die bijzonder hoog en lang is, maakt eene aardige vertooning, doordien aan beide zijden derzelve huizen en torentjes zijn gebouwd. — Men heeft hier een ſchoon berggezigt.

Hoogerop ligt de kerk en het klooster *St. Simonius*, waarin een *Raphaël* en *Perugino* prijken. — De tijd belette mij deze ſtukken te gaan bezigtigen.

Op hetzelfde ſpoor terug gegaan zijnde, kwam ik weldra aan de *Cathédrale*, die ik niet onopgemerkt mogt voorbij gaan.

De *antieke façade* dezer hoofdkerk is met prachtige *moſaïques* verſierd. Binnengetreden zijnde, bewonderde ik een' *André del Sarto* en een' *Carrache*.

Het

Het koor en deszelfs halve *coupole* zijn door P. LIPPI, in *fresco*, geſchilderd. (vele ſchoone partijen en beelden.) — Aan den ingang der kerk (ter regterzijde) is eene kapel met doopvonten, in marmer met *bas-reliefs*, ſchoon gebeiteld.

De kerken, welke ik verder bezocht, kwamen mij voor niet van dat belang te zijn, om er bijzondere aanteekening van te houden. Eindelijk beſchouwde ik: de ruïnen van een *amphithéâtre*; zes kolommen van den tempel *La Concorde*; en de overblijfſelen van eene prachtige brug, welke thans tot waterleiding dient en welker eenigſte boog, die in zijn geheel gebleven is, de poort *Hannibal* genoemd wordt.

Van deze aangename wandeling vermoeid in het posthuis terug gekeerd zijnde, bleef mij weinig tijds tot rust en verkwikking over, aangezien wij, omſtreeks half negen ure, onze reis weder voortzetteden.

Ik ging echter bij verkiezing weldra weder een eind wegs te voet en beklom den berg *Somma*, zijnde deze de hoogſte van dit gedeelte der *Apennijnen*. Deze moeite werd dubbel beloond door het ſchilderachtige gezigtpunt, dat de natuur hier aanbood. Alles was groen. Fraaije partijen, engten, diepten en een paar ruïnen, op het gebergte gelegen, vormden een bekoorlijk geheel, dat ik te ſpoedig vaarwel moest zeggen.

Het rijtuig weder beklommen hebbende, reden wij

afdalende, door een fchoon olijfbosch. Aan het einde van het bosch ging ik echter weder te voet, als zijnde zulks voor den liefhebber, om waarnemingen te doen, bijzonder gefchikt.

Ik ging links af, dwars door het land, in de rigting van den beroemden waterval *della Marmora*, die in de verte voor mij was gelegen. — Ik had eerst naar *Terni* kunnen rijden en vandaar naar den waterval kunnen gaan, maar alsdan had ik een' grooten omweg moeten maken; ook zoude het fchoonfte gedeelte van den dag voorbij zijn geweest. Het was thans half twee ure in den namiddag; ik konde dus het genoegen hebben den waterval, die zich bij zonlicht het fchoonfte voordoet, te befchouwen. Ziedaar de reden, waarom ik mij op eenen onbekenden weg waagde, indien men het wagen wil noemen.

Na het land, langs een' flechten weg, eene poos doorloopen te hebben, naderde ik den afdalenden vloed, die langs een' particulieren tuin loopt. Het verlof van den eigenaar, om door den tuin te gaan, verkortte den weg, die meer en meer fteil werd en belangrijke gezigtpunten opleverde.

Eindelijk kwam ik in een paveljoen, van verdorde boombladeren vervaardigd (hetzelve is in den zomer voorzeker groen), dat tegenover den waterval heerlijk is gelegen. Ik kon mij niet onthouden, om neder te dalen en op rotsklompen over het ftroomend water te gaan. Mijnen lust bevredigd hebbende, klom ik weder naar boven, om den val aan

des-

deszelfs hoofd van nabij te bezigtigen — Welk een indrukwekkend gezigt! De waterſtof vliegt in wolken, hooger dan de val en het omliggende gebergte. Het water dondert naar beneden. Er zijn drie voorname en vele kleine vallen. De hoogſte is 300 voet hoog. De nederdalende waterſtof, waarin de zon al de kleuren doet ſpelen en pralen, verfrischt als dauw de omliggende ſtreken.

De toon van deze landſtreek is fraai. Het gezigt tusſchen bergen op verdere bergen en valleijen, de loop van den ſtroom in de diepte, en het voorjaarsgroen, geſchakeerd door hetgeen zich nog dor vertoont, dit alles levert een geheel op, dat den mensch, al is hij geen dichter, betoovert.

Op de hoogte, nabij den val, is een ſteenen overdekte balkon, vanwaar men het ſchoon geheel ongeſtoord kan beſchouwen. De ligging en loop van dezen val met deszelfs vloed maakt denzelven tot een der' ſchoonſten, ja, tot den ſchoonſten, dien ik in mijn leven zag. De val had oneindig meerder water dan de Zwitſerſche watervallen, die ik in het vorige jaar, twee maanden later, bezocht. Ik vond hier geene ſneeuw, zeer weinig ijs en vele afgronden.

Hoe gaarne ik wenschte hier langer te vertoeven, moest ik echter voorwaarts. — Het ging alweder hooger op, en wel over eenen berg, die met eenen ſtraatweg naar *Terni* leidt. — Overal, waar gezigtpunten zijn, vindt men *balustrades* van groen of takken.

Ein-

Eindelijk ging het berg neêr. Ik kreeg *Terni* in het gezigt, ging voorts over een' kleiweg, langs een aloud, hoog bemuurd dorp, verders over eene brug, die over de rivier *Nera* ligt en kwam zoo aan de poort der ſtad.

De ſtraten, die naar mijn logement *Fortuna* leiden, waren zeer levendig. Het rijtuig was reeds aangekomen met mijne Zwitſerſche reisgezellen, die, uit vrees van uitgeplunderd te worden, het rijtuig voor den wandeltogt hadden verkozen.

Het was half zes ure. De geforceerde marsch dwong mij tot rust, en zoo wachtte ik dan, in de groote publieke zaal van het logement, den avondmaaltijd af. Toen dezelve geëindigd was, ging ik echter met mijne reisgezellen nog een koffijhuis bezoeken.

Terni, offchoon geene voorname ſtad, is echter bevallig en in een heerlijk oord gelegen. In den tuin van het bisſchoppelijk paleis zijn, naar men mij verhaalde, eenige belangrijke oudheden te bezigtigen (de tijd liet niet toe, om dezelve te gaan zien). Er wordt veel handel in olie gedreven. Men begroot het getal der inwoners op 7,000.

---

9 Januarij.

Wij vertrokken des morgens ten 5 ure en gingen

langs

langs eene vallei, waardoor de *Nera* ſtroomt. — Het landſchap was bevrozen. — Ten half acht ure ſtapte ik weder van den wagen, want wij waren aan den voet van den berg, waarop *Narni* ligt, gekomen, en ik wilde, ter loops, aldaar de overblijfſelen van eene belangrijke brug bezigtigen. Ik ſloeg derhalve den zijweg aan de linkerhand in, en, na eene lange *pitoresque* brug, met eene poort in het midden, bereikt te hebben, zag ik, eenige ſtappen voor mij uit, een van de belangrijkſte gedenkteekenen der aloude grootheid.

Daar de gevallen mist het voorwerp eenigzins aan het gezigt onttrok, verliet ik mijn ſpoor, om hetzelve van naderbij te beſchouwen. De brug genaderd zijnde, kwam het mij voor, dat dezelve uit vier bogen moet hebben beſtaan. Men wil, dat de middelſte boog 85 voet hoog is. Een der vier bogen beſtaat nog in zijn geheel, van de anderen ziet men ſlechts eenige ſtukken der zuilen.

Deze brug is door AUGUSTUS geſticht en ſtrekte zich van den eenen tot den anderen berg uit. — De toon van den ſteen is geelachtig. — Op den Stadsberg, nevens de overblijfſelen der groote brug, zijn nog twee torentjes, die de *pasſage* ſchijnen bewaakt te hebben. Langs dien berg voortgaande, bereikte ik de ſtad *Narni*, alwaar het rijtuig mij wachtte. — *Narni* is eene oude, kleine ſtad, welke voor den weetgierigen reiziger geene bijzonderheden oplevert.

Weder opgezeten zijnde, ging het ſteeds golvende

over de gebergten, die goed bebouwd en van ſchoone bosſchen voorzien zijn. — Hier en daar bemerkte ik op dezen togt, in het verſchiet, aangenaam gelegen ſteedjes, dorpen en kloosters.

Het was elf ure, toen wij te *Otricoli* aankwamen, alwaar wij eene poos vertoefden.

Het gehucht *Otricoli* bezit eenige Romeinſche oudheden. De voorſteden van het *oude Rome* reikten weleer tot hier, waardoor men berekende, dat de voormalige wonderſtad (*Rome*) destijds eene uitgeſtrektheid van 25 mijlen had.

Toen Keizer KONSTANTIJN voor de eerſte maal in *Italië* kwam, verbeeldde hij zich, bij het verlaten van *Otricoli*, dadelijk binnen *Rome* te zijn. En dit misverſtand was niet zoo zonderling, dewijl destijds de weg van *Otricoli* tot aan *Rome* omtrent eene aaneenſchakeling van monumenten was. — Thans zoude deze vergisſing niet kunnen plaats grijpen, aangezien de tijd eindelijk bouwklompen, offchoon zij eeuwen mogten verduren, weet te ſloopen.

Wij vertrokken naar *Civita Castellana* en bereikten deze plaats omtrent 4 ure in den namiddag. *Civita Castellana* is eene kleine armoedige ſtad, of beter gezegd, eene vesting op eene ſteilte gelegen. De vesting dient tot ſtaatsgevangenis. Men ziet van hier in de verte de ſtad *Magliano*.

De koffijhuizen te *Castellana* waren, om het des-

destijds op handen zijnde *jubilé*, gefloten. In al de kerken werd op het uur, toen wij er ons bevonden, gepredikt. Dit zoude eene goede gelegenheid zijn geweest, om de kerken te bezoeken; maar, dewijl dezelve geene bijzonderheden bevatteden en onze begeerte, om *Rome* te bereiken, meer en meer toenam, gingen wij weldra weder vooruit.

Wij kwamen aan een lang woud. Het was duister. Hier was het gevaarlijke punt; hier waren, den vorigen dag, vier rijtuigen geplunderd. Ik had weinig meer als mijn journaal, mijne fchetfen en brieven te verliezen en rookte derhalve vrij gerust mijn cigaartje. Dat het op het leven zoude aankomen, konde ik niet denken. Mijn reisgezel, de Zwitfer, was ondertusfchen half dood van angst; de overige reizigers gaven mij juist ook geen denkbeeld van moed, en de voerman? — Deze floeg zijne afgematte paarden als een beul, om maar voort te komen. Tegen 6 ure kregen wij het ftadje *Nepi* in het gezigt. De laatfte krachten der paarden werden uitgeput, zoodat wij weldra aan de waterleiding kwamen, die *Rome* van versch water voorziet, vervolgens de ftadsmuren bereikten en eindelijk aan een logement ftil hielden.

Hier wilden wij overnachten, offchoon het logement niet uitlokkend was. — Wij kregen wat te eten. Hongerige magen zijn graag, derhalve werden er geene aanmerkingen over het opgedragene gemaakt. Na de maag te hebben verfterkt, wilden

wij

wij het koffijhuis bezoeken. Het ging er op los, maar, wie had dit verwacht! Ten negen ure was het koffijhuis reeds gefloten. Nieuwsgierigheid maakte ons ftoutmoedig. Wij fchelden aan. De koffijhuishouder moest opendoen. Hadden wij den man maar in rust gelaten, want waarlijk, zijn zoogenaamd koffijhuis had geene aantrekkelijkheid, en dit was dan ook oorzaak, dat wij hetzelve fpoedig verlieten. — Daar de bewoners van het ftadje *Nepi* geene liefhebberij hebben, om hunne ftraten met lantaarns te verlichten, was het juist niet zeer gemakkelijk, om in den donker het logement te vinden. Eindelijk was dit gelukt, en nu bleef er niets over dan naar bed te gaan.

10 *Januarij.*

Het was 6 ure in den ochtend, toen wij weder afreisden. Niemand betoonde eenigen fpijt, toen wij de zware, maar tegelijk verwaarloosde muren van *Nepi* doorreden, van er niet langer te hebben vertoefd.

Het toeval wilde mijne vreesachtige reisgezellen een weinig opbeuren. Wij reisden thans in *compagnie* met een ander gezelfchap, dat even als wij een' wagen naar *Rome* had gehuurd. Dit vermeerde de verdedigingsmiddelen, in geval wij mogten worden aangerand, en echter werd ik vier malen door den bangen Zwitfer in een verkwikkend flaapje geftoord.

Ten

Ten half zeven ure kwamen wij aan het vlek *Monterosſi*, daar wij goede koffij dronken, en ſpoedig daarna te *Baccano*, gelegen aan het riviertje van dien naam. — Verder is de ſtreek alhier eenzaam, onbebouwd en onbewoond.

Omſtreeks tien ure begonnen mijne reisgezellen eensklaps te juichen. De *St. Pieter* te *Rome* vertoonde zich aan hun gezigt. Een driewerf *hourah!* klonk door de lucht en werd door vrolijk geſnap achtervolgd; maar ik..... ik voelde eene onbeſchrijfelijke weemoedigheid.

Het land, offchoon geheel heuvel- en bergachtig, vertoonde zich vlak. De *St. Pieter* werd niet grooter, verdween menigmaal en ſtelde alzoo het reikhalzend verlangen te leur. — Ik ondervond in dien oogenblik eene gewaarwording, waarvan ik mij zelven geene rekenſchap konde geven. Ik verlangde naar *Rome* en dan weder gevoelde ik iets, dat mij vandaar terug hield (*). — *Enfin*, voorwaarts!

De weg werd allengskens aangenamer door de me-

(*) De gewaarwording van den reiziger, hoe zonderling dezelve moge ſchijnen, was niet zonder oorzaak. — Eenige maanden later ontving hij, in *Rome*, eene hartverſcheurende tijding. Het was de dood van zijn' vader (den heer ANTHONY CRAMER), die hem aldaar, door tusſchenkomst van een' vriend van het ouderlijke huis, werd aangekondigd. — Men moet het ouderlievend hart van den jeugdigen reiziger kennen, om zijne ſmart te beſeffen.

menigvuldige waterleidingen, die zich in het verſchiet vertoonen.

Het was 11 ure, toen wij te *Storta* kwamen, alwaar het graf van *Nero* gevonden wordt. — Bij nadere gelegenheid, waarſchijnlijk in het volgende deel, hoop ik over het graf van dezen wijdberuchten Keizer uit te weiden. — Wij vertoefden tot half twee ure te *Storta* en kwamen, na aan de regterhand, op den berg, *Maria de Villa Madame*, te hebben opgenomen, te *Ponte Molle*, alwaar wij in de herberg, nevens den brug gelegen, den welkombeker dronken. Eindelijk ging het over de *Ponte Molle*, welke over den *Tiber* ligt, naar het groote doel van veler verlangen. Wij waren in een oogenblik tusſchen twee muren, alwaar de *équipages* der *élegante* wereld op en neder rijden, aan de *Porte del Popoli*. — Het was vier ure.

ROME.

Het is moeijelijk te beginnen, wanneer men eene bijna onafzigtbare reeks van ſchoonheden voor zich heeft. Ware mijne taak niet te zeer aan banden gelegd, zoo zoude ik een geheel boekdeel kunnen ſchrijven van al het bijzonder fraaije, kunstrijke, ja bijna onnavolgbare, dat men hier aantreft en de ziel in eene ſtemming brengt, welke niet te ſchetſen is.

Om kort te zijn, zal ik mij alleenlijk tot de hoofdzaken bepalen, te meer, daar het beſtek mijner reis en vooral mijn tijd mij verbieden uitvoerig te wezen. Zij, die *Rome* bezoeken, nemen dus den *guide* te baat; want mijne aanteekeningen wil ik geenszins als *guide* hebben beſchouwd, daar ik ſlechts de kunſten, zeden, gewoonten, gebruiken, feesten, uitſpanningen, inrigtingen en hetgeen mij genoegen ſchonk, of mijn oog boeide, zal mededeelen.

Alles wat men in *Rome* ziet, is inderdaad belangwekkend en grootsch. — De meesterſtukken der kunst verdringen er elkander op zulk eene wijze, dat men waarlijk niet weet, werwaarts men zijne ſchreden

den zal wenden. Overal wordt men, als het ware, door ſtoute werken en voortbrengſelen van hooge kunst geſchokt. Ik dacht eenen ſchoonen droom te droomen, en alzoo ik denzelven bij mijne ontwaking weder verlangde, keerde ik dikwerf terug naar de majestueuſe overblijfſelen van *Oud-Rome*, naar de meesterſtukken der ſchilderkunst, der middeltijdeu, naar dien hemelſchen RAPHAËL, wiens voortreffelijk talent mij diep deed zuchten, want hoezeer is d i t tijdvak, d a t, waarin hij leefde, niet ten achteren! Hoe de hoop te kunnen voeden, dat de edele *emulatie*, welke dien kunſtenaar en zijne tijdgenooten bezielde, ooit weder zal geboren worden? Ik ben geenszins van gedachten, dat de menſchelijke hoedanigheden veranderd zijn, dat de mensch eenmaal in ſtaat was tot ſtoute ondernemingen, waarvoor hij thans niet meer vatbaar zoude wezen. Slechte ſmaak kan ontſtaan en op den kunſtenaar invloed hebben; maar met eene wijze ſtudie en volharding kan hij zich voor wansmaak hoeden en het ware kunstgevoel verkrijgen.

De vroegere *emulatie* is, helaas! voorbij. RAPHAEL en andere bijzondere talenten ſchonken haar het levenslicht en zij trokken voordeel van dezelve. Kerken, paleizen, galerijen, *corridors*, alles werd met hunnen arbeid als opgevuld, want het was de *vogue* der ſchilderkunst, de mode des tijds. Thans, indien de kunſtenaar behagen ſchept een groot doek te beſchilderen, zoo kan hij te zelfden tijde reeds een pakhuis huren, waarin hij het, na deszelfs

vol-

voltooijing kan ophangen en laten beſchimmelen. Hij weet zulks te voren en deze kennis van den waren ſtaat der zaken beperkt zijne uitvoering, doet zijne vurige verbeeldingskracht inkrimpen, zijne *genie* inſlapen, en, hij eindigt met te werken..... *pour passer son tems*..... en niet om te wedijveren.

Dat een weemoedig gevoel bij de beſchouwing van al het ſchoone en verhevene zich zoowel van mij als van vele andere kunſtenaren heeft meester gemaakt, is ligt te begrijpen; maar de tijd doet alles verkeeren, en zal dus ook mijne treurige ſtemming, zoo ik hoop, doen verdwijnen.

Ik eindigde mijn reis-*journaal* van *Venetië* naar *Rome* met mijne aankomst alhier op den 10 Januarij 1833, en zoude dus met mijne ontwaking op den 11 Januarij hetzelve moeten vervolgen; maar, daar ik vele woorden, zonder belang, zoude moeten ſchrijven, wil ik liever, even als te *Venetië*, vooreerst het merkwaardige aanſtippen van die dagen, welke door feestvieringen, enz., belangrijk zijn.

De eerſte dagen van mijn verblijf beſteedde ik met het bezoeken van mijne landgenooten, als de heeren VOIGT, TEERLINK, KESSELS, MAAS, enz., met het bezigtigen der ſtad en derzelver plaatſen, fonteinen, obelisken, kerken, paleizen en villa's, met het beſchouwen van *Oud-Rome*, in één woord, met alles, wat zich uitwending aan het oog vertoonde, want ik was moede van het ſchilderijën-zien op mij-

ne belangrijke reis van *Venetië* naar *Rome*, en wilde hiermede wel eenige oogenblikken poozen, offchoon de zoo hoog geroemde kunstgewrochten van RAPHAEL en anderen, het verlangen weder vurig bij mij opwekten.

Ik maak dus eenen aanvang met

DE OUDE GEDENKTEEKENEN VAN ROME.

Rome was in deszelfs aanvang flechts een hoop van onaanzienlijke en zwakke hutten, wier bewoners zich nogtans door ftrengheid van zeden onderfcheidden. Toen *Rome* door de Gotten verbrand was, verrees uit deszelfs asch eene nieuwe nog meer mismaakte ftad, die in den tijd van een jaar werd gebouwd. Groote vlakten of fmalle voetpaden dienden tot communicatiën der onderfcheidene kwartieren en gebouwen, welke zonder kunst en fmaak den overwinnaren van zoo vele andere volken ten verblijve verftrekten. Niettemin bleven de Romeinen aan hunne oude deugden getrouw, waardoor hunne latere werken het kenteeken van grootheid en het zegel van onfterfelijkheid verkregen.

Gedurende het beleg van *Vejes* wilde men eenen loop aan de wateren van het meer van *Albano* geven en men groef een kanaal in het gebergte zelf, waardoor het water in de vlakte liep en wel zal blijven loopen. Om eenigzins de moeijelijkheid dezer onderneming der vroegere eeuwen te kunnen bevat-

vatten, moet men weten, dat Keizer CLAUDIUS een dergelijk kanaal aan het meer *Tucin* deed graven, waaraan 30,000 arbeiders, gedurende elf jaren, werkten.

In de eerfte tijden waren de meeste openbare werken van groote vierkante fteenen zamengefteld, die zonder cement vereenigd werden. Het groote riool *Cloaca Maxima*, dat in zijnen omvang meer dan 12 voeten, zoo in hoogte als breedte, heeft, werd op dezelfde wijze daargefteld. Dit werk, zoo ook de *aqueducs* of waterleidingen en de groote wegen, zijn afkomftig van de tijden der koningen of der republiek. Zeventien eeuwen geleden maakten zij de bewondering uit van diezelfde Romeinen, welke de piramiden van *Egypte* gezien hadden.

Welk grondbeginfel had het genie van dit geboren wordende volk tot zulke ondernemingen geleid? — Het was eene naburige natie, die alstoen, en ook later onder de *Medicis*, het rijk der kunften bezat, namelijk: de *Etruskers*, welke, tot hunnent, bewonderingwaardige zaken vervaardigden en dezelve insgelijks in *Rome* ten uitvoer kwamen brengen. De overeenkomst der eerfte monumenten van *Rome* met die der fteden *Cortona*, *Fiefole* en anderen van *Toskane*, ftrekken hiervan ten bewijze. De fmaak van deze monumenten is mannelijk en ftreng; dezelve kwam met het karakter der Romeinen overeen, die daaraan in het vervolg een' fmaak van pracht toevoegden, welke weldra in *luxe* overging.

Deze overgang had in de 7e eeuw van *Rome* plaats.

De bemagtiging van *Griekenland* was er de hoofdoorzaak van, en CECILIUS METELLUS bragt er veel toe bij, want hij was de eerste, die het marmer bezigde ter versiering der gebouwen.

In het 662ste jaar van *Rome* plaatste CRASSUS *de redenaar* vier marmeren kolommen in de *vestibule* van zijn huis, op de *monte Palatine* gelegen. In 676 was het huis van LEPIDUS het schoonste gebouw van *Rome;* honderd anderen overtroffen hetzelve 35 jaren daarna, en deze werden weder spoedig door die van CALIGULA en NERO verduisterd. Op dat tijdstip kende de ijdelheid geene grenzen meer; mijnen en steengroeven waren niet genoegzaam, om dezelve te verzadigen. Men kan zich een denkbeeld vormen, hoevele granieten, porfieren en andere marmeren kolommen er eenmaal in *Rome* bestaan moeten hebben, daar er thans nog meer dan 60,000 overblijven. — De Romeinen verdeelden zich in de provinciën, alwaar schilderstukken, standbeelden, kunsten en kunstenaars bemagtigd en naar *Rome* gevoerd werden.

De Keizers begunstigden deze praalvertooning, die het vernuft hunner onderhoorigen bezig hield en op het hart eenen zachten indruk maakte. AUGUSTUS beroemde zich, eene stad van steen gevonden, en dezelve in marmer hervormd te hebben. NERO, zelfs wreed en onmenschelijk in zijne weldaden, verbrandde *Rome*, om hetzelve prachtiger uit deszelfs asch te doen herrijzen. Zijne opvolgers beijverden zich, de eene meer de andere minder, om

de

de ſtad te verfraaijen, zoodat zij, die haar bezochten, verblind door al deze wonderen, onwillekeurig uitriepen: „dat de wereld in één oord vereenigd was.”

Deze ſtad (*Oud-Rome*) beſtaat niet meer, maar wel derzelver grondſlagen, welke met aarde bedekt zijn op die plaatſen, waar een deel van *Oud-Rome* ſtond, benevens de gebouwen in die ſtreken, waar *Nieuw-Rome* gebouwd werd. Op de *monte Palatine* ziet men overblijfſelen van het paleis der Keizers; in andere oorden ruïnen, waarnaar men raadt, zonder iets zekers te weten; elders eenige monumenten, die de verwondering van Keizer KONSTANTIJN, bij het beſchouwen dezer ſtad, regt doen wedervaren, en ons over hare ongelukken kan doen oordeelen.

Het karakter der Romeinen, dat allengskens door weekelijkheid moest ontaarden, kon men niet beter in ſlaap wiegen, dan door aan het volk kleine voorwerpen van *emulatie* te geven, als gevechten, wedloopen, enz., waarbij meerder behendigheid dan dapperheid werd ten toon geſpreid. Men vereenigde derhalve het volk in prachtvolle *thermen* (uitgeſtrekte paleizen en badplaatſen), alwaar alle ſoorten van baden, parfumeriën, exercitiën, zoo voor den geest als het ligchaam, vereenigd waren. — De Romeinen ſtroomden in menigte derwaarts en verloren, in den ſchoot dezer vermakelijkheden en nietswaardige over-

winningen, het gevoel van derzelver kracht, ja zelfs de herinnering aan vroegere triomfen.

Rome bezat vele dusdanige gebouwen, die allen tijdens de regering der Keizers daargefteld werden. Nog ziet men een groot deel der *thermen* van TITUS (het is thans bekend, dat dezelve tot de departementen van het huis van NERO behoord hebben), waarvan de verwelffels met fraai gefchilderde ornementen en figuren, welke RAPHAËL tot ftof van navolging gediend hebben, befchilderd zijn. Voorts heeft men er nog de *thermen* van DIOCLETIAAN, waarvan één vertrek de groote kerk *des Chartreux* uitmaakt; overigens is er weinig meer van overig gebleven.

Een volk, gevaarlijk in luiheid, moest, daar hetzelve door de *liberaliteit* der Keizers, de menigte der flaven, enz., lui geworden was, bij aanhoudendheid door nieuwe fchouwfpelen in toom gehouden worden. Van daar het aantal *cirques*, *naumachies* (plaatfen daar men fpiegelgevechten hield) *théâtres* en *amphithéâtres*. — Met uitzondering der *cirques*, werden de overige gebouwen eerst op het einde der republiek en van de regering der Keizers hecht gebouwd.

In 601 werd met de daarftelling van een permanent *théâtre* van hout aangevangen, hetwelk het volk in opfchudding bragt en door hetzelve terftond vernietigd werd. POMPEUS rigtte er een van fteen op, waarvan men nog eenige fporen ziet. Onder

der AUGUSTUS bouwde BALBUS er een. AUGUSTUS zelf voltooide dat van MARCELLUS, waarvan de *élegante* bouworde, aan de moderne kunſtenaars, de proportiën der Doriſche orde verſchaft heeft, en nog een gedeelte voor den nakomeling bewaard is gebleven.

Rome bezat onderſcheidene *amphithéâtres*; dat van STABILIUS TAURUS is niet meer, en dat, hetwelk *Castrenſe* is genaamd, bevat niets bijzonders. Het *amphithéâtre* van VESPASIAAN, anders gezegd het *Coliſeum*, bezit nog zoo vele ſchoonheden, dat het oog des kunſtenaars zich niet genoeg aan de beſchouwing verzadigen kan, en hij als het ware door bewondering wordt opgetogen. Hetzelve is zamengeſteld van groote *Tiburtijnſche* ſteenen, die door ijzeren krammen met elkander vereenigd worden, ofſchoon vele oudheidkundigen beweren, dat dezelve van koper zijn. De breedte der *arcades* en de dikte der ſteenklompen, die dezelve ſteunen, zijn niet overal gelijkſoortig. Deze onregelmatigheid treft men dikwerf in de aloude monumenten aan, voornamelijk in het *Pantheon*. Somwijlen ontſtaat deze onregelmatigheid door eene toevallige oorzaak, doch in het *coliſeum* kan men dezelve alleenlijk aan de arbeiders wijten. Wat hiervan ook zijn moge, hetzelve is bewonderingwaardig en moet onberekenbare ſchatten gekost hebben. CASSIODORUS zegt, dat TITUS, of liever VESPASIAAN, tot bouwing van dit monument een' goudſtroom moet hebben laten vloeijen. Bij de

beschouwing van hetzelve is men gedrongen te bekennen, dat hij niets overdrevens heeft gezegd.

De *obelisques*, die men *Egypte* ontnomen had, versierden de *cirques*. Allen zijn van graniet, en, uitgezonderd die van *St. Pieter* en *Ste. Maria-Majeure*, met bezienswaardige *hieroglyphen* voorzien. Daar deze *hieroglyphen* in de holte gegraveerd zijn, heeft men moeite om dezelve te ontdekken. In *basrelief* zouden zij niet tegen den tijd bestand geweest zijn, en behalve dat zouden al deze uitstekende ligchamen, die geene groep vormen en koordsgewijze op de oppervlakte der *obelisque* zijn aangebragt, haren natuurlijken vorm bedorven en een onbevallig *effect* daargesteld hebben. Wat deden dus de scheppers dezer *obelisques?* — Zij vereenigden de twee *procédés*. Het plan der figuren was in de holte; maar in dezelve hadden de figuren een zacht *relief* van rondom, die door eenen scherpen kant van graniet werd beschut even als het teeken van een cachet in lak. Deze manier van uitvoering ziet men ook in de *hieroglyphen* van vele groote Egyptische standbeelden.

Tusschen den *mont Quirinal* en het *kapitool* was eene smalle vallei, alwaar TRAJANUS een *forum* of publieke marktplaats wilde bouwen. Men moest den grond, als het ware, nederdringen, en tot bewijs hoe diep men den berg nedergedrukt had, rigtte men eene kolom op, die 140 voet en 8 duim hoog is van het *pedestal* tot aan de *basis* van het standbeeld *Trajanus*

nus, dat er voorheen opſtond, en later door *St. Pieter* vervangen werd. De onderſte diameter is 12 voet en de bovenſte 10 voet, welk verſchil van 2 voet eene zeer fraaije lijn aan de kolom geeft. Dezelve beſtaat uit 34 marmeren blokken, waarvan 8 het *pedestal* uitmaken, 1 het *baſement*, 23 de kolom zelve, 1 het kapiteel en 1 de *baſis* of het *baſement* van het ſtandbeeld. De blokken zijn zoo goed vereenigd, dat, niettegenſtaande in de barbaarſche eeuwen, de krammen, die ze aan elkander hielden, uit dezelve genomen werden, de hechtheid niet het minſte geleden heeft.

Langs eenen trap van 184 treden, die in de kolom is en door 143 venſters verlicht wordt, klimt men naar boven. Men kan niet genoeg de partij roemen, die de kundige bouwmeester van elk blok marmer getrokken heeft, terwijl de treden en het verwelfſel, dat den trap ſteunt, eene inwendige kolom uitmaakt, die, benevens de uitwendige kolom met het *bas-relief*, uit een en hetzelfde ſtuk marmer getrokken zijn. Het geheel is waarlijk bewonderingwaardig; niets ontbreekt aan de grootheid des denkbeelds. De overwinningen van TRAJANUS tegen de *Dacen* zijn rondom dit buitengewoon monument afgebeeld.

De kolom *Trajanus* heeft tot voorbeeld gediend voor al de kolommen, die door de opvolgeren van TRAJANUS zijn opgerigt. Die van MARCUS-AURELIUS, meer bekend onder den naam van ANTONIUS, op de plaats ſtaande, waar de brievenposterij gevonden wordt,

is, om zoo te ſpreken, ſlechts eene kopij, terwijl degene, welke men in graniet voor ANTONIN gemaakt had en op den *monte Citorio* geplaatst moest worden, daarvan eene navolging ſchijnt te zijn.

Een woordje nog over de *bas-reliefs*, die de beide eerstgenoemde kolommen in de rondte ſlangsgewijze omſlingeren. Deze *bas-reliefs* ſtellen voor: de omſtandige geſchiedenis van twee groote oorlogen. Het is eene tentoonſtelling van marſchen, belegeringen en veldſlagen. Deze voorwerpen trekken heden nog onze aandacht; maar, welk belang moesten zij niet bij de legionnarisſen opwekken, welke in deze afbeeldſels herkenden de posten, die zij bezet, de ſtandaards, waaronder zij geſtreden hadden, en hen tevens herinnerden aan den roem, welken zij eenmaal, te midden van vermoeijenisſen en gevaren, inoogstten.

De mauſoleën van eenen piramidalen vorm ſchijnen van de *Egyptenaren* en *Etruskers* overgenomen te zijn, bij welke volkeren men vele voorbeelden aantreft. De Romeinen gebruikten dien vorm voor de *mauſolée* van CESTIUS en vele anderen, die niet meer beſtaan, doch bekend zijn. Somwijlen hadden deze piramiden de gedaante van een ſuikerbrood en waren op eene vierkante *baſis* geplaatst. In dien vorm is de *mauſolée* van ALBANO, die het ſprookje aan de *Curiacen* toekent, en zijn zelfs de zoodanigen, welke tijdens de eerſte Keizers gemaakt werden, zoo als die van CECILIA METELLA, 2 mijlen

van

van *Rome*. Die van de familie PLAUTIA, bij *Tivoli*, en van PLANCUS, te *Gaëta*, ſchijnen in dezen vorm te deelen. Het zijn groote ronde torens, die op vierkante *basſementen* rusten. Deze *mauſolées* kenmerken zich door eenen grooten ſmaak van eenvoudigheid, waarvan men weldra, door den graad van pracht en *luxe*, die men tot hiertoe in de geſchiedenis der monumenten opmerkt, afweek.

Tijdens STRABO was de *mauſolée* van AUGUSTUS het ſchoonſte gebouw van *Rome*. Die van ADRIAAN, welke thans het kasteel *St. Angelo* uitmaakt, prijkte, volgens het gevoelen van velen, met twee rijen kolommen, hetgeen echter zeer twijfelachtig is. Men houdt ſtaande, dat die van SEVERUS zeven rijen kolommen had. HELIOGABALUS deed er eenen toren bouwen, die men met goud en edelgeſteenten wilde verrijken, en van waar hij zich, in geval van overrompeling, konde nederſtorten, om, volgens zijne woorden, in den ſchoot der pracht te kunnen ſterven.

Men plaatſte de *mauſolées* op de publieke wegen, die tot *Rome* leidden; want de Romeinen wilden in het geheugen der nakomelingſchap leven en hunne erfgenamen noodzaken, om voor de inſtandhouding der tentoongeſtelde monumenten te waken. De *mauſolées* der voornaamſte familiën ſtonden nevens de *Appienſche* en *Flamienſche* wegen, welke de voornaamſte *communicatien* van *Rome* met de provinciën uitmaakten. De eerſte weg loopt ten zuiden en ten oosten; de tweede ten noorden en ten westen.

De

De asch werd in urnen bewaard, die achtervolgens uit gebakken aard, ſteen, marmer, glas, porfier en nog fijner materieel beſtonden. Eene fraaije collectie van urnen ziet men in het muſeum van het vatikaan. Eenigen zijn rond, in den vorm van de *mauſolée*, waarvan ik vroeger heb geſproken; anderen zijn vierkant en gelijken naar huizen. Men ziet er het dak met deszelfs verdeelingen en de deur, ſomwijlen geſloten of open, bezet door de *genie* des doods.

Hoe meerder men de gebouwen, die van *Oud-Rome* zijn overgebleven, beſchouwt, hoe meer men zich overtuigd houdt, dat de monumenten met de zeden veranderden, en dat zij van lieverlede groot, praalzuchtig, trotsch en barbaarsch waren. Vooral kan deze regel op de particuliere huizen toegepast worden, waarvan ſlechts de ſtukken en brokken der ornementen, die dezelve verſierden, zijn overgebleven. Zij maken dikwerf rijke verzamelingen uit, terwijl men met zorg alles vergaart, wat de tijd geſpaard, de gierigheid niet misvormd en de onwetendheid niet vernietigd heeft.

Onder deze klasſen munten de *moſaïques* uit. Deze kunst is door de Romeinen van de Grieken overgenomen, in *Italië*, in de barbaarſche tijden, vereeuwigd, en in de laatſte eeuwen te *Rome* tot volmaaktheid gebragt, om ter bewondering der toekomende eeuwen te dienen (*)

De-

(*) De winkels te *Rome*, alwaar men *moſaïques* bekomen

Deze kunst beſtaat om op gelijken grond kleine fragmenten van eene zeer harde ſtof, de meesten in langwerpig-vierkanten vorm gehouwen, te verſpreiden, dezelve met zorg te verdeelen, kleur bij kleur, overeenkomſtig de teekening, die er van gemaakt is, hetzij landſchap, ſtadsgezigt, *emblêmes*, enz., en hen met een ondoordringbaar *cement* aan elkander te hechten en allen mogelijken glans te geven.

Deze fragmenten zijn gewoonlijk van marmer; derzelver vorm en rangſchikking verfraaiden de teekening van het werk, terwijl de kleinheid tot de *élégance*, en de rijkdom der kleuren tot den glans bijdroeg.

De ſteengroeven van *Siciliē* en *Griekenland* ſchonken aan de kunſtenaars eenige hoofdkleuren, en ieder dezer kleuren *nuanceerde* zich tusſchen de verſchillende marmers. Terwijl de ſneeuw op het marmer van *Paros* blonk, trok het albaster zich terug tot dat van *Synnada* in *Phrygiē*, en het ivoor op een ander marmer van *Beneden-Aziē*; dat van *Jasſus* in *Cariē* had eene bloedroode kleur, terwijl het robijn en het granaat ſchenen te ſchitteren of liever vuur te werpen op het marmer van *Siciliën*.

Wanneer eene hoofdkleur of de middeltoonen aan den kunſtenaar ontbraken, kwam men daaraan, op verſchillende wijzen te gemoet, als met het *émaux*,

dat

men kan, zijn menigvuldig en fraai voorzien: derzelver verkoop levert tegenwoordig eene voorname bron van beſtaan op.

dat tot het azuur overgaat, en met de *brigues*, die geel bevatten, onderfcheiden van het gele marmer, dat beftaat. Men vindt ook *mofaïques*, die eenvoudiglijk uit *émaux* beftaan.

Onder de *mofaïques*, welke hier gevonden worden, zijn er weinigen, die de hooge gedachte of het verheven denkbeeld, dat men er zich van vormt, verwezenlijken. De fchoonfte zag ik in het *mufeum* van het kapitool, voorftellende vier duiven op den rand eener vaas. Dezelve werd in de *Villa Adrien* te *Tivoli* gevonden en is zeer fraai. Ook beftaat er eene zeer beroemde *mosaïque* in het paleis *Barberini* te *Palestrini*; zij is meer dan 14 voet breed en bevat eene zeer rijke *compofitie*, over welker *fujet* de geleerden het niet eens zijn.

De huizen zoowel als de tempels waren niet alleen met *mofaïques*, maar ook met beelden verfierd. De beelden hadden de vereering der goden of verdienften ten doel; maar daar de regering der deugden een einde nam, terwijl die der pracht aanving, zoo zag men dan ook in het vervolg deze monumenten zonder keus *gedecerneerd* en zonder noodwendigheid vermeerderd.

Men vervolgde, onder de onderfcheidene Keizers, met de beelden, ter vereering, aan het volk ten toon te ftellen; maar hoe verfchillend waren niet al de *motiven* tot dezelver glansrijke inwijdingen bij die van vroegeren tijd. AUGUSTUS het *forum* met ftandbeelden willende verfieren, plaatfte er die der groote mannen; ALEXANDER SEVERUS, het *forum* van *Ner-*

Nerva op eene dergelijke wijze willende verfraaijen, plaatſte er die der keizers.

Men heeft niet overdreven met te zeggen, dat *Rome* vroeger door ſtandbeelden en *bustes* bewoond was. Nog levende oudheidkenners hebben er zoo in *Rome* als op de landhuizen omſtreeks 70,000 geteld, offchoon het getal meesterſtukken, die de tijd geſpaard heeft, in vergelijking klein is; en, hoevelen zijn er niet geweest, wanneer men PLINIUS ſlechts nagaat. Is de ſterfte zoo onder het goede, dan is het middelmatige en ſlechte ook niet geſpaard gebleven, en wat moet er dan niet geweest zijn, als er nu nog bijna ontelbare bustes en ſtandbeelden in *Rome* gevonden worden.

De oogen in de *antique* beelden zijn niet altijd op dezelfde wijze behandeld; de meesten hebben oogleden, anderen niet; en, wanneer men dit onderſcheid nagaat in de figuren der triomf bogen en in de hoeveelheid beelden en *bustes*, die *Rome*, *Florence*, enz., bezitten, dan ſpruit daaruit voort, dat de beeldhouwers eerst tijdens de regering van ADRIAAN aangevangen hebben oogleden te *traceren*. Volgens deze ſtelling, van den abt BARTHELEMY, kan men bijna het tijdſtip bepalen, waarop een of ander beeld vervaardigd is.

Daar de Romeinen met de Toskaners, Grieken en Egyptenaren kennis gemaakt hadden, zoo bezaten zij ook vele Etrusque-, Griekſche- en Egyptiſche *ſtatuen*. Van de laatſten voornamelijk had men

men er zeer velen, en nog heden worden er van tijd tot tijd opgedolven; ja, geene ftraat kan vermaakt, geen riool doorgeftoken worden, of men ontdekt iets. Die menigvuldige Egyptifche *ftatuen* fchijnen dus, tijdens ADRIAAN, in *Rome* vervaardigd te zijn, alzoo men er eenen Romeinfchen fmaak in herkent.

Bronzen ftandbeelden zijn weinig bewaard gebleven, maar wel eene hoeveelheid van kleine beelden van datzelfde metaal. Men wil, dat de Sarden (bewoners van *Sardinië*) veel in dat metaal arbeidden, aangezien men aldaar vele bronzen beeldjes ontdekt heeft; doch het is waarfchijnlijker, alzoo deze beeldjes een Egyptisch karakter hebben, dat zij door hen, die de Egyptifche *rites* volgden en door TIBERIUS uit *Rome* naar *Sardinië* verbannen werden, aldaar vervaardigd zijn.

De *bas-reliefs*, die van *Oud-Rome* overblijven en tot publieke monumenten dienden, zijn over het algemeen van eene vrij *élégante* teekening en fchenken licht aan de gefchiedenis der vroegere tijden. Anderen ftellen brokken uit de fabelleer voor en zijn herhaald op onderfcheidene graf-urnen, welke zij tot *ornement* dienden. De paleizen van *Nieuw-Rome* bezitten vele *bas-reliefs* uit de fabelleer, terwijl de graven der Paufen met het marmer der paleizen van *Oud-Rome* bekleed zijn. Onder anderen munten uit de *bas-reliefs* voorftellende: de *inwijding van Homerus*, in het paleis *Colonna*, *de oorlog van Troje*, in het paleis *Spada*, enz. Offchoon ik dezelve de eerfte dagen

van

van mijn verblijf alhier niet zag, alzoo ik alles ſlechts uitwendig opnam, voeg ik zulks hier nogtans bij, als ſprekende ter loops over de monumenten, die ik verlaat, om mij tot andere zaken te bepalen.

13 *Januarij.*

Zijnde de eerſte zondag na mijne aankomst, begaf ik mij naar de *St. Pieters*-kerk, en deelde aldaar in den indruk, dien ieder vreemdeling voorzeker gevoelt.

14 *Januarij*

Bezocht ik eenige der voornaamſte kerken, als *Pantheon*, *Ste. Maria Maggiore*, *St. Jan Latran*, *St. Paulus*, enz., daarna het *Vatikaan*, dat 's Maandags- en Donderdagsmiddag bezigtigd kan worden. Mijne oogen rolden de zalen en galerijen door, alwaar de kunstgewrochten van alle tijden met zoo veel zorg vereenigd zijn en nog ſteeds worden vereenigd. De opene galerij met de *loges* van RAPHAËL hielden mij niet ſtaande. Mijn brandend verlangen liep naar de vier kamers van RAPHAËL, en aldaar bleef ik eensklaps met verbazing ſtaan, voor: *De twist over het heilig Sacrament te Athene.* De oppasſers moesten mij op den ſchouder komen tikken, om mij het uur der ſluiting te herinneren; ik ging en wierp in het voorbijgaan nog eenen blik op *Konſtantijns veldſlag.*

15 *Januarij*

Betrok ik een paar kamers in de *via Iſidoro*, dat wel niet zoo was als ik verlangde; maar vele kunſtenaars waren reeds voor mij aangekomen en hadden de *ateliers* bezet. Ik moest dus wel geduld hebben totdat eenige hunner afreisden, ten einde mij te kunnen voorzien.

17 *Januarij*

Begaf ik mij naar het Kapitool en nam ook aldaar een oppervlakkig overzigt der met ſchilder- en beeldhouwkunst opgevulde zalen.

20 *Januarij*

Bezocht ik de kerk *St. Antonius*, om de plegtigheid van het zegenen der beesten bij te wonen. Voor de deur der kerk ſtaat de geestelijkheid, die met wijwater, de voor hen *defileerende* paarden, ezels, enz., beſprengt. De beesten zijn meest allen verſierd. Naauwelijks hadden zij den zegen ontvangen, of hunne domme geleiders, in den bijgeloovigen waan, dat hunne beesten, welke ongemakken zij ook kunnen hebben, niets kan overkomen, laten hen draven, om ze ſpoedig te doen *creveren.* Dat het fatſoenlijk publiek lacht, laat zich gemakkelijk verſtaan. Er kwamen zulke wanſtaltige knollen

len te voorfchijn en derzelver geleiders hadden zulk eene *devotie* op het gelaat, dat het gemeene publiek in een luidruchtig gefchater uitbarstte.

Naar mijne wijze van zien, kan alleen de affchaffing van vroegere gebruiken, die in den hedendaagfchen tijd belagchelijk zijn, of tegen de borst ftuiten, de regering zoowel als de godsdienst voor een' wisfen val behoeden.

Van hier ging ik de poort *San Lorenzo* uit, naar de kerk en het klooster van dien naam, die zeer *interesfant* zijn, en genoot van daar, in het landfchap, een fraai gezigt op *Frascati*, *Tivoli*, de legerplaats van HANNIBAL, enz.

De volgende dagen bezocht en doorliep ik de onderfcheidene wijken dezer ftad, benevens de *ateliers* van kunftenaren en bekenden, en eenige galerijen, als die van den kardinaal FESCH, BORGHESE, DORIA, FARNESE, FARNESINE, CORSINI, enz. Des namiddags begaf ik mij, gewoonlijk door het fraaije weder begunftigd, naar de heerlijke *villa's*, die in en buiten *Rome* gevonden worden, als: *Albani*, *Borghefe*, *Pampilini*, *Madame*, enz., welke onnoemelijke kunstfchatten bevatten en de fraaifte natuurgezigten opleveren. Des avonds begaf ik mij meestal naar een of ander der *théâtres*, waarvan wij hier de befchrijving laten volgen:

THÉÂTRE DES MARIONNETTES.

Dit fchouwtooneel heeft volkomen het aanzien

van eene kamer, waarin de ronzebons wordt vertoond. *Casſandro*, de théâter-patroon van *Rome*, ſpeelt hier in alle ſtukjes eene rol. Er worden drie voorſtellingen op elken avond gegeven.

THÉÂTRE APOLLO, *of* TORDINONE.

Hetzelve is zes rangen hoog, bevattende te zamen 183 *loges*. De banden zijn verguld goud op eenen witten grond, en die der vakken blaauw. De *candelabres* aan de *loges* zijn al te zwaar. De *vestibule* is *gegarneerd* met de ſtandbeelden van danſeresſen, door CANOVA vervaardigd. Op het *entrée-billet* ſtaat, zoo als in alle Romeinſche *théâtres*, het nommer der plaats aangewezen, waar men in het parterre moet zitten, en wel aan welke zijde van het *centrum*. Zelfs de ſtaanplaatſen, tegen de banden der *loges*, zijn genommerd en op het billet uitgedrukt. Derhalve kan men geene billetten meer afgeven dan er plaatſen zijn. Ik zag hier fraaije vrouwen op eenen afſtand. De *mode* en *vogue* was rood. Ik zag er *Romeo en Juliette* uitvoeren, doch deze uitvoering was middelmatig. Er werden twee balletten nagegeven. *Decoratie* en gordijn waren ſlecht. De *entrée* is 75 cents; waarlijk niet veel voor het eerſte *théâtre* van *Rome*.

THÉÂTRE DELLI VALLE.

Hetzelve is vijf rangen hoog en bevat te zamen 134 *loges*. De zaal is van eenen goeden ronden vorm, maar heeft gemeene banken in het *parterre*. De *ſocieteit* is zeer middelmatig. Ik hoorde er *Il furioſo de San Domingo*. — Het is geſtolen en eentoonige muzijk. — De *Policie* bekleedt hier eene voorname plaats.

THÉÂTRE ARGENTINA.

Het is zes rangen hoog, uitmakende te zamen 193 *loges*. De zaal is grijs geſchilderd. Men ſpeelt er comedie; ik zag er: *Clara van Roſenberg* door eenen zeer goeden troep uitvoeren; voornamelijk was de *prima donna*, mad. INTERNARI uitmuntend. De *entrée* is ongeveer 40 cents.

THÉÂTRE ALIBERT.

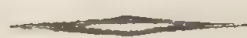
Hetzelve is zeer groot, heeft zes rangen en 215 *loges*. Het publiek is zeer gemeen. In de treurſpelen, van hoogen ſtijl zoo wel als in de comedies, komt de *polichinel* alle oogenblikken voor, en maakt *ſatires* op dien van *Napels*; want de théâter-patroon van *Napels* is *polichinel*.

29 *Januarij*

Dineerde ik bij den ambasſadeur Graaf VAN LIEDEKERKE, die mij eenige dagen te voren regt minzaam ontvangen en aan wien de Minister van Buitenlandſche Zaken, Baron VERSTOLK VAN ZOELEN, mij met eenen recommandatie-brief aanbevolen had, zoo als ook aan de overige gezanten in andere oorden.

6 *Februarij*

Dineerde ik weder bij den Graaf door wien ik weldra als vriend van den huize werd behandeld. — Ik zal voortaan het ſtilzwijgen omtrent mijne verkeering bij den Ambasſadeur, kunnen bewaren, daar zulks den lezer geen belang kan inboezemen.

AL-

ALGEMEENE OPMERKINGEN.

De boerenkarren hebben kleine regenluifels op de voorzijde, waaronder de voerman zit, en welke luifel hij aan dien kant plaatst, van waar de regen of brandende zon komt.

De *cafés* zijn allen klein en eng, uitgenomen het nieuwe koffijhuis, op de Spaansche plaats, hetwelk op zijn Fransch ingerigt is. Het *café greco*, is de *rendez-vous*-plaats van alle kunstenaars en vreemdelingen, die aldaar ook hunne brieven laten *adresseren*, aangezien er geene portiers dan aan de particuliere huizen en *hôtels* zijn, en men niet altoos een' knecht heeft, om de brieven aan te nemen. Dit koffijhuis is rijk geworden door de kunstenaars; de lampen zijn aldaar van *massief* zilver. Weinig koffijhuizen hebben biljarten; men moet dezelve in bijzondere huizen zoeken, alwaar niet getapt wordt. Men kan dan ook den geheelen avond toekijken, zonder te spelen en te verteren, hetgeen de Fransch-

jes bijzonder goed bevalt. Er wordt hier veel op de Romeinfche manier gefpeeld, dat is te zeggen zonder *queue*, alleenlijk met de bloote hand en vele ballen. Domino of andere fpelen kent men niet in de koffijhuizen, alwaar voor het meerendeel gerookt wordt. In het *café greco* mag men aan de linkerzijde niet rooken, derhalve vertoeven aldaar de zoodanigen, die geene liefhebbers zijn.

De *traiteries*, want *restaurations* mag men ze niet noemen, zijn van weinig beteekenis. Men moet dus roeijen met de riemen, die men vindt.

De galeiboeven vegen de ftraten; zij zijn allen gelijk, met een blaauw en wit geftreept buis en broek, gekleed; de meesten zijn aan de voeten geketend en worden door eene wacht van foldaten omringd.

De *fiacres*, geene fjeefen, maar koetfen en kalesfen, hebben hunne ftandplaatfen in die gedeelten der ftad, alwaar vreemdelingen verkeeren. De *fiacres* dezelve zijn op het portier genommerd.

De dames gaan weinig te voet uit, uitgenomen des

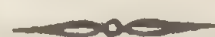
Zon-

zondags van 12 tot 1 uur. Tegen het vallen van den avond wemelt het van *équipages*, waarin hier veel *luxe* beftaat, en wel in de ftraat, *Corfo* geheeten, welken naam zij van deze vereeniging van rijtuigen ontleend heeft. In deze ftraat heerscht veel drokte, totdat het *ave Maria* begint, of liever totdat het duister wordt.

De rijtuigen moeten langs beide zijden de *file* houden en mogen elkander niet voorbij rijden. Des Zondags, als wanneer deze *courfe* het talrijkfte is, handhaaft eenig paardenvolk de orde. De *trottoirs*, voor de voetgangers zijn gedeeltelijk nog vrij ongemakkelijk, doch dezelve zullen fpoedig gemakkelijk ingerigt zijn, alzoo men ter verbetering handen aan het werk heeft geflagen.

In koetfen en kalesfen te rijden is het grootfte geluk der Romeinen. Zij, die er geene op na houden, huren er eene zonder nommer en laten hunne knechts, in liverei achter op dezelve ftaan, welke liverei niet meer dan particuliere kleeding kost. — Alle ftanden hebben denzelfden hartstogt, om te rijden. De fmidsvrouw, welke den knecht van haren man achterop laat ftaan en hem het handje bij het uitftappen reikt, bootst zoo goed mogelijk, in de kales gezeten, de houding, ligging en de manieren der hooge damesklasfe na; zij heeft dezelfde *nonchalance*, maar niet in de oogen. Haar ontglipt weinig en zij trekt in alle opzigten partij ter bekoming van hetgeen, haar dienftig kan zijn of dat haar ontbreekt.

Deze *courſe* vangt aan als de rijtuigen — ſommigen van de wandelplaats: *monte pincius*, anderen van die, welke buiten de *porte del Popoli* is gelegen, eenigen van particuliere huizen — zijn te zamen gekomen. De kardinalen hebben rood verlakte en vergulde koetſen, met eenen grooten ſtoet livereibedienden. Er worden hier liverijen gedragen, waarvan men ſlechts voor een vierde gedeelte het laken ziet, alzoo al het overige uit borduurſels beſtaat. De ambasſadeurs hebben des avonds een paar voorloopers met fakkels, die, in liverei, voor hunne *équipages* uitgaan.

De landbewoners, die *Rome* bezoeken, bieden een fraai contrast in hunne eigenaardige kleeding en kapſel aan, daar deze, in de meeste oorden, van elkander verſchillen. Op de *Spaanſche plaats* en *trappen* vindt men gewoonlijk de perſonen, welke de ſchilders tot model dienen, want alle kunſtenaars wonen in den omtrek van deze plaats.

KAR-

KARNAVALS-FEESTEN.

De 9 Februarij was bepaald tot de opening der karnavals-feesten, welke niet veel beloofden, alzoo het verboden was, even als de twee vorige jaren, gemaskerd te gaan, en wel om de onlusten, die destijds plaats vonden. Reeds heden moesten de harddraverijen aanvangen; te dien einde waren reeds, den dag te voren, trompetters in pausſelijk dienstbaar costuum (geel en witte ſtreep) te paard gezeten, de verſchillende wijken der ſtad doorgereden, om de wedloopen, benevens de prijzen aan te kondigen, die door andere ruiters hen achterna gedragen werden. — Het waren vaandels, aan welker punten eerepenningen gehecht waren, en waarvan de waarde in geldſpecie ongeveer 15 piasters bedroeg.

In den middag waren dragonders te paard op alle hoeken der dwarsſtraten, die in de *Corſo* uitkomen, *geposteerd.* Op alle pleinen vond men piquetten en compagniën van onderſcheidene wapenen, en op de *place del Popoli* was een geheel regement ligte kavallerie. — Degenen, welke op de hoeken der

der ſtraten ſtonden, moesten de *file* van rijtuigen handhaven, terwijl *patrouilles* de ganſche ſtraat van post tot post doorliepen.

Voor en aan beide zijden der *obelisque* van de *place del Popoli* was een *amphithéâtre* voor de aanſchouwers opgerigt, alzoo de paarden van hier afrijden en het loslaten derzelve een belangwekkend gezigtspunt oplevert.

De prijzen der zitplaatſen waren 50 en 75 cents. Ook voor alle huizen in de *Corſo* waren ſtoelen gezet en *amphithéâtres* opgeſlagen. Zij, die zulks deden, kochten den ſtoep of het gedeelte der ſtraat van den winkelier, voor wiens woning de harddraverij plaats vond. Uit alle venſters en van alle balkons hingen damasten kleeden en tapijten.

Daar de *Corſo* eene ſtraat is van vrij ongelijke breedte, zoo zijn de rijtuigen genoodzaakt op de *place del Popoli*, tusſchen de *amphithéâtres*, langs den eenen kant in en den anderen kant weder uit te rijden, en wel, na de ganſche ſtraat en *file* te hebben afgereden. Heeren te paard waren er dezer dagen niet veroorloofd.

Om drie ure 's namiddags had de optogt van den Senaat naar het kapitool plaats. De Senaat, in vergulde en roodgelakte koetſen gezeten, wordt door dragonders vergezeld; de prijzen voor de dierlijke overwinnaars werden daarbij, zoo als den vorigen dag, ten toon geſpreid. De Senaat, aan het kapitool gekomen zijnde, plaatſte zich in de zaal *Senatorium*. Drie rabij

bijnen, afgezanten van de joden, die *Rome* bewonen, verſchenen voor denzelven, om den eed van getrouwheid af te leggen en een nieuw verblijf af te ſmeeken, daar zulks hun jaarlijks bij vernieuwing moet worden toegeſtaan. De ſenator zit op den troon met ſchepter en zwaard, omgeven door zijne raadsheeren, pagies en dienaren, gekleed als ten tijde der middeleeuwen (*).

In de *Corſo* was intusſchen de *file* van rijtuigen ontzettend groot. De *luxe* zat daarbij ten troon. — Men wierp elkander met witte boonen, ook met ſuikerboonen, bloemen, enz., en, waren deze voorwerpen niet meer voorhanden, zelfs met wit krijt; zoodat ten laatſte de meesten er als molenaars uitzagen. Het gedonder der kanonnen en het luiden der klokken kondigen de opening van het karnaval aan. — Om half vijf ure reden de dragonders, in het gelid, langzaam de *Corſo* door, nadat kanonſchoten de koetſen verwittigd hadden, dat zij zich uit de *Corſo* moesten verwijderen. In vollen galop, ten teeken, dat ook de voetgangers den weg moesten ruimen, reden de dragonders terug, want de harddraverij zoude aanvangen. — In de barbaarſche tijden moesten de joden, in zakken genaaid, om de Romeinen genoegen te verſchaffen, wedloopen (†).

De

(*) De joden moeten voor deze vergunning de onkosten der karnavals-feesten betalen.

(†) Men vindt thans in *Rome* 34000 joden, zijnde afſtam-

De harddraverij begon. De aandacht des volks was geſpannen. Overal werden ſoldaten geplaatst, of gingen piquetten rond. De paarden werden aan de *place del Popoli* voor de koord gebragt, dat op een gegeven teeken nederviel, en waarop zij, aangeſpoord door brandend zwam, dat onder den ſtaart gebonden was, voortdraafden. — Het begin is fraai om te zien.

Toen de paarden aan het einde der *Corſo* gekomen en door de pikeurs opgevangen waren, kondigde het gebulder der kanonnen zulks aan. De rijtuigen keerden in de *Corſo* terug, totdat het volkomen duister was geworden.

Deze wedloop en optogt des Senaats heeft dagelijks tot den laatſten dag des karnavals, uitgenomen Vrijdag en Zondag, plaats. Ieder dag heeft zijn' prijs. De *Corſo* was, om de wedloopen te bevorderen, met bruine aarde beſtrooid. Iederen dag zag men denzelfden *file* van *équipages* en het werpen van boonen, uitgenomen den Vrijdag. Zondag was de

ſtammelingen van de joodſche ſlaven, die de Romeinſche Keizer TRAJANUS, van zijne overwinningen terugkeerende, met zich voerde. — Daar onder dit getal 2500 armen zijn, moeten 1000, om zoo te zeggen, hen onderhouden en alles betalen. Zij brengen jaarlijks 15000 Weener florijnen op. Hun kwartier is twee uren na zonneondergang geſloten; doch ook later kan men tegen een matig poortgeld binnen. Schildwachten ſtaan aan de poorten.

de *file* weder op weg, maar er werd met geen boonen geworpen. Ik bemerkte veel volks, tot de mindere klasſe behoorende, in koetſen. Deze menſchen hebben daartoe een geheel jaar opgeſpaard, en wel door wekelijks iets af te zonderen. Menigeen brengt ook een ſtuk kleeding of iets anders in den lombard en in pandjeshuizen, om in de karnavalsfeesten te kunnen deelen.

Gedurende deze dagen waren er onafgebroken vele troepen op de been; men was voor eenen opſtand beducht. De *théâtres* waren ſtikvol. Met moeite zag ik de verdienſtelijke nieuwe *tragedi: Medea*, in het *théâtre Argentina*, waarin ik de talentvolle *actrice* INTERNARI op nieuw huldigde.

Ook zag ik dezer dagen eene militaire begravenis. Eene proceſſie van monniken met hunne ordebanieren ging vooraf. Daarop volgden gemaskerden met kaarſen; vervolgens het lijk, het korps militairen, in het gelid, en ten ſlotte de kisten met inſtrumenten voor de begravenis dienſtig. Alle andere begravenisſen, geſchieden op dezelfde wijze, behalve het geleide van militairen. Zij vinden ſteeds bij het vallen van den avond plaats. De kist wordt gedragen en niet gereden. Het rijden der lijken zoude echter ſomwijlen te verkiezen zijn, want ik zag hier eens een lijk, hetwelk zoo zwaar was, dat de dragers naauwelijks voortkonden. Tot overmaat van ellende moesten de dragers door eene ſtraat, alwaar de ſteenen tot herſtelling derzelve waren opgenomen, zoodat zij letterlijk in den grond zakten.

Het

Het volk lachte; de geestelijken, welke vooraan gingen, fchreeuwden luid. De procesfie hield halt; de regen viel; kortom, het was een kritiek oogenblik, welks einde ik niet afwachtte.

15 *Februarij*

Had ik verlof bekomen, om de galerij van den kardinaal FESCH te bezigtigen, die eenen grooten kunstfchat in twee *appartementen* verzameld heeft. Het zijn meerendeels ftukken uit de Hollandfche fchool; de overigen zijn uit de Italiaanfche en Franfche fchool. Onder de Hollandfche ftukken munten vooral uit: eene rijke voorftelling van REMBRANDT in het graauw; verders: *Hobbema*, *Wouwerman*, *Both*, *Lingelbach*, *Hakkert*, *de ingeflapene jager* van METZU, enz., enz., te veel om te noemen.

19 *Februarij.*

De laatfte dag van het karnaval was nog al vrolijk. Er gingen onderfcheidene *gecostumeerden* langs de ftraten. Daar het gelaat niet gemaskerd mogt zijn, zoo had men groote boorden aangedaan, welke hetzelve bedekten. Hier *galoppeerde* er een met een paard van karton; daar liep er een op ftelten; velen hadden zich in vrouwengewaad gekleed, doch alles was vrij gemeen. Ik zag er flechts eenen, die karakteristiek was, zijnde een *magicien* met een groot boek

boek in de hand, welke door eenen anderen, een' Napolitaanschen guitarspeler voorstellende, geleid, en aan elk huis zijner bekenden *la bonne aventure* in zang met *accompagnement* der *guitar*, *improviseerde*.

Tegen den namiddag las men, met groote blijdschap, op onderscheidene hoeken der straten een aangeplakt *manifest*, inhoudende, dat zijne Heiligheid, de Paus, veroorloofde des avonds met kaarsjes (*Moccoletto*) te spelen.

Het zoo laat aankondigen van deze zoo geliefkoosde uitspanning, was nog een zekerheidsmiddel ter bewaring der algemeene rust; want, vroeger aangekondigd zijnde, hadden er zich ligtelijk zamenzweringen tegen den Staat en de openbare rust kunnen vormen.

Naauwelijks was de laatste *course des chevaux* afgeloopen en had de duisternis zich over de aarde verspreid, of de koetsen, met menschen opgevuld, verschenen weder in de *Corso*. Allen, die in de koetsen zaten, hadden een lichtje in de hand, hetwelk zij zoo hoog mogelijk hielden. Ook de bewoners der huizen deden lichtjes aan de deuren, vensters of op de balkons prijken.

De voetgangers, in menigte toegevloeid, deden al het mogelijke, om deze lichtjes uit te blazen of met zakdoeken uit te waaijen, terwijl men zulks, met lange ragebolsstokken, aan die der balkons beproefde. Indien zulks gelukte, ging er een *hourah*

op; gelukte het niet, dan hoorde men een gejuich van den houder der lichtjes. Overal hoorden men *moccoli*, *moccoli* schreeuwen; de pret was groot, het *lawaai* niet minder. De vrouwen in de rijtuigen vonden er voornamelijk groot vermaak in; het waren meestendeels aanzienlijke vrouwen. Sommige koetsiers wisten zeer behendig met de zweep de neusdoeken der voetgangers af te wenden. Was eene koets in het duister gebragt, dan gingen de achterop staande knechts nieuwe lichtjes halen, doch alvorens men dezelve in de koetsen overreikte waren zij reeds uitgeblazen.

Dit spel duurde omtrent anderhalf uur, toen de meeste, ja bijna alle lichten uitgeblazen waren. De strijd was groot, maar de overwinning steeds zeker aan de zijde der uitblazers. Eene koets-*coupé*, inwendig verlicht, met gesloten glazen, was de eenigste, waartegen de uitblazers niets vermogten; zij, die er inzaten, lachten hen in de vuist uit. Ik zag zeer schilderachtige effecten van licht en bruin, vooral bij de oude paleizen, wier vensters met damasten prijkten en door schilderachtige groepen bezet waren.

Nadat alles in duister verkeerd was, als ook de huizen, die tot op de daken verlicht waren, begaf ik mij naar het bal, dat in het *théâtre Alibert* gegeven werd, hetwelk zeer goed verlicht en van een dubbel orchest voorzien was. Het publiek was echter niet talrijk; er waren slechts militairen voor de handhaving der orde, en er was geen ander publiek

als eenige Franſchen, die onder elkander dansten, aangezien er geene vrouwen waren. Het zag er ſchraal uit, zelfs zoo, dat in plaats van om middernacht te fluiten (zijnde de aanvang der vasten), men reeds om half elf ure de lichten uitblies. Het ganſche bal geleek naar het uiteinde van een bal, wanneer, in den vroegen morgen, de laatst overgeblevenen nog eens onder elkander danſen. Het *orchest* ſpeelde: *hopſa Jannetje!* — Hoe komt men daaraan! —

De gezamenlijke *douanen* der Romeinſche Staten brengen jaarlijks 1,500,000 piasters op. *Rome* heeft twee ſoorten van *douanen*, namelijk: de ſtraat- en water-*douanen*. De ſtraat- of land-*douanen* brengen alleen, maand door maand, 25,000 à 30,000 piasters op. Dit ſtrekke ten bewijs hoevele buitenlandſche goederen er in de Romeinſche Staten inkomen, en geeft tevens het gebrek aldaar te kennen, daar alles voor plaatſelijk gebruik is.

Naar deze inkomſten der *douanen* kan men *taxeeren*, hoeveel gelds er buitenlands gaat. Echter moet ik opmerken, dat er ook artikelen beſtaan, die aan de *douanen* betalen en het land geld opleveren; bij voorbeeld: voor mijne ſchetſen, tot mijne ſtudie in *Venetië* vervaardigd, heb ik alhier 20 perc moeten betalen zijnde even zoo veel als men voor afgewerkte ſchilderijen moet geven.

24 *Februarij*

Deed ik eene wandeling naar de poort *Portèſe*, buiten welke de Romeinen met den bal ſpelen. Terugkeerende, *pasſeerde* ik den *Tiber*, over de *ponte Sixte*, vanwaar men de overblijfſelen der *ponte Rotto* waarneemt. — Vooraf doorliep ik het jodenkwartier, *Ghetto* geheeten, alwaar men voor eene van deszelfs poorten op een plein eene lieve, *gracieuſe* fontein ziet. Hierna bezocht ik het hospitaal der pelgrims; vervolgens het *hospice* van *St. Michél*, dat zeer groot is, weeskinderen opneemt, hun alle kunſten (waarvoor zij neiging hebben) laat leeren, voorts eene *conſervatoire* voor maagden bevat, en aan bejaarde vrouwen en mannen een verblijf verſchaft. — Inderdaad, eene fraaije inrigting! — Men vindt er velen van dien aard in *Rome*, maar men maakt er weinig gebruik van en bedelt of ſteelt liever. Verder bezag ik het *eiland*, of liever, *het ſchip van den Tiber*, want het heeft eenen zoodanigen vorm. Eene *obélisque* diende tot mast van dit kunstmatig ſteenen ſchip, hetwelk wonderfraai en rijk van inhoud moet geweest zijn.

5 *Maart*

Begaf ik mij des avonds, bij heldere maneſchijn, naar het *forum*, alwaar de fraaiſte overblijfſelen

len van *Oud-Rome* worden gevonden. — Wonderſchoon en ſtatig deed zich alles voor. Sprakeloos, maar niettemin opgetogen dwaalde ik tusſchen dezelve rond. De eenzaamheid en de ſtilte, bij het aanſchouwen dezer gedenkteekenen, maakten op mij den levendigſten, den gevoeligſten indruk. Somwijlen deed het geroep der ſchildwachten, aan de ingangen van het *Coliſeum* en den *Tempel des vredes* geplaatst, mij uit mijne mijmeringen ontwaken even als het klokluiden in het *Coliſeum* voor de geestelijken, welke de vreemdelingen in hetzelve met fakkels geleiden. (Dit luiden der klok door de wacht, verwittigt de aankomst van vreemdelingen.) In beſchouwing en nadenken verzonken, gevoelde ik, door heilig kunstvuur ontgloeid, de nachtelijke koude niet; terwijl mijn togtgenoot, een bouwkundige, over al zijne leden beefde.

Het was 2 uur na middernacht, toen ik mij, ondanks mij zelven, van hier begaf, terwijl ik, huiswaarts keerende, de heerlijke overblijfſelen van den *tempel van Nerva* nog een' blik toewierp. Aan het *paleis van Venetië* gekomen zijnde, trof ik aldaar eene *mandoline ſerenade* aan, door luchtigen zang *geaccompagneerd*. Ik ſchiep er zulk een behagen in, dat ik dit gezelſchap ſpelers een eind weegs vergezelde, waarna ik mij ter ruste begaf.

---

9 Maart

Zat ik in den bal van den *St. Pieters*-toren, alwaar

het bijzonder warm was. — Later ftond ik er in met negen penfionarisfen van de Franfche akademie, en er was nog plaats voor anderen. Het gezigt van de uitwendige galerijen des koepels op de ftad, benevens derzelver omftreken en de zee, is fraai; ook dat van de *plate forme* der kerk, welke eene halve ftad, om zoo te fpreken, op zich zelve is. Ook van de inwendige galerijen des koepels wordt het gezigt verbaasd bij het nederzien in de kerk, alzoo de menfchen aldaar zich als ftipjes vertoonen. Op den trap, die naar boven geleidt, vindt men vele fteenen en gedenkteekenen in den muur, van koninklijke perfonen, die naar boven geklommen zijn.

---

24 *Maart.*

Op dezen dag woonde ik de dienst van den Paus in de kerk *Ste. Maria* bij.

Op het plein voor deze kerk ftaat een olifant, op welks rug men een' *obelisque* vindt. De Paus, op een' *palaquin* gedragen en door twee groote waaijers van ftruisveren omgeven wordende, reikte de gift uit, ter uithuwelijking van jonge meisjes, welke gift uit 25 piasters voor ieder beftaat. — De meisjes waren in het wit gekleed. Het was parade van militairen voor de kerk. De koets van den Paus was met acht paarden befpannen. Na het vertrek zijner Heiligheid legde een ander meisje hare gelofte voor het kloosterleven af. Zonderling contrast! In hetzelfde oogenblik, dat men eenigen aan den huwelijks-

band

band ketent, bevrijdt een ander meisje zich voor altoos van denzelven.

Na het fraaije beeld van *Christus met het kruis in de hand*, door MICHEL ANGELO, bezigtigd te hebben, verliet ik den tempel.

---

31 *Maart.*
Palmzondag.

Ik begaf mij naar de kapel *Sixtine* en woonde aldaar de pauſelijke mis bij; tusſchen beiden had de procesſie met ſtrooijen palmtakken in de kapel en *vestibule* plaats. — De optogt was hoogst belangrijk, voornamelijk om de *costumes* en eerwaardige grijsaards-hoofden. — De Paus, op een' *palaquin* gedragen, met twee groote waaijers van ſtruisveders aan zijne zijde, werd voorafgegaan door vele kardinalen en bisſchoppen, patriarchen, kloosteropperhoofden, prelaten, kamerheeren, militairen, Zwitſerſche hellebaardiers, *garde nobile*, pagies in costuum der middeleeuwen, enz., enz.

De voornaamſte geestelijke perſonen der R. C. kerk droegen, zoowel als het opperhoofd derzelve, eenen ſtrooijen palmtak in de hand. Toen de procesſie afgeloopen was, werd de mis vervolgd, waarvoor de menigte geene ooren had, want de meesten verlieten de kerk. — Ik bleef nog eene poos, in aanſchouwing verzonken over *het laatſte oordeel*, door MICHEL ANGELO, een kunstgewrocht, dat den ge-

heelen achtergrond der kapel bedekt. Hierna bezag ik op nieuw de *fresco's* van PERUGINO, voornamelijk die, welke aan de regterhand gevonden worden.

---

3 *April*

Bevond ik mij tegen *Ave Maria* (dat is, wanneer de zon is ondergegaan) in de pauſelijke kapel *Sixtine*, om de *miſerere* te hooren zingen, dat bekend is als het ſchoonſte, hetwelk muzijk ten uitvoer kan brengen; doch de groote toevloed, vooral Engelſchen (ik geloof, dat geheel *Engeland* te *Rome* is, om naar dezen zang te luisteren) was oorzaak, dat ik niets konde hooren. Ik begaf mij hierop naar de kapel *Clementine*, in de *St. Pieters*-kerk, om aldaar hetzelfde, maar door minder ſtemmen, te hooren zingen. Na eene lange poos eenen niet minder langwijligen zang te hebben moeten aanhooren, begon de *miſerere*. Ik was geheel verrukt; hart en ziel waren bewogen. Er ligt in dezen zang iets hemelsch opgeſloten, hetwelk de ruwſte mensch gevoelig maken moet. Onbeſchrijfbaar was mijn genot, gedurende het kwartier uurs, dat de *miſerere* duurde. Ik haakte weder naar den volgenden dag, om dezelve andermaal te hooren. Het zijn mannenſtemmen, die dit gezang aanheffen, maar mannen met vrouwenſtemmen, door eene *operatie* (*castrato*), welke zij in hunne jeugd ondergaan. Deze barbaarſche en met de natuur ſtrijdige opleiding tot koorzangers, is thans, Gode zij dank, afgeſchaft.

4.

4 *April.*

Om negen ure begaf ik mij naar de mis in de kapel *Sixtine.* De Paus met deszelfs geheelen ſtoet was er tegenwoordig. Voor het eindigen der mis begaf ik mij naar de trappen voor de *St. Pieters*-kerk, om de verzamelde menigte te zien, die de *benedictie* van den Paus, van het balkon der *St. Pieters-façade*, verbeidde. — In de kapel *Sixtine* worden geene vrouwen zonder kaart toegelaten. De mannen hebben vrijen toegang, mits zij in het zwart gekleed zijn.

Voor de *façade* op het plein ſtonden de onderſcheidene pauſelijke troepen, infanterie, *garde civique*, zware en ligte kavallerie *en quarré* geſchaard; onder de kolonnade, aan de zijde van het *vatikaan* waren de koetſen der kardinaals en aan de andere zijde die der *particulieren* geſchaard.

De Egyptiſche *obélisque*, op het midden der plaats, was omringd door vreemdelingen, die de fraaiſte groepering en ſchakering van kleur, naar hunnen bijzonderen landaard en eigenaardige kleeding opleverden. Ook de kerktrappen waren door de zoodanigen en een aantal pelgrims bezet. — De beſchouwing van dit ſchilderachtige geheel bevrijdde mij voor tijdverveling. Eindelijk verſcheen de Paus, op een' *palaquin* gezeten, op het balkon, dat door een groot zeil overdekt was. — Het opperhoofd

der R. C. kerk gaf zijnen zegen aan den drom volks, die onder hem nederknielde.

In de kerk zelve bleef ik ruim een half uur verdiept op het gezigt van een twintigtal Kalabrefche vrouwen, die gezamenlijk in *pelerinage* naar *Rome* waren gekomen en nedergeknield lagen. (Een grijsaard fcheen de geleider te zijn.) Hare gelijkvormige kleeding, die tevens van dezelfde kleur was, ftelde bij den tint van hun gelaat eene eenheid daar, welke geenszins *monotone* was, maar eene fraaije fchilderij had kunnen opleveren.

Het voetenwasfchen der 13 uitverkorene pelgrims door den Paus, had dezen morgen in de groote zaal, over de kapel *Sixtine*, plaats. De ontzettende toevloed volks veroorloofde mij niet er iets van te zien, even zoo min als later het publiek *dîner* der kardinalen. Het avondmaal der 13 pelgrims, hun door den Paus zelven toegediend, zag ik gedeeltelijk; ik zeg gedeeltelijk, want eenen mijner vrienden uit *Zwitferland*, die den vorigen dag uit *Florence* was gekomen, liet de wacht op den trap niet *pasfeeren*, offchoon hij eenen zwarten rok aanhad. Ik deed moeite om hem den toegang te verleenen; maar dit was niet mogelijk. Hij had eene grijze broek aan en daarom weigerde men het mij. „ Met zijn' rok kan mijnheer *pasfeeren*, maar niet met zijne broek," was het antwoord, dat ik ontving. — Ik keerde dus met hem terug.

In-

Intusfchen had ik opgemerkt, dat de pelgrims geheel in eene foort van wit kazimir gekleed en van onderfcheidene verre landftreken afkomftig waren. Na de bediening werden het zilverwerk, de bekers, het tafellaken, zelfs de fijne handdoeken, waarmede de voeten waren afgedroogd (deze zijn vroeger al fchoon gewasfchen), onder hen verdeeld; bovendien kregen zij eene *medaille*, zoodat ieder voor circa 20 à 30 *louis d'or* aan waarde had.

Vroeger waren er maar 12 pelgrims; maar de overlevering wil, dat eens een engel als de 13de zich aan tafel nederzette, en dat finds dien tijd befloten is, 13 pelgrims te wasfchen en te fpijzen.

De Engelfche heeren woonden al deze plegtigheden bij, als *muscadins* van een bal. De Engelfche vrouwen zijn *en rage* om alles te zien; en, hoe mager zij ook over het algemeen mogen wezen, ftooten zij als Herkulesfen al degenen op zijde, die hun het gezigt kunnen belemmeren.

Er vond eene vrij goede handhaving der orde, zoowel inwendig voor de verzamelde menigte, als uitwendig voor de koetfen, plaats.

Tegen 7 ure 's avonds kwam ik op nieuw aan de *St. Pieters Kerk*, toen juist de procesfie der pelgrims (niet de 13 gepriviligeerden) uitging. Daar waren er meer dan 300 van het mannelijke geflacht en vele vrouwen van verafgelegene Italiaanfche gewesten. Zij werden begeleid door gemaskerden, door geestelijke zangers en door militairen. Dames van rang,

ge-

gekleed in het zwart, en gesluijerd, droegen met zwart floers omwondene kruisen en flambouwen. De verschillende dragt der pelgrims, waaronder zeer jonge knapen waren, volmaakte het *interessante* dezer procesfie. De pelgrims van het vrouwelijke geslacht droegen hunne gewone kleeding, doch zijn zeer ligt te kennen.

Intredende, bevond ik, dat de *miserere* juist was aangevangen. De muzijk was van een' anderen meester; de maat der muzijk was rasscher; die van gisteren was eenvoudiger, zachtvloeijender, hemelscher. In de kapel *Sixtine* werd zij ook gezongen, doch daar dezelve zoo kort duurt, wilde ik mij niet uit de kapel *Clementine* verwijderen, om geen deel van den zang te verliezen.

Na den afloop had de *expositie* en inwijding van het graf, in de kapel *Pauline* en onder het hoofdaltaar der *St. Pieters*-kerk, plaats. Het graf was smaakvol verlicht. Daarna toonde men eenige rijk omzette *reliquien* op het balkon van den pilaar, die aan de linkerzijde de *coupole* steunt. Zij blonken en schitterden wel in de duistere groote kerk, maar ik werd, toen ik de kerk had verlaten, door een schooner natuurtafereel verrast. Eene heerlijk opkomende maan deed, tusschen de duistere *colonnade* der *vestibule*, in het verschiet, aan de fonteinen en half ronde *colonnades* en de daar achter liggende huizen en gebergten, een krachtig *effect*. — Dit was het slot van dezen feestrijken dag.

5 *April*

Heden had de in zegening der olie plaats. Ik begaf mij op nieuw naar *St. Pieter*, maar er was niets te doen als alleenlijk mis met muzijk, in de kapel *Sixtine.* Geen tijd nutteloos willende verkwisten, keerde ik terug; doch ging des avonds nog eenmaal derwaarts, want ik wilde voor het laatst, de *miſerere* in de kapel *Sixtine* hooren, offchoon dezelve vrij valsch gezongen werd. Daarna zag ik de ſoldatenwacht vertrekken met de geweren omlaag, terwijl de officieren hunne degens naar den grond gekeerd hielden. De trommels waren met floers bedekt, waardoor de geſlagen wordende marsch zeer dof klonk. Alles ſtrekt tot teeken van rouw, en ter gedachtenisviering van JEZUS lijden en dood. Ook luiden er geene klokken in dit tijdſtip, noch ſpelen of ſlaan de klokuurwerken. Ieder parochie zendt, bij deze gelegenheid, kinderen met kleppers uit, om de uren te verkondigen.

Daarentegen — welk een zonderling contrast! — *illumineren* de ſpekſlagers winkels, en al de zoodanigen, welke ham, worst, enz. enz., verkoopen. Alles, wat de winkel van het zwijn oplevert, wordt bij deze *illuminatie* ten toon geſteld, om den voorbijganger te herinneren, dat de vasten ten einde loopt, of liever om kalandiſie te bekomen. De voorbijgangers houden zich dan ook in menigte voor deze winkels, die veel naar onze banketbakkerswinkels

kels op *St. Nikolaas*-avond gelijken, ſtaande, en watertanden bij de beſchouwing der helder verlichte worſten, en hetgeen er verder is te zien.

6 *April.*

Op dezen dag ſchoot men tegen 12 ure in alle rigtingen der ſtad geweren af, ten teeken, dat de vasten geëindigd was. Des avonds begaf ik mij naar het *hospice* der pelgrims, alwaar al de aangekomene pelgrims, even als de vorige avonden, werden onthaald. Voor den aanvang van den maaltijd worden de pelgrims door kardinalen en door de broederſchap dezes geſtichts de voeten gewasſchen. Twee zeer lange zalen met gedekte tafels waren voor hen in gereedheid gebragt, doch de eerſte was ledig, aangezien hun getal niet groot was. In de tweede zaal ſpijsden er omſtreeks 300, die door de broederſchap, gekleed in het rood met eenen bef en een voorſchoot voor, (er zijn eerſte lieden van de ſtad onder) bediend worden.

Deze maaltijd wordt door een gebed vooraf gegaan en door dankzegging beſloten. Ieder pelgrim krijgt ten ſlotte eenen penning voor een *gratis* nachtleger. Na het eten begaven zij zich nog eens in de aan het *hospice* verbondene kerk, en vervolgens ter ruste. Ik trof vele jonge, ſchoone knapen onder hen aan. De zeer lange zalen zijn met de naamlijst der weldoeners, waarbij ook de door hen gegevene giften uitgedrukt ſtaan, beſchilderd. Ik eindigde mijn be-

zoek met de apotheek en het magazijn met genommerde kasjes aldaar, te bezigtigen en begaf mij toen naar huis.

---

7 *April.*
Eerſte Paaschdag.

Ik ging om 9 ure naar de *St. Pieters Kerk*, voor welke veel volks, beſtaande voornamelijk uit buitenlieden, was verzameld. Deze volksmenigte onderſcheidde zich in het bijzonder door landaard, kleur en kleeding. Men zat bij hoopen, op de trappen der kerk, op palen, op ketens, in één woord op alles, wat zigtbaar was. Het geheel leverde heerlijke groepen op. *Vivandiers* en *vivandières* gingen rond, om ververſchingen en andere ſnuisterijen te verkoopen.

Hier waren inderdaad fraaije *contrasten!* De blozende maagd zag men aan de zijde van den door koorts ondermijnden jongeling in het gezelſchap van moeders, die zelfs hunne pas geborene kinderen medegenomen hadden en hen in eene half eironde mand op het hoofd droegen.

Niets ontbrak aan deze verzameling, zoo rijk van ſtof voor den kunſtenaar, dan een geheel. Alles leverde ſlechts groepen op, en wel de fraaiſte, die men in de natuur beſchouwen kan. Met moeite verliet ik deze plaats, na alle rangen met opmerkzaamheid te hebben gadegeſlagen. Ik begaf mij in de kerk, welker middeldeel door militairen, in het gelid

lid, was bezet. Achter het hoofdaltaar zat de Paus op eenen troon, door kardinalen omgeven; aan beide zijden van den troon waren *reſerve*-banken of *loges* voor het *corps diplomatique*, enz.

De *loges* in de kolommen, die de *coupole* ſteunen, waren met perſonen van aanzien bezet. Ook de banken, aan beide zijden des hoofdaltaars, waren *gereſerveerde* plaatſen voor de door toegang-kaarten begunſtigde ſchoone ſekſe. Voor deze banken vermogten de gekleede heeren zich ophouden; ook ik bevond mij daar, en, zoo ontglipte mij niets.

Maar, hoe de pracht van het Roomſche hof te beſchrijven? Mijters, kardinaalsmutſen, gouden bekers, kruiſen, enz. zelfs de waschlichten waren rijk *georneerd* en omhuld. Zwitſerſche hellebaardiers, in het harnas, zijnde lijfwachten van den Paus, ſloten ons van het publiek af. Hun officier geleek volkomen op MAURITS van *Naſſau*. De *garde nobile* droeg eenen rooden uniform, eene witte kazimiren broek en een' punthoed. Voorts vond men er *garde civique*, granadiers, enz.

De Paus bediende de mis. Zijne ſtem deed zich duidelijk hooren. Na het eindigen van dezelve werd hij, op de gewone wijze door eenen buitengewonen ſtoet omgeven, rondgedragen. Onder de eerwaardige kerkhoofden troffen mij voornamelijk de Griekſche en Armeniſche bisſchoppen, wier fraaije baarden tot onder de borst golfden. Al de reeds bejaarde kardinaals en bisſchoppen hebben over het algemeen fraaije wezens, een gezond uitzigt en ge-

laats-

laatstrekken, die eene ſtrenge levenswijze aan den dag leggen.

Toen de ſtoet in het midden der kerk gekomen was, knielde de Paus en de overigen op de aldaar geplaatſte kusſens en banken neder. Hierop volgde weder de tentoonſtelling van de in goud, zilver en edelgeſteenten omvatte voorwerpen. Ik trachtte bij deze gelegenheid door de menigte te dringen, om uit de kerk te komen, ten einde door den Paus, op het balkon van de *St. Pieterkerk* den zegen te zien uitdeelen.

De kerk verlaten hebbende, werd ik getroffen door een tafereel, dat mijne oogen verbaasde. Deze groote, zeer groote plaats was als met menſchen overdekt. Linie-troepen, paardevolk, alles ſtond aldaar in parade; er ontbrak, om zoo te ſpreken, niets. Er waren duizende *équipages*. Daken, galerijen, venſters, alles was rijk bezet.

Spoedig kwam de Paus in de *palaquin* op het balkon, door de fraaije waaijers en den kerkſtoet omgeven. Zittende gaf hij den zegen. — Dit is een belangwekkend, een treffend gezigt. Het grootſte deel der aanſchouwers lag nedergeknield; vervolgens werden er rollen *indulgences* naar beneden geworpen. De Paus verwijderde zich en met hem ſtroomde het volk huiswaarts. De militairen *defileerden;* en ik, ik poogde tusſchen de buitengewone menigte van ſchitterende *équipages* mij eenen weg te banen. — Van het kasteel *St. Angelo* wapperde de banier,

even als op de laatſte dagen, toen er groote plegtigheden plaats grepen.

Voldaan, doch zwaar beſtoven, keerde ik huiswaarts; niettemin ging ik tegen *Ave Maria* weder uit, om de *illuminatie* van de *St. Pieters*-kerk in oogenſchouw te nemen.

Kruis, bol, *coupole*, *frontispice*, *colonnade*, alles was ſmaakvol geïllumineerd. De verlichting van de *monte Pincio* en de brug *St. Angelo* was eene heerlijke *ſurpriſe*. Fraai kwam de *coupole* tegen de donkere lucht uit. Bewonderingwaardig is het, hoe men deze kolosſale verlichting ten uitvoer heeft gebragt, en betooverend, toen een uur daarna, op een gegeven teeken, (het verſchijnen van eene fakkel op de punt van het kruis) alles op eenmaal door fakkels verlicht werd. Nimmer zag ik een *changement* op eenig *théâtre* zoo ſnel bewerkſtelligen; en, wat is het grootſte *moderne théâtre* bij dezen grooten tempel? Dat tot deze tweede verlichting veel volks benoodigd is, verſtaat zich. De eerſte verlichting werd door deze nieuwe geheel verduisterd. Zij was zoo ſchitterend en ſchel, dat de ganſche *coupole* naar eenen vuurklomp geleek, dien de *Veſuvius* benijden zoude.

Van de halfronde *colonnades*, aan beide zijden der plaats, waren de *corniches* verlicht, die zeer goed vooruit kwamen en geen nadeel toebragten aan het hoofddoel, zijnde de *coupole* en de twee koepeltjes, welke aan de beide zijden gevonden worden. Helder blonk het kruis in de lucht. De *ſtatues* waren allen onzigt-

zigtbaar, en deze onzigtbaarheid deed goed aan het geheel, dat anders te veel gerammeld zoude hebben, zoo als bij helder lichten dag. Ik kan in waarheid zeggen, dat nimmer de voorgevel mij zoo goed beviel als thans, daar al deszelfs gebreken verdwenen waren. — Wanneer een vreemdeling voor het eerst de *St. Pieters*-kerk op dezen avond zag en haar den volgenden dag ging herzien, zoude hij dezelve niet meer herkennen.

Hiermede eindigden de Paaschfeesten. De volgende dagen pakten de vreemdelingen hun boeltje en verdwenen achtervolgelijk. De ſtilte hernam de overhand in *Rome;* eene ſtilte, zoo dienſtig voor den kunſtenaar; ſtilte, die het droefgeestig geſtemde hart zoo veel ſtofs tot *melancholie* geeft. Er vielen zware regens, gedurende welke ik de onderſcheidene tentoonſtellingen van levende meesters en penſionarisſen bezigtigde.

---

9 *April.*

Op dien dag, nam ik afſcheid van mijnheer en mevrouw TOMASACHI, die ik ſinds eenige dagen in *Rome* had leeren kennen. — Tot mijn leedwezen was hunne afreis bepaald, zoodat zij ſpoedig vertrokken.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS IN DEN ATELIER VAN WIJLEN CANOVA.

Offchoon vele bekwame, ja de eerfte kunftenaars hier niets *geëxpofeerd* hadden, trof ik echter verdienftelijke kunstgewrochten aan, als: historifche voorftellingen van PODESTI uit *Ancona* (een groote werkflaaf, met veel gemakkelijkheid in de uitvoering, en een vrij goede *colorist*); portretten in den ouden ftijl, door KYPRINSKI uit *Rusland*; een Noorweegsch landfchap, door FAERNLEY uit *Noorwegen* (het landkarakter was zeer goed); een Romeinsch landfchap met buffels, die een blok marmer trekken, door NERLY uit *Hamburg* (vol vuur en uitdrukking); enz., enz.

TENTOONSTELLING VAN KUNSTWERKEN DER FRANSCHE PENSIONARISSEN IN DE FRANSCHE AKADEMIE.

De beeldhouwkunde muntte uit. *La pudeur*, door CHALLET, is een goed gevoeld *ftatue*; de uitdrukking is natuurlijk en de ftand doet aan alle zijden goed. Eene groep van *Adam en Eva*, door HUSSON, heeft fraaije partijen. De voorftelling is: dat zij de Godsftem hooren, na van de verboden

vrucht

vrucht gegeten te hebben. De maker heeft bij de ſchrikverwekking, de ligging van *Eva* te gelijker tijd zoodanig gekozen, dat zij den wellust in het hart des aanſchouwers zoude opwekken. — De ſchilderkunst had dit jaar geene vorderingen gemaakt; het was een regte Franſche ſtijl van ſchilderen; om kort te zijn, het waren *élégante* meubelpapieren. Een Siciliaansch landſchap, door GIBERT, had vele verdienſten. De bouwkunde had fraaije zaken, doch was naar mijne wijze van zien, te veel *gechargeerd.*

TENTOONSTELLING DER NAPOLITAANSCHE PENSIONARISSEN IN HET PALEIS FARNÈSE, EIGENDOM DES KONINGS VAN NAPELS.

Dezelve had weinig bijzonders. Ik bragt mijnen tijd door in de daarnevens zijnde zaal, door CARRACHI en anderen geheel in *fresco* geſchilderd.

TENTOONSTELLING DER PIEMONTESCHE PENSIONARISSEN.

Deze was mede niet veel. De *chef* van deze ſchool is een zekere CAVALLIERI, die de portretten der Sardiniſche koninklijke familie ten voete uit *expoſeerde*, en daarin den Engelſchen LAWRENCE

 had

had willen *imiteeren*, offchoon het hem flecht was gelukt. Ik bezocht hem in zijnen *atelier*, alwaar vele portretten in den maak waren.

De atelier van den baron CAMUCCANI is eene *fuite* van groote en kleine *appartementen*, alwaar zijne kunstwerken zijn ten toon gefteld. Zijne *cartons* vooral munten uit; ik zie dezelve even gaarne als zijne fchilderijen. De *carton* van *de grafligging van Christus* is zeer fraai, insgelijks die der *goden* en die van *God den Vader*, *door engelen omringd*. In den *corridor* is eene *collectie antieke ftatuen* en *busten*.

De atelier van onzen landgenoot KESSELS (uit *Maastricht*) bevat in dit oogenblik de fraaifte *moderne* groep: eene *épifode van den zondvloed*, m a n, v r o u w en k i n d. De krachten der vrouw zijn uitgeput, zoodat zij naauwelijks meer haar kind kan houden. Haar man is gelukkig genoeg geweest, een ftuk rots te bereiken, waarop hij de vrouw tracht te redden. De verfchillende trekken en hartstogten zijn fraai uitgedrukt. De groep is bezield. Alles duidt het gevaar aan, dat men doorgeftaan en nog voor oogen heeft. De oogen der vrouw rollen reeds als tusfchen hemel en aarde. Zij is magteloos. Het kind klemt zich aan de moeder. Alles draagt de fporen, dat zij uit het water komen. Stout en *delicaat* is de uitvoering. Nimmer

zag

zag ik eene groep, die aan alle zijden zoo goed uitkomt. De vinding is rijk, en rijk is het vaderland met dezen kunſtenaar. Eere zij hem daarvoor toegebragt!

Voorts prijkt in zijn' *atelier: de ſchijfwerper; Christus aan den paal gebonden; eene kleine Venus; een Christushoofd met de doornenkroon*, in *relief;* enz., enz., alles zeer fraai, voornamelijk het laatſte.

De heeren VOIGT, TEERLINK en VERSTAPPEN ſchilderen voortdurend fraaije landſchappen en vee. De heer MAAS is de ſchilder *en vogue;* hij ſchildert lieve *genre*-ſtukken, en fraaije vrouwen.

Zijn vriend VERSCHAEREN, de laatſte Nederlandſche penſionaris, die in 1828 den prijs te *Antwerpen* behaalde, heeft, tot verzending naar de akademie van genoemde ſtad, eene fraaije *aflating van het kruis* vervaardigd.

---

13 *April.*

Op mijnen geboortedag viel er zware regen, door donder en blikſem vergezeld. Des avonds begaf ik mij op eene partij, die door den kommandeur THORWALDSON werd gegeven. Deze verdienſtelijke beeldhouwer is reeds hoog bejaard, maar niettemin regt vrolijk. Hij was de ziel van het feest. Tot één ure des nachts vertoefden wij. THORWALDSON, die

zoo vele ridderorden bezit, ontving met kinderlijk welgevallen, die, welke de Duitſche ſocieteit, waarvan ik ook lid ben, *distribueert*, en uit eene *bajoque* beſtaat (eene *bajoque* is een Romeinſche ſtuiver). Hij droeg dezelve den ganſchen avond *à la boutonnière*.

16 *April*

Werden er twee nieuwe kardinalen benoemd. Des avonds waren de huizen en die der *fonctionnaires publics*, ambasſadeurs, enz. verlicht. Sommigen verlichteden op zijn aloud Romeinsch, met groote vuren voor de huizen en fakkels. Op onderſcheidene pleinen ſpeelden den ganſchen avond orchesten van militaire muzijk.

20 *April.*

SCHILDERS-UITSTAPJE NAAR CERVARI.

Dit uitſtapje had den 13den moeten plaats hebben; maar, door de aanhoudende regens was zulks tot heden uitgeſteld. Wij waren een 70tal ſterk. De vereeniging was des morgens ten 6 ure aan de *quatre fontane*. Bagaadjewagens, paarden, ezels en verder trein ſtonden aldaar in gereedheid. Wij ſtegen op en reden de *porte Maggiore* uit, alwaar

halt

halt gehouden werd en de klucht eenen aanvang nam. Zij, die te voet gingen, werden in *infanterie geformeerd*; de *cavaliers* daarentegen in lanciers en kurasſiers. De benoemde officieren ontwikkelden hunne mantels en uniformen en kwamen te voorſchijn. Er werden wapenen uitgedeeld; de infanterie kreeg pijpers en tamboers, en de kavalerie trompetten, pauken en timbalen. Er waren verdienſtelijke muzikanten onder het gezelſchap, onder anderen de eerſte klarinet uit *Frankfort*, WAGNER geheeten. Deze belastte zich met het departement der muzijk. Zij, die voor de jagt waren mede gegaan, moesten het *escorte* der bagaadje-wagens uitmaken, en meer dergelijke *farcen*.

Hierop ging het voorwaarts. De vaandels werden ontrold. De weg was *interesſant* en liep langs de groote overblijfſelen van de *villa des Gordiens*. Vóór tien ure kwamen wij te *Cervare* aan en daalden in deszelfs grotten neder, alwaar de ruiters afſtegen. De verſchrikte bewoners dezer grotten vloden bij onze aankomst. Deze grotten hebben derzelver oorſprong aan de ſteenen, die men eertijds uit deze rotſen kapte, tot bouwing van fabrijken, enz. te danken. Zij zijn in het vierkant gehouwen. De bewoners ontvangen het licht van boven; men vindt hier ook grotten, die zoo laag uitgekapt zijn, dat men gebukt moet gaan.

Het is zeer belangrijk deze grotten te zien, en men kan dezelve onder de merkwaardigſte voortbrengſelen van het Romeinſche landſchap rekenen.

Deze oorden zijn nogtans zeer onveilig en moeten in gezelſchap bezocht worden.

De Napolitanen trekken het ſalpeter uit deze rotſen, en *bivouacqueeren*, ik kan geene betere vergelijking maken, dan *à la cosaque.*

Het was een *Charivari* van belang. Ieder was bijzonder gekleed; deze *en blouse*, gene op zijn Hongaarsch, een ander naar zijn' landaard, met veldſtoel en regenſcherm op den rug. In één woord, dit groote mengelmoes in deze grotten, door zonneſtralen fraai verlicht, terwijl de ezels en paarden graasden en hinnekten, de vaandels en lanſen wapperden, pauken en trompetten bliezen, ſtelde een tafereel daar, dat men beter denken dan ſchrijven kan.

De wagen werd ontpakt, het *déjeûner* genuttigd. Hierop werd er *appél* geſlagen. Ieder kreeg zijne taak. Deze moest eene ſteenen tafel voor het ganſche gezelſchap bouwen; anderen moesten een' triomfboog vervaardigen; weder anderen hout hakken, bloemen plukken, pot koken, enz. enz. In de grotten werd alles klaar gemaakt; zelfs het vleesch werd er aan het braadſpit geſtoken. De ſteenen werden in eene andere grot gekapt en verzameld. —— Het bouwen der tafel, eene ſoort van reuzenwerk, werd in twee uren volvoerd. De aarde diende om dit meesterſtuk effen te maken. Daarna werden, in plaats van een tafellaken, op dezelve bladeren en bloemen geſpreid. De triomfboog was met groen, van lanſen, op zijn *mauresque* vervaardigd. De banieren werden voor de tafel op eene hoogte geſtoken. Het uitzigt was fraai.

De

De optogt van de keukengeregten naar de eetzaal werd met volle muzijk volbragt. Drie tonnen wijn werden opgeſtoken. Het druivenbloed vloeide; de vrolijkheid ſteeg ten top. Den voornaamſten Duitſchen landſchapſchilder, den ouden REINHARD, werd eene *toast* toegebragt; hij zat gelukkig en vrolijk in ons midden, even als vele andere verdienſtelijke mannen en profesſoren.

Na het eten werd alles in het veld boven deze grotten gebragt, alwaar eene tent was opgerigt. Zij, die onder dezelve geene plaats konden krijgen, openden hunne linnen parapluiën en hunne veldſtoelen. — Vaandels prijkten aan den ingang der tent nevens de wijntonnen. Een beeldhouwer, *Bacchus* voorſtellende, was ſchenker.

De ezels werden voorgebragt; met dezelve moest gedraafd worden, naar een *but*, dat op eenen grooten afſtand voor de tent geplaatst was. Dit gaf eene klucht; vallen en opſtaan, was aan de orde van den dag. Daarna ſchoten de ſcherpſchutters naar het doel, en ten ſlotte ſtaken de ringſtekers, enz.

Vele voorname lieden, van dezen kunſtenaarstogt onderrigt, waren toegevloeid. Pruisſiſche generaals zelve waren nieuwsgierig en hun werd de groote Duitſche beker toegereikt.

Eindelijk werd alles weder opgeladen, en de terugtogt langzaam aangevangen. — Onder weg *bivouacqueerden* wij in de ruïne van eenen tempel, eertijds aan de Fortuin gewijd, welks grondvesten ik nog geheel in welſtand vond. Daarna ging het

ver-

verder. De fakkels werden uitgedeeld en aangeſtoken. — Een fraai gezigt leverde deze *cavalcade* met brandende fakkels in het golvend Romeinsch landſchap. — De ſtraten, die wij in *Rome* doorreden, waren overal met nieuwsgierigen aan de venſters bezet. Aan de Duitſche *knijp* of *ſocieteit* — werd *halt* gehouden, en men nam afſcheid van elkander.

Van de grotten van *Cervari* geniet men een fraai gezigt op *Frascati*, enz.

Daar het de gewoonte is, dat men op het Paaschfeest vele boeven loslaat, wordt er in dit tijdſtip van het jaar oneindig meerder geſtolen en des avonds afgezet als anders. Men zet het mes op de keel en zoo wordt alles ontrukt. De Romeinen zijn ſterk voor het mes trekken, en men ſpreekt er over als iets, dat niet der moeite waardig is om er over te praten. Daarentegen jammert en klaagt men over hen, die eenen zelfmoord begaan.

De klokken kunnen in den aanvang de vreemdelingen zeer in de war brengen, alzoo men hier tot 24 uren telt. Met de *ave maria* of het ondergaan der zon vangt het eerſte uur aan; en, daar de *ave maria* of zonneondergang alle oogenblikken verandert, is zulks hoogst ongemakkelijk.

26 *April.*

Begaf ik mij naar het théâtre *Argentino*, alwaar de beroemde *tenor* DAVID concert gaf. Ik werd zeer in mijne verwachting bedrogen en beklaagde mijn geld, even als hij zijne gewezene ſtem kan beklagen, dewijl hij ſlechts door *roulades applaudisſement* konde verkrijgen van dat deel des publieks, hetwelk deze kunstjes voor verdienſten houdt. Ik voor mij beſchouwde zulks *comme des farces* en had gaarne gewild, dat de aangekondigde *prima Donna* niet ziek ware geworden, om te hooren hoe hij zich uit de *duetto's* gered zoude hebben, als wanneer hij (gebonden zijnde) aan zijne *roulades* geenen vrijen loop konde geven, waarin echter het orchest hem goed heeft onderſteund. Ik hoorde een fraaije, goed gepractiſeerde *ſolo* voor een klarinet, te meer verdienſtelijk, daar *Italië* ſteeds voor *Duitschland*, wat de blaas-inſtrumenten betreft, heeft moeten onderdoen.

27 *April.*

Bezocht ik den *atelier* van den beeldhouwer RINALDI, van wiens werken de thans, door hem vervaardigde JEANNE D'ARC, uitmunt.

28 *April.*

Gaf ik een bezoek aan den heer CLIFFORD VAN BREUGEL, geboortig van *Amſterdam*, en Conſul-generaal der *Nederlanden* te *Tripoli.* — Ik had het genoegen den Conſul, daags te voren, op een *dîner* bij den graaf LIEDERKERKE aan te treffen. — De familie CLIFFORD VAN BREUGEL baart mij aangename herinneringen. Het is een echt Hollandsch gezin.

Het is door de zorgrijke aankoopen, door genoemden heer CLIFFORD VAN BREUGEL, voor het gouvernement gedaan, dat het Kabinet te *Leide* eene belangrijke aanwinst, en wel door zeldzame en ſchaars in *Europa* geziene voorwerpen, in de natuurlijke historie, heeft verworven. Ik had het genoegen met de familie CLIFFORD VAN BREUGEL naar de Vesper in de *chapelle Clementine* in de St. Pieterskerk te gaan. Aldaar doen zich des Zondags de grootſte basſtemmen van *Europa* hooren. Deze worden *geaccompagneerd* door een orgel, hetwelk als het beste der wereld geſchat wordt. De Engelſchen, welken ik nimmer veel gevoel voor muzijk zoude hebben toegekend, ſtroomen des Zondags naar de St. Pieterskerk, om de Vesper te hooren. Alzoo moest ik eerst in *Rome* ontdekken, dat er ook Engelſchen gevonden worden, die groote beminnaars van muzijk zijn.

De

De *estaminet*, alwaar de Duitſchers zich des avonds vereenigen (de kunſtenaars namelijk) wordt door hen *Knijp* geheeten. Nieuw aangekomenen, die de estaminet willen *frequenteren*, zetten eenmaal vrij wijn aan het ganſche gezelſchap voor. Hierdoor wordt de *quaſi* onbekende gever ingewijd. Daarna wordt er in koor gezongen, dat ſomwijlen zeer fraai is. — Bij buitengewone gelegenheid wordt er *Snisſelbank* gehouden. De preſident of generaal der Societeit *improviſeert* bij zulk eene gelegenheid met wit krijt carricaturen op de deur, en hierop wordt een zang geïmproviſeerd, die vervolgens in koor gezongen wordt. De onderwerpen zijn meestal die, welke *à l'ordre du jour* zijn; bij voorbeeld: CHASSÉ, GÉRARD, de zwangerſchap der hertogin van *Berrij;* enz. enz. Ook wordt er ſomwijlen justitie gehouden. Dagbladſchrijvers, welke tegen Kunſtenaars geſchreven hebben, krijgen dan hun loon. Is een zoodanig ſchrijver bekend, dan wordt zijne *buste* van potaard vervaardigd en op de etenstafel met het groote kunstzwaard het hoofd van den hals afgeſlagen, en meer dergelijke grappen, te veel om te noemen. Franſche en andere Kunſtenaars hebben eene dergelijke vereeniging, echter vertoeven zij er niet den geheelen avond. Na het *café greco* bezocht te hebben, *occupeeren* zij zich met *lectuur* biljart, of vrouwen. De ſinds jaren *geëtabliſeerden* daarentegen, *frequenteren* de Romeinſche *ſoirées*.

Pu-

Publieke vrouwen worden in *Rome* niet geduld; echter ontbreekt het er niet aan deze ſchepſels. Aan de Spaanſche plaats vindt men *commisſionairs*, die u deze ſoort van menſchen aanprijzen. Ik, die een verblijf betrokken had, alwaar vroeger een groot liefhebber woonde, kreeg menigmaal, 's morgens vroeg, bezoek van die ſoort van meisjes, welke ſomwijlen door een' waard of waardin vergezeld, maar ook wel alleen komen. Ik nam de vrijheid dezelve te zenden daar, alwaar ik wist, dat zij evenmin als bij mij welkom zouden zijn.

Eene vrouw, die op haren goeden naam geſteld is, zal nimmer alleen, maar ſteeds vergezeld door eene dienstmaagd bij eenen jongman komen. Dit ſtrekt zich zelfs uit tot waschvrouwen en andere dienstdoende perſonen. Eene vrouw alleen op de kamer van eenen man komende, kan zich geenszins op hare deugd beroemen.

In de week, van 29 April tot 6 Mei, deed ik in gezelſchap van de hierboven genoemde Hollandſche familie, onderſcheidene togtjes, zoo in als buiten *Rome*. Wij bezochten de voornaamſte belangrijkheden, die ik met genoegen herzag en waarvan de beſchrijving voor het derde deel zal dienen, terwijl ik dit deel juist op denzelfden dag (7 Mei) eindig als het vorige.

